

2027 308.423

1465. j.
1899.

~~KÖNYV~~

MAGYAR
TUDOMÁNYOS ÉRTEKEZŐ.

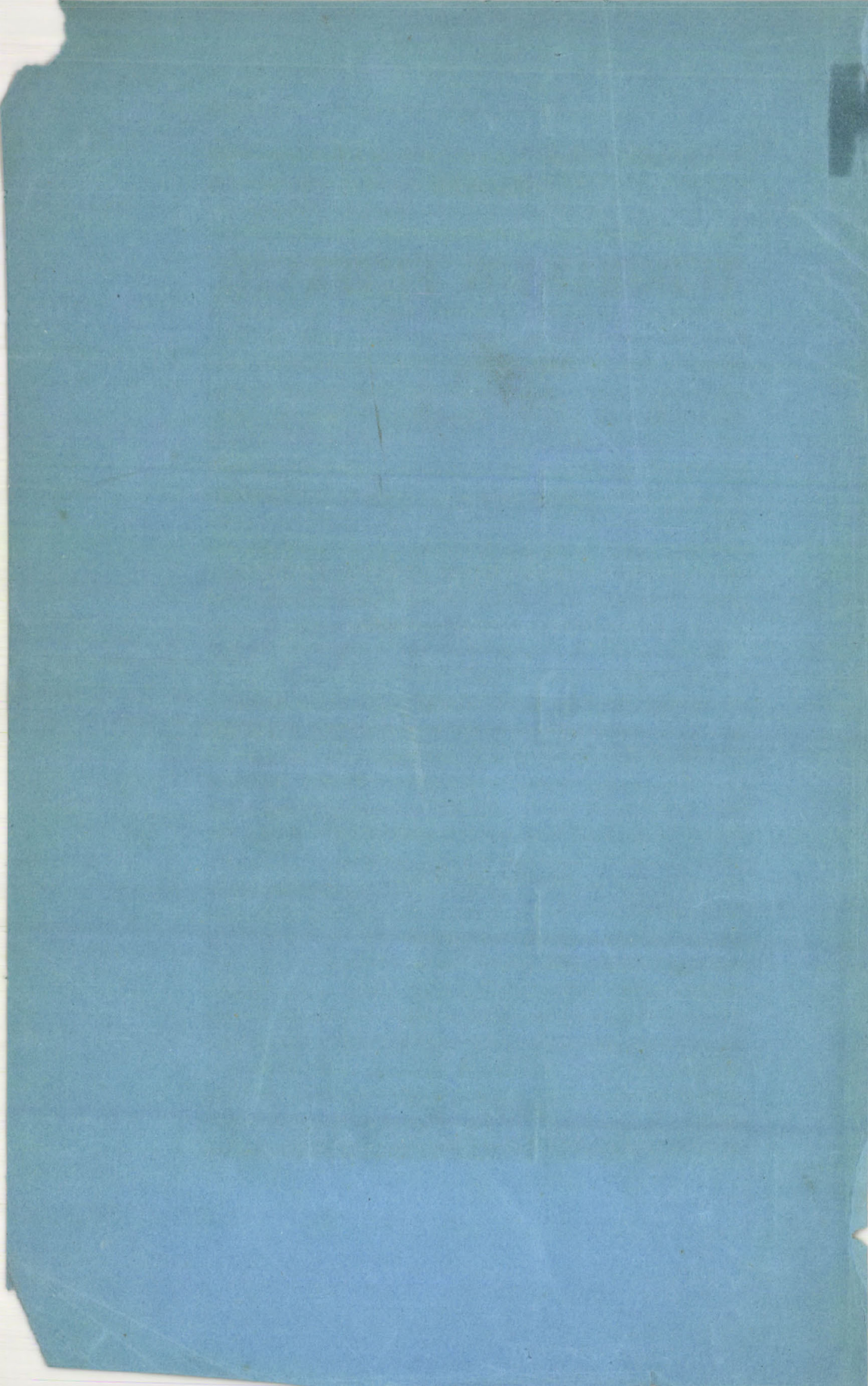
SZERKESZTIK ÉS KIADJÁK
KNAUZ NÁNDOR és NAGY IVÁN,
MAGYAR AKADEMIAI TAGOK.

ELSŐ KÖTET.

I. FÜZET.

PEST, 1862.

PFEIFER NÁNDOR BIZOMÁNYA.



MAGYAR
TUDOMÁNYOS ÉRTEKEZŐ.

SZERKESZTIK ÉS KIADJÁK
KNAUZ NÁNDOR és NAGY IVÁN,
MAGYAR AKADEMIAI TAGOK.

ELSŐ KÖTET.

PEST, 1862.
PFEIFER NÁNDOR BIZOMÁNYA.

MAGYAR

TUDOMÁNYOS ÉRTEKEZŐ

KÖZLEMÉNYEK ÉS HÍRDELMENYEK

KZAJN NÁZDOR ÉS ZAGY ILYA

MAGYAR AKADEMIAI TUDOMÁNYOS ÉRTEKEZŐ

ELSŐ KÖTET

Nyomatott Horák Egyednél Esztergomban 1862.

MAGYAR

TUDOMÁNYOS ÉRTEKEZŐ.

I. KÖTET.

I. FÜZET.

BÉVEZETÉSÜL.

Irodalmunknak egy oly folyóiratra, mely az úgy nevezett revue-k és heti encyclopaedicus lapok, vagy politikai hírlapok tárczái között közép utat tartson, és az ezek által föl nem karolt tért elfoglalja, okvetlen szüksége van. Amazoknak czélja a tudományok fejlődésének eredményeit megismertetni, melynek eszközlésére önálló dolgozatokat, kimerítő áttekintéseket; gyakran könyvszerű értekezéseket igényelnek; azonkívül ezek berendezésénél minden népszerűsítési irány mellett is a szigorúbb válogatás, forma tekintetében a művészi kerekdedségre fektetett súly oly korlátoltttá szabja működésük körét, mely gyakran egyes szaktudományi fontos és érdekes, de még a kísérletek és elemzések végeredménye hiányában teljes egészszé ki nem kerekíthetett nyomozásoknak és fölfedezéseknek tért nem szolgáltathat, s így az irodalom közvetlenebb fejlődésének gondjaival kevésbé küzdve, ha bár működésükben bizonyos körön belől gyümölcsöző hatással terjeszkedhetnek, az irodalmi összes tényezők érdekeltségét meg nem hódíthatják, s

nem élvezhetik; — míg más részről a heti encyclopaediai lapoknál épen gyakoribb megjelenésük miatt is a szükségelt kiállítási anyagok gyors fölhasználása azoknak nagyrésztben sebes, — hogy ne mondjuk — vásáriás gyártását vonhatja maga után; s bennök hivottak s hivatlanok kísérletei a viszonyok ephemer érdeke szerént tért foglalnak; az irodalmi és köztudományosság érdekeinek pedig komolyabb és néha kellemetlenséggel párosuló, de mélyebbre ható méltatása hatás körükből számüzve marad. Hasonlót mondhatni a napi lapok tárczairól is, hol — azonkívül, hogy a politikai mozzanatok érdeke szerint az irodalmi ügyeknek szánt tárcza-rovat apály s dagályként, tágasb vagy szűkebb térre szorúl; — még a tért foglalt irodalmi cikkek is a jövőre nézve, ama lapoknak túlnyomólag politikai tartalma miatt legtöbbször gyümölcstelenül a feledés szomorú sorsára kárhoztatvák. Bár mennyire szükségesek és a maguk körére nézve kielégítőek legyenek is tehát a jellemzett irányú közegek, — a minthogy irodalmunk rendezett fejlődésére nézve szükségesek is; mindazáltal egy általánosb tudományos folyóirat hiányát teljesen nem pótolhatják.

E nézet, e felfogás nem új, nem eredeti; de minden esetre gyakorlati; — és mindenha létezett. Példákra utalhatnánk saját irodalmunkban. A mult század vége óta a folyó évszázad 14. éveig, tehát az általánosban ismert *Tudományos Gyűjtemény* megindultáig, szinte folytonosan, hol egy, hol más eféle vállalat jött létre, s élt rövidebb, vagy hosszabb ideig. Maga a neveztük Tud. Gyűjtemény pedig, — jó ideig a revue-k irányával birt *Tudománytár* mellett is, — (s nagyon kevés évfolyamát véve ki;) derekasan fön tartá magát egy századnegyedig. Szintén hasonló programmal, természetesen a tudományos haladás színvonalát szem előtt tartva — indult meg az egy évtizedig folyt *Új M. Muzeum* is. S ki tagadhatná, hogy az elhallgatottakon kívül a megneveztek folyóiratok, — ha bár gyakran töredékes kísérleteknek nyitottak is útat, oly tudományos rak-tárt képeznek, melyek, — mint az *Új M. Muzeum* nagy tudományú szerkesztője eme folyóiratának bucsú szavában írta: „sok gyümölcsös eszmét, sok becses ismereteket ter-

jesztettek, különösen pedig az irodalmi és köz történelemre nézve számos kútfőszerű s azért állandó becsű anyagot hoztak.“

Jövőre számító, a nemzeti étellel szoros kapcsolatban álló irodalomnak tehát a jellemzett irányú különyök mellett szüksége van oly tudományos és encyclopaedicus folyóíratra is, milyent e vállalatunkkal megalapítani óhajtunk, mely t. i. magának a tudományok fejlődésének küzdelmeiben és vajudásaiban az eszmék tisztulására és a kinyomozott eredmény megszilárdítására irányozza öntudatos törekvését, mely továbbá tudományos irodalmunkban legközelebb azon rést, mely főleg az Új M. Muz eum-nak a mult évben történt megszűnte óta támadt, kitöltse, sőt az elhagyott tért elődjének a viszonyok hatalma miatt netán csak óhajításban maradt tervei sikeresítésével együtt elfoglalja, mely végre főleg a hazai köz művelődés téréen tájékozóul szolgálván, nem csak tudományos és irodalmi mozgalmaink hü tükrét időnként föltárja, hanem a tudományok ágaiban tért nyitva egyes fölfedezések, buvárlatok, nyomozások, kísérletek, és észleleteket tárgyazó közleményeknek is, eme — gyakran apróbb czikkek, s netán ezekre következő eszmecserék által a tudományos fejlődés szükséges hódítmányainak is közegeül szolgáljon.

De ezeken fölül még más fontos tekintet is igényli figyelmünket. Nehány év óta nagyobb lendületet nyert irodalmunk a tudományos önálló művek kiadásaiban is; a mi minden esetre örvendetes jele a tudományos erők terjeszkedő gyarapodásának és azon öntudat növekedésének, mely mindegyre több s több tehetséget vonz a tudományok műveléséhez és ez által a nemzeti önállás legbiztosb alapjának lerakásához. Különösen észlelhetni ama gyarapodást a tudományok történelmi ágaiban, hol — főleg az utóbbi két évben — könyv könyv után jelenék meg, és mintha a monographiák korát élnők, kivált e téren oly dús aratásnak indult irodalmunk, hogy ha e terjeszkedés az alapossgal és mélységgel arányban állana; örvendetes nyereséménynek mondhatnók e szokatlan jelenséget. De, ide nem számítva a valódi nyereséménynek mondható jobb termékeinket, — sajnos, — e külső terjeszkedés nem ritkán a belső

értékesség rovására esik; a minek okát irodalmi sajátosságos viszonyaink számbavétele mellett főleg azon hiányban lelhetjük, melyet csak — egy, a hazai tudományos termékek bírálatával is foglalkozó folyóirat lehet hivatva betölteni. És ezt az irodalom és olvasó közönség érdeke egyaránt igényli. A politikai lapok tárczai és ujdonsági rovatai mind ezen nem segíthetnek, legalább eddigelé nem segíthettek. Amazok nagy ritkán, és már ennél fogva is a megjelent könyvek csak egy igen csekély részéről nyújthattak mind eddig tájékozó ismertetést, vagy olykor elvéve egy egy bírálatot; míg az ujdonsági rovatok a megjelent könyvek közül olvasatlanul is gyakran olyannak is juttatnak a közönséget félrevezető dicsérő elismerést, melyekre nézve a lelkiismeretes ítéset ellenkező véleményt kénytelen mondani. Ennél fogva vállalatunk föladataul tűzte ki tudományos törekvéseinket általában figyelemmel kísérni és erejét oda irányozni, hogy viszonyaink szemmel tartása mellett a tudományos irodalom termékeiről ítéseti könyvismertetések által lelkiismeretes tájékozással szolgálhasson az irodalmi embernek úgy, mint a közönségnek, — és még is oly irányban, hogy eme tájékoztatások az egyes tehetségeknek nem elriasztására, hanem inkább útba igazítására legyenek intézve.

Általánosan ismert jelenség az irodalmi tehetségek fejlődésénél eddig az, hogy fiataljaink nagyobb része rendszeren költészeti zsengekkel kezdé meg írói pályáját, míg ma már az első kísérletek is közvetlenebb megválasztással, öntudatosabban, lépnek a fejlődés ösvényére; kivált tapasztalhatjuk ezt a történelem mezéjén, hol az első fölbuzdulás rendszerint régi okmányok gyűjtése, fürkészése, régiségek buvárlása, s újabb adatok és kútfők nyomozásában leli hivatásának kifejezését. És ez nálunk tudományos viszonyainknál fogva némileg természetes fejlődési lépcsőzetnek látszik; mert nem említve azt, hogy az egyes tudományos szakok még mind eddig nem csak irodalmi fejlődésük történelmével nem bírnak, de az e célra szükséges könyvészetnek szakok szerinti összeállításában is hátra vagyunk, melynél fogva kezdő és író egyaránt eleve a hosszabb időt igénylő forrásgyűjtések munkájára is látja ma-

gát utasítva. Ehez adhatjuk még, hogy a történelem részére — mert főleg erről van most szó, — a források rendezése és kiadása, — daczára az e téren buzgón megindult munkálkodásnak — mindeddig nem érhetette el teljessége azon fokát, mely, nem mondjuk fölöslegessé, de csak nélkülözhetlenné tette volna is az eféle anyaggyűjtők törekvéseit. Azonban, mert a nyers anyag főlhalmozásának a feldolgozással karöltve kell járnia, szükséges, hogy ez amaszt nyomban kövesse; és legalább még az egyes okmányos közléseknél is azoknak kútfőszerű értékét, és az ismert adatokhoz viszonyítva horderejét a tudomány érdekében kijelölje. Nem lehet tehát e vállalat czélja csupán a feldolgozatlan anyagok összehalmozása, melyre nézve irodalmunk amugy is elegendő közeggel rendelkezhetik, de viszont az alkalmat, melylyel közművelődésünk előmozdításához ha csak egy porszemet is adhatunk, és melylyel netalán egy reményekre jogosító tehetségnek pályája megkezdésére utat nyithatunk, ildomtalanul el nem utasíthatjuk.

Az eddig mondottakban vállalatunk czélját kijelöltük.

Az irányt, melyet működéseink elé szabtuk, mindig a haladás érdeke határozza meg; és ezért, valamint egyik iskolához sem szegődünk, ugy vállalatunk hatáskörét a tudományok jelen állásának színvonalán alul álló és általában elavult rendszerek, hiú fejtegetések és meddő nyomozások ápolásával zsidbasztani nem engedhetjük, sőt az eféle gyomok fölburjánozása ellen küzdeni határozott törekvésünk.

Vállalatunk czéljának elérésére a föntebbiekben némileg eszközeinket is kijelöltük, mindezáltal előrajzult bemutatathatjuk füzeteink berendezési tervezetét is, mely szerint tartalmát teendik:

1. A tudományok különféle ágaiból, de főleg a történelmi, természettudományi, és bölcsészeti szakból vett értekezések, nyomozások, monographiák, életrajzok, irodalmi és egyéb áttekintések.
2. Történelmi és régészeti apróbb czikkek, és fölfedezések, kísérletek, és buvárlatok eredményei.
3. Irodalmi napló. Tudományos intézeteink ismerte-

tése; irodalmi értesítések. Ide vállalva a képző művészetek érdekeit is.

4. Könyvismertetések és birálatok.

5. Adattár, olykor történelmi becslő okmányok közlése.

6. Könyvészet, mely általában a hazai sajtó működésének eredményét részletesen regisztrálja, és a külföldön megjelent, hazánkat érdeklő, jelenségeket is figyelembe veszi.

Mint fogjuk kitűzött feladatunkat megoldani? — azt saját törekvéseink beszámítása nélkül azon előre ki nem czégzett irodalmi erők közremunkálása határozandja meg, melyeknek ismert képességeik és biztosító ígéreteik a legszébb reményekre jogosítanak. Azonban mindezekon felül összes törekvésünk sikerét kellő magasságra leginkább csak azon anyagi pártolás fokozhatja, melylyel a közönség e vállalatot ápolása alá veendi. E tekintetben kell, hogy a mai nemzedék saját közművelődésünk érdekében az előbbinél hátrább ne álljon. Három évtized előtt egyszerre három tudományos folyóiratot, a Tud. Gyűjteményt, kassai Minervát, és a Muzariont bírta a magyar közönség; csökönös hátramaradásnak kellene bélyegeznünk, ha most ezeknek felét sem bírnök meg

Vajha az irodalmat valahára ne csak azért pártolnók; mert azzal hazafiai kötelességet vélünk leróhatni, de azért is, mert oda értünk, hogy a szellemi táplálkozásnak is szükségét érezzük. Adja Isten.

N. I.

A

PARTHUS, HUN-MAGYAR SCYTHÁKRÓL

TANULMÁNYAIM

BEFEJEZÉSEÜL.

Magnae rei quantulumcumque possederis,
fuisse participem non minima est gloria.

Columella L. XI. c. 1. de re rustica.

Columellának a mezei gazdaságról irt római jeles tudományférfiúnak e komoly s még is oly biztató eszméletét tűztem e lapjaimra jelszó gyanánt; mert a mit ő csak barátjától, Sylvinustól, tudott meg, hogy némely gazdák többféle hézagokat látszanak munkájában észre venni, azt én, jelesül eddigi dolgozataim azon részére nézve, melyben a parthusok és hunmagyarokat ugyanazon egy szittyatörzstől eredt rokonnépnek látom s állhatatosan hirdetem, magam is nem egyszer megvallottam magamnak. De Sylvinus e levelére ő (V. k. 1. f.) felelt szinte oly komolyan, mint elmésen, s nekem úgy látszik, hogy vállalatunk különbsége mellett is, vagy talán épen ezért, e válaszát én is bátran használhatnám; azonban saját gondolkozásom módjánál meg maradván, midőn Columellának ezen élczes feleletét csak mellesleg érinteni elégnek tartom, annak fen idézett másik leveléből a tanulmány és a tanulmányozás saját véghetetlen becséből merített fennebbi szavait tettem magaméivá, úgy mint a ki előtt magok a tanulmányok s tanulmányozások közt is azok a legfőbbek, melyek fajunkra nézve a *történelmi igaznak* teljesb ismerésére vezetnek. E jegyzetemben a parthus-hunmagyar-scythafaj eposzát ma már közvetlenül a szittyáknál kezdem, a helyett, hogy eddig a hunmagyaroknál vévén értekezéseim kiindulási pontját, ezektől a parthusok, innét pedig följebb a szittyák felé törtettem. Ma ezeket is, az örök gondviselésnek hála! befejeztem; s e pillanatban úgy látsszom ma-

gamnak, mint azon utas, ki messze szakadt kedves rokonhoz tett hosszú s fáradságos utjából visszafelé térvén, előre számot vet azon kérdésekkel, melyek otthon a hason érzésű atyafiak s barátok közt várnak reá. Én legujabb utazásom eredményét csak természetesen fajunknak egymást felváltott nemzeti gyűlnevének sora szerint három fejezetre: a szittyákra, a parthusokra, s a hunmagyarokra osztom. Az idő drága: im tehát minden hosszab első nélkül ezennel az

ELSŐ FEJEZET

A SZITTYÁKRÓL.

Mit tartott a *történelmi igaznak* egyik legrégebb, legnemesebb bajnoka, Thucydides, a szittyákról? azt Commentáram I. k. 90. l. már is idézett szavai bizonyítják. Ezek szerint a szittyák erejével nem csak az európai népek de azok is, kik Ázsiát lakják, ha egy nép ugyanegy népfajjal mérkőzik, nem érnek föl, sőt egy sínes, ki az összes szittyáknak, ha magok közt egybetartanak, ellent állhatna. Ezeket mondotta Thucydides és a tükör, melyet fajunk elejébe tartott, folyton még mai napon is jól mutat.

II.

Becsesek Thucydidesnek e szavai; de a mi különösen az ázsia és európai scythák közt létezett ősrégi viszonynak legérdekesb kezdetét illeti: akkor lesznek ezek már itt előre teljes *historiai igazzá*, melyet a közben folyt századok szokása forrasztott össze, s így reám nézve legbecesebbekké: ha azokkal a méltán nagy nevű Arrianus (Flaviusnak) a macedoniai Nagy Sándor hadjárata classicus írójának — ezen második Xenophonnak — e szavaival kötetnek össze. „IV. 3. dum haec geruntur, Scytharum *Asiaticorum* exercitus ad rippas Tanai fluvii venit, quod plerique audissent nonnullos barbarorum trans fluvium incolentium ab Alexandro defecisse, ut siqua insignis defectio fieret, ipsi quoque in Macedones irruerent.

III.

Thucydides a keresztény számítás előtt 474. az az: azon esztendőben született görög író, melyben a rómaiak

és a vejjek közt volt heves összeütközés a Fabiuscsalád nevének örökös dicsőségére végződött, a fennebbi fényes bizonyosságát a scytháknak már akkor Ázsia s Europa szélein rég ismeretes hadi erejük s jellemökről, azon munkájában adta, melyet a peloponnesusi háborúról irt. Ez fajunkra nézve már magában is nagy nyereség; de az bizonyosan még sokkal nagyobb, hogy Thucydidesnek korától fogva, fajunk nemzeti gyűlnevének minden külön szakaiban voltak egy egy oly görög s későbbben latin classicus írók, kiknek a scythák, a parthusok, a hunmagyarok sajátos közjellemök tanulmányozásában, s rész szerint meg ismertetésében — az örök gondviselésnek hála — különös kedvök telt. Mi ezeket rendről rendre látni, hallani fogjuk, és így e hála s tiszteletnek ösvényén, melyen csak elhalnunk, de kifáradnunk nem lehet, reméljük azt elérni, hogy fajunk *történelmi igazának* egyik legérdekesebb füzére, nem annyira általam, s elménczkedéseim, mint az ő saját emlékeik következetes sora, s tartalmából mint egy önként fonódják egybe.

IV.

Ily kedélyű írója volt a scytháknak a Krisztus előtt 484-iki évben született, és így Thucydidesnél 13. esztendővel idősb Herodot — ez a világszerte híres történész — ki nem csak tanít, hanem a mit Plutarchus maga is megvall, előadásában saját természetes nyájassága mellett még Homér minden legbájosabb kellemeivel is mulat. Ő az, kinek mindent, mit a scythákról az én tanulmányozásim mérsékelt körében tudunk, leginkább köszönhetjük. Ha van is Herodot és Xenophon közt Cyrus gyermekideje s neveltetésére nézve különbség, s ha lehetne is még Plutarchus kifogásaiban valami, ami még ma is czáfolatra várna; de a szittyák története s szokásaira nézve mindenkor különösen fel fog az Herodotnál tűnni, hogy ő, igen is, korának szelleméhez képest a scythákról hallott regéket is felhordja, p. o. hogy a Pontuson lakó görögök a szittyákat is Hercules (Heracles, Alceus, Alcides) nemzedékének, mások viszont másnak tartják; az ily kérdések azonban rész szerint a mi tervünk körébe nem tartoznak, s rész szerint

olyak, melyekről önmaga már úgy intézi előadását, hogy az olvasó kedvére hagyja azt igaznak hinni, vagy mondának tartani. Mi magyarok egyedül a görög istenekre nézve, kitet szittyá elődinknek adott, különbözünk tőle, önmaga által erre teljesen fel lévén jogositva; többnyire Herodot emlékének csak *hálával tartozunk* ¹⁾.

V.

Herodotnál I. k. 103.—104.—108. f. Cyaxares a médok királya alig hogy az assyriaikat legyőzte önmaga egy nagy szittyá had által győzetett le. Ez a mái azovi tenger szélén a cimmeriusokat Európából üzöre vevén, midőn a helyett, hogy őket a Phasis vize mentében kergette volna, éjszakibb és hosszabb uton nyomulván utánok, itt a médokra akadt, és velök megütközvén Madyas (királynak) vezérlete alatt őket megverte s győzedelme következtésül a keresztény számítás előtt 624-dik év körül a médok helyett 28 esztendeig ura lett, és mint ezt nem csak I. k. 1-ső. 106. f.; de IV. k. 1-ső fejezetében is állítja Herodot, 28 esztendeig ura is maradt Ázsiának ²⁾. Értsük öt jól: azon időkben történt ez, melyekben Lacedamonnak Görögország fölötti ily hires uralma, Polybius bizonyága szerint, alig csak 12 esztendeig tartott. Ezen időkben — így folytatja Herodot — meglátogatták a

¹⁾ Erre érzem én magamat lekötelezve az általam már Commentárium I. k. 44. l. méltán dicsért Lichner Pál, most a pozsonyi ev. lyceum nagy érdemű rectora iránt, azon legszívesb készségeért, melylyel saját kis könyvgyűjteményem szükségéin a lyceumi könyvtárból segített.

²⁾ Herodotnak jelesül a szittyákra vonatkozó historiája e legjelesebb, legérdekesebb momentumát mint kiterjedése, mint ideje korára tekintve, a legfeszültebb szorgalommal tárgyalta a tudós Dunker Miksa hallei tanár a Geschichte des Alterthums czime alatt 1855. megjelent jeles munkájában, melynek utmutatása szerint engedjék meg tanulmányaim barátai, hogy Jeremiásnak e hadjáratról szóló versei közül csak egy párt hozhassak föl: nevezetesen: V. 15. 16. „Izrael háza! ime messziről hozok én reád népet, szavai az úrnak, erős népet és régi népet, oly népet, melynek nyelvét te nem ismered, és beszédét nem érted, melynek tegeze, mint a nyílt koporsó, és mind bajnok férfiak.“ IV. 13. Ime fölemelkedik ő, mint a felhő, szélvészhez hasonlók szekerei, sasoknál gyorsabbak lovai.

scythák Egiptomot is; de Psamitichus itteni királynak ajándékai s kérései által megengeszteltetvén e már is hanyatló, és nem annyira a távolság, mint a sok mocsárok miatt távol eső országban foglalásokat nem tettek. — Magok közt azonban felbomolván az egyetértés, a fejedelmet pedig a kajtár önkény, s elfajultság váltván fel, a legjobbak közülök, nem ellenséges fegyver által kényszerítette, hanem a nemzeti becsület fentartásának leghatalmasb ösztönéből, azt határozzák a nép legjózanabb részével együtt, hogy előbbi szülőhelyeikre térnek vissza, a mi Krisztus előtt 596. év körül meg is történt. A jóknak elköltözése után tehát könnyen értek a Medok Assyriához, talán csak azért, hogy így Assyriával együtti hódolásokkal nagyobb örömet tegyenek a perzsa gögnek.

VI.

A scytháknak a hadjáratát azért kellett érintenem, mert itt levén szó azoknak Psamitichus aegyptusi királlyal lett egyezkedéséről, önmagok közt pedig lett megszakadásról, oly megszakadásról, mely miatt a szittyánép legjavának a kész és semmi idegen által nem faggatott birodalmán túladni kellett, a parthus (pártos) scythák első eredete önkényt nyitva s Trogus Pompejusnak Justinusnál (III. 1.): e szavai: „Parthi Scytharum exules fuere; hoc etiam ipsorum vocabulo manifestatur“; teljesen igazolva állnak előttünk; hát ha még Trogus Pompejusnak e további szavait, „hi domesticis seditionibus pulsus, solitudines inter Hyrcania etc. — furtim occupavere,“ Herodot III. k. 117. fejezetével vetjük össze, hol már Dariusnak a Hisdaspes fiának szigorúbb uralma alatt, nem az előbbi erőszakos bitang, hanem rendes állapotban ugyan, de szinte a hyrkaniaiak szomszédságában lakni s a perzsa új rendszabály szerint fizetni látjuk őket. Kell-e a történelmi igaz felfedezésére több? Mi alább még többet adunk.

VII.

Herodotnak irálymodora leginkább a szittyia föld határainak elbeszélésében látható. IV. 3. nyilvánlagosan egy népregét mond el. E szerint azon árkot, mely még az ő nap-

jaiban is a taurusi hegy bérchezől a maeotisi tóig látható volt, a Mediában 28 esztendeig távol volt scythák szolgái s a magán-életet megunt saját nejeik s az ezektől és szolgálóiktól született gyermekek az ő visszajöttök elzárása végett ásták volna. S mint ilyent említi ő ezt az árkot ugyanezen könyve 20. igen érdekes fejezetében, melyben azt a scytha király és királyi scythák (a király s az előkelő, főtekinthető, vagyonu scythák, urak) földterületek ¹⁾ rendes határszéleül kívánja tartatni; végtére pedig ugyan azon könyve 100. fejezetében már maga is egész komolysággal azt vallja, hogy a legrégebb szittyia föld a Taurus hegytől kezdődván, ²⁾ napkeletről a tenger, éjszokról a Cimmerius, Bosporus mentében a maeotisi tóig nyult, melyen ugyan e könyv 47. fejezete szerint, az ő korában folyt jelesb vizek ezek: Ister, Tyras, Hypanis, Boristhenes, Pantikapés Hypaciris, Gerrhus, és Tanais, jelesül pedig Tanais volt az, mely szerinte a scythákat a sauramétáktól (mint én vélem a vitéz lengyelek ekkori elődeiktől) elválasztotta. —

VIII.

Magáról a scytha népfajról különösen, Herodot (IV. 46.) azt mondja „a szittyia faj az emberi dolgok közül a

¹⁾ Nem hiszem, hogy csalódom, midőn Béla király halhatlan jegyzőjénél a 44. §. e szavait: „Dux Árpád suique nobiles dilexerunt locum (Csepel sziget) ultraquam dici potest, et constituerunt, ut ducalis esset insula, et unus quisque nobilium personarum suam ibi haberet curiam et villam“ e hajdani scythia király és királyi scythák (előkelő, főtekinthető, vagyonú scythák, urak együtti birtokának jól eltalált rajzául veszem, mert, hogy a campestris és felváltva a liberi Scythae általában a szabad scythia népséget jelenti, kétséget nem szenved.

²⁾ Quinct. Curtiusnak munkájában, melyről későbbben többet fogunk mondani, a VII. k. s jelesül annak 3. fejezete, a mi értekezésünk fő céljára egyike a legérdekesebbeknek. Az a Taurus hegyet így érinti: inde agmen processit ad Caucasum montem, cujus dorsum Asiam perpetuo jugo dividit. Taurus secundae magnitudinis committitur Caucaso. — Sic inter se tot juga velut serie cohaerentia perpetuum habent dorsum, ex quo Asiae omnia ferme flumina alia in rubrum, alia in Caspium mare, alia in Hyrcanum et Ponticum decidunt. Említetik ugyanott a Parapamissus hegy is e szavakkal „ipsa Bactra regionis ejus caput sita sunt sub monte Parapamisso s innét a Parapamisadae nevezet.

mennyire mi tudjuk egyet legokosabban azt találta fel, hogy sem az nem menekedhetik meg a ki rajta csap; sem pedig senki hozzája, egyéb a hol ön maga találtatni kíván, nem férhet.“ Nagy szavak! annyival Thucydides szavainál is nagyobbak, mert Herodot e saját szavait azon háborúnak egész történetével igazolta, melyet Darius Hisdaspes fia az egy ideig Ázsiát birta európai scythák ellen, nem annyira boszus megaláztatásuk, mint hirök nevök teljes kiirtása végett indított.

IX.

Szerinte Darius (IV. 89.) e hadjárat egyéb roppant készülétei közt a thraciai Bosporuson hidat veretett, s miután ez elkészült, megparancsolta a jónaiaknak, hogy hajóikkal a Pontusra kelvén, midőn az Ister torkolatjához jutnak, ott ötöt várják bé, s időközben e vizen hidat készítsenek, mert ők s az aeoliak és hellespontusiak voltak azok, kik Darius tengeri seregét vitték.

X.

A scythák (IV. 118. 119.) látván, hogy Darius ily téméntelen seregével nem birhatnak, a szomszéd népekhez követeket küldöttek s ezeknek képviselői velök együtt tanácskozáván, csak a gelonok, budinok, és sauromaták ismértek a scythák veszedelmében közös saját veszedelmökre is, és készek voltak a segítségre. Ellenben a tauriak, agathyrusok, a neuriak, androphagok és melanchlenok (fekete köpenyűek) őket, úgy mint a kik Ázsiába lett betörésekkel maguk okozták volna e bajt, magokra hagyták.

XI.

Ily körülmények közt, minthogy e háború kimenetét nyílt csatára bizniok nem lehetett, azt végezték egyes tanácsul, hogy szülőföldjüket elhagyván, a kutakat, forrásokat betöltsék, mindent, a mi nélkül az ellenséges had el nem lehet, elpusztítván, szekereiket feleségeik s gyermekeikkel együtt, valamint legelő csordáikat is, egye-

dül azon marhákat kivéve, melyek az élelem miatt a szitya tábortól el nem maradhatnak éjszak felé előre bocsásásák, maguk pedig két derék hadra oszolván, úgy bánjanak az ellenséggel, hogy a közt, és közöttük mindenkor egy napi járó föld essék közbe, az utánok nyomuló ellenségnek pedig oly irányban engedjenek, hogy azt azon népeknek földére csalhassák, kik tőlök a segítséget megtagadták.

XII.

Minden e szerint ment, s Darius csak midőn a szitya földön túl pusztította az idegen népeket, vette észre, hogy ezen egész hadjáratával csupán a scytháknak szerzett dicsőséget, ön magának pedig örök időkre legnagyobb szégyent. Sietett tehát vissza az Isteren veretett hid felé, s a szittyák ebben is megelőzték őt, s felhívák s unszolák a hidnak hellen őreit: élnének a kész alkalommal, ráznák le magokról a perzsa szolgaságot, lennének szabadok s a perzsáktól függetlenek; mind ezt elérhetnék, ha Darius serege előtt elszednék a hidat. Így Herodotnál a scythák IV. 133. 136. — Ez meg nem történt, s ugyan csak én sem említem itt a hellenek e hanyagságát más okból, mint hogy, minekutánna maga Herodot is csak az athenaei Miltiades kiváló dicsőségére érinti itt, hogy ez a scythák javallatával tartott; viszont azok, kik e soraimat olvasni fogják, akép tiszteljék Herodot emlékezetét, hogy elbeszélése szelleméből hálásan elismérvén, miszerint, ha ő rajta áll vala, ő is a vele egy idős Miltiadessal együtt bizonyosan le hordatta volna e hidat; mert Herodotnak világszerte elterjedt egyéb tisztelői között, különösen a magyar írónak kötelessége róla világosan megjegyezni, hogy ő, és Miltiades kortársak, s jelesül amaz, a mit a hires hadjáratról ir, azt nem valami kósza hallomásból, hanem saját tapasztalásából beszéli, s a *historiai igaz* iránti nemes ragaszkodásánál fogva úgy beszéli, hogy a hid lehordása indítványozásának dicsőségét ő, a jónai őszinte hellen, meghagyván hajdani eldődeinknek; könnyebben megengedünk a nálánál századokkal későbbi Cornelius Neposnak, ki ezen egész tényt úgy beszéli Miltiadestről, mintha erről a scytháknak sem hi-

rök, sem tudtuk nem lett volna. Sőt de csak Herodotól tudjuk azt is, VI. 84., hogy a mezei szabad scythák Darius eképi meggyalázásával nem elégedvén meg, azon még boszút is állani, s a spartaiakkal olyatén szövetségre lépni kívánczoltak, melyszerint míg ők a Phasis vize mellett Mediába betörnének, emezek Ephesusból felfelé indulva ott velök összejönnének. De a spartaiaknak sem volt több kedvök Dariussal megütközni, mint a többi helleneknek.

XIII.

Herodot (IV. 70.) azt mondja: ha a szittyák szövetséget kötöttek, bort öntének egy edénybe, s abba azoknak véreből, kik a szerződést tevék, vagy árszúrás, vagy kardmetszés által eresztettek. Ez meglévén kardot, nyilat, dárdát, gerelyt mártottak abba, és sokat fohászokodva kiitták azt, mind magok, mind, kik kísérik közöl a legjelesebbek voltak. Erről a legrégeb, legsajátságosabb, és így legjellemzőbb scytha szokásról, mely Herodotnak, s minden irott hagyományoknak korán túl kezdődvén, fajunknak egymást felváltott szittyá parthus hunmagyar nemzeti gyűnévének évszakait vele együtt szakadatlanul folytatván át élte, nekünk már nincs más mondani, vagy is inkább ismételni valónk, minthogy az, az első, legnagyobb, legbölcsebb magyar király alatt a világszerte híres magyar átok eskübe ment által. S most már lássuk mit szól Herodot a szittyák vallásáról?

XIV.

Ma is szintúgy, mint Commentárim I. k. 150. l. érintettem előbb, hogy sem Herodotnak a szittyák vallásáról irt szavait elmondjam, szükségesnek tartom azt, a mit e nagy író az általam már ott idézett helyeken előbb a perzsák vallásáról felhozott, megemliteni. Ó I. 131. fejezetében a perzsákról így szól: Ezeknél istenképeket, templomokat, oltárokat állítani annyira nincsen szokásban, hogy azokat, kik azt teszik, bárgyuknak is nevezik, gondolom, mivel abban nem tartanak a hellenekkel, hogy az istenek emberszerűek. Ellenben szokás nálok Zewsnek a legmagasb hegyek bérezein áldozni, s az egész égboltoza-

tot mint Zewst imádni. Ők áldoznak a napnak és a holdnak is, a földnek is, a tűznek, a víznek, és a szeleknek. És ezeknek maguknak áldoznak ők rég időktől fogva, — a III. k. 16. fejezetében pedig a hol Cambyses azt parancsolja a perzsáknak, hogy Amasisnak általa felásatott teteit égessék el, ennek e parancsolatját a szerény író nyilván, mint istentelent rója meg, mert úgy mond a perzsák a tüzet istennek tartják; s ezek után halljuk már ismét önmagát, mit szól a scythák vallásáról IV. könyvének (Melpomenejének) 59. fejezetében.

XV.

„Az istenek közül, úgy mond ő (IV. 59.) csak ezeket imádják: főképen Hestiát (Vestat, Estat a tüzet) ezen kívül Zewst és a földet, minthogy ezt a Zews nevének tartják. Ezek után Apollót és a mennyei Aphroditest (Venust) és Heraclest (Arest, — Marst.) Ezeket elismerék minden scythák. A királyi scythák pedig áldoznak Poseidonnak (Neptunnak) is, mások más neveket adnak egy egy istennek. De istenképek, oltárok, templomok nincsenek nálók szokásban, kivévn Arest, a hadistent, azért szokásban vannak.“ — Szabad e nekem ezekhez mint nem philolognak szólani? ha szabad, azt vallom teljes meggyőződéséből röviden: hogy Herodot itt inkább önmaga religiója, s hazájának legfőbb istenei iránt viseltetett pietásából, vagy azon czélből, hogy a scythák és perzsák vallása közti különbséget a hellenek előtt értelmesbé tehesse, adta a természetes elemeknek e hellen neveket, hogyszem azokat szittyá eldődeinknek ajakin forogni hallotta volna; mert én Herodotot soha következetlenségről vádolni nem fogom; pedig a legnagyobb következetlenség volna, ha valaki az alatt, még ő maga (IV. 76.) azt vallja: hogy a *scythák minden egyéb népek fölött a hellen szokásoktól irtóznak*, abban az értelemben venné odafenti szavait, mintha ugyanezen scythák még isteneiket is hellen neveken nevezték volna.

XVI.

Az Ares (Mars, hadisten) tiszteletéről (IV. 62.) azt

irja e fajunk régiségeire nézve igazán megbecsülhetlen író: „minden megyének gyűlhelyén állott az Ares (a hadistennek) egy szentélye; három stadiumnyi (körülbelől 37 öl hosszú s ugyanannyi széles) farakás, mely évenként meg igazittatni, s kiegészítettetni szokott. Annak tetején egy kitűzött régi vaskard képviselte a hadnak szent istenét, s ennek áldozták a szittyák legjobb legelő marháik s leginkább lovaikból a legderékebbet, s azon rabjaikból, kiket mint ellenségeket nyílt harcban legyőztek, a jobbakra volt tekintet mellett, minden századikat, s ennek vérét a vaskardra önték.“

XVII.

Az áldozó, (és itt kérem újabb mythologusainkat, ha úgy tetszik, figyelmezzenek) az áldozó önmaga végezte az egész szent foglalatosságot (IV. 60. 61.) Herodot kora tehát a szittyáknál sem mágusokat, sem valami más áldozár papokat, vagy külön szolgákat nem ismert. Nem ismertek Strabonak, Trogus Pompejusnak, Tacitusnak parthusai, Ammianus Marcellinus hunnusi épen nem. Nekem tehát, ki mai napig is azt tartom, hogy midőn Commentárim I. k. 151. lapján minden tétovázás nélkül tagadám, hogy eldődeinknek valaha, akár magusaik, akár más ily áldozárjaik voltak volna, a legkövetkezetesebb *történelmi igazat* mondtam, nem lehetett ugyan meg nem hökkennem, midőn nem rég egy helyről, a honnét legkevesébé vártam, e pánczélos nyilatkozatot hallottam „hogy a magismust is kétségtelenül a scytha törzsök táltosai? vitték be a valásba? — de e fölött ítéljen köztünk a jövő elfogulatlan nemzedék.

XVIII.

Herodot (IV. 67.) egész tartalmát ide írom: „jóslók a scytháknál sokan vannak, kik sok fűzfa vesszővel így jósolnak: több vesszőcsomót hoznak; ezeket a földön széljel rázzák, azután pedig szálanként egymás mellé rakják és jóslanak; jövendölésök közben pedig ismét összekeverik a vesszőket és ismét szálanként rakják őket rendbe. Ez az ő ősrégi jóslás módjok.“ Eddig Herodot. Én ezt szó-

ról szóra el hiszem neki, sőt a jóslás módját tekintve különösen örülök, hogy szittyafajunknál, melynek legfőbb gyengéjét, sőt eredeti bűnét a visszavonás, a megkevelés, meghasonlás tette, az egykori Scylurus scythának ily forma példája, melylyel 80 fiát az együttartás, egyetértés összehatásra intette, az utána következett scytha nemzedéknél közönséges lett. ¹⁾ A mi azonban magát a jóslást illeti: ezt még Ammianus Marcellinus is csak a vesszőkkel volt régi sajtáságos szittyai jóslás módjára szoritja; mire az újabb mythologusok nem figyelvén, úgy festik hajdani őseinket, mint egy régi buta legbübajosabb népet.

XIX.

Herodot negyedik könyvének 62-dik fejezete, melyről csak imént e jegyzetek XVI. pontjában szólánk, érdekes kétség kívül az ott előadott főtárgyra — a hadistennek évenkénti ünnepélyére nézve is, de a magyar állam *történelmi igazának* barátját alig ha annak azon mellékes része nem érdekli meglepőbben, melyben már a Herodot századánál századokkal régiebb scytháknál *megyéket s megyei gyűlés helyeket lát.*

XX.

Van azonban ő nála egy más, még ennél is meglepőbb hely, mely egészen jellemzi azokat a legrégebbi scythá eldődöket, kiknél a *megye rendszer első saját hadi eszméje* fogamszott. Negyedik könyve 66-dik fejezete szerint, minden esztendőben egyszer megtöltette minden megyeispán a nagy csöbört borral, melyből azután mind azon szittyák, kik hadban ellenséget végeztek ki, isznak — a ki pedig ilyest nem tett, az a borból nem kap; hanem becsület nélkül ülve marad, és ez ő nálak a legnagyobb gyalázat.

XXI.

Álljunk meg itt barátim, s mind azok, kik csak azért olvassátok e soraim, mert fajunk eredetének e szent ügyé-

¹⁾ Lásd ha úgy tetszik Erasmi Rotterodami Apophthegmata V. k. a 43. számot.

ben a *történeti igazat* velem együtt csupán ennek saját eredeti forrásaiból kívánjátok meríteni. Ilyféle, ha szabad úgy neveznem, csöbrös gyűlések a legrégebb időktől léteztek igen is az európai szittyáknál, s mint tüstént alább látni fogjuk, még Herodot után is mind addig, még a macedonok alatt ugyan ezen scythák nevökkel együtt további historiájokat is elvesztették. Az ázsiai scytháknál pedig sem macedoniai Nagy Sándor hadjárata előtt, sem azután, hogy a parthusoknak szittyá országa alakult, sem az ebből fejlett hunmagyar alkotmányban, sem más valamely classicus írókban, kik más sokkal kevesebb érdekű szokásokat fel jegyzettek, e féle csöbrös gyűléseknek semmi legkevesebb nyoma ninesen. Itéljék meg tehát maguk a székelly atyafiak, kik magukat, különösen is hunmaradékoknak tartják, mely erősen elvétették az ugrást azok a görögök, kik Herodot e szép helyéből még a pohár utánzása mellett is részökre e regés parodiát koholták; itéljék meg ök, s vélök együtt bár mely más elfogulatlan ítész, mit tartson azokról, kik nem emlékezővén, mi volt légyen Herodot VI. 84. f. szerint az akkor már közmondásá vált „szittyá korty“ még pediglen egy jól meghúzott tiszta bor kancsóból? azzal kívánják őket vigasztalni, hogy ök elejétől fogva vízimádék voltak volna. De erről ennyit, csupán csak a történelmi igaz tiszteletéből.

XXII.

S ugyan e szándékból meg kell továbbá jegyeznünk, hogy a Krisztus előtt 523-dik esztendő körül uralkodni kezdett Darius Hysdaspes fia volt az, a ki a perzsa birodalmat Herodot III. könyvének 89-dik igen tanulmányos fejezete szerint 20 Satrapiára, kerületekre, helytartóságokra osztotta, melyeknek czélja a birtokoknak e kerületek szerinti felosztása az eddigi bitang, s erőszakosan birt telepvények rendezése, s az ezekre rótt adó elosztása, beszedése volt, következésképen a scythák megyéihez a legvastagabb hiba nélkül messzünen sem hasonlíthatók. E felosztásban, mint Herodot III. k. 93-dik fejezetében látjuk, az első parthus nevezetet kapott gyáva scythák a 16-dik kerületbe számítottak.

XXIII.

Herodot e classicus munkájának egyéb részeiből, a mennyire jelen tervemet illeti, tájékozásul még hármat jegyzek meg. *Első az:* mit IV. k. 76-dik fejezetében ekép mond: „idegen szokásokat a scythák nem engednek magok között a viláért is lábra kapni, sőt még magoktól egymástól sem; legkevesbé pedig a hellenektől, a mint ezt Anacharsisnál és másodszor Scylesnél kimutatták.“ Amaz Solon idejében (Krisztus előtt 565-dik év körül) megutazván Görögországot, vissza jöttében épen akkor érkezett Cysicusra, midőn az ide való hellenek az istenek anyjának ünnepélyét tarták; s megtetszvéen néki ez ima, fogadást tőn az isten-asszonynak, hogy ha őt szerencsésen haza vezérli, épen a szerint áldozand néki, mint a cysicusiaknál látta. Ő teljesítette ugyan fogadását, még pedig egy ovatosan választott helyen, de ez ki tudódván, egy scytha feladta e merényt a királynak, (Sauliusnak nevezi ezt Herodot) ez pedig önmaga kezével végezte ki Anacharsisban a hazai szokások árulóját. — Ugyan Herodotnál (IV. 78.) Scyles szittyia király volt, de a ki már születésétől fogva (istriai hellen asszony volt az anyja) a hellen viselet s szertartásokhoz szított, s király korában is, sokszor hónapokat töltött Borysthenesben (a taurusi görög gyarmat városban) hogy ott félre vonulva szittyia feleitől, s hellen módra öltözködve, a hellen isteneknek áldozhasson. Ez is kitudódott. S a scythák fivérét Octamasadest választák vezéröknek, s fellázadtak ellene azzal a kimenetellel, hogy Octomasades azonnal, midőn Scyles személyéhez jutott, ennek fejét leütötte. Herodot hosszasán beszéli el e történeteket, s e szavakkal végzi: így örzik a scythák ősi szokásaikat, s így büntetik azokat, kik idegen szokásokat vesznek fel.

XXIV.

E szavakkal tehát önmaga Herodot teljesen meg nyugtat engem, hogy a scythák isteneiknek általa adott hellen neveiket oda fen (a XV. pontban) önmagának saját értelme szerint magyaráztam. Teljes igaza van egyébiránt a fen idézett állításának azon részében is, mely sze-

rint ők idegen szokásokat még magoktól egymástól sem fogadtak el. S ehez képest én első vagyok, ki Commentárium I. k. 153. lapján a mai napiglan is legalább nálunk Csallóközben fenálló ősrégi: kisebbik, ifjabbik uram, nagyobbik, öregbik uram nevezetekre nézve, akkor azt tartván, hogy Platónak e tana, melyet jelesül az abiusi scythák követtek, általában az egész scytha fajunknál gyakorlatban volt, egészen Herodot ezen állításának hódolván; egyenesen csak az abiusi szittyákra szorítom, mert más szittyia családoknál, nemzetségeknél igen is Herodot ezen állítása szerint más, sőt egészen ellenkező szokás létezett ez időben, melyben a szittyia fejedelmek nagy s vagyonos uraknak több kevesebb, némelyeknél több százra s egy két ezerre menő vendégnök is voltak, a nélkül, hogy ez akkori időben idegen szokások közé számíttatott volna.

XXV.

Másodszer a mely dicséretet Herodot IV. k. 46-dik fejezetében scythia elődinknek ad, szép az bizonyosan, s azon népekénél, melyek még kívülök Pontus Euxinust látkák, hasonlíthatlanul nagyobb,¹⁾ de a mely szavakkal e dicséretet befejezte „hogy ezenkívül nem talál e népfajon más álmélnkodni valót, nem tudom, ha ma azt olvasná nálunk, hogy a parthus hunmagyar államrendszer alapvonásait az ő szittyái adták, a régi népek közt az elsők, e kifejezését még ekkor is megtartaná-e? de ne menjünk ennyire: Herodot talán nem is tudta, Plinius pedig jelesül XIV. k. 43. 44. fejezetében méltán álmélnkodik azon is, hogy a scythák találták fel a Scythice fű nemet, a Hippace név alatt értett lótejből készült sajtot, melyeknek használásával az éhet és szomjat több napokig is eltűrték.

XXVI.

Harmadszer a mit ugyan azon könyvének 81-dik fe-

¹⁾ Szavai magyarul: Pontus Euxinusnak, a hová Darius hadait vezette, a szittyákat kivéve, minden népek közt a legbárgyúbb népe van; mert sem valami népre nem lehet annak környékében okossága miatt hivatkozni, sem valami tudományos embert nem ismerünk, kivéven a scythia népet és Anacharsist.

jezetében nemes egyenességgel megvall, hogy a szittyáknak számát minden iparkodása mellett sem tudta kitanulni, hanem az iránt különböző előadásokat hallott, hogy tudnillik igen sokan vannak, de hogy azok, kik tulajdonképen scythák, nagyon kevesek, a mit ő úgy is saját tapasztalásából tudna“, szóról szóra el hiszem néki, mert a szövetséges rendszer volt fajunk minden időkbéli alkotmányának alapelve, többnyire pedig e féle kérdések titokban tartása iránt — valljuk meg egyenesen oly híven követtük mi csak a mult század közepén is szittyia eldődink e példáját, hogy Herodot ugyan ily kérdezéssel, ha azt magyar embernek teszi, még ekkor is alig jár vala különben.

XXVII.

De csak ugyan azon világhírű hadjárat történetéből, melyet macedoniai Nagy Sándor, alig telt el Herodot halálától 74. év (Krisztus előtt 334-ben), már is megkezdett, jelesül pedig e hadjáratnak azon el beszéléseiből, melyeket két classicus író: Arrianus (Flavius) és a szittyia s partus neveknek egyedül csak Strabo és Tacitushoz hasonlítható barátja Quinct. Curtius irt meg, nem csak olvassuk, de szemeinkkel látjuk, mint az európai, úgy az ázsiai scytháknak ez időbéli állását. És pedig az európaiaknak Arrianus IV. k. 5. és 15-dik fejezetéből, melyek szerint itt a szabad szittyák és a király s királyi szittyák közt épen e miatt a macedoniai Sándor által az ázsiai scythák ellen intézett hadjárat miatt, oly megszakadás lett, hogy ebből azután az európai tulajdonképi scytháknak nem csak száma fogyott, hanem az eddigi szabadságot a szolgaság váltván fel, az európai scytháknak eddigi neve is kihalt. Viszont pedig látjuk Curtiusnál, hogy az itteni tulajdonképi scythák az ázsiai scythákkal tartván, ezeknél mintegy napról napra szorosban vonulnak össze, s így mentől mélyebb sülyedésnek mentek elejbe az európaiak, annál férfiasban törtettek ezek a dicsőségnek ama legfőbb pontja felé, melyre érkezve aztán a tulajdonképi ősrégi szittyia faj a parthusok neve alatt egy önálló, saját szellemű független országot alkotott magának; mint ezt a maga helyén látni fogjuk.

XXVIII.

E ponttól kezdve tehát Strabóhoz és Tacitushoz még két kalauzt választottam s ismerem, kiket választottam. Arrianus Flaviust, azt, kit a tudós világ második Xenophonnak nevez; és a nálunk az imént érintett kiváló érdeme mellett is alig ismértes Quinct. Curtiust. Ennek általános munkái magasztalói között Freinsheimnél a legclassicusabb neveket látjuk. Én őket mindnyájokat tisztetem, de Curtiusnak főképen azon örvendek, hogy a már Commentárain I. k. 51. lapján dicsért Niebuhrt s az előbbi értekezésben folytonos magasztalással emlegetett St. Croixt tisztelői közt látom. Igy ítései vannak Curtiusnak máshol: én is olvasám őt, s hogy legrövidebben szóljak, olyannak ismértem, kiről a legszigorubb, legszervesb tudósainkra hagyom azt megítélni, ha ő macedoniai Sándor jellemének, mint én hiszem, teljes rajzolására e, vagy az általában nevezett ázsiai scytháknak remek leírására fordított e nagyobb figyelmet? emerre ugyan annyi tanulmányt, gondot, fáradságot fordított, mint a mennyiből eléggé kitetszik, hogy midőn a többi legjelesebb római írók fajunk történetét jobbára csak azon későbbi epochájából ismértetik, melyben már a parthus gyűlnevezet alatt egykori országos uraink (az Arsacidák) uralkodtak, ő sokkal fölebbi időkre, majd nem épen azokra emelkedik, melyekben Herodot végezte munkáját, s a macedoniai Sándorral egymás után megküzdött scytháknak tetteit, szokásait, s a mi különös, még a közmondások és példabeszédekből fűzni szokott beszédmódjokat is, szóval e korbéli megbecsülhetetlen ethnographiájokat adja.

XXIX

Q. Curtiust a véres csatákba, melyek Nagy Sándor és a scythák közt folytak, nem követhetem; de azoknak kimenetele iránt magának Curtiusnak szavaival mondhatom, hogy ha nem törhették is meg a szittyák macedoniai Sándornak világesodálta szerencséit, de annak ő ellenök viselt hadai neki több hírt, mint dicsőséget (majorem famam, quam gloriam); Strabo (XI. 11.) szerint pedig ez a hír is az itt említett bévehetetlen természetes

szikla erődök hódolására használt alacsony elárultatás, és feladatás szennyét hozta. Viszont pedig a szittyák elszánt vitézségének önmaga Nagy Sándor Curtiusnál (VIII. 5.) először is az által adta a legfényesb bizonyítványt, hogy a scytha ifjakkból 30,000 fegyverest „úgy is, mint túszoikat kívánt az indiai hadjáratra maga mellé, kik ott (Curtius VIII. 14.) jelesül a dáhák voltak az elsők, kik Porusnak rettentő táborát megtámadták. *Másodszor* Strabónál az által (XI. 11.) hogy azon Taurus melléki szittyákat, kik, noha Bessus és a bakszeriek legmérgecsb ellenségeivel tartottak, bántatlanul hagyta.

XXX.

Q. Curtius VI. 3. ezeket mondja macedoniai Sándor ajakin „Bactra non possidet solum parricida Bessus, sed etiam minatur; Sogdiani, Dahae, Massagetae, Sacae sui juris sunt, omnes hi simul terga nostra viderint, sequentur. Illi enim *ejusdem nationis* sunt, nos alienigenae et extranei“ ¹⁾ s ezek voltak csakugyan a többi írónál is a legnevezetesebb szittyá nemzetségek akkor időben. Vannak köztünk magyarok közt, kik nem tudom mi okból a Sacakat tartják a hunmagyarok törzsfajának. Én ezeknél halkabban szeretek haladni, és senkinek ezen annyi tudósokat fárasztott kérdésben nem kívánván véleményét megszíröl is gátolni, a magamét egész szerénységgel abban pontosítom össze, hogy reánk hunmagyarokra nézve legérdekesebbek a dáhák és a bakszeri szittyák ²⁾ a kik közül ezen utóbbiaknak földjét egész Ariana ékességének mondja Strabo (XI. 11.) — Szabadoknak nevezi pedig eze-

¹⁾ Szépen és igazán is mondja Curtiusnál (VIII. 8.) ezekről a macedoniai hős „veni in Asiam, non ut funditus everterem gentes; sed ut illos quoque, quos bello subegissem, victoriae meae non poeniteret; itaque militans vobiscum, pro Imperio vestro sanguinem fundunt, qui superbe habitus rebellassent.

²⁾ A Bactri, Bactrii Bactriani szót én magyarban Bakszeriekkel fejezem ki. Nem új szó. A csallóközi egyház-karcsai határban van egy ily nevezetű ósrégi osztály föld, vagy is düllő, s e szerint az én hozzávételemhez képest a bakszeriek magyarban jól meg felelnek a deák Bactrianusok.

ket Nagy Sándor sok mái írók czáfolatául; mert ha Sándor ellen harczoltak is Darius mellett, de Arrianus komoly író világos bizonyításához képest (III. 8. 12.) nem mint alattvalói, hanem mint segéd társai tették ezt.

XXXI.

A dáhák és bakszeri szittyák két szomszéd s a mi legfőbb mindenben együtt tartók s egyenlő hires hős nemzetség voltak, úgy hogy Strabo (XI. 9.) világosan mondja, miképen az az egykori kérdés is, ha Arszak a parthusok első királya a dáhák, vagy más együtt virágzó nevezetes szittyá nemzetségből eredett légyen-e, minden egyéb ily szittyá nemzetségek közül csak az egy bakszeri szittyá nemzetségre vonatkozott. A dáhákról azonban szinte ő is (XI. 8.) azt bizonyítja, hogy „nagyobb része a scytháknak, kik a caspiumi tengertől kezdődnek, dáháknak nevezettek.“ Arrianus Flavius pedig mind ezzel, mind Herodot egykori határvonalával megegyezve, a bactriai Bessus hadtársai között III. 18. alatt a Tanaison innen lakó dáhákat, ugyan azon könyve 28 fejezetében pedig a Tanaistól jött dáhákat említi. Föltünő volt végre a dáhák hadakozás módja is. Ők kettesen ültek egy lóra és arról egyszerre leugorván az ellenséges lovas seregben, megzavarván a rendet, a legnagyobb vészt és kárt okozták.

XXXII.

A többi scythák, ha voltak is nekik külön neveik, a mint hogy Strabo szerint voltak is; általában szittyáknak nevezettek. Így Pliniusnál (VI. 11.) a Cumania (kaukazusi vár) a 16-dik fejezetben pedig Comani nemzetség jelentésével fordul elő a nélkül, hogy e nemzetségről is mást, mint a hozzájuk hasonló egyéb scythákról, vagy többet mondhatnánk e helyen a név, vagy nevezetre nézve.

XXXIII.

De nem így áll a dolog a Caucasus s általában a táj s azon vonalra nézve, mely a Taurus körüli szittyáktól a bakszeriek és dáhákhoz oly jártas volt. Erről van Q. Curtiusnál egy hely, mely macedoniai Sándornak a jö-

vendőre nézve, épen e szittyá faj ellen intézett ovatosságának kitünő emlékét tartotta fön. Curtius (VII. 10.) ezeket mondja: „ad urbem Marginiam pervenit: circa eam sex oppidis condens electa sedes est: modicis inter se spatiis distabant, ne procul repetendum esset mutuam auxilium. Haec omnia sita sunt in editis collibus tum velut freni domitarum gentium (közönségesen egy azután szokássá vált hasonló metaphora szerint claustra clausurae) nunc *originis suae* oblita serviunt, quibus imperaverunt (érti a már akkor mikor ezeket írta legszebben virágzott parthusokat). Majd nem e szavakkal él Arrianus (Flavius) IV. könyvében, hol a Tanais vizénél ugyan az által a sauromáták ellenében állított hasonló erődről szól. De mi hagyjuk mind ezeknek önkényti kifejlődését későbbre; s most kövessük tovább Q. Curtiust.

XXXIV.

Ez VII. könyvének 8-dik fejezetét majd nem magának Herodotnak szavaival így kezdvén: „Scythis autem non ut ceteris barbaris rudis et inconditus sensus est; quidam eorum sapientiam capere dicuntur, quantamcumque gens capit semper armata“; azon 20. szittyá követnek a legérettebb ész s bölcsesség magvaival tele beszédét adja, kiket arra biztak meg küldöik hogy macedoniai Nagy Sándort azon nép nevében, mely sem idegen hatalomnak szolgálja lenni nem tud, sem ura lenni nem kíván, az igazság s méltányosságra, az emberi sors és szerencse változékonyságára s azon különbségre figyelmeztesse, mely van az egész és még föl nem bomlott, és a felháborodott s ismét kibékült barátság között s a t. Curtiusnak e beszédjét a legfőbb tekintélyü itészek, annak minden legszebb beszédei közt a legremekebbnek tartják. Vannak mások, kik e beszédet csak a szegény abiusi scythákra magyarázzák ¹⁾,

¹⁾ Mit szól Homer az abiusi scythákról, s azoknak igazság szeretetéről, azt már Comment. I. k. 67. l. idéztem, s egyrésze sincs eddigi értekezéseimnek, melyben nem csak az abiusi, hanem többi szittyá rokoninknak is e közös jellemvonásáról nem hoztam volna fel új és új adatokat. Így általánosan szólnak Trogus Pompejusnak e szavai Iusti-

ön maga pedig Q. Curtius a nélkül, hogy akár melyik szittyia osztályra hivatkoznék, ezt jegyzi meg felöle, becsületes szándékának bővebb bizonyosságául: „abhorrent forsitan moribus nostris et tempora et ingenia cultiora sortitis, sed ut possit oratio eorum sperni, tamen fides nostra non debet, qua utcumque tradita sunt, *incorrupta* perferemus.“ Ez a szittyáknak közmondások s példabeszédekkel rakva rakott előadásuk teljes hitelességét illeti.

XXXV.

S ezt a szittyáknak egyszerű beszédmódját kívánta Q. Curtius nem csak a rómaiakkal s nem csak a maga korával, hanem általában a legkésőbbi nemzedékekkel, és így velünk magunkkal is tudatni. Úgy de hát így volt e az voltaképen is? e kérdésre szóljon helyettem a magyar Akademiának egyik legkitünőbb tagja, a tudós Erdélyi János, és az általa elősorolt mindazon kedves hazafi társaink, kik a magyar irodalom e nemében a legrégebbi elődöktől öröklött szellemöket követve kitüntették magokat ¹⁾. Mi pedig olvassuk még Curtiusnak egy másik beszédét, melyet (VII. 4 f.) Cobaresse Bessus dagálya s gyáva felfuvalkodása ellen, leginkább csak e scytha beszédmódjának bővebb megismertetése végett tartat, ezeket adván hozzá „adjecit deinde, *quod apud Bactrianos vulgo usurpabant*: canem timidum vehe-

nus II. 2. : justitia gentis ingenii culta non legibus; így Strabo (XI. 8. 7.) a massagetákról szólván, ezeket mondja: „est enim quaedam communis vivendi ratio omnium istorum populorum, quam saepe dixi. — Tota vitae ratio simplex quidem, sed prava, fera et bellicosa, ad contractus vero bonae fidei et a fraude vacua“ minél dicsőségesebbet ez a fajunknak St. Croix által méltán nevezett historiographja arról nem mondhatott.

¹⁾ „Magyar közmondások könyve. A Kisfaludi társaság megbízásából szerkeszti és kiadja Erdélyi János 1851. — Dugonits Andrásnak — ennek a Szeged városa valódi dicsőségének, rendje és a magyar tudományegyetem egykori fényének, az ellefelejthetlen magyar írónak, hajdani első olvasásim örömeinek, „Magyar példa beszédek és jeles mondások“ ezime alatt kiadott munkájával csak a most tisztelt jeles tudós Erdélyink e munkája által ismerkedtem meg, nem bírom még s nem is olvastam, de kétség kívül már csak Curtiusnak és a tudós Erasmus Rotterodamusnál érintett szittyia közmondások, példabeszédek miatt is mentől előbben igyekszem azt, nem csak olvasni, de bírni is.

mentius latrare, quam mordere. Altissima quaeque flumina minimo sono labi“ Ily régi, ily már a bakszeri szittyáknál is forgásban voltak ezek a közmondásaink, melyeknek egyikét — „ugat a félénk eb, de meg nem mar“ Erdélyinknél is az 1981-dik szám alatt látjuk.

XXXVI.

Pogány elődink vitézségének fentartása s edzésére szolgált egykor az a hit, hogy ellenségeik, kiket hadban kivégeztek, még más világon is szolgálni tartoznak nékiek; Curtiusnál (V. 10.) ugyan azon hitnek egy másik még nemesebb ágozatát látjuk, melyben a macedoniai király által halálra ítélt 30. szittyá ifjat ennek elejbe vigan s örömeinek közt sietni látunk, mert így hamarabb jutnak dicő őseikhez.

XXXVII.

Q. Curtius ezekhez a fajunk iránt bizonyított legőszintébb szívélyességének becses adataihoz még egy legdrágább emlényt tűz. VII. k. 4. fejezetében a gabona szükéről s a macedoniai hadsereget fenyegetett éhségről szólván, beszédét így folytatja „triticum nihil, aut admodum exiguum reperiebatur. Siro s vocabant barbari, quos ita solerter abscondunt, ut nisi qui defoderunt, invenire non possint. In iis conditae fruges sunt.“ Siroknak nevezzük mi csallóköiek azon kevés gabonavermeket, melyeket földünk laponyag fekvése miatt még ma is ritka helyeken ásathatunk, de így is, e nálunk mai napig is divatos nevezet mellett azon örvendünk, hogy a szittyá és a hunmagyar nyelv tagathatatlan azonossága iránt épen a bakszeri szittyákkal közös adatot birunk.

XXXVIII.

Én pedig különösen, is, meg maradván azon elvemnél, melyet előbbi értekezésemnek 9-dik fejezetében — itt, az egykori Mágok első hazájában talált saját szavaink iránt — gondolom elég mérséklettel állítottam fel, még az Aornos (magas, meredek) az Arvas és Gaba két város nevet, az ázsiai Mehedem család nevet a rég kihalt csallóközi Mehedes névvel synonymnak s hunmagyarnak tartom. Arrianus (III. 22.) így szólván; „Aminapem Parthum (még az

első Parthusokból) Parthorum et Hyrcanorum satrapam constituit“ ezekre nékem — nem tagadom ezt a „minapot is“ kedvem volna magunkénak elfogadni, ezt azonban kedves honfi társaim beleegyezésétől függesztem fel. Van azonban egy név, melyre nézve erősen hiszem velem együtt meg egyeznek mindnyájan. A dáhák, mint fölebb mondám, párosan ültek a lovon is így hadakoztak. Ezekről Strabo (XI. 9) így ír: „ajunt parnos — Daas demigrasse a Dais, qui supra Maecotidem habitant Xandii dicti, aut Parii“ én pedig akár parni akár Parii legyenek ezek a nevek, az általam különösen tisztelt Strabonál, honfitársaimmal együtt saját páros magyar szavunkat kaptuk itt vissza; mert önkényt maga simul hozzánk minden legkevésb eröltetés nélkül.

XXXIX.

Ennyit eddig szittya elődinkről Herodot, Arrianus és Q. Curtius után. Curtiustól még most sem válok meg. A jövő fejezetben a parthusokról igyekezzék szólni, az első parthusok — elszakadt scythák — gyáva korának megismérlésére is őt követem megbecsülhetlen kalauzomul, sőt gyámolom azon egyetlen egy — s minden hiúság s mellékes vágtyól ment czélomnak megközelítésére, hogy a jövő elfogulatlan nemzedék e kérdésekre nézve nálamnál valamivel könnyebben tájékozhasssa magát, nékem pedig jogom legyen a gondolkozására nézve is oly kiváltképen tisztelt Horáczczal együtt mondani:

„a köszörűkő
tisztét képviselem, mely a vasat edzi, ha bár ön —
ön maga metszni se tud. —

idősb Bartal György.

(Vége köv.)

A HOLD ÉS CSILLAGOK BEHATÁSA

A FÖLD MELEGSÉGÉRE.

A nap hatásai oly egyszerűek és elvitázhatlanok, miszerint azok iránt semmi kétely sem forog fen; ellenben a hold hatásai nem lévén oly szembeötlők, a legrégebb idők-

től fogva számtalan gyanításokra adtak alkalmat. Ezek eme kérdések körül forognak: Valjon a hold hideget okoz-e, avagy meleget? Valjon a hold megjelenése derült avagy borult időt hoz-e magával? Valjon világossága különböző szakai szerint világossági hatásai ugyanazok-e?

A válasz, melyet a természettudományok jelenkori kifejlődésük magas pontján eme kérdésekre adnak, annyival érdekesebb, minthogy általánosan elismert tények, hogy a tropikus vidékeken a hold világa bámulatos fényességű; hogy a hold világa az öserdőkben lakó állatok éjjeli életére élesztő befolyást gyakorol; hogy a hold a nap közrehatásával a tengerdagályt előidézi; minél fogva igen valószínű, hogy a hold melegsége, vagy hidegsége, vagy pedig vonzereje a légkörre is némi behatást gyakorol. A hold hatását a közönséges életben a növény és állatországra, sőt az emberekre is kétségtelennek tartják. Ugyanazért nem lesz érdektelen, ha az erre nézve közönségesen elterjedt nézeteket a természettudományok elveiből kiindulva rövid vizsgálat alá vesszük; mi végből némi általános természet-tani eszméket kell előre bocsátanunk.

A hold aránylag a földhez közel van; közép távolsága 51,800 mértföld. Nagysága is jelentékeny, a mennyiben átmérője a földgömb átmérőjének majd nem $\frac{1}{4}$ -dét teszi. Testtartalma a föld testtartalma $\frac{1}{54}$ -ed részét, tömege azonban csak $\frac{1}{87}$ -ed részét teszi, mert tömörsége a föld tömörségének mintegy $\frac{3}{5}$ -ödét teszi. Azon idő alatt, melyben a föld körüli pályáját megfutja, végzi egyszersmind saját tengelye körüli forgását is.

Mindezen adatok a hold némi hatását földünkre, sejtetik.

Azonban a lég legtisztább állapota mellett is, a hold visszasugárzott világa csak gyöngé; a mennyiben bármely égvő alatt sem mutatkozik az erősebbnek, mint a melyet valamely fehér felleg nappal vet. Az égen nappal látható félhold kis báránypelleghez hasonlít. „Ha a földirati hosszúságok meghatározása végett, ugymond Humboldt, gyakorta a hold naptávolát kell vennünk; ez esetben nem ritkán nehéz a hold tányérát a világosabb báránypellegektől

megkülönböztetni.“ Ellenben ugyan ő beszéli, miszerint tizenkét, tizenhat ezer lábnyi magas hegyeken, midőn derült időben csak pehely-fellegek láthatók, a holdtányér felkeresése sokkal könnyebb volt, mert a pehely-fellegek ritka szerkezetöknél fogva csak kevés napvilágot vetnek vissza, s a hold világa utjában a ritka légrétegen kevésbbé gyöngül. Ha az ég csupa teli holdakkal volna behintve, az égbolt aképp nézne ki, mintha fehér fellegekkel volna bevonva; tehát a nap fényét semmiképp sem érné el. Mivel a nap és hold tányérai körülbelül ugyanazon nagyságúaknak látszanak, azt hihetnők, hogy világosságuk erejének összehasonlítása nem nehéz; azonban az idevonatkozó adatok igen különbözők, a legáltalánosabb azt tartja, hogy a teli hold világa a nap világának $\frac{1}{300.000}$ -ed részét teszi. Ez a csekély s bizonyára mégis magas szám feltűnő, ha figyelembe vesszük, miszerint nap lenyugta után a teli hold a mindinkább sötétülő égbolton mindinkább fényesebben világít; azonban nem szabad felednünk, hogy ez az ellentétek hatása. A sárga holdfény nappal fehér, mivel akkor a kék légrétegek, a melyeken át azt látjuk, a sárga színt kiegészítik.

Midőn a hold-tányér néhány nappal az új hold előtt, vagy az után mint keskeny, a naptól megvilágított sarló látszik, melynek hegye élénkebb fénye miatt a homályos rész körül, sőt azon túl is kinyulni látszik, a homályos részen hamvasszürke világot különböztetünk meg; ez a föld fénye a holdban, a viszfény viszfénye. A föld és a hold tehát kölcsönös viszonyban állanak: mindenik gömb a naptól nyert világát a másikra veti; és ép akkor, a midőn a hold a földre csak kevés világot vet, mivel napoldalának legnagyobb része tőlünk el fordulva van, a hold éjszakáját a „teli föld“ világítja meg. Azonban a föld a holdban majd nem 14-szer nagyobb tányér gyanánt látszik, mint a hold nekünk, mondhatnók olyannak látszik mint a kocsikerék, következőleg a holdat is 14-szer nagyobb világossággal látja el, mint a hold a földet, s a föld világossága eléggé fényes, hogy még akkor is láttassék, midőn a földről a holdba s onnan ismét vissza jött. Az ismeretes foltok nem csupán a tiszta holdtányérban láthatók, de távcső segélyével a hamvasszürke világosságban is megkülönböztethetők

a nagyobb szerű foltok s egyes fényesebb pontok, a hegy-csúcsok a hold vidékekben; sőt bizonyos szürke derű még akkor is észrevehető, midőn a holdtányér felén tul van megvilágítva. Azonban a forró égövek alatt Quito és Mexico fensíkjaian e tűnemények sokkal tisztábban láthatók, mint nálunk. A hamvasszürke holdvilág különböző ereje talán a különböző tisztaság hatása, a melylyel a földgömb visszatükrözött világát küldi; a mint a nap világa nagy szárazföld, homoksivatagok, sziklás talajok, gyeplegelők, nagyszerű erdőségek, vagy pedig a tengerszine által vettetik vissza, a szerint fog ez a visszavert fény fényesebben, vagy pedig homályosabban mutatkozni. A holdlakók tehát (a mi csupán föltevés, s közülök csakis azok láthatnák a földet, a kik a holdnak földünk felé fordult részén laknak,) nagyszerű megvilágított térképet látnak s 24. óra alatt valamennyi földrészeket, és tengereket látják. Erre nézve ama rendkívüli figyelemre méltó észlelet történt, miszerint mialatt a földgömb tengelye körüli forgását végeze, a hamvas színű holdvilág olajbogyó — zöld, kissé sárgába játszó színbe ment át. A hold, mely az atlanti tenger fölött ép függélyesen állott, éjszaki oldalán a zöld földvilágot nyeré, a melyet annak derült ég mellett Dél-Amerika erdőségei küldöttek.

Teljes holdfogyatkozásoknál a hold csak igen ritka esetekben tűnik el teljesen. A holdtányér teljes holdfogyatkozásoknál közönségesen vörösnek látszik, még pedig a szín minden fokozataiban, sőt, ha a hold a földtől távol van, e vörös szín a tűz vörösségeig emelkedik. Humboldt észlelete szerint a fogyatkozás alkalmával a vörös holdtányér a forró égöv alatt világosabbnak tűnik fel, mint minálunk. Ezen egész tűnemény onnan ered, hogy a földön átlövelt s a légkörön átmenő napsugarak utjokból eltérítettve befelé hajlanak és így az árnyékgömbbe vetődnek.

Hogy a holdban számos hegyek vannak, melyeket fénylő ormaikról és árnyékaikról megismerhetni, az bizonyos; ellenben a homályosabb és szürkébb pontok helytelenül neveztetnek tengereknek. A felénk fordult hold — oldalon (a másikról közvetlenül mit sem tudunk) legfeljebb is igen sekélyes tengerek lehetnek; mert a legkülönbözőbb világítás mellett is tükör soha sem ismerhető fel, de egye-

netlen talaj. Ha a föld tenyerére nagy magasságról lenézhetnénk, ép így különböztethetnők meg, a hol a mélység csekélyebb, a sziklakkal behintett feneket, mert ennek világosabbnak kellene lennie, mint a tenger egyéb színé. Egyébiránt más okok is léteznek, melyek tenger létezését a holdban kétségbe vonják.

Ha valamely csillagot a saját pályáján haladó hold elföd, az elfödés rögtön egy szempillanatban történik. A lassankénti eltűnés csak fölöttébb ritkán észleltetett. Továbbá a szélek rajzai ugyanoly világosan mutatkoznak, a milylyel a középrajzok. Mindezekből következik, miszerint nem lehet oly lég, vagy vizgőzburok, mint a földön; mert minden légnem az által vehető észre, hogy a rajta keresztül törő sugarat meggyöngíti s megtöri. Be s s e l kiszámítá, hogy a hold levegője, ha mégis létezik, csak mintegy ezerszer csekélyebb sűrűséggel bírhat, mint a föld levegője. Ugyancsak a lég hiányánál fogva a holdban, a világosság szétömlése a világűrbe ott nem jó létre. Nincs esthajnal; a csillagok majd nem fekete nappali égbolton kelnek fel, ha csak a hold igen lassu tengelyforgása mellett ($27\frac{1}{3}$ nap) a napkelet és napnyugat lassúsága az átmenetet kissé nem szelidíti. Nincs nedvesség a talajon; a köd és fellegek ismeretlenek. A hangot, éneket vagy beszédet semmi légrezgs sem vihethi odább.

A hold ezen általános rajza czélunkra nézve elegendő. Ha már a hatásokat vizsgáljuk, melyeket a hold a földre gyakorol (azon régi és helyes állításon kívül, miszerint a tenger dagályát és apályát okozza) legközelebb azon állítás merül fel, miszerint a holdban valami hideg van, s e tekintetben a napnak teljesen ellentéte. A római költők a holdat *dér hozónak*, *harmatosnak* nevezik. Nálunk pedig a közvélemény gyakorta így szól: „A hold derülten világít, ma éjjel igen hideg lesz,“ s ebben a megjegyzésben csakugyan van valami igaz. A kertészek állítása szerint a holdvilág april és május hónapokban hátrányos befolyást gyakorol a sarjadzó növényekre. Biztosan állítják, miszerint a bimbók elfagynak még akkor is, ha a szabadban kiállított hévmérő néhány fokkal a fagyponton fölül áll.

Ismételjük, ez mind igaz. Azonban a hold e tekintet-

ben teljesen ártatlan. Ha a legerősebb üveglencsét, a legnagyobb gyúttükröket a hold felé fordítjuk, s azok gyújtó-jába érzékeny hőmérőt helyezünk, a legkisebb hidegítő hatást sem vesszük észre. Sőt Melloni 1846-ban bobizonyította, miszerint a holdvilág a hőmérséklet némi csekély emelkedését okozza; azonban ez az emelkedés oly csekély, hogy három láb átmérőjű üveg lencsénél, s a legérzékenyebb műszerekkel megmérve, egy foknak alig meghatározható tört számát teszi. A hold sugarai ennél fogva nem okoznak hideget, habár a holdvilágos éjszakák mint hidegek ismeretesek.

Valjon honnan van tehát ez az ellenmondás?

A harmat képződését illetőleg legelőször is az angol Dr. Wells tön pontosabb vizsgálatot, s ebből kiderül, miszerint a harmatképződés oka a föld melegsugárzása. Minden tárgy folyvást meleget sugároz ki; ha ez a meleg vissza nem pótoltatik, úgy ama tárgy hidegebb lesz. Így van a földdel is derült éjszakákon. A föld meleget veszít, mely a világűrbe sugárzik ki. Ha azonban az eget fellegek borítják, a melegvesztés kevesebbé vehető észre. E mellett a lég a föld fölött gyakorta melegebb, mint a föld, vagy az azon levő szilárd testek. Ha például kis tömeg gyapjút vagy más eféle tárgyat a szabad légre kiteszünk, derült ég mellett gyakran 4—7 fokkal is hidegebb lesz, mint az azt környező lég. Hasonlókép van a növényekkel. Elfagyhatnak, mindamellettt hogy a léghőmérséklete állandón a fagypontra fölül áll. Borult időben azonban ez a különbség egészen elenyészik, vagy legalább alig észrevehető. Már, ápril és május hónapokban a légkör melegsége gyakorta nem nagyobb 3—5° R. nál. Ha a hold világít, vagyis ha az ég derült, ekkor a talaj és a növények hőmérséklete talán a 0-on (a fagypontra) alul száll le, s ez esetben azok elfagyhatnak. Holdvilág nélkül, vagyis borult ég mellett a fagy nem állott volna elő. A kertészeknek tehát igazuk lehet, miszerint a növény holdvilágnál elfagyhat, habár nem volna is hidegebb, mint más éjszakákon. Csakhogy az okot helytelenül tulajdonítják a holdnak, míg az csupán a tanú szerepét játszsza. Bátran mondhatjuk tehát, miszerint a közönségesen elterjedt hit, hogy a hold dért és harmatot

okoz, téves. Itt helyén látjuk, még néhány a holdra vonatkozó ő s szabály felemlítését, melyeket A r a g o állított össze és világosított fel. Plutarch és Plinius azt mondják, hogy a hold a világának kitett testeket dús harmattal nedvesíti meg. E világ siettetí a szerves állagok rothadását. Ebben is igazság van; azt azonban ekép kell értelmezni: A holdvilágra kitett testek nedvességgel vonatnak be és azért mennek hamar rothadásba által; azonban a fölējök tett takaró rothadásukat nevezetesen hátráltatja, nem azért; mert a hold világa kizáratott, de mert a kisugárzás lön akadályozva és ez által a harmatképződés megszüntetve. A spanyol Amerika lakóinál általános a vélemény, miszerint a holdvilágra kitett halak izüket elvesztik és laza hust kapnak, s ha a megsebzett öszvér ugyancsak a holdvilágra kitetetik, sebe elmérgesedik, és gyógyíthatlanná lesz. Mind a két álitás nem kevésbbé helyes, csakhogy a fentebbi értelemben kell felvilágosíttatniok. A r a g o azon állítást sem utasítja feltétlenül vissza, miszerint a holdvilág az arcbört megfeketíti, de a tüneményt akép magyarázza, miszerint derült időben a meghülés a felbőrre kártékony hatást gyakorol.

Mindezen és hasonló tüneményeknél tehát a hold csak is a tanú szerepét játszsza. Más tüneményeknél pedig nyilván csak a l é g k ö r m i n ő s é g e i n e k j e l e. E nemü viszonyokból is néhányat megemlitendőnek tartunk.

Egy több, mint kétezer éves könyvben, melynek szerzője Aratus, ime szabályt találjuk: „Ha a hold harmadik napján a holdsarló szarvai tisztán nyúlnak ki, a holdnap kezdetén az ég derült lesz.“ Tiszta légben a növekvő holdnak, midőn az enyésző napfényből kilép, csakugyan sarló alakja van, mely két finom hegyben végződik. Midőn azonban a légkör homályos, a szarvak szélesebbeknek látszanak. Azonban e látszólagos szélesbülés csak csalódás mely onnan ered, hogy az erősen megvilágított gözők, melyek a holddal látszólagos érintkezésben látszanak, annak mint kiegészítő részei mutatkoznak. A sarló végsűcsai a homályos világban bizonyos tekintetben elmerülnek, és a szemre nézve elenyésznek. Ha azonban a holdat távcsövön át nézzük, akkor a csalódás majdnem egészen elenyészik. A mondottakból következik tehát,

miszerint a hold szabad szemmel nézve, jelül szolgál arra, hogy a légkör kisebb, vagy nagyobb mértékben gözzeltelt. Ennyiben tehát a fentebbi időjárás szabály csakugyan igaz.

Egy más időjárás szabály azt tartja; hogy ha a hold a negyedik napon semmi árnyékot sem vet, ekkor rossz idő fog bekövetkezni. Ha az észlelet helyes, úgy a hold csak a légkör állapotának jele. A harmadik napon a hold sarlója még igen keskeny, s majdnem csupán az esthajnal szürkületében világít. A tárgyak árnyékai a földön ekkor felismerhetetlenek lehetnek, még ha a légkör nem is igen homályos; ugyanazért a harmadik nap e tekintetben mit sem jelent. A negyedik napon azonban a homálynak már igen nagyra kell lennie, hogy a hold világát elenyésztesse; az eső közeledik. Az ötödik napon a hold már annyira megnövekedett, miszerint az árnyékok már el nem törülhetők; tehát csak a negyedik estén való árnyékhiány marad fel mint rossz időjárás jel.

Eddig a holdnak a melegre, vagy pedig az időjárásra észrevehető befolyást nem tulajdoníthatunk. Mindamellet is a légtengerre a hold elvitázhatlan befolyást gyakorol. A holdközelség idejében a légsúlymérő egy vonalalantabb áll, mint távol idejében, a mi öszhangzik azzal, miszerint a holdközelség gazdagabb esők által tünteti ki magát, mint a holdtávol. A különböző holdnegyedek behatása csak a különböző világossági mennyiségtől eredhet; mindamellet azonban ily befolyás a légsúlyra reánk nézve kimagyarázhatlan volna, ha csak azon feltevést el nem fogadjuk, miszerint a hold a föld naponkinti tengelyforgása mellett a légtengerben hasonló dagályt és apályt okoz, a minőt az oceánon, a mi azonban a légsúlymérőn észre nem vehető. A légsúlymérő naponkinti időszakos ingadozásait a légtüneteménytan egészen más oknak tulajdonítja.

Schübler 28. évi észleletei szerint a hold behatása az esőviszonyokra szemmel láthatóbb. Az esős napok legnagyobb száma az első holdnegyed, és holdtölte legkisebb száma pedig az utolsó holdnegyed és az új hold közé esik. A viszony kerek számmal úgy áll, mint 6 az 5-hez (6-5.) Ha a holdpályát nyolcz részre osztjuk, s ha az újhold és első holdnegyed közötti időszakot első oktánnak stb. ne-

vezzük, a szabály így fog állani: a második oktant felé az eső leggyakoribb, ellenben az utolsó holdnegyed és a negyedik oktant közé a legkevesebb eső esik. Az újhold közelebb áll a derült, ellenben a teli hold közelebb a borult időhöz; viszonyuk úgy áll, mint 30 a 33-hoz. (30 : 33.)

A hold behatását illetőleg még egy körülményt kell megemlítenünk, melyet Humboldt és Herschel is bizonyítanak. A kelő holdnak, különösen pedig a kelő teli holdnak az az ereje van, miszerint az égbolton a nem igen erős felhőzetet eloszlatja. Herschel valószínűnek tartja, hogy a holdban igen magas hőmérséklet uralkodik, mely jóval meghaladja a forrponot, mivel a hold felszíne 14 napig folytonosan és mérséklés nélkül ki van téve a nap hatásának. Ugyanazért a teli holdnak, vagy pedig néhány nappal tölte után a földre nézve kis mértékben melegség forrásának kell lennie. Minthogy azonban ez a meleg oly testből áramlik ki, mely jóval alul áll az égő test hőmérsékletén, annál fogva a földtalajt nem érheti el, a mennyiben a felsőbb légrétegekben elemésztetik, a hol a látható felleget átlátszó gőzzé változtatja. Ha már fontolóra vesszük, miszerint holdkeletek csak néhány nappal a holdtölte után észlelhetők, úgy e tapasztalás összhangzásban áll a másikkal, miszerint tudniillik az idő a teli hold után mindig derültebb lesz.

Számtalanok a hatások, melyeket a hold állítólag a szerves természetre gyakorol. Hajdan Franciaországban erdészeti szabály volt, miszerint az élő fákat csak a holdtölte után szabad levágni. Azt állíták ugyan is, miszerint a növekvő holdnál vágott fa taplós, a férgektől igen könnyen megtámadtatik, és sok hasadékkal bír. Meglehet hogy ezen körülmény a növekvő holddal járó esővel függ össze. Azonban egy híres francia gazda próbát tön a favágással, s a fentebbi erdészeti szabályt alaptalannak találta. Részünkről a holdvilág hatását a növényzetre nem merjük tagadni, a mennyiben Keletindiában tapasztaltatott, miszerint növények, melyek a napvilágtól lett elvonatásuk következtében zöld színöket elveszték, azokat a holdvilágon ismét visszanyerték. Sokan azt is állítják, hogy rákok, osztrigák, és más egyéb kagylós állatok a teli hold idejében kövérebbek, mint az új hold idejében.

A hold egyes befolyásai az emberre majdnem általánosan elfogadva. Némely görvélybajok a teli hold idejében jobban feldagadnak; állítólag némely májbajok is rosszabbra fordulnak, valamint a veszettség is hamarabb kitör, és több megőrülés történik. Ama titokteljes betegségről, melyet holdkórságnak neveznek, szintén sokat regélnek; azonban a tudós Olbers mindenféle holdas befolyásokat visszautasít, s azt állítja, hogy hosszú orvosi gyakorlata alatt azokat soha sem tapasztalta. A rógo néhány érdekes példát beszél el a régiak nap és holdtéli félelméről. Ugyanis 1654-ik évi augusztusban előkelő személyek orvosaik rendeletére jól elzárt, jól befűtött és jól kifűtött szobáikba záratták el magukat, hogy az azon napon történt napfogyatkozás rossz következményeit kikerüljék. A nagy megindulás miatt a papok nem valának elégségesek a megrémült kedélyű emberek gyónásait kihallgatni, mi egy Páris melletti falu lelkészét arra indítá, miszerint kihirdeté, hogy a napfogyatkozás 14 napra elhalasztatott, miért is a rendkívüli sietség nem épen szükséges.

Azonban legyenek bár a hold némely behatásai tények avagy előítéletek, folyvást meg kell engednünk, miszerint a hold vonzereje, világa, melegsége előttünk ismeretlen befolyást gyakorolhatnak. Épen a finom és tartós hatások járszanak a természetben legnagyobb szerepet.

Az sem lehetlen, hogy a csillagok is gyakorolnak melegítő befolyást a földre. Közelebbi vizsgálatok következtében annyi kiderült, miszerint a világűr hőmérséklete a csillagok kisugárzásával is összefügg, ámbár a melegségi hatás tekintetében a legnagyobb részt a napnak tulajdonítjuk. Ha a világűr teljesen átlátszó volna, az ég tekintete ritkagyönyörű látvány volna. Egyetlen pont se volna az égen, a melyen csillag ne függene, ha bár távolabbra is lenne tőlünk, mint látható szomszédai. És ha minden csillagok, a melyekből az égbolt áll, saját fényvel bírnának, az égbolt világossága mindenütt ugyanaz s a napvilágosságához hasonló volna.

M—R.

A BUDAI KIRÁLYI VÁRPALOTA KÁPOLNÁJA.

A mai Ó-Buda azelőtt a mai ugynevezett Buda-Ujvidéket (Neustift), Budának vele szomszéd külvárosát, is magában foglalta. Ó-Budának a Császárfürdő felé terjedő részében, még pedig körülbelül a mai ujvidéki templomnak táján, *királyi vár*, vagyis palota (Castrum de veteri Buda) létezett, melyet már Béla király névtelen jegyzője *Budvárnak* nevez. E budai királyi vár, a mai Ujvidéknek a templomtól Ó-Buda felé terjedő részével I. Lajos király által az ó-budai prépostságtól elválasztván, önálló város „*Civitas Reginalis*,” magyar nevén „*Uj-Buda*“ lett. ¹⁾

Ezen királyi várba szálltak királyaink egész Zsigmond királyig, ha Budára jöttek s ott végzék országos ügyeiket. ²⁾ Árpádházi királyaink itt gyakran megfordultak annyival is inkább; mert szerették ájtatosságukat az ó-budai prépostság templomában elvégezni; így mondja II. Endre 1215-évből az ó-budai templomról szólván: „multo magis nostrae christianitatis incumbit officio, ut eas (ecclesias,) quas a praedecessoribus nostris, Christianissimis regibus Hungariae fundatas et crebriore inhabitatione ab eis frequentatas fuisse constat, in suis dotibus augere satagamus“³⁾; sőt tudjuk IV. Béláról, hogy a nagybőjtöt rendszeren e királyi palotában szokta tölteni; így tanúsítja ezt kortársa Rogér: „Rex (IV. Béla) ad quandam villam, quae Buda dicitur, super ripa Danubii positam, in qua consueverat quadragesimam celebrare, pro eo, quod locus dicebatur communior (azaz: hiresebb,) properavit.“⁴⁾

Hogy e királyi várban *kápolna* is volt, mondanunk sem szükséges. Ezt mindenki természetesen fogja találni.

E várkápolnának történetéből keveset ismerünk, még

¹⁾ Történelmi Tár. Budai Regesták, különösen az I. 78. l. és IV. köt. 181. l. — Podhraczký Buda és Pest. 36. l.

²⁾ Tört. Tár. IV. 176. l. és Podhraczký u. o. 25. l.

³⁾ Podhraczký u. o.

⁴⁾ Carmen Miserabile. 15. fej.

csak azt sem tudjuk bizonyossággal, mily szentnek tiszteltére volt szentelve. Csak egy igen nevezetes eseményt tudunk, mely benne 1262 év körül történt s mely, miután igen nagy figyelemre méltó, megérdemli, hogy itt bővebben közöltessék. Tudjuk, hogy Kölnben tiszteltetik Krisztus urunk ruhája (tunica;) de azt kevesen fogják tudni, hogy e ruha Budán a királyi várkapornában veszi a mondott év körül eredetét. Erről birjuk 1474. évből e következő igen érdekes tudósítást:

„Erat quidam devotus ac multum religiosus presbyter in Hungaria, Capellanus cuiusdam Illustrissimae Reginae Hungariae (Mária IV. Béla neje,) qui dictus presbyter 33. annis absque esu carniū fertur ieiunasse perseveranter. - - In quadam sua nocturnali visione pie ac consulenter investigatum erat, utrum Salvatorem suum in pueritiae, aut passionis suae apparatu vellet intueri. Qui respondit, quod desideraret et vellet eum videre in statu suo puerili.“ A neki ennek folytán jutott meghagyás következtében „tunicam de serico blaveo (igy) puerilem fieri fecit et eandem tunicam tempore celebrationis suae missae super altare posuit, sicut ei iussum fuerat per Divinam revelationem.“ Ekkor jelent meg előtte, midőn a királyné jelenlétében misézett, Krisztus urunk, kit ő három óráig, az oltár előtt állva, imádott. A királynétől kérdeztetvén, neki azt titokképen elbeszélte, mire a királyné a tunicát tőle átvette. - - „Dominus et frater quidam ordinis hospitalis B. Mariae theutonicorum Jerusalemiani habens sororem virginem claustralem monasterii beatae Mariae Magd. ad albas dominas infra Coloniam, qui commendator cum magno exercitu ex Prussia“ Magyarországra jött segítségül a törökök (tatárok) ellen, és vitéz tetteiért egyéb jutalmat nem akarván elfogadni, a király kérésére nyerte a királynétől ezen tunicát; *retenta tamen eiusdem tunicae manica sinistra* ad perpetuam huius rei memoriam.“ A commendator haza térvén, aranyszekrényben adta át a tunicát hugának, hogy míg más hadjáratból vissza nem jövend, azt senkinek meg ne mutassa, ne is szóljon a csudáról. De ő meghalt s utána nővére is, ki a szekrényt „deposuit in capsulam bene munitam“ és nem mondott senkinek semmit. „Centum et quinquaginta

annis pro aliis reliquiis sanctis tunica conclusa mansit. Postea autem anno Domini 1412. venerunt quidam peregrini de Hungaria tempore septennicae visitationis Beatae Mariae Aquensis (Aachen) cum magna multitudine, instanter postulantes: ipsis ostendi tunicam Jesu, ibidem, videlicet in monasterio sanctae Mariae Magd. absconditam; allegando ipsis ex fama et speciali nutu divinae inspirationis revelatum fuisse, quod in eodem monasterio tunica sericea blavei coloris, sinistra manica carente, pro intersigno, ut ipsi asseruerunt, recondita esset; quae quidem manica sinistra eiusdem tunicae in quodam claustro B. Margarethae in Hungaria infra insulam supra Danubium (Margitsziget) prope Budam devote et reverenter coleretur.“ Előbb el nem távoztán mig a tunicát nekik meg nem mutatták, Krisztus köntöse így taláztatott fel. Ez történt 1412. jun. 20., azóta pedig a tunika a magyaroktól és másoktól legnagyobb ájtatossággal tiszteltetett. — Ez elbeszélést igazolja „verificatio Thomae Fremperger Archiducis Maximiliani capellani,“ ki bizonyítja „tempore Regis Ladislai (posthumi) in civitate Buda, quae dicitur insula in monasterio Beatae virginis Margarethae, (Margitsziget,) se manicam sinistram vidisse et qui praesens fuerit cum Friderico (Imperatore) et Maximiliano (Archiduce). Coloniae 1474.“ Ennek folytán a történet azonnal nyomtatás által közzététetett, ily czim alatt; „Historia translationis tunice Jesu Christi de Hungaria ad Inclitam civitatem Coloniensem ad monasterium Albarum Dominarum, ubi tam ab incolis, quam ab extraneis incredibili honore veneratur.“ hely és év nélkül. Ez érdekes könyvecskének egy példánya meg van a sárospataki collegium könyvtárában. ¹⁾

Nagy Lajos király 1351. évben Visegrádról anyja Erzsébet kedvéért, ki a Zách Felicziánon elkövetett igaztalanság óta nem akart többé ott lakni, ez új-budai várba tette át királyi lakát. Tudjuk, hogy nagy Lajos udvara világhírű volt, s így feltehetjük, hogy e budai várkápolna is e korban fény és diszében nevedett. Mint alább fogjuk látni, e kápolna *szent János* (melyik?) tiszteletére volt emelve s

¹⁾ Történelmi Tár. I. 120. l.

valószínű, hogy elejétől fogva is e szentnek tiszteletére volt szánva. E korban ismét csak egy eseményt tudunk róla:

1381. évben Nagy Lajos a velencei köztársasággal békére lépven, első feltétül szabta, hogy a köztársaság neki aján-dékozza szent Pál első remetének testét. Ez átadást Gamansius János hiteles régi codexből leírta s átvették tőle a Bollandisták. „Christianissimus rex (Nagy Lajos) - - solemnes ambasiatores; videlicet - - Valentinum Quinqueecclesiarum et Paulum Zagrabiensem episcopos viros Ungaros, natione claros, canonum scientia illustratos, de cursu temporalium non ignaros, cum quibusdam regni sui optimatibus pro ipso sacro obtinendo thesauro, ad civitatem Venetorum destinavit,“ kik oda érvén, miután „huiusmodi reliquiae carae fuere communi, ne impetu furentis turbae popularis, rei - - turbaretur exitus - -, in secreto lucifugae noctis silentio, lucescente die 4. oct. 1381., examine corpus - - de ecclesia S. Juliani — suscipiunt et in capsula lignea, artificiose fabricata - -, usque Budam, insignem et amoenissimum regni Hungariae locum et praecipuum, - - perducunt. Ubi eadem sanctissimae reliquiae - - diverso apparatu - -, incensis luminaribus, venerabiliter sunt susceptae et in *capella regia* sub custodia fratrum eiusdem ordinis S. Pauli interim deputatae.“ Nem sokára e szent iránti tisztelet annyira elterjedt, hogy a sok ájtatoskodó befogadására elégtelen volt e várkáporna. Azért „reverendissimus in Christo pater ac D. D. Demetrius tit. SS. IV. Coronatorum presbyter Cardinalis sanctae Otergoniensis (Strigoniensis) ecclesiae gubernator perpetuus - -, probitate pius, pietate devotus, moribus mansuetus et mansuetudine fidus, fidei et sinceritatis alumnus - -, sanctas reliquias *de capella regia* in ecclesiam pretiosi martyris Christi Laurentii, quae distat uno milliari a Buda versus occidentem et in claro monte Budensi est situata, ubi est egregia turba monachorum (pálosok) - -, adscitis sibi episcoporum, religiosorum, secularium et aliorum multitudine copiosa, tollens corpus S. Pauli *de capella regia* 18. kal. decembris in ipsa ecclesia venerandum, cum summa reverentia deposuit.“¹⁾ Egy másik ezen tárgyról

¹⁾ Acta SS. Ung. I. 38. l.

szóló kézirat világosabban kimondja, hogy e szent test „in *sacello Regio Arcis Budensis*“ őriztetett. ¹⁾ Az előbbi kézirat után indulva, így adja elé magyarul ez eseményt az Érdy-codex. „Annak utána, mikoron irnának 1381. esztendőben, mikoron magyarországban uralkodnék az Nagy Lajos király; kinek hagyomásából és az venecei uraknak engödelmökéből pécsi Bálint pisepek és zágrábi Pál pisepek egy éjjel nagy csendességgel, hogy a köznép reájok ne rohan-na érötte, miért nagy böcsölettel tartják vala, hozák szent Pálnak testét két apró szentöknek testivel Magyarorszá-gban, Budának fées királyi városában, oly nagy tisztös-séggel és készölettel, oly nagy processióval és ajojtatossá-ggal, kiköz hasonlatos soha magyarországban nem volt; és helyheztek *Buda várában szent János kápolnájában*, éjjel nappal vigyázzván ömellente két remete fraterék. Kinek ki-hozásán mondhatatlan ereme vala az felséges jámbor király-nak, nagy eremek vala mind teljes országbeli szegénynek, bódognak, nagyobbban kedég az ő remete szerelmes fiainak. És koronkéd nagy folyamás (összesereglés) vala Krisz-tus Jezus szent confessorának látogatására. Kevés idő azért elmulván, az felséges király az magyar: jó uraknak taná-csokból, nagyságos tisztelendő isztragomi (esztergomi) De-meter érsek, római cardinál és gubernator, ez országnak je-les cancellariosa, ur pápának kedég ez országra és Len-gyelországra választott legatusa, kinek mikoron felséges régi Lajos király mind az urakkal látta volna tekéletes jám-borságát, kéré, hogy dicsőséges remete sz. Pálnak sz. tes-tét emelné fel *Budáról szent János kápolnájából* és vinné bódogságus sz. Lőrinc mártirnak egyházában Buda felett, hogy ott az ő fiai mint atyjokat, bizony tagok ő fejöket és szerelmes mestereket és tanojtványi nyilván tisztölnék, di-csérnék és éjjel nappal szenetlen szolgálnának öneki erekkül erekké. Az felül megmondott érsek azért és legát nagy sok pisepeköket és egyházi népeket egybe gyűjtvén és sok sze-gények, bódogok hozjájok gyülvén, vevé fel a sz. testet és vivé sz. Lőrinc martirnak egyházába Buda fölött mindszent havának tizennegyed napján az szent Bereck confessornak

¹⁾ Kercselich Hist. Eccl. Zágráb. 138. 1.

másod napján és legáti hatalmával meg es confirmálá, hogy azon napon az ő vitelének innepét illenek, kit megtartnak mind ez mai napiglan az sz. szerzetében való jámbor ősfiak. - - 1) Az előbbeni kézirat szerint e szent Pálnak teste a mohácsi csata után különféle helyekre, végre a trencsényi várba vitetett „ibidemque a duobus patribus eremitis custoditum fuit. *Verum a Germanis succensa arce, ac praetacti sacri Corporis custodibus, combustum exitit die 15. Novembris.*“ 2) - - -

Zsigmond király a mai *budai*, vagy mint akkor nevezték, *pestujhegyi várban* új királyi palotát épített, mely sokáig *Frispalotának* nevezetett, jóformán megkülönböztetésül a régi újbudai királyi laktól. E palotában is volt természetesen kápolna, de erről is nem tudunk egyebet, mint hogy Zsigmond király 1424. évben a hussitáktól visszafoglalt római birodalmi jelvényeket benne őriztette, Windecknek e szavai szerint: „*Thesaurus sacer sacri Romani Imperii, quem Sigismundus Hussitis eripuerat, Budae solemnissime receptus est et in arcis capella exhibitus die Nativitatis. Inde Norimbergam translatus.*“ 3)

Ezen budai királyi kápolna főnöke (Comes Capellae Regiae) birta pilismegyei *Bajóth* helységet („*quandam possessionem Comitatus Capellae nostrae, Bajóth vocatam*“ mondja Zsigmond), míg azt 1395. évben Zsigmond király Kanizsay János esztergomi érseknek adományozta 4), ki megint az általa „*in castro nostro Strigonii iuxta Ecclesiam Cathedralem versus Ecclesiam S. Stephani Mart.*“ a szűz Mária tiszteletére épített kápolnának ajándékozta 1396. évben 5) - -

Végre Hunyadi Mátyáshoz érünk. E nagy király a budai királyi lakot újra a legnagyobb fényvel átalakítá. A

1) Toldy Magyar szentek legendái a Carthausi Névtelentől. Pest. 1859. 149—163. II. és ugyan ő Magyar irodalom tört. Pest 1852. II. 168. I.

2) Kereselich f. h. és Eggerer Fragmen panis corvi protoeremitici. 294. I.

3) Schier Buda Sacra 97. I. Katona Hist. Crit. XII. 423. I.

4) Fejér Cod. dipl. X. II. 264. I.

5) U. o. 360. I.

királyi palotának Dunára néző oldalán körülbelül ott, hol a mai várpalota a dunai oldalon a sz. Gellért hegy felé végződik, vagy is a régi hajóhidfő felett ¹⁾, fényes kápolnát épített, melyet Bonfin, ki Mátyás király udvarában tartózkodott, tehát szemtanu, így ír le: *Budensem arcem, ubi praeter magnifica Sigismundi (regis) aedificia nihil spectatione dignum erat, excolere adorsus est, retractiorem aulam nimis exornavit, quippe, qui a Danubii parte aediculam statuit, hydraulicisque organis, item sacro fonte duplici, marmoreo et argenteo, decoravit, collegium adiecit honestissimum sacerdotum, supra Bibliothecam statuit.* ²⁾ Oláh Miklós pedig, ki e várat szinte látta, így írja le e kápolnát: *„Haec (a királyi lak) praeter situm atque architecturam tam regiam, tum corpore Divi Johannis Eleemosinarii insignis fuit, tum ob Bibliothecas Mathiae Corvini Regis memorabilis et admiranda. Qua itur ad stationem ex latere interioris Bibliothecae ad sacellum Divi Joannis perforatum, unde rex sacrum audire consuevit.* ³⁾ Ujabb íróink közül Bonbardi így írja le: *Medium eius (bibliothecae) occupabat dives pretio, arte mirabilis aedicula, Dominico Praecursori (tulajdonkép alamizsnás sz. János) dedicata. Quod in hac visebatur vilissimum, nec illud patrium marmor erat. Hydraulica organa et sacer fons duplex, alter argenteo, conchas imitante nitidus, arte pretiosior alter, marmore vario caelatus. Obibat regio hoc in Odaeo Divina illustrium aliquot sacerdotum Collegium, suo cum Praeposito.* ⁴⁾

Ezek után többé kétség nem lehet, hogy Mátyás e kápolna mellé *prépostságot* is alapított s innen látszik a maig is használathan levő *„Praepositura S. Joannis Bapt.*“ eredetét venni, összezavartatván e kápolna, mely alamizsnás sz. János tiszteletére volt emelve, egy másik, keresztelő sz. Jánosnak szentelt, budai templommal. ⁵⁾

Emelte e kápolna fényét az, hogy Mátyás király Temesvári Pelbárt állítása szerint alamizsnás sz. Jánosnak

¹⁾ L. Fontana térképét Schiernél Buda Sacra.

²⁾ Dec. 4. l. 7. 631. l.

³⁾ Oláh. Hungaria. Bélnél Adparatus ad Hist. Hung. 9. l.

⁴⁾ Topographia Magni Regni Hung. 199. l.

⁵⁾ Schier Buda sacra. 45. l.

testét a török császártól ajándékba kapván, köztiszteletre e kápolnába helyezte. ¹⁾ Schier ²⁾ ez eseményt 1475. évre teszi; de Katona ³⁾ ezt kétségbe vonja a nélkül mégis, hogy az évet közelebből meghatározná. E zavarban segít rajtunk egy névtelen. Ugyanis a pozsonykáptalani könyvtárnak script. 66. számú ily czimű könyvében: „Tabula commodissima super libro sequenti, qui Fasciculus dicitur Temporum X Erhardus Ratdolt Augustensis impressioni parat. Anno salutis 1485. 5. cal. Junii Veneti - -, egykoru kéztől a 48. lapra ily jegyzet iratott Johannes eleemosinarius-hoz: „A. D. M.CCCCLXXXIX. tempore Mathie Regis Hungarie per Egregium Johannem Kyshorwath dictum, allatum est corpus B. Johannis eleemosinarij Episcopi Alexandrini de constantinopoli ad hungariam et locatum est (a következő szavak veres tintával irvák) in Capella Regia in Castro Budensi in Vigilia B. Martini Episcopi.“ Ezen minden esetre figyelmet érdemlő, mert egykoru, jegyzet szerint tehát e sz. test 1489. nov. 10. tétetett e kápolnába. — Ábrahám achridoni patriarcha 1629. évben másképp adja elé e sz. testnek Magyarországba hozatalát, mely állítás hazai iróink tekintélyét, kik mind Temesvári Pelbártot követik, nem rontja ugyan le; de megérdemli, hogy itt, miután tudtomra még amugy is ismeretlen, közöltessék:

„1618. venerat Rex Georgianorum Constantinopolim petendi auxilium a magno Turcarum Imperatore contra Regem Persiae, quia rex Persiae exspoliaverat ipsum, auferendo ipsi omnia bona, filios, ac filias etc. et ut recuperaret illa, quaerebat auxilium. Illo tempore autem Patriarcha Constantinopolitanus Graecorum, nomine Cyrillus, inuitaverat eum ad prandium et in eodem conuiuio inventus sum et ego Abraham Patriarcha achridonensis primae Justinianae, et inter tot Praelatos, Archiepiscopos et Episcopos, aliosque Nobiles in praesentia eiusdem Regis Georgianorum facta est quaestio de multorum sanctorum Reliquijs et tandem peruenerunt ad memoriam S. Joannis Eleemosinarii Patriarchae

¹⁾ Schier. u. o. 43. l.

²⁾ Schier. u. o. 98. l.

³⁾ Hist. Crit. 15. 788. l.

Alexandr., ubinam inueniatur istud sanctum corpus, siue Reliquiae, quia habent Catalogum de omnibus alijs Reliquijs, ubinam inueniantur. Et inter tot Praelatos respondit magnus Logoteta Patriarchatus Constantinopolitanus, vir senex nonagenarius et ultra et cum alijs suis Coadiutoribus, dicendo, Quod Imperator quidam, cuius nominis non sum memor, ab Alexandria duxit Constantinopolim. Successu autem temporis orta fuerunt bella inter Imperatorem Graecorum et Vngaros siue Regem Vngariae; facta est pax inter eos et in ipsa pace dedit filiam Imperator Graecorum Regi Vngariae et unacum filia sua donauit pro deuotione corpus illud sanctum Regi et filiae suae. (E szerint az Árpád-házi királyok alatt történt volna ez.) Et illucusque sciebant magnus Logoteta et alij dare Relationem. Insuper inferebant, quod tempore Belli, quo Hungaria fuit capta a Turcis, perierit, prout et alia multa sanctorum corpora. Et ita non scimus aliam Relationem dare. Nunc vero auxiliante Deo Ego Patriarcha primae Iustinianae Achridonensis, Abraham, veni Viennam personaliter, inveni magnum Archimandritam Orientalis Ecclesiae, Eutimium Ordinis Divi Basilij Magni, siue Generalem, et fuit quaestio de corpore S. Joannis Eleem. coram aliquibus Dominis, qui quidem responderunt, una cum Magno Archimandrita, quod inueniatur *Posonij*. Ego autem deuotione magna commotus, significauit Illustr. Domino Cardinali Nuncio Apostolico, et ille cum fauore et literis misit me ad Illustr. et Rever. Dominum Cardinalem et Archiepiscopum Strigoniensem (Pázmány Péter), cuius quidem beneficio et annuentia possum sanctum illud Corpus visitare et redeundo in patriam, possum alijs quoque publicare veritatem rei. "Azután anyag görög irással e szavak jönnek, latin fordításban is: „Abraam misericordia Diuina Archiepiscopus Primae Iustinianae Achridonensis et totius Bulgariae, Albaniae, Serbiae, Bogdano-Valachiae, secundae Macedoniae et ceterorum Patriarcha scribo et affirmo, propter reliquias sancti. 1629.“¹⁾

Mátyás király e szent testnek ott létéből új alkalmat véve, oly fényesen s gazdagon szerelé fel e kápolnát, hogy

¹⁾ Pozsonykáptalani magán levéltár. Capsa F. fasc. 1. Nro. 34.
M. Tud. Értekező I. Füv.

talán kevés hozzá hasonló volt egész Európában: „Cellam (e kápolnát) Jesu Christo Liberatori sacrauit, *quam tanto aureorum, argenteorumque vasorum copia, tanta gemmarum phialarum praestantia, quae sacerdotibus usui et ornamento esse solent, tot signis et tabulis, tot aulaeis, purpura aureoque contextis, tam praestanti Cantorum ordine, tam diverso musicorum organorum genere exornavit, ut cum coelesti aula, hierarchiaque certare videatur,*“ mondja Bonfin.¹⁾ E szavak igazságát bizonyítja azon leltár, mely e kápolna egyházi készletéről felvétellett, azon alkalommal, midőn sz. János teste a budai kápolna egyházi készletével együtt a pozsonyi káptalannak 1530. máj. 19. és 20-án átadatott. E nagyon érdekes leltárt, miután leginkább kimutatja e kápolnának hajdani fényét és roppant gazdagságát, meg Mátyás királynak irántai rendkívüli bőkezűségét, s miután még eddig ismeretlen, itt egész terjedelmében közöljük:

„1530. Registrum factum super Rebus S. Johannis elemosinarij, ex mandato regio per magnificum Dominum Johannem Zalay de Kereczen Comitem Poseniensem Cure, custodie, ac manibus Capitulj ecclesie posoniensis assignatis, quinta et Sexta ferijs ante dominicam Rogationum. (Máj. 19. és 20.)

In prima Ladula.

item Imago S. Johannis Elemosinarij de argento, in nonnullis locis deaurata, *habens mendicum in latere.*

item Alia Imago eiusdem S. Johannis ex argento totaliter deaurata.

item Tercia Imago eiusdem S. Johannis ex puro argento.

item Quarta Imago eiusdem S. Johannis, in certis locis deaurata, *cum armis Leonum* et - -

item Vna Crux argentea et deaurata cum cristallis, habens in pede sex lapillos de vitro.

item media manus S. Johannis de argento deaurata.

item vnum pacificale cum pede de argento deauratum.

¹⁾ De Pudicitia coniugali I. II. 189. 1.

item aliud pacificale cum Imagine Crucifixi, totaliter deauratum.

item Tercium pacificale simile, cum Imagine S. Cristofferj.

item Quartum pacificale de argento deauratum, cum lapidibus diversis et pluribus, *habens in medio depictam imaginem Beate Virginis cum tribus regibus, munera offerentibus.*

item vna Tabella quadrata ex cupro deaurata, *habens imaginem sancti Cristofferi.*

item vnum pacificale cum pede in forma cyphj, habens cristallum in medio.

item Aliud pacificale ad formam turris cum pede habens in medio cristallum et reliquias.

item duo Bacculj pastorales in sex particulis, totaliter deauratj.

item vnum turribulum simul cum nauicula et uno coleari totaliter deaurata.

item vnus parvus urceolus pro aqua Benedicta, deauratus totaliter.

item vna *Credentia ewangelij ex lapide Jaspide*, cuius circumferentia est obducta argento deaurato.

item vnus *pulpitus parvus de argento*, cuius extremitates sunt deaurate.

item vnum paruum pacificale cum *catenula argentea subtili.*

item Aliud paruum pacificale deauratum, *in forma fenestre, habens imagines Crucifixi et beate Virginis in vtraque parte.*

item Campanula argentea deaurata.

item due ampulle totaliter deaurate.

item alie quatuor ampulle argentee cum circulis deauratis.

item *In vna parua Bursa continetur sigillum argenteum quondam Ducis Laurencij Bosnensis.*

item *tres Libri* cum Fibulis argenteis.

item *In vna pixide sunt agnus Dei.*

Item *In vna scatula lignea continetur similiter Agnus Dej.*

item vna Casula de veluto coloris Brunaticj, sew cariofolj cum Cruce aurata *de opere Italico*, sine stola et manipulo.

item alia Casula ex albo Damasco deaurato, habens Crucem deauratam cum omnibus attinentijs.

item Tercia Casula ex damasco albo deaurato, habens Crucem deauratam cum omnibus attinentijs.

item Quarta Casula similiter ex Damasco albo deaurato habens Crucem deauratam.

In secunda Ladula. B.

item vna Casula ex Damasco albo deaurato cum Cruce deaurata et cum omnibus attinentijs.

item Alia Casula ex Veluto, coloris cariofolj, absque Cruce cum omnibus attinentijs.

item Tercia Casula ex Damasco flauo deaurato, habens crucem deauratam cum omnibus attinentijs.

item Quarta Casula ex medio atlazio nigri coloris, habens crucem simplicem de serico viridi c. o. a. (azaz: cum omnibus attinentijs.)

item Quinta Casula ex veluto rubeo deaurato cum cruce aurata et *gemma* et c. o. a.

item sexta Casula ex Veluto rubeo cum cruce aurata et c. o. a.

item septima Casula ex Veluto rubeo deaurato cum cruce deaurata et c. o. a,

item octaua Casula *ex puro aureo veluto cum floribus rubeis*, habens crucem deauratam et c. o. a.

item nona Casula *ex puro aureo veluto cum floribus Brunaticis*, habens Crucem *cum Imaginibus Crucifixj, sancte Marie et Sancti Johannis, ac dei patris et alijs gemmatis* et c. o. a.

In Tercia Ladula. C.

item unus Liber Breuiarij, in pargameno scriptus, veluto rubeo obtectus, cum fibulis argenteis deauratis, in Capsa rubea corea.

item Duo Altaria portatilia, quorum vnus tergum es

cum apparencijs solius ligni, ambo sunt obducta circum circa argento, parum deaurato.

item vna Infula simplicissima ex tela alba pura.

item Vna Casula ex Damasco albo deaurato, *habens Crucem gemmatam et deauratam, cum figura assumptionis Marie, habens inferius arma Regni et Mathie regis Hungarie,* et c. o. a.

item alia Casula ex Damasco Brunatico *cum floribus deauratis,* habens crucem auratam *Laboris Italicj* c. o. a.

item Tercia Casula *ex aurato filo,* habens Crucem auratam *laboris italicj* c. o. a. sine cingulo.

item Quarta Casula, similiter *ex aurato filo,* habens similem Crucem auratam c. o. a.

item Quinta Casula ex Symilj *aurato filo,* habens similem Crucem auratam c. o. a.

item sexta Casula ex Damasco Albo aurato, habens Crucem auratam *de labore Italico* c. o. a.

item septima Casula ex veluto Brunatico, habens crucem auratam *de Labore Italico* c. o. a.

item vna Infula *gemmata et deaurata cum appendiculis correquisitis, habent nouem nodos argenteos deauratos pendentes.*

item vna pala Altaris *ex veluto viridj cum stellis ex aurato filo, simul cum suo mensali seperato.*

item Alia pala altaris ex Damasco Brunato aurato.

item Tercia pala *ex aurato filo cum floribus albis.*

item Quarta pala ex Damasco albo deaurato.

item Quinta pala ex simili Damasco albo deaurato.

item sexta pala ex veluto viridj deaurato.

In Quarta Ladula. D.

item vna pala Altaris ex veluto rubeo deaurato.

item alia pala ex Damasco viridj deaurato.

item Tercia pala ex tela alba *cum aliquibus auri picturis ex serico viridj.*

item unum paar Dalmaticarum ex Damasco rubeo deaurato, cum appendiculis sericijs rubeis et cum *aurato filo mixtis in dorso* et c. o. a.

item aliud paar Dalmaticarum ex Damasco albo aurato, cum appendiculis in dorso, *habentes nodos magnos argenteos deauratos quatuor et totidem ora leonum* et c. o. a.

item Tercium paar Dalmaticarum ex veluto nigro cum appendiculis sericeis et *cum aurato filo mixtis*, c. o. a. absque vno humeralj, vna stola et Manipulo.

item Quartum paar Dalmaticarum ex Damasco albo deaurato cum appendiculis sericeis in dorso, *quelibet habens in appendiculis maiores et minores nodos argenteos deauratos Triginta duos et duo ora leonina*. c. o. a.

item Quintum paar Dalmaticarum ex Veluto Brunatico, *quelibet habens duas partes (párta?) gemmatis ante et retro cum lapidibus preciosis, Inter quas partes sunt aliquae Imagines cum gemmis facte, atque appendiculis in dorso, quodlibet habens duo ora leonina et duos nodos argenteos deauratos cum solis albis*.

item sextum paar Dalmaticarum ex veluto rubeo deaurato cum appendiculis in dorso ex serico viridj *cum filo aurato* c. o. a.

item septimum paar Dalmaticarum ex Damasco viridj aurato cum Appendiculis sericeis in dorso et c. o. a.

item octauum paar Dalmaticarum ex Damasco Brunatico aurato, sine appendiculis in dorso c. o. a.

item nonum paar Dalmaticarum ex veluto viridj deaurato cum appendiculis in dorso ex serico viridj *ad ora leonina ligatis*, absque vno humerali et vna stola.

Cappe corales.

item Vna Cappa *ex filo aurato cum floribus rubeis, habens scutum gemmatum cum Lapidibus et imaginibus resurrectionis xpi. (Christi.) et custodientium sepulcrum et in extremitatibus fimbrias gemmatis et cum Lapidibus*.

item Alia Cappa ex Damasco rubeo aurato, *habens fimbrias ex tectura latas cum Imaginibus*.

item Tercia Cappa ex Damasco albo deaurato, *habens fimbrias contextas cum imaginibus*.

item Quarta Cappa ex veluto viridj deaurato *cum scuto ex aureis filis, habens fimbrias de textura Italica*.

item Quinta Cappa ex Damasco albo deaurato *cum scuto et cum fimbrijs texture italice*.

item sexta Cappa Similiter ex Damasco albo *cum scuto et cum fimbrijs texture italice*.

item septima Cappa ex Damasco rubeo *pulcro deaurato cum scuto, habens figuram Transfigurationis xpi.*

item Restant duo scuta sine Cappis, vnum habens *nodum argenteum deauratum.*

Cortine.

item Vna cortina ex Damasco albo *pulcro* deaurato.

item Alia cortina ex veluto viridj *antiqua cum floribus albis.*

item Tercia cortina ex damasco rubeo *rasciano cum floribus.*

item Quarta cortina ex damasco rubeo *rasciano cum floribus albis.*

item Quinta cortina ex damasco *vero* albo deaurato.

item Quatuor porciones veluti *ex puris aureis filis, habens (igy) flores albos* et subducto Damasco albo, vna cum *simili porcione circuli credencie ad sedem pontificalem.*

item Alia vna portio velutj rubej *pulcri* deauratj cum *similj credencia gremiali pontificali.*

item vna ex illis pala altaris *texta ex sericis albo et viridj et cum aurato filo; sine tamen mensalj.*

item vna porcio damascj viridj cum *floribus auratis ad pulpitum oblonga.*

item Due porciones similes de Damasco rasciano rubeo cum *floribus viridjs, ad circumferenciam velj pertinentes.*

item sex portiones velutj *ex aureis filis cum floribus flauis, similiter ad velum pertinentes.*

item Vna porcio de Damasco *Rasciano* vilis ad *pulpitum.*

item Quatuor *Mapule* *Sub corporalibus* *seruientes.*

item vnum *Corporale pulcrum cum auratis filis copiose ornatum.*

item vno ligno aliquot *flaminole,*

item Duo paria *Sandaliorum* ex Damasco albo aurato cum tribus simplicibus et ex similj Damasco *sotularibus, ad Sandalia pertinentibus.*

item *In die Sancto Festi Penthecostes (jun. 5.) assignatum est Corpus S. Johannis Eleemosinarij manibus dictj Capitulj posoniensis.*

item Ultra praemissa in ladula habetur vnus ornatus sacerdotalis et pala altariis (igy)

item *Quatuor libri in pergameno in latis voluminibus cantuales pro choro.* — 1530.¹⁾

Mily fény, mily gazdagságra mutat e leltár! . .

De nem csak fényes, de nem csak gazdag volt e kápolna; Mátyás király arról is szorgoskodott, hogy benne az isteni szolgálat a legnagyobb disz- de egyszersmind a legnagyobb ájtatossággal vitessék véghez, annyira, hogy még Castelli Péter pápai követ is a római pápához 1483. irt levelében csudálkozását fejezi ki e felett: „Habet enim — mondja ő Mátyás királyról — *cantorum capellam, qua nullam praestantiorē vidi et pridie in capella sua solemnem missam, iuxta suorum gloriosos mores, cantari fecit, magna Praelatorum et Nobilium praesente caterva. Cum rediero: quanto silentio, quanta devotione, quibus ceremoniis, quanta gloria missa illa perfecta sit, explicare studebo; confundebar sane, arguebarque a seculari Principe in his, quae ad Divinum cultum et animarum aedificationem attinent, superari. Obstupui profecto!*“²⁾

Hunyadi Mátyás halálával e kápolnának is, mint minden egyébrek az egész országban, letűnt fénykora. Ulászló nem ujat alkotni; de megtartani sem birta azt, mit nagy előde teremtett. Csak ennyit tudunk Ulászló korából e kápolnáról, hogy midőn 1514. októberben a kitűzött országgyűlésre a meghivottak nagy száma már összegyűlt, Ulászló egyik nap kora reggelén e kápolnába ment sz. misét hallgatni s ez által megmenté életét; mert ittléte alatt szobájába, hol a királyt lenni vélték, az ablakon keresztül néhány gonosztevő belőtt, szorgalmas keresés után sem lehetett a tettesek nyomára jöni. Istvánffy ez eseményt így írja le: „Accidit autem iis diebus, dum tempus comitiorum, quae ad octobrem mensem indixerat, appeteret, iamque multi ex diversis regni lateribus convenissent, *ut rege*

¹⁾ Pozsonykáptalani magán levéltár Capsa F. fasc. 1. Nro. 33.

²⁾ Pray Annales. IV. 166. I. Katona Hist. Crit. I. 219. I. — Péterffy Concilia. I. 9. I. — Szvorényi Amoen. I. 28. I. — Schier Buda sacra 44. I.

ad summum diei crepusculum sacra audiente, incerti homines in cubiculum regium sclopetis duobus grandiores glandes disploderent, rati, ut credere par est, Regem istic esse; quod quidem atrox facinus, quum vitreis fenestris magno cum strepitu dissilientibus et glandibus in parietem coniectis innotuisset, eius auctores, quamquam diligentissime quaererentur. nusquam tamen inventi fuere.“¹⁾

Fenmaradt végre e kápolna emlékezete II. Ulászló és II. Lajos királyok kincstárnokainak számkönyveiben. Közöljük itt ezekből az ide vonatkozó helyeket, mint e kápolnának legutósó emlékeit.

Ernst Zsigmond pécsi püspök s királyi kincstárnok 1494 és 1495. évi (incipiendo ab ultima die Januarii A. D. 1494. usque ad ultimum diem Anni eiusdem 1495.) számkönyvében így emlékszik e királyi kápolna- és papjairól.

1. Capellanis R. Maiestatis, qui seruiunt in capella castris Budensis de — Cottu. Pesthiensi dati sunt fl. 60.

2. 4. Jan. — Capellano Bohemo Regie M. ad relationem Bradach fl. 4.

3. 23. Febr. — Duobus Capellanis R. Maiestatis dedi fl. 8.

4. 12. April. — Ad relationem Domini Bradach empti sunt de serico uncie 4. ad facienda duo veluta magna ad Capellam R. Maiestatis, in Palatio existentem. denar. 20.

5. 13. April. — Ad emendum oleum ad capellam in Castro pro lampadibus datus est denar $\frac{1}{2}$.

6. 27. April. — Ad relationem Domini Bradach Marco Bactij, qui hesternum die in Castro coram R. Maiestate suas primitias celebrauit, dati sunt fl. 6.

7. 13. Maii. — Paulo scriptori, qui scribit unum Graduale in Castro Domino Regi, ad relationem Kwn dati sunt fl. 2.

8. 8. Jun. — Rectori Capelle de Castro Budensi, qui habuit dispositionem cum R. Maiestate per annum a festo resurrectionis domini in flor. 200, dati sunt in sortem illarum solutionum de commissione Regie M. flor. 20.

¹⁾ Regni Hung. Hist. 6. könyv. 48. l.

9. De m s e d ¹⁾ Capelle Regie Maiest. (in Cottu. Solth restat inexactus, azaz nem fizette még az 1495. évben Budán megajált egy forintnyi adót) flor 73.

10. Magistro Capelle in possessione Gwbach in eodem (Pest) Cottu. dati sunt flor. 26.

11. Penultimo die Jul. — Ad relationem Bradach in Castrum ad Capellam Regie M. de oleo oliue pro lampadibus emerunt fl. $\frac{1}{2}$.

12. 10. Aug. — Ad rel. Bradach Magistro Benedicto Capellano Regie M., qui habuit licentiam a Regia M., dati sunt flor. 6.

13. Eodem die. — Aliis tribus Capellanis Regie M.; videlicet Thome, Johanni et Jacobo, cuilibet eorum per florenos tres, dati sunt ad rel. Bradach fl. 9.

14. 13. Aug. — Lámpa olajra fél for.

15. 21. Aug. — Ismét lámpa olajra 50. denár.

16. 28. Aug. — Domino Egerhardo Apotecario Budensi pro lucernis et candelis minoribus et maioribus ad domum Regie M. et ecclesiam, iuxta suum Registrum in diuersis terminis et diebus leuatis, dati sunt flor. 181.

17. — 25. Oct. — Duobus nouis tubicinatoribus iussu Regie Maiest. dedi fl. 12.

18. — Eodem die. — Organistae Regie M. de commissione sue Maiestatis dedi fl. 6.

19. — 24. Dec. — Rwtenis Regie M. pro emendis clauiculis ad affigenda ornamenta Ecclesie et domus dati sunt den. 25.

20. Eodem die. — Tribus Capellanis Regie M. Jacobo Polono, Johanni et Laurentio de commissione domini Thesaurarii dati sunt fl. 15.

21. — Vltimo die Dec. — Magistro Jacobo Polono Capellano Regie M. pro emenda una Suba de ventre vulpina ad commissionem Domini Thesaurarii dati sunt flor. 10. ²⁾

¹⁾ E soltmegyei helységet, mint e sorok is mutatják, e kápolna birta (L. Schier Buda Sacra, 44.)

²⁾ Engel Geschichte d. Ungr. Reichs u. Nebenländer. I. 42. 62. 69. 108. 109. 112. 117. 137. 163. 167. 168. 169. 170. 175. és 180. l. l. — Kivonatot közöl e számkönyvből Koller Hist. Eppatus. Quinqueecl. IV. 475—490 l. l.

Az 1526. évi királyi számkönyv pedig így emlékszik e kápolnáról:

22. Máj. 26. — Sabbatho proximo ante fest. S. Trinitatis emere feci ad capellam Regiae Majest. pro una septimana lucernas 4. et candelas baculares - - et oleum olivae ad lampadem in eadem capella continue ardentem - - et dedi ad manus Alberti Rectoris eiusdem capellae - - flor. 1 den 91.

23. Máj 30. — Feria 4. prox. in profesto S. corporis Christi pro reformatione unius turribuli fracti ad capellam Regiae M. de castro Budensi pertinentis cum catenis argenteis, Magistro Ladislao Aurifabro Budensi pro argento et labore soluti sunt flor. 10.

24. Eodem die. — Emere feci lucernas quatuor et dedi ad manus Aprodianorum Regiae M. pro solempnitate Vesperarum in castro Budensi coram sua Maiestate in manibus eorumdem arsuras - - den. 66.

25. Máj. 31. — Feria 5. in festo S. Corporis Christi emere feci lucernas 12. et dedi ad manus Aprodianorum Regiae M. in castro ad solempnitatem Missae et processionis eiusdem diei - - fl. 1. den. 98.

26. Eodem die. — Emere feci rosas ad spargendum coram sacramento etserta ad ornandum velum et reliquias, in Castro existentes, et ipso die in processione educi solitas - -, qui faciunt - - flor. medium.

27. Eodem die — Emere feci lucernas 4. et dedi ad manus Aprodianorum Suae M. pro vesperis in Capellam de Castro, - - den. 66.

28. Jun. 2. — Sabbato prox. post fest. S. Corp. Christi emere feci lucernas quatuor et candelas baculares 8. ad capellam Regiae M. pro una septimana, ac oleum olivae ad lampadem, in eadem capella continue ardentem, et dedi ad manus Magistri Alberti rectoris eiusdem Capellae - -, fl. 1. den. 91.

29. Jun. 16. — sabbatho prox. post fest. b. Viti et Modesti mart. szinte gyertya és olajra ugyan annyi.

30. Jun. 18. feria 2. prox. post fest. b. Viti et Mod. M. duobus pauperibus Regiae M. ad ianuam Capellae S. Johannis in Castro. (mennyit?)

31. Jun. 20. — Feria. 4. prox. ante fest. B. Johannis Bapt. Matthaeo, Johanni et Thomae specialibus Capellanis Regiae M. ad usum ipsorum dati sunt fl. 3.

32. Jun. 23. — Sabbatho prox. ante fest. Joh. Bapt. lámpa és olajra miként a 28. számnál.

33. Eodem die. — Johanni timpanistae Regiae M. ad servitia sua dati sunt — fl. 6.

34. Eodem die. — Emere feci in Castro lucernas 4. et dedi ad manus Aprodianorum R. M., ut in magna Missa in manibus ardentés teneant, - - den. 66.

35. Jun. 27. — Feria 4. in festo B. Ladislai Regis, Matthaeo, Blasio, Johanni et Thomae specialibus Capellanis Suae M. ad usum ipsorum - - fl. 1½.

36. Jun. 30. — Mint a 28. számban. ¹⁾

A mohácsi csata végét szakítá e kápolna fénykorának. Buda török kézre került s a magyar királyok ez egykori házi kápolnája török imaházzá alakítottát! . . . ²⁾

Buda másfél százados járom után ismét visszakerült a magyar szent korona birtokába; de e kápolna végkép és örökre elpusztult! . . . Czimben azonban maig is él az e kápolnával összekötve volt prépostság, melyet 1764. évben „Aloysius Ferdinandus Matz de Spiegelfeldt Metropolitanae Ecclesiae Viennensis Canonicus et Decanus“ ³⁾ 1796. évben „Illustr. ac RR. D. Andreas Szabó Electus Episcopus Noviensis, Abbas S. Jacobi de Silisio, Metr. Eccl. Strigonien-sis Canonicus, Archidiaconus Neogradensis, SS. Theologiae Doctor;“ ⁴⁾ 1820 évben pedig Drazsánszky János pozsonyi kanonok birt.

A kápolna ugyan elpusztult; de fen van még e kápolnának hajdani legnagyobb ékessége — *alamizsnás szent János teste*. Nem lesz érdektelen itt e szent testnek további történetét néhány, eddig ismeretlen, adat alapján előadni.

A mohácsi csata hírére, tehát még 1526. évben, min-

¹⁾ Engel Monumenta Ungrica. 189. 192—196. 216. 219. 221. 228. 229. 232 és 235. I. l.

²⁾ Schier Buda sacra. 44. l.

³⁾ Szvorényi Amoen. V. 170. l. Bonbardi Topogr. 200 l.

⁴⁾ Szvorényi u. o.

den ékszerék, ereklyék, Budáról Pozsony felé elvitettek; sz. János teste pedig „amissa Buda in Vallem Marianam prope Posonium per patrem Lucam Paulini ordinis Provincialem“ hozatott. ¹⁾ Draskovics György pécsi püspökből váczai püspök és pozsonyi prépost erről irt munkájában hozzáadja utitársakul Lukács atya mellé Szalonkeményi Jánost és Bánffy Jánost, és szerinte ez átszállítás csak 1530. évben történt. ²⁾ Ha csakugyan ez évben vitettek oda ez ereklyék, akkor nem sokáig nyugodtak ott, mert még ez évben s pedig már April hó előtt a pozsonyi várban találjuk letéve. E körülményről eddigi iróink mit sem tudtak, sőt, mi csodálatos, még Pázmány Péter sem; mert midőn e szent testet a pozsonyi főtemplom szentélyébe kitevé, az alája helyezett s maig ott levő márvány felíratban egyenesen ezt mondja: „amissa Buda, per eremitas Ordinis S. Pauli venerabile corpus in Vallem Tali prope Posonium translatum“ s a nélkül, hogy a pozsonyi várban létét csak megis említené, utána teszi: „*vetus scriptum, in Capitulo Posoniensi asservatum, fide refert, anno 1530. die Pentecostes, iussu Imperatoris Ferdinandi I. per Comitem Posoniensem Joannem Szalai Corpus S. Joannis, una cum sacris eius Clenodiis, ingentis pretii, Capitulo Posoniensi assignatum fuisse.*“

Hogy e szent test csakugyan, és pedig úgy látszik, hosszabb ideig, e várban őriztetett, világosan mutatja I. Ferdinand királynak Linczben 1530. april 27. kelt levele, melyben meghagyja a pozsonyi káptalannak, hogy Szalay János, pozsonyi főispánytól vegye át sz. Jánosnak eddig a pozsonyi várban őrzött testét minden hozzá tartozó ékszerékkel s további parancsig templomjában helyezze el:

„Ferdinandus Dei gratia Hung., Bohem., Dalm., Croatiae etc, Rex. stb. Venerabilibus et honorabilibus, deuotis,

¹⁾ Mint kéziratok alapján állítja Simon Máté Supplement. ad Dissert. Georgii Pray de Dextera S. Steph. 33. l.

²⁾ Zalka Szentek élete. I. 129. l. — Az imént említett kézirat anynyiból hibázik, hogy e Lukács atyát teszi provinciálissá; holott Szalonkeményi János volt az (Eggerer, Fragmen, 289. l.) még pedig 1523—1528-ig. S így már csak ez is eléggé bizonyítja, hogy e sz. test nem 1530., hanem a provinciálissága alatt, vagy is, mint az akkori körülmények is kívánták, 1526. a többi kincsekkel, együtt vitetett el Budáról.

nobis dilectis Praeposito et Capitulo Ecclesie Collegiate Ciuitatis nostre Posoniensis Gratiam Regiam et omne bonum; Commisimus magnifico fideli, nobis dilecto, Johanni Zalai de Kerechen Comiti Posoniensi, *ut Corpus diui Johannis Eleemosinarij, quod cum quibusdam alijs sanctorum Reliquijs in Castro nostro Posoniensi hucusque seruatum est, Inuentario describi et vnacum vasis et paramentis omnibus, quibus idem Corpus et Reliquie concluduntur, ad Ecclesiam vestram, usque ad beneplacitum nostrum, transferri et in ea collocarij faciat.* Quare vobis omni studio iniungimus, ut Corpus et Reliquias antedictas eo, quo decet, honore suscipere et in Ecclesiam vestram traducere et Locare, superinde vero literas obligatorias nobis mittere et consignare debeatis, vt ad omnem Jussionem, requisicionem nostram, illud idem Corpus et Reliquias, per Inuentarium descriptas, nobis reddere et reexhibere velitis, *vt hec ad Ecclesias et Loca, in quibus ante Bellorum Turcicorum et superiorum temporum motus et turbinem posita fuerant, sic volente Religione et deuotione, quam erga illas habemus, reponi et reduci possint.* Nostram in eo seriosam executurj voluntatem. Datum in Oppido nostro Lyncio die XXVII. Mensis Aprilis Anno domini MDXXX. Regnorum nostrorum quarto.“ Utána jö a sajátkezü aláírás és gyürüpecsét. ¹⁾

Pázmánynak azon főnebb említett szavait, hogy e szent test a pozsonyi káptalannak pünkösöd napján, mely ez évben jun. 5-re esett, adatott át, a főnebbi leltár bizonyítja, melyre építé úgy látszik, Pázmány is állítását; mert nagyon valószínű, sőt majdnem bizonyossággal mondhatnók, hogy a főnebbi márvány feliratnak e szavaival „*vetus scriptum, in Capitulo Posoniensi asservatum*“, e leltárt érti.

A pozsonyi káptalannak így átadott szent test egész 1632. évig a főtemplomnak sekrestyéjében őriztetett, ott, hol most a káptalani alsó levéltár van s hol még most is fennvan ama ma már használaton kívüli emelkedettebb s oltár alakjára készült hely, hol e szent test valószínűleg nyugodott. E helyet érti Pázmány főnebbi márvány feliratá-

¹⁾ Pozsonykáptalani magánlevéltár Capsa F. fasc. 1. Nro. 32.

nak e szavai alatt: *Ex humili loco Conservatorii.*“ De világosabban meghatározzák ezt a pozsonykáptalani Lósy Imre, váradi vál. püspök és esztergomi helynök által 1627. évben véghez vitt s ugyanez évben hártýára leirt s Pázmány-nak sajátkezű aláírásával ellátott visitationak e szavai:

„Non exstare alias reliquias, quas nominare sciant, quam corpus S. Joannis Eleemosinarij, ac illud quoque in interiori sacristia super Altare, non cum debita decencia, ac honore asservari. Iniunxit vero Dominus Visitator (Lósy), ut de condecenci tam pretiosarum reliquiarum asservatione Dominus Praepositus et Capitulum consultant, ac etiam Illustr. Dom. Archiepiscopum (Pázmány) de eo, quod deliberaverint, informent.“¹⁾

Knauz Nándor.

(Vége következik.)

KÖRÜLTEKINTÉS TÖRTÉNETI IRODALMUNKBAN.

Virágzik-e nálunk a történeti irodalom?

E kérdés nem oly egyszerű, s a felelet is reá nem oly könnyű, mint azt az ember első perczen hinné. A felelet sem egy *igennel*, sem egy *nemmel* nem volna kimerítve, sőt egyszerűen akár melyik elmondva, az olvasó által méltán commentáltatnék egy „miérttel?“

E „miért“ igen jogos volna, jogosabb az igen vagy nem-nél, melyek közöl akár egyik, akár másik bebizonyíthatlan föltevésen alapulna.

E szó „történeti irodalom“ a kutatások s feldolgozások összegét foglalja magában, s e pár szó még a *virágzó* épithetonnal megtoldva, fő és mellék eszmék nagy számát rejti magában. A historia melléktudományaival bizony, bizony beláthatlan tér, melynek ha egyes ugarait szak emberek mi-

²⁾ Pozsonykáptalani magánlevéltár Capsa B. fasc. 1. Nro. 5, 17, lap.

velik, s ha ennek eredményeit éles szemü, széles látkörű emberek hozzák öszhangzásba, akkor, csak akkor virágozik a történeti irodalom.

Sem kutatás, sem feldolgozás egy oldalulag célra nálunk nem vezet.

A történeti irodalom ujraszületését körülbelöl egy század előtti időszakra vihetjük vissza. Mennyi fényes név, mily méhszorgalom s mekkora tevékenység mindenütt! Egész tábora a tudósoknak, az érdeemeseknek megértve a kimondott szót, egy élet munkásságát szentelék rá. „Critikai historia“ volt az ige, mely a reformnak lételt adott. Összehordani az anyagot s azután megbírálni s azután meríteni belőle: volt hármias feladata az iskolának, de akép, hogy egyik se hanyagoltassék el.

Valóban jobb praeceptummal ma sem szolgálhatnánk. Ugyan az ez a történetírónak, mi a philosophnak a „nosce te ipsum.“ Oly egyszerű, miszerint az ember nem is hinné, hogy ez iskola megszakadhatott. Nem, meg nem szakadt, csak vett ferde irányt, haladt álúton, megtagadta a mestert a kakas szóra. A kritika fellegvárakba tévedt, hogy a népnek tessék, bajazzo ruhába öltözött, kifesté magát, mint egy kéjhölgy, s meglön gyalázva, sárral lön beundokítva. Ott állt a tér, melyen annyi babér kinálkozik, dicsőségünknek és nagyságunknak fényes napja. Ám ezer év igen kicsiny volt — vissza kell menni Egiptomba, Mesapotamiába — ez volt a nyegleség kora a kritikában. A kutatás többé nem volt kutatás.

Kelle jobb napoknak következni. Klionak szabadulnia kelle becsmérloitól. Mind nem rázhatá le magáról — de ma már csak utóhangokban él ez iskola. Nagy mérvben indult meg a kutatás és nevezetes eredményeket idézett elő, mióta salakjaitól tisztulva halad a mester által kitűzött uton. A bányának naponként újabb újabb rejtett kincsei hozatnak világ elé gondos kezek által kiváló lelkiismeretességgel bírálva. A hiányok pótolatnak, a függő kérdések nevezetes számmal oldatnak meg, a láthatár szélesül és tisztul. Historiánk közeledik a korszak felé, midőn lehetséges lesz minden napnak történetét megírni.

De arányban van-e a kutatás a feldolgozással? ez az

első kérdés, melyre meg kell felelnünk, ha történeti irodalmunk virágzását akarjuk vizsgálni.

A felelet — nincs.

Buváraink fáradhatlan szorgalma folytán az anyag napenként növekszik, s a tudósok sokfélekép igénybe vett buzgalma folytonosan tisztázza történetünknek hiányosabb pontjait. De sem egyik, sem másik nem szívárog a közönségbe. Hiában szaporodnak a források, hiában tisztáztatnak a kérdések, sem egyikről, sem másikról nem vesz tudomást az olvasó tömeg. Az írókon kívül alig van közönsége a komolyabb elvontabb műveknek. Nem ismeri ezeket s ezért nem viseltetik érdekléssel irántok. A *Tudományos Gyűjtemény* hajdan előfizetői számával iveket töltött be, az *Uj Magyar Múzeum* magáéit napjainkban egy pár lapra lenyomta, s a *Budapesti Szemlét* sem a közönség tartja fen. Tehát a közönség maga az, mely a tudományok közegei iránt semmi, vagy igen kevés érdekléssel viseltetik.

S valóban ezért iróinkat a vád kissébb fele illeti. Érdeklődnék csak jobban a közönség, a feldolgozó történészek nem maradhatnának el. A tudomány egyik ágában sem lépett fel körülbelül annyi tehetség, mint a történetben. Ifju erők, szép készüllettel, nagy szorgalommal mindnyájan a buvár és tisztázó hírére vágyakoznak. E téren tudják, hogy tesznek hasznot, míg másfelé kétes siker, bizonytalan eredmény nem igen vonzza őket. Ám mind addig, míg a történetolvasás a közönségnek legalább olyan szükségévé nem válik, mint a regény olvasás, ne várjon többet.

Tudom, hogy Szalay a kutatás feldolgozásában első helyen áll, s hogy Horváth Mihály mellette tündököl. De hát az egyetemes magyar történetnek, melyet ezek dolgoznak, van-e akkora közönsége, mint a mekkora megilletné? ó bizony nincs, s annyival sajnósb, hogy a történeti irodalomnak magának állandó közönséget még ők sem tudtak teremteni. Ha az ily jelesek által nyújtott egyetemes történetnek sem volna közönsége — akkor tisztelt közönség, jobb volna felhagyni az irodalommal, mely gyökeret úgy sem verhetne.

Mindent összevéve, egyetemes ismeret után igyekezék a közönség részletekbe hatolni, olvassa s pártolja a

folyóiratokat, melyek a részlethez egyenetlik az utat, sőt vegye a forrásokat is kezébe. Ezeknek most úgy sincs híjával. Azon forrásgyűjteményeken kívül, melyeket az Akadémia tetemes veszteséggel tart fen, hét van folyamban — az az hét indult meg, de fájdalom, nagy részben minden kiállítás nélkül hosszabb életre, mert midőn közölök csak három hatolt túl az első köteten, négy bizonytalan jövő elébe néz. S e három sem rendes uton tartatik fen. Egyik fényes kiállítása miatt kis közre szorítkozik, a másikat tudós és vagyonos szerkesztője elvből tetemes veszteséggel tarja fen, a harmadik létét specialis érdekeknek köszöni.

A dolog tehát igen egyszerűen ekép áll: *egyesekek* érzik, hogy a magyar történetet csak magyar írók emelhetik oda, hogy az európai történetben megillető polczát elfoglalhassa — s ezért egyesek buvárkodásának van is sikere, virágzik a kutatás. A közönség a történet részletei iránt közönbösséggel viseltetik, nem törődik vele, hogy szomszéd historikusok szabadelvűség köpenye alatt történetének legszebb lapjait falsificálják, küzdelmeinek legszebb oldalait undokitják be, s ezért nem haladhat a feldolgozás, ha csak néhány nyeglének sületlen frazisokkal telt compilatióit nem akarja valaki feldolgozásnak venni.

Bár mily lényeges dolognak tartsam is a közönség pártolását s bár mennyire meg legyenek is győződve, hogy ennek műérzeke nagy hatással van az irodalomra, még sem vagyok hajlandó ennek horderejét a méltányosnál nagyobbra tenni. A világ legnagyobb történészei nagy állam férfiak voltak — a mi viszonyaink közt pedig még most államférfiakról szó sem lehet. Előmozdítja az irodalomnak ez ágát a véleménynek szabad nyilatkozhatása. Midőn Tacitus írt, már jobb világ volt Rómában, „nunc demum redit animus“ írja maga. Mind ez a műhistoria fejlődésére nélkülözhetlen valami. Tudom, tudom — de ne kívánjunk többet, mint a mennyit elérhetünk. Anglia történetésze fokozatosan fejlődött azon magasságra, melyen áll. Mi pedig Szalayra jobb körülmények közt is büszkéek lehetnénk — s a kezdet nem olyan, mely a szebb jövő reményeitől elzárna. Hanem végre is csak a közönség teremtheti.

Szilágyi Sándor.

AZ ÉRTEKEZŐ TÁRCZÁJA.

TUDOMÁNYOS ÉS IRODALMI INTÉZETEK.

I. Magyar tud. Akademia.

Ezen, a tudomány mívelése- és terjesztésére s egyszersmind a magyar nyelv emelésére alapított intézet mintán függő sorsából 1858. évben új alapszabályainak megerősítése által kiemelve, előbbi hatáskörét ismét elfoglalhatja, azóta évenként újabb erőknél magához csatolásával, de főképen alapítványi tőkájének is a magyar nemzet által megszorításával működésének foganaata szembetűnő mérvben gyarapodott. S mindezen eredmény még a kitűzött hatás és terjeszkedés tekintetében az anyagi pártolás növekedésével párhuzamban csak emelkedni fog, melynélfogva óhajtható: vajha a közérdekeltség mielőbb e jogos reménynek biztosítását képezne.

Az Akademia érintett újabb rendezkedése óta három külön osztályba egyesítve adja a közönség elé üléseinek *Értesítőit*; melyekben az egyes szakosztályok üléseiben felolvasott s méltatott értekezések közöltetnek.

Ez *Akademiai Értesítők* három külön osztálya következő: 1. a nyelv és széptudományi osztály, 2. a philos. törvény és történettudományi osztály, és 3. a mathem. és természettudományi osztály *Értesítője*.

Ezen kívül az Akademia munkásságának eredménye az egyes szakosztályok állandó bizottmányainak folytonos kiadásaiban tűnik föl leginkább. Így a math. és természettudományi bizottmány *Természettudományi* a statistikai bizottmány *Statistikai közlemények* czim alatt szerkesztett kiadmányokban igyekszik terjeszteni szakismereteinek eredményét.

A történettudományi osztályból az archaeologiai bizottmány *Archaeologiai közlemények*-et ád ki; míg az általános történelmi bizottmány működésének eredményét a következő rendszerezett kiadmányok által tárja a közönség elé, ezek következők:

I. *M. történelmi tár* melyből eddig tiz kötet jelent meg; ebben tört. értekezések, kútfőszerű naplók, egyes fontosabb okmányok és történelmi adat apróságok stb. foglaltatnak.

II. *M. történelmi emlékek*, (*Monumenta historica*) mely két osztályban jelenik meg. Az 1. osztály a régi történetírókat (*scriptores*) milyenek Szerémi, Veráncz, Brutus, stb. hozza világ elé (eddig 9 kötet,) a 2. osztály *okmány tár*-akat képez, melybe nagyobb okmánycsomag lel útát. (Eddig 7 köt.)

III. Végre *M. Levelestár* czimű kiadmánya főleg a XVI. és XVII. századbeli nagyobb csomó magyar levelezések kiadására van szánva. (Eddig 1 kötetben.)

Ezek előre bocsátása után mielőtt a m. akademia ez évi hetiüléseiről szóló jelentéseinket megkezdendők, álljon a mult 1861. évi dec. 18-án kitűzött jutalomtételek sorozata:

A magyar tudományos Akademia új jutalomtételei.

1. A nyelv- és széptudományi osztályból.

1.

Különféle téveszmék divatozván a *népiesnek* fogalma, a műszéphez viszonya s a költészetbeni jogosultságnak kiterjedésére nézve, e kérdés tüzetik ki: Mit kell a „népies“ alatt érteni általában, s különösen a tartalmat és formát tekintve; mik annak fokai; mikép viszonylik az a műszéphez; s mily kiterjedésben, mily alkalmazásban s mely nemekben igényelhet érvényt a költészetben. Az elméleti fejtegetések történeti tényekkel világosíttassanak fel mind más, mind a magyar irodalomból.

Jutalma a G o r o v e-alapítványból harmincz darab arany.

Határnap martius 31. 1863.

A jutalmat nyerő mű az akademia tulajdona.

2.

A gr. T e l e k i J ó z s e f f é l e *drámai* jutalomért 1862-ben *szomorújátékok* pályáznak. — A verses forma, előnyeül fog tekintetni a műnek, hason vagy közelhasonbecsű társak felett.

Jutalma száz darab arany.

Határnap dec. 31. 1862. — A jutalom martius 19. 1863. adatik ki.

A jutalmat nyerő mű a nemzeti színház sajátjává leszen.

3.

A gr. K a r á c s o n y i - f é l e *drámai* jutalomért 1863-ban *komoly drámai művek* pályáznak, a hová nem csak szomoru játékok, hanem másnemű, úgymint történeti, regényes, polgári színművek, drámai erkölcsrajok is számlálatnak. — A verses forma, előnyeül fog tekintetni a műnek, hason vagy közel-hasonbecsű társak felett.

Jutalma kétszáz darab arany.

Határnap dec. 31. 1863. — A jutalom martius 31. 1864. adatik ki, de csak úgy, ha a legjobbnak ítélendő mű, drámai, színi és formai tekintetben önálló becsesel is bír, s így színiköltészetünk haladására szolgál.

A jutalmat nyerő mű a szerző tulajdona marad.

4.

Másodszor.

Kivántatik Görögország Története Nagy Sándorig, tudományos kézikönyvül a művelt osztályok szükegeihez alkalmazva. Az irodalomtörténet külön jutalomtárgya lévén majd, e helyt mellőzendő.

A pályamű három tizenöt íves középnyelczad rétű kötetre terjedhet, és a Hölgyek alapítványából ívenként húsz forinttal díjaztatik.

Határnap június 30-ka 1863.

A legjobbnak ítélendő munka az akademia tulajdona.

Már kihirdetett és függőben levő jutalomtételek.

I. A nyelv- és széptudományi osztályból.

5.

Harmadszor.

Kivántatik a magyar nyelvújítás története és bírálat, a magyar irodalom kezdetétől az újítási harczig. Figyelembe veendőek tehát az irodalmi szóképzés első kísérletei a régi bibliafordításban s a többi középkori emlékekben; továbbá a XVI. és XVII. századbéli igyekvések, különösen egy hittudományi, bölcsészeti és jogi műnyelv megalkotásában; végre a XVIII. század abbéli élénk mozgalmai s a kérdés állása, midőn Kazinczy Ferencz a nyelv-átalakító küzdelmeket megindította.

Jutalma a Marczibányi-alapítványból nyolczvan darab arany.

Határnap martius 31. 1863.

A megjutalmazandó munka az akademia tulajdona.

6.

Másodsor.

Kivántatik a magyar eposi költészet főbb formáinak történeti és szépielmi méltatása, különösb tekintettel Zrinyi, Gyöngyösi, Vörösmarty és Arany iskoláikra, s azon befolyásra, melyet reájok az ó és újabbkori eposz gyakorlott.

Jutalma Vitéz-alapítványból nyolczvan darab arany.

Határnap martius 31. 1862.

A jutalmazandó munka az akademia tulajdona.

7.

Másodsor.

Kivántatik: A római irodalom történetének kézikönyve, a miveltszaktudományok számára. Kiterjedése mintegy 15 kötet nyolczadrét iv.

Jutalma a Hölgyek alapítványából háromszáz ft.

Határnap martius 31. 1862.

A jutalmat nyerő munka az akademia tulajdona.

8.

A gr. Teleki József-féle drámai jutalomért 1863-ben vígjátékok pályáznak. — A verses forma, előnyeül fog tekintetni a műnek, hason vagy közel-hasonbecsű társak felett.

Jutalma száz darab arany.

Határnap dec. 31. 1861. — A jutalom martius 19. 1862. adatik ki.

A jutalmat nyerő mű a nemzeti színház sajátjává leszen.

9.

A gr. Karácsonyi-féle drámai jutalomért 1861-ben komoly drámai művek versenyeznek, a hová nem csak szomorújátékok, hanem másnemű, u. m. történeti, regényes, polgári színművek, drámai erköcsrajzok stb. is számláltak.

Jutalma száz darab arany.

Határnap dec. 31. 1861. — A jutalom martius 31. 1862. adatik ki.

A jutalmat nyerő mű a szerző tulajdona marad.

10.

Kivántatik egy a magyar történetből vagy magyar mondavilágból vett tárgyak *költői elbeszéléssé* feldolgozása.

Jutalma az ifj. gr. Nádasdy Ferencz úr által néhai gr. Nádasdy Tamás nevére tett alapítványból száz darab arany.

Határnap május utolsó vasárnapja 1863.

A jutalmat nyerő mű a szerző tulajdona marad.

11.

Kivántatik M. Annaeus *Lucanus Pharsáliájának* tartalom- és alakhű fordítása.

Jutalma egy névtelen hazafi ajánlatából száz darab arany, melyhez ez öszvegnék a jutalom odaitéléseig gyűlő kamatai is hozzácsatoltatnak.

Határnap mártius 31. 1864.

A jutalmat nyerő mű a szerző tulajdona marad.

II. A történelmi osztályból.

12.

Kivántatik az *Ujabb nevezetes Utazók története*, különös tekintettel a világ és az éjszaki sark körüli utazásokra, legalább 15 íven.

Jutalma háromszáz forint a Hölgyek alapítványából.

Határnap június 30-ka 1863.

A jutalmat nyerő munka az akademia tulajdona.

III. A természettudományi osztályból.

13.

Másodsor.

Kivántatik a *Füvészet alapvonalait* tartalmazó kézikönyv, a mivelt osztályok szükségéhez alkalmazva. — Kiterjedése 10—15 közép nyoleczadret ív.

Jutalma a Hölgyek alapítványából háromszáz forint.

Határnap martius 31. 1862.

A jutalmat nyerő mű az akademia tulajdona.

14.

Másodsor.

Kivántatik a *Fölfedezések Története*, különös tekintettel a gőz és villanyosság alkalmazására, s a fényképirás kifejtésére, mintegy 12—15 íven.

Jutalma a Hölgyek alapítványából háromszáz forint.

Határnap június 30-ika 1863.

A jutalmat nyerő munka az akademia tulajdona.

Pályázási szabályok.

1. Minden rendű pályairat a fenn kitett *határnapokig* az akademia titoknokához küldendő; azokon túl semminemű ily munka el nem fogadtatván.

2. A pályamű *idegen kézzel tisztán írva, lapszámozva, kötve* legyen.
3. A *szerző nevét, polgári állását és lakhelyét* tartalmazó pecsétes levelen ugyanazon *jelige* álljon, mely a pályamű homlokán. A pecsétes levélben talán feljegyzett kikötések, feltételek vagy a versenyügy körül régtől fogva bevett szokásos eljárástól netán kívánt eltérések tekintetbe nem vétethetnek.
4. *Álnév* alatt pályázónak a jutalom ki nem adatik.
5. Ha a jeligés levél felbontása után kitetszenék, hogy a munka saját keze írása a szerzőnek, műve a jutalomtól esik.
6. A jutalmat *nem nyert pályáiratok kéziratai* az akademia levéltárában maradnak.
7. A gr. Teleki-féle drámai pályázatoknál a társai közt legjobb műnek a jutalom mindenkor kijár; a többinél egyszersmind az absolut becs határoz.
8. Mindezen feladatokra mindenrendű akadémiai tagok is pályázhatnak.

9. A. 4. 7. 12. 13. 14. szám alatti Hölgyek díja melletti pályázatokra még különösen is megjegyeztetik, hogy a pályaművek ívszámái csak megközelítőek, s az írók tájékozására, s nem szorosan kötelező szabályúl vannak felemlítve. Az alapítók akaratához képest azonban okvetetlenül szükséges, hogy a felvett tárgyak alaposan, a tudomány állásához, a kor érdekeihez, úgy a magyar mívelt osztályok szükségéi és készülétei fokához mérten dolgoztassanak ki, mi ki nem zárja azt, hogy egyenesen külföldi, angol, francia, német, a czélnak megfelelő ily munkák ne vétessenek fel alapúl; de ily esetben a bírálat körül egybevetés végett az eredetiek is hozzácsatoltassanak a pályaműhöz: megjegyeztetvén egyszersmind, hogy hasonbecsíti eredeti mű mégis elsőséget nyer az átdolgozott mű felett.

Egyébiránt *bármely* ha csak *formai szabálynak is, elhanyagolása* elejti a szerzőt a jutalomtól.

Költ Pesten, dec. 18. 1861.

Toldy Ferencz, s. k. titoknok.

A folyó évi ülések sora.

A m. akademia folyó évi heti üléseit január 2-án tartott összes ülésel kezdő meg, melyben S z a l a y L á s z l ó az ujonnan választott titoknok foglalta el székét kitörő éljenzéssel kísért következő beszéddel:

„Engedje meg a tisztelt társaság, hogy mielőtt a titoknoki székét elfoglalom, néhány szót intézhessek pályatársaimhoz.

„Az akademia a nemzetnek első tudományos intézete. Ennek tagjává választatni nagy megismerése az érdemnek, ily érdemes férfiak által titoknökká választatni nagy jele a bizodalomnak. E bizodalom bár kit ér, nagy kitüntetés lett volna, csekély személyemre nézve kétszeresen az. S én még is haboztam, ha szabad-e, ha kell-e e székét elfoglalnom; haboztam épen azért, mert kitüntetés.

„Noblesse oblige, mondja a francia. Kitüntetéssel köteleességek járnak. S én talán nem leszek képes, kötelességeimet az akademia megelé-

gedésére betölteni, én, ki magamat gyengének érzem, kinek magánviszonyai parancsolják, hogy ezentúl is az akadémia ügyein kívül több rendbeli egyéb tárgyakkal foglalkodjék, s kinek nagyérdemű előde e széken a tudomány több ágaiban levén jártas, s mindig éber buzgalommal és a harmincz évi pálya avatossággal s tapintatával járván el az intézet ügyeinek kezelésében, az utód fogyatkozásai annál érezhetőbbek lesznek.

„Ezeknek tekintetbevétele azt látszott tanácsolni, hogy eddigi rendes-tagi kötelességeim teljesítésére szoritkozzam.

„Másrésről jóakaróim úgy vélekedtek, hogy a teendők czélszerű felosztásának az leszen eredménye, hogy mind az akademiának kárvalása, mind saját ügyeim hátráltatása nélkül fogok eljárhatni az új tisztben, s mintha csak azt mondták volna néha: ne akarj bölcsebb lenni barátaidnál; azután eszembe jutott, hogy már huszonnégy évvel ezelőtt, mint huszonnégy éves ifju választatván e testület segédjegyzőjéül, mint ilyen, több éveken át az akadémia színe előtt mértem magamat a tárgyakhoz, a tárgyakat magamhoz, s tehát még sem vagyok egészen új ember e pályán; azon szives fogadtatásról is megemlékeztem, melylyel hét évi hányatásaim után visszajöven e tudományos Ithakába, tagtársaim által részesítettem, s mely engem újra, szorosabban fűzött a társasághoz; és végre meggondoltam azt, hogy hivatalbeli társam azon férfiú leszen, ki nekem tizennyolez év óta politikai, irodalmi, személyes barátom, s kívül azonegy czélra közösen működnöm mindig kedves dolog volt elöttem; s ime elfogadom a tisztelet, köszönöm a megbecsülhetetlen bizodalmat, ajánlom magamat szives hajlamukba, s a jó szándék díjával már most előre a hiányok elnézését kérem.“

Ezután a királyi helytartó ő excjától a következő elnöki leiratok olvastattak föl:

I. „Mélt. gróf Dessewffy Emil urnak, a m. tud. Akadémia elnökének Pesten. — Szalay Lászlónak, a m. tud. Akadémia 1861. évi dec. 21-kén tartott vegyes ülésében az akadémia titkárává lett választását az alapszabályok 31. §. értelmében helybenhagyom. Miről mélt. 1861. évi dec. 23-kán kelt előterjesztése folytán értesíteni sietek. Fogadja mélt. különös tisztelem kifejezését, Budán, dec. 27. 1861. — Pálffy, a. t. n.“

II. Méltóságos gróf ur! A magyar tudományos akadémia f. évi nagygyűlésén véghezvitt választásokat és pedig

1) a nyelv- és széptudományi osztályban Jókai Mór rendes tagul, dr. Budenz József, Szilády Áron, Torkos Sándor és Ormos Zsigmond levelező tagokul;

2) a történettudományi osztályban gróf Teleki Domonkos tiszteletbeli, — Ipolyi Stummer Arnold rendes, — Kerékgyártó Árpád, Rosty Pál, Urházy György és Torma Károly levelező tagokul;

3) a törvénytudományi osztályban Lónyay Menyhért tiszt. tagul, — Dózsa Elek, Falk Miksa, Horváth Boldizsár, Szinováczy György levelező tagokul, — Roscher Vilmos külföldi lev. tagul;

4) a matematikai osztályban Hollán Ernő rendes, — Martin Lajos és Kondor Gusztáv levelező tagokul;

5) a természettudományi osztályban Chyzer Kornél, Petkó János, Tóth Sándor és gróf Vass Sámuel levelező tagokul, továbbá Lyell Károly, Murchison Roderik és Regnault Victor külföldi lev. tagokul történt választását az alapszabályok 27—30 §§. értelmében ezennel megerősítem.

Sajnálattal kell egyuttal kijelentenem, miként Tóth Kálmán, ki jelenleg, politikai vétség miatt fenyték alatt áll, mint levelező tag épen jelen perczen választatott, kinek megválasztásához ennek következtében jelenleg helybenhagyással nem járulhatok.

Miről mélt. f. hó 23-dikán kelt előterjesztése folytán értesíteni sietek, s egyúttal felhivom, hogy nékem a m. tud. akadémia tagjainak összes névjegyzékét, és pedig az elnököket, az igazgató tanács tagjait, a tiszteletbeli, rendes és levelező tagokat és az akadémia tisztviselőit, név, rang és fizetés szerént külön megnevezve, mielőbb felterjeszteni sziveskedjék. — Fogadja mgod különös tiszteletem kifejezését. Budán, dec. 30-kán 1861. — Pálffy a. t. n.

Ezután bejelentetik a Teleki és Karácsonyi-féle színmű jutalmakra beérkezett pályaművek, miket alább közlünk.

Végre felolvastatott s az igazgató tanácshoz áttétetni határozottatott a magyar képzőművészeti társulat igazgatóságának következő levele: „Mélyen tisztelt tekintetes Akadémia! Azon nagy-mérvű érdekeltség közepette, melylyel a haza közönsége a m. akadémia palotájának ügye iránt viseltetik, legyen megengedve nekünk is, mint a művészeti társulat tagjainak, a tudomány és művészet közötti testvériség jogánál fogva, őszinte kifejezést adnunk azon benyomásnak, melyet az akadémiai palota ügyének legujabb fordulata ránk tőn.

„Egy nagyszerű középület létrehozatala körül, czélszerűség és ízlés tekintetében, a nézetek sokfélék lehetnek, s tudjuk, hogy a pénzerőknek korlátozottsága az ily feladatok megoldását még nehezebbé teszi.

„Nem tartjuk tisztűinknek e nézetek fejtegetésébe bocsátkozni, mi e tárgyban csupán azon gondolatnak kívánunk hangot adni: vajha ne kerestűik volna idegen földön azt, a mit talán a haza földén, a nemzet kebelében is hasonló mértékben feltalálhatunk, ha azáltal ügyűnk iránti ezen tartozásunknak magasabb tekinteteket (ha vannak ilyenek), feláldozni nem vagyunk kénytelenek.

„És e tekintetben nem titkolhatjuk el abbéli fájdalunkat, hogy tán még sem vala minden megkísértve itthon arra nézve, hogy öntudatunk és a haza színe előtt teljesen indokolva és igazolva legyen, hogy egy oly döntő lépés, mely mig egy hazai ügyet idegen kézbe ad, másfelől bizalmatlansági szavazatot nyilvánít a hazai szakképességirányában.“

D r á m a i p á l y á z a t o k . I . Mult évi dec. 31-ig mint határnapig, a néhai gr. Teleki alapítványából kihirdetett 100 arany, vigjátéki jutalomra a következő darabok küldettek be:

1. **Á b r á n d és V a l ó .** Eredeti vigjáték 3 felv. dalokkal és táncz-czal. Jeligióje: Sirva vigad a magyar. Közmondás.

2. **M a k u l a y és K a p u l a y .** Vigjáték 5 felv. Jeligióje: Valeat quantum valere potest.

3. Hűtlenség hűségből. Eredeti vigjáték 3 felv. Jeligióje: A vigjáték ne üres szójátékok vagy véletlen csattanós jelenetek, de a jellemekből önkényt folyó helyzetek által legyen vig és mulattató.

4. Nem házasodunk. Vigjáték 3 felv. Jeligióje: Én és feleség, én és meszely bor? No hisz csupán az kellene még. Petőfi.

5. A nőuralom. Vigjáték 3. felv. Jeligióje: A dió törve jó.

6. Nagy világ, vagy: Épen jókor. Eredeti vigjáték 3 felv. Jeligióje: Il n'y a ni régles, ni modéles, ou plutot il n'ya d' autres régles, que les lois générales de la nature. V. Hugo.

II. Szintén mult évi dec. 31-ig, mint határnapig, a gr. Karácsonyi Guido ur által alapított jutalomra a következő komoly drámai művek érkeztek be:

1. Zách Feliczián, szomorújáték 3 felv. Jeligióje: Ambition which o'erleaps itself and falls on the other. Shakespeare.

2. Mohácsi vész, történeti dráma 5 felv. Jeligióje: Fáradj a hazáért és ne tenmagadért.

3. Mózes, tragoedia 5 felv. Jeligióje: És minden hatalmas cselekedetben és minden nagy rettenességben, melyet cselekedett Mózes az egész Izraelnek szeméi előtt. Móz. V. könyv. 34. r. 12. v.

4. Keresztény és pogány, eredeti történeti szomorújáték 5 felv. Jeligióje: E földön vannak emberek, kiket az ég gyönyörre nem temt. B. Eötvös József.

5. Büntetűn követ. Dráma 4 felv. Jeligióje: A társadalmi élet sincs dráma nélkül; s miért van, hogy írónk ezt folyvást mellőzik? holott a társadalmi dráma szintoly fontos és tanulságos, mint a történeti.

Ezekhez járult még f. é. jan. 2-kán.

6. II. Lajos király, eredeti történeti szomorújáték 5 felv. Jeligióje: Romlásnak indult korszülettje volt, s mint népe is: szerencsétlen leve.

Mely — kivilágoiván a postatiszt bizonyítványából, hogy f. évi január 1-én, érkezett Pestre s m. évi dec. 31-én, mint a beküldetés határnapján adatott postára — szintén pályázásra bocsáttatott.

A pályaművek mellett levő jelígés levelek az akademia és Kubinyi Ágoston ig. és tiszt. tag pecséteivel két külön boritékba zárva, a levéltárba tétettek. A pályaművek pedig megbíráltatás végett a nyelv- és széptudományi osztályhoz tétettek által. A vigjáték-jutalom f. évi mart. 31-én adatik ki.

III. Emlékezetbe hozatik, hogy a gr. Teleki József-féle drámai jutalomért 1862-ben szomorújátékok pályáznak, melyek kell, hogy versekben irassanak. A gr. Karácsonyi-féle jutalomra nézve pedig az alapítvány az alapító által m. é. dec. 6-án következőkép módosittatván:

a) a pályázat ezenivül nem évenkénti, hanem két évenkénti, és mindig 200 darab arany;

b) a jutalom a viszonylag legjobb műnek csak úgy járjon ki ezenivül, ha az egyszersmind szini, drámai, költői és formai tekintetben haladást tanúsítónak és ekkép önbecsileg is kitiüntetésre méltónak találta-tandik;

c) ha ennek folytán a jutalom néha minden két évben sem adatnék ki, akkor a visszamaradt 200 darab arany a legközelebbi jutalomhoz köttessék, melyre azonban a pályázat csak ismét két év múlva hirdettetnék ki, — és akkoron 200 darab arany helyett 400 darab lenne;

ezen módosítások pedig a közelebb lefolyt nagy gyűlés által elfogadtatván, a gr. Karácsanyi-féle jutalomért versenyzendő komoly-drámai művek, (nemcsak szomorújátékok, hanem másnemű, ugymint történeti, regényes, polgári színművek, drámai erkölcsrajzok) pályaideje 1863. dec. 31-én fog lejárni, s a jutalom 1864. martius 31-én adatik ki.

Kelt Pesten, a magyar tudom. akademiának 1862. januarius 2-án tartott üléséből.

Szalay László, titoknok.

Január 13-án a nyelv és széptudományi osztály ülésében P o m p é r y J á n o s lt. a Magyarország' politikai lap szerkesztője olvasta székfoglaló értekezését a *vígjátékról s különösen a vígjátéki jellemről*; ezen köztetszéssel fogadott előadás után B u d e n z J ó z s e f közelebb választott lev. tag. köszöntött be „A törökmagyar nyelvhasonlítás és hasonlító magyar-altaji“ czimű értekezésével, mely jeles előadást annál nagyobb érdekekkel hallgatta az ülés, mivel nevezett nyelvtudósunk ezelőtt hat évvel még magyar hangot sem hallott volt, és azóta oly annyira sajátjává tévé nyelvünket, hogy azon hibátlanabbúl beszél és ír sok született magyarnál.

E két előadás után az ülés összesüléssé alakult, mely előtt S z a b ó J ó z s e f ltg egy, jelenleg Párizsban foglalkozó szegedi hazánkfia C z i m e g J á n o s nevében kérte föl az akadémiát, egy jelentős vegytani találmányának elsőségi biztosítására. Nevezett hazánkfia t. i. az állat és növény rostok fémzésének egy különös módját találta föl, melyre nézve sikerülten aranyozott selyemszálakat egy üvegbe pecsételve, és nevével valamint kelettel ellátva terjesztett az Akadémia elé, oly kérelemmel, hogy ahoz az Akademia is pecsétét adva, az üvegese a találmány előjogának biztosítására a nemzeti muzeumba tétessék. Az előadásra Stoczek József r. tag megjegyzé, hogy e találmány annyiban nem lehet új, mennyiben ily szerű kísérletek már a Dingler Polytech. Journal utján is vannak közölve; azonban erre viszont megjegyeztetett, miszerént ez esetben Czimeg Jánosnak eljárásában lehet v a l a m i új; melynek folytán ez indítvány elfogadtatott és eszközlése a titoknokra bízott.

Végre K u b i n y i F e r e n c z tiszt. tag tett indítványt az akadémiai palota ügyében, hogy az akadémia még egyszer utoljára a palota építésénél a magyar művészet iránt méltányosságból emeljen szót az igazgatóság tanács előtt, az indítvány fontosabb pontjaira nézve az elnök, gróf Dessewffy Emil igyekezett megnyugtató választ adni. Az indítvány egyszerűen fog az igazgatósághoz áttetetni.

Ugyan ez ülésben a titoknok egy szó-lajstromot mutatott be Mándy Péter-től „Ritka magyar szók gyűjteménye“ czim alatt; továbbá tiszt. Méry urnak levélbeli ajánlatát R é v a y M i k l ó s 89 eredeti levelének közlése iránt. Mindkét ügy a nyelvészeti osztályhoz utasítatott

Január 20-án a philos. törvény és történettudományi osztályok ülésében Horváth Czirill rendes tag Schelling philosophiai álláspontjairól tartott egy igen érdekes és tartalmas értekezést. Ezután Szalay László titoknak egy fontos irodalmi újdonsággal lepte meg a közönséget; melyszerint herceg Esterházy Pál, — ki egykori nevelője az ismeres nevű Görög Demeter által korán kezdett megismerkedni a magyar irodalommal, — két nagy ősenek, az ország nagy nevű nádorainak, gróf Esterházy Miklósnak, és herceg Eszterházy Pálnak terjedelmes életrajzaikat szándékozik közrebocsátani; fölhazsználva, sőt alapúl véve ezeknél a kis-martoni gazdag levéltár nagybecsű történelmi okleveles kincseit. A munka, mely a herceg titkára Mayr Fidel ur felügyelete alatt készült, már közel áll befejeztetéséhez. Esterházy Miklós életrajza három kötetre fog terjedni, és ehez a kismarton valamennyi okmányait Szalaynak rendelkezésére bocsátotta a herceg. Ezek közül az előadó titoknak két érdekes okmányt közölt az üléssel. Az egyik levelet gróf Pálffy Kata, Illésházy István özvegye irta Eszterházy Miklóshoz, midőn ez a magnélkül elhalt Mágocsi Ferencz özvegyét, Dersffy Orsolyát nőül vette; szemére lobbantván Eszterházynek, hogy annyira sietett a mennyegzővel, midőn még jegyesének előbbi férje el sem volt temetve; tudni való ide, hogy a korban a nagy urak temetése néha egy évig is elhaladt. Esterházy e jellemző sorokat hagyta irva a gyengédtelen levelen: „Mivel sem a kegyelmetek nemzetének, sem hazánknak nem tettem kárt vele; azért társul vettem.“

A másik levelet Esterházy Miklós intézte a fiatal Thurzó Imréhez, kit velősen és tős magyarsággal fedd meg a levélíró, valószínűleg Thurzó által röppengetett gúny élecek miatt, melylyekkel ez az 1619-ki országgyűlésről elmaradt Esterházyt illette. E levél egy részben Esterházynek történelmi becsű politikai védiratának is tekinthető.

Nem kevésbé becses tudósítás volt Szalaynak előadása közben is, hogy a főlebb érintett hercegi titkár Mayr Fidel ur, — kinek az elemi oktatás és magyar nyelvészet ügyében kiadott munkája után is ösmeretes neve, — Forgách Ferencz Commentárjait a hercegi könyvtárba üzött egykorú, és Forgách Simon hadvezér által magyar jegyzetekkel kísért kézirat segélyével javítva szándékozik a magyar akadémiának beküldeni, a mi annál kívánatosabb és közérdekűbb, mivel az érintett Commentárok Horányi által eszközölt kiadása köztudomás szerint hiányos, és sok helyütt elferdített.

II. A kir. m. természet-tudományi társulat.

Január 15-én tartotta közgyűlését Bugát Pál elnök alatt, ki azt a természettudományok horderejét és a társulat eddigi tevékenységét rajzoló jeles beszéddel nyitotta meg; utána a január 11-iki választmányi jegyzőkönyv olvastatott fel, és érzékeny benyomást okozott ebben azon hely, mely Dr. Szabó József titkári állomásáról való végképeni lemondását tartalmazza, miért is a kitűnő tudósnak, ki hosszú éveken át buzgón viselte a társulat eme nagy fontosságú hivatalát, a társulat iránti érdemei jegyzőkönyvileg örökítettek.

Levelező tagokul választottak: Pokorny s Kornhuber Bécsben, Czermák N. János Prágában.

Rendes tagokul: Aujeszky Lipót, Dr. Bókai, Dr. Böck, Dr. Dékány, Dolánszky Antal, Fellein Emil, Gajzagó Joachim, Dr. Gross Fülöp, Hamar Leo, Dr. Hasenfeld, Janovitz Frigyes, Jurányi Lajos, Khudy József, Klemens József, Dr. Kovács József, Dr. Kugel Lipót, Dr. és prof. Lippay Gáspár, Lónyay József, Dr. Mandello, Mercy Mór, Dr. Neumann Fülöp, Novák Ede, Dr. Patrubányi, Pillér József, Polumbini Vilmos, Polyák Mór, Dr. Révay János, Rhédey Ferencz, Dr. Rottenbiller Fülöp, Dr. és prof. Rupp N. János, Schwarz Gyula, Schütz János, Dr. Sebes, Springsfeld Radó, Suhajda Alajos, Dr. Szabóky Adolf, Dr. Szentkirályi Albert, Dr. Szontagh Ábrahám, Székely József, Thán Sándor, Wagner József, Velics Károly, és Zsigmond V.

Ugyan e gyűlés a minden három évben tartandó tisztujítás napja lévén, szavazat többséggel következő választások történtek: első elnök: Bugát Pál, második elnök: Thán Károly, Első titkár: Tóth Sándor, második titkár: Dr. Schmidt György, pénztárnok: Jarmay Gusztáv, könyvtárnok: Balogh Kálmán.

Választmányi tagokul választottak szintén szavazat többséggel következők: Frivaldszky Imre, Jedlik Ányos, Jendrasik Jenő, Kovács Gyula, Molnár János, Bryss Mór, Rómer Flóris, Say Mór, Szabó József, Sztoczek József, Weiss Armin.

III. Kisfaludy-társaság.

Január 17-én tartott rendkívüli ülésében Majer Károly úr alapítványa lön bemutatva. A könyvtárt újabban *Horváth Döme* ur Rousseau munkáinak két kötetével, Karesanyéki G. ur „A nemzeti művelődés alapja” czimű munkájával gyarapította.

A társaság febr. 6-án ünnepélyes közülést fog tartani, mely előtt (febr. 5-én) az egyetemi hallgatók a Kisfaludy-társaság javára a budai népszínházban műkedvelői előadást akarnak rendezni.

IRODALMI NAPLÓ.

Pesten jelenleg összesen 59 hirlap jelenik meg, még pedig 43 magyar, 1 magyar-német, 11 német, 3 szláv és 1 román nyelven. Pesten kívül a magyar korona területén még 27 hirlap nyomatik; ezek közül is a tulnyomó rész 15 magyar s 1 magyar-német, 8 német, 1 horvát- és 2 szerb nyelvű. Az összes magyar lapok száma tehát 74, s aztán két fél magyar lap.

Jósika Miklós a Magyar Sajtó folyó évi 1. számában kinyilatkoztatja, hogy ő nem írta azon „*Ungar und Spanierin*“, czimű két kötetes német románt, melyet bizonyos Kovács nevezetű mint fordítmányt néhány év előtt Grimában kiadott, és melyet némely könyvtáros tudatlanságból vagy rossz szándokból Jósika műve gyanánt árul.

Torquato Tassonak „A megszabadított Jeruzsalem“ czimű művét az olasz eredetiből Alesíki B. Gy. fordítása szerint az „Idők tanuja“ czimű hirlap, f. évi január havi számaiban közli.

B. Radák István az erdélyi muzeumnak érdekes olaj festményekeket ajándékozván, ezek között vannak az 1671-ben lefejezett Zrínyi Péter, Frangepán és Nádasdy Ferencz élet nagyságú mellképei, továbbá egy szintén azon korban készült 9 láb hosszú és 3½ láb széles festmény, mely a nevezettek kivégeztetését tünteti föl.

Botka Tivadar ur, tudós hazánkfia, kit becses ígérete folytán dolgozó társaink közé van szerencsénk számithatni, a telet külföldön, nevezetesen Belgiumban tölti.

KRÓNIKAI JEGYZETEK

1861. évből.

Mart. 20-án délelőtti 9 óra tájban N.-Enyeden sajátságos égi jelenet mutatkozott; széles, látszólag mintegy 5 öl átmérőjű udvara volt a napnak, szivárványos szegélylyel; ennek éjszaki és déli részein egy-egy álnap tünt fel; nyugat felől pedig a nap udvarából egy ölnyire egy darab élénk szivárvány volt látható, megfordított irányú kanyarodásban.

Mart. 29-én nagy péntekre viradólag egy óraker Erdélyhen Kovasznán és környékén 4—5 másod perczig kétrendben ismételt földrengés volt, még pedig oly erős, éjszak nyugatról délkeletre irányult lökessel, hogy a szekéren álló poharak összekocczantak.

April. 11-én Erdélyben a gyalui Rákóczy-várkas-

tély az ott elhelyezve volt Bezirks-Steueramt egész levéltárával együtt merőben elégett.

Május 20-án lelepleztetett Katona József szobra Kecskeméten.

Junius 8-án Újvidéken esti 9 órakor egy szép légtűnemény volt látható. Állt egy tüzes golyóból, mely éjszakfelé nyult s 4 másod perczig tartott; 7-én csikja volt és vörös kék világban látszott.

Apróságok.

1861. april. 11-én Izsákon (Pest vármegyében) ásatás alkalmával egy római temetőre akadtak, hol egy 120 fontos bomba nagyságú s alakú hamv-vedret találtak, melynek teriméje egy akó vizet befogadni képes. Találtak még két más kisebb fedővel ellátott urnát is, melyeket a nzi Muzeumba szántak. Végre akadtak még emberi- és ló csontokra is. Az emberi csontvázak iszonyú formátlanul kiülő felső álkapczával s közel a homlokhoz eső orrlyukakkal birnak, miért is a nép kutyafejű tatároknak hiszi őket.

HALÁLOZÁSOK.

1861. évben.

a) Hazafiak.

- Január* 1. és 2. közti éjjel Pesten Kállay Ferencz nyugalm. hadbíró, m. akadémiai r. tag.
- „ 2. P. Kakaton, Hevesben Kubinyi Károly, volt honvédőrnagy, kora 48. évben.
- „ 8. Érkávason (K. Szolnok v.) Zilahi Laskay Lajos, a nevezett vármegyének 30 éven át buzgó tisztviselője s azon idő alatt 12 évig alispánja, a szilágyi ref. egyházi kerület segéd gondnoka, tüdőszélhűdésben kora 66. évében.
- „ 19. Torma József, B. Szolnok várm. több országgyűlésen követe, és hajdan a Tud. Gyűjteménynek a törtenelmi szakban munkatársa, szélhűdés folytán.

- Január* 21. Édeskúti Szilárd, v. honvéd százados, s
Löcse város főbírája, kora 36. év.
- „ 21. Feszt Károly, szepesvárallyai orvostudor.
- „ 22. F. Túron (Honth várm.) Pongrácz Gyula,
egykori főszolgabíró, kora 50. év.
- „ 25. revisnyei Reviczky Károly, Esztergam várm.
v. alispánja s kir. tanácsos.
- „ 31. Tápio-Szelén Danielisz János, v. honvédez-
redes, kora 61. év.
- „ 31. Ráczalmáson, jeszeniczei Jankovich József,
kir. tanácsos, Sz. Fejér várm. 21 éven át alispánja,
kora 83 év.
- Február* 10. Müller István, v. honvéd alezredes, kora
47. év.
- Martius* 14. Szemere Pál, m. akadémiai r. tag, kora
77 évében.
- „ 14. Egerben Tóth Károly, mérnök, v. honvéd tiszt.
- „ 20. N. Váradon radványi Miklósi Ferencz, kir.
tanácsos, egykor Heves és Bihar várm. tisztviseelője,
1848-előtt Debreczen városának sok ideig Polgármes-
tere, kora 73. év. Eltemettetett Henczidán.
- „ 27. Kolosvárt göncz-ruszkai gróf Kornis Ferencz.
- Ápril* 9. Vachott Sándor m. akadémiai tag, költő; Bu-
dán Schwartzel dr. intézetében.
- „ 12. id. Majláth György, v. országbíró és az 1848.
évi orsz. gyűlés felsőházi elnöke.
- „ 14. Kolosvárt gróf Bethlen Lipót.
- „ 21. Balogh Melanie, Benyovszky Oszkár neje,
költő-nő.
- „ 25. Kazsuban bernáthfalvi Bernáth Anna, néhai
mélt. Fáy Ferencz özvegye, kora 72. évében. Fia Fáy
Gyula a 9. honvéd zászlóalj főhadnagya 1849-ben Sz.
Tamásnál esett el.
- „ 27. Pesten, Palóczy László, Miskolcz városi kép-
viselője, az 1848. 1861. orsz. gyűlés kor-elnöke, hörg-
lobból származó tüdőszélhűdés folytán.
- Május* 1. Kolosvárt gróf Mikó György, kora 52. év.
- „ 8. Pesten gróf Teleki László, a m. akad. tiszt,
tagja.

- Május* 7. New-Yorkban, Dr. Krajsik Károly, szomolnoki születésű magyar.
- „ 10. Bécsben bonyhádi Perczel idősb Sándor, 83. évében; atyja Perczel Mórnak és Miklósnak. Eltemetett Czikóban, (Tolna várm.)
- „ 23. Torkos Mihály, Septemvir. Eltem. Gárdonyban. (Nógrád várm.)
- „ 31. Bécsben, almási Antonovich Béla, v. honvéd ezredes, eltem. a währingi sirkertben.
- Június* 2. Pesten Márkfi Sámuel, a m. kir. Egyetem rectora, m. akad. tag, stb., kora 50 év.
- „ 16. Pesten, Molnár Károly, volt honvédőrnagy.
- „ 18. J. Berényben Bathó Ignác, a Jászkún kerületnek 40 évig alk. tisztviselője, főjegyzője, főügyésze, alkapitánya, kora 70 év.
- „ 26. Prágában Saffarik Pál József, gömöri születésű tanár és szláv tudós.
- „ 27. Pesten, Jenevay László, magyar író, v. honvéd főhadnagy, kora 34. év.
- „ 30. görgény sz. imrei Berenczey Antal, v. honvéd alezredes és kolosvári térparancsnok, kora 50 év.
- „ 30. Sz. Keresztúron tinkovai id. Macskási Lajos, Udvarhely szék volt rendes fő királybírája, kora 86 év.
- „ 30. Körös-Ladányban, Burkus Rozália, kora 105. évében. Életében soha beteg nem volt, és még aggkorában is egyik faluból a másikba gyalogjárt gyermekei látogatására.
- Július* 11. Pesten, Dr. Brunner Ferencz, a Rokuskórház főorvosa és igazgatója, kora 46. év. tüdővészben.
- „ 13. Temesvárott utazásközben Dr. Szabó János, Pesten volt orsz. szemorvos, kora, 71. év.
- „ 20. Pozsonyban Sztromszky Ferencz Sámuel, az ágost. evang. Dunán inneni kerület Superintendense.
- „ 24-25. közti éjjel Kolosvárt gr. Kemény Sámuel.
- „ 25. Ó-Perentén mező szegedi Szegedy Sándor, Somogy vármegyének 1847, 1848. orsz. gyűlési követe. Eltem. Acsádon.
- „ 31. Bakalovics Szilárd, Torontál vm. Zomboly ker. orsz. gyűl. képviselő, Hatzfeld melletti birtokán.

Julius 31. Debreczenben, técsói M ó r i c z F e r e n c z, Máramaros várm. több ízben orsz. gyűlési követe, kora 71. év.

Augustus 1. N. Váradon K a z i n c z y S á n d o r, v. honvéd őrnagy.

„ 2. Ugyanott R a i s n e r A l o i z i a, Kazinczy Sándor hitvese.

„ 13. Karlsbadban pozsonyi E l e k M e n y h é r t, eltem. Tisza-Szöllösön.

„ 22. Becsehelyen C s ú z y P á l, cs. kir. kamarás, kora 80 év.

„ 22. Pozsonyban idősb gr. Z i c h y F e r e n c z cs. kir. val. belső titk. tanácsos, kam. stb.

„ Paulison L i e s k e n L a j o s, v. honvéd alezredes.

„ Pesten T a s n e r A n t a l, m. akadémia tag. kora 53. évében.

September 5. M a g y a r B é l a, budai népszínházi színész, kora 23. évében.

„ 17. Pesten, mádi P a p p s z á s z L a j o s, Bihar várm. v. első alispánja, 1840-ben Heves, 1847-48. Bihar várm. orsz. gyűlési követe. Eltem. Száraz-Bőn (Heves várm.)

„ 24. Trencsénben B u r i á n B o l d i z s á r, kegyesrendi, gymnas. tanár, kora 56. év.

„ 28. Csurgón T o m b o s J á n o s, földműves, kora 104. évében.

„ 28. V e c s e y G á b o r Veszprém palotai helv. hitv. lelkész és esperes, kora 80. évében.

October 10. Pinkafőn gróf S z é c h e n y i F r a n c i s k a, gróf Batthányi Miklós özvegye, mint irgalmas néne.

„ 16. Szil-Sárkányban K i s s S á m u e l, evang. lelkész, esperes és régi magyar író, kora 65. év.

„ 25. Gyula-Fejérvárott D r. Ö t v ö s Á g o s t o n, m. akadémiai tag, kora 51. évében.

„ 27. Vácson N a g y L e o p o l d, a kegyes rend legöregebbike, v. tanár és tudós író, kora 89. évében.

„ 29. beczkői N o v o t h a P é t e r, Heves várm. alkotmányos törvényszéki elnöke, agyvelő szélhűdés következtében.

November 3. Pesten, felsőpülyai R o h o n c z y L i p ó t, volt honvéd ezredes, kora 55. év. Eltem. Török-Becsén.

November 5. L. Tomajon, Hertelendy Károly, Zala várm. egykori alispánja, és két ízben orsz. gyűlési követe, kora 77. évében.

„ 10. Szász Érkedden Moga János, v. cs. kir. altábornagy, 1848-ban egy ideig a magyar sereg vezére.

„ 16. Pesten, Sárosy Gyula, költő, kora 45. év.

„ Szombathelyen, Lukáts János, ügyvéd, s az első magyar gyorsírási rendszer alkotója, kora 43 év.

„ 22. idősbái Patay András, kora 52. évében Debreczenben. Eltem. Madán.

„ ? ifj. Horchi Mihály, 1844-ben fumei követ, 1848-ban a magyar miniszteriumban rendőri osztályfőnök, Budán Dr. Schwartzel intézetében, kora 36 év.

„ Kossuthon, Kossuth szül. Zolnensis Anna, kora 78. évében, ki özvegyi jogon birt birtoka felét Kossuth Lajos gyermekeinek hagyományozta.

December 7. Kéthelyen gróf Hunyady János, az 1861. évi orsz. gyűl. Somogy vármegyéből képviselő.

„ 11. Sárom-Berken Széki gróf Teleki Ferencz, cs. kir. kamarás, kora 75. évében.

„ 11. Gyöngyösön Magócsy István, a sz. Ferencz rendi atyák tartomány főnöke.

„ Hunfalván Okolicsányi Victor, Szepes várm. alispánja, és 13 éven át a XIII. szepesi város esperességnek felügyelője, kora 52. évében. Családjából a szepesi ágnek utolsó férfi sarja; végrendeletében a bunfalvi kakas-lomniczi evang. egyházak és iskolának, úgy a XIII. szepesi város esperességének, a kézsmárki lyceumnak, és sárospataki collegiumnak tetemes összegeket hagyományozott.

b) Külföldiek.

Scribe Jenőt, a roppant termékenységu híres francia vígjátékirót Párisban február 20-án kocsijában szélhűdés érte, melynek folytán azonnal meghalt.

Lelewel Joachim, hírneves lengyel történetíró és 1830. az ideig. lengyel kormány tagja, meghalt Párisban, május 29.

Schlosser Fridrik Kristóf, híres német történész, kimult sept. 23. Heidelbergában.

Savigny Károly Fridrik, jeles német jogtudós és a m. akadémia l. tagja, meghalt oct. 25. kora 82. évében.

Duncombe Kingsby Tamás, angol alsóházi tag, a magyar ügy buzgó szószólója elhunyt Londonban nov. 14.

Lacordaire R. P. dominikanus szerzetes, a híres egyházi szónok, meghalt nov. végén, kora 59. évében.

Ugyan ez évben halt meg Fallmerayer J. Fülöp, Münchenben, nyugalm. bajor kir. egyetemi tanár, stb. a m. akadémiai l. tagja.

1862. évben.

Január 1. napján, nosziczi Turzó Mihály, Trencsény várm. v. alkotm. főügyésze, kora 53. év.

„ 4. pákei Vida Károly, v. hirlapszerkesztő s író, Nagy-Váradon, kora 43. év.

„ 9. Bezerédj Ignác udv. tanácsos, egykor Győr várm. alispánja és orsz. gyül. követe Kis-Görbön (Zala várm.) kora 79. év.

„ 9. Antal János, Baranya várm. 1861. évi orsz. gyül. képviselője, kora 40. évében Pécsen.

KÖNYV-SZEMLE.

A magyar királyok hadjáratai, utazásai és tartózkodási helyei. Ráth Károly, Győr megye levéltárnoka, jegyzője, a m. tudom. akadémia l. tagjától. Győr, 1861. Nyomatott Sauerwein Gézánál.

A főnebbi munka a szétszórt hazai történelmi okmányok nagy számát némi összefüggésbe hozván s azokba mintegy szellemet öntvén, nem csak egy, eddig alig érzett, vagy sejtített szükségét pótol, hanem a régiségbeni bűvárságra még inkább serkentvén, annak új barátokat s kedvelőket is hódítand; a szerzőnek pedig, ki ezen fáradságos gyűjteménye által annak minél nagyobb teljessége utáni vágyat is ébresztett, ha utána Americusok is indulnak, az irányt adó és felfedező Columbus nevét biztosítandja.

E munka ily nevezetes életrealóságnak csiráját hord-

ván magában, s idővel adatai mindég szaporodni fogván, tán utóbb czimén is kellend tágitani; minthogy lehetetlen lesz elkerülni a helynek megnevezése nélkül kelt okmányok közbe szúrását is; vagy két, egymáshoz közel álló napon s egy helyen kiadottak szerint a közbe esőknek is ugyan onnani származtatását, így pedig tovább s tovább menve, a nap s év nélkülieknek is mintegy találólag s legalább kérdőjegygyeli oda sorozását. S vajmi nagy világosság fog háromlani az ily nagy szerü nemzeti Indexben összehordott történelmi okmányok keltének összehasonlításából azokra magokra is; kivált ha gyűjtésökben valóságos eredeti darabokra, vagy legalább hiteles és legrégibb másolataikra lehetend szert tenni.

Hogy a nagy pontossággal irt s kiadott gyűjtemény dicsérésében jogommal vissza nem élek, abból akarom megmutatni, mivel az abban idézett okmányok kelteit csak igen kis könyvtárom egy része után is nagyérdekkel megvizsgálván és összeegyeztetvén, a szerző által említett ezer éves naptár és általam használt „*Pilgram Calendar. Chronolog. medii aevi*“ közt, egy két szentnek bizonytalan napját kivéve, eddig legalább semmi különbségre nem akadtam; és így annak további hasznavehetőségéről meggyőződtem.

E már most is igen hasznos történelmi kézikönyvnek újabb és ennél fogva majd bővített kiadásait is remélvén, hogy az adatok gyűjtésében és rendezésében mások is segíthessék a nagy érdemü szerzőt, elősorolom itt azon eddig átvizsgált kútfőimet, melyeknek okmányait ő, vagy még egyáltalában nem, vagy csak a lehetőségig részben, és így egytől egyig nem használta; s ezek: a *Corpus Jurisban* s *Kovachich Syllogéjében* lévő Móses és Prophéták könyvein kívül, *Bartal György Commentárjai* 2-ik és 3-ik kötete; *Bél Kár.* (Mátyás fia, lipcei tanár) *de Maria, Ludov. primi filia, non rege, sed regina 1745*; *Botka Tivadar de Duellis litis decisoriiis 1829*; *Catalogus numm. Instit. Széchény. Pars 3-ia és Appendix*; *Gróf Cziráky Ant. de modo consequ. summum imperium 1820*; *Eder József de initiis et juribus Saxorum Transylv. is irt 1792*, *Felmer* munkájára vonatkozó *Observatióihoz* még e részben nem fogtam; *Endlicher monumenta*

Arpadiana; *Fejér György authentic et vis probandi diplomatum*; *Fridvalszky mineralogia Transylvan*; *B. Hormayr Geschichte Tyrols* 1806; *Horváth Istv. Verböczy emlékezete*, melynek sok darabja most adataiban tisztúlhat; *Kovachich formulae Styli solennes*; *Kurz Magazin für Gesch, Siebenbürgens* 1844; *Lehoczky Andr. Stemmographia, Pars 2-a* 152. l.; *Marienburg Siebenbürgische Geschichte* 1806; a *liptói és túróci regestrum*, emez *Engel Monumenta Ungrica-iba*; *Schedius Zeitschrift* 1804, (melyre nézve tótul is kell tudnunk;) *Schullers Gesch. von Siebenbürgen* 1840 s 1851; *Solennia Bibliothecae Kis-hontanae*, melyből csak az 1823-ki folyamot ismerem; *Spiess archiv. Nebenarbeiten und Aufklärungen* 1783 és 1791; *Windisch ungr. Magazin*, melyből egyedül a két első kötetet s a többinek, valamint az újnak is, csak néhány füzeteit bírom; s *Zipser Rundschreiben* 1842. —

Egy úttal pedig a becses gyűjteményben előforduló néhány évi s helyi adatok iránti véleményemet is elmondani bátorkodom.

22-ik lapon II. András első nejeének, Gertrudnak, halála, *Túróci Chronicája* után, az 1212-ik évre tétetik. Azonban ennek hitelességén már criticus Katonánk (*Hist. pragmat*; nagyobb munkája illető kötetét nem bírom) ejtett csorbát, s az 1213-ik és 1214-ik év közt ingadozott; az utána induló *Engel* az előbbi, *Fessler* megint az utóbbi évet s *Horváth*, noha rendszerint *Engel* hive, szinte emezt fogadta el; pedig az *Árpádkori új okmánytár* 1-ső kötete 132 lapján közölt itélet szerint is, melyet ugyan szerzőnk munkája kiadásánál alig használhatott, *Gertrud* még 1214-ik évben életben volt.

31-ik lapon említett *Vania* alatt *Selmecezt* érthetni vélem, nem csak, mivel *Vannius Quád* királytól mind a honti, mind pedig a komáromi *Bánya* nevet származtatom, hanem azért is, mivel IV-ik *Béla*, ki szinte *Wélának* is iratott, nézetem szerint (*tertio die post festum S. Laurentii*) augusztus 13-án kelt azon levele által *Szemerédi Mihályt*, *Horváthi Pétert*, a honti várnagyot *Boleszlót* s többeket rendeli maga eleibe ¹⁾; s ezek lakásaikhoz közelebb *bánya* akkor az

¹⁾ *Gesch. d. ungr. Bergstädte, Schemnitz*; I, 15, 36, 38; II, 113, 118. l.

országban nem lévén, csak Selmecezen lehetett; mely ugyan a tatárjárás után *Sebnich*-nek is kezd hivatni, hanem azon régibb nevét még későbbben s a 14-ik században is megtartotta. ¹⁾

36-ik lapon a 21-ik szám alatti kérdésre nem csak történet íróink, pél. Kéza Simon (Endlichernél 120 s t. l.), hanem Fejérünk egy okmánya után is (VII. 2, 68.), melyben Kún László a habsburgi Rudolfot édes atyjának s barátjának nevezi, csak igennel felelhetni; s így az, főképen az Austriához oly közel fekvő Győrött, jövendőre tán el is maradhatna.

73-ik lapon, Fejér IX, 4, 227—229 után, 1370-ki augusztus 2-ra mind a mellett, hogy Nagy Lajos az előtte való nap Visegrádon lehetett, jobban, mint a Történelmi Tár IV. k. ²⁾ 149-ik lapján július 31-ére tett okmányban, mely szinte csak Selmecezen kelt; — mivel ez előbb is, későbbben is a zólyomi kir. várhoz tartozott, — katonáskodási helyről, másolatom szerint, nincsen szó; minthogy nem is lehet, de a királynak akkor háboruja sem volt; hol pedig Fejérnél másutt valahol locus exercituaalis áll, ott Selmecezet szinte nem szabad érteni.

82-ik lapon 24-ik sz. a. s már 80-ik lapon 27-ik sz. a. említett *Ligetvár* iránt, — az 1-ső Mária királynénak is igen kedves s általa, mint mondják, *Lieb Ödennek* nevezett, s hegyekkel környezett lapályon fekvő *Libetbánya* várát, mai városházát — ösmerve, s a g és b betűk össze tévesztésével nem sokat gondolva, — magam is inkább Szalay úrral tartanék, mivel Libetbánya városi szabadságait épen Nagy Lajostól vette, ha csak oly közel volna Diós győrhöz (80 l.), mint Zólyomhoz esik (82 l.); — mert a Körmöcz alatti Legentel faluról csak azt tudom, hogy abban a király kísérete, annak a városbani tartózkodási ideje alatt, úgy szokott mulatni, (tanyázni, szállásolni, legelni) mint az péld. Zólyom mellett Rákoson, vagy Besztercze alatt

¹⁾ Fejér III. 1, 205. IV, 3, 125. VII, 5, 366. IX, 1, 545. Endlicher 491 l. első sor.

²⁾ Hol a római napok fordításában több hibák is jönnek elő, hanem épen amazokból könnyen is kiigazíthatók.

Králován is történt, hanem akkor talán inkább magában a városban iratott volna a levél, mint faluhelyen.

De, ha így ezen utolsó kérdésre nem is felelhetek, értekezésemet egy mással zárom be; avval t. i: nem volna e kívánatos, hogy a nevezett munkának a lehetőségig teljes kiadatását, hazánk történelmi érdekében, maga a magyar Akademia, a szerző vezetése alatt, felkarolja, s ötlet abban, mi tán egy ember erején túl megy, mások által s anyagi erővel is elősegélje? — Selmeczen 1861-ki Tamás Apostol napján.

Kachelmann János.

1861-ki MAGYARORSZÁGI KÖNYVÉSZET. ¹⁾

Közli Aigner Lajos.

I. Egyetemes művek. Irodalmi történet.

Akademia. — A magyar tudományos *akademia munkálódásairól* s pénztára mibenlétéről 1861-ben jelentése az igazgató tanácsnak. Pest, 1861. Emich G. bet. 8 r. 20 l.

Almanach. — *Magyar akadémiai almanach* 1861-re. Az akademia rendeletéből kiadta *Toldy Ferencz*. Pest. 1861. Nyomt. Emich G. 8 r. 222 l.

Értesítő. — *Magyar akadémiai értesítő*. A philosophiai, történet- és történettudományi osztályok közlönye. Az akademia rende-

¹⁾ A magyarországi sajtó termékeinek tüzetes regisztrálásával az Új Magyar Muzéum megszűnte óta egyik időszaki közlönyünk sem foglalkodik, holott azt azelőtt a politikai napi lapok egy némelyike is füladatának tartotta. Ennélfogva az irodalmi történelem érdekében czélszerűnek tartottuk hazai *könyvészeti* közleményeinket folytatólag ott kezdeni meg, hol azt 1860. év végén a megszűnt Új M. Muzéum abban hagyta. Így erkölesileg kötelezve érezzük magunkat egyelőre az 1861. évi könyvészet közlésére is, melylyel fen megnevezett közlönk, ki e munkára szakavatottságánál fogva hivatva van, igyekszik a múlt évi bibliographiai hézagot kitölteni. A következő füzetek már az idei termékekre is kifognak terjeszkedni. Szerk.

tébből szerkeszti *Csengery Antal*, II. kötet, 1. 2. füz. Pest, 1861. Nyomt. Emich G. N8r. 1—260. I. Az egész kötet 3 ft.

Évkönyvek. — Az erdélyi *muzeum-egylet évkönyvei*. I. kötet. 1859—1861. szerkesztette *Brassai Sámuel*. Kolozsvárt, 1861. Az ev. ref. főtanoda nyomd. 4r. VI és 158 l. 4 köre rajzolt képpel.

Füzetek. — *Kritikai füzetek*. A nyelvészet, keresztény tudományosság és közműveltség közlönye. Szerkeszti *Gyurits Antal*. 1. füzet. Pesten, 1861. Nyomt. Engel és Mandello. (Lauffer és Stolp. biz.) 8r. 72 l. 40 kr.

Irodalom. — *Az újabb magyar irodalom ismertetése* a XVII. század közepétől mostanig. VI. szakasz: Vörösmarty Mihálytól mostanig. Szerkesztette *Lonkay Antal*. Kiadja a Sz. István társulat. Pest, 1860. Nyomt. Emich G. N8r. 566 l. 1 ft. 50 kr. Ezen czim alatt is: A magyar irodalom ismertetése. Olvasókönyv felsőbb tanodák használatára.

Jegyzéke az 1860-ik évben megjelent *magyar könyvek*, hírlapoknak sat. A lapszámok, alakok, kiadók és árak feljegyzéseivel . . . összeállította *T(öldy) I(stván)*. — Verzeichniss aller im J. 1860 in Ungarn erschienenen Bücher, Zeitschriften etc. in ungarischer Sprache. Wien 1861. Verein d. östr. Buchh. 8r. XIII és 42 l. Ezen czim alatt is: Oesterreichischer Katalog. 3. Theil.

Márky József tr. *A magyar költészet* rövid ismertetése. Pest, 1861 Nyomt. Gyurián J. 8r. IV és 100 l. 1 ft.

Gr. Mikó Imre. *Irányszemlék*. Pest, 1861. Nyomt. Emich G. N8r. II. és 80 l. 60 kr. Külön lenyomat a Budapesti szemléből.

Müller K. O. Donaldson F. V. *A régi görög irodalom története*. Angolból *Récsi Emil* által. 1. kötet. Pest 1861. Emich G. tul. N8r. 445 l. 3 ft.

Tárgyak. — *A magyar tudományos Akadémia* 1860. oct. 12. tartott ünnepélyes köz ülésének s az oct. 13. tartott Széchenyi ünnepélynek tárgyai. (A. m. t. Akad. évkönyvei X. köt. I. darabja.) Pest, 1860. Nyomt. Emich G. 4r. 122 l. 1 ft. 50 kr.

Tudományok esarnoka. A mivelt rendek szükségeihez alkalmazott kézikönyvek. A magyar hölgyek díjalapítványából eszközli s kiadja a m. tud. akademia I. II. köt. Pest, 1861. Emich G. biz. I. köt. *Greguss Gyula*, közönséges természettan I. ezt. II. köt. *Karvasy Ágoston*, Népszerű gazdaságtan. I. ezt.

Archiv des Vereines für Siebenbürgische Landeskunde. Neue Folge 5 Band. 1 Heft. Herausgegeben vom Vereins-Ausschuss. Kronstadt, 1861. Druck und Verl. von J. Gött. N8r. 124 l. 70 kr.

Magazin für Geschichte, Literatur und alle Denk- und Merkwürdigkeiten Siebenbürgens. Im Verein mit mehreren Vaterlandsfreunden herausgegeben von *Eugen v. Trauschenfels*. Neue Folge II. Band 3. 4. Heft. Kronstadt, 1861. J. Gött. 8r. 127—256 l. 1 ft. 20 kr.

Schatter. — *Julius Schatters Encyklopädie* unentbehrlicher

Kenntnisse für Töchter aller Stände. Zum Gebrauche für Mädchenschulen und zur Selbstbelehrung. In 2 Bänden 4 verb. u. verm. Aufl. Pest, 1861. Verl. v. G. Heckenast, K8r. XII és 375, 407 l. 3 térképpel. 3. ft.

II. 1. Egély.

Szent Biblia, azaz: Istennek ó és új testamentomában foglaltott egész szentírás. Magyar nyelvre fordítottatott *Károli Gáspár* által. Pest, 1861. Heckenast. Nyomt. Trowitzsch és fia Berlinben 8r. 1019 és 336 l. Bőrkötésben. 1 ft. 30 kr.

Bodola Sámuel, *Zágoni. Keresztyén hittan*, melyet újabban átnézve és megjobbítva kiadott. Kolozsvárott, 1861. Az ev ref. főtanoda bet. 8r. IV és 120 l. 60 kr.

Draxler János. *Szent Péter apostol két levele*. Értelmezte — — A pesti egyetem hittani kara által Lonovits-díjjal jutalmazott pályamunka. Pest, 1861. Lauffer és Stolp. N8r. 218 l. 1 ft. 60 kr.

Énekek éneke. Azaz a legszebb ének. Ó testamentomi szent könyv. Eredeti héber szövegből magyarítá és kiadá *Kámori Sámuel*. Pozsony 1861. Schwaiger J. biz. Nyomt. Wigand K. F. 8r. 7 l. 20 kr.

Jákobson J. H. Dr. *Hittan* izraelita néptanodák számára. J. német szövege után fordította *Klein Salamon*. Weszprém, 1862(61), Krauss Á. 8r. V. és 53 l. 30 kr.

Jeremiás *siralmai*. Ó testamentomi szent könyv, eredeti héber szövegből magyarítá és kiadá *Kámory Sámuel*. Pozsonyban, 1861- Schwaiger J. biz. 8r. 9 l. 20 kr.

Katekizmus *kezdők számára*, az 1858. Esztergomban megtartott tartományi zsinat által iskolai és templomi használatul elfogadott káté. Kiadja a Sz.-István-társulat. Budán, 1831. A m. kir. egyetem bet. 8r. 43 l. kem. köt. 9 kr.

Kis katekizmus kaiholicus gyermekek számára. 16. kiadás Egerben, 1861. Nyomt. az érsek-lyceumi nyomda. k8r. 96 l, kötve 16 kr.

Kis katekizmus a népiskolák számára. Az 1858. Esztergomban megtartott tartományi zsinat által iskolai és templomi használatul elfogadott káté. Kiadja a Sz.-István-társulat. Budán, 1861. A m. kir. egyetem bet. 8r. 89 l. kem. köt. 18 kr.

Közép katekizmus. Az 1858. Esztergomban megtartott tartományi zsinat által iskolai és templomi használatul elfogadott káté. Kiadja a Sz.-István-társulat. Budán, 1861. A m. kir. egyetem bet. 8r. 267 l. kem. köt. 40 kr.

Ko hn S. . . . *Biblia története* és rövid vázlata az izrael tanulóifjuság számára. Pest, 1861. Lampel R. 8r. 32 l. 20 kr.

— — . . . *Vallástan* az izraelita ifjuság számára. Pest, 1861. Lampel R. 8r. 91 l. 40 kr.

Menyhárt János, *A keresztségnek és az ur vacsorájának jelentőségéről*. Debreczen, 1862(61). Telegdy K. L. 8r. 88 l. 60 kr.

Menyhárt János, *Szentírásmagyarázati kézikönyv*. A Timotheushoz és Titushoz írt levelek. Debreczenben, 1861. Nyomt. a város nyomd. (Telegdy K. L. biz.) N8r. IV és 152 l. 1 ft. 40 kr.

Munkálatok a pesti növendékpapság magyar egyházirodalmi iskolájától. 25-ik folyam.

Nicolas Ágost. *A kereszténység bölcsészeti tanulmányozása*. Franciaából a 2. kiadás után fordította Majer Károly. III. köt. 1. füz. Pest, 1862(61), Nyomt. Beimel J. Kozma V. (Laufer és Stolp. biz.) N8r. 1—146 l. 1 ft.

Nogáll János. *Egyházi szertartások magyarázatja*. Nagy-Várad, 1861. Hollósy L. biz. 8r. 60 l. 40 kr.

Sámson János. *Keresztény katolika hittan*. II. részletes. *Tablábér György és Lukácsék János*, néhai Sámson János latin rendszere után. IV. köt. Pest, 1861. Müller Gy. N8r. VI. és 265 l. 2 ft.

Stehló András. *Vallástan*. Vezérfonál az ág. hitv. evangélikus konfirmálandók oktatásában. Pest, 1861. Osterlamm Károly 8r. 24 l. 12 kr.

Successio és képviselő, az erdélyi evang. reform. superintendentiában. Pest, 1861. Kiadja a prot. egyh. és iskolai lap szerkesztősége. Nyomt. Engel és Mandello (Osterlamm K. biz.) K8r. 64 l. 30 kr.

Uj testamento, azaz: a mi urunk Jézus Krisztusnak új szövetsége. Magyar nyelvre fordította Károli Gáspár. Pest 1861. Heckenast G. Nyomt. Trowitzsch és fia Berlinben 8r. 336 l. bőrkötésben 40 kr.

Warga János. *Bibliai történetek* Palesztína földrajzával és biblia ismerettel összekötve 2. tanfolyamat mindkét hit. vall. evang. alsó realiskoláknak, és az I. és II. gymnasiumi osztályok számára. 3. bőv. kiadás. Pesten, 1861. Heckenast G. 8r. 1962 2 térképpel.

Zalka János. *Szentek élete*. 2. kiadás. Kiadja a Szent István társulat. Eger, 1861. Nyomt. az érseki nyomda. 4r. VIII és 312 l. 2 ft.

Dr. Ziegenbein. *A keresztyén vallástan* katechismusa. Dr. Z. nyomán készítette Székács József. 3. kiadás, Pesten, 1861. Kilián Gy. 8r. 167 l. 70 kr.

Ziltz Mór. *Hittan* az izraelita népiskolák felsőbb osztályai számára. 2. kiadás. Magy.-ném. nyelven. Pesten, 1861. Heckenast G. 8r. XVI és 183 l. 70 kr.

— — *Hittan* az izraelita népiskolák alsóbb osztályai számára. Pest 1861. Heckenast G. 8r. 50 l. 30 kr.

Andel, Adrian von. *Erster Jahresbericht* des provisor. Vorstandes der sich bildenden deutsch reform. Gemeinde in Pest-Ofen; nebst vorhergegangener Neujahrs-Predigt, Pest, 1861. Druck von Ph. Wodianer (Comm. von C. Osterlamm) k. 8r. 40 l. 30 kr.

Bemerkungen. — *Kritische Bemerkungen* Entwürfe eines organischen Statuts für die Pester israelitsche Gemeinde. Pest 1861.

Bericht über die Verhandlungen der ersten *Landeskirchenversammlung* Angsb. Bekenntnisses in Siebenbürgen, vom 12. bis 22. April 1861. Hermannstadt, 1861. Th. Steinhausen. 8r. 32 l.

D ä f n e r, Franz, Christkatholischer *Religions-Unterricht*. Zur Belehrung der Taubstummen. Ofen, 1861. Univ.-Buchdruckerei Sr. 93 l. 16 kr.

D á v i d z s o l t á r a i. szerb. nyelvre ford. *Gorianovic József*. Ujvidék 1861. Medakowic. N16r. 556 l. 1 ft 50 kr.

F i s c h e r, A. S. *Palmen u. Zedern*. Die Hauptmomente aus der biblischen Geschichte des alten Testaments in poetischer Darstellung. Ein Lesebuch für Schule u. Haus, herausgegeben u. mit Anmerkungen begleitet von — Raab, 1862. R. Hennicke. Sr. X és 222 l. 1 ft.

G a d r o *Nábozenstwj krestjanského* pro sskolskan mládez Ewangelickan augsspurského wyznánj w c. k. Hranici Nemecko-Banátské sespané roku P. 1860. W. Pesti 1861. K. Osterlamm. Tisk. K. B. Wigananda w Prespurku. K8r. 215 l. kem. kötésben 40 kr. (Prot. katekizmus tót. ny.)

K a t e c h i s m u s. — *Mittlerer Katechismus* mit einem Abrisse der Religionsgeschichte von der im J. 1858 zu Gran versammelten Provincial-Synode für die Schule u. Kirche angenommener Katechismus, Herausgegeben durch den h. Stephans Verein. Ofen, 1861. In der k. Univ. Buchdr. Sr. 283 l. Kem. köt. 42 kr.

— — *Prostredny Katechismus*, Nákladom spolku sv. Stefana. V Budine 1861. v. tlac. kr. university. Sr. 255 l. kem. kötésben 42 kr. (Közép káté; tót nyelven).

— — *Maly Katechismus*. Nákladom spolku sv. Stefana. Budine 1861 tlac. kr. university. Sr. 93 l. Kem. köt. 18 kr. (Kis Káté — tót nyelven.)

K i t t s e e r, Jakab, jun. *Inhalt des Talmuds* u. seine Autorität, nebst einer geschichtlichen Einleitung. Aus den ersten Quellen geschöpft u. unparteiisch behandelt, Begutachtet u. empfohlen von mehreren Doktoren u. Rabbinern, I. (Tit.) Ausg. Pest, 1861. In Comm. bei Lauffer et Stolp. Sr. 201 és XII l. 1 ft 75 kr.

L o n o v i c s J o s. v. *Das Katholische Kirchenjahr* mit seinen Festen u. Ceremonien theils in Kanzelreden, theils in Form von Verkündungen archäologisch-liturgisch dargestellt. Aus dem Ungarischen nach der 2. Aufl. übersetzt u. mit Genehmigung des Verfassers herausgegeben von einem Priester des Benedictiner-Stiftes Melk. (Wohlfeile Separat-Ausgabe der arch.-lit. Unterweisungen). Linz 1861. H. Danner in Comm. N8r. XVI és 336 l. 1 ft.

M o n t a l e m b e r t. *Geschichte der heil. Elisabeth von Ungarn* (1207—1231). 2. wohlf. Volksausg. durchgesehen von E. Hermeling. Mit Approbation. Cöln 1861. J. M. Heberle. Sr. 25 ív 15 ez. gar.

P a l á s t h y, Paul. *Theologia morum catholica*. pars. I. et p. II. sectio I. et II. Ratisbonae, 1861. G. J. Manz. N8r. I. k. XVIII és 190, II. k. 1-ső 461 l., II. k. 2-dik 291 l. 3 tallér 18 gar.

R o s k o v á n y, Augustinus de. *Coelibatus, et Breviarium*: duo gravissima clericorum officia e monumentis omnium seculorum de-

monstrata. Accessit completa literatura. V. Vol. Viennae 1861 W. Braumüller e Sort, N8r. CXLIV és 502, CXXVIII, 699, XCII. 699, XLII, 708, CXLVI. 1229 l. 25 ft.

Wahrmann, Jehuda. *Dath Jehuda. Mosaische Religionslehre*, zum Gebrauche für höhere Schulen. Im Auszuge. Ofen, 1861. K. ung. Univers.-Buchdr. 8r. VIII és 183 l. 1 ft.

II. 2. Imakönyvek. Egyházi beszédek.

Szent Anna, vagy is: a kegyelmekkel tündöklő boldog anyának mindenkori tisztelete. Pest 1861. Bucsánszky A. 12r. 64 l. 10 kr.

Czelder Márton. Harmadfél század után! Első protestáns *templomi beszéd* Egerben, melyet karácson ünnepén az egri reformátusok imaházában mondott Cz. M. Pest, 1861. Osterlamm K. Nyomt. Engel és Mandello. 8r. 12 l. 20 kr.

Dobos János. *A gyermekek imái és első vallásos érzelmei*. Protestáns iskolák és gyermekek számára. Pest, 1861. Heckenast G. 16r. 211 l. kem. kötésben 80 kr.

— — *Az úri ima*. A keresztyénség magasabb szempontjaiból. Kézi könyvül a miveltebb protestánsok számára. Pesten, 1861. Heckenast G. 8r. 215 l. Vásznonkötésben arany metszettel 1 ft. 60 kr.

Dömötör Károly. *A valódi hazafi élő képe*. Dicsőült grf. Teleki László emléke. Egyházi beszéd mondatott 1861. máj. 20. Temesvárott. Temesvár, 1861. 8r. 10 kr.

Énekek. — Legujabb *nagybőjti szent énekek*, Krisztus urunk kinszenvedéséről. Pest, 1861. Bucsánszky A. 10 kr.

Énekes könyv, a békéscsabai ev. egyház külön használatára. Arad 1861. Kötve.

Flóris Benő. *Sirnáli beszédek*. Komárom, 1861. Szigler testv. 8r. 36 l. 30 kr.

Fogarasy Mihály. *Keresztény igazságok* egyházi beszédekben, melyeket különbözőféle alkalmatosságokkal hirdetett, s a hívek lelki épületére ujabban is közrebocsát F. K. 2 kötet. Nagyvárad, 1861. Nyomt. Tichy A. (Pesten, Eggenberger F. biz.) N8r. XI és 440, VII és 401 l. 3 ft. 50 kr.

Fohászok. — *Ájtatos fohászok és énekek* a boldogságos szüz Máriának hét fő örömeről. Pest, 1861. Bucsánszky A. 12r. 32 l. 6 kr.

Friedmann Mór. *Izraelita vallásos énekek* a nyilvános isteni tisztelet, az iskolai és a házi áhítat számára, imakönyvvé rendezte és zenével kiadta F. M. magyarította *Tatay Adolf*. Pest, 1861. Nyomt. Herz J. 8r. 43 l. 60 kr.

Geduly Lajos. *A magyar evangéliumi* egyház gazdag szegénysége. Gyámintézetű beszéd, melyet 1861. márcz. 18-kán Pesten tartott. Pest, 1861. Nyomt. Engel és Mandello. (Osterlamm K. biz.) N8r. 14 l. 30 kr.

Goldenthal, Dr. *Az Izraeliták fohászokadásai az év minden napjára és különös alkalmakra szerkesztve fordította, magyarrá Dr. G. után*

Schwarz Márton (Héber és magyar nyelven) Bécs, 1861. Schlossberg F. Sr. 399 l. 50 kr.

Gyöngyösy Sámuel. *Imák és egyházi beszédek tára*. I. füzet. Debreczen, 1862(61). Telegdy K. L. Sr. 160 l.

Hárfa. — *Angyalok szent hárfája*, hét fohász és énekben, melyen a bold. szűz Máriának különös tisztelői buzgó fohászokat és ájtatos énekeket zengedezhetnek. Pest, 1861. Bucsánszky A. 12r. 32 l. 6 kr.

Imádságok. — *Ájtatos imádságok és énekek*. Pest, 1861. Bucsánszky A. 12r. 32 l. 8 kr.

Imák. — *Egyházi imák és beszédek*. Elmondattak az erdélyi unitáriusok 1861-ik évi június 29-től július 2-ig bezárólag Tordán tartott zsinati főegyház tanácsa alkalmával. Kolozsvárott, 1861, Nyomt. a rom. kath. lyceum bet. Sr. 74 l. 50 kr.

Imakönyv. — *Orthodox hitvallók Imakönyve*, vagy a görög synopsis magyarja, mely tartalmaz minden alkalmi imákat és könyörgéseket; hó-tárt a keleti egyház rendszerén; száz évre szóló husvétii táblázatot, és függelékül: keresztyéni útmutatást. Fordította görögből *Popovits János*. Nagy-Várad 1861. Tichy A. nyomt. N12r. XVI és 333 l.

Kápolna. — *A boldogságos szent szűznek kápolnája*. Pest, 1861. Bucsánszky A. 12r. 24 l. 6 kr.

Löw Lipót. *Zsinagógánk örömhírnökünk!* (!) A nagyváradai magyarzsídó község zsinagógájának felavatása az 1861-ik aug. 7-kén. Kiadja a nagyváradai magyarzsídó község. Szeged, 1861. Burger Zs.

Magvető. — *Keresztény magvető*. Szerkesztik és kiadják *Kriza János és Nagy Lajos*. I. köt. Szent-Ábrahám Mihály arczképével. Kolozsvár 1861. A rom. kath. lyc. betüivel Demjén L. bizom. N8r. VI. és 240 l. 1 ft. 60 kr.

Mária koszorúja. — *Szűz Mária koszorúja*, a lauretomi litániáról, hatvan ájtatos imádságokkal összefűzve, mely könyvecskéből minden ker. katolikus ember lelki és testi vigasztalást meríthet. Pest, 1861. Bucsánszky A. 12r. 48 l. 8 kr.

Mária Magdolna. *A bűnbánó Mária Magdolna*, vagy a megtérő bűnösnek Istenhez való igaz megtérése és az édességes Jézushoz való igen szép imádságokkal és énekekkel ellátva. Pest, 1861. Bucsánszky A. 12r. 64 l. 10 kr.

Nagy Péter. *A hazának buzgó szerelme megemészte engemet!* Egyházi emlékbeszéd, melyet római szent birodalombeli gróf széki *Teleki László* tiszteletére a kolozsvári ev. ref. egyház által rendezett gyászünnepen tartott. Kolozsvár 1861. Nyomt. az ev. ref. főtan. bet. Sr. 19 l. 30 kr.

Nedeczky Gáspár. *Vasár- s ünnepnapj egyházi beszédek*. Pest, 1860. Nyomt. Gyurián J. (Ráth M. biz.) N8r. IV és 362 l. 2 ft.

Pálffy József. *Magányos áhítatosság oltára*. Imádságos könyv evang. keresztyének számára 2. jav. kiadás. Pest, 1861. Osterlamm K. Nyomt. Romvalter K. Sopronban. 16r. 160 és IV l. 40 kr.

Papidolgozatok. — Különféle viszonyokra vonatkozó *papidolgozatok*. 3. kiadás. 2. füzet. (Fördös Lajos egyházi beszédei. I. köt.) Kecskemét, 1861. Szilády K. 8r. 195 l. 1 ft.

Péterfy Sándor. *Egyházi sz. beszédek*, melyeket köznép előtt tartott P. S. 3. füzet. Kolozsvár, 1861. Stein J. tul. Nyomt. az ev. ref. főtanoda bet. N8r. II és 151 l. 1 ft.

Révész Bálint. Néhai széki gr. *Teleki László emlékezete* egy alkalmi beszédben, melyet elmondott a debreczeni ref. nagytemplomban. Debreczen, 1861. Telegdy K. L. N8r. 16 l. 10 kr.

Szabó Imre. *Egyházi beszéd*, melyet a *Szent-László-társulat* megalakulásakor ünnepélyes Veni sancte alkalmával tartott. Pest, 1861. Nyomt. Emich G. 8r. 11 l. A „Kath. Néplap“ melléklete.

Szász Károly. *Lybánon és Románia*. A lybánoni keresztyének s a moldva-oláhországi reformátusok javára adakozást kérő egyházi beszéd. Az 1860-ik év utolsó vasárnapján tartatott. Pest, 1861. Nyomt. Engel és Mandello (Osterlamm K. biz.) N8r. 12 l. 15 kr.

Szeberényi Lajos. *Népszerű imakönyv* ág. hitv. evang. keresztyének számára. Pest, 1861. Osterlamm Károly. Nyomt. Wodianer F. 16r. II és 228 l. 48 kr. Vászonkötésben 80 kr. Vászonkötésben, arany metszettel. 1 ft 20 kr.

Széki Béla. Széki grf. *Teleki László emlékezete*. Egyházi emlékbeszéd, elmondta 1861. jun. 2. Pápán, 1861. A ref. főiskola bet.

Szemennyei Mihály. *Szenvedés helyek*, böjti elmélkedések hitszonokok s kath. családok számára. Pécselt, 1861. Nyomt. a lyc. nyomd. (Pest, Ráth M. biz.) 8r. VI és 168 l. 1 ft.

Dr. Zimmermann Jak. *Ima- és énekkönyv* elemi iskolák számára. Pest, 1861. Nyomt. Emich G. 12r. 107 és 21 l.

— — Acathistierin, sean carte ce cuprendé in sene multe si alese rogatiumi pentru evlavi a fiesce carula dreptu credentiosu crestimi. Kolozsvár 1861. Lye. nyomda 16r. 241 l. 50 kr. (Imakönyv, román nyelven.)

Albach J. S. *Heilige Anklänge*. Gebete für katholische Christen 16. unveränd. Auflage. Pest, 1861. G. Heckenast. 8r. 6 aczélmetszettel, kötetlen 3 ft. 80 kr.

Anna. — *Die heil Anna*, oder: die immerwährende Verehrung der gnadenreichen heil. Mutter. Pest. 1861. Bucsánszky A. 12r. 64 l. 10 kr.

— — *Swatá Anna* aneb: uslawicné Aneni Miloswenstva plněj blahoslaw. Pest, 1861. A. Bucsánszky 12r. 64 l. 10 kr.

Hymni sacri, in usum studiosae juventutis. Posonii 1861. (J. Schwaiger) 12r. 32 l. 10 kr.

Radlinsky, O. D. *Póklady kazatelského zeeniatva*. Svaszek XXIX. Tartalma: Palsovica, Ant. kazne sviatocné a prilezitotsné ad pó-

vadca ysenanky. Svazek II. Pest, 1861. Nyomt. Engel és Mandello N8r. 280 l. 1 ft. 5 kr. (Egyházi kincstár Szónokok számára.)

Rozpowiedanie *swatého ruzenva* Blahosb. panny Marii. Pest, 1861. A. Bucsánszky Sr. 32 l. 3 kr. (Sz. szűz Mária sz. olvasójának értelmezése.)

Schinko, Emmanuel Wilh. Evangelisches *Andachtsbuch* in Gesängen. Ein Confirmanden-Geschenk u. ein Beitrag zur häuslichen Erbauung. 2. verm. Aufl. Pressburg, 1861. Gedr. bei H. Sieber (In Comm. bei J. Schwaiger.) K8r. II. és 201 l. 50 kr. Az 1. kiadás 1858-ban jelent meg.

Stuhlmüller, Sámuel. *Ein Wort* an die evangelische Gemeinde A. C. zu Pest, am Schlusse seiner Amtsführung, Pest, 1861. Lauffer u. Stolp. Druck von J. Herz. 8r. 15 l. 15 kr.

Weber, Samuel. *Antritts-Predigt*, gehalten am 14. April 1861. an der evangelisch-deutschen Gemeinde in Schemnitz. Schemnitz 1861. A. Jörges. 8r. 14 l. 15 kr.

III. 1. Állam- és jogtudomány.

Alaptörvények. — *A magyar birodalom alaptörvényei*. Az eredeti deák szöveg mellé vetett magyar fordítással, közjogtani segédkönyvül kiadta *Toldy Ferencz*. Budán, 1861. A m. kir. egyetem betűivel. K8r. XVI. és 362 l. 1 ft. 20 kr.

— — *Magyarország alaptörvényei* közjogi fejtegetésekkel és felvilágosításokkal. Irta *egy jurista*. Pest, 1861. Lauffer és Stolp. Nyomt. Herz J. 8r. IV 214 l. 1 ft.

Gr. Cziráky Antal M ó z e s. *A magyar közjog alapvonalai*. Cz. nyomán írta *Hegedüs Lajos*. 4. füzet. Pest, 1861. Heckenast G. 8r. IV és 260 l. 2 ft.

D ó s a E l e k. *Erdélyhoni jogtudomány*, melyet az alkotmányos Erdélyhonban az 1000-dik év óta törvényszerűen költ, s az 1849-dik évig érvényességgel birt törvények és szokások szerint. 3 könyvben. Kolozsvár, 1861. Demjén L. biz. Nyomt. Gámán János. N8r. XLIII és 244, XVI és 580, XIII és 327 l. 6 ft.

É r t e k e z l e t. — *Az országbirói értekezlet* a törvénykezés tárgyában. Közli *Ráth György*. 2. kötet. Pest, 1861. Landerer és Heckenast. N8r. VIII és 294, 471 l. 5 ft.

F o g a r a s i J á n o s. *A magyarhoni országos alkotmány főágazatai*, régibb és újabb időben. Rendszerbe foglalva s az alap- s több lényeges törvénycikkelyek teljes szövegével, illetőleg hű magyarításával is egybeállította F. J. Pest, 1861. Kilián Gy. N8r. XII és 239 l. 1 ft. 60 kr.

F ö l i r a t. — *Magyarországnak országgyűlésileg egybegyült főrendei és képviselőinek* július hó 6-ról költ *főlirata* Ófőlségéhez. Pest, 1861. Pfeiffer F. 8r. 31 l. 12 kr.

F ö l i r a t. — *A képviselőház főlirata*. (jun.) Pest, 1861. Nyomt. Wodianer F. 8r. 23 l. 10 kr.

TARTALOM.

	Lap.
N. I. Bevezetésül	3
BARTAL GYÖRGY: A parthus-hunmagyar-seythákról tanulmányaim befe- jezéseül	9
M—R. A hold és csillagok behatása a föld melegségére	31
KNAUZ NÁNDOR: A budai királyi várpalota kápolnája	41
SZILÁGYI SÁNDOR: Körültekintés történeti irodalmunkban	62
AZ ÉRTEKEZŐ TÁRCZÁJA.	
Tudományos és Irodalmi Intézetek. — I. Magyar tud. akademia	67
II. A kir. m. természettudományi társulat	76
III. Kisfaludy-társaság	77
Irodalmi napló	77
Krónikai Jegyzetek	78
Apróságok	79
Halálozások	79
KACHELMANN JÁNOS: Könyvszemle	84
AIGNER LAJOS: 1861-ki magyarországi könyvészet.	88

Előfizethetni folyvást **Knauz Nándornál** Esztergomban és **Nagy Ivánnál** Pesten (Ujvilág utca 19. sz.) félévre négy, egész évre nyolcz o. é. forinttal.

308.423

MAGYAR

TUDOMÁNYOS ÉRTEKEZŐ.

SZERKESZTIK ÉS KIADJÁK

KNAUZ NÁNDOR és NAGY IVÁN,

MAGYAR AKADEMAI TAGOK.

ELSŐ KÖTET.

2. FÜZET.

PEST, 1862.

PFEIFER NÁNDOR BIZOMÁNYA.

MAGYAR

TUDOMÁNYOS ÉRTEKEZŐ.

I. KÖTET.

II. FÜZET.

A

PARTHUS, HUN-MAGYAR SCYTHÁKRÓL.

(Vége.)

MÁSODIK FEJEZET

A PARTHUSOKRÓL.

I.

Trogus Pompejus — mert mindazt, mit ennek epitomatora Justinus a szittyák, a parthusokról úgy ír, hogy a *történelmi igaznak* szoros mértéket megüti, én egyenesen az ő neve alatt szeretem adni — a maga idejébéli parthusok közt, kik mintegy osztozkodván a rómaiakkal a világ birtokán, ennek napkeleti felén uralkodtak; és azon szittyák közt, kik elsőik nevezettek parthusoknak, szerfölött nagy különbséget lát. Alig ha nagyobbat, mint én, vagy barátaim, kik a fenebbi fejezetben Krisztus előtt a 7-ik század elején azon szakadás által, melynek gyászos emlékét e nevezet tartotta fen, az európai scytháknak ázsiai kész birodalmát minden idegen erő nélkül, összeomlani láttuk.

II.

S ezt a különbséget Trogus Pompejussal együtt megismerik ugyan minden legnevezetesebb irók; de meddig tart a parthus névnek jelentéktelensége? meddig a nemzet

elárulására következett bűnhődés? mikor a kibékülés? szóval mikor tért vissza az ázsiai és európai szittyáknak szorosb egyesülése által a csak ezzel járó áldás és szerencse? ez a kérdés azokat, kik e tárgyról irtak, nem érdekelte. Az idő, mely közben lefolyt, körülbelül három századot tesz. Szándékom becsületes; megérdemli, hogy czélt érjek.

III.

Az európai szittyáknak a medusokon volt 28 esztendei uralmáról, mint tényről, ma már nincs olvasott ember, a ki kételkedjék. A mai merő tudományos vita egyedül a körül forog, ha az európai szittyáknak ezen uralmuk Krisztus előtt 624. vagy 630-dik esztendőben vette légyen-e kezdetét; mert hogy 28 esztendeig tartott, az iránt legnevezetesebb tudósaink is fejet hajtnak az ezt ismétlő ősz Herodótnak. Bizonyos tehát e szittyáknak egymásközi megszakadása, mely által, minden vérontás nélkül jutottak a medusok előbbi birodalmukhoz, s teljes erővel újonnan rajtok ütöttek az assíriaiakon, csak azért, mint már egyszer mondtam, hogy így necsak magok, hanem az assíriaiakkal együtt párosan hódoljanak a perzsáknak.

IV.

Ezeket előre bocsájtván, halljuk ismét Trogus Pompejust az akkori parthusokról. Szerinte ezek abban az időben, midőn a napkeleti birodalom, mint csak imént mondtam, a medusoktól a perzsákra ment által; mint egy jelentéktelen, gyáva nép (veluti vulgus sine nomine) s minden győzőnek kész martaléka viselték magokat, úgy mint a kik Darius Hystaspes fiának uralkodásáig Hyrcania szomszédságában, mint már más helyen mondtuk, ennek és többi szomszédjaiknak merő kárakra éltek.

V.

Q. Curtius még nagyobb sulyt ad Trogus Pompejus fenebbi szavainak, midőn (IV. 12.) a parthusokról — az általa mintegy megvetve ugynevezett *Parthica gens*-ről azt mondja, hogy Darius seregében a sereghajtók szerepe volt légyen reájok bizva.

VI.

Strabo pedig (XI. 9.) azt írja rólok, hogy első határuk terjedelmére kicsiny, és azért a perzsa királyok által Hyrcaniához volt csatolva; termékenységére nézve pedig oly sovány, hogy a királyi hadaknak — mivel ott csak kevés időre sem volt élelmök — szükségképen földjükön keresztül odább kellett szállíttatniok.

VII.

Strabonak e szavaival megegyez, a mit Arrianus Flavius (III. 23.) így mond: „eo loci Nabarsanes Darii Chiliarcha et Phradaphernes Hyrcanorum ac Parthorum satrapa et alii quidam Persarum, qui apud Darium illustriore loco fuerant, ad Alexandrum accedunt seque ei dedunt.“ —

VIII.

És innét láthatja kiki, mely következetesen mondja rólok Q. Curtius (VI. 2.) midőn macedoniai Sándor hozzájuk érkezett: „hinc in Parthienem perventum est *tunc ignobilem gentem*“. Midőn azonban Curtiusnak e szavait ide írom, nem szabad elhallgatnom Arrianus Flaviusnak bizonyítását, a ki mind a mellett, hogy a nem görög, nem macedoniai vitézek dicséretében nagyon is szűkkezü, ezen parthusokat több csatákban, mint Dariusz alattvalóit s macedoniai Nagy Sándor elleneit vitéz magokviselete miatt feldicséri.

IX.

Macedoniai Sándor ugyanazon beszédjében, melyet Q. Curtiusnál (VI. 3.) akkor tartott, midőn már Perzsiát egészen hatalma alá vette, az eddig jelentéktelennek mondott Parthienet is a többi meghódított királyságok s tartományok között felemlíti, s minthogy ezután nyomban az ázsiai scythák ellen indulandó volt, azt rendelé, hogy egyik legnevezeteseb tábornoka, Crater, nemcsak a maga hadaival, hanem Amintas seregével s ezekhez még 600 lovas és annyi nyílászszal a parthusoknál hátramaradjon, miért? saját szavai szerint „ut ab incursione barbarorum Parthienem tueretur“; ennyit eddig az európai scytháktól elszakadt jelentéktelen parthusokról.

X.

A többi scythák e nevöket mindezen hosszú idő alatt szeplötelenül fentartották. Mi pedig rólok általában is és a mennyiben a hun-magyarokat, mint nekem folyton lát-szik, legközelebbről érdeklík, különösen is szóltunk. Hogy tehát onnét folytassuk beszédünket, a hol elhagytuk, azt szeretném kérdezni akármelyik barátomtól, mit tart azon ürügyről, mely alatt Cratert e nagy sereggel a parthusoknál hátra hagyta? de ily találgatással csak az időt töltö-nök; annyi bizonyos: hogy bár mire czélozott legyen itt a macedoniai király, de ő is csak a véres előütöközetek után ismerte meg jobban, miszerint a scythákban neki oly hőssökkel volna dolga, kikkel egyik legbátrabb, leghivebb fő embere s barátja Crater közremunkálása nélkül kívánt véget nem érhet; meghagyta tehát neki (VII. 9. Curt.) hogy seregének nagy részével kövesse őt; helyette Phrataphernes kapta a parthiai és hyrcaniai egyesült kerületek főnökségét, az a Phrataphernes, kinek előbbi értekezésem 8-ik lapja szerint, Perdicas, macedoniai Sándor szándékához képest csakugyan Parthiát és Hyrcaniát szánta királyságul.

XI.

„Ad contractus vero bonae fidei et a fraude vacuae“ a kötések- s szerződésekre nézve pedig szavatartó, jóhiszemű, csalárdságtól ment népnek mondja Strabó általában a scythákat. Miképp teljesítették tehát ezen sajátságos szittyajellemet, arra a kötésre nézve, melyet az indiai hadjárat iránt macedoniai Nagy Sándorral tettek, kérdés; de a melyre Q. Curtius ennek azon beszédében, (IX. 2.) melyet a győzedelmekbe is már belefáradt s nyugalomra hazakivánkozó macedoniai hadfiakhoz tartott, megfelel. Ebben jelesül a bakszeri és a dáha szittyákra s a sogdiakra mutat, bizik bennök, s eddigi hűségök- s ragaszkodásukban, s reményli, hogy „a paulo ante hostes, nunc milites nostri“ ha amazok elhagyják is, követni fogják őtet, bizonyosan a kötés szerint; de azon túl nem, saját akaratjuk s beleegyezésük nélkül; mert így értette fajunk ezt a maga saját törvényét öröktől fogva.

XII.

Eddig kísértük a szittyák túszait; midőn egyszerre a macedonai nagy hős örökre leszállt a világ szinpadáról s elmarad tőlünk vele együtt Q. Curtius is, kinek remek munkája az elfogulatlan ítész előtt azon kérdésnek legszerecsésb feloldásául fog mindenkor tekintetni, mikép lehessen az egymást felváltó szebbnél szebb szónoklatokban, megtartván a tulajdonkép szólónak szellemét, a legkomolyabb következetességgel merő történelmi igazakat adni. A mi a macedonai nagy hős hadjárata után fajunk ős történetében a legkitünőbb, legdicsőbb, reánk magyarokra pedig a legérdekesebb; az főképen az eddigi Parthiene felszabadoitása-s új alkotásában pontosul össze. De ezen arany lapjaihoz az egyesült ázsiai s európai scythák történetének, még az ezeknek kiváló legjobb barátja Strabo is, csak ennyit ad (XI. 9.): „Post — Arsaces Scytha Dais quibusdam imperans cognomento Parnis *nomadibus* qui ad Ochum accolebant, Parthiam invasit et occupavit.“ Eddigi egyik kalauzomat Trogus Pompejust is már régen nem keresem Justinus historiai keverékei közt; ez pedig ön maga (XLI. 5.) azt regéli, hogy volt abban az időben egy Arsaces nevű ember, nem tudni ugyan minő származású, de tapasztalás után ítélve, jeles erélyű. Ez lopások- és rablásokból szokván élni, eféle rablótársakkal Parthiára ütött; annak parancsnokát Andragorát kivégezte, és így az országot erőszakkal elfoglalta; nem sokára elfoglalta Hyrcaniát is, és a seleucidák ellen nagy hadsereget gyűjtött, győzött s e győzelem napját azután a parthusok mint szabadságuk első napját esztendőnkint ünnepelték. S ennyiből áll nálók minden.

XIII.

Ámde nemcsak ezek ünnepelték, hanem a legjava az idevonult egykori európai szittyáknak is, kik mint rég Thucydides korában egyesült erővel végzék e közös munkájoknak legnagyobb-, legfényesebbikét. Scythákat gondolj, *nem nomadokat*, mint Strabo; sem nem *rablókat* Justinussal, hanem azokat a scythákat, kik, miután a macedonai nagy hőssel és pedig ismét a dáhák és bakszeriek mint Darius-

nak segéd társai, a nagy hadjárat első elejétől fogva megismerkedtek; otthon pedig minden erejük megfeszítésével, ha annak világcsodálta szerencséje mellett mást nem, hadi fortélyait, s mindazt, a miben a haditudományra nézve a macedoniaknak előnyük volt, megtanulták; gondolj ezen felül 30,000 szittyá fiút, kiket vitézekül és túszoekul válogatott a nemzet macedoniai Sándornak, az akkori legnagyobb hősnek, az indiai hadjáratra; de a kikkől e nagy hős táborában s annyi válogatott hadi főtiszték parancsnoksága alatt, mindannyi ügyes tanítványok s gyakornokok váltak, s mint csak imént láttuk, nagy részben visszatértek; volt-e ily jeles hősök, vagy ha bár közelebbi nemzedékek közt is, nem tudom mi ismételten emberre, vagy éppen rablókra szükség, kik a parthusokat — a már is felszerkent, s vérszemet kapott parthusokat felszabadítsák, s nemcsak kerületi parancsnokaik, de a hatalmasb seleucidáktól is megmentsék, önállókká és függetlenekké tegyék.

XIV.

Hagyjunk fel ily nyomorú regékkel; mikor minden arra mutat, azt kiáltja, hogy a Herodot taurusi árka s Tanais vizén inneni szittyáknak a dáháknak ivadékai azok; a kik az akkori geographiai nézetek szerint úgy nevezett európai scythákkal egyetértve; nem csak a parthusoknak, de önmagoknak is az idegen hatalomtól megmenekülését, függetlenségét vették czélba, s e nagy munkát bevégezvén; egy más még nagyobb munkához, a parthus szittyá alkotmány kidolgozásához fogtak s dicsőségesen be is fejezték.

XV.

Teljes igaza van, akár ki volt az, ki a magyar Academia egyik kitünő tagja Hunfalvi János úr által azt kívánta velünk tudatni, hogy „Magyarország van régi időtől hivatva, miszerint keletről sokat hozzon nyugotnak“. Van-e azokban, miket én Commentaraimban, vagy a parthus-hunmagyar scythákról irt utóbbi értekezéseimben csekély tehetségemhez képest adtam, valami, a mi szerves iróink historiai elmélkedései közt, s rész szerint a *történeti igaz* mellett ellenökre is a nyugot tudósai figyelmét érdemelte volna,

nem tudom; nekem a jövő elfogulatlan nemzedék számára, annak az első parthus királynak eddigi rajzát szándékom tovább folytatni, kinek még nevét is csak az ugyanazonygy parthus-hun-magyar szóval *országos* — *országos úr*, lehet bár mely nemzet ajkán ki mondani.

XVI.

Kurtábban Arsazaknak mondták ezt a syriaiak, macedonok, görögök, latinok s onnét lett a hellen szabású Arsacides szó. Nékem pedig engedjék meg barátaim, hogy ezen értekezésem közben az általában isméretes Arsaces szót használhassam a tulajdonképi országos úr helyett. Arsacest Polybius — a hozzá legközelebb (203. Krisztus előtt) élt, s mély eszéről dicsért classicus görög író a parthusok országa alkotójának, és az egyik legbőlebb törvényhozónak mondja; mások azt mint ilyent istenítik, s ebben az istenítésben bizonyosan a parthus scythák, kik őt Trogus Pompejus bizonyosága szerint is mindenek felett szerették, elfelejthetetlennek hirdették, lettek volna az elsők, ha saját istenüket olyannak gondolták volna, mint a görögök, vagy rómaiak, a kit tudniillik, lehetne is, kellene is szaporítani.

XVII.

A mit az európai scythákról az általam már máshol dicsért Duncker Miksa jeles régész, Herodotnak IV. k. 78-ik 80-ik fejezetére hivatkozva, alaposan mond, miszerint az uralkodási jog ezeknél egy családhoz volt kötve; de ha az ebből uralkodó király, elvesztvén a nép bizodalját, székéből kiesett, helyette egyedül csak ugyanazon családból lehetett és kellett az utána következőnek választatnia; azt örök törvényképen meghagyta Arsaces és a hála, szeretet, tisztelet által hozzákötött parthus szittyá nép.

XVIII.

Arsaces továbbá mindazt, a mit Herodot a véreskürről, a megyékről, a megyeispányokról írva hagyott, — előbbi értekezésem tartalma szerint meghagyta; de a min az emberiség, a haladás, a míveltség barátjának — bár mi nemzetbeli legyen az — nem lehet nem örvendeni; sőt de

a min már magán is Arsacesben a szittyáknak második Anacharsisát nem látni nem lehet — mindezeket azzal a bölcs mérséklettel hagyta meg, hogy mindazt, a mi ezekben kegyetlen s emberiség ellenies volt, mint p. o. a foglyoknak áldozatképeni leöletése, a kivégzett ellenfejek bemutatása s más ilyek ¹⁾ megszüntette.

XIX.

Arsaces bölcs mérséklete által lett az előbbeni borzasztó példák ellenében a parthusoknál általános törvénynyé az, a mit Strabó (XI. 11.) szinte csodaképen említ fel a caucasusi szittyák szokásai közt: „usum esse, neminem eorum, qui gravissimum in se admiserint scelus, interficere; sed tantum cum liberis extra fines ejicere; (számüzni) contra ac Darbices, qui etiam ob levia facinora morte multant.“ Ez a törvény az, mely Arsacesnek minden egyéb törvényeivel együtt az Árpádok korában jelesül az anathema, a számüzés, a regisztrálás, a kiadás neve alatt általában fentartatott. ²⁾

XX.

Mindezen törvényeit Arsacesnek, úgy mint a szelidülő erkölcs saját nemtőjét, nem lehetett az akkori világbölcseknek nem dicsérniök, de ezeken kívül még egy más törvénye is volt Arsacesnek. Ezzel ő szándékának egyenessége, igazsága s nagylelkűségéhez képest egy oly bajnak kívánta a parthus scytháknál elejét venni, melyet ezen bölcsek nagy részt otthon magok is éreztek s orvosoltatni kívántak. S ez az a törvény főképen, melynélfogva azok neki, úgy mint a legnemesebb törvényhozók egyikének tették fel a koszorút. Miután tudni illik a parthus scythák őt és maradékait olyképen választották országos uroknak, hogy mind hatalmára, mind udvara diszére, mind jövedelmeire nézve mindenekben az legyen, s maradékai is azok legyenek, a kik a medus királyok voltak; — viszont Arsaces

¹⁾ Lásd, ha úgy tetszik, Herodot IV. 62. 64. 65. 71. sat.

²⁾ Lásd, ha úgy tetszik, Csallóköz történeti vázlata 87—97.

is velök egyesült akarattal határozta örök időkre, hogy a minő nagy úr bírójok volt a medusoknak, épen oly tekintélyű nagy úr bírót választhasson népe is magának.

XXI.

Itt még csak egy pár szót a nagy úr bíróról. Mondám már előbbi értekezésemben, hogy az országos úr után a parthus szittyák államtörvénye szerint a legelső s legfőbb államtiszt a nagy úr bíró volt, kit a nép valahányszor ennek polcza megürült, mindannyiszor szabadon választott. Ezt én a minapában még Surénának neveztem s e szó eredetét kihüvelyezni philologusainkra hagytam. Ma, midőn időközben Valesiusnak és Lindenbrognek Ammianus Marcellinus könyveihez 1681-ben elődeink iránt a legméltányosb szellemenben irt tudománydús jegyzeteikből azt tanultam, hogy Surene syriai szó, melynek első része *naggyot*, a másik *mienket* jelent; azt tartom, hogy már ez által is eléggé igazolva van a várkun szittyá rokonaink *jog ura* nevezete mellett a magyar *nagy úr bírónak* nevezete is.

XXII.

Ez a nagy úr bíró volt az, ki az országos urat az összes nép gyűlésében a medusok szokása szerint, fejét előbb fejedelmi fehér szalaggal övezvén, arany székébe iktatta. Ő volt az általános legfőbb bíró, épen úgy, mint a magyar arany bullának 8-dik czikke e szavaival mondja: „Palatinus omnes homines regni nostri indifferenter discutiat.“ Arsaces korában a parthus szittyáknak sem mágusaik, sem táltosaik nem voltak; ezekre tehát Arsaces nem ügyelt; a mire pedig őseinknek a keresztény vallás tekintetéből gondolniok kellett volna, azt az 1231-dik évi 17-dik törvényczikk által kipótolták.

XXIII.

A nagy úr bíró az országos úr és a nemzet, vagy annak része közt támadt meghasonlást vagy közbenjárása törvényes tekintélyével megszüntette, vagy, mint bíró, ítélete által elhatározta, vagy a legvégső esetben, ha a király elmozdításáról volt a szó, mint az országos tanácsnak (se-

natus parthicus) feje, erről is, valamint szinte a királyválasztás kérdésében is ő adta első a voksot; de viszont ő is tartozott arra szorosán ügyelni, begy a választandó király, az első országos úr mara dékai közül legyen, más családból ne lehessen.

XXIV.

Arsacesnek még egy törvényét kell említenem. Ez a városokat, telepeket, gyarmatokat illette. Ezeknek lakosai görögök, macedoniaik, syriaiak és zsidók voltak; ezek üzték a parthusok között a kereskedést és általában a műipart. Ezekre nézve Arsaces államtörvényében meghatározott, hogy kiki közölök a maga nemzetiségének törvényeivel, szokásaival élhessen, azok szerint ítéltessek. Ez volt a magyarok első királyának is a parthus elődöktől öröklött törvénye, melyet némelyek jobb szeretnének ennek törvényei közt nem látni. Ezek, ha magyarok, szégyenlhetik azt nem tudni, hogy egykori őseink hozták ezt a régiebb őseink törvényét magokkal Ázsiából.

XXV.

A parthusok első országos urának utódjai egymás után magas erényeinek örökösei is voltak. Csak ily fejedelmek s ilyen népnek élén vihették a parthus szittya nevet oly rövid idő alatt a dicsőségnek Rómával vetekedett magaságára, melyről több írók, s mindnyájan más nemzetbeliek, irtak, kik ma is a hajdani classicus irodalom hőseiként tiszteltetnek, s otthon a magokéinál államférfiak voltak. Ezek között főkép Cornelius Tacitus volt az, kinek nevét még most is a legmelegebb hálával emlitem. A későbbi írók közül a parthusok hírneve iránti nemes vonzódásáról nem lehet az annyszor dicsért St. Croixt még itt is nem dicsérnem, ki az előbbi értekezésemben magasztalt kis commentárjában a parthus hirnév *napkeleti hirdetőivel* is: Tabarival, Navajrival, Ferdusival sietett bennünket megismertetni. Én pedig a ki utóbbi értekezésemnek 45-dik szakaszában a parthusok s az arab szomszéd nép közt volt szilárd kapcsolatáról tettem említést, különös köszönettel is

tartozom neki e kapcsolatnak egy másik hasonló bizonyítmányáért, melyet ugyanott e szavakkal ad elő „constanti fide Parthis adhaesere Atraeni ex Arabibus Scenicis orti, quorum opes commerciis quaesitae, fidesque Parthis praestita, Trajanum movere, ut Atlas oppugnaret, urbem altissimo monti impositam. Mox eandem magna vi adortus Severus, post viginti dies infecto negotio turpiter discedere est coactus. Arsacidis etiam ab Artaxerxe licet regno dejectis, fidem servarunt Atraeni.“

XXVI.

A parthus hír és név barátjai közt egyet még, de azt az egyet kell felemlítenem, ki azoknak nevét minden vele egy idős nemzetekéi között legföbbre, az az épen Róma után tette, nem csak, de míg halhatatlan lyrája zengeni meg nem szűnik, minden időkön áthat, és minden nemzeteknél hirdetni fogja. Ez Q. Horatius Flaccus. Ki még Rómának próza írói a parthusok kormánybölcsességét menhelyeiknek bátorságát, hűségét, minden nemzetség jogainak, szokásainak kiméletét, vallástürelmét, szóval észleleteit (observationes) még az illedelemesre is kiterjesztve ¹⁾, dicsérik; ő a parthusok- és rómaiakat a haderő és vitéztettekre nézve egymással mérközve nagyobb-, kisebb képekben festi, úgy hogy ódái, százados dala epodonja, sermói, epistolái tele vannak parthusokkal. Ezekből mi magyarok oly szellemüket, mint ódái III. k. a 6-dik

Jam bis Monaeses et Panorimanus

Non auspicatos contudit impetus

Nostros et adjecisse praedam

Torquibus exiguis renidet.

gyönyörrel olvasunk; viszont bizonyos, hogy sem Augustusnak, sem az egész római népnek kedvesebbet Horácz lyrája

¹⁾ Svetonius midőn Germanicus császárnak még a külhatalmak által is gyászolt halálát IV. k. leírja, ezt mondja a parthus királyról: Regem etiam regum et exercitatione venandi, et convictu Megistanum (a megye ispányok megvendéglése) abstinnisse, quod apud Parthos justicii instar est.“ Nem egyszer történt tehát, hogy Arsaces maradékai gyászolták az erényt még elleneikben is.

nem hozhatott, mint midőn azt énekelé, hogy a parthusok már Romától félni kezdenek — a rómaiak már félelmesek kezdenek lenni a parthusok előtt. S ennyit és nem többet kért a parthusok irányában e nemesszívű római poéta. Epist. II. k. első levélben is, melyet Augustushoz irt

nec sermones ego mallem

repentes per humum, quam res componere gestas
terrarumque situs et flumina dicere et arces

— —

claustraque custodem pacis cohibentia Janum
et formidatam Parthis Te Principe Romam ¹⁾

XXVII.

Strabo (XI. k. 11. f.) azt mondja „hogy a kik valaha az amazonokról irtak, mindazok nem az igaznak szeretetéből, hanem merő hízeltetésből irtak“ és ebben én is vele tartok. Nem lehetett tehát a legnagyobb örömmel nem olvasnom, hogy már Herodotnak bizonyossága szerint (IV. 110. 111.) mint egészen idegen jövevények tüntek fel a scythák előtt is az Amazonok hadiszerekkel és lóháton, míg önmagoknak nejeik sátraik alatt, vagy szekereiknél asszonyi munkákkal voltak elfoglalva, a nélkül, hogy vadászatokra jártak, vagy más olyast, mi férfit illet, tettek volna.

XXVIII.

Következetes magával Herodot; mert midőn a szittyá nőket természeti rendeltetésökhöz híveknek látja, különös gonddal tünteti fel azoknak kenderrel volt legfőbb foglalatosságukat. Mindazon eszközöknek, melyek által ebből azután a fonál s ezekből a vászon lesz: a tiló, a gereben, a rokka, a gyalog rokka, az orsó eredeti parthus hunmagyar neveik; a him és hímetlen szavak, s ezeknek oly számos ivadékai, mindannyi bizonyosságok az iránt, hogy e foglal-

¹⁾ Fogadja itt Horácz írói élet- és jellemrajzának (Buda-Pesti szemle 42 és 43. f.) koszorús szerzője Szász Károly úr tölem különös tiszteletem bizonyossággal azt a vallomást, hogy Horácz „*Donec gratus eram*“¹⁾ ját annyi egyéb nem szerencsétlen fordításai között az övé minden idegen fesznek legszerencsésb elkerülése mellett a legigazabb, mert legtökélyesebb magyar szellemű mása.

tosságok a parthus hunmagyar nőknek elvitázhatlan dicséretüket teszik. Arsacesnek a parthusok első országos urának törvényei voltak a szittyá nők hűségének őrei. Ezeknek pedig nem csak szigorú kötelességök, de legfőbb örömük saját mindkét emléjökkel, és így egy igen tisztelt academiai tag barátomnak értekezése szelleme szerint az édes anyai téjjel szoptatni szülöttjüket, a még csecsemős parthus hadfiakat, hanem majd a lórakelöket vászonruhával is, vagy ruhakép idomított bőrökkel ellátni. Nálók azonban buján nőtt a vadkender is, annál gazdagabban pedig a vetett.

XXIX.

Herodot szerint a helleneknek mesterségesen készült fürdőik sem bírtak azzal a kellemmel, melyet a szittyá nők a tüzes kövekre hintett kendermagnak — terítök, lepedökkel felfogott — gőzével szereztek férjeiknek; mert magok számára cipressus, cedrus, és töményfát dörzsölvéni össze egy kövön s e dörzsölékre vizet öntvén, oly tésztaneműt szoktak készíteni, melylyel bekenvén magokat, a legkellemesb szagra, más nap pedig levévén a kenőcsöt, nem csak a legnagyobb tisztaságra, hanem a bőr fényességére is tettek szert. ¹⁾

XXX.

Plinius pedig a szittyá parthus nőknek saját módjokon, tudniillik víz élesztővel kelesztett kenyérét (panem aquaticum, Parthicum) s egyszersmind kalácsukat is, melyeket ök tojással és téjjel készítettek, ismertette meg a római világgal. De Pliniusnak e helyére, mint csak most veszem észre, Jernei János jeles hazafi tudósunk már is figyelmeztette a magyar olvasókat, nekem tehát legyen szabad e fejezetet bevégezmem, s a mit még a szittyá parthus nők

¹⁾ Herodotnak e helye Plinius XIII. k. 2. fejezetére emlékeztet, melyben előre bocsájtván e szavakat „nunc dicitur cumulus ipse deliciarum et summa auctoritas rei: Ergo regale unguentum (parthus királyi ír) apellatum, quoniam Parthorum regibus ita temperatur. Elő számlálja ez után mind azon ritka drága fűveket, szereket, melyekből készült, melyekhez hasonlót Europa az illyriai iris és a gallusok nardusán kívül nem termesztett.

foglalatoságairól itt mondhatnék, arra az időre hagynom, midőn Attila palotájába érkezvén, visszaemlékezni fogunk, milyenek találta ott az egykori művelt byzanci követség Attila főnejét a királynét a hunmagyar Penelopét.

HARMADIK FEJEZET

A HUNMAGYAROKRÓL.

I.

Jelen jegyzeteimnek első fejezeteért Herodot, s (koruk szerint) Arrianus Flavius és Q. Curtius állnak jót; a másikat Cornelius Tacitus Minervájának hatalmas aegise védi, a harmadikra nézve egyedül a gondviselést áldom, hogy ezt az előbbi kettővel a legszorosabb következetességgel kapcsolhatom össze, midőn Q. Curtiusnak reánk nézve megbecsülhetetlen munkájának mintegy szakadatlan folytatásául Hieronymus (Sophronius Eusebius) a keresztény számitás szerint a 331-dik, mások szerint a 342-dik évben született — s ifjuságát Rómában a görög és latin classicus írók társaságában töltötte — igen tudós, — későbben keresztény és a szentek közé sorolt nagy férfinak e szavaival kezdem: „Oriens totus intremuit ab ultima Maeotide inter glaciale Tanaim et Massagetarum immanes populos, ubi Caucasi rupibus feras gentes Alexandri claustra cohibent, erupisse Hunnorum examina“. ¹⁾

II.

Q. Curtiusnak azt a helyét, melyet e levél rövidbe foglalva oly teljesen terjeszt újra előnkbe, már oda fén híven kiírtam; azt tehát csak említenem kell. De midőn úgy látom, hogy e megbecsülhetetlen írókkal Béla király halhatatlan jegyzője teljesen megegyez, kinek minden tudományát ma már egy egy úgynevezett magyar új criticus csupán csak Reginonak — a vad Reginonak ismérétere, nem tudom ha szorítani mondjam-e, vagy kárhoztatni törekedik; szükséges, hogy mint a magyar *történelmi igaznak*

¹⁾ Epistola Hieronymi ad Oceanum. Epitaphium Fabiolae.

barátjai, itt egész komolysággal e jegyző előadásainak eredeti aranytiszta forrásaira menjünk vissza.

III.

Ő munkájának tüstént első fejezetében, a hol *Magok* királynak, mint mondja, Attila ős elődjének népeiről szól, épen azokat mondja, miket ama kettő: Q. Curtius t. i. és Jeromos „ab Orientali vero parte vicinae Scythiae fuerunt gentes Gog et Magok quos inclusit magnus Alexander“. Szabó Károly fordítása szerint: Scythiának kelet felől való határánál pedig a Gog és Magok nemzetek laktanak, *kiket Nagy Sándor berekesztett.*

IV.

Milyenek e jegyzőnek további hagyományai, melyeket egykori hálás unokái számára „ut de certa scripturarum explanatione et aperta historiarum interpretatione rerum veritatem nobiliter percipiant“, hogy az irományok bizonyos fejtegetéséből és a historiák nyilván magyarázatából nemesileg értsék a dolgok valóságát, irt össze a rólunk ily szívélyesen gondoskodott magyar nagy hazafi? ugyan ott ő ezeket mondja „Scythici enim, sicut diximus, sunt antiquiores populi, de quibus historiographi, qui gesta Romanorum scripserunt, sic dicunt: quod Scythicae gentes fuissent sapientissimi“ Magyarul: „a scythák ugyan is, miként mondtuk, régiféle népek, a kikről a történetírók, kik a rómaiak tetteit megírták, így szólnak: hogy a szittyai nemzetek igen bölcsék voltak“. Barátaim! kik némi némi figyelemre méltattatok igénytelen jegyzetcimet, ti tudjátok már is, kik voltak légyen azok a római írók, kiket ő követett, de érzitek azt is, mennyivel tartozunk mi magyarok főképen e királyi jegyzőnek, ki annyi egyéb teendői között itt nemzete történelmi igazaiért fáradt, Sajónál pedig hazájáért elvérzett, saját hősiéneket, ő általa pedig Strabónak, Trogus Pompejusnak, Q. Curtiusnak s egyebeknek, kiket ő a római historiographok neve alatt ért, s kiknek tanúságaival a magyar józan észlelés (observationes) és a jegyzőnél újra feltűnt szittyai sapientia bővebb bizonyításául éltünk.

V.

Kell-e még több? Ott állnak a nálam halhatatlan jegyzőnek előadása szerint az ős magyar első vérszerződésnek öt pontjai, mondjuk fel őket úgy, a hogy Magyarország története második kiadásában, (mint mi legjobban tapasztaljuk) ön magamagához hasonlóbb Szalay László, e részről már az elsőben is, a királyi jegyző lelke által teljesen áthatva, ott is remekül adta:

„1. Mind nekik, mind maradékaiknak mindenkor Álmos nemzetségéből legyen fejedelmök.

2. Mit közfáradalmaik által szerezhetnek, abban mindenkinek része legyen.

3. Miután szabad akaratukból választották Álmost fejedelmöknek, sem ők, sem fiaik soha a fejdelem tanácsából ki ne rekesztessenek, s az ország közigazgatásától meg ne fosztassanak.

4. Ha utódaik közül valaki hitlenné válnék a fejdelem személyéhez és visszavonást okozna a fejdelem s a többi ágak között, annak mint bűnösnek vére ontassék ki, valamint az ő vérök kiontatik az eskü alkalmával, melyet Álmosnak tesznek.

5. Ha valaki Álmos fejdelem és a többi főnökök utó dai közül ezen esküvel erősített pontokat felbontani akarják, társadalmukból száműzessék örökre“.

VI.

S ez után következett a Herodot szittyáinál első eredetök óta létezett s Arsaces a parthusok első országos ura által, midőn Herodot scytháinak egyéb embertelen vad szokásaikat eltörölte, ¹⁾ teljes épségében fentartott véreskü-

¹⁾ Ezekből én oda fen csak egynéhányokat említettem; a kinek kedve van folytathatja az ott kezdett hasonlítást. Ott fogja találni azt is Herodot IV. 64. hogy ennek szittyái azon ellenségnek, kit a had piaczára kelve mint ujonczok elsőt végeztek ki, véreből is ittak: de Arsaces ezt a szokást is eltörölte a maga szittyáinál. Honnan mondhatom én ezt oly bátran? mert az ő parthusait, kikről már annyi tudományos álmférfiak is irtak, senki eféle iszonyatosságokkal nem vádolja; Arsacest pedig mint törvényhozót — szabad-e kimondanom — az ős régi szittyá kegyetlen vad szokásoknak reformatorát — az egész tudós világ dieséri.

je. — Ott állanak ugyan ezen Arsacesnek jelen igénytelen lapjainkon felszámlált államtörvényei, melyeket elődeink (tudniillik a Nomádok?!) hoztak magokkal; a magyarok első országos ura s új Arsacese pedig, mint előbbi értekezésemben mondtam, a négy folyó s három bérczek honába a nemzetnek nemcsak beleegyesülése, de közremunkálásával is tiltettek, s az Árpádok ugyan az ázsiai első typusnak félreismérhetlen nyomai szerint, még éltek, fen is tartották. De erről ennyi itt elég, most térjünk értekezésünk folytatására.

VII.

Szent Jeromossal ugyan azon negyedik században élt Ammianus Marcellinus munkájának azon része, mely a hunnokról szól, már első tekintettel legnagyobb elfogultságot, ingerültséget, boszut árul el. Ha valahol, úgy e latin írón teljesedtek Julius Caesarnak Salustiusnál eléle szenvedélyek ellenében bölcsen mondott e szavai: „*haud facile animus verum provide, ubi illa officiunt, neque hominum quispiam libidini simul et usui parat.*“ Ha mi Ammianus magyarázóinak: a talpig tudós Valesius és Lindenbrognak kedvéért megengednök is, a mit ezek magok már önkényt mondanak magoknak „*hogy Ammianus e szavakat irván: Persae sunt originetenus Scythae*“ — „a perzsák eredetképen a scythák,“ szándéka nélkül tévedett volna meg; de hát midőn Herodot után előszámlálván a scytha fő szokásokat, mindezeket csaknem egészen elsajátítja a hunnoktól, s minden okadatlanul a füzvesszővel való jóslással s a kardimádással együtt az alánoknak tulajdonítja, mit mondanak erre a fentisztelt tudós commentatorok? ők, még pedig Jornandessel együtt, a ki Marcellinust egyébkint szolgálilag követi? Épen azt, a mit mi magyarok is ős hagyományaink nyomán tartunk, hogy Herodot szittya szokásai mint a hunnoknál, úgy az alánoknál közösek voltak. Ámbár tehát még az is, a mit Ammianus az első parthusok királyairól a fen elősorolt eredeti kútfők daczára regél, bővebb megrovást érdemelne; hagyjuk őt imádóinak; mi pedig siessünk nagy lépéssel Priscus elébe, ki Theodosius császár által Attilához küldött követséghez segédkép adat-

ván, azon tudósításban, melyet e követség nevében készített, a hunnok szokásairól a legbizonyosbakat adja.

VIII.

Ezen irodalmi kincsünk valóságos becsét Bél Mátyás volt első, ki velünk magyarokkal egy külön kiadásban megismertette. Ő vala, ki Tomka-Szászkyt szemelvén ki magának munkatársul Caelius Calanus Attilájához 1736-ban egy commentart adott ki, mely a magyar tudományosságnak legjelesb emlékei közé tartozik. Hát ő utána mi lett nálunk a hunmagyar tanulmányokkal? Schlötzernek tana foglalta el a magyar tanszékeket, mely a hun és magyar történelem között minden kapcsolatot szétszakasztott, s ezen elszigetelt állapotban szó sem volt Priscusról még azon magyar törvények és szokásokra nézve sem, melyeket Priscus nélkül még mi magyarok sem magyarázhatunk magunknak, annál kevésbbé pedig idegeneknek alaposan. De erről is, kivált azon classicus beszéd után, melyet tanulmányaimnak egyik legnemesebb, legszilárdabb barátja Pauler Tivadar úr, mint a magyar tudomány-egyetemnek e. i. nagyságos Rectora a mult november első napján tartott, vagy ha szabad úgy szólnom, a mint érzem, magok a muzsák tartottak saját magyar ügyökben az ő ajakain, ennyi elég.

IX.

A byzanti követeket utjok közben, minekutána napalkonyodta körül egy hun falu közelébe érkezték ott sátorokat ütöttek volna, azon éjjel oly rémitő zivatar s felhőszakadás érte, hogy sátoraikkal együtt egy helyről a másikkra sodortatva segítségért kiáltani kényszerítették. Talpon állt egyszerre az egész falu, világítókkal ellátva, s megmentvén őket a veszedelemtől, egy sem volt, a ki a maga hajlékát velök osztani késznek ne jelentette volna magát. Így történt tehát, hogy Priscus a szittya földre érkezvén, fajunk egyik jellemző erényét — a vendégszeretetet — ismérte meg legelsőbben, és azt hálásan magasztalja tudósításában az egész követséggel.

X.

Későbbben pedig egy az előtt Viminiacumban volt gazdag görög kereskedővel, de a ki a hunokkal volt háború martalékjául, mint rab, osztálykép Onegézesnek jutott, s ennek oldala mellett kitüntetvén magát a fegyverben, ismét szabad, és *szíves örömet* hun lett, Attila palotájának környezetében jött össze Priscus, s kérdezvén őt sorsa felől, teljes megelégedésének előszámlált egyéb okai közt, melyek — értsük jól — az azután következett magyar gyűlnév divata alatt, a szabad, a becsületes emberekével teljesen azonosak voltak, Priscust ez lepte meg legváratlanabbul, hogy az új hun az igazság kiszolgáltatása, s jelesül ennek gyorsasága s épen nem költséges voltára nézve, a hüntörvényeket sokkal elébe tette a byzanciaknak. Priscus mind ezeket, mind pedig, a mit ő ezekre válaszképen mondott „hogy jók, és a népnek minden rétegére okosan idomítva vannak a byzanci törvények; de a tisztviselőség hanyagságában fekszik az egész rosznak kútfeje,“ császárjához irt követségi tudósításában is világosan kitette.

XI.

A mi tehát a parthus-hunmagyar-scythák közös jellemének legfényesb vonásait: a vitézséggel páros vendégszeretetet s gyors igazságszolgáltatást illeti, ezeknek nemzedékről nemzedékre következetes bizonyításában Priscus, Strabo és Tacitus után, sőt ha szabad hálás érzésemnek szavakat adnom, még azoknál is többet tett, mert a mit azok az ő idejökbeli parthusok sajátságos szokásairól, épen azt bizonyítja ő a mi közelebbi őseinkről, a hunmagyarokról.

XII.

Priscus szerint Onegézes görög származású, de első gyermekségétől fogva hunok között hadi magasb pályára nevelt, s ezen a pályán az érdem legfőbb fokára: Attilának úgy, mint a hun gyűlnevezet alatt értett elődeinknek osztatlan szeretetére tett szert; neje által pedig a leggazdagabb honi családokkal jutott a legszorosb kapcsolatba. Ezek után szükséges-e még világosan is mondanom,

hogy ő lett a nagy úr bíró, és Attila alatt az első állam-tiszt. Ő, ki ez önkényre hajlandó urnak egyegy végzése ellen, mely az ő törvények- s szokásokkal meg nem fért, kikelni is elég bátor volt; de kinek viszont hívségéről, becsületéről, s talán nem is új, hanem már őseinek e hona iránti szeretetéről amaz teljesen meg lévén győződve, nem csak intése- s javallataira engedett; de fiának Edekonnak nevelését, sőt gyámságát is reá bízta. A ki mindezeket, ezen kívül pedig még e nagy ur bírónak a byzanti követ-ség kísértő ajánlataira adott e feleletét tudja: „gondolják-e a rómaiak őt bármi kérések (ajánlatokkal) oda bírhatni, hogy urát elárulja, semmibe vegye-e a scytháknál volt nevel-tetését, nejeit s gyermekeit, s ne tegye-e többre Attilánál a szolgaságot, mint a rómaiaknál bármi temérdek gazdagsá-got“, — a ki mondom mind ezeket, még pedig magának a gö-rög Priscusnak szájából tudja, annak nem lehet nem látni azt is, hogy Onegézes az első nagy ur bíró s legfőbb állam-tisztnek a parthus alkotmányban rajzolt mintaképét mind a mult, mind az utóbb következett időkre a legfényesb példa gyanánt valósította. Oly igaz az is, hogy valamint a parthusoknak, úgy a hunmagyaroknak sajátságos jelleme ugyan-azonegy, olyan volt tehát, melyben a becsületes Priscus épen annyit dicséretre, mint Onegézes és ezen mások, kik idegen földön születvén, s azon jellemmel megismér-kedvén, köztök választották új hazájokat, hív szeretetre s vélek közös áldozatra méltónak találtak.

XIII.

Attila udvarában főnyelv volt a hun; mint a parthusok idejében Tacitus szerint a parthicum. Tehát a nemzet gyűlnevével következetesen felváltotta magát a nyelv is; mely az előtt parthushun nyelvnek mondatott. A magyar azonban jelesül a hun nyelvben oly annyira benne értetődött, hogy mint Priscus világos szavakkal bizonyítja, Attila udvarában a hunon kívül csak a gót és a latin nyelvek voltak még keletben.

XIV.

S pedig a latint Attila maga is beszélte; nem ugyan

úgy, mint abban az időben egy Sydonius Apollinaris; de még is az általunk kiváltképen tisztelt Thierry Amadé bizonyítása szerint, annyira, hogy mind meghívó leveleiből mind saját beszédéből jól kiértették a Gallusok, miszerint ő velök a maga legjobb szándékát s akaratját kívánta tudatni, vagy elhíttetni. De beszéltek, Priscus bizonyítása szerint, a deák nyelvet Attila udvarában több hunmagyarok is; és mi, kik a hunmagyarokban ugyanazon parthus-scytha népet látunk, visszaemlékezvén azon egykori fényes viszonyokra, melyekben a parthusokat és a rómaiakat magok a római írók láttatják velünk, a latin nyelvnek az ő udvarában volt divatján egy pillanatig sem csodálkozunk. Sokkal méltóbb okot ad az a csodálkozásra, hogy Attila még azon helyzetben is, melybe a byzanciakkal jött, megtartotta Herodot scytháinak a görögök nyelve, s minden szokásaik elleni, mintegy öröklött legnagyobb idegenségét; mert görögökkel csak tolmács által szólt. Mily sokkal kegyeltesebbek a görögök iránt az úgy nevezett Csiki Krónika bajvivői! Ők még Attila népének krónikáját is görögökkel csináltatták s azt a derék székely népet, mely sem eredete-, sem hős jellemére nézve ily ma már nyilvánosságos koholmányra nem szorult, Attilának saját szelleme s a parthus hunmagyar szokások daczára egy áltannál ámitani akarták, s minthogy a görög gyártmánynak s viszont Béla király jegyzőjének hitelessége együtt meg nem állhat, a dialectikának minden fortélyait, olyakat is, melyek eddig a magyar irodalomban nem használtattak, Béla király jegyzőjének gyanusítása, gúnyára felhasználta. Csak erről tesszünk még odalent a királyi jegyző hitelessége dicsőségének tetézéseül egy pár szót a Csiki Krónika nevével felruházott fonák gyártmányról, ezentúl egyet sem.

XV.

Priscus még Attila király nejére, az attól született három gyermekei anyjára, kik közül az egyik már is az akacirok királya volt, Rekkára, arra a Rekkára emlékeztet, kit a byzanci mívelt követség után, még a nagy Guizot is nyájassága s legkellemesben mulattató társalgása miatt legmelegebben dicsér. A szerint, mint Herodotnál mon-

dák a sauromaták amazonai, hogy a szittyá nők csak a házi dolgokkal foglalatoskodnak, találtak a követek a királyi nőt is a maga külön, de az Attiláéánál sokkal éke- sebb, s ajtónálló örökkel fényesebben ellátott palotájában egy mindenfelől szőnyegekkel bevont szobában lágyabb pamlagon ülve. Ellenében a szolgálók a férfiak számára készülő hímvarrásokon dolgoztak. Nincs is kétség, hogy a királyné udvarának e példáját követte a többi uri hunma- gyar nővilág is. Ezt is látta a byzanti követség egy ünnepélyes alkalommal, midőn ez a hunmagyar szokás szerint egy messzebbi utjából szerencsésen visszatért Attilának öröm- dalok közt elébe ment. Látta ezeken a hunmagyar nőkhez oly igen illő fédelyeket, melyeket a mellettök menő hül- gyeknek hosszú párjai fölött osztályonként vont fátyolok képviseltek. Látta mindezeket, s az ünnepélynek végén Attilának, Onegézes nagy ur bíró hunmagyar neje ismét mint házi urnő által éték- s itallal lett elfogadtatását. Lát- ta mindezeket, s mindezek annak annyira megtetszetek, hogy ezen ünnepélyes járatról is a maga követségi tudó- sításában megemlékezett.

XVI.

Jornandesban a hunmagyar névnek Ammianus Mar- cellinushoz hasonló ellenét látják sokan; s én nem vagyok az, a ki őt e vád ellen védeni akarjam; de azt nem le- het még ilyen Jornandesben is, sőt de ilyenben annál in- kább nem dicsérnem, hogy a parthus hunmagyar szittyák- nak azon saját legrégebb, legjellemzőbb szokásukat, mely szerint ők az általok legyőzött, vagy velök szövetezett népeknek előbbi törvényeik- és szokásaikat nemzedékről nemzedékre ment sajtáságos törvények gyanánt mindnyá- jan meghagyták, azoknak királyaikat nem mozdították el; hanem az ő meghódolásukkal s tágasabb vagy szorosabb függésük- és szövetségükkel beelégedtek, a góthoknak (sa- ját földjeinek) példájában bizonyítja be legvilágosabban. Jornandes e helyét azon nyílt levélben adtam, melyet Pau- ler Tivadar urhoz a magyar tudomány- egyetem mostani nagyságos Rectorához az új M. Muzeum 1858-dik évi VI. füzetében irtam, melyre tehát most itt csak röviden hi- vatkozom.

XVII.

Jornandes munkájának azon része is méltányos ítészre tarthat számot, melyben Attila temetéséről ezeket mondja: „Addunt arma hostium caedibus aquisita, phaleras vario gemmarum fulgore pretiosas et diversi generis insignia, quibus colitur aulicum decus. Et ut tot et tantis divitiis humana curiositas arceretur, operi deputatos detestabili mercede trucidarunt“; mert ennek e szavait Herodot IV. k. 71. fejezetével összevetvén, szemünkkel látjuk, hogy az eredeti ősrégi szittya szokás, mindennek a mi abban kietlen embertelen volt, Arsaces idejétől fogva lett elhagyásával, a holt király drágaságainak vele együtti eltemettetésére nézve is parthus hunmagyar elődeinknél is fenmaradt; mert hiszen azt ők tudták legjobban, mily emberek választassanak oly foglalatosságra, melynek halál lesz a vége.

XVIII.

Nekem azonban még egy más okom is van Jornandes e helyénél még egy perczig tartózkodnom. Chifletnek „Anastasis Childerici primi“ czimű igen jeles munkája e hajdani frank királynak 1653-dik évben feltalált sírjáról s az abban lelt sok s különféle drága szerekről szól ¹⁾. Látni itt, s ennyit csakugyan Thierry Amadé Attilájánál is, hogy az említett Childeric a merovéi királynak fia anyjával együtt, Attila hadai által elfogatott, s csupán csak maga hív embere ügyessége, vagy a mi hihetőbb, mások hozzájárulása által kiszabadult. De hogy azután a maga népénél király, s mint király, annak szeretete lett, s épen oly módon, mint Attila, csak még több drágaságokkal, sőt még eleven méhekkel is szinte titkos helyen temettetett el, ezt Chiflettől Childeric jelen Anastasisa (feltámadása) szemmel látott tanújától tudjuk körülményesen. Én midőn e tény valóságát elgondolom, visszaemlékezvén a mi Bél Mátyásunk

¹⁾ Bécsi tanár s tudós hazánkfiának Sinkó urnak, ki kéréscim szíves kész teljesítésében, s mind Chiflet munkájának saját gazdag könyvtárából, mind másoknak, a tudós Birk hasonló közbenjárásával, kivonat-kép lett közlésébe bele nem fáradt, itt a leghálásb szívvel köszönetet mondok.

s Tomka-Szászkink által Caelius Calanusukban annyiszor dicsért tudós Barth szavaira, hogy Attila udvarának ünnepléses szokásaiból sok ment által az európai udvarok utóbbi szokásaiba, e példával nemcsak fényesen constatirozva, de sőt következetesnek is látom, hogy azok a frankok, kik a parthus hunmagyaroktól a *szállás földek*, (*terrae salicae*) ugyanazon egyet jelentő nevezetét; a *grand juche*-ben a nagy úr bírónak nem csak nevezetét, hanem egyzersmint első államtiszti méltóságát is mintaképen átvették; azok e kedves királyuk utolsó tisztelete rendszerét is azoktól kölcsönözték. De ők az ő Childericjök sírját már feltalálták . . . mi Attilaéét máig is keressük.

Ennyit a hunmagyarokról.

F Ü G G E L É K.

I.

Cornides, kinek nevét én itt tanulmányaim befejezésénél épen azon hálás tisztelettel említem, mint egykor Commentárim kezdetében, s azután is többször felhoztam, *Cornides Anonymusa Vindiciájában* a hunok eredetéről, a hun és chun neveknek *Thuronay Gergely*, *Ammianus-Marcellinus*, *Sydonius-Apollinaris*, *Theophilactus-Simocatta*, *Nicephorus-Calistus*nál, ugyanazon egy értelemben felváltva használt egykori divatáról szólván, annak 264-dik lapján a scandináviai írók egyikét *Ságát* említi, s megjegyezvén róla, hogy ő is korának közös hibájától, a regés mondáktól nem egészen ment ugyan, de tanai olyak, melyek *Priscus Rhetor*, sőt hazai történetkönyveink irányában is, vagy tanúság, vagy pótlékkép szolgálhatnak, ezt veti utána: „mi tehát, úgy tartom, nem teendünk az olvasóknak kedvetlen dolgot, ha *Attila királynak származási tábláját*, melyet *Sága* után kidolgoztunk, ezennel vele közöljük.“ S midőn várva várjuk a magyar történelem javára született nagy tudományférfi ajakairól a többit, akkor e munkájának kiadója *Engel* e rideg szavakkal vág közbe: „mi pedig, úgymond, ezt a helyet, mint hogy a scandináviai regékben nem bizunk, a magyarok történetét pedig a hunoké-

val össze nem zavarjuk, azokra hagyjuk által irniok, kik még ma is a magyarok hun eredetéről álmodoznak.“

II.

Ezeket mondja a tetőtől talpig magyar Cornides ellen Engel. Én pedig mind a magyarok eredete, mind Cornides fenérintett szándéka tiszteletére nézve oly messze állok Engeltől, hogy ennek Cornides iránti egyéb érdemei közt is, azt teszem legnagyobbra, miszerint ő mégis erőt vévén magán, legalább Cornides kedves Horniusának e szavait: „Fenni magna gens. Fennorum propago Laponés. Utrique Hunni“, kegyesen meghagyta. Ezek előttem szintoly érdekesek, mint magának Cornidesnek Priscus Rhetora és a magyar történetkönyvekre vonatkozó saját szavai. A mi tehát tőlem már ki nem telik, reménylem, a magyar történelmi igaz barátainak valamelyike minél előbb meg fogja tenni, hogy kipótolván a mi Cornides szép s nagy szándéka teljesedésére hátra van, a magyar történelmi igaznak is, és Cornides nagy árnyékának is áldozzon.

III.

Nekem sok okom van Cornidest őszintén tisztelni; ezek között pedig nem utolsó az, hogy a „Chronicon Alberici Monachi trium fontium“ czimű munka nevével általa ismerkedtem meg; mert azután, mindenre figyelmeztvén, a mit ő a nagy ovatosságú magyar hazafi, nemzete történelme irányában figyelemre méltónak tartott, magamnak azt megszereztem, s ez a munka még az, melyet a Béla király jegyzője tisztelőivel közölnöm kell.

IV.

Tehát ismét Béla jegyzőjénél? Igen is, és pedig“, Albericus Monachus trium fontium“ társaságában. Tettem én ezt más helyen Héderváry Lőrincz néhai nagy nevű nádorunkért, s im éppen most magáért Cornidesért, s másokért valahányszor az írók kedélye által a nyilvánosságosan elismért érdem becsét, hírét veszélyeztetve látom.

V.

Az úgy nevezett Csiki Krónikának bajvivói azóta, hogy e védenczüket már „Magyarország történetének“ új kiadásában, jelesül az első kötet 10-dik lapján is „a Csiki Krónika nevével felruházott fonák gyártmánynak“, Álmost pedig ugyanott a 13-dik lapon „a puszták népe Mózesének“ neveztetni látták, egyetértve kiki a maga szelleme s tehetsége szerint még tüzesebben fogtak előbbi munkájukhoz. Nékem a Béla király jegyzője iránti tiszteletem s hálám, Commentárium kiadásától s jelesül azon időtől fogva, hogy Szabó Károly dialecticája természetével jobban megismerkedtem, szoros kötelességemül tette arra vigyáznom, nehogy azon dialecticához férő fortélyok használása által, ennek irántunki érdemének becse, híre, neve szenvedjen.

VI.

Az ő székfoglaló beszédének e része még most is zeng füleimben „hogy a király jegyzőjének azon állítása, miszerint Álmos még az ősi honban az összes nemzet fővezére volt volna, a szigorú birálat előtt meg nem állhat; mert Bibor Kosta mást mond; *jegyzőnkön kívül pedig a világon semmi más forrás nincs, mely Álmos fővezérségéről szólna.* Költőink a királyi jegyző Álmosát a zsidók Mózeséhez hasonlítva igen szépen felhasználhatnák ugyan a költészetben; de nekünk a történettudományban ez eszmét minden szépsége mellett is *mint nem igazat* határozottan vissza kell vetnünk.“

VII.

Időközben ő Béla király névtelen jegyzőjének könyvét magyarra fordítván V. fejezetében előforduló e szavaira „tehát a hét férfiú szabad akaratjából és közegyetértésből vezérökké és parancsnokukká választák magoknak és fiaik fiainak mind utolsó iziglen Álmost Ögyek fiát és a kik az ő nemzetségéből származandanak“, újra e jegyzetet teszi „itt névtelen jegyzőnk ellenkezésben áll más történeti forrásainkkal (!???) a mennyiben a magyarok első választott fővezérének nem Árpádot, hanem annak atyját Álmost állítja. Őt ezen állításra, melyet a birálati

történettudomány el nem fogadhat, véleményem szerint, a metalán létezett mondai alapon kívül még azon czél vezethette, hogy az öreg Álmoossal a fővezérséget fiára Árpádra Ungvárnál átruháztatván, sőt Dux Hungvariaenak, vitézeit pedig Hungváriaknak keresztelvén, ez által a Hungarus névnek szerinte Hungvártól eredő származását igazolni láttassék.“

VIII.

Már ezelőtt pedig Anonymusnak minden lehetséges gyanúsítására ugyan itt az 5-dik lapon Reginonak borzasztó szavait, minden kimélet nélkül a magához hív jegyzőnek rója fel, a ki szittya elődeinket mint bölceket dicséri, s ha mit vadat tettek volna is a monda szerint, azt az ellenségek *ingerlése* által okozott *haraggal* menti a legbecsületesebb magyar ember módjára. Ily gyanakodások, gúnyok, tendenciák költése, mint a melyiket csak minap Rössler Eduárd s hozzá hasonló német íróknál láttunk, eddig a magyar irodalomtól távol voltak. S minekutána az ábrándos czél, mely miatt használtattak, úgysis örökre megbukott, azoknak további felszámmlálása helyett lássuk inkább, ki légyen az az Albericus Monachus trium fontium?

IX.

Ez a német tudós világ legjelesb krónika írója s reá nézve jobban mondva, a régi már nagy részben elveszett krónikák leghívebb gyűjtögetőinek egyike. Ő e gyűjtögetéssel 1246-dik év körül fáradozott legjobban, akkor tehát, mikor Béla király jegyzője Sajónál már rég elvérzett, e munkája pedig teljesen ismeretlen volt. Áll tehát azon iróinknak véleménye, kik azt tartják, hogy volt elődeinknek már Béla király jegyzőjénél régibb krónikájok, a melyből tudniillik Albericus a magáét meritette. Egy új adat ez részünkre, kik Béla király jegyzőjének korát a 13-dik századba helyezzük. Alberik dicsérői között feltűnik Chiflet, kit alapos tudományossága miatt csak imént említettünk teljes tisztelettel, s nehogy másokat nevezünk, elégnek tartjuk az újabbak közül Dr. Wilmant említeni,

ki az 1851-dik évben Hannoverában tartott értekezésében Alberikot is, mint a német literatura egyik kitünő csilagát dicséri.

X.

Magát Alberik krónikáját Leibnitznál is *Accessionum historicarum* tomo 2-o láthatni. Itt a 225-dik lapon ezek állnak: „ad annum 893. his diebus gens Ungarorum *sub primo Duce suo nomine Alino* ex Scythia egressa, ac a Pesenatis pulsa, Avaribus ejectis, Pannoniam inhabitare cepit, haec eo tempore tam immanis, tam belluina fuisse *dicitur*, ut crudis carnibus utens humano quoque sanguine potaretur, quod ne cui incredibile videbatur (így), audiat quod picenati et hi, qui Falones dicuntur, crudis et immundis carnibus, ut pote equinis, catinis usque hodie vescuntur, valent autem in sagittarum ictibus plurimum, quibus etiam dorsa vertentes nocere solent.“

XI.

Ugyanaz ugyanott: „anno 1041. ungaris regnavit Petrus annis duobus. Sanctus Rex de Hungaria Stephanus primus Christianus Jechae filius *et a primo Duce Almo septimus* filium habuit unicum virum sanctum nomine Henricum qui vivente patre decessit. Unde Rex iste Petrus, de quo hic agitur, frater dicitur fuisse illius Reginae Gislæ, de qua supra diximus. Et quia non erat de semine ungarorum, contra eum promovere curaverunt quendam Abbonem, qui erat unus ex ipsis de magnis principibus.“

XII.

Ez tehát a mit az el nem fogult bírálati történetudomány elfogadni, s a minek az egyébiránt tisztelt tagtársam Szabó Károly, ha — engedje meg ezen ösrégi magyar közmondásunkkal ¹⁾ élnem — előveszi a jobbik eszét, szívesen helyet adni fog. Én sem epés, sem irigy nem va-

¹⁾ Magyar közmondások könyve, Erdélyi Jánostól, 2441-ik sz. a.

gyok; mint ilyen nem érhettem volna el azt az életem legfőbb, s elvárhatatlan dicsőségét, hogy Pozsony vármegye rendeinak kegye saját tiszteinek pályáján fokokként benem, az igénytelen árvában, azt a hivatalnokát nevelte, kinek azután ama polczot adta egyes szóval, melynél már nagyobb, szebbet nem adhatott. Így lett a hála és tisztelet második természetemmé, s e hála és tisztelet a hajdani ősök iránt, kik e hazát alkották, a forrás, melyből Commentárain származtak. A tudományok térén akárkivel vetekedni — ismervén magam gyengeségét — nem volt szándékom, — de azt, hogy egykori nemes lelkü elnököm, a 19-dik század új magyar Verböczije, gróf Apponyi György volt az, a ki Commentárainat oda fen; Deák Ferencz pedig az örökre emlékezetes zágrábi levélnek halhatatlan szerzője az, a ki mind azon, mind későbbi jegyzeteimet a magyar Academiának figyelmére is méltóknak találta és ajánlotta, s ezt épen ők — a kik az ős magyar históriának lelkét birják — tették velem; ezt életem legfőbb nyereségének tartom, vallom, hirdetem.

idős Bartal György.

KORPONA VÁROSÁNAK

ISMERTETÉSE.

Korpona, latinul *Carpona*, németül *Karpfen*, tótul *Krupina*, szabad királyi város, Selmecztől két- Besztercebányától öt mértföldnyire, Zólyom vármegyében fekszik. Földnyelvet képez, mely Hont vármegyébe nyúlik. Némelyek a görögök (*Καρπός*) *Karposztól*, mely gyümölcsöt jelent, származtatják; mert mindenféle jó ízű gyümölcsessel bővelkedvén, azzal a szomszéd városokat is elárasztja; — némelyek a német *Karpfentől*, mely pontyot; — némelyek a tót *Krupi-től*, mely árpakását jelent; mások *Krupinicza* a város melléki folyótól; — mások ismét *Carpi* népektől, kik a Dunától egész Kárpátokig laktak és 244-ben Fülöp

császár ellenök hadat viselt. ¹⁾ Ez arra mutat, hogy Korpona hazánk legrégibb városainak egyike, mely előnyét minden író megemlíti. ²⁾

Első lakosai a *tótok*. Történetírók után tudva levő dolog, hogy a tótok Pannoniában a gepidák- és góthokkal folytonos hadakozásban voltak, kiket ide jöven a hunok, kiűztek, a tótokat pedig bizalmukkal megajándékozván, nemcsak eltűrték, hanem a németek elleni harcokban társuknak is fogadták. Lakhelyük az éjszaki vidék vala. Később a tótok köteleességüket teljesítvén, polgárok gyanánt tartattak; sőt házasságok által a magyarokkal szinte egy nemzetté lettek. ³⁾ Itt eszembe jutnak Toldy Ferencz eme szavai: „A magyar a meggyőzöttet társnak ismerte el, s ha fegyvert viselt, magyarnak, szabadnak és nemesnek, mert e három szó neki csak egyet jelentett; szolga csak az vala, ki nem harczolt s a földet művelte, itt, úgy mint mindenütt; rabszolgája nem volt soha.“ ⁴⁾ A tótokhoz vegyültek a *szászok*, kiket Nagy Károly császár hozott Magyarországba Kr. sz. u. 788-ban. ⁵⁾

A tótokat *szlávoknak* azért nem nevezem, mert ez

¹⁾ Real-Encyclopädie der classischen Alterthumswissenschaft, herausgegeben von August Pauly. Stuttgart 1842. „Carpi, ein Volk zwischen der Donau und den Carpathen in Dacien mit dem vicus Carporum j. Karpfen oder Karpona nach Reich, Eutrop. IX. 25. Herodian. VIII. 18—20. Vopisc. Aurel. 30. Jul. Capit. Max. et Balb. 16, Amm. Marc. Zosim.“

²⁾ Bonbardi Topographia M. R. Hungariae „Carponae laus praecipua a vetustate.“ — Korabinszky Geogr. Hist. u. Produkten Lexikon von Ungarn, „Eine uralte k. Freystadt.“ — Vályi Magyarországnak leírása, „Régi sz. k. város.“

³⁾ Mathiae Belii Institutiones linguae germanicae. Posenii 1755. 8r. §. 1. „Hunni, pulsus Gothis, Slavos in fidem acceptos, non tolerarunt modo, sed adsciverunt etiam in societatem, susceptarum adversus Germanos, expeditionum. Tenuerunt et illa tempestate qua Hunni late in Pannonia dominabantur, oram regionis septentrionalem.“ §. III. „Postea officium fecerunt Slavi, civiumque loco habitati sunt in Hungaria; quin mutuis connubiis brevi in unam quasi gentem cum Hungaris coaluerunt.“

⁴⁾ Toldy Ferencznek a magyarnyelv és irodalom egyetemi ny. r. tanári székébe iktatásakor tartott beszédek. Pest, 1861. 8r.

⁵⁾ Bonfin Rerum Ungaricarum Decades Hanoviae 1606. 143. 614. l.

általános szó lévén, alatta csehek, lengyelek, szerbek, horvátok stb. értetnek; már pedig a korponai tótok hasonajkuakkal együtt a cseh nyelv irányában ellenszenvvel viseltetnek, és ha az rájok erőszakoltatik, boszankodnak; a lengyelt alig, a szerb, vagy horvátot pedig nem is értik. Hogy a csehek szólásmódja különböző, erről szinte a Zólyom megyei születésű Bél Mátyás is tanuskodik.¹⁾ A tótoknak legjobban tetszik a magyarnyelv. „Gyakran láttam — mondja Bél — tót ifjakat, kik mintegy elesavart nyakkal a németnyelv tanulására kényszerítettve, szülőik várakozásának nem feleltek meg, holott az időt és fáradságot a magyarnyelvre haszonnal fordították volna.“²⁾

972-től. Géjza vezér idejében a Svábtólöről orszá-gunkba költöztek *Hunt* és *Pázmán* fivérek és híres vitézek. Hunt e városban látszott letelepedni, minthogy nevével később itt fogunk találkozni s utódai mai napig is itt laknak. E két vitéz, a magyaroknak a keresztény hitre való térítésében, mind Géjzának, mind sz. Istvánnak, segéd kezét nyújtott. Ezek kötötték fel sz. István oldalára, német szokás szerint, a Garan vizénél, mely Zólyom megyében folyik, a kardot, mielőtt ő legelőször próbálta a hadakozást Kupa ellen s mely hadakozásban sz. Istvánnak a többek közt ők valának testőrjei s vezérjei. Ezek tanácsával és segítségével tétetett királynak s koronáztatott meg. Fáradságuk jutalmául mind Géjza, mind sz. István által terjedelmes jószágokkal ajándékoztattak meg.³⁾ Hunt-tól vette Hont-, Páznán-tól Pozsony vármegye nevét. E körülményből ítélve, tagadhatatlan, hogy Hunt és Pázmán vezérlete alatt korponai századok is voltak és vitézségükért sz.

¹⁾ Bel i. h. §. III. „Lingva Slavica, obhanc cum Bohemis rapinarum societatem peculiarem dialectum, multum ab illa diversam, qua Illyrii utuntur; sed a Bohemica etiam haud parum discrepantem constituit.“

²⁾ Bél i. h. §. XII. „Saepe ego vidi adolescentes Slavos, obtorto quasi collo, ad studium linguae Germanicae raptatos, non respondisse expectationi parentum; qui tamen in Hungaricis, tempus et operas bene fuissent collocaturi.“

³⁾ Kézai Simon Chronicon 112 l. és Thuróczy János Chronica Hungarorum, Schwandtnernél SS. RR. HH. Tom. 87. 140. l.

Istvántól megjutalmaztattak ; mert IV-ik Béla szabadságait csak megerősíté.

Ezek törzsei lettek hazánkban a nagy kiterjedésű Hont-Paznan nemzetségnek. A magyar nap mennyire süttötte ki belőlök az idegen vért, bizonyítja a magyar Ciceró s korának legnagyobb férfija *Pázmány Péter* esztergami érsek és bibornok. Virágzik e dicső nemzetség *Ujhelyi* és gróf *Forgách* ágban. A *Bozini* grófok, a *Kovári*, *Csalomiai* és *Szalóky* nemesek szinte maradékaik voltak e híres nemzetségeknek. ¹⁾

1135. II. Béla, a Lampert ispán által Bozókön sz. István tiszteletére alapított prépostságot megerősítette. Ezt azért említem, mert Korponától egy órányira fekszik és az oklevélben a korponai határok, nevezetesen Korpona vize többször említettik. ²⁾

1212. II. András alatt hivattak be és helyeztettek el az új szászok, hogy a bányászatot műveljék, mely mesterség, midőn nekik annyira használna, hogy rövid idő alatt a bányák jövedelméből meggazdagodnának, más helyeken is a hegyek közt bányákat nyitottak és azok körül városokat alapítottak, melyek jelenleg bányavárosoknak neveztetnek, u. m. Körmöcz, Selmeecz, Beszterczebánya, Libeta, Dilna, Királyhegy, Bakabánya látogatott falvaikkal. ³⁾ Hogy Korponán is voltak bányák és bányavárosnak czimeztetett, azt nem csak Fröhlich és Bonbardi állítják, hanem a hegyekben mai napig is fenálló nyomok mutatják. ⁴⁾ Mivel pedig az onnan reménylett haszon és jövedelem a munkások fáradságainak meg nem felelt, bányászati eszközeiket a sziklákban borpinczék kivágására fordították és így csákányaikat kapákkal és szántóvasakkal feleserélvén, föld-, és szőlőművelők lettek.

1241-ben, vagy előbb, alapított a premontrei szerzet

¹⁾ Horvát Ist. Magyarország gyökeres régi nemzetségeiről 72. l.

²⁾ Fejér. Codex diplomaticus II. 72. l.

³⁾ Bel i. h. §. VII.

⁴⁾ Froehlich, Medulla Geographiae practicae. 357. l. „Carpona, Boza, olim etiam metalli feraciores fuerunt, quam nunc sunt.“ — Bonbardi f. h. 409. l. „Quinta regiarum, liberum, montanarumque Zoliensis Comitatus Civitas Carpona.“

boldogságos szüzzöl czimzett Ipolysághi konventje, Hontvármegyében Márton bán által Hunth-Pázmán nemzetségéből. ¹⁾ Ezt azért említem, mert Korponától négy mértföldnyire esik és hiteles hely volt.

1241-ben a vad tatárok berontottak és a védetlen országot kíméletet nem ismerő iszonyú kegyetlenséggel pusztítva, égetve s öldökölve mindent mi utjokban állott, lerontották s a lakosokat, kik idején el nem rejtőzhettek, szörnyű kegyetlenséggel koncizták fel. Ezen csapás Korponát is érte, mely csapás alkalmával a szabadalmaikat tartalmazó oklevél is elégett. E vad nép majdnem három évig dúlta az országot, míg végre 1243-ban zsákmánnyal telve magától kinem takarodott. Béla a szétfutott népet lakjaiba visszahívta, külföldről gabonát és marhákat hozatott számukra s az új lakosokat mindenféle kedvezések, szabadságok adományozásával édesgette be. Ekkor a korponai lakosok is előjöttek az erdőkből és a hegyek barlangjaiból, a volt helyet, mely most is *Pázsit, Palánk, Staré mesto* régi városnak hivatik, elhagyván, Krupiniczka folyó mellett a mostani helyen kezdtek várost építeni. IV. Béla szorgalomra serkentvén, 1242-ben Pomágh és Brech földekkel megajándékozta őket, ²⁾ és templomot alapított.

¹⁾ Fejér i. h. IV. vol. 3. pag. 276. 433.

²⁾ L. R. Civitatis Carponensis historico, topographico, politica Descriptio anno 1823. kézirat a nemzeti Muzeumban pag. 12. „Privilegia et Donationales Civitatis huius in forma originali Archivum Carponense inter caetera plura hoc modo in se continet:

a) Donationales praediorum Pomágh et Brech anno 1242. Belae IV.

b) Privilegium radicale anni 1244. decimo octavo Calendis Januarii Carponae emanatum.

c) Immunitationales Ludovici I. regis super lucro Camerae Cremniciensi annue non ultra, quam in florenis 48 solvendis anni 1369 quarto Idus Julii.

d) Privilegium Oppidi Prividiensis ad privilegia Carponensium affiliatorium 1379.

e) Privilegium Sigismundi regis, nundinas in festo Ascensionis, et S. Michaelis conferens; in Castro Végles feria quarta proxima post festum Ascensionis Domini 1393?

f) Privilegium, generalia circa iudiciorum processum, et circa alias negociationes statuta ponens; decimo septimo Calendis Maii 1405.

Miről ámbár az alapítványi levél elveszett, a templom szentélye homlokán még 1785-dik évben volt olvasható felírás tanuskodik: *D. O. M. dicatum hoc templum sanctissimum sub titulo magnae Dominae B. V. Mariae fundatum a Bela IV. Rege: privilegiatum Anno 1242. cum Civitate combustum* Sőt 1244-ben december 15-én személyesen is meglátogatta őket és ott helyben, a tatárpusztítás idejében elveszett oklevél helyett újat adott, a mint követk ezik:

„Béla, Isten kegyelméből Magyar, Dalmát, Horvát, Ráma, Servia, Galicia, Lodomeria és Kunok királya. Minden Krisztus híveinek, kiknek jelen levelünkről tudomásuk leend, üdv abban, ki királyoknak ad üdvöt. Felvett kormányzásunk kötelességeihez tartoznak híveink jogait és szabadságait tekintélyünk árnyékozó vállaival fentartani: hogy bűneik követelése szerint szétoszlatott királyi falvak, a mennyei mester segítségével visszaállíttassanak. Annak okáért mindeneknek, mind jelen, mind jövőknek tudomására

g) Privilegium super binis nundinis hebdomadalibus; Budae 1409? feria sexta proxima post festum Paschae Domini.

h) Mandatum causas ad Magistrum Tavernicorum regalium in via appellatae deduci admittens; in Brada hungaricali die Dominico proximo ante festum SS. Tiburtii et Valeriani Martyrum 1421.

i) Litterae assecutoriae de non abalienatione et collatione Civitatis Carponensis iurium cupiam privato; Viennae feria tertia proxima post festum Epiphaniarum 1453.

k) Mandatum census Camerae praestari solitos relaxans anni 1467.

l) Immunitationales a tributis Carponae feria secunda proxima post Dominicam Palmarum 1474.

m) Privilegium nundinas in festo Dorotheae, et SS. Petri et Pauli conferens; in Castro Tata in festo B. Mariae Magdalenae 1510.

n) Privilegium usum cera rubra sigillandi concedens, item cives in metis territorialibus manutenens, ac Donationales super Brech et Pomágh confirmans, de Dato eodem.

o) Privilegium insignia Civitati Carponensi conferens; Posonii decima Decembris 1609.

p) Privilegium super nundinis festi S. Dorotheae, Dominica Exaudi, atque Petri et Pauli, nec non Simonis et Judae Apostolorum; Viennae tertia Januarii 1636.

q) Teloniale privilegium: Viennae vigesima tertia Martii 1733.

r) Privilegium super celebratione nundinarum Dominica Palmarum, et Dominica quarta Adventus; Viennae decima quinta Junii 1798.“

akarjuk ezek rendével juttatni: hogy kurpunai hív vendégeink esedezvéen nálunk, miszerint a tatárok idejében elveszett privilegiumjukat ismételve kiállítatnók; jogaikat és szabadságaikat bizonyos jegyzékre jelen sorainkkal rendezni parancsoltuk. A mondott ugyan összegyűlt és összegyűlendő vendégeknek királyi jóságunkból megengedtük: I. Hogy plébánost maguk maguknak válaszszanak, a kit akarnak, nehogy valamely papnak elfogadására kényszerítettessenek; csak-hogy ebben senkinek kára ne történjék. II. Hogy ugyanazon faluból birót, bárkit akarnak, maguknak szabadon válaszszanak, kit megerősítés végett nekünk mutassanak be s azt évenkint elmozdíthatják; — de ha az esztendő lefolyása előtt a vétkek úgy követelvén, birájukat letenni akarnák, kihágását előnkbe terjesztve, minket kérjenek meg. III. Hogy senkinek birája, Zólyom ispánja, vagy más biró törvénytörés előtt állani ne tartozzanak, kivéve saját birájuk előtt, ki mind a vér-, mind más esetekben tartozzék őket itélni: hacsak annyira nem súlyos és hűtlenségi az eset, mely a mi kihallgatásunkat igényelné; mely esetben a mi ítélőszékünk elé vizsga alá kell az ily esetnek jönie. — A párviadal köztük ne ítéltessek el; — tizenkét tekintélyes ember esküje mellett, nagy esetek is befejeztethetnek: hacsak talán súlyos, vagy hűtlenségi lenne, hozzánk, mint felebb mondottuk, nem tartoznék. IV. Hogy a fát és köveket saját földjük határai közt szabadon és bárki ellenmondása nélkül vágthatják és törhetik. V. Hogy minden királyi adótól, kivéve a határokat, legyenek egészen szabadok és mentek. VI. Hogy a zólyomi ispán vagy udvarbirája erőszakosan nem hatalmaskodhatik felettök, közölök valakinek házában szokást nem gyakorolhat; hanem kérve jóakarattjukból szállhatnak hozzájuk s illő áron minden szükségest tőlük megszerezhetnek. VII. *Hogy ellenök egyedül magyarok tanúsága ne engedtessek meg, hanem vegyesen szászokkal, vagy németekkel legyen érvényes, a mint illik. (Ime mily felséges bizonyítványa a nemzetiségi türelem és jogegyenlőségnek! — Szerk.)* VIII. Hogy a halál által üressé lett házakat, ha a törvényes örökösök harmadik kikiáltás után nem jelennének meg, szabad legyen más jövevényeknek átengedni. IX. Hogy a szomszéd és határos Pomaag földet, ki-

szakítván a honti vártól, nekik adtuk örökös birtokul, régi határvonallal körülövezett földükkel királyi jószággal összekapcsoltuk, hogy jobban gyülekezzenek. És Bozouk monostor földjét, Brech nevezetűt, akár csere, akár vásárlás által nekik fogjuk adni. Maguk pedig tehetségök szerint, t. i. a mint könnyedén tehetik, tekintve népességüket és tehetségüket, tartozni fognak, midőn szükség lesz, rólunk gondoskodni és seregünkben szolgálni. De mindazonáltal öt évet, — mely idő alatt a hadseregbe lépni nem tartoznak — nekik királyi bőkezűségünkből elengedünk. Kelt Kurpunán Krisztus születése után 1244-ki december 15-én, országlásunknak pedig 10-ik esztendejében.“ — Csonkán kiadta Bél és utána Katona, Fejér. ¹⁾

Ez azon nevezetes oklevél, mely királyainknak a *többi* város részére az okmányok kiállításában zsinórmértékül szolgált. Ez azon *korponai jog*, melynek elnyerésére és fentartására a városok annyira törekedtek! ²⁾

1266-ban történt a határok vizsgálása: miről egy levél készült el, mely egy részről Pétert és Derst, Hunt fiait, Hunt-Páznán nemzetségéből; más részről pedig Bana és Korpona polgárait illeti. Található az esztergami káptalan levéltárában. ³⁾

1270-ben V. István, és 1272-ben IV. László királyok szabadságaikat külön kiadott levelekben erősítették meg.

1275. László király *Miklós*nak, Ottokár cseh király ellen viselt háború alkalmával kimutatott vitézségeért, Hontmegyében kebelezett *Bory* földet adományozza és azt Demeter Hont vármegyei ispán által, Ság hiteles helyről kiküldött tanúk előtt és a szomszéd lakosok jelenlétében birtokába bevezeti. ⁴⁾ Ezt azért említem, mert ennek utódai Korponának hasznos szolgálatot tettek és mai napig is ott laknak.

¹⁾ Bél Mátyás Notitia Hung. II. 474. l. Katona Historla Crit. Regum Hung. VI. 50. l. Fejér Codex Tom. IV. vol. 1. 329.

²⁾ Bél Notitia IV. 441. l. és Schwartner Introductio in rem Diplomaticam. 359. l. „in iure Corponensi volumus indemnes conservare.“

³⁾ Instrumentum litterarum Jakófiarum, kézirat Nagy Iván urnál.

⁴⁾ Fejér Codex Tom. V. vol. 2. 267. l.

1278-ban az első bíró, ki tudomásunkra esett, Herbordus volt. Ez alatt Demeter ispán akarta e várost hatalma alá keríteni, de IV. László király által e szándékától elűtettetett, a mint e következő levélből kiviláglik:

„László, Isten kegyelméből Magyar, Dalmát, Horvát, Ráma, Servia, Gallicia, Lodomér, Kun és Bolgárországok királya. Minden Krisztus híveinek, mind jelen, mind jövendőknék, kiknek jelen levelünkről tudomásuk leend, üdv abban, ki királyoknak ad üdvöt. Mindeneknek tudomására akarjuk ezen sorainkkal juttatni: miképen Herbordus korponai bíró, a pesti hegyről czimzett plébánossal és más polgártársaival, személyünkhöz járulván, panaszaival alázatosan előadta, hogy Demeter ispán, Hunt ispán fia, Hunt-Páznán nemzetségéből, előmutatván némely szótlan akarrattal eszközlött levelünket, korponai vendégeinket és Korpona falunkat szándékozná, vagy elkezdené maga hatalma alá egészen keríteni, szabadságuknak nyilvános kárával és sérelmével. Kiknek valóban szavait, miután alázatosan meghallgattuk és panaszaikat teljesen megértettük volna, valamennyi báróink tanácsából és egyezéséből, kik akkori időben mellettünk voltak, szerencsés emlékezetű felséges Magyarország királyai Béla nagyatyánk és István atyánk által kiadott privilegiumjukat ugyanazon bíró polgártársaival a mi vizsgálatunk elejébe, hogy onnan tartott tanácskozásunk után a dolog feloldassék, nekünk alázatosan bemutatva. Melyeket megnézvén és teljesebben megértvén, történt és tartott tanácskozásunk után, jelen levelünk tekintélyével korponai vendégeinknek határoztuk megengedni: hogy a fenséges magyar királyok, a mi legkedvesebb szülőink által adott minden szabadságaik semmiféle czikkben meg ne töressenek vagy semmisíttethessenek; hanem azon szabadság czimének és azon tekintélyének örvendjenek, melyeknek a fenirt privilegiumuk tartalma szerint, jó s dicséretes szokás szerint egész mostanáig örvendettek. Leginkább, mert dicsőséges szülőink rendelkezéseit valami közbenjövő kárral semmikép sem szándékoznánk szétszaggatni, vagy rossz lélekkel megszegni. Mivel pedig eredeti pecsétünk Tamás mester, fehérvári prépost, udvarunk alkoriálnoka, választott bács megyei püspök távolléte miatt,

mellöttünk nem volt, a folytonos állandóság kedvéért jelen levelünket gyűrünkkel jegyezve kiadtuk. Kelt 1278-ik esztendőben Temesvárott sz. György vértanu 15-dik napján, országlásunknak hetedik évében“. ¹⁾

E Demeternek érdemei más részről jutalmaztattak meg. Igy 1279-ben kapta *Dragul* földjét királyi adományban, — és ugyanezen évben, különösen Ottokár cseh király elleni hadban szerzett érdemeiért *Kis-Teszért*, a következő 1280-dik évben *Cseri* helységet, 1284-ben pedig *Hunth* földjét, mind Korpona közelében, de Hont vármegyében fekvőket. ²⁾

Ez idő óta évről évre népesebb lett e város annyira, hogy a szászoknak egy része kénytelen volt kiköltözködni. Lakhelyül Gömörmegyét választották és ott Dobsina bányavárost építették 1326-ban. ³⁾ — 1340-ben Róbert Károly, Zólyomban időzvéen, Korpona szabadságaival Thuróc megyében kebelezett Sz. Márton városát is megajándékozta. ⁴⁾ De vagyonra nézve is gyarapodott Korpona városa, miért is 1342-ben az országos kincstárba harminczöt márkát kellett fizetnie; tehát többet, mint Trencsény, Bars és Tapolcsán városok. ⁵⁾

1357. Schrayber János a bíró. — IV. Bélának azon ígérete, hogy a korponaiaknak Bozokmonostor földjét, Brech nevezettűt, akár csere akár vásárlás által fogja adni, teljedésbe nem ment. A korponaiak azt tetteleg elfoglalták. És innen surlódások származtak. Ennek első nyoma, mely tudomásunkra esett, ezen eltiltó levélből tetszik ki:

„Nagyméltóságú Lajosnak, Isten kegyelméből méltó-

¹⁾ Némely szó kihagyásával és változásával kiadta Fejér, Codex, Tom. V. vol. 2. 442. l.

²⁾ Nagy Iván Magyarország családai, II. 153. lapon és Instrumentum i. h. ugyanannál.

³⁾ Genersich Merkwürdigkeiten der k. f. Késmark. I. 115. l.

⁴⁾ Emerici Bubek Judicis Curiae regiae Regestrum de Thuroch, Engel Jánosnál Monumenta Ungrica. 80. l.

⁵⁾ Caroli decretum 1342. art. 31. „Camerae dare et solvere teneantur videlicet Civitas Trenchiniensis decem marcas: item civitas de Bách triginta quinque marcas: item Korponija similiter triginta quinque marcas: item civitas Barsiensis quindecim marcas: et civitas de Tyrnavia centum marcas: et civitas de Tapolchán viginti marcas.“

ságos Magyarország királyának, Uruknek, a váci egyház káptalanja ájtatos imákban egyetértést. Nagyméltóságod évközti levelét, melyben idézések, vizsgálatok és minden mások, melyek hasonló perekben az ország szokásai szerint szoktak történni, vagy a szokottak általánosan foglaltatnak és mely istenfélő bozóki prépost Egidius részére kegyelmesen kiadatott, szokott tisztelettel vevén, Demeterrel, de Chery György fiával megválasztott hiteles embert János mestert, kanonoktársunkat az alábbirt történendő tilalomra bizonyosságul átküldöttük, kik végre hozzánk visszatérvén előadták: hogy ők a harmadik egyházi napon, tudniillik sz. Jakab apostol ünnepét előző aligmult őrnapon gondos embereket: Jánost, Schrayber fivérét, korponai bírót, Jakust ugyanannak fivérét, Herbordot, Balch Henriket, Lörinchez Stykei fivérét, Nicchel Miklóst, Korponai Miklóst és valamennyi más korponai polgárokat és vendégeket a bozóki egyházhoz tartozó föld némely részecskéjének és némely rétnek elfoglalásától és az elmondott bozóki egyházi más földek minden gyümölcsei és hasznai eltulajdonításától minden módon törvényszerűleg eltiltották és eltiltva ellenmondottak. Kelt szent Jakab apostol ünnepe után az ötödik egyházi napon 1357-ik évben. ¹⁾

1369. Nagy Lajos szabadságaikat megerősíti és őket a város gyarapodása végett egy részben a királyi adótól felmenti. 1393-ban Abrahe Jakab bajmóczi várnagy, Leustach ország nádora jóváhagyásából Heckelschey lakosait Nyitramegyében, a korponai jogban kívánja fentartani. ²⁾ 1396-ban Zsigmond király, midőn Véglesen megjelent, a korponaiaknak az ur mennybe menetele és sz. Mihály napján vásárt tartani megengedte.

1405. Zsigmond az országgyűlés beleegyeztével a városokat köfállal övezni határozta, hogy oda háború idején az emberek menekülhessenek és javaikat megmenthessék. Határozta tovább, hogy a sz. kir. városok pereiket a tárnokmesterhez felebbezhessék. ³⁾ Rendelte, hogy Lajos, Er-

¹⁾ Fejér i. h. IX : 7. 168. l.

²⁾ Bel Notitia Tom. IV. 441. l. és Schwartner i. h. 359. l.

³⁾ Sigismundi decretum 1405. art. 4. és 12.

zsébet és Mária királyok által kiadott adományleveleket és privilegiumokat egy év lefolyása alatt tartozzanak erősítés végett elébe terjeszteni. Ez alkalommal kettős pecsét alatt Korpona nemcsak erősítést, hanem czimert is kapott:

„A paizs áll, mely közepén vízszintesen húzott vonnallal van elosztva. A paizs felsőbb vörös terén, hármás zöld domb van, a tér közepén lévő magasb dombhátán egy fehér báránka áll, mely a paizs bal oldalára hajolva, első jobb lábát felemeli s vörös kereszttel jelölt és arany keresztes lándzsához illesztett fehér zászlót, mintegy vállaira támaszkodva, — tart; a bárány előtt pedig az alacsonyabb zöld dombon egy letett arany kehely látszik. És ezek a régi mondott Korpona városunknak jelvényei. — A paizs alsó égszinű részén és pedig alapján négyszög kőből rakott fehér fal van, melynek közepén egy vasas vitéz áll, kinek fél teste látszik, feje vörös és fehér taréjjal ékesített sisakkal van fődve, felemelt kinyujtott jobb kezében meztelen szablyát villogtat, bal kezében pedig arany koronát tart. A paizson fekszik a királyi korona, két angyal egyik kezével érinti, a másikban pedig zöld palmaágot tartanak. Az angyalok közül egyik hófehér, a másik arany színű köntösbe van öltözve és magát a paizst környezik. Hajolván és jóltevően királyi hatalmunk teljességéből megengedvén, hogy a mondott jelvényeket Korpona városunk valamennyi polgárai és lakosai, mint vitézségük és állhatatosságuk nyilvános jelét, mind a város kapui és falaikon kimetszethessék, mind a város nyilvános pecsétjén minden dolgaikban és cselekedeteikben szabadon hordhassák, használhassák, vele élhessenek és nekik örvendhessenek“.

Csery József.

POZSONYNAK KÉT RÉGI EGYHÁZA.

Pozsony a régibb időkben három plébániával birt, t. i. a mai napig fenálló szentmártoni, máskép sz. Üdvözítőhez czimzett (S. Martini alias S. Salvatoris) a belvá-

rosban, a sz.-lőrinczi (S. Laurentii extra muros) és sz.-mihályi (S. Michaelis) a város falain kívül létezett templomokkal. Ezen két utóbbinak, mind alapítása-, mind gyarapodásának és végenyésztenek történetét, a mennyire a még fenlevő adatok engedik, röviden előadjuk.

I.

A SZ. LŐRINCZRŐL NEVEZETT EGYHÁZ.

Történeti adatok és okmányok hiánya miatt nem tudható sem alapítója, sem alapításának ideje, annyi bizonyos, hogy már a 14. század elején fenállott, miután már 1311. évben valami Leupoldus neveztetik, mint sz.-lőrinczi plébános. — Annyira elveszett ezen szentegyház emléke, hogy még helyzetére nézve is homályban vagyunk. Legvalószínűbb, miszerint az ugynevezett zöld piacon, az „Arany Lúd“-hoz czimzett fogadó, és a sz. Flórián tiszteletére emelt oszlop között állhatott; miután bizonyos, hogy a templom temetője, melyben egy, sz. Jakab tiszteletére szentelt kápolna is állott, egészen a város falaihoz terjedt, a mai mészárszékek helyét is belefoglalva.

1335. *Pertlinus* vala lelkésze, a pozsonyi káptalani levéltár szerint.

1348. *Hosszu János* (Joannes Longus) volt ezen állomáson, mint ezt a pozsonyvárosi levéltárban található okmányból tudjuk, melyben Miklós pozsonyi gróf a nevezett lelkész végrendelete felett vizsgálatott tart, mely végrendeletből az tetszik ki, hogy ezen Hosszu, két káplán-állomást alapított örök időkre, egyet a sz.-lőrinczi, és egyet a sz.-mártoni templomhoz; 60 font denárnál többet érő könyveit („libros suos, plus, quam 60 libr. denariorum valentes“) pedig a pozsonyi káptalannak hagyta, azonkívül a sz.-mártoni templom szentélyének építésére, 27 hordó („tunnellas vini“) bort hagyományozott. —

1355. Monoszlay Miklós, esztergomi érsek, e templomot, a szentmártoni egyház fióktemplomának nevezi, és lekötelezi az ottani lelkészt, hogy a káptalannak évenként 8 font denárt fizessen, és ezenkívül egy ebédet (unum

prandium) adjon. Ugy látszik, hogy ezen fizetés végett gyakoribb vizsályok keletkeztek a káptalan és a lelkész között, miután Miklós érsek még ugyan azon évben kénytelen volt a lelkészt maga elébe idéztetni, és a templomot ujjolag a székes egyház filiájának nyilatkoztatta. ¹⁾

Ugyanezen évben *Kaz* vagy *Czocz János* jön elé mint plébános a káptalani levéltárban. 1382. *Funspinner Jakobot* (vagy mint az okmány nevezi, *Jacobus filius condam frederici Ffunspinner*). találjuk e plébániában. Ez, a pozsonyvárosi tanács bémutatására, Demeter eszt. érsek által kineveztetik lelkésznek, mely okmányból az is kivehető, hogy hivatalbéli előde valami *Conradus* volt. ²⁾

A káptalan még mindig pörlekedett e lelkészszel, a már főnebb említett fizetések miatt; míg 1384. évben a lelkész újra leköteleztetett az évi bér további fizetésére. Ugyanezen évben *Lőrincz* pozsonyi prépost, meghagyja az ezen templom szomszédságában létezett sz.-antali kórház főnökének (Rector), hogy a sz.-lőrinczi lelkész, tudta és engedelmel nélkül senkit se temessen el. ³⁾

1412. *István* volt lelkész. Emléke a káptalani levéltárban egy, a Szentgyörgyi grófok és a pozsonyi káptalan jószágai közötti határjárásról szóló levélben maradt fen.

1414. *Nagyszombati Miklós* (*Nicolaus de Tirnavia*) pozsonyi kanonok, Placentiai Miklós esztergomi kanonok és érseki helynök által bévezettetik e plébániába. A káptalannali vizsályok még most is tartottak, míg végtére 1416. évben *Jubar János* pozsonyi prépost és a káptalan egy választottbiróság (Arbitrium) előtt a sz.-lőrinczi lelkészszel örök időkre megegyezett, megszüntetvén mindenmü pereket. 1417-ikben Zsigmond király kéri az esztergomi érseket, hogy e templomhoz tartozó sz. Jakab-kápolna hűbéreseit, kényszeritse béreik lefizetésére ⁴⁾.

1419. *Liszt Miklós* (a levéltár leltára Jánosnak nevezi) volt lelkész, mint ezt a pozsonyvárosi levéltárban fön-

¹⁾ Pozsony káptalani levéltár.

²⁾ Városi levéltár.

³⁾ Káptalani levéltár.

⁴⁾ Ugyanott.

tartott okirat mutatja, melyben *Frank Tamás*, pozsonyi polgár, és ennek neje *Margit*, a sz.-lőrinczi templomban örök időkre egy misét alapítanak, s az e czélra szükséges kelyheket sat., melyeket az okmány elősorol, azonfelül még 24 arany forintot, és az ő birtokukban volt wödriczi kapuvám ötödrészét adományozzák oly feltét alatt, hogy a lelkész egy káplánt és 4 énekest tartson ezen mise szolgáltatására.

Ugy látszik, hogy 1437-ik évben nem volt itt lelkész, mint ez sejdíthető egy a városi levéltárban őrzött okirattól, melyben valami *Walpurgis* özvegy asszony szegénysége miatt lemond a sz.-jánosi (altaria) oltár feletti kegyuri jogáról, és ezt a pozsonyi tanácsbéliekre, ugymint *Kunigsfelder Lajos* és *Hörndl Lónárdra* átruházza, mely alkalmal a sz. lőrinczi templom részéről, mint tanu, csak *Jerus* nevezetű káplán fordul elé, ellenben a sz.-mártoni plébános névszerint megemlittetik.

1438-ban *Misselbach Udalriknak* adá a városi tanács kegyuri jogából által e plébániát és ez évi május 11. be is vezetettet. Ez erre vonatkozó igen érdekes okmány, így szól:

In Nomine domini Amen. Anno Nativitatis eiusdem M^o. qua-mo tricesimo octavo, Jndiccione prima, die vero solis vndecima mensis maij, Hora terciarum vel quasi, In cimiterio Ecclesie parochialis s. laurencij extra muros Posonij Strigoniensis dioecesis Pontificatus sanctissimi in cristo Patris et domini nostri domini Eugenii divina prouidencia pape quarti Anno ipsius octauo, In mei notarij publici testiumque presenciam subscriptorum Constitutus personaliter Venerabilis dominus *Vdalricus de Misselbach* Canonicus ecclesie collegiate sancti martini alias S. Salva toris et plebanus s. laurencij ecclesie extra muros Posonij, tenens in suis manibus quasdam litteras confirmacionis et inuentionis Venerabilis et egregij viri magistri *Nicolai* decretorum doctoris Cantoris et Canonici in ecclesia Strigoniensi, nec non Reverendissimi in X^o. patris et domini domini *Georgij* (Palóczy) miseracione diuina *Archiepiscopi Strigoniensis* locique eiusdem Comitum perpetui primatis, et apostolici Sedis legati nati vicarij in spiritualibus ac causarum au-

ditoris generali (igy) in pargameno conscriptas, Sigilloque suo Rotundo cere viridis glauce cere impresso In zona fileo nigri et brunatici coloris permixtim abinfra pendentis, vigore quarum litterarum requisivit et monuit venerabilem dominum *Thomam de curia decimali Canonicum ecclesie S. Martini* pretacte, ut ipsum in et ad realem, ac personalem iuxta tenorem earundem literarum predictae ecclesie parochialis S. laurencij induceret possessionem, sibi que de fructibus responderi ad quos pertinet demandaret, mox idem venerandus dominus Thomas Canonicus Alta voce in *Tew-tunico ulgari* plebisanis praesentibus et audientibus in hec vel similia verba pronunciauit: De mandato domini nostri domini Georgij Archiepiscopi Strigon. etc. ac domini vicarij ipsius in spiritualibus generalis precipio et mando sub excommunicacionis pena omnibus censitis (igy) et parochianis ecclesie huius parochialis s. laurencij, quatenus census, offertorium et prouentus hanc ecclesiam concernencia, domino vdalrico plebano huius ecclesie porrigant et ministrent, ac reverenciam et obedienciam subiugalem, prout plebanum concedet, ostendant, *acceptaque claue posterioris ostij ipsi domino vdalrico plebano tradidit in signum potestatis et possessionis ipsius ecclesie, ac inducendo ad ecclesiam ad altare maius chori accersiuuit, tradendo sibi cornua altaris tangenda. Et chorus in signum leticie et congratulacionis Incepit cantare Te deum laudamus usque ad finem prosequendo, Campanaque ipsius ecclesie pulsabantur, necnon offertorium, quod offerebatur ad altare, ipse dominus Thomas executor recepit et dedit domino vdalrico plebano in signum vere et proprie possessionis.* Super quibus omnibus et singulis ipse dominus vdalricus sibi pecijt fieri per me notarium vnum, uel plura instrumenta. Acta sunt hec Anno, Indiccione, die, mense, hora, loco, pontificatus quibus supra, presentibus ibidem honestis viris dominis Cristiano prebendato ibidem, Philippo de modra predicatore, nec non Circumspectis viris Johanne Glejwicz et nicolao grichtler ciuibus poson. testibus ad premissa vocatis et Rogatis.

Et ego wenceslaus Eysner de Brunna clericus Olomuncensis diocesis publicus Imperiali auctoritate notarius.

— Következik a jegyzői hitelesítés a szokott szavakkal. ¹⁾ Ez okmány már csak azért is igen érdekes, mert látjuk belőle, miként szoktak a középkorban a lelkészek beigtattatni.

Valószínű hogy e Miselbach még 1444. évben is plébánoskodott, mert ezen évből van tőle a városi levéltárban egy nyugta, melyben elismeri, hogy átvett 28 forintot, „als in mainer geltschult emphanen.“

1454. Széchy Dénes esztergomi érsek, a sz. lőrinczi plébániához tartozóknak meghagyja kiközösítés terhe alatt, hogy a lelkész illetékét fizessék meg. ²⁾

1454. *Kraft János* jön elő mint sz.-lőrinczi lelkész. Gundaker Wipold pozsonyi polgár és Márgit felesége alapítványi levelökben, melyben ezek házukat, és a récssei hártárban fekvő szőlőjüket, a templomban lévő szentháromság oltáránál olvasandó 3 misére adományozzák ³⁾.

1463. *Ferencz* volt lelkész, mint ezt egy a városi levéltárban fentartott nyugta mutatja, mely így szól: „Ich Georg Mendl bechen, das die erbern Man Thoman Schwarz, Caspar perger, Thoman unger aingeantwort habn den erbern Hern *franzen pfarrer zu sand lorentzen* x. libr. den. von wegen der zins unser libn frawen mess und ich hab selbs 2. libr. den. empfangen, suma hat 12. libr. den., darumb ich von im ein quittung hab, die laut für 10. libr. und darumb hab ich quitirt die obgenantn urfar mitichn an Suntag nach der heil. drei kunig Tag In den lxiij Jahr“. (1463.)

1472. febr. 25. Jung István beszterczei polgár, a ki a pozsonyi tanácsnak 500 magy. forintot kölcsönözött, e tőkájének 25 forintból álló kamatját e templomban hetenkint tartandó két misére hagyományozta, ekép: Nos iudex, Magister ciuium, Jurati ciues, ac Tota communitas Ciuitatis Posen. Memorie commendamus tenore presencium significantes, quibus expedit vniuersis, Quod nos diu ab antea prehabita deliberacione, pari voto, assensu et consensu

¹⁾ Knauz Nándor gyűjteményéből. Hártyára irt eredetije a pozsonykáptalani levéltárban. Capsa F. fasc. 10. Nro. 198.

²⁾ Káptalani levéltár.

³⁾ Városi levéltár.

poscente, necnon quibusdam arduis necessitatibus, pro tunc nobis imminentibus, prouido et sagaci viro Stephano Jung, tunc Ciui Nouisolij, viginti quinque florenos auri hungaricales bonos et legalis ponderis, Annuos census super hac Ciuitate nostra Poson. ac eius fundo pro Quingentis florenis hungaricalibus, a prefato stephano per nos tunc plene et integre perceptos et leuatos, singulis annis perpetuisque temporibus a nobis successoribusque nostris de fisco nostro, ac omnibus bonis nostris persoluendos vendidimus. Quos quidem florenos auri viginti quinque, modo premissis per nos venditos et perpetuo soluendos, dictus Stephanus ob singularem deuotionem, quam *ad Ecclesiam parrochiam B. laurencij extra muros* Jamdicte Ciuitatis fundatum gerebat et habebat, in salutem anime sue, predecessorumque suorum, necnon omnium fidelium defunctorum, pro quibusdam missis, prout sequitur In dicta Ecclesia solenniter decantandis, donauit, Necnon coram nobis Testamentaliter disposuit, atque ordinauit, Eomodo, vt nos cui libet plebano predictae Ecclesiae S. laurencij, pro tempore constituto, post datarum presencium Immediate incipiendo, singulis *angarijs, alias Quatuor temporibus*, sex florenos auri vnacum quarta vnus floreni effectiue et sine dilacione volumus et sumus astricti omni contradiccione et rebellione cessante. Qui quidem plebanus tandem ex ordinatione et dispositione sepedicti Stephani dictos florenos distribuendi modo subscripto plenam et liberam habebit potestatem. Dabit etenim post percepcionem huiusmodi Sex florenos et quartam a nobis, vnicuique eius predicatori pro tempore constituto, singulis angariis duos florenos auri. Qui quidem predicator singulis ferijs sextis Missam defunctorum et Sabbathinis diebus officium B. Marie V. de assumptione per se, vel alium idoneum presbiterum perpetue decantare tenebitur. In casu vero, quo idem predicator in eisdem Missis decantandis negligens inueniretur, aut illos perficere nollet, quod absit, Extunc ipse plebanus quemdam alium honestum presbyterum ad expensas huiusmodi predicatoris conducere potest talismodi officia perficienda in salutem dicti fundatoris. Item cui libet *scolastico, siue Campanatori* eiusdem Ecclesie pro tempore constituto pro dictis Missis cum scola-

ribus suis decenter decantandis Idem plebanus singulis angarijs medium florenum hungaricalem soluere tenebitur. Insuper ad laudem et honorem Sacratissimi Corporis ihu. xti., dum illud *prout consuetum est, in quodam Cancellis tenere et obseruare*, (igy) pro lumine perpetuo, ante huiusmodi Cancellum ardendo, Idem plebanus pro oleo, ad hoc apto, soluere singulis annis de predictis viginti quinque florenis Tres florenos auri perpetue soluere (igy) tenebitur, Residuam autem partem dictus plebanus pro se seruare et in vsus proprios commutare poterit, atque valebit. Et ad huiusmodi, vt premititur, decenter peragenda et honorifice perficienda quilibet plebanus pro tempore constitutus ob honorem suum atque Ecclesie sue laudem diligenter et consciencie super attendere habebit et tenebitur. Si vero ipse plebanus ad premissa modo quo supra peragenda negligens quomodo inueniretur, habebimus nos Jurati ciues eundem diligenter et honesto modo inducere et ammonere, vt ad premissa peragenda diligentius Inuigilet. In casu vero, quo idem plebanus huiusmodi caritatiuam ammonitionem curare nollet, aut non aduerteret; Extunc nos eundem apud suum superiorem de negligencia arguere valebimus, vt ad premissa perficienda arcus Compellatur. Casu vero, quo nos aut successores nostri huiusmodi viginti quinque florenorum auri solutionem ipsi plebano in terminis suprastatutis non faceremus, aut facere negligeremus, Idemque plebanus ad huiusmodi solutionem, per nos sibi fiendam, Impensas faceret, aut facere cogeretur, seu dampna incurreret quomodocunque, Extunc ipse plebanus huiusmodi debitum seu solutionem vnacum dampnis, Sumptibus, fatigijs et interesse, vt premititur, a nobis et successoribus nostris Censuris Ecclesiasticis expetere et recipere habebit, ac de dampnis et interesse coram Vicario Strigoniensi, seu eius locumtenentj conuenire et Iudicio asstringere poterit, tandiu; donec de huiusmodi dampnis et interesse sufficientem recompensam et satisfacionem habuerit effectiuas. Cum autem nos Iudicem, Magistrum ciuium, ac Juratos ciues, necnon totam Communitatem Poson., aut successores nostros fortuna accrescente in successu temporis contingerit fortius habundari et prefatam nostram Ciuita-

tem a solutione huiusmodi 25 flor. auri annui census liber-
tare vellemus, Extunc de singularj prefati Stephani Jung
eo tempore nobis et successoribus nostris concessa annu-
encia, presente et approbante honorabili domino *francisco
haiden, pro tunc eiusdem Ecclesie plebano*, 500 flor. hungaricali-
bus Justi et legalis ponderis, Censu deseruito primitus effectiue
persoluto, reemere (igy) et libertari poterimus et valebimus Con-
tradiccione quacunque minime obstante. Quos tandem flore-
nos ita repositos *fratres Zeche B. Marie Virg. huius Civita-
tis*, voluntate et scitu eiusdem plebani, denuo alios Censu
annuos 25 flor. de predictis 500 flor. pro prefatis Missis in
dicta Ecclesia peragendis disponere debebunt et habebunt.
In quorum omnium et singulorum premissorum Robur et
firmitatem, presentes literas sigilli nostri maioris appen-
sione fecimus communiri. Datum ipso die S. Mathie apost.
Anno dom. Millesimo quadringentesimo septuagesimo se-
cundo. ¹⁾

Valószínű, hogy ez okmányban említett *Haiden Fe-
rencz* lelkész, ugyanaz a főnebb 1463. évben említett Fe-
rencz lelkészszel.

1473. *Mihály* jön elő, mint lelkész. Ugyanezen év-
ben jul. 13-án Mátyás király a már Dénes és János ér-
sekek által az egyház számára rendelt 20 énekest (scho-
lares) négygyel szaporítja. Az erre vonatkozó oklevél így
szól: de commissione domini Regis. Nos Mathias dei gra-
cia Rex Hung., Bohem., Dalm., Croacie etc. Fidelibus no-
stris vniuersis et singulis parrochianis ecclesie parrochia-
lis sancti laurencij martiris extra muros Ciuitatis nostre
poson. constructe et fundate Salutem et gratiam. Pro par-
te vestri nostre maiestati porrecta continebat peticio, Quo-
modo condam Reuerendissimi domini *dionisius* (Szécsy)
Archiepiscopus Strigon. Cardinalis ac legatus bone memo-
rie vobis propter frequenter concursum et affluentiam ho-
minum ad eandem ecclesiam, Ibique propter diuinorum
officiorum peragendorum et causa eorundem audiendi ad-

¹⁾ Knauz Nándor gyűjteményéből. Hártyára írt eredetije, melyről
a pecsét már elveszett, a pozsonykáptalani levéltárban. Capsa F. fasc. 10.
Nr. 200.

ueniencium, Vt huiusmodi diuina ministeria ob deuocionem populi, in ipsam ecclesiam confluentis, decenter peragerentur, duodecim Scholares indifferenter tam magnos, quam paruos illis futuris temporibus tenendos et habendos concesserat et admiserat, Rursumque Johannes dicte ecclesie Strigoniensis similiter Archiepiscopus nouissimus ad dictos duodecim scholares octo addiderat et ordinauerat pro dicte ecclesie diuini cultus augmentacione tenendos et conseruandos, prout ex litteris, nostre maiestati exhibitis, plenius vidimus contineri. *Et quia nos intelleximus ex relatione veridica dictam ecclesiam ex speciali omnipotentis misericordia de die in diem amplius in diuinis peragendis crescere*, quominus prefati viginti scholares ad huiusmodi diuina officia peragenda honeste non valeant, neque possint sufficere, Vnde nos volentes, ut in eadem ecclesia diuinus cultus magis augeatur, quam diminuatur, Auctoritate nostra Regia ad predictos viginti Scholares, per prefatos Archiepiscopos dicte ecclesie sancte (igy) laurencij, vt ordinarios, concessos et admissos, Quatuor de speciali nostra gracia aduicimus et concedimus per presentes. Qui tandem vigintiquatuor Scholares pro dicta ecclesia s. laurencij perpetuis temporibus valeant et possint teneri et haberi. Presenti autem nostre donacioni et concessioni non licet alicui sub indignacione nostra grauissima contrauenire. Presentibus perlectis, Exhibenti restitutus. Datum *posonij* In die Beate Margarethe Virginis et martiris, Anno domini Millesimo quadringentesimo Septuagesimo tercio, Regnorum nostrorum Anno hungarie etc. Sextodecimo, Bohemie vero quinto. ¹⁾

Látható ezen igen érdekes okmányból, mily virágzó állapotban lehetett ekkor ezen plébánia és mily nagy községe. Valószínű, hogy e templom környékén fekvő akkori elővárosok: „Spital-Neusidl“. „Reichardsspital-Neusidl“ és „Neustadt“ hozzája tartoztak.

1484. jun. 15. Schonberg György pozsonyi prépost és a káptalan megengedi a sz. lőrinczi egyház községének, hogy a lelkész háza mellé, egy az ereklyék, ezüst, köny-

¹⁾ Ugyanonn an. Papírra irt eredetije, melynek alján a veres pecsét nyom, a pozsonykáptalani levéltárban. Capsa H. fasc. 2. Nro. 25.

vek stb. föntartására alkalmas épületet emelhessen. Igy szól az erre vonatkozó okmány:

Nos *Georgius* prepositus et *Capitulum Ecclesie Posoniensis* *Memorie commendamus* tenore presencium significantes, quibus expedit, vniuersis, Quod Prudentes et Circumspecti viri *Petrus Eysenreich*, *Johannes Schiirk* et alter *Johannes Fleisch* Notarius, Jurati Cives Civitatis Posonien., *Blasius Posa de Naghabon* Camerarius Salium Regalium, *Michael Czah*, necnon *Nicolaus de Frawnmarckt*, alter *Nicolaus Czwickel*, protunc vitricus Ecclesie parochialis B. laurencii mart. extra muros eiusdem Ciuitatis Poson. fundate et *Johannes Mondel* Carnifices et alter *Johannes pvm* dictus, Conciues, Item alius *Johannes Czapfel*, *Wolfgangus Ebmer*, *Jacobus Vngor* et *Ambrosius polster* nuncupati subvr bani dicte Ciuitatis Poson., In ipsorum, ceterorumque omnium parochianorum Jamdicte Ecclesie s. laurencii nominibus et In personis In nostram personaliter venientes presenciam, Honorabili viro domino et Magistro *Francisco Canonico* dicte Ecclesie nostre Poson. et Jamfate *Ecclesie parochialis s. laurencij plebano* legitimo et pastore personaliter astante, et in Infrascriptis consenciente, nobis supplicare curauerunt humiliter, ac deuote, quatinus nos vnacum Jamdicto domino *Francisco plebano* nostrum consensum pariter et assensum prebere velimus et dignaremur, ut ipsis liceat, possintque merito quandam *Testudinem In dote, seu curia memorati domini Plebani ecclesie s. laur. et successorum eius pro reposicione et tuciori conservacione Reliquiarum, librorum, ornatorum, Thesaurorum, seu Clenodiorum et aliarum quarumlibet et qualiumcunque Rerum et bonorum sepedicte ecclesie s. laur. construi et facere edificari*, perpetuis temporibus duraturum. Nos igitur attendentes et considerantes preenumeratorum Ciuium, Conciuiumque et suburbanorum ipsius Ciuitatis Poson., Parrochianorum videlicet sepefate Ecclesie sancti laur. petitionem fore dignam, atque Justam, eidemque eorum petitioni tamquam salutari operi pietatis fauorabiliter inclinati, bone voluntatique eorum, constructioni videlicet edificacioni dicte Testudinis perpetuo, ac Irreuocabiliter et Irrite duraturum et observandum, nostrum prebuimus et dedimus, damusque et prebemus consensum pariter et assen-

sum, presencium per vigorem, ob honorem dei, eiusdemque genitricis Marie virginis gloriose, ac prenotati s. Laurentij, omniumque sanctorum et divinum cultum, modo ab antiquo consweto, obseruandum, In refrigerium, ac Requiem omnium xpi. fidelium Animarum. In cuius Rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes litteras nostras pendent, autentici sigilli nostri Capituli Munimine roboratas, duximus concedendas. Datum In festo bb. Viti et Modesti Mart. Anno domini Millesimo Qradingentesimo Octogesimo quarto. ¹⁾

Ez okmányból látjuk, hogy az évben *Ferencz* pozsonyi kanonok volt lelkész; de ez okmány kelte után nem sokára meghalt; mert még ez évben *Czwickel Miklós* említetik ez egyház lelkészeül a káptalanlevéltári leltárban. E lelkésznek 1486. évben meghagyatik, hogy ő Márton sz. Márton székesegyházi lelkészszel egyetemben, a sz. mihályi lelkészt igtassa be. ²⁾

1499. *Rorbek Pongrácz* a lelkész, ki 1513. halt meg, mint a sz. Márton székesegyház lelkésze.

1508. Péter, pápai követ Budán kelt levelében e templomot többféle egyházi kiváltságokkal ruházta fel és ezen oklevélben *Ujlaky Ferencz*, vagy mint ottan olvastatik „*Franciscus ubolgemiotus de Ujlako*“ van lelkészül nevezve. Ugy hiszem, ez ugyan azon Ujlaky, ki később pozsonyi prépost volt.

1513. *Niethammer János* mester volt lelkésze e templomnak a káptalani levéltár szerint, később sz. mártoni plébános.

1518. *Prukki Fülöp* (Philippus de Pruk) volt lelkész a káptalani levéltár tanúsága szerint. Ugyan ezen évben *Bakács Tamás* bibornok 100 napos bucsut ad azoknak, kik e templomot Mária születése és mennybemenete, sz. János, sz. Lőrincz és sz. Zsófia ünnepein meg látogatják, vagy pe-

¹⁾ Ugyanonnan. Hártýára irt eredetije, melyről fehér, zöld, kék selymen függ a pecsét, a pozsonykáptalani levéltárban. Capsa F. fasc. 10. Nro. 201.

²⁾ Városi levéltár.

dig e templom csinosítására valamit adományoznak. Az okmány eképen szól:

THOMAS Miseratione diuina tituli sancti Martini in Montibus sacrosancte Romane ecclesie presbiter Strigoniensis, Patriarcha Constantinopolitanus, ad Hungarie, Bohemie, Polonie, Datie (igy), Noruegie et Suetie Regna, necnon Prussiam, Russiam, Liuoniam, Lithuaniam, Valachiam, Slesiam, Lusatiam, Morauiam, Transsiluaniam, Sclauoniam, Dalmatiam, Croatiam et Moscouiam, Omnesque et singulas Regnorum et prouinciarum predictorum Civitates, Insulas, Terras atque Loca, illis subiecta et alia eis adiacentia apostolice sedis de Latere Legatus, Vniuersis et singulis, presentes Litteras Inspecturis, salutem in domino sempiternam. Dominus noster Ihesus xpus. de hoc mundo transiturus ad patrem, ad passionis et mortis sue memoriam Carnem suam in Cibus et sanguinem suum in potum exhibuit populi xpiano, Et propterea decet xpifideles passionem suam Jugiter recolere et panem angelorum celestem, qui nos spiritualiter reficit, veluti nostre peregrinationis viaticum, deuotis mentibus et Intimis precordiis adorare. Cupientes igitur, *vt parochialis ecclesia sancti Laurentij extra muros Posenienses, nostre Strigoniensis diocesis, ad quam, sicut accepimus, Dilectus nobis in xpo. Nobilis vir Johannes Feldessy Curie nostre Poseniensis Prouisor, eiusdem diocesis, singularem gerit deuotionis affectum, congruis frequentetur honoribus et a xpifidelibus Jugiter veneretur, ac in suis structuris et edificijs debite reparetur, conseruetur et manuteneatur, Necnon Libris, Calicibus, Luminaribus et alijs ornamentis ecclesiasticis, diuino cultui Inibi necessarijs, decenter muniatur, vtque xpifideles ipsi eo libentius deuotionis causa confluant ad eandem et ad reparationem, conseruationem et manutationem huiusmodi manus promptius porrigant adiutrices, quo ex hoc ibidem dono celestis gratie vberius conspexerint se refectos, Nos igitur Thomas Cardinalis et legatus prefatus ipsius Johannis Feldessy supplicationibus inclinati, de omnipotentis dei misericordia, ac beatorum Petri et Pauli apostolorum eius auctoritate confisi, omnibus et singulis vtriusque sexus xpifidelibus, vere penitentibus et confessis, qui dictam ecclesiam in singulis videlicet Assumptionis (aug.*

15.) et Natiuitatis (sept. 8.) beatissime virginis Marie, necnon sanctorum Johannis euang. (dec. 27.) et Laurentij (aug. 10.) dicte ecclesie Patroni, ac Sophie virginis (máj. 15.) festiuitatibus et diebus a primis vesperis vsque ad secundas vespervas inclusiue deuote visitauerint annuatim et ad premissa manus porrexerint adiutrices, pro singulis festiuitatibus et diebus predictis, quibus id fecerint, Centum dies de Iniunctis eis penitencijs misericorditer in domino relaxamus. Et insuper eiusdem Johannis pijs desiderijs in hac parte annuantes (igy) sibique et parrochialis ecclesie predictae parrochianis specialem gratiam facere volentes, eisdem vt annuatim in dictis festiuitatibus et diebus predictis, necnon omnibus et *singulis Quintis ferijs, per Annj Circulum Labentibus, Venerabile Eucharistie sacramentum Cum Cerimonijs debitis et consuetis per Circuitum eiusdem Ecclesie, seu Cimiterium, cum sono Campanarum et alijs, in similibus fieri solitis, per Rectorem, aut alterum, ad hoc pro tempore deputatum presbiterum idoneum deferre, seu deferri facere, Missamque coram eodem diuinissimo sacramento ad laudem et honorem eiusdem sacramenti solemniter celebrare et decantare, seu celebrari et decantari facere, Cuiusuis etiam Loci ordinarij Licencia super hoc minime requisita, possint et valeant, auctoritate apostolica, qua per eiusdem sedis apostolice literas sufficienti facultate muniti fungimur in hac parte, tenore presentium licenciam concedimus pariter et facultatem presentibus, perpetuis futuris temporibus duraturis. Non obstantibus constitutionibus et ordinationibus apostolicis, ceterisque contrarijs quibuscunque. Datum Strigonijs Anno Incarnationis dominice 1518. Decimo quinto kalendas Octobris, Pontificatus sanctissimi in xpo. patris et domini nostri domini Leonis diuina prouidencia pape decimi Anno sexto. — Aláirva: Jó. Dissoucourt. — ¹⁾*

1519. Ferencz,

1520. ismét Fülöp lelkészek említettnek a káptalani levéltárban.

¹⁾ Knauz Nándor gyűjteményéből. Hártyára nagy betűkkel írt eredetije, melyről a pecsét már elveszett, a pozsonykáptalani levéltárban. Capsa J. fasc. 5. Nro. 13.

1521—1524. Dobriacher Ulrik. Ezen lelkész végrendelet nélkül halván el, hagyatéka felett az akkori pozsonyi gróffal, kerecseni Zalay Jánossal nagy pere volt a káptalannak. A mint ez okmányból kivehető, ezen hagyaték 1500 magyar forintra rugott, mely között 347 jeles könyv is volt, miből, mint akkori időben rendkívüli könyvtárból, a lelkész műveltségére következtethetünk. Ezen hagyatékot az említett Zalay magáévá akarta tenni, és a káptalan nevében ellenmondó kanonokokata várban fogva tartván, csak több napi fogság és a hagyaték átadása után bocsájtotta szabadon. Igy szól az erre vonatkozó 1530. jul. 6-án kelt igen érdekes okmány: In nomine domini amen. per hoc presens publicum instrumentum cunctis pateat euidenter, Quod anno a Nat. Dom. 1530, Jndiccione secunda, die vero sexta mensis Julij, Hora sexta, vel quasi, ante meridiem, In domo canonicali Vener. Dom. *Emerici de papócz* canonicj Collegiate Ecclesie poson. locique eiusdem vicarij in spiritualibns etc. in Civitate poson., dyocesis Strigon. habita, Pontificatus Sanctissimi in xpo. patris et domini nostri domini Clementis pape septimi Anno septimo, In mei notarij publici ac testium subscriptorum, ad hoc vocatorum et rogatorum, presencia personaliter constitutj prefatus dnus. Emericus Vicarius, ac Honorabiles magistri *Matheus de Bews, Johannes de Hall* custos et *symon de Lasko canonicj* prefate Eccl. coll. poson. per modum protestacionis significare curarunt in hunc modum, Quomodo In profesto s. Margarethe Virg. In A. D. 1529. proxime preterito transacto, magnificus dnus. Johannes Zalay de Kerechen comes poson. eosdem dominos Emericum extunc et exnunc Vicarium poson. (cuius Jurisdictioni in spiritualibus ipse dominus Johannes Zalay subfuisset et subesset), necnon Mattheum, Johannem custodem, et symonem canonicos protestantes, In et ad Castrum poson. accersiri, Ibique ipsos propter Venerabile capitulum antefate collegiate ecclesie poson., ex sua temeritatis audacia, Contra privilegium clericale, captiuare, captosque *In horrendum carcerem, in quo criminosi et serui, pene mactandj, detineri solent, conuicere, et in eo sine cibo et potu fame et siti premere fecisset* Tandiu, donec

vniuersas Res quondam Honorabilis magistri *Vdalrici Tobiacher* plebani parrochialis Ecclesie s. Laurentij Mart. extra Muros predictae Ciuitatis poson. constructae, *Nuper tandem per Iudicem, Magistrum Ciuium et consulum, atque communitatem eiusdem ciuitatis poson. dirute, canonicisque predictae coll. Eccl. poson. et ab intestato decedentis, Vtputa Trecentos et Quadraginta septem libros Insignes et preciosos, validissimorum Auctorum, ac subas, Tunicas et reliqua Bona ad valorem Mille et Quingentorum florenorum Hungaricalium se extendencia, Capitulumque Ecclesie poson. prefatum bono, optimoque Jure concernencia, ab ipso Capitulo poson. simulcum Inuentario et alijs Regestis, de et super eisdem Rebus confectis, extorsisset, et illis sic extorsis, demum eosdem dominos protestantes de predicto carcere extrahere et emittere fecisset, Quam quidem Iniuriam, ipsis dominis protestantibus per huiusmodi Incarceracionem illatam, iidem domini protestantes et quilibet ipsorum in continentj In animum reuocando, ab ipsa die eis illate Iniurie licet semper conati fuerint tota mente prefatum dominum Johannem Zalay comitem et suos complices - - In causam attrahere et Iniuriarum (igy) agere; sed quia ab ipsa eadem die illate Iniurie *per ingressum Thurcarum, usque In austriam penetrancium, Totum hoc Regnum Hungariae fuisset disturbatum et non solummodo Incole ipsius Regni Hungariae (Inter quos Schisma esset facta (igy), digladiate extitissent et in presenciarum digladiarentur; verum eciam extere Nationes, pro ipso Regno Hungariae contendantes, hostilibus prelijs ipsum Regnum Hung. replerent et magnis fluctuaret periculis, cunctaque non modo gladijs, sed etiam Igne deuastarentur, atque in predam conuenterentur, vie quoque, presertim, que versus Strigonium et Budam ducerent, tam in aquis, quam in terris, per sicarios sunt obsesse, adeo, vt nulli hactenus tutus patuisset, pateretque in presenciarum accessus.* Proinde ob huiusmodi viarum discrimina, pro litteris citatorijs afferendis, per quarum execucionem causa et accio huiusmodi Iniuriarum perpetuari potuisset, aliquem nuncium mittere non valuissent et neque de presenti mittere possent, Expectassentque hucusque semper Regni et temporis pacitatem, Expectarentque et imposterum, quo commodius et*

sine periculo Iniuriarum agere possent; sed quia In Anno continuo a die illate Iniurie octo dumtaxat dies restarent, iidem domini - - canonici extiteruut solemniter protestati; vt eis tempus agendj et Accio Iniuriarum pro premissa eis illata Iniuria contra prefatum dominum Johannem Zalay comitem et suos complices, Idque fieri procurantes, propter tantam et seuientem hostilitatem, animique continuam complecionem, aut dissimulacionem quacumque, iam forsitan factam, vel fiendam, aliquatenus non tollatur, seu aboleatur, sed cum vie, Insidijs plene, aperirentur et Regnum hoc Hung. pacaretur, facultas esset eis semper Iniuriarum agere. De et super quibus omnibus et singulis prefatj domini canonicj pecierunt, vt eis vnum, vel plura superinde conficerem Instrumentum publicum, seu instrumenta publica, quod et fecj, mei Tabellionatus officio requirente, presentibus ibidem honorabilibus viris dominis *Georgio aichinger* sancti Nicolai Ep. et conf., et *Thoma pachmaer* ss. corporis xpi. Altarium in predicta Ecclesia Coll. poson. fundatorum Rectoribus, siue Beneficiatis, testibus fidedignis ad premissa vocatis, rogatis, specialiter requisitis. ¹⁾ Csak 1543. egyenlítettett ki ezen tárgy, és a hagyaték királyi parancs következtében Dobriacher Kristóf, legközelebbi rokonának adatott ki. —

1529. *Böösi Mátyás* (Magister Mathias de Bews) a lelkész, még pedig a legutolsó. Ezen évben t. i. szétrontattott a templom, a végből, hogy kövei a város falainak kijavítására szolgáljanak! Ujlaky Ferencz pozsonyi prépost, meg akarván menteni a templom kincstárát, ennek kiadatását követelte a polgároktól. Ezek ellenszegülvén, a k. biztosokhoz Salm és Lamberg grófok elejébe folyamodtak. Ezen a városi levéltárban tartott oklevél annyival is inkább érdekes, mert kivehető ebből, mily gazdagon volt ellátva e templom minden tekintetben. A lelkészen kívül ő oltárfőnöke (beneficiatus) volt, kik 1529. *Kék* (kegh) *Si-*

¹⁾ A jegyző aláírása hiányzik, miután ez az eredeti s Pápóczy saját kezével irt fogalmazat, melyről maga az illető okmány készült. — Ugyan-onnan, Papirra irt eredetije a pozsonykáptalani levéltárban, Acta Sacrae Sedis Poson.

mon, Aizinger György, Cerdonis Gáspár, Süket (Surdus) Benedek és Szempczy Péter voltak, az ezek által kezelt öt ugynevezett „Altaria“ volt itt alapítva, melyek házakkal és szőlőkel gazdagon valának ellátva. A lelkész mindég a káptalanból választatott és a templomnak jövedelméből 60, a sz. Mária tiszteletére tartott nagy miséért a városi tanácstól évenként 50 frtot kapott, azon kívül a sz. mártoni székesegyház jövedelmeinek bizonyos részeit birta. A szerencsétlen mohácsi csata után, mindig főlebb Bécs felé nyomulván a török sereg, Pozsonyt is ijedség fogta el. A város falai és bástyái romladozó karban lévén, mindent elkövettek azoknak gyors kiigazítására; s így lön, hogy az említett két császári biztos rendeletére ezen templom lemontatván, kövei a falak kijavítására fordítottak! . .

Mily nagy zavar uralkodhatott ekkor e városban, az 1529-iki városi számkönyvekből kivehető, a hol többi közt mondatik „Item Chamerer hat geben hannsen Voller, das er ain neues kamerregister hat gemacht, wie hainrico angestanden ist, und alles aingeschriben, so in der flucht ist ausgeben worden, wail kain schraiber vorhanden gewesen.“ Az ugynevezett *Halász kapu* eltorlaszoltatott föld és kövekkel, mivel a Duna felől leginkább tartottak az ellenség rohamától; mind ezt az említett számkönyv tanusítja: „Item verlaut Chamerer Ir achten, die In garten vor dem Viserthor die grosen Paim niedergeschlagen“. és tovább „Item verlaut Chamerer acht taglon, ains per 4. den. und 44 taglon, ains per 11. den, das man das Vistthor mit Stain, mist, und erdrich verschüdt hat“. Az egyetlen apáczakolostor, mely akkor Pozsonyban létezett, élelmi raktárul használtatott. Erről a számkönyvek: „Item von Mehl in Jungfrauenkloster abzutragen“. A kanonokházak egyike löpormalommá alakítatott át, mint a gyakran említett számkönyvek tanusítják: „Item gebn Chamerer den hafner, ain Ofen zu flicken in der Chorherrn haus, do man den Pulwer stampf hingesezt“. A városházban egy malom építettett: „die Wochn Simon und Jude verlaut Chamerer den zimerlaiten 5 Maisterlon, das man die müll in Rathaus gedekt“. Minden arra használható anyag a védelemre fordított: „Item den hainrich torsther geben, das er ain alts Wiltzeit aufgelest zu zundstriken“.

A bástyák szomszédságában fekvő házak födeleiktől megfosztattak: „die Wochn Mathei verlaut Chamerer hansen Aman und pangrazen hohenperger 11 Maisterlon, das sie an pulferstampf gearbait, und Schintl von Tächern geschlaggn“. Az öregek, asszonyok, gyermekek s a t. eltávolítottak a városból és valószínűleg az erős dévényi várban találtak menedéket, mint az említett számkönyvből így vehető ki: „Die Wochn Valentini gebn Chamerer Cunz Schiller und sain geselle, das sie ain pletten habn gen Tebn (Dévény) gefürt, die wagn und Waiber sambt den kindern übergefürt“. Ezen általános zavarban, mint már említém, a sor a templom lerontására is került, és a szétszedéshez 1528-iki szeptember havában fogtak az e célra a várostól fogadott napszámosok, mint ezt a számkönyv bizonyítja: „die Wochen Michaelis verlaut Chamerer hansen und pangrazen 8 lohn, das sie S. Laurentzen kirche abprochn“ továbbá: „die Wochn Simonis und Judae verlaut Chamerer den zimmer laiten, das sie die kirchn abprochn“. A lerontás erőlyesen folyt és még is csak az 1529-iki husvéti hétben végeztetett be a hason évi számkönyv fonálán: „die Wochn Letare verlaut maister hansen und Sigmundn, 8 maisterlon, und 20 gesellenlon, das sie die kirchn gar niderprochn“. A templom födele a városba vitetvén szintén a falak erősítésére fordítottak, miről a számkönyv: „die Wochn francisci verlaut Chamerer 4 taglon, die das holz von S. Laurentzenkirchn zu haken, auf wagn geladn und herein helfen fürn, und in püxenhof über haufn geraumbt“. Látjuk a számkönyvből, hogy emberélet is veszett el a szétbontásnál, midőn mondatik: „Chamerer gebn“ s a t. „ das sie den Sigmund Peutler habn ausgrabn, so in der kirchen verfaln gewesen, und wider aingrabn“. A templomban temetkezettek csontjai pedig a sirbolttal együtt földdel befödettek: „die Wohn invocavit verlaut chamerer 5 taglon, die todten pain bei S. Laurenzen in die Grufsten geraumbt“. - - Ily módon vált semivé ezen a mindenható tiszteletére szentelt hely! .

Minő lehetett külseje ez egyháznak, — nem bizonyos, mert semmi rajz ezt nem tartá fen számunkra, de hogy a nagyobbak közé tartozott, a városi levéltárban fenlévő egy-

idős jegyzet bizonyítja, mely így szól: „Item *Sand laurentzen kirchn und Kor umb, die habent CL-ta und VIII. (158) (k)lafter*“ Item *und die pfeylter und pogn inwenig, ti habn LX. (60) läfter*“. De nagyságát egy egykorú leltár is tanúsítja, melyből kitetszik, hogy benne 10 oltár volt, és a toronyban 3 nagy harang. Ugy látszik, hogy nagy kiméletlenséggel vitetett végbe a lebontás, miután mindjárt eleinte a templom valamennyi ablakai összetörttek; sőt még az arany és ezüst nemüekből is sok elveszett, mi, mint főnebb mondók, Ujlaky prépostot arra bírta, hogy a templom javainak azonnali átadását követelte a polároktól. Ezek ámbár folyamodtak ezen követelés ellen, még is kérdőre vonattak. A feleletpontokból látni, hogy az ékszerek többnyire széthordattak. Egy részét az ezüstnek és a miseruháknak az egyik káplány *Einzinger György* a lerontás alkalmával magával haza vitte, és tűz támadván, lakásán elégték, egy része pedig az ezüstnek a főoltárképpel együtt a székesegyházba vitetett, a többi pedig eladatván, a bástyák javítására fordított; a képek többnyire a lerontás alkalmával szétszakítottak; végtére a harangok egyike a városház tornyára vitetett, egyik eladatott és egyik ágyúvá átöntetett. Azon helyen hol *Szempezy Péter* káplány háza állott, az érsek számára egy jégverem készült, a szőlőket és földeket pedig a pozsonyi káptalan vette át. — A plébánia lak maga nem bontatott szét, mert 1533. I. Ferdinand a káptalant felhatalmazza, hogy adja el a házat s a bevett pénzen a káptalan utczában két más házat vegyen. De az eladásból úgy látszik mi sem lett; mert 1573. a város, 1575. pedig *Lepenhauser János* pozsonyi polgár évenkénti 3 forintért bírta, mint ezt a városi levéltárban tartott nyugták mutatják. —

E templom utolsó nyomai csak a múlt század vége felé enyésztek el végkép; 1774-ben t. i. lerontatván a város körüli falak és bástyák, a mindaddig tenálló sz. lőrinczi temető is elenyészett. Ezen sírkertben egy kápolna féle épület állott, melyet Bél Mátyás a sz. lőrinczi templom szentélye maradványának tart. A temető kapuján e következő felirat volt: „Anno 1667 *Coemeterium hoc Laurentianum*, et amplificatum et renovatum est, Opere mense Martio

inchoato, Majo vero absoluto“. Főképen a döghalálban meghaltak, későbbben csak az elítélt gonosztévők eltakarítására használtatott; míg végre 1774-ben házak épültek helyén. —

II.

A SZ. MIHÁLYRÓL NEVEZETT EGYHÁZ.

A mai Mihálykapu előtt, ugyanazon helyen, hol napjainkban a Trinitariusok hajdani temploma emelkedik két tornyával, még 1529-ben fenállott a sz. Mihály főangyalhoz czimzett egyház. — Keletkezéséről okiratok hiánya miatt bizonyosat nem állíthatunk, miután első ismerős lelkésze csak 1325. évben fordul elő a már sokszor idézett káptalani levéltárban ily szavakkal: „anno 1325. *Jacobus rector ecclesiae S. Michaelis.*“ 1341. *Mihály* ugyanott. 1350-ben a sz. lőrinczi plébános Hosszu János végrendeletében *Miklós* sz. mihályi lelkész neveztetik mint tanú, és az említett levéltár ugyanazon évben *Demeter* lelkészt említ.

1425. Szécsy Dénes esztergomi érsek meghagyja ezen templom, valamint a püspöki és récei lelkészeknek, hogy a tanács által elüzött sz. Mihály templomának oskolamestere-t helyezték vissza hivatalába. ¹⁾

1481. *Tamás* van nevezve, mint lelkész a káptalani levéltárban.

1486. évben Placentiai Miklós érseki helynök *Miklóst* (Nicolaum de Sleibus) nevezi ki lelkésznek. E kinevezésben Miklós elődeül bizonyos *Albert* említettik. ²⁾

1515. nagy tűzvész pusztítván Pozsonyt, azon alkalommal e templom is leégett, és nagyon valószínű, hogy szétbontása idejeig fel sem is volt építve; miután azon időszakig nyomára többé nem akadunk. Ugy látszik, hogy a város jobbágyai bontották szét, mivel a hasonlókoru városi számkönyvek említést sem tesznek róla. — A mi nagyságát illeti, erre nézve az említett hasonlókoru városlevéltári jegyzet némi felvilágosítást ad, hol ez van mondva: „Item

¹⁾ Káptalani levéltár.

²⁾ Városi levéltár.

und *Sand Michels kirchen und kor, die habent CL und ij (152) lafter.*“ Lelkészen kívül két javadalmazott áldor volt itt. A lelkész, házában kívül négy szőlőt birt a pozsonyi határban. A leltár szerint két harangja, és ékszerei, melyek egy nagy szentségtartóból, két ezüst keresztből, és nyolcz miseruhából állottak, a város falainak javítására fordítottak, részint el is veszték. — A szőlők eladattak 98 magyar forinton, és ezen összeg azon 100 katoná tartására fordítottatott, kiket a városi tanács Mária királyné segítségére küldött vala Budára. Megemlítendő még, hogy a pozsonyi szőlőművelőknek, (Hauer) ezen templomnál czéhök volt, mely szőlőkkel is el vala látva, és melyeket az említett polgárok a templom elenyészte alkalmával magok között szétosztottak.

Rakovszky István.

OKLEVÉLTÁR.

I.

TÖKÖLY IMRE ÉS ZRINYI ILONA LEVELEI.

Közli Veszely Károly.

A Károly-Fehérvárott, halhatlan emlékű püspökünk *Batthyáni Ignác* által alapított könyvtárban Nr. 5. IV. 9. szám alatt van egy kézirat, mely eddig mint II. *Rákóczy György* levelezéseinek fogalmazási gyűjteménye vala a czimtarba felvéve, de szigorúbb vizsgálat nyomán *Tököly Imre* hasonló levelezéseinek gyűjteményeül tűnik fel. A kézirat, kissé rongyolt állapotban, miután sem eleje, sem vége nincs meg, 240 lapot számlál és 198 levélnek fogalmazását foglalja magában. Ha tekintetbe vesszük, hogy e 198 levél 1696-ki január 9-kétől ugyanazon évi december 10-kéig iratott, bátran következtethetjük, hogy *Tököly Imre*, számkivetésében sűrű levelezést folytatott.

Én ugyan azt hiszem, hogy e kézirati töredék nem

csak a levelek szerzőinek személyisége miatt — mert *Zrinyi Ilonának* is van köztök több levele — hanem tartalmuk tekintetéből is igen érdekes; de e fölött az ítéletet honi történelmünk avatottabb művelőire akarván bízni: azokból inkább mutatványúl szándékunk egynehányat a tisztelt olvasó közönséggel megismertetni. Hogy azonban e szemelvénynyel is némi történelmi érdeknek megfeleljünk, oly tartalmú levelekkel kívánunk szolgálni; melyek némely történelmi íróink azon véleményét, hogy *Tököly Imre*, számkivetésében a törökök részéről fejedelmet illető bánásmódban részesült, tökéletesen megczáfolják. Két közléssel szolgálunk e tekintetben; a sorbani elsőséget a hőslelkű *Zrinyi Ilona* leveleinek engedvén.

ELSŐ KÖZLÉS.

ZRINYI ILONA LEVELEIBŐL.

I.

Ugyanakkor (jan. végén 1696-ban) egy Horvátországi Makér Péter nevű Urnak Kegyelmes Asszonyunk neve alatt.

Uramtól ő kegyelmétől értvén, hogy innen Horváth országban fognak valamely Török rabok menni sanczokkal edgyütt és kegyelmed felé léssen uttyok, nem tartván az én nemzetemhez és familiámhoz kegyelmedet is idegennek, kívántam ezen levelem által kegyelmedet Atyafiságosan köszönteni; Istentől jó egészséget és hazánkkal edgyütt boldogob állapotot kívánván kegyelmednek ez uj esztendőben; Azomba Zágrádban lévő Apácsák klastromában lévén nékem is egy öcsém, kegyelmedet kérem, bizonyos embere által jártassa meg és mind azon öcsénknek s mind egyéb Atyámfiainak életiről állapottyokról az illy sanczokért bójáró *Török* rabok által tudósítani ne nehezteljen, kegyelmed jó akarattyát s Atyafiságát igen kedvesen veszem. Uram ő kegyelme is ajánlván kegyelmednek atyafiságos szolgálattyát, ugy én is az Asszonynak ő kegyelmének, kegyelmed kedves házas társának, ajánlom ezzel Istennek sz. oltalmában kegyelmedet.

II.

Die 3. Apr. Skerlethnek kegyelmes Asszonyunk neve alatt.

Illustrissime Domine etc. Cum jam proxime cum Imperialibus Copiis hinc abituram Ill. vestram intellexerim, sors mea praesens infoelecissima, quae meliora sperando mox ad istas partes ex vi obligationis meae erga Maritum et Dominum meum Dilectissimum detulit, non ulterius dilationem mihi concedit, quin Ill. Dominationem vestram pro amico consilio requirerem; video enim animos Portae istius Ministrorum a Domino meo esse abalienatos. Protectionem, quae toti Orbi erat publicata et Diplomatum Imperialibus confirmata, de die in diem in praesentibus rerum nostrarum conjuncturis invalidari, negotia eiusdem quotidie in pejus ruere, commoditatibus vivendi et subsistendi nos destitui, nec amicos nobis servire posse. Quid ego misera et infoelix mulier sperare et qualem adhuc sortem expectare debeam? Quare Ill. Dominationem vestram rogo, dignetur recordationem habere eorum, quae aliquando de bona voluntate et Amicitia sua mihi Alb. Graecae dixerat; dignetur habere reflexionem in conscientia, quod sit Xtianus et mortalis, hoc nimirum post mortem nostram obtinemus, si quae amicis bene facimus, si non aliam mihi facere possit amicitiam, ad minus syncerum et Xtanum mihi dare consilium ne recuset; Deus et in ista et in futura vita Illustritati vestrae recompenset. etc.

III.

9. Apr. Kegyelmes Asszonyunk neve alatt az Császárnak.

Az Kurucz király Felesége Zrinyi Ilona Hatalmasságod lábait csokollya, Hatalmasságodnak az nagy Istenért reménkedik, tekincse mostani bajunkot és szánnyon meg bennünköt; mindenünköt Hatalmasságtok hűségiben el vettettük, Hatalmas Szultán Szulimán, és Szultán Ahmet Hatalmasságod előtt való Császárok Fermáni mellett tartván az én Uram az Szerhátokan laktunkba királyi kaput és hadat; kiknek az miribül igirtetett volt élések, és fizetések, de az mostani Hatalmas vezér idejében nem járván

ki sem fizetések sem élések úgy az mint kívántatott volna; kénszerítettünk másoktól tartásukra kölcsönélést fel venni; melynek az árában ezen az télen az Hatalmas vezér Fermányával jöve réánk két rendbeli Csauszok az adóssokkal, kellett fizetnünk 3338 Tallérokat, és minthogy az Uramot meg is akarták fogni; én megszáván, az mely Asszonyembernek való portékaim voltak, azokat eladván úgy fizettem meg. De még ezen kívül is vagyon töb hét erszény pénz adósságnál hátra; mellyet is honnan fizessük meg, nem tudgyuk; Hatalmasságotat nem busítottam volna; de az Hatalmas vezérrel nem lehetvén szemben, sem magam, sem az uram honnan bajunknak orvoslását várhattuk volna; Hatalmasságotnak az nagy Istenért reménkedem, szánnyon meg bennünköt, és ettől az bajtól szabadicsón meg; Isten Hatalmasságot fegyverit boldogicsa; ellenségit szégyenicse, és valamit szive Istentől kíván, adgya meg Hatalmasságotnak; vagyon ugyan egy kis tainunk; és 150 pénzünk is jár a harminczadról; de azzal is mindennapi szükségünket nem tehettyük.

IV.

(Ugyanakkor) Az vezérnek kegyelmes Asszonyunk neve alatt.

Noha talám engem az Török nemzet meg itil, hogy egy Asszonyember ilyen időben és helyen Nagyságotat megkereste supplicatiommal; de arról nem tehetek; Nagyságotat kérem megbocsásson, hogy mostani táborozó uttyában kellett busitanom; Istenét s Urát embernek szabad megkeresni; most Hatalmas Császár és Nagyságot az mi Uraink, más nem is orvosolhattya nyavalyánkot s panaszunkot, mind Isten s mind világ előtt nyilván vagyon, hogy az én Uram maga országában magát királyi modon tartotta; és én is királyné voltam; Munkács várát ez világ láttára három esztendeig az német ellenség ellen, mint egy Pasa oltalmaztam s tartottam; az Török nemzet ellenséginek ellensége, jó akaróinak jó akarója voltam, Isten akarattyából és az Török nemzet húsége mellett mindennünköt elvesztettük, az mink megmaradott is az Császár szolgálattyában az Végeken királyi kapút és feles hadakat

tartván mindenünket elvesztettük; Nagyságodnak egy néhány rendbéli Fermáni és Csaszok jövéen réánk, az Uramat szánván, asszony embernek való portékámat az mim volt el adván az adosoknak ezen az télen 3338 Tallérokat kellett fizetnem; de még ezen kívül is hét erszény pénznél fellyebb vagyunk adosok; Nagyságoddal szemben nem lehettem, az adosoknak mivel fizessek; Fermánok mellett gyűjtött és tartott az én Uram hadakat, megigirtetvén az Fermánokban, hogy a miribül tartják, én edgy Asszony ember lévén magamébül fizessek? Istenért, jó szerencséjért kérem Nagyságodat, szánnyon meg, szabadiacson meg ettől az bajtul, Hatalmas Császáruk méltóságáért mutassa kegyelmeségit, mert, Isten nagyságodat állgya meg, jár ugyan egy kis tainunk és száz ötven pénzünk az harminczadrol; de azzal mi szükségünket tehetjük, magunkot szolgálóinkot, szolgálóinkot ruházhattuké, az nevünk király, ezt az nevet az Császárok adták, azért az Hatalmas Császár és az Török nemzet becsületiért hadgyon oly tédarikkal bennünket, hogy egyéb nemzetek előtt is legyen hire; kiért mi is Istent imádunk Nagyságodért, etc.

V.

Asszonyunk neve alatt az Kgym. Agának Die 20 May.

Excell. D. mihi Colendissime. Honorem videndi et manus osculandi Exc. Vestrae cum nuperrima occasione obtinuerim, ansa fuit iterum praesentibus meis Excell. vestrae in memoriam reducere, instantias et humillimas supplicationes nostras, quas Pontentissimo Imperatori nostro, et Imperatrici humillime porrexeram, cum propter debitores multum quotidie molestemur et agravemur. Hungari et Transylvani praeterea nobiles in Valachia existentes clementem Imperatoris nostri de illis fienda(m) dispositionem et resolutionem, a Domino et Principe meo praestolentur, urgeantque; quibus respondere non potest, cum nullum habeat adhuc Potentissimae Imperatorum Majestatis super ipsis resolutionem. Mitto ad Exc. vestram hominem meum cum aliquo munusculo, rogatam eandem habeo, di-

gnetur obligationem et affectum nostrum, non autem munusculi parvitatem respicere, verbisque hominis mei nomine meo proponendis fidem adhibere, et me maritumque et Principem meum in Patrocinium et protectionem suam suscipere, quam in reliquo Divinae recomendo protectioni et maneo.

VI.

Császár Kaprisilai Tihájának Die 20 Maij Asszonyunk neve alatt.

Magnam in gratia et benevolentia Excell. vestrae confidentiam habendo, cum bonam Excell. vestrae voluntatem in nuperrima occasione experta fuerim, mitto itaque ad Excell. vestram hominem expressum, rogando eandem enixe, dignetur illum exaudire, et verbis illius nomine meo proponendis fidem adhibere, et cum bono desideratoque responso eundem remittere, tali benevolentia Excell. Vestra et me et Principem meum ad perpetua obsequia obligatos reddet. Quam in reliquo Divinae etc.

VII.

Az Csuhadárjának kegyelmes Asszonyunk neve alatt.

Uramhoz ő kegyelméhez miolta ide jöttünk jó indulatját és barátságát mutatván kegyelmed, nékem is nagyon hiremmel, Isten álgya meg érette. Kire nézve valami kis ajándékot küldöttem kegyelmednek, ne nézze az mi mostani állapotunkot és az ajándéknak kicsiny voltát, mert ha Isten éltet, többel leszünk adosok, azonban mint az mi országunkban szoktak sütni, és ily helyeken mint mi vagyunk; süttetvén az Szultána számára is, kérem kegyelmedet külgye bé; az Pasa segedelmébül, jó akarattýából vigye véghez, hogy az Szultána köntöse csokálására, az mikor az Császár innen el megyen, mehessek; Tavaly sem volt szerencsém, az Valide Szultána hire nélkül nem lehetvén, most mind az Császár, mind az Valide Szultána itt nagyon, kérem egy bizonyos választ külgyön nékem kegyelmed ebben az dologban. —

KÖNYVSZEMLE.

A helynevek magyarázója. Szerzette és összeállította ifjabb Részö Ensel Sándor, királyi táblai fogalmazó és közügyvéd. Első füzet. Pest, 1861. 8r. VIII. és 126 l. (Ára: 1 ft. 10 kr. o. p.)

A helynevekre, ha jól tudom, tudományos Akademiánk fordította első ízben figyelmét, 1837-ben e jutalomkérdést tűzve ki: Melyek a két hazában és hajdani magyar tartományokban részint fenlevő, részint régi emlékekben találató, azon magyar hangzatú helyirási (topographiai) és családnevek, melyeknek eredeti jelentését bizonyossággal, vagy legalább hihetőséggel, meghatározhatni? ¹⁾ A pályázat eredménye az lőn, hogy Lenkey Zsigmond, pelsőczyi helv. vall. lelkész, megnyerte ugyan a jutalmat; de pályáirata sajtóra nem érdemesített. ²⁾ Ez ügy azután, úgy látszik, szendergésnek indult, az 1848-ki év pedig, mint anynyi egyebet, egészen megakasztá. Ujra fölélesztetett 1850. a sok felé eleget tevő Révész Imre eszméje nyomán ³⁾, ki utóbb közölt is helyneveket ⁴⁾, támogatva Szabó Károly által ⁵⁾, tudományos Akademiánk pedig 1853-ik apr. 19-én új felhívást intézett e tárgyban a haza fiaihoz ⁶⁾. Azóta nemcsak az Akadémia kapott többektől ide vágó gyűjteményeket, hanem különböző folyóirataink is hoztak e nemű cikkeket, ifjabb Részö Ensel Sándor pedig a fenczimzett műben egész rendszeres munkát indított meg.

Ily munkában legfőbb a helynevek helyes magyarázata; e nélkül meddő és czéltévesztett a legjobb szándok és igyekezet is. Bizonyosan a kezdet nehézségével indokolható, hogy szerző is magyarázataiban helyenként tévut-

¹⁾ A magyar tudós társaság évkönyvei. IV. köt. Buda, 1840. 1. Osztály. 34. l.

²⁾ U. o. köt. Buda, 1848. I. osztály. 24 l. és Uj magyar muzeum 1831. VII. füz. 371. l.

³⁾ Uj magyar muzeum. 1850/1 III. füz. 170. l.

⁴⁾ U. o. 1851. IX. és 1851/2 III. füz.

⁵⁾ U. o. 1851. VII. füz.

⁶⁾ U. o. 1853. VIII. füz.

ra lépett s igazoltnak találtam Toldy Ferencz vélyeményét, a ki, Ensel önvallomása szerint az „Előszó“-ban, a gyűjtemény beceje mellett kissé hiszékeny szellemet talált a munkában uralkodónak kritikai szigor helyett.

Kritikai szigor hiányára mutat, egyebet közt, midőn *Ablonca*, gömörmegyei pusztája (11. l.) nevérol olvassuk, hogy „első lakói mint szlávok *Jablonczának* nevezték s ez nyárfás helyet jelent“, holott *jablon* szlávul nem *nyár*-, hanem *almafát* jelent. ¹⁾

Vegyük *Agáts*-ot, nyitramegyei pusztát (23. l.) „Névét“ ugymond sz., „szép akácza erdejétől nyeri, mely fa Éjszakamerikából eredt“; pár sorral alább pedig írva van: „Agáts 1337-ben Károly királytól gr. István alvárnagynak adományoztatott“. Neve tehát e pusztának 1337-ben már megvolt és még is a sokkal későbbben felfedezett Amerikából eredő akáczfától nyerte azt!

Nyitrából menjünk át Komárommegyébe, *Apácza-Szakálosra* (52. l.) „A pozsonyi Kláranénikék birtoka volt, honnét nevét is vette — nénike = apácza s hihetőleg *szakálos arczuak* voltak“. Megvallom, szerettem volna azon *szakálas arczu* apáczák közül legalább egyet látni!

35. l. *Albertfalváról* (Sachsenfeld, Promontorium), Buda alatt, mondatik, hogy 1819-ben alapított s pár sorral alább 1739-iki pecsége: „Sig. Promontorium“ körirattal említettik.

Ezek, ugy tartom, elegendők bebizonyítására, annak, hogy magyarázataiban s más adataiban szerző botlott s mivel ő Horváth István iskolájához látszik tartozni, lehetne munkájában amolyan *Nabuchodonozor* = *Nebolodozzon az ur* féle magyarázatokat is találni.

Ezektől azonban eltekintve, egyik elvitázhatlan érdeme szerzőnek az, hogy több helységnél, kutfökre hivatkozva, meg van említve keletkezésének, vagy legalább létezésének kipuhatható éve, mi hazánk egykori talán megirandó régi földiratához könnyebben hozzáférhető, mert már nyomába vezető, adatul szolgál. E tekintetből én is közlök

¹⁾ Uj kimerítő szlávmagyar szótár . . . készíté Jancsovics István. II. köt. Szarvas, 1848. 95. l.

néhány adatot ez uttal olyan községekről, melyekről a t. szerzőnél adat nincs: Előrebocsátom s megjegyzem azonban, hogy adataim, melyeket szerény könyvtáram s jegyzeteim szolgáltatnak, ne tekintessenek olyanokul, hogy náloknál régiebbek nincsenek. Ugy vélem, hogy emigy is némi, habár csekély, szolgálatot teszek az ügynek.

Adataim következők:

Nagy-Abony, Pozsonymegyében (5. l.), 1161—1173. közt telepített meg (Archaeologiai közlemények I. köt. 112. l.)

A nógrádmegyei *Agárd* (24. l.) létezése a XVII. század elejénél most már főlebb is vihető. Albert király ugyanis 1439-ki jun. 11-kén Szanda várát tartozandóságaival, ezek közt Agárddal, Erzsébet királynénak adományozta, mint olyat, melyet már Borbála özvegy királyné is birt. (Hunyadiak kora. X. köt. 52. l.)

Akor, puszta Biharmegyében (32. l.) 1422-ben Csáky Beky mint helysége Zsigmond királytól adományt nyert rá. (Magyarország családai. Nagy Ivántól. III. köt. 71. l.)

Tó-Almás, Pestmegyében (40. l.) Mint Szanda vára tartozandóságát Albert király 1439-ben jun. 11-kén Erzsébet királynénak adományozta (Hunyadiak kora X. köt. 52. l.)

Alsófalu, Gömörmegyében (45. l.) 1550-ki febr. 14-én Darvas Albert és György I. Ferdinandtól új királyi adományt kaptak rá (Magyarország családai. III. köt. 242. l.)

Amacz, Szatmármegyében (46. l.) 1625-ben Debreczeni Tamás rész birtokot nyert ott királyi adományban: (U. o. 262. l.)

And, barsmegyei puszta (48. l.) Kálnay István és fia, György 1594-ben új királyi adományt szereztek rá (U. o. VII. köt. 45. l.)

Andornak, borsodmegyei puszta (48. l.) Zsigmond király 1435-ben Liphay Miklós- és Péternek adományozta (Lubellei és kisleludi Liphay-család nemzékrendje és oklevelei. Nagy Ivántól. Pest, 1858. XII. és 5. ll.)

Apagy, Szabolcsmegyében (53. l.) Ezt a Csehcsalád Fűsy György és Jánostól az egrői káptalan előtti bevallás szerint megkapván, arra 1496-ban Ulászló királytól meg-

egyező adományt nyert (Magyarország családai. III. köt. 124. l.)

Apaj, Pozsonymegyében (53. l.) Apay Boldizsár és Ferencz 1510-ben kaptak rá adománylevelet (U. o. I. köt. 52. l.)

Kis-Apostag, fehérmegyei puszta (57. l.) Kerekes Pál, Tata vára kapitánya, V. Lászlótól némely magvaszakadt apostagi birtokokra 1453-ban kir. adományt nyert (U. o. VII. köt. 209. l.)

Nagy-Ar, Szathmármegyében (58. l.) Lakosai közül Báthory János jobbágyait, a Dománhidi család tagjai 1410-ben megsebesítették és nyilakkal összelődöztek (Magyarok életrajzai. Kerékgyártó Árpádtól. I. köt. 322. l.)

Arácsa, Zalamegyében (50. l.) Emlittetik mint dézmaadó helység Sz. Istvánnak az általa sz. Benedekrend számára épített szalai monostor alapítványlevelében (A magyar nemzet napjai a legrégebb időtől az arany bulláig. Jászay Páltól. III. füz. 268. l.)

Arak, Mosonymegyében (63. l.) 1500-ban Héderváry Miklós Katalin nővérének és férjének, Rozgonyi Istvánnak zálogosította el (Magyar történelmi tár. VI. köt. 23. l.)

Nagy-Aranyi, puszta Nógrádban (64. l.) 1558-ban Berényi András részbirtokot kapott belőle kir. adományban (Magyarország családai II. köt. 18. l.)

Aranyos, Komárommegyében (64. l.) Okiratilag 1267. emlittetik (Archaeologiai közlemények. I. köt. 47. l.)

Aranypataka, Sárosmegyében (67. l.) Mátyás király ólnodi Czudar Jakab magvaszakadtával több sárosmegyei helységgel Bártfának adományozta, de mivel Rozgonyi Osvát is jogot tartott azokhoz, a király 1474-ben olyan barátságos egyezést eszközölt, hogy Aranypataka azután is Bártfáé maradt (Hunyadiak kora. IV. köt. 353. l.)

Ardányháza, Bereghmegyében (60. l.) Árdánfalva név alatt előfordul Mátyás királynak 1463-iki határjárató parancsában (U. o. XI. köt. 55. l.)

Ártánd, Biharban (69. és 79. ll.) 1552-ben Ártándy Kelemen és Demeter birták (Magyarország családai I. köt. 68. l.)

Fekete-Ardó, Ugocsamegyében (69. l.) 1471-ben Drág-

fy Miklós és fia, Bertalan, kivántak birtokába iktattatni (Magyar akadémiai értesítő 1857. 392. l.)

Árpád, Biharmegyében (75. l.) 1397-ben Csáky Péter szerezte meg birtokául (Magyarország családai III. köt. 72. l.)

Aszaló, Abaujmegyében (81. l.) 1556 után Bebek György kapta Ferdinandtól (U. o. I. köt. 262. l.)

Asztély, Bereghmegyében (84. l.) 1609-ben Homonnay Bálint országbíró előtt tiltakozás történt az ellen, hogy Asztélyt Alaghy Ferencz és neje, Prépostvári Sára, adomány útján magokévé tegyék Csernavoday Gábor három leánya rövidségével (U. o. III. köt. 23. l.)

Atrak, Nyitramegyében (90. l.) 1506-ban Dombay János ivadéka már folytonos birtoklásában volt e helységnek (U. o. 350. l.)

Azar, Zemplénmegyében (90. l.) 1435-ben Azary György, Péter és János birtoka volt (Magyarok életrajzai I. köt. 65. l.)

Köztudomásu, hogy nemcsak sajtó útján szóba hozott, hol van a honalapító Árpád eltemetve, hanem sírjának feltalálása végett ásatások is történtek nemrég Ó-Buda területén ott, a hol őt, adatok nyomán, eltemetettnek vélik. Biztos eredmény felmutatva még nincs, mert az ásatásokat betiltotta a rendőrség. Szerző e munkája 92—126. lapjain Árpád eltemetése helyét, okmányokkal támogatva, szintén keresi s azt Ó-Buda határában Péterhegy alatt egy patakfórrás felett, hol Fejéregyház romjai maig is megvannak alaphban, síkságon, ut mellett bizonyosan véli megtalálhatónak.

Garády.

AZ ÉRTEKEZŐ TÁRCZÁJA.

TUDOMÁNYOS ÉS IRODALMI INTÉZETEK.

I. Magyar tud. Akadémia.

Január 27-én a math. és természettudományi osztályok ülése, utóbb közös ülés. E napon Xantus János akadémiai székét foglalta

el „A datok a tenger természettani földiratához“ című igen érdekes és jeles értekezéssel, melyet az ez alkalomra szokatlan nagy számú hallgatóság előtt olvasott fel. Ez értekezésnek tartalmát képző adatok egy, sajátlag új, s Maury-, a hírneves amerikai tengerész által alapított, de már is nagy sikerrel művelt tudomány köréből valók. A tudós értekező, ki e szakra nézve állásánál fogva éveken át személyes gyakorlat terén forgott, élénk s gyakran költői lelkesültségű előadásában leginkább azon folytonos változási processust tüntet ki, melyet a milliárdnyi tengeri puhányok a tenger vize szilárd részeinek (a só és mésznek) elválásztása és ez által az alsó viz fajsúlyának megkönnyítése folytán eszközölnek, mely által egyszersmind az éghajlatok szabályozására is befolyanak e parány állatok, és a földszarkok felé melegséget terjesztenek. A székfoglaló tudós felolvasása bevégeztével hangosan kitörő éljenzésekben részesült. Ezután a titoknok jelenté, hogy még Győry Sándor r. tag „Az egyenletek általános feloldásáról“ irt értekezése lett volna felolvasandó, de az értekező az ülési tárgyak sokasága tekintetéből e szándékától elállván, az felolvasottnak tekintetett.

Olvastott Petko János lev. tag. levele a selmeczi földrengésről, mely f. é. január 13-án reggeli 2 óra előtt egy pár percczel kezdődött. E földrengés — úgy látszik — csak egy lökés által jött létre, s alig két másodpercig tartott. A hullámozás keletről nyugatnak irányult. A rengést moraj kísérte, olyan féle, mint midőn a házfedeletől hőtömeg zuhan le. Épületekben semmi kárt nem okozott. Észrevették még a földrengést Hodrusbányán, Vichnyén, Bélabányán, Prencsfaluban, Szent-Antalon, Báthon. A titoknok jelenté, hogy Gyalokay Mózes, Hunyady Jenő és Possert József urak értekezéseket küldöttek be az akademiának bírálat végett. Az akademiának levén egy határozata, mely szerint nem akadémiai tagok csak valamelyik akadémiai tag által terjeszthetnek az akadémia elé bármely értekezést, miután különben is az akadémia ilyesmikkel nem foglalkozhatik; a beküldő urak ama határozatról értesíttetni fognak.

Vége Ballagi Mór r. t. Brassai S. l. tagtól egy „rövid válasz“t kezdett olvasni Győri Sándor r. t. ellen, azon kijelentéssel, hogy a beküldő azt jegyzőkönyvbe is vétetni kívánja. A humoristico-polemicus czáfolat egypárszor félbeszakított „nem ide való“ közbeszórással; azonban mind ennek daczára a felolvasás megtörtént. Jegyzőkönyvbe menni nem fog, hanem az Értesítőbe, ha előbb három tag megbíráltta.

Ezután az osztályülés összes ülésé változott.

A titoknok indítványa folytán a névkönyv kiadásáról történt intézkedés. Olvastatott a math. és term. tudom. bizottság jelentése, Szabó József előadó indítványa folytán, Petényi Salamon hátrahagyott műveinek kiadása iránt. E munkák kiadása még 1855-ben elhatározatott, s a szerkesztésre Kubinyi Ferencz r. tag kéretett fel, a ki Petényi irományait három következő osztályok szerint rendezte. I. Paleontologiai rész, melyhez a szerkesztő a szerzőnek életrajzát adná. II. Általános állattani és különösen az emlősökre és halakra vonatkozó

rész. III. Ornithologiai munkálatok. A kiadás iránti javaslatok elfogadtatván, az ügy vezetése az állandó bizottságra ruháztatott.

Ugyanez összes ülésben bejelentetett és helybenhagyott a nyelvtudományi osztály állandó bizottmányának újbóli szervezete.

Az akademia újlag a bécsi zoologiai és botanicai társulattal lépett csereviszonyba; a pesti egyetemi segélyegylet könyvtárának kiadmányai-val megalapítását elősegíti. Ez úttal felemlítettvén a hazai kiadóknak a kötelmi példányok küldésében elmaradásuk; felfogja őket hívni az akademia a pontos beküldésre.

A titkár jelenté, hogy az újabb könyvadományok közt Xántus János l. tagtól nagy becsű ajándékok foglaltatnak, ritkább amerikai művek, gyönyörű atlaszokkal.

Végül az ülés a sopronyi városi törvényszék jelentésével fejeztett be, mely szerint a Kőszeghen elhunyt Rosswimmer szül. Seybold Judit asszony német nyelven kelt végrendeletében az akademiának 10 trtot hagyományozott.

Február 3-án a törvénytudományi osztály ülésében Trefort Ágoston l. tag. jeles és igen élvezetes emlékbeszédet olvasott fel az akademia egyik külföldi tavalyl elhunyt tagjáról Tocqueville Elek híres államtudósról, kinek „A Demokratia Amerikában“ czimű művét irodalmunk is birja Fábíán Gábor fordításából. A számos éljennel fogadott felolvasás után Ipolyi Arnold mutatta be az „Archaeologiai közlemények“ megjelent II. kötetét. Ezt követék a titoknoki jelentések, melyek szerint Purgstaller József a kegyesrendiek tartományi főnöke rendes tagi 3 évi fizetését, Hoványi F. és Szalay Ágoston urak pedig az Értesítőben megjelent munkáikért járó tiszteletdíjat felajánlották az akademia tőkénének öregbitésére. Mely szép áldozat-készségek hangos éljenek közt méltányos köszönettel fogadtattak.

Felolvasatott Vámbéry l. tag levele Konstantinápolyból, melyben most kinálkozó fontos történelmi török munkák megvételére 800 ft. utalványozását kéri; előbb a veendő munkák névjegyzékének megküldésére utasítatott. Saska Károly két munkája a bírálók összehangzó véleménye nyomán a szerzőnek visszaadatott. Végül az akademia tőkéljéhez, házépítésre, és a Széchenyi emlékszoborra tett adakozások jelentettek be.

Február 10-én a nyelvtudományi osztály ülésében Fogarasy János r. tag tartott felolvasást egy hosszabb ily czimű „Szabatosság az ige időkben“ értekezéséből, melyből ez alkalommal a bevezetést olvasta fel. Az értekezés főleg a magyar-ige multakat tárgyalja, és a magyar irány helyreállítását, vagy megigazítását kívánja eszközölni. — Ugyanez ülésben bemutatá Szabó József l. tag Kenesey Albert hajós kapitánynak már kész Hajózási műszótárát, a titoknok pedig Tatar-nyelvmutatványokat nyujtott bé Vámbéri Armin l. tagtól.

Február 17-én a tört.-törvénytudom. és philos. osztály gyűlésén Horváth Czirill r. tag tartott felolvasást „Schelling azon-sági rendszeréről.“

Olvastatott Meskó István tábornok levele, azt tudató, hogy Savigny

„Beruf unserer Zeit zur Gesetzgebung“ című munkáját fordítja magyarra. Az értesítés teljes méltánnyal fogadtatott; azonban a tábornok ur ezen nemes törekvése nézve megjegyeztetett, hogy a nevezett mű, bár most is irodalomtörténeti béccsel bír, de a tudomány jelen állásának ma már meg nem felel.

Rómer akadémiai levéltárnok úr jelenté, hogy Ertl Károly úr a Rummy család okleveleit — ezek között Árpádkorbélieket is — szíves volt az akadémia részére megszerezni, melyek ingyen lemásolására, az e szakban jártas ifjak Véghely Dezső és Gércsy Kálmán ajánlkoztak.

Végre Göhler úr, bécsi állam-ministeriumi fogalmazó és a Bécsben 1859-ben megjelent „Statistische Ergebnisse der Volkszählung“ mű szerzője az utolsó hivatalos összeírás szerint közli a szorosabb értelemben vett Magyarország népessége számát, ajánlkozván további közlésekre és fölvilágosításokra is. Ez adatok a statisztikai bizottsághoz tétettek át. Ez adatok következők:

I. Dunántúli kerület: Mosony vármegye 71,827. Győr 96,946. Komárom 130,069. Fehér 182,441. Tolna 214,865. Baranya 265,072. Somogy 252,326. Veszprém 186,546. Zala 272,421. Vas 290,372. Sopron 212,580.

II. Dunáninneni kerület: Pozsony 232,569. Nyitra 401,106. Trencsén 227,971. Árva 72,124. Liptó 72,415. Zólyom 91,472. Turóc 42,107. Bars 121,986. Esztergom 59,673. Hont 111,155. Pest, Pilis és Solt 655,543. Bács-Bodrag 527,077. Nograd? Jászkún kerületek 194,146.

III. Tiszáninneni kerület: Heves és Külső-Szolnok 290,836. Borsod 171,280. Gömör 153,307. Szepes 159,367. Torna 22,257. Sáros 148,287. Abauj 150,258. Zemplén 241,631. Ung 99,318. Bereg 131,883.

IV. Tiszántúli kerület: Krassó 234,180. Temes 320,168. Torontál 389,692. Csanád 88,379. Békés 188,011. Máramaros 182,416. Bihar 470,439. Szathmár 247,718. Szabolcs 210,300. Ugocsa 54,597. Csongrád 186,752. Arad 270,595. Hajdu kerület 54,663.

Visszakapcsolt részek: Kraszna 47,271. Középszolnok 102,310. Zaránd 51,550. Kővárvidék 48,025. Összes lélekszám: 9,890,436.

Horvátország lakossága 561,496. Slavoniai megyék 331,020. Erdély 1,923,592.

II. A kir. m. természet-tudományi társulat.

Január 20-ki szak- és közgyűlésén, Balogh Kálmán, a szilárd testeknek a bélbolyhók szövétébe való behatolásáról értekezett. Szerinte azok oda juthatnak, ha ugyanazon tulajdonságokkal bírnak és ugyanazon feltételek közt vannak, mint a bolyhók által felvett zsíreseppek. Ezen tulajdonságok és fölvételek pedig következők: 1. igen apróknak és finoman szétosztott állapotban kell lenniök; 2. hogy gömbölydedek, simák és ruganyosak legyenek; 3. hogy hoptogén hártáival borítottassanak; 4. szükség, hogy időnként az előhaladó körmozgás folytán nagyobb légnyomás alatt álljanak.

Ezután Grossmann a Bährfele dinami körről értekezett; Bähr

ugyanis Drezdában a selyemzsinórra függesztett sulynak az aláírt kör felletti különböző, a kör közepére tett fémtől feltételezett, meghatározott irányú mozgását, a mely a fonalat tartótól különböző másik kézbe vett más fémtől ismét meghatározott irányban váltóztattnak, vesz fel. Azonban értekező csak Bähr adatait, s nem elébb a kísérleteket közölve a társulat tagjainak az ily nemű dolgok iránti kétségét legkevésbé sem oszlatván el, a megkezdett kísérleteknek további szemlélése az ilyesmiben gyönyörködők elé utasított.

Most a szakgyűlés közgyűléssé alakulva át, elhatározott, hogy a mivel a társulat évek óta nem bír, ezennel rendes szállást vesz fel, hogy legalább könyvtára a tagok használatára nyitva álljon, hol a vidéki tagok is, a társulattal mindennemű szükséges érintkezéseiket eszközölhessék.

Továbbá, főleg a társulat számadásai kellő kezelhetése tekintetéből határozott, hogy az év végén tartatni szokott közgyűlés ezentúl január elején, a júniusi másik pedig július elején tartassék.

Ezek után Rómer ur egy Xánthus urnak az állatok gyűjtésmódjáról írt munkája kinyomatására hívta fel a társulatot, oly czélből, hogy ez a külföldi magyaroknak mindenfelé kezökhez juttatván, s így a hogyan? kérdés megszüntetve alkalom szolgáltatassék azoknak a Xánthus és Dukaiéle nemes nyomdokokat követni muzeumunk gazdagítására. A társulat szűk pénz viszonyai mellett is e felhívásnak hazafiui készséggel engedett.

Végül Rómer ur Xánthus nevében indítványozá, hogy társulatunk működnék közre, miként Pesten oly sok európai nagyobb városok példájára egy állatkert állíttatnék fel, melyhez — a hazai állatokhoz — Xánthus ur az amerikai madarak egész sorát ígérte küldeni. Ez ügyben Xánthus ur elnökle alatt intézkedni egy bizottmány neveztetett ki.

Közelebb Nendvich Károly választmányi, Tauscher Gyula, Simonyi Antal, Pápai Ferencz rendes tagok neve nem közöltetett.

Január 29-iki közgyűlésén Xánthus ur indítványára Pesten lehető előbb felállítandó állatkert ügyébeni intézkedésre kiküldött bizottmánya Xánthus ur elnökle alatt január 5-én tartotta első gyűlését. A bizottmány tagjai kivétel nélkül mélyen áthatottak lévén az eszme korés czélszerűségétől, határozatilag mondták ki, hogy bár fájdalom, az idők az eféle eszmék létesítésére nem a legkedvezőbbek is, azt egész erélylyel fogják megkezdeni, hogy mivel már Európa minden nagyobb városa bír, fővárosunk se nélkülözze tovább. Egy ily állatkert felállítását, mely gyűllyhelye legyen az összes hazai állatokon kívül a lehető legtöbb külföldieknek is, hol azok alakját, életmódját, természeti sajátságait naponta szemlélhetni lehessen, Pesten, a haza fővárosában, megfordulási helyén a hon legtöbb lakóinak, tartózkodási helyén oly sok tanulóinak, szobrászai s festészeinek, állandó lakhelyén annyi ezer lakosságnak, tovább halasztani; nem csak mindézeknek egyik legtanulságosabb s magasztosabb élvezettől megfosztása lenne, hanem egyszersmind vétkes mulasztás a hazai tudományosság, a hazai művészet ellenében. A felállítás, való, nehézségekkel jár ugyan, s nálunk inkább, mint másutt, ma inkább, mint valaha; de hol van az akadály, melylyel erős akarat, szilárd elhatáro-

zás szembeszállani ne merne. Más városokban az ilyesmiknek felállítása-hoz a városi pénztár, fővárosokban a kormány nagy összegekkel szokott járulni. Mi ilyesmikre az igaz nem számíthatunk: de egy állatkert nem csak szép, élvezetes és tanulságos, hanem egyszersmind hasznos is szokott lenni, nem akarok itt a hazánkban néhány állattal megjelenő s onnan telt zsebbel távozó állatsereglet tulajdonosokra mutatni, hanem elmondom, hogy az Európa legtöbb városaiban létező ily állatkertek részvényeseké s nincs közülök egy is, mely a részvényt gazdagon ne kamatoztatná s hogy a pesti állatkert lenne e tekintetben az egyedüli kivétel, midőn Pest a külföld utazóinak is mindinkább egyik czélpontja, azt még csak gondolni is képtelenség volna.

Különben, hogy az éfélék iránti fogékonyság s kedv, ha valahol eddig is hazánkban sem hiányzott, bizonyítják azt valamint a hon különböző részeiben, ugy Pesten is egyesek birtokában rég létező számos magán gyűjtemények. A fővárosi ily magán gyűjtemények közül csak egyet említek fel a Dr. Gerenday József tanár urét, kinek a fűvészkerben 13 év óta folyvást van ily magán állatsereglete, mely jelenleg is több mint 100 darabból áll, ki azt a mai gyűlésben a pesti állatkertnek egészben nagylelkűleg felajánlotta. Ez ajánlathoz véve Xantus ur amerikai papagály, galamb s más madarakból álló ajánlatát, a bizottmánynak az ügy keresztülvitelérei lelkesodottságát, a pesti állatkert létrejövéséről kétkedni nem lehet.

A mai bizottmány működése tehát következőkben határozódik: a pesti állatkert mielőbb felállítandó lesz; a felállítás részvényes társulat utján történend; Pest városa alkalmas hely átengedésére megkérjük; az alapszabályok kidolgozására egy szűkebb, az egyéb érdemleges teendők intézésére pedig egy minden rangu honfiakból álló szélesebb bizottmány fog meghivatni.

Pesten tehát ezek szerint állatkert van keletkezőben, oly állatkert, mely Európában keleten s délen, társai közt a végpontot képezné, mely minden európai társait abban mulná felül, hogy míg azok főleg külföldi, ez főleg hazai állatfajokat tartalmazna, melyek közül több fajt azok bármelyikében hasztalan keresnénk; s ez állatkert, mondom hazánkban lenne!

Addig is, míg ez ügyben közelebb többről tudósíthatnám a hazai közönséget, s míg az tetteges részvételt is igényelne: azt, mint a hazai becsület, a hazai tudományosság, s a hazai művészettel szoros kapcsolatban állót, komolyabb megfontolása s melegebb részvételébe ajánlani el nem mulaszthatom.

Dr. Tóth Sándor, a kir. m. természettud. társ. első titk.

Február 12-ki szakgyűlésén Weisz Ármín Fourier rendezett osztásáról, annak számtani lehozásáról s a gyakorlatbani előnyeiről értekezett. Utána Thán Károly külföldi vegytani közléseket tett. Nevezetesen ismertette azon kitűnő módszert, melyet Playfoir és Wankly Edinburgban fedeztek fel a gőzsűrűségek meghatározására forrpontjuk alatti hőmérsékelnél, mely azon tényre van alapítva, hogy a levegőbeni vízgőz közönséges hőmérsékelnél ugyanazon sűrűséggel bír, mint tiszta állapotban 100^o-nál.

E felfedezés értekező szerint az elméleti vegytanra nézve igen becses, a mennyiben általa a magasabb hőmérséknél vegytanilag felbomló izzó testek gőzsűrűsége és ez által tömecs-sulyja is meghatározható, mi az eddigi módszerek mellett lehetetlen volt. — Azután a lithium vegysúlyjának Bunsen vegműtermében D i e c h l által történt meghatározását ismertette, mely a legújabb eszközök segítségével tökéletesen tiszta lithium vegyülettel vitetvén végbe, több hitelt érdemel az eddigi meghatározásoknál. Szerinte a lithium végsulya = 7,026. Ezután a Bähr-féle dynami körröli értekezés hirdett folytatása következett volna; de miután Jedlik Ányos egyetemi tanár részint irodalom történetileg, részint pedig kísérletei nyomán előadta, hogy Bährnek a dynami körre vonatkozó minden adatai csak csalódáson alapulnak, a társulat a közelebbi gyűlés határozatához híven, a tárgyat egészen magán körre hagyni jónak találta. Továbbá Tóth Sándor a köngsbergi kir. természettani s gazdasági társulat munkálatainak cserepéldányát mutatta be. Végre pedig Jedlik Ányos a karlsruhei tanár Redtenbacher „Die anfänglichen und die gegenwärtigen Erwärmungs-Zustände der Weltkörper“ című nagy becsű művét mutatta be, melyben számtanilag bizonyítatik be, hogy az égi testek nehézkedés következtében mindinkább összetömlenek, s így hőséget fejlesztenek ki, e hőség-kifejtés folytán pedig az égi testek melegükből folyvást veszítenek, így a nap is, mely bizonyos idő múlva a hőmérsék oly alanti fokán fog állani, hogy szerves lények számára is láthatóvá válhatik.

III. Kisfaludy-társaság.

Miután a Kisfaludy-társaság a pártolónak ígért 60 ívnyi könyv-illetményből e mostani 2-dik szállítmány (Az ember tragédiája és Bede Ádám II-ik füzeté) szétküldése után 1861-ről már csak 10—12 ívvel van hátra; melyet azonban a szállítási tetemes költség enyhítése végett az 1862-diki járadék első szállítmányához kénytelen csatolni: alulírt ezennel tisztelettel figyelmezteti a pártoló urakat és hölgyeket az 1862-i pénzilletmény, hasonlóan 4 for. beküldésére, mint a melynek elmaradása a társulat könyvkiadásainak megindult folyamát újra megakaszthatná. A pénzes levelek alulírthoz eddigi szállására (Üllei ut és 3 pipa utca sarkán, 11-dik szám) intézendők.

Arany János, a Kisfaludy-társaság igazgatója.

A Kisfaludy-társaság jan. 30-án tartotta tagválasztó ülését. Nyolcz hely lévén összesen betölthető, a társaság ezuttal ötöt töltött be. Tagokul választotta nevezetesen Bérczy Károly, Dobsz Lajos, Fábíán Gábor, Lévai József, Madách Inre urakat, kiknek az illető választási okmányok már elküldettek. Ezen ülésben három új alapítvány lön bejenteve, ugy mint szitányi Ullmann Adolf, szitányi Ullmann Incze és szitányi Ullmann Vilmos uraké. Elhatározta egyszersmind a társaság ezen ülésben, hogy a pótlékoknak járó könyvilletményekben ezentúl az alapítók is részesüljenek. Örömmel értesült a társaság, hogy a nemzeti színházban febr. 5-én disz-előadás fog tartatni, melynek jövedelme harmad részét az igazgatóság a

Kisfaludy-társaságnak szánta; ennek következtében a budai népszínházban a Kisfaludy-társaság javára rendezendő műkedvelői előadás egy nappal előbb t. i. febr. 4-én lesz. Pesten, jan. 31. 1862.

Greguss Ágost, titoknok.

A Kisfaludy-Társaság XII-ik közgyűlése febr. 6-án tartott meg a muzeum diszteremében nagyszámu közönség előtt. Az ülést báró Eötvös József elnök remek beszédével nyitá meg, mely után a program szerint Greguss Ágost titoknoki jelentését olvasta fel a társaság történeteiről s munkálkodásáról az utolsó közülés óta, a mint ezt alább egész terjedelmében közölni szükiesgesnek véltük.

A titoknoki jelentésre következett Szász Károly tagnak, „Lorántfi Zsuzsanna szőnyege“ című szép költeménye, felolvasva a szerzőtől. Utána Tóth Lőrincz megható emlékbeszéde Vachott Sándor fölött. Ez után Arany János olvasta remek eposának a „Daliás Idők“nek második és harmadik énekét, mely az ünnepély fénypontját képezte. Aranyt Jókai váltá föl „Babel“ című verses elbeszélésének felolvasásával, mely szintén köztetszést aratott. Az ülést az 1848. évi pályázásokról szóló tudósítás, és az új jutalom-kérdés kihirdetése után elnöki zárszó fejezte be.

Titoknoki jelentés

a társaság történeteiről s munkálkodásáról az utolsó közülés óta.

Tisztelt gyülekezet!

Föladatomná van téve a Kisfaludy-társaság történeteinek előadása az utolsó közülés óta mostanig.

Az ügyek rendes folyásában a társaság közületeit egy-egy esztendő választja el egymástól, s így a titoknok hivatalos jelentése a társaság történeteiről a legközelebb elmúlt esztendő körére szokott kiterjedni; de ha jelen közületeinkből visszatekintünk, ennek közvetlen elődjét tizennégy évi távolban látjuk mögöttünk.

A Kisfaludy-társaság 1848-ki febr. 6-kán tartotta utolsó közületeit; az utána következett febr. 6-kán Budapest nem volt a haza fővárosa, nem is város többé, hanem tábor.

Az új rendszer az egyesületek szabad működését akadályozván, a Kisfaludy-társaság munkálkodása is megakadt, s e sivár időben csak egy-egy könyv emlékeztette rá olykor a közönséget. E kénytelen szünet közben jelent meg:

- 1) Az „Évlapok VII-dik kötete (1849);
- 2) A „Hellen könyvtár“ V. és VI-dik kötete, Euripides válogatott színműveiből „Ifigeniát Aulisban“ s „Ifigeniát Taurisban“ Szabó Károlytól foglalva magában (1849);
- 3) „A szépségzet alapvonalai“ Greguss Ágosttól, mely munkát a Kisfaludy-társaság még 1847-ben fogadott el kiadás végett (1849);
- 4) A „Széptani remekírók“ III-dik kötete. M. Fab. Quintilianus

utasítása az ékesszólásra, Szenvey Imrétől, az egri érsek, Bartakovics Béla ur ő excja költségén (1856);

azonkívül Kisfaludy Károly munkáinak többféle kiadásai, a költsénekk állítandó emlék pénzalapja növelésére rendezve Toldy Ferencz által így nevezetesen ;

5) Tihamér, regény (1854);

6) Vig elbeszélések, képekkel, a „Vasárnapi könyvtár“ nyolczadik füzetéül (1856);

7) Versei, gyémánt kiadásban (1858);

8) Minden munkái, mint ötödik összes kiadás, nyolcz kötetben (1859—60).

A társaság egyébiránt az alatt is, mig működését meg kellett szüntetnie, nem szünet meg fáradozni, hogy azt újra megkezdhesse. Mihelyest egyfelől az akkori győztesek ingerültsége csillapodni, másfelől a nemzet zsibbadtsága oszladozni kezdte, s némi remény mutatkozék arra, hogy a Kisfaludy-társaságnak tán megengedik ártatlan és békés, a politikától idegen, csupán szépirodalmunk emelésére s nemesítésére czélzó munkája folytatását: a társaság elnöksége nem késett a Kisfaludy-társaság alapszabályait megerősítés végett fölterjeszteni. Ez 1853-ban történt, s a társaság négy évig várakozott a feleletre, mely nem jött meg. Az elnökség 1857-ben febr. 16-kán megújítá kérelmét, mire a budai cs. k. helytartósági osztály egy év mulva, t. i. 1858-ban febr. 9-én arról értesíté az elnököt, hogy a benyújtott alapszabályok „nem alkalmasak a legfelsőbb helyen való előterjesztésre“ s ennélfogva új alapszabályi terv beadása kívántatik. Az új alapszabályi terv megvitatására — s csupán erre — a társaság engedelmet kapott, hogy cs. biztos jelenlétében ülést tarthasson. Ez ülést Császár Ferencz alelnök febr. 26-kán megtartá s az ujon átdolgozott alapszabályok, haladéktalanul fölterjesztetének. A budai cs. kir. helytartósági osztály mart. 27-kén ezeknek ismét némi módosításait sürgeté; aztán az egész ügy megint elpihent két esztendőre. A Kisfaludy-társaság további fenállása végül 1860-ban april. 6-kai legfelsőbb elhatározással engedtetett meg. A cs. k. helytartóság — már ekkor nem „osztály“ — máj. 2-kán tudatá az elnökkel, s a föléledt társaság azon hó 24-dikén tartá meg első ülését.

Ezen ülésben — a jegyzőkönyv tanúsága szerint összesen tíz tag vett részt, jóllehet a helybeliek csaknem mindnyájan megjelentek. *) Hány ismerős arcz, hány fényes név hiányzott a díszes koszorúból — s hány örökre !

Bajza József, Bártfay László, Császár Ferencz, Garay János, Hazucha Ferencz, Helmezy Mihály, Nagy Ignác, Péczely József, Szenczy Imre, Szenvey József, Szontagh Gusztáv, Vörösmarty — halva; egy harmada a 48-beli társaságnak !

Ketten, élve bár és tollukkal a hazának élve, de távol a hazától: Jósika Miklós és Pulszky Ferencz.

*) Eötvös József b. mint elnök, Toldy Ferencz, mint igazgató, Gaál József, Kiss Károly, Lukács Móricz, Szalay László, Székács József, Szigligeti Ede, Tóth Lőrincz és titoknokul Hunfalvy Pál.

Még mások, élve, és a hazában élve, de élő halottak, mint Vachott Sándor

A megfogyott társaságnak egyik legelső gondja volt új munkásokkal gyarapítani erejét s júl. 15-én kilencz új tagot választott kebelébe. Ezek: Csengery Antal, Greguss Ágost, Gyulai Pál, Jókai Mór, Kazinczy Gábor, Kemény Zsigmond b., Salamon Ferencz, Szász Károly, Tóth Kálmán.

A választásokon kívül még néhány függőben maradt ügyet intézett el a társaság; így többek közt az 1848-ban beérkezett nyolcz hitregei pályamunka közül, a megbízott bírálók jelentései alapján, az ötven arany jutalmat s Józsi Miklós b. által ehez ajánlott ezüst billikomot az 5. számú s ily jeligéjűnek ítélte: „Milyen az ember, olyan az istene,“ melynek szerzőjéül a M. Akademiának most már elhunyt rendes tagja, Kállay Ferencz bizonyult; — aztán, egyesülten az új tagokkal, abban fáradozt, hogy új munkássága alapjait megvesse. Aug. 1-jén tartott ülésében megválasztá elnökeit és tisztségviselőit; s áthatva azon meggyőződéstől, hogy feladatát, mely most már kiválólag szépirodalmunk irányozásában áll, csak úgy fogja kellően teljesíthetni, ha új erővel megindítandó kiadásait nagyobb mérvben, több ágra kiterjeszkedve, minél számosabb közönségnek nyújthatja, bizottságot nevezett ki, hogy a mivelés alá veendő tárgyakra s foganatosítandó vállalatokra, ugyszintén a szükséges anyagi alap megszerzésére s biztosítására nézve, részletes tervet készítsen. E tervet a társaság sept. 27-kén tárgyalván, jóváhagyta, hogy hozzá képest azonnal meg is kezdje működését.

Egyik teendője volt a társaság köré gyűjteni a hon ama lelkeseit, kik valamint gyámolításukkal általában lehetővé teszik e szépirodalmi intézet munkásságát, úgy e munkásságra irányzott figyelmök és érdekeltségök által azt folytonosan buzdítják és sikerét mintegy előre biztosítják. A másik teendő volt maga a társaság munkásságának kiszabása és megindítása. E két feladat oly szorosan ügyévé van kapcsolva, hogy egyiket a másik nélkül nem lehetett megoldani: mert a föléledt társaság hogyan indítsa meg munkálkodását a szükséges pénzerő nélkül? de viszont hogyan forduljon e szükséges kellékkért a hon lelkeseihez, ha föléledéséről épen megindított munkássága által nem győzi meg a nemzetet? Az első lépéseket igen óvatosan kellett megtenni, nehogy a társaság akár vállalkozási buzgalmában átlépvén azon határokat, melyek közé a hazafias áldozatokban ugyan ki nem fáradt, hanem nagyobb-kisebb mértékben még is kimerült nemzet segítsége kénytelen volna szorítkozni, munkásságának nagy megkezdése által annak folytatását kockáztassa, akár pedig kishitűleg csak az előre bizony kimutatható anyagi alapra támaszkodván, mely magában jóformán tért sem enged működésének, a közrészvét tétlen bevévérisa által magát e részvétet eljátszsa.

Minden körülményt gondosan számba véve, a társaság egyelőre következőkben alapította meg munkásságát.

Az „Évlapok“at, miut a Kisfaludy-társaság működésének hivatalos közlönyét, ezentul is ki fogja boesátani, még pedig mint 1847-ig, a tar-

talom bősége szerint egy vagy több évre terjedő kötetekben. E kiadás költségeit a társaság saját erejéből, azaz ama tőkék kamataiból hitte fődözhetni, melyekkel 1860-ban rendelkezett.

Elhatározta továbbá a társaság, hogy szépirodalmi könyvtárt indít meg, melyből évenként 60—60 ívet fog közzétenni, olyképen, hogy a megjelenendő, akár eredeti, akár fordított munkák egy harmada becsesebb költői műveket, kétharmada pedig regényes olvasmányt foglaljon magában. Ezen kiadás költségeit a társaság előfizetés útján akarta fődözni, fölszólítást intézve a haza fiaihoz és leányaihoz, hogy, mint a Kisfaludy-Társaság pártolói, kötelezzék magukat három éven át évenkénti 4—4 ftnyi díj befizetésére, melyért nekik, szintén három éven át, azon 60 íves vállalatba fölveendő könyvek fognának — pártolói illetményül — kijárni.

Tomori Anasztáz ur bőkezűsége folytán még lehetővé lett, hogy a Kisfaludy-Társaság Schakspeare magyar kiadásába is belebocsátkozzék. Tomori ur ugyanis késznek nyilatkozott a Kisfaludy-Társaság által esz-közlendő s közrebocsátandó magyar Schakspeare-kiadás költségeit előlegezni, s e kiadás netaláni tiszta jövedelmét a társaságnak ajánlotta föl. A társaság örömmel karolá föl az ügyet, föl hívá a magyar írókat Schakspeare fordítására s közétevé egyszersemind kívánalmait a fordítás minősége iránt; a kiadásból remélhető tiszta jövedelemben pedig az ugy is igen mérsékelt (egy-egy szinműért 200 ftjával) díjazandó fordítókat határozá részesíteni.

Az elősoroltakon kívül a társaság ezúttal, pénzügyi állapotánál fogva, egyébre nem terjeszkedhetett; hogy azonban módja legyen célját, mely szépirodalmunk emelése s a közizlés némesítése, minél hathatósabban előmozdítani, hogy kiadványainak mind számát, mind értékét növelhesse, hogy akár jutalomkérdések kitézése, akár bizonyos, különösen szépészeti munkák megíratása vagy már kész jelesek közrebocsátása által íróinkat a széptudomány kevésbé kegyelt, de nem kevésbé fontos részeinek mivelésére ösztönözze: abban állapodott meg, hogy fölszólítást fog intézni hazánk vagyonosb fiaihoz, de kivált leányaihoz, legyenek e szépirodalmi intézet élénkebb és sikeresb működésének biztosítóivá, alapítsanak számára nagyobb tőkéket, melyek őt az imént röviden elősorolt földadatok teljesítésére képessé tegyék, szóval, álljanak föl e társaság Moeenásáiként, kiknek a társaság csak az „Évlapok“kal kedveskednék, számot adva bennök, hogy miképen gyümölcsözteti a kezére bocsátott hazafias áldozatokat. (Ujabb határozat szerint azonban a társaság mindaddig, míg a pártolás mértéke e hatvaníves vállalat fentartására elegendő lesz, az alapítókat a pártolói könyvilletményekben is részesíti.)

A társaság még ezen, jövendőbeli munkálkodására vonatkozó előkészületekkel volt elfoglalva, midőn a közülés rendes ideje, a mult évi febr. 6-ik napja következett. Mily munkálkodási eredményt mutathatott föl ekkor a társaság? Ugyszólván csak terveket, nem tetteket. Szabad volt-e meghinunk a közönséget, hogy elmondjuk neki — nem a mit foganásítottunk, de a mibe még bele sem fogtunk? Nem jobb-e hallgatni, ha nincs miről beszélni? A méltányos nemzet bizonyára nem is várta,

hogy az alig néhány hava feltámadt intézet már valami készszel, valami sikeres végzeményekkel állhasson elő: de épen azért czélszerű lett volna-e — közülés mutatványával — a várakozást fölbreszteni és ki nem elégíteni? . . . A társaság fájdalommal bár, arra látta magát kénytetve, hogy a legelső közlési napot, mely ujjászületése óta reá virradt, közülés nélkül hagyja elmúlni, bizván, hogy egy év lefolytával, a következő közülés napján annál több vívmánynyal fog a közönség előtt megjelenhetni.

E nap ime bekövetkezett — s mit mutathatunk föl? A társaság tervei tényekké érlelődtek-e? A nemzet fölkarolta-e a segélyre szoruló intézetet? s ha igen, az intézet méltólag viszonzta-e az iránta nyilvánult részvétet? Szóval, eleget tett-e a nemzet a társaságért s a társaság a nemzetért?

Legyen szabad e kettős kérdésre úgy felelnem, hogy mind a nemzet, mind a társaság bizonyára többet tett volna, ha nincsenek a lefolyt év súlyos küzdelmei.

A közügyelem folytonosan és szinte kizárólag az ország ügyeire irányozva; sokáig elfojtott vágyak lázként kiütvén, majd a teljesedés reményével hevítik, majd a meghiúsulás aggodalmával fagyalják a kedélyeket; végre még a családi tűzhelyek is hivatlan vendégektől vannak elfoglalva, s a régi közmondás, hogy legjobb otthon veszíteni kezdi értelmét: az egész esztendő úgy halad, hogy igazán alig lehet vala csodálni, ha nemzetünk végkép meg is feledkezett volna e szerény társaságról. De nem feledkezett meg róla. Találkoztak mégis nagyjaink, kik országos gondjaik mellett intézetünk gyámolítására is gondoltak; találkoztak nagyobb számmal — hölgyeink, kik a honszeretet mohóságával siettek tetteleg nyilvánítani részvétöket a társaság iránt; jöttek a gazdagok ajándékkal; jöttek a szegények áldozataikkal; és az egyesekhez majd egyesületek is csatlakoztak. Intézetünk új feltámadása óta mostanig többben a Kisfaludy-Társaság alapítói közé léptek. Összesen 64 alapítvány.

Ezen alapítókön kívül még számosan gyarapították a társaság pénztárát nagyobb-kisebb adományokkal.

A társaság egyébiránt nemcsak pénzbeli adományokban részesült. Idősb Bartal György kir. tanácsos ur Kisfaludy Károlynak egy sajátkezű olajfestményével, Spissich László ur szintén Kisfaludy Károlynak 28 levelével eredeti kéziratban, többen könyvekkel. — Horváth Döme ur nevezetesen egész kis könyvtárral — ajándékozták meg a társaságot.

Mindezen adományok, melyek az „Évlapok“-ban egyenkint meg lesznek nevezve, szép tanúságot tesznek azon készségről, melylyel a haza magyar szépirodalmi intézetünk fenállását s munkálkodását biztosítani igyekezett; mégis kénytelenek vagyunk megvallani, hogy a társaság vagyona az eddig hozzájárult alapítványok s egyéb pénzbeli adományok által még korántsem gyarapodott annyira, hogy kívánatos sikerrel foganatosíthatná azon czéljait, melyeket mind szépirodalmunk érdeke, mind saját rendeltetése is elébe tűz.

Szathmáry Lajos ur, kit a Kisfaludy-Társaság szerencsés volt a mult évben pénztárnokul megnyerhetni, jelentésében kimutatja, hogy

1861-nek végéig az összes pénztári forgalom 6314 frt 68 kr-ra, a valószínű kiadás pedig 83 frt 83 kr-ra rugott; e szerint maradt a pénztárban 6230 frt 85 kr (mely összegből 5983 frt 66 kr. letétemény, 247 frt 19 kr pedig készpénzben van meg); s ha ezen 6230 frt 85 krnyi összeghez még hozzáadunk három régebbi 1239 forintnyi künlevő tőkét: kiderül, hogy 1861-diki dec. 31-kén a társaság összes pénztári állapotát 7469 frt 85 kr képezte. A társaság tehát ezen tőke ötös kamatait fordíthatná szép céljaira valószínűsítésére; e kamatok pedig 373 frtot tesznek!

Meg kell jegyezni, hogy a kimutatott összegbe a pártolók évdíjai nincsenek bele tudva, mert ezek a hatvan éves vállalat költségei fődőzésére szolgálván, külön kezeltetnek s belőlök csak a netán fennmaradandó tiszta jövedelem foly be időnkint a társaság pénztárába.

Látnivaló a fentebbi kimutatásból hogy a Kisfaludy-Társaságnak, hivatása kellő betöltésére, még nincs elegendő pénzereje; — de, hála Istennek, valamije mégis már van, s e mellett a Shakespeare-kiadást Tomori ur, a hatvan éves vállalatot pedig pártolói biztosítják: ennélfogva méltán elvárhatni tőle, hogy mégis már tett legyen valamit.

Ime az adatok, melyek a Kisfaludy-Társaság múltévi működését vázolják.

A Shakespeare-kiadást illetőleg, ennek előmozdításában írónk még nem tanúsítottak nagy buzgóságot; a közrebocsátott fölszólítás következtében ugyanis mostanig mindössze négy színmű érkezett be: Ács Zsigmond ur a „Velencei kalmárt“, Kalmár Géza ur „VI. Henrik“ első részét, Szász Károly társasági tag pedig „Othellot“ s a „Téli regét“ bocsátotta intézetünk bírálata alá. E beküldött fordítások közül a társaság eddigelé „Othellot“ fogadta el kiadás végett, legközelebb pedig ismét várható egy, tán két lefordított színmű elfogadása, úgy, hogy a magyar Shakespeareből ez idén ha nem több, legalább az első kötet mégis meg fog jelenhetni.

A hatvan éves vállalat, legyőzvé a kezdet nehézségeit, már tetteleg megindult. Ennek első füzetét a „Külföldi népdalok“ gyűjteménye képezi Greguss Ágost társasági tagtól. Egy másik tag, Kazinczy Gábor, három moliéri vigjáték, ugymint „Tartuffe“, a „Fösvény“ és „Dandin György“ fordítását ajánlotta föl e vállalat számára, még két tag pedig, Szász Károly és Tóth Kálmán a Hugo Victorféle „Századok legendájá“-ból kisze-melt költeményekkel ígérkeztek hozzá járulni; s remélhetjük, hogy mind Molière említett művei, mind Hugo Victor mondái a pártolókat illető kiadványoknak még első három éves szakaszában fognak helyet foglalni.

A regények sorát e kiadványokban „Bede Ádám“ nyitotta meg Eliot Györgytől, szintén egy társasági tag, Salamon Ferencz, fordítása szerint. Ezen angol írói termék rövid ismertetésére legyen elég fölhoznom, hogy a nő, ki annak szerzője, ez egy műve által egyik legnépszerűbb íróvá emelkedett, még pedig népszerűvé mind a bírálókat, mind a közönség előtt, és népszerűvé Angolországban, melynek regényirodalma jelenleg valamennyi nemzetét felülmulja s mely e nemből csak az élők között oly írókat mutathat föl, mint Bulver és Lever, Dickens és Thackeray. „Bede Ádám“-ból pártolónk eddig két füzetet kaptak: ezt a regény hátralevő része mihamarabb követni fogja.

Franciaország mostani legnagyobb regényírója szintén nő, mint a „Bede Ádám“ szerzője. Kell-e mondanom, hogy Sand Györgyöt értem? A társaság ennek is kiadja egyik legújabb s legszebb regényét, mely tavaly „Valvédre“ czim alatt jelent meg. Tetemes része már le van fordítva, s mihelyt a most folyó angol regény a sajtó alól kikerülend, azonnal megindul.

Még egy művet kell emlitenem, melyet a hatvan ives vállalatban közrebocsátottunk. Ezen mű: az „Ember tragédiája“, drámai költemény, Madách Imrétől.

A Kisfaludy-Társaság, fenállása legelső évtizedében, oly szerencsés volt, hogy egy addig ismeretlen költői nagyságot, hogy „Toldy“ szerzőjét mutathatta be a hazának; ne tekintsük-e kedvező jelül, hogy a társaságnak most, ujjászületése legelső évében, hasonló szerencse jutott s az „Ember tragédiája“ szerzőjében egy eddig szintén ismeretlen költői nagyságot mutathat be?

Az „Ember tragédiáját“ minden fogékony lélek a gyönyör azon megdöbbenésével üdvözölte, melyet csak igazán jeles mű okozhat, de mulhatatlanul okoz is; és a költemény alig látott világot, midőn a fellelkesültek már két világirodalmi remekkel, az „Elveszett paradicsom“ mal és „Faust“ tal kezdték azt összeméretezni. Kétségtelen, hogy a mű becésnek tüzetes meghatározása, illető helyének kiszabása nem az első hevület, hanem a higgadt bíráló dolga, s ez van arra hivatva, hogy a műnek mind szépségeit, mind fogyatkozásait részletenkint fölvilágosítsa és megmagyarázza; de annyit már most is kimondhatunk, hogy e szintoly merész, mint nagy szerkezetben, a mely két összülőben az összes emberiséget személyesíti, mégis a drámai egyénítés szokatlan erejével találkozunk, — hogy az csupa jelkép és mégis élet, csupa elvonás és mégis költészet. Ezméjét az ember meghasonlása képezi, ki a legfőbb jó után törekszik, de a legföbbitől független akar lenni, ki végtelen célokat ohajt elérni, de csak végeseket bír kitűzni, ki szabadságra vágyva, rabságról győződik meg, és szellemiségében elbizakodva, martaléka lesz anyagiségának, ki szeretetért eped, és gyűlölséget arat, kinek tudás kell, és csak annyira juthat, hogy átlátja tudatlanságát, ki ellöki magát isteni vezérétől s az ismeretlen pályán tájékozatlanul szerte bolyong és tévedez. Fölteszi magában, hogy maga lesz sorsának ura, s megkísérti ez uraságot; de az emberiség történeteiből kiemelt egyes mozzanatok, az egyes haladási fokoknak leg-hatalmasabb képviselői nem tanusítanak egyebet, mint fenhéjazó tervének örökösen ismétlődő meghiusultát: az ember minden új meg új társadalmi körbe, mint optimista lép be, s mindenikből mint pessimista távozik; fá-sultan elfordul működéseinek színhelyétől, e földtől, hol annyit szenvedett s nem bír ellenni nélküle; utóvégre már nem tűzve ki semmi célt, a merő küzddéssel is beérné, s ime, képtelen küzdeni . . . De hátha mindezen alakok, mindezen képek hamisak? A történetek nem épen azt bizonyítják-e, hogy az emberiség folytonos fejlődésben teljesíti rendeltetését, tehát való-sítja céljait? — Ugy van; s e célok épen azért egyetlenegy mozzanatban sincsenek teljesen valósitva. Ez nem lehet máskép, s e kénytelenség a hi-vőt nem tántoritja meg, de az elpártolt Ádámot kétségbeejti. És ne feled-

jük, hogy a feltüntetett képek nem annyira egyetemes történelmi, hanem egyéni lélektani következetesség szerint váltogatják egymást, hogy azok ennél fogva kevésbé tárgyilag, mint inkább önmaguk mondhatók igazaknak, a mennyiben t. i. a társadalmakat nem merőben úgy tükröztetik, a mint valósággal voltak, vannak és lesznek, hanem a mint a Lucifer karján haladó ember látja. E képek tehát épen félszepségök által igazán egészek, végletességeikben öszhangosak és látszatos hütlenségök mellett is hűk: azon igazságot érzékitik, hogy a korlátolt ember számára nincs teljes önállóság: vagy Istentől, vagy Lucifertől kell függnie s nem lehet a jótól elszakadnia, hogy ne pártoljon a gonoszhoz; meghasonlásából pedig csak akkor épül ki, eljátszott lelki nyugalmát csak úgy nyeri vissza, ha viszont bizalommal ismét az Isten gondviselése alá bocsátkozik.

De most veszem észre, hogy rövid jelentés helyett egész ismertetésbe fogtam. Térjünk a titoknoki előadás rendes útjára.

Az elősorolt fizetek, melyek a hatvanéves vállalatban eddig megjelentek, összesen 49 ivet töltenek be; a pártolók első évi könyvilletményéből e szerint még 11 iv van hátra; e hátralékot a másodévi szállitmányokban fogják pártolóink megkapni, addig is, hiszszük, hogy számuk, mely eddig 1094-re rug, még tetemesen megszorodik.

Az „Évlapok“ tekintetében azon intézkedés történt, hogy legközelebbi (VIII-dik) kötetöknek a társaság történeteire vonatkozó részét felében Toldy Ferencz alelnök, felében Arany János igazgató szerkeszste: az előbbi t. i. 1846/7 óta intézetünk újabb föltámadásai, az utóbbi ettől mostanig. Az „Évlapok“ másik tárgyát, azaz a tagok munkálatait illetőleg, már van kész anyagunk is, a mihez rövid időn még több fog járulni, úgy, hogy esztendő folytán az „Évlapok“ jókora kötetét reméljük kiadhatni.

Az „Évlapok“-ba felveendő kész anyagot azon munkák egy része képezi, melyeket tagjaink a társaság havi üléseiben olvastak föl, mutattak be. Legyen szabad azokat futólag érintenem. Arany János igazgató mutatóványokat terjesztett elő Shakespeare „Nyáréji álma“ fordításából és ily című nagyobb művéből: „Vojtina könyve a költészetről“; Erdélyi János tagunktól az „Uj Magyar Muzeum“-ban megkezdett „Aesthetikai tanulmányok“ folytatását vettük; Fáy András veterán társunk, az irodalom örökifju bajnoka, Cicero két beszédét, Archias költő és Marcellus mellett, fordította le a társaság számára; Greguss Agost titoknok a „Külföldi népdalok“ gyűjteményével köszöntvén be, a népköltészet viszonyáról a műköltészethez mondott el néhány észrevételt; Szász Károly tag „A kis Ilonka emlékezete“ című költeményeiből olvasott föl; Toldy Ferencz alelnök Kisfaludy Károlynak, néjéhez irt s a társaság birtokába jutott 28 levelét, más alkalommal meg Csokonai tervezett „Árpádiászat“ ismertette a fennmaradt töredékek alapján; Tóth Kálmán segédtitoknok „Dobó Katicza“ című szindarabja egy részét közölte a társasággal.

A tagok munkálkodásához tartozik különféle dolgozatok megírása is. A Shakespeare-fordításokon kívül, melyekről fentebb már emlékeztem, az 1848-ból öröklött két rendbeli pályamunkák s több hazánkfíatól kiadás végett beküldött egyéb fordítások, így Lamartine „Genovéa“ja Ko-

vás János urtól; Aeschylus „Lebilincelt Prometheusza“ Zilahí Károly urtól, az „Odesszia“ Zombory Lipót urtól, igényelték a vizsgálatot. A pályamunkák felől külön, részletes tudósítás fogja értesíteni a közönséget; itt elég legyen megjegyeznem, hogy a pályázat eredménye korántsem örvedetes; és fájdalom, hasonló eredményt kell jelentenem az elősorolt fordítások tárgyában, melyeket bírálóink olyanoknak találtak, hogy a társaság nem vállalhatta el kiadásukat.

Annál örvedetesebb azonban, hogy a társaság mégis hozzácsatolhatta nevét egy oly munkához, mely mint jeles műfordítás irodalmunknak nemcsak díszére szolgál, de benne rég érezhető hézagot is pótol s helyét az igazán szükséges könyvek közt foglalja el: Cicero leveleit értem, Fábrián Gábortól, melyeknek avatott kézzel rendezett gyűjteménye hat kötetben a Kisfaludy-Társaság pártolása mellett jelenik meg s melyekből az első kötetek már közkezen is forognak.

És ezzel be volna végezve, a mit a társaság működéséről irodalmi tekintetben mondanom kellett; hátra van még egykét másnemű tárgy, mi említetlenül nem hagyható.

Először is emlékezzünk meg szíves örömmel azokról, kik nemzeti ünnepélyeik alkalmával szintén megemlékeztek rólunk: a kecskemétiokről, kik Katona szobra leleplezéséhez (mult évi májusban), és szerb testvéreinkről, kik az ujvidéki Tököli-ünnepélyre (mult évi augusztusban) hívtak meg bennünket. A Kisfaludy-Társaság köszönettel fogadván a megtiszteltetést, mind a kecskeméti, mind az ujvidéki ünnepélyen több tagja által képviseltette magát.

És ezután emlékezzünk meg fájdalommal — halottainkról. Társaságunk, melynek sorai már ugyis oly tetemesen meg voltak ritkulva, a mult évben ismét három kitünő tagját veszítette el: Szemere Pált (mart. 18-án), Vachott Sándort (april 9-dikén) és Sárosy Gyulát (november 16-dikán). E három költő, bár mennyire különbözött is egymástól, élet és viszonytagságok, jellem és izlés dolgában, bármily ellentét mutatkozott is kettejüknek megtört férfikora s az elsőnek ép aggsága között; mégis mind a háromnak műveiben oly számos közös vonásra akadunk, oly vonásokra, melyeket annál inkább ki lehet emelnünk, mivel költészetünkben általában a ritkaságok közé tartoznak. Mind a háromnak lyráját bizonyos gyöngéd választékosság, a gondolatok s érzelmek kifejezésében rendkívüli tisztaság és pontosság, a külalak csinja, s a nyelv szabatosága jellemzi.

Az ő elköltözésük által is szaporodott hézagok betöltésére a társaság új választásokat rendezett s f. é. jan. 30-dikai ülésében öt érdemes íróvett föl tagjai közé: Bérczy Károlyt, Dobsa Lajost, Fábrián Gábort, Léway Józsefet és Madách Imrét.

A társaság még ez új tagokkal sem emelkedett 1848-diki létszámához, valamint még akkori virágzásától is távol áll; hiszszük azonban — hogyne hinnők! — hogy 48-diki műkört — hazánkkal együtt — ő is mihamarabb vissza fogja szerezni.

Tudósítás az 1848-beli pályázásokról.

Az 1848-ban kitűzött jutalomkérdések közül a szépműi föladásra:

„Kivántatik II. József császár életképe“, egy, a rendkívüli költői föladás-pedig: „Készítessék legenda sz. Erzsébet magyar kir. hercegasszonyról,“ hátrm pályamunka érkezett. A bírálók szerint e pályamunkák nem üték meg a mértéket. A Kisfaludy-Társaság tehát, magáévá tevén a bírálók javaslatait, elhatározta, hogy egyik jutalom se adassék ki. E határozat következtében a szerzők nevét rejtő négy jeligés levél elégettetett.

Jutalomkérdés, melyet a Kisfaludy-Társaság 1862-dik évi február 6-dikán hirdet.

Adassék elő a széptani elvek, nézetek fejlődése irodalmunkban, Szerdahelyi Györgytől 1830-ig. Jutalma huszonöt arany.

Megjegyzendő, hogy a társaság nem töredékes adat- és idézethaltalmazt, hanem egybefüggő, jól tömbezt összeállítást, okfejtő, világos tárgyalást kíván.

A kéziratok, idegen kézzel, tisztán másolva, bekötve, lapozva, a szerző valódi nevét rejtő, lepecsételt jelmondatos levél kíséretében, folyó 1862-dik évi november 1-jeig a társaság titoknokához küldendők.

A társaság tagjai nem pályázhatnak.

Kelt Pesten, a Kisfaludy-társaság 1862-dik évi január 30-dikán tartott üléséből.

Greguss Ágost, titoknok.

IRODALMI NAPLÓ.

— A lapok — s ezek közt főleg a Pesti-Napló — II. Rákóczy Ferencz hamvainak és siremlékének Törökországból hazánkba szállítását sürgetik, miután a legujabbi hírek szerint azok a szétrombolás és végképeni elenyészás veszélyének vannak kitéve. Egy indítvány szerint ennek eszközzésére Rákóczy nővérének Juliannának Aspremont leányágon utóda gróf Erdődi György lett volna felszólítandó. A kegyeletes ügy vezetésére egy bizottmány van alakulóban.

— A „G y ó g y á s z a t“ czimű jeles szaklap szerkesztője Póor Imre 20 darab aranyat tűzött ki egyéni elismerés gyanánt annak ki a k i n a l n a k hazánkban termő oly növényi pótszerét fedezné fel, mely annál drágább nem, de gyógyhatásra nézve vele azonos lenne.

— Bunsen és Kirchoff heidelbergi tanárok nevezetes felfedezést tettek napunk vegytani elemeit illetőleg, melyre

nézve Dumas, Franciaország legelső vegytanára kinyilatkozattatta, hogy az, mint jelen századunk legfontosabb tudományi kísérlete és sikere tekintendő, és hogy abból az emberiségre beláthatlan jótétemények származhatnak. A két német tanárt a francziák császára a becsületrend lovagkeresztjével tisztelte meg.

— A pesti fő-reáltanodában gyors írászi tan-szék is állítottott és arra tanáruł Fenyvessy Adolf gyorsíró úr alkalmaztatott.

— Dr. Chyzer Kornél a magyar orvosok és természetvizsgálók vándorgyűléseinek megújítását indítványozza.

— Sándor László hazánkfia — mint a Figyelő 15. számában olvassuk — feltalálta, hogyan lehet a gázt nem csak világításra, hanem egyszersmind erő kifejtésére és melegítésre is használni. A francia akademia nagy elismeréssel fogadta e találmányt, sőt már több gyárban alkalmazva is van.

— A párizsi tudományos akademiának legújabbán hirdetett pályadíjai 1862. 1863. 1864 és 1866. évekre következők:

1. A halak idegrendszerének összehasonlító boncztana. Beküldési határidő deczember 30. 1862. Díj 300 frank.

2. 850 frank azon munkáért, legyen kézirat, avagy nyomtatvány, mely a kísérleti élettan előmozdítására nézve legjobb. Ezen díjra minden évben pályázhatni. Határidő minden év aprilis 1.

3. Hasznos felfödözés a gyógyítás körül, vagy mód, mely által egyik vagy másik művesség (mesterség) üzése kevésbé leszen egészségrontó. Minden évben pályázható. Határidő évenként april. 1.

4. Az olasz pikkelysömör (pellagra) története, ide értve annak földrajzi elterjedését, jellegét, ok-tanát, kórhatározatát és szerelését. Díj 5000 fr. H. idő april 1. 1864.

5. A berz (electricitas) czélszerű alkalmazása a gyógyászatban. Díj 5000 fr. H. idő april. 1. 1866.

6. A tagok megtartása a csonthártya megtartása által. Díj 10,000 fr. mely összeget Napoleon császár megkettőz. H. idő april 1. 1866.

7. Az úgy nevezett önleges nemzés (generat. spontanea) kérdéséhez felderítő adatok. Díj 2500 fr. h. idő apr. 1. 1862.

8. Mily befolyásuk lehet a külhatányoknak a gerinces állat ébrényének fejlődésére. Díj 2500 fr. h. idő april 1. 1862.

9. A keleti kholera olyan szerelése, mely az esetek tulnyomó többségében sikeres. Díj 100,000 fr. Beadható bármikor. Addig is

10. ez összeg egy évi kamata — 4000 fr. — annak adatik, ki az örökletég kütegek (dartres) oktanát és sikeres szerelését fejt meg. Évenként bármikor.

11. Beccses felfödözések a sebészet, belgyógyászat, gyógyszer- és növénytan körében, mindég vonatkozással a gyógyításra. Díj 2000 fr. h. idő april. I. 1862. Minden pályamű francia nyelven irandó, és bérmentve küldessék: „au Secrétariat de l'Institut“.

A francia tud. akademia élő tagjainak koruk szerint névsora következő: Pasquier hg. 95 éves, Viennet 85, De Segur 82, de Barante 80, Dupin 79, Lebrun 77, Guizot 75, de Broglie 73, Lamartine 72, Villemain 72, Berryer 72, Empis 72, Pongerville 70, Cousin 70, Patin 69, Florens 68, Mignet 66. Thiers 65, Remusat 65, de Vigny 63, Ampère 62, St. Marc-Girardin 61, de Sacy 61, Victor Hugo 60, Mgr. Dupanloup 60, Vitet 60, Merimée 59, Sainte-Beuve 58, Nisard 56, Legouvé 56, Jules Sandeau 52, Montalembert 52, Falloux 51. Laprade 50, Ponsard 48, Emilie Augier 42 éves. — Jelenleg Biot halálával együtt három hely üres.

KRÓNIKAI JEGYZETEK.

Selmeczen — mint az akademiai ülések tárgyalásai közt olvashatjuk — jan. 13-án reggeli 2 óra előtt egy pár percczel földrengés volt észrevehető; mely egy lökés által jött létre s két másod perczig alig tartott. A hullámlás keletről nyugatnak irányult, és morajjal párosult. Épületekben semmi kárt nem tett. Észrevették e földrengést a vidéken még Hodrusbányán, Vihnyén, Béla-bányán, Prencfaluban, Szent-Antalon, Báthon.

Brassóban január 14-én volt földrengés, mely január

22-én éji 12 órakor ismétlődött, és pedig jelentékenyebb erővel, azonban kárt egyszer sem tett.

A sziszeki Száva-hid febr. 12-én szenteltetett fel és nyitattott meg nagy ünnepélyességek között.

APRÓSÁGOK.

— Veszprém vármegyében — mint a lapok írják — egy ősrégi (?) kardot találtak, melyet tulajdonosa, egy tekintélyes birtokos, a nemzeti muzeumnak szánt. A kard egyik lapjára e szavak és számok vannak vésvé: „*Thom. Drág. bellator 1242.*“ Mielőtt a kardot látnók, ki kell jelentenünk, hogy ez évszám olvasása igen hibás; tudjuk hogy a XIII. században az arabs számok nálunk nem voltak használatban; és így a kard kora kétség alá esik. A *bellator* szó igen szokatlan. Alaptalan beszéd az is, mintha a kard a Dragffyak valamelyik őseé lett volna. *Drág Jánost* a Dragffyak ősei közt nem fogjuk találni. Igaz, élt egy *Thomas de Drág*, ki királyi személynök volt (1486—1489-ig) a kinek Thuróczi a maga krónikáját ajánlotta, de erre azután valamint tudunkra a *bellator* szó alig illik, úgy az 1242. évszám sem alkalmazható, mely ez esetben legalább is 1484. évnek lenne olvasandó. Ennyit elég a kérdéses kadról látatlanban megjegyezni.

— A pannonhalmi régiségtárban egy fehér agyagból készült kancsó őriztetik, mely önfedéllel van ellátva és sárga virág ékítményekkel díszítve; közepén Tököly arcsképe látható, és alatta ezen magyarral vegyes latin felirat.

„Vivat liberum religionis exertium,
 Vivat libertas,
 Vivat Emericus Tököli Dux Protestantium,
 Vivat Cassa, Eperjes:
 Ilona asszony szerelmes.
 Vinum bibunt Hajdones:
 Sed Labanczi fontes.
 Petrus Torkos 1680, cui simbolum:
 Pro Deo et Patria 1678“.

E régiség egyébiránt már valahol, — ha emlékeztünk nem csal, a Tudományos gyűjteményben — le volt írva.

— Révész Imre a Protestans egyh. és iskolai lapban *Huszár Gál „Az Vr JEsus Christusnac SZent vohoraiaról, kinszenvedéséről és dichöseges feltamadásáról való Predicacioc“* című *Óvárrott* 1558-ban nyomtatott munkáját ismerteti meg, melynek egyetlen tudvalévő példánya a bécsi cs. könyvtárban őriztetik.

— *A magyar-óvári gymnasiumról* a következő érdekes adatokat közli M. Ország egy levelezője: alapítá Zsidanics István, Mosony vármegye főadószedője 1739-ben: és a következő évben három osztály felállításával életbe léptetett. Az alapítványoknak időnkinti gyarapodásával az osztályok száma is növekedvén, az 1760. évben a gymnasium már teljes hat osztálylyal birt és ezen időszakban a tanulók száma 200-ig emelkedett. De a német nyelvnek József császár uralkodása alatt tannyelvvé behozatala folytán, a tanoncok száma 1786-ban már 20-nál kevesebbre leolvadván, annyira megfogyott; miszerint azok hiányában 1789-ben a gymnasium is megszüntetvén, a kegyesrendi tanárok kénytelenítették távozni. Később József császár rendeletei érvényességének megszüntével, 1799-ben a gymnasium vissza állittatván, ismét virágozni kezdett, és az 1805-től egész 1854-ig tartott felfüggesztési időszak kivételével, folyton fenáll. Ez utóbbi évtizedben történtek azonban ismét azt igazolják; miszerint a német nyelvnek tannyelvvé behozatala azonos a gymnasium fenállásának megtámadásával; mert azon nyelvnek az 1856. majus 27-én kelt felsőbb rendelet általi behozatalával a tanoncok száma ismét fogyni kezdett, mig ellenben 186 $\frac{1}{2}$ -ik évben életbe léptetett ellenkező intézkedések folytán azok száma tetemes növekedésnek indult.

+ *A prágai „Árkádia“* című egyletnek közelebb rendezett régiség kiállításában különféle magyar régiségek láthatók. Többi közt sz. Istvánnak egy kardja (?), sz. Erzsébet agyaglámpája és Mátyás király olvasója s lőszer-számai.

HALÁLOZÁSOK.

1862. évben.

- Január* 23-án T a t a y J á n o s, apát, győri kanonok és székesegyházi föesperes kora 74. évében.
- „ 24-én L e v i t s c h n i g g H e n r i k lovag, a „Pesti Titkok“ írója s a „Humorist“, majd meg a „Zeitgeist“ szerkesztője Bécsben kora 54. évében.
- „ 24-én temettetett el B o z e w a N é m c o w a cseh író nő Prágában.
- „ 26-an T o l d y S á m u e l, kora 85. évében Székely-Udvarhelyen. Benne családja utolsó sarjadéka halt meg. A Toldy család nevet utána 1857-ben nyert engedély folytán a fiául és örökösül fogadott Petrichevich Horváth János báró és tábornok és ennek ivadéka viselendi.
- Február* 3-án idősb V a r j a s s y J ó z s e f, Arad megye volt alkotm. házi főpénztárnoka.
- „ 3-án L a m b e r t G u s z t á v herczeg, spanyol grand, magyar indigena, sz. János rendi vitéz, kora 49. évében. Bécsben.
- „ 5-én C a s t e l l i I g n á c z F e r e n c z, a bécsi írók nestora; szül. 1781. máj. 6-án. 1835. óta Bécs tiszteletbeli polgára volt, — s később Ferencz József-rend keresztese.
- „ 5-én H e t y e y B e n e d e k, n.-genesi lelkész, a szombathelyi megyében s szentszéki ülnök. Lelkes irodalompartoló.
- „ 6-án B e k e Á g o s t o n, Győr városa alkotm. főbirája szélhűdés következtében, kora 59. évében.
- „ 11-én péterfalvi M o l n á r J á n o s, néhai b. e. gróf Festetich Györgynek uradalmi, s később Zala várm. tiszti főügyésze Bagladon, (Zala várm.) kora 79. évében.
- „ ? B i o t, a híres csillagász, vegyész és természettudós, Aragonak dolgozótársa, Párisban 88. évében.

1861-KI MAGYARORSZÁGI KÖNYVÉSZET.

Közli Aigner Lajos.

III. 1. Állam- és jogtudomány.

Füredy Lajos. *Nézetek a magyar polgári törvénynek a jelen viszonyok szerinti módosításáról.* Pest, 1861. Osterlamm K. Nyomt. Wodianer F. N8r. VIII. és 64 l. 60 kr.

Hoffmann Pál. *A római magánjog rendszere mai érvényében.* (Pandekták.) III. füzet. (Vége.) Pest, 1861. Szerző sajátja. Nyomt. Emich. N8r. 197—275 l.

Irományok. — 1861-ik év April 2-án Pesten egybegyűlt országgyűlésnek *irományai* Pest. 1861. Nyomt. Landerer és Heckenast. Ivrét LXXVII. l. és 178 l. 4 ft.

Ítéletek. — A főméltóságú magyar királyi *hétszemélyes táblán* és a tekintetes királyi ítélő-táblán 1861-dik esztendőben hozott és kihirdetett *ítéletek* polgári és bün-pörökben, Pesten, 1861. Nyomt. Trattner és Károlyi. Ivrét hetenkint 1 ív. 1—144. l. 3 óra 3 ft.

Javaslatok. — *Az országbirói értekezlet javaslatai a törvénykezés tárgyában.* Az országgyűlés által elfogadott szöveg szerint. Pest, 1861. Pfeifer F. 8r. 97 l. 80 kr.

— *Az országbirói értekezlet javaslatai a törvénykezés tárgyában.* Pest, 1861. Nyomt. Landerer és Heckenast. Ivrét 45 l. 80 kr.

Jegyző és irománykönyv. — Erdély-nagyfejedelemség 1848-ik évi május 30-ára Kolozsvár szabad kir. városába hirdetett s június 18-kán bezárt *országgyűlésének jegyző- és irománykönyve.* Kir. fő-kormányszéki engedélyezett hiteles kiadás. Kolozsvár, 1861. Demjén L. Ivrét 46 és 28 l. 2 ft. 50 kr.

Kallós Lajos. *Magyarhoni polgári jog alapelvei.* A joggal foglalkozóknak, különösen jogpályára készülőknek, 2. újjonnan átdolgozott, s az újabb törvényekhez, és országbirói ideigl. törv. szabályokhoz alkalmazott kiadás. I. füzet. Debreczen, 1862(61). Telegdi K. L. 8r. 1—64. l. A 30—33 ívnyi mű előf. ára 3 ft.

Karcsanyéki G. *A nemzeti művelődés alapja.* Szeged, 1861. Burger Zs. tul. 8r. 244. 1 ft. 40 kr.

Karvasy Ágoston. *Népszerű népgazdaságtan.* A művelt emberek szükségéhez alkalmazva. Magyar hölgyek díjával az akademia által jutalmazott pályamunka. Pest, 1861. Emich biz. K8r. VIII. és 298. l. 2 ft. Ezen czim alatt is: Tudományok csarnoka. II. köt.

Kautz Gyula. *Politika* vagy országásztan tekintettel a két művelt világrész rész államintézményeire rendszeres kézikönyvül I. fele. Pest, 1861. Heckenast G. N8r. VIII. és 1—272. l. 4 ft.

Klauzál Gábor, földművelés, ipar és kereskedelmi minister által 1848. évi jun. 9-én kiadott *ezéhszabályok* módosító rendelet. Pest, 1861. Lampel R. Nyomt. Wodianer F. K8r. 3 ol. 10 kr.

Kovách Pál és Kovách Sándor. *A magyarhoni törvény-*

hozás történeti vázolata. Törvénytárunk és a pótgyűjtemények nyomán, Árpád korától fogva mostanig, évsor s a nevezetesebb pontok szerint készítve, és egy törvénykönyvi szótárral felvilágosítva. Szeged, 1861. Burger Zs. N8r. II. és 282 l. 1 ft. 60 kr.

Kovács Zsigmond. *A magyar árvagyám.* Összehasonlítva az osztrák birodalmi törvényekkel, s világosítva a Jászkun kerületben divatozott gyakorlati eljárással. Szerző sajátja. Pest 1861. Eggenberger F. biz. N8r. 110 l. 1 ft.

Közlemények. — Országgyűlési közlemények, az 1861-diki magyar országgyűlés rövid vázolata. Szerkesztette Sz. L. (11 röpíven jelent meg). Szeged, 1861. Burger Zs. 4r. II. és 88 l. 60 kr.

Kúthy Imre. Igénytelen nézetek az *álbukások* lehetlenné tételéről s a kereskedelmi hitel megszilárdítása körül. Pest, 1861. Lampel R. biz. Nyomt. Emich G. 8r. 47 l. 40 kr.

Machiavelli Miklós. *Értekezések Titus Livius római történeteinek X első könyve fölött.* Magyarította Pados János. Pest, 1862. Lauffer és Stolp. 8r. XVI, 517. és XI. l. 3 ft. 40 kr.

May Erskine Tamás. *Az angol Parlament és eljárása.* A 4-dik kiadás után átdolgozta Barsi József. Pest, 1861. Ráth M. N8r. XV és 376 l. 3 ft.

Mozgalmak. — *Megyei alkotmányos mozgalmak*, 1860. october 20-tól, 1861. april 2-ig, mint a nemzetgyűlés megnyitása napjáig. Adatok történelmünkhez. Pest, 1861. Müller Gy. tul. N8r. VIII, 221 és CLXXXIV l. 2 ft. 60 kr.

Napló. — Az 1861. év april 2. Pesten egybegyűlt Országgyűlés képviselőházának naplója, Az országgyűlési gyorsíró-kar közreműködésével szerkeszti Hajnik Károly. 2. kötet, Hiteles kiadás Pest, 1861. Landerer és Heckenast. Ivrét 396, 305 l. 9 ft. 50.

Nyilván- vagy közjog. — *Magyarország Nyilván- vagy közjoga* mint az alkotmánya eredetétől 1847/8-ig fenállott. Történelmi szempontból tekintve s röviden előadva (*Virozsil Antal*-tól) Budán, 1861. Nyomt. a m. kir. egyetemi nyomda. N8r. XIV, és 403 l. 3 ft.

Országgyűlés. — Az 1861-ki évi magyar országgyűlés. (Szerkesztette *Batizfalvi István*) 3köt. Pest, 1861. Osterlamm. K. 8r. II és 479, II és 479, 477 l. 7 ft. 20 kr.; vászonkötésben 9 ft.

Osztróvszky József. *Alkotmány-Zsebkönyv* magyar publicisták számára. Szeged. 1861, Nyomt. Burger Zs. 32r. 24 l. 20 kr.

Ökröss Bálint. *Magyar polgári magányjog* az 1848-dik évi törvényhozás és az országbirói tanácskozmány módosításai nyomán kézikönyvül. Pest, 1861. Heckenast G. N8r 30, X és 455 l. 3 ft.

Preuschen Fr. tudor. *Az igazság elmélete* és a többi büntetőjogi elméletek, valamint ezeknek leszármaztatott alaptételei és fogalmai. Fordította Gyene Gusztáv. Pest, 1861. Lampel R. Nyomt. Gyurian J. N8r. XII és 444 l. 1 ft.

Récsi Emil. *Magyarország közjoga* a mint 1848-ig és 1848-ban fenállott; Buda-Pest, 1861. kiadja Pfeifer Ferd. 8r. IV és 530 l. 3 ft. 40 kr.

Rendszabályok. — *Az alsóház ideiglenes rendszabályai.* Pest, 1861. Pfeifer F. Nyomt. Emich G. 4r. 12 l. 20 kr.

— — *Az 1848-ísi alsóház ideiglenes rendszabályai.* Pest, 1861. Ráth Mór. Nyomt. Engel és Mandello. K8r. 16 l.

— — *A felsőház ideiglenes rendszabályai.* Pest, 1861. Ráth M. Nyomt. Beimel J. és Kozma V. K8r. 16 l. 20 kr.

Dr. Suhayda János. *Magyarország közbjoga.* Tekintettel annak történeti kifejlődésére és az 1848-ki törvényekre. A legújabb e nembe li latin munkák, főleg *gróf Cziráky Antal* „*Conspectus juris publ. regni hung. ad ann. 1848*“ — után és annak rendszerét követve. Pest, 1861. Emich G. N8r. XI és 194 l. 1 ft. 50 kr.

— — *A magyar polgári törvénykezés rendszere az országbirói értekezlet által megállapított ideiglenes törvénykezési szabályokhoz alkalmazva.* A szerző sajátja. Pest, 1861. Nyomt. Wodianer F. (Ráth M. biz.) 8r. II. és 203 l. 2 ft 50 kr.

Szabályok. — *Ideiglenes törvénykezési szabályok.* Egyetlen hivatalos kiadás. Pest, 1861. Heckenast G. 94 l. 60 kr.

— — *Ideiglenes törvénykezési szabályok.* Hiteles kiadás. Pest, 1861. Lampel R. 16r. 121 l. 40 kr. Ezen cím alatt is: *A magyar törvények zsebkiadása III. köt.*

— — *Ideiglenes törvénykezési szabályok.* Az országbirói értekezletnek országgyűlésileg ajánlott javaslata a törvénykezés tárgyában. II. az árvaügyekbeni utasítással bővített kiadás. Pest, 1861. Ráth M. 12r. 131 l. 60 kr. Az 1-ső kiadás „országbirói értekezlet“ cím alatt jelent meg.

— — *Az országbirói értekezlet által javaslatba hozott ideiglenes törvénykezési szabályok.* Pest, 1861. Nyomt. Trattner-Károlyi N8r. 80 l. 50 kr.

— — *Kolozsmegye bizottmányától elfogadott mezei rendőrségi szabályok.* Kolozsvárt, 1861. Demjén L. biz. 30 kr.

Szenczy Gusztáv. *A magyar csödtörvény és csödeljárás az 1840-ik évi XXII. és 1844-ik évi VII, törvénycikkekből az országbirói értekezlet által javaslatba hozott ideiglenes törvénykezési szabályok szerint egybeilleszté* - - Pest, 1862(61). Heckenast G. N8r. 234 l. 2 ft.

— — *A magyar váltó s kereskedelmi törvény és a magyar váltóeljárás az 1840. XV. XVI. XVII. XVIII. XIX. és XX., úgy az 1844. VI. törvénycikkekből, az országbirói értekezlet által javaslatba hozott ideiglenes törvénykezési szabályok szerint egybeilleszté Sz. G. Pest, 1862. Heckenast G. N8r. 236 l. 2 ft.*

Szlemenics Pál. *Fenyítő törvényszéki magyar törvény.* 3. kiadás. Pest, 1862. Heckenast G. N8r. XVI és 226 l. 2 ft.

— — *Törvényeink története a dicső austriai ház országlása alatt 1740—1848.* (A m. t. Akademia évkönyvei IX. köt. VI. darabja.) Budán, 1860. A cs. k. egyetemi nyomdában. 4r. 247 l. 3 ft. 50 kr.

Törvényczikk. — *Az 1848-diki erdélyi országgyűlésen alkotott s királyi szentesítést nyert törvényczikk Erdélynek Magyarországgal egygyé alakulásáról,* (Hiteles kiadás.) Pest, 1861. Pfeifer Ferd. Nyomt. Emich G. 8r. 15 l.

Törvénczikkék. — 1848-ik évi erdélyi országgyűlési törvénczikkék. Kolozsvár, 1861. Demjén L. Nyomt. Gámán J. 8r. 21 l. 20 kr.

— — Az 1848-ki erdélyi törvénczikkék. 2. bőv. kiadás. Kolozsvár, 1861. Demjén L. 8r. 25. kr.

— — 1848. *Erdélyi országgyűlési törvénczikkék.* Pest, 1861. Lampel R. Nyomt. Wodianer F. K8r. 36 l. 20 kr. Ezen czim alatt is: A magyar törvények zseb-kiadása. II. köt.

— — 1847—48. *országgyűlési törvénczikkék.* Függelékül: Az erdélyországi unió szentesítése. Pest, 1861. Lampel R. Nyomt. Wodianer F. K8r. 135. l. 30 kr. Ezen czim alatt is: A magyar törvénczikkék zseb-kiadása 1 kötet.

— — 1847-8-ik évi országgyűlési törvénczikkék. Budapest, 1861. Pfeifer Ferd. 8r- 88 l. 50 kr.

Váltó- és csőd-ügyekben a tekintetes királyi váltótörvény-széken, és főméltóságú hétszemélyes táblán megállapított elvek. (Irta *Zsoldos Ignác.*) Pest, 1861. Müller Gy. saj. Nyomt. Gyurián J. K8r. 40 és 4 l. 60 kr.

T. Virozsil Antal. Egyetemes természet- vagy észjog elemei. T. V. A. eredeti latin munkája után magyarul előadva Márky József által. I. főrészb. Magántermészetjog. Pest, 1861. Heckenast G. Nyomt. Wigand K. F. Pozsonyban. N8r. XII. és 210 l. 2. rész előf. ára 3. fi.

— — Egyetemes természet vagy észjogelemei. V. A. eredeti latin munkája után magyarul előadva Hoffmann Lajos Pál által II. főrészb.: Természetes nyilván- v. közjog. Pest, 1861. Heckenast G. N8r. XII. és 306 l.

Zsoldos Ignác, *A szolgabírói hivatal.* I. kötet. Törvénykezési rész. 3. kiadás. Pest, 1861. Müller Gy. N8r. XVIII és 406 l. 3 ft. 40 kr.

Berényi, J. Graf. *Wichtige Entdeckung zum Vortheile des k. k. österr. Aerars.* Pressburg 1861. Jos. Schwaiger 8r. 59 l.

Beschlüsse der sächsischen *Nations-Universität.* 1861. in Justizsachen. Hermannstadt, 1861. Th. Steinhaussen K8r. 29 l. 20 kr. Ezen czim alatt is: Taschenausgabe der siebenb. Landes-Gesetze Nr. 3.

Bielz, E. A. *Beitrag zur Geschichte u. Statistik des Steuerwesens in Siebenbürgen,* Hermannstadt, 1861. Druck u. Verl. von Th. Steinhaussen. 8r. 137 l. 1 ft.

Civil- u. Staatsrecht. — *Das ungarische Civil- und Strafrecht* nach den Beschlüssen der Judex-Curial-Conferenz, Von A. *D(auscher).* 2 Lieferungen Wien, 1861. Fr. Manz. N8r. VIII és 280 l. 1 ft.

Conferenz. — *Die Karlsburger Conferenz* am 11. u. 12. Februar 1861, Protokoll und Reden. Hermannstadt, 1861. Druck v. Verl. Th. Steinhaussen. 8r. 37 l. 50. kr.

Conferenz-Protokoll über rumänische Nationalangelegenheiten, abgehalten im Monate Jänner 1861. zu Hermannstadt. (*In rumän. Sprache.*) Kronstadt, 1861. Römer et Kamner 8r. 81 l. 40 kr.

(Folytatjuk.)

TARTALOM.

	Lap.
BARTAL GYÖRGY: A parthus-hunmagyar-scythákról. (Vége)	97
CSERY JÓZSEF: Korpona városának ismertetése.	125
RAKOVSKY ISTVÁN: Pozsonynak két régi egyháza.	136
VESZELY KÁROLY: Oklevéltár	157
GARÁDY: Könyvszemle	163

AZ ÉRTEKEZŐ TÁRCZÁJA:

Tudományos és Irodalmi Intézetek. — I. Magyar tud. Akademia	167
II. A kir. m. természettudományi társulat	170
III. Kisfaludy-társaság	173
Irodalmi napló	183
Krónikai Jegyzetek	185
Apróságok	186
Halálózások	188
AIGNER LAJOS: 1861-ki magyarországi könyvészet	189

Előfizethetni folyvást **Knauz Nándornál** Esztergomban és **Nagy Ivánnál** Pesten (Ujvilág utca 19. sz.) félévre négy, egész évre nyolcz o. é. forinttal.

308.423

MAGYAR
TUDOMÁNYOS ÉRTEKEZŐ.

SZERKESZTIK ÉS KIADJÁK

KNAUZ NÁNDOR és NAGY IVÁN,

MAGYAR AKADEMIAI TAGOK.

ELSŐ KÖTET.

3. FÜZET.

PEST, 1862.

PFEIFER NÁNDOR BIZOMÁNYA.

MAGYAR

TUDOMÁNYOS ÉRTEKEZŐ.

I. KÖTET.

III. FÜZET.

A MAGYAR NEMZET BEVÁNDORLÁSÁNAK TÖRTÉNETE.

Igaz ugyan, hogy valamint az egyes ember emlékezete nem ér fel bölcsőjéig: úgy egy egész nemzeté sem; születését és első gyermekéje korát a bizonytalanság sötét éje környezi: míg azt egyes emlékek sugárai oszlatni kezdik, az idők csak hosszú folyása után vehetvén kezébe az utód a feljegyzett visszaemlékezés biztos, világos és összefüggő fonalát; — igaz ugyan, továbbá, hogy a népek történeteinek első szálai közönségesen hagyományokból fonódnak; — igaz, hogy midőn a történész nemzete őskorának félhomály uralta bányáiba leszáll, onnan kiaknázandó a történeti épületének alapját képezendő köveket, a kritika fényes napvilága előtt gyakran ködként eloszlik, mit a pillanatnyi hév, a költői lelkesedés valóságnak tartott; igaz mindez: de ezen szomorú valóságok, nem kell, hogy meghűtsék buzgalmának hevét, nem szabad hogy visszarettentsék a, bár kevésbbé járt, de szép célhoz vezető ösvénynek, tán roppant fáradalmakkal fenyegető, megjárásától.

A történetbuvárnak ismételve kell leszállani a történeti emlékek bányáiba, szorgalommal kell napvilágra hoz-

ni az aknáknak — bár gyakran értéktelen — termékeit; és ha fáradhatlan szorgalommal részrehajlatlan szigorral jár el jól megválasztott munkájában, lehetetlen, hogy azt — legalább részben — ne jutalmazza siker.

Az itt általánosan mondottak nemzeti történelmünkre s illetőleg nemzetünk előkorára is alkalmazhatók. Az egykorú, a nemzetnek körében szerzett történeti emlékeknek hiányát az utódok által feljegyzett hagyomány természetesen nem pótolhatja, a külföldi írók művei pedig csak gyér és sovány adatokat — s ezek is gyakran határozatlanok sőt hamisak is — szolgáltatnak a kíváncsi buvárnak.

Azonban ezen körülmények sem voltak képesek számos tudós hazánkiát újabb és régibb időkben elretteníteni ezen, fényes siker és eredménynyel épen nem kecsgető fáradalmas munkától; úgy hogy most diadalérzettel nézhetünk vissza egy Pray György, Katona István, Fejér György, Fessler Aurél, Jászay Pál, Reguly, Jerney, Kállay Podhraczký és legújabbán Szabó Károly buvárlatainak eredményeire; és habár ezen tág mezőt tökéletesen felszántottnak még távolról sem mondhatjuk: az út meg van törve, és az utód, kinek a bel és külföldi történettudományi irodalom fejlettségi stadiuma is kedvezőbb helyzetet alkot, kétségkívül nem lesz kénytelen oly bokros akadályokkal megküzdeni, mint elődei.

Jelen értekezésemnek azonban nem célja nyomdokaiba lépni azon nagynevű történészeinknek, kik nemzeti történelmünknek a Volga partjainál eltűnő fonalát, ezentúl őseinknek ázsiai lakhelyekig vezetni, s őskori életöknek történetét összeállítani igyekeztek, sem azoknak érdemeit és eredményeit tüzetesen méltányolni: *itt őseinknek csak azon utjokban kívánok lehetőleg hű utitársa lenni, mely azokat a Volga partjaitól mai négyfolyamos hazánkba vezette.*

Legközelebb nemzeti történetünknek szent Istvánt megelőző kora képezvén historiai tanulmányaim tárgyát: rendkívül fájdalmasan esett tapasztalnom, hogy ezen kor, s ezen kornak különösen azon része, mely jelen értekezésemnek tárgya, daczára számos és eléggé nem méltányolható igyekezeteknek, legkevesebbé emelkedett ki a bizonytalanság félhomályából, mely körül még leginkább szét-

ágazók a kútfőknek össze nem egyeztetett állításai, újabb történészeink véleményei, legszámosabbak a többé kevésbé alapos, s gyakran egészen alaptalan hypothesisok, — mely tehát leginkább vonja magára a történetet tanulmányozó figyelmét, legtágabb tért nyit buvárlatai- és vizsgálódásainak — és ki nem látná át nemzeti történetünk ezen részének fontosságát? E kor volt — Szabó Károlynak szép szavai szerint ¹⁾ — az ős magyar szellem önálló működésének kora, melyet tanulmányoznunk kell, s bár minél részletesebben és alaposabban kitanulhatnók, hogy lehető legtisztább nézeteket szerezve e korról, következtetéseket vonhatnánk őseink azonkori nemzeti életére, melyből a történetbúvár az események fonálszárait csak szakadozottan kaphatja kezébe. De valamint arra, hogy a régibb *multra* nézve magunkat tájékozhassuk, úgy arra nézve is, hogy az e kora következő legközelebbi jövőt, szent István intézményeit és korát, kellő szempontból foghassuk fel és ítélhessük meg, a vezérek s így a sajátképeni ősmagyar nemzeti élet korszakát sokkal mélyebben kell tanulmányoznunk, mint a mennyivel eddigi történetíróink megelégedtek ²⁾.

Ez értekezésnek, nemzetünk bevándorlása eseményeinek nem egyszerű felsorálása lévén célja, hanem azoknak kritikai megvitatása, szükségképen szólanom kell e helyen azon kútfőkről, melyekből ezen kor történésze merít, szólanom azon különféle hypothesisok és — hogy úgy fejezzem ki magam — rendszerekről, melyek e téren magukra vonják figyelmünket; csak ezek után térhetvén át ez értekezés tulajdonképeni kitűzött tárgyára. — —

A magyar nemzet története azon részének megírására, mely a Pannóniában megtelepedése előtt történeteket beszél el, honi és külföldi írók munkái szolgáltatnak adatokat, kevésbé többé hiteleseket, vagy részleteseket; amazok alatt Béla király névtelen jegyzőjének „magyar vezérek története“ című mű-

¹⁾ A magyar vezérek kora. Budapesti Szemle 1858 III. 257 l.

²⁾ Megjegyzendőnek tartom, hogy jelen értekezés tárgyát képező

vét¹⁾ és több rendbeli hazai krónikákat, ugymint: Kézai Simonét²⁾, a pozsonyit³⁾, budait⁴⁾ és a Thuróczi által összeállítottat⁵⁾; amazok alatt pedig nem említve az orosz Nestort⁶⁾ bölcs Leo görög császár „Hadműtanát“⁷⁾ és ennek fia, a biborban született, Konstantinnak „A birodalom kormányzásáról“ irt művét⁸⁾ értjük; kiemelvén az első helyen említett Névtelent és a legutolsón említett Konstantint, mint kik, társaik között, legbővebben szólanak ezen kor eseményeiről.

Ez utóbbi nemzetünket *európai* vándorlásának csak egy részében követi: míg az előbbtől őseinknek ázsiai lakhelyei és életéről is nyerünk némi felvilágosítást, az európai vándorlás történetének szintén csak egy részét bírván feljegyezve. Eddig tisztában van önmagával a kritika, ezen pontig megegyezők az írók véleményezései; ezentúl azonban, nemzetünk vándorlása részleteit illetőleg, kinek kelljen e kettő közül és mennyiben hitelt adnunk: nagy zavar uralkodik, rendkívül szétágazók történezszeink nézetei; minek okait röviden kívánjuk összefoglalni. Az említett hazai írók ugyanis őseink bevándorlását akép adják elő, hogy azok Álmos megválasztása és a vérszerződés meg-

kort, rövid vonásokkal, és tartózkodva az azon helyet nem illető hosszab kritikai fejtegetésektől, „A magyar nemzet műveltségi állása sat.“ című munkám „Történeti tájékozás“ában már vázoltam, (45—57 l.l.), kijelentvén egyuttal 49. l.*) hogy ennek tüzetes tárgyalása „egy önálló dolgozatnak fogná tárgyát képezhetni,“ annak egy, különben igen csekély és jelentéktelen részét, itt ismét adnom multhatatlanul szükségesnek tartám.

¹⁾ Schvandtner Script. Rer. Hung. I. 1—60 l. és magyar fordításban Szabó K. által Pest 1861.

²⁾ „Gesta Hunnorum et Hung.“ Podhraczký által jegyzetekkel kísérvé; és Endlichernél Rerum Hung. Monum. Arpadiana. Magyarítva szintén Szabó K. által 1862.

³⁾ Toldy F. által jegyzetekkel Pest, 1855.

⁴⁾ Podhraczký által jegyzetekkel. Buda, 1838.

⁵⁾ Schwandtnernél, i. m. I. 61—481 l.

⁶⁾ Szül. 1056. Schlözer Pétervár, 1767.

⁷⁾ Szvorényi Amoenitates I. Bécs, 1783. Szabó K. által magyarítva Uj M. Muzeum 1852. I.

⁸⁾ Mellözve Meursiust, Banduriust s másokat, Szabó K. által jegyzetekkel Akad. Értesítő 1860. I.

kötése után ázsiai őslakhelyeikből kiindulva, hosszasb megállapodás nélkül, vonultak Oroszországon, Galliczián- és Lodomérián keresztül és értek Ungvárhoz, hol Álmos Árpádot nevezé ki utódjának.

Konstantin ellenben ezt egészen máskép adja elő. Szerinte: a magyarok Ázsiából kijövetelök után először Lebedia tartományban laktak 3 évig, innét kiűzetve, Etelközben tartózkodtak egy ideig, hol Árpád választatott meg fejedelemmé, és csak ezután jöttek mai hazánkba. Vagy még rövidebben: Konstantin semmit sem tud Oroszország, Gallicia s Lodomeriáról: a Névtelen meg Lebedia s Etelközről; a Névtelen szerint Ungvárig Álmos volt a magyar vezér: Konstantin ellenben semmit sem tud Álmos, mint vezérről s csak Árpád mint fejedelemről.

Miután azonban mind Konstantinnak, mind a névtelen jegyzőnek a hitelt érdemlő történetirók sorában jelöl ki helyet a kritika: mindkettőjük, vagy egyiköktől a hitelességet kereken megtagadva akarni megoldani nagy Sándor módjára ezen, sokak előtt gordiusinak látszó, csomót, ép oly vakmerő, mint esztelen és nemigazolható tett lenne. Mindkettőnek előadását tehát kell elfogadni, s miután közöttök némi látszólagos ellenkezés létezik: a történész feladata ezt kiegyenlíteni, mindkét előadás eltérő részleteit megegyeztetve, mindkettőből egy egészet alkotni.

A mi mindenekelőtt Konstantint illeti, ennek hitelessége és tekintélye meghatározásában is eltérők a nézetek. Vannak, kik őt elfogultságból egészen elvetik s a magyar históriának épületét kizárólag a hazai hagyomány alapján vélik felépítendőnek: míg mások őt és hitelét túlbecsülik és pedig leggyakrabban honi emlékeink rovására. Mi a közép utat választjuk, azon meggyőződésben levén, hogy Konstantin előadása, főbb pontjaiban hazai emlékeinkkel épen nem ellenkezik, s amaz ezekkel — ha gyakran nem kis nehézséggel is — mindenkor megegyeztethető; így Konstantin mindenkor csak a hazai hagyományt képviselő emlékekkel párhuzamosítva használható, mindkét előadás részletei egymást egy — habár nem is egészen tökéletes — egészszé kiegészítvén.

Pray György a hazai és külföldi történeti emlékek-

nek használata és egymáshoz viszonyára nézve ezen, később majdnem általánosan s Katona által is elfogadott, szabályt állítá fel: „Ut patriis annalibus — ugymond — dum contraria veteribus et aetati Hungarorum aut coaevis, aut supparibus scriptoribus narrant, non facile defero; ita dum isti silentio praetereunt ea, quae domestici narratione complectuntur, si ceteroquin cum antiquioribus annalibus conciliari possint, non video cur horum auctoritas in aliorum silentio non valeat.“¹⁾ És ezen általános elvet Névtelenünkre így alkalmazza: „Anonimo si non aliena vicinorum chronographis narrat, nihil est cur fidem eatenus non tribuamus.“²⁾

Horváth Mihály régebben szerencsétleneknek tartá ezen elveket, s azon hiedelemben volt, hogy „nagy részben ezen elvből származott azon zavar, mely nemzetünknek a mai magyarország elfoglalása előtti történetét oly éldelhetlenné teszi, s melyből nem is fogunk előbb kibontakozni, míg a honi hagyományoknak több hitelt nem adunk s Prayval, legalább az általa oly igen pártolt Konstantin, s az oly méltatlanul megvetett Béla K. jegyzője adatait illetőleg, ellenkező elvnek nem hódolnunk.“³⁾ Ezen zavarnak azonban nem Pray elve volt oka, hanem részben ezen elv hibás felfogása és alkalmazása, részben pedig a Konstantin Névtelenünkkal összeegyeztetni kívánók kísérletei. Nem hozható fel alapos ok, mely ezen elvnek helyességét megdönthetné; a Hermeneutika szigorúbb szabályaiból van ugyan elvonva, de annál biztosabbak lehetünk azután azon adatok használhatóságáról, melyek ezen elvek tüpróbáját győzedelmesen kiállották. Pray említett kritikai szabálya ugyanis két részre oszlik; az első nem ad könnyen

¹⁾ Annales Veteres Hunn. Av. Hung. etc. III, 342.

²⁾ Dissertatio V. in Annales Veteres. 100 l.

³⁾ A magyarok története rövid előadásban. Bevezetés IV l. Azonban csak régebben vélekedett így a tudós szerző, később önmaga is átlátta tévedését és „mutavit consilium in melius“ (és bizonyos tekintetben in deterius.) Erre mutat legalább ezen körülmény jeles történeti munkája újabb kiadásában (Magyarország története II. kiadás. 1860. I.) már meg egyeztetni igyekezvén a Névtelent Konstantinnal, adja elő nemzetünk előkorának történetét.

hitelt hazai kútfőinknek, ha oly külföldiekkel ellenkeznek, melyek a leirt eseményekkel vagy egykorúak, vagy röviddel azok után szerkesztettek; a másik meg elfogadja a hazai kútfők különben hiteles előadását; ha az előadott eseményekről külföldi emlékek hallgatnak is. Alkalmazzuk csak ezen elvet Konstantinra és Névtelenünkre és átfogjuk látni, hogy sem amazt tulságosan nem pártolja, sem ezt méltatlanul nem veti meg. A Névtelent ugyanis csak azon esetben kellene ezen elv folytán elvetnünk, ha Konstantinnal ellenkeznek, mi azonban, hogy nem áll értekezésünk, reméljük, kifogja mutatni; azokat pedig miket a Névtelen előad, és Konstantin hallgatással mellőz, Pray szabálya habozás nélkül elfogadandóknak rendeli; miért véleményünk az, hogy csak is Pray ezen kettős szabálya szerint használva hazai és külföldi emlékeinket, oszlathatjuk el a nemzetünk első korát elfödő homályt.

Ezekután én is azt tartom, hogy valamint megrovandó azon történetíró, ki nemzetünk őstörténetét csak idegen, például bizanti forrásokból szeretné kizárólag megírni: épen úgy elfogultság s egyoldaluságról vádolhatnók azt, ki Konstantin császár egyik vagy másik reánk vonatkozó adatát, mindamelllett, hogy azt alaptalannak nem bizonyíthatná, csak azért tartaná elvetendőnek, mert a császár felfogása oly annyira különbözik az előttünk más kútfők után ismert ős magyar nemzeti szellem nyilatkozataitól. És Szabó Károlylyal én is úgy vagyok meggyőződve, hogy „ha a bizanti írók előadását, őseink ekkori történeteit tárgyzó más szintén hiteles adatokkal egybevetjük, ezek egymással nem csak megegyeztethetők, de egymást annyira kiegészítők is, hogy ős történetünknek azon igen érdekes korszakára nézve, míg a Völga mellől megindult magyarság mai hazánkba hatott, biztos vezérfonalát csak minden adatok egybevetése után birhatunk.“¹⁾

¹⁾ Uj Magyar Muzem 1850,¹ 526 l. Méltán esodálkozhatunk ezeket olvasva, hogy a nagy tudományú szerző mégis egy, és pedig föllette fontos pontban, Álmos fővezérségét illetőleg — melyre értekezésünk szövegében még visszatérünk — a Névtelent Konstantinnal teljesen megegyeztetetűnek találta. Akad. Értesítő, tört. osztálya 1860 I.

A szerint már a mint vagy Konstantinnak vagy a Névtelennek hitelességét tartották újabb íróink nagyobbak: előadásaikban is majd annak, majd ennek előadását használják tulnyomólag. Az utóbbiak — közöttök számos tekintélyes névvel, Katona, ¹⁾ Fessler, ²⁾ Nagy Pál ³⁾ s másokkal találkozunk ⁴⁾ — Névtelenünket tartva különösen szem előtt, Konstantin előadását kívánják a Névtelen elbeszélésének keretébe beerőszakolni s így a priori annak hitelességét Konstantinénál tulbecsülik; megnem gondolva, hogy Konstantin az általa elbeszélt események után csak mintegy 30 évvel élt és legfőlebb 60 évvel irt későbbben, megnem gondolva, hogy az említett császár őseinkkel gyakran diplomatiái összekötetésben állott és végre, hogy 943 és 948 között Gyula és Bölcs, két magyar vezér, mint tusz tartózkodott a bizanti udvarban, kiktől hiteles tudósításokat nyerhetett, s kiknek előadása nyomán írta meg valószínűleg munkája reánk vonatkozó ép oly érdekes mint beces adatainak egy részét. Ezek a magyarok bevándorlását a főbb pontokban — mert csak ezekben egyeznek meg, a másodrendű kérdésekben még nagyobb lévén a szétágazottság — valóban úgy adják elő, hogy őseinket ázsiai őslakhelyeikből Ungvárig tökéletesen a Névtelen előadása szerint vezetik, nehogy azonban Konstantint egészen elvetni kénytelenítessenek, azon hypothesis állították fel, hogy Kievnél Elődnek törzse elszakadt a nemzettesttől s telepedett meg a tüle elnevezett tartományban s hogy erre vonatkozik mindaz, mit Konstantin az egész nemzetről beszél el. A tények és állításoknak ezen látszólag meglekétösen sikerült megegyeztetése, és az ezen megegyeztetés helyessége mellett felhozott számos érv és plausibilis argumentatio — bevallom — előbb engem is ezen rendszer

¹⁾ Historia Crit. Ducum Hung. Pest 1778.

²⁾ Geschichte der Ungern u. ihrer Landsassen Lipse 1815.

³⁾ Historia Pragmatica Regni Hungariae Nagy-Várad 1817 I.

⁴⁾ Ide tartoznék Jászay Pál is, (A magyar nemz. napjai — az arany bulláig. Pest, 1855.) ez azonban a felsoroltaktól annyiban tér el, a mennyiben Konstantin előadását majdnem egészen elveti, őt egy egészen eredeti módon értelmezvén és egyeztetvén meg a Névtelennel. Erre azonban még visszatérünk.

hivei közé sorozott, későbbben azonban, szorgalmasabban vizsgálván meg a rendszert egyes részleteiben, számos hiányt és ellenmondást találtam fel benne, s meggyőződtem, hogy nem ez azon mód, melyen előtörténetünk említett két korypheusát megegyeztetni kell. ¹⁾ Az ezekkel ellenkező nézet mellett harczolók, — kik között meg Engelt, ²⁾ Szalay Lászlót, ³⁾ Horváth Mihályt, ⁴⁾ Buday Ezajást, ⁵⁾ Pálmát, ⁶⁾ és Szabó Károlyt ⁷⁾ emeljük ki, — a Névtelen hitelességét és tekintélyét kicsinylik, meg nem gondolva hogy, habár legalább is 150 évvel élt későbbben a magyarok bevándorlásánál, az akkor még hatalmasan virágzó hazai hagyomány és a királyi levéltárak már rég elveszett okmányaiból merített; ezek a magyarok bevándorlása történetének megírásában különösen Konstantin előadását tartva szem előtt, a Névtelent még oly pontokban is elvetik, melyekben Konstantinnal megegyeztethető. Ezek Konstantin nyomán Lebediába s Etelközbe vezetik őseinket, és csak innen a bolgárok ellen viselt háború után a Névtelen elbeszélése szerint Pannóniába; Konstantinnal Etelközben választatják meg Árpádot a magyar nemzet első fejedelmévé.

Ezen rendszerrel főbb pontjaiban mi is egyetértünk, vannak azonban egyes pontok, s ezek között különösen a most érintett, melyeket illetőleg ellenkező nézetekkel birunk, azokat értekezésünk szövegében fogván kifejtetni s érvekkel támogatni. És most fogjuk fel történeti elbeszélésünk fonalát!

I.

A kilencedik századnak már végtizedei készültek Európa egén lehanyatlani: midőn egy századokra kiható

¹⁾ Ezen megtérésem eszközlését, nagyrészből Szabó K. számos nagytudományu értekezései szorgalmas tanulmányozásának kell köszönöm.

²⁾ Geschichte des ungar. Reiches. Bécs 1823. I.

³⁾ Magyarország története. Lipcse 1832. I.

⁴⁾ i. munkája legújabb kiadásában.

⁵⁾ Magyarország historiája 3. kiadás Pest 1833 I.

⁶⁾ Notitia Rerum Hungaricarum N. Szombat 1770 I.

⁷⁾ Számos értekezéseiben, melyekből itt a következőket említjük:

A bolgár-magyar háború. Uj M. M. 1851/2 IX. Előd Vajda u. o. 1852 XIII. A magyar Vezérek kora Budapesti szemle 1858 III. És végre Konstantin szövegéhez tett jeles jegyzeteit. Ak. Ért. 1860 I.

esemény rázta meg; — mint egy roppant földrengés, mely sarkaiból fenyegeti kiemelni a földtekét — hogy ezen a földrengés okozta egy századon át tartó átalakulásból a megrázkódott nyugatnak védfaláva emelkedjék, azt, egy később szintén keletről jövő, elboritással fenyegető vizártól megóvándó.

Már 884 évet jegyezett föl Clio a világtörténet lapjaira; midőn ez esemény Meteoriként megvilágította Európának akkor borús egét, előbb rémülést terjesztve ugyan de csak azért, hogy a későbbi ellentét által annál jobban tűnjék fel az eseményt előidézők világtörténelmi hivatása; midőn egy nemzet rokontörzseitől megválva, megindult, és utjában számos akadálylyal győzedelmesen megküzdve, végre átlépte Pannónia határait és megvetette a honfoglalás által a honalapítás nagy művének alapkövét, mely épület csucsára egy század multával a kereszténység áldást terjesztő jelvét a keresztet tűzte fel; — és ezen nemzet a *magyar* volt.

Ez értekezésnek nem czélja a hunszittya népvándorlás utolsó hulláma, a magyar nemzetnek eredetét, és lakhelyeit tüzetes vizsgálódások tárgyává tenni; nem lehet tehát szándékom az őseink lakhelyeit illetőleg történetíróink által felállított hypothesiseknek úgy is tekintélyes számát egy ujjal szaporítani; ha tehát ezen tárgyat e helyen még is megérintem, azt csak annyiban teszem, amennyiben engem sem érhessen azon kétségkívül alapos vád, hogy őseinknek jelen hazánkba bevándorlását leírván, ezt úgy adjam elő, mintha őseinknek ezrei a Volga partjainál egyszerre az égből hullottak volna a földre. —

Pomponius Méla és Plinius habár nem egészen határozott tudósításaiból nagy valószínűséggel annyit mint valót állithatunk, hogy a keresztény időszámítás első és második századában azon néptörzs, melynek egyes hajtásai az időnként attól elvált: hunok, kazarok; avarok, több más nép, s végre, őseink a magyarok is voltak, azon tartományokat lakta, mely a mai kis-Tibettől s az aranyban gazdag Altai hegláncztól délre, Perzsia s kaspi tengertől nyugotra, az indiai hegyektől keletre, s végre a Jaxártéstől éjszakra fekszik, s melyek a római írók által Sogdiana, Margiana s Bactriana neve-

zettel jelöltettek, jelenleg pedig a Turk-hind, Chorosan, Boucherei s Turkestan tartományokat képezik. Mikor hagyták el ezen ősi lakhelyeiket, ezt még megközelítőleg is alig tudjuk meghatározni, annyi mindazonáltal bizonyos, hogy már jóval mielőtt Európába vándoroltak, ezeket elhagyták s jobban éjszak nyugot felé vonulva, sátraikat azon tartományban ütötték fel, melynek határait nyugatról az Atel (Volga) folyam, keletről az Irtis, éjszokról talán az Ural hegység és végre délre talán a Jaik folyó képezte. ¹⁾

Következtethetni véljük ezt Konstantin ezen szavaiból: „tudni kell, hogy a besenyők kezdettől fogva az *Atel* és *Ural* folyók közt laktak és ezeknek *szomszédai* valának azon népek, melyek *mazarok* és *uzoknak* nevezetnek.“ ²⁾ Ide helyezendő Névtelenünk Scithiája is „melyet kelet felé Dentumogernek neveznek, melynek határa az éjszaki résztől a fekete tengerig terjed, mögötte pedig vagy a Tanais (Don) nevezetű folyó,“ ³⁾ s mely tartományból kiindulva „sok nap jövén pusztaságokon“ értek az Etel vizéhez. ⁴⁾ A magyar nemzet ősi lakhelyeinek ezen leírásával megegyeznek Kézai ⁵⁾ és Thuróczi is, ez utóbbi szerint, ezen tartomány három részre: Bastardia, Dentia s Magariara oszlott. ⁶⁾

Itt találta még a XIII-ik században a magyarok ronkóit a IV Béla által 1236-ban küldött Julián domonkosi szerzetes ⁷⁾ 1246-ban Plan-Carpini János IV. Inceze pápa Mangu mongol Kánhoz küldött követe, kinek előadásából tudjuk, hogy a magyarok által lakott tartomány „Batsariának neveztetett, ⁸⁾ és, 1253-ban Rubruquis IX. Lajos fran-

¹⁾ V. ö. Fessler i. m. melletti jeles térképeket.

²⁾ De administrando imperio 37 f.

³⁾ Béla K. névtelen jegyzője Historia Ducum Hung. I. fej.

⁴⁾ U. o. I. fej.

⁵⁾ Chronicon I. rész 13. fej.

⁶⁾ Chronicon I. rész 5. fej.

⁷⁾ De facto Ungariae magnae Fejér Codex Dipl. IV. 1. 55. l. Magyarítva Szabó K. által Pest, 1861.

⁸⁾ Pray Dissertatio IV. in Annales veteres 765. kk. ll.

czia királynak Kajuk tatár kánhoz küldött követe. ¹⁾ Ide „ad Ungaros maioris Ungariae“, küldé IV. Incze pápa térítő szerzeteseket, azokat a georgiai, armenus és indus népségek közé helyezvén. ²⁾ Ide „non longe ab ortu Tanais“ helyezi Aeneas Silvius (utóbb II. Pius pápa) XV. századbeli író az „altera Hungariá“t, mely „nostrae huius mater, lingua et moribus pene similis.“ ³⁾ Ugyanez egy másik munkájában elbeszéli hogy találkozáván egy veronai születésű utazóval, ez tudósítá őt „populos in Asia-tica Scythia non longe a Tanai sedes habere, rudes homines et Idolorum cultores, quorum eadem sit lingua cum Hungaris, Pannoniam incolentibus.“ Mátyás király is a főnebb körülírt vidékre küldé követeit, kik rokonaikat hazánkban letelepülésre bírnák, mi azonban, sajnos, nem sikerült. ⁴⁾ Felemlitendő itt még azon XIII. századbeli adat, mely szerint XII. János pápa 1237. körül maga a magyarok fejedelme által kért terítők segédelmével igyekezett őket az európai művelődésnek megnyerni; kikhez intézett levelét az „Egyházi évkönyvek“ folytatója egész terjedelmében fentartotta, és melynek kezdő szavai ezek: „dilectis filiis Teretanny (kiről alább írja: de stirpe Catholicorum principum Regum Hungariae descendisti) et universis Christianis *Ungaris* — — salutem.“ ⁵⁾ Még a XVI. században is „compertum“ volt „ultra Tanaim non procul a fontibus ejus in asiatica Scythia populos usque hodie reperiri, qui Hungari appellantur, Illi parentes se horum dicunt — — Eugenius IV. (1431-1439) ad cultum Dei eos traducere conatus est, missis ex Hungaria nobis propinquiori viris religiosiis — — Interjacentes Rutheni transitum vetavere.“ ⁶⁾

¹⁾ Historie generale des Voyages VIII. 250. s. kk. II.

²⁾ Odoricus Raynaldus „Annales Ecclesiastici“, XIII. k. 1250. l. 48. szám a.

³⁾ Historia Europae I. fej. Historia Asiae XXIX. fej.

⁴⁾ Bonfinus Historia Pannon. Lib. I. Decas III.

⁵⁾ Raynaldus Annales Eccl. XV. 397. l. a. a. 1329.

⁶⁾ Piccolomini J. senai érsek Commentarii Rerum memorabilium Pii II. Roma 1581. v. ö. Kaprinay supplementum Hungariae Diplomaticae 558 l.

Érdekesnek tartok itt még két XVII. századbéli emlékről említést tenni, mely annak bizonyosságul szolgál, hogy még ezen korban is léteztek rokonaink azon tartományokban, melyekből eleink kiindultak, nemzeti nyelvük és szokásaiknak majdnem tökéletes élvezetében; annál is inkább, miután ezen tudósításokkal eltűnik azon kapocs, mely eddig minket rokonainkkal legalább némiképen tudósítások útján összekötött, ugyannyira, hogy legújabb utazóink is csak azon szomorú sejtelem valósultának valának tolmácsai, hogy már nincs e földtekén rokonunk, és Attilának magyar utódjai: csak Árpád nemzete már.

„Köztudomású dolog — olvasható egy 1665-ben megjelent munkában, — hogy egy magyar születésű jezsuita atya a törökök által elfogatott s eladatván a (Volga mellett lakó) tatárok közé került. Ez, egy később Rómába küldött levelében megírta, hogy ezen száműzetés által hazájába vettetett: ott embereket találván, kik ugyanazon nyelvvél élnek, melyet a magyarok beszélnek, és kiktől — vélekedése szerint — a magyarok hajdan származtak.“ Ezért nem váltságért, hanem társakért esedezik, és megjegyzi hogy „nem igen idegen szokásokhoz, csak a félsült és félnyers hus“ élvezetéhez kelle szoknia. ¹⁾

Végre az ugyanezen században élt Cseles Márton jezsuita kézírataiban a következő ezen tárgyra vonatkozó sorok olvashatók: „A mai nap, a magyarok véréből eredő s scythá örökségöket lakók, hazájokat szintén „magyar“nak nevezik.“ Ezeknek azonban vallása, hite és nyelve — szerinte — a mostani hazánkat lakó magyarokétól különböző. ²⁾

Mindezekből fölötte valószínűnek fog látszani az, hogy eleink valóban a főlebb körülvonalozott tartományokból, melyet még a XVIII-ik században is ott vissza maradtott rokonaik laktak, indultak ki, mai hazánk elfoglalására. —

¹⁾ Narratio historica de initio et progressu religionis apud Sinenses. Bécs, 1665. L. Kaprinay i. m. 557. l.

²⁾ Cseles meghalt 1709. L. Kaprinay i. m. II. 558. l. Ide jegyezzük még, mit az ázsiai rokonok nyelvéről ír: „Utuntur idiomate duro, et vocabulorum penuria angustiore, si quidem plerisque rebus peculiares vocum notas impositas non habent: sed ab officio et utilitate nomina eorum mutantur; quod modo pedem „járóka“, oculum „látóka“, et similes appellare eos, quidam e terra ipsorum rediens peregrinus (Cseles) refere-

Mi indította a magyar nemzetet arra, hogy ős lakhelyeit elhagyva, egy új haza felkeresésére induljon — szorosán meghatározni nem lehet. Ugy hiszszük, hogy nem csalódunk, ha ezt több körülmények összemunkálásának tulajdonítjuk.

Ugyanazon megmagyarázhatlan belső erő, mely már előbb is oly számos néprajt vezetett át Ázsia rengetegeiből Európába; ugyanazon sejtelen, mely a hunokat és az avarokat költöztetett át világrészünkbe, egy szebb haza feltalálásának reménye; továbbá egy ötszáz éves traditio, mely Attila elpusztult népe, az ázsiai őslakokba visszaköltözött töredékeknek köszöni eredetét, s mely firól fira hagyta örökségkép egy téjjel, mézzel folyó kies hon képét, Attila, és a bajánok hatalmas birodalmának még keleti képzelők rajongó képeivel gazdagon ékített emléket; nem különben azon körülmény, hogy évek folytán a népesség túlságosan megsaporodva, Baskiria zsiros legelői a nagyszámu nyájoknak elégséges táplálékot már nem nyujthattak; végre az azok által nyomott besenyők nyomása: mindezek őseinkben azon sejtelmet ébresztették fel, melyet Emesa Álmos anyjának, ennek és nemzete jövőbeli nagyságát megjövendölő álma kétségkívül még megerősített, azon sejtelmet keltették fel, ismétlem, hogy megérkezett már az alkalmas pillanat, a nagy elődök nyomdokaiba lépve, feleleveníteni azok elhamvadt dicsőségét és elfoglalni Attila és a bajánok dicső emlékü örökét! — —

II.

A határozatot nyomban követte a tény. Átlátták azonban őseink, hogy azon, a természetadományozta szabadság korlát-

bat.“ — Továbbá: „Persuadere sibi non patiuntur, nos esse veram Magyarorum progeniem, soli ipsi nomen gentis Hungaricae profiteri volunt, extra terram suam, nullos esse veros Magyarorum filios. Quae de egressu eorum in Pannoniam narrantur, ea agnoscunt quidem, sed jam pridem familias illas vel in praeliis, vel in aliis casibus per tot saecula in semine defecisse credunt: absurdum esse rati, ut non a pluribus annorum Centuriis, ex affectu naturae vel patriae, suam revisissent, vel alio quovis modo, consanguineos suos visitando, jus patriae hereditariae recognovissent.“

V. ö. Buday Ezajas. i. m. I. 51—58. l.

lan élvezetén alapuló patriarchális szerkezet, mely az álladalmi életre még nem egyesült nomád népek czéljának s körülményeinek megfelel ugyan, de egy közös czél elérésére az elosztott erőket kellőleg s állandóan egyesíteni s összetartani nem képes „köz és igaz értelmében belátta a hét fejedelmi személy (a hét törzsre osztott népnek megannyi feje), hogy a kezdett utat végre nem hajthatják, hanem ha vezér és parancsnok leend fölöttük: tehát a hét férfi szabad akaratjából és közmegegyezéséből vezérükké s parancsnokukká választák maguknak és fiaik fiainak mind utolsó iziglen Álmost, Ugek fiát és kik az ő nemzettségéből származandnak, mivel fényesebb nemzetségük és hadban hatalmasabbak valának. — Ekkor közakarattal így szóltak Álmos vezérhez: mától fogva téged vezérükké s parancsnokunkká választunk, és hová szerencséd vezetend, oda követünk. Erre az említett férfiak Álmos vezérért pogány szokás szerint saját vérüket egy edénybe eresztvén, végrehajtották az esküt, és noha pogányok voltak, a maguk között letett eskü hitét halálukig megtartottak ily módon:

Az eskü első tartalma az volt: hogy mig ők és maradékaik életben lesznek, mindenkor Álmos Vezér nemzedékéből lenne vezérük. Az eskü második tartalma ez volt: hogy a mi javakat munkájukkal szerezhethének, azokból senki közölük ki ne zárassék. Az eskü harmadik tartalma ez volt: hogy ezen fejedelmi személyek, kik szabad, akaratjukból választották Álmos vezért urukká, se maguk se fiaik a vezéri tanácsból és az országlás tisztéből soha ki ne rekesztessenek. Az eskü negyedik tartalma ez volt: hogy ha valaki maradékaik közül hűtelen lenne a vezér személye iránt és vizályt támasztana a vezér és rokonai között, a vétkesnek vére ontassék, mint az ő vérük ontatott az esküben, melyet Álmos vezérnek tettek. Az eskünek ötödik tartalma ez volt: hogy ha valaki Álmos vezér és a többi fejedelmi személyek utódaiból az esküt és rendeleteket megakarná szegni, átok alatt legyen mindörökre.“ — 1) Az alapszerződés megkötésében sze-

1) Névtelen V. VI. fejj. Tulajdonképen e helyen kellene a Névtelen-

repelő 7 fejedelmi személy a Névtelen szerint e következő: Álmos Árpád atyja, Előd Szabolcs atyja, Könd Csörsz atyja, Ond Ete atyja, Tas Lel atyja, Huba és Töhötöm, Horka atyja.

„Urunk születésének 884-ik esztendejében ¹⁾, miként az esztendők szerinti krónikákban megvagyon, a hét fejedelmi személy, kiket hét magyarnak nevezünk, megindult a scythiai földről nyugat felé. Kik között ugyanazon országból kijött az ő urok és tanácsuk, jó emlékezetű Álmos vezér — a szövetséges népek számtalan nagy sokaságával. Sok nap jövén pedig pusztaságokon az Etil (Volga) vizén pogány szokás szerint tömlőre ülve usztattak át és soha város vagy lakhely nyomára nem akadtak, sem ember készítettet nem ettek, mint szokásuk vala, hanem hussal és hallal éltek, mignem Oroszországba értek, melyet Susdálnak neveznek. És ifjaik csaknem mindennap vadászaton valának, a honnan az naptól fogvást a magyarok a többi nemzeteknél különb vadászok. Így jöve mentek be Álmos vezér és minden övéi Oroszország földjére, melyet Susdálnak neveznek,²⁾

Susdáliánál azonban megváltoztatták őseink eddigi majdnem egyenes nyugati irányukat — és mi okból, még gyanítani sem vagyunk képesek — délnyugatival cserélték fel. Ezen irányban több napi vándorlás után a turkok (magyarok, kik a görög írók által legtöbbször e néven neveztetnek) nemzete régen Khazariához közel szerzett ma-

nek ezen, Konstantinnal ellenkezni látszó, állítása helyessége mellett érveinket felhozni, miután azonban ez esetben számos ismétlést nem lehetne elkerülni, ezt azon helyre tartom hagyandónak, midőn őseinknek etelközi lakásairól fogok Konstantin nyomán szólni.

¹⁾ Hogy ezen évet Névtelenünk a hazai hagyomány nyomán helyesen jegyezte fel, kitűnik onnan, hogy ez alapul véve, a bevándorlás történetének chronológiája más események kétségkívüli évszámaival megegyezik. Ha ugyanis ehhez a Konst. szerint Lebediában töltött három évet hozzáadjuk, 888-ban Etelközben lesznek, midőn a bolgárháború volt, melyben a magyarok is résztvettek, és 889-re helyezhetjük a magyaroknak mi hazánkba bevándorlásait, mi meg a nyugoti Chronographok adataival megegyezik.

²⁾ Névtelen VII. fej.

le levő többieket is ¹⁾ vajdának hívtak. S nem nevezék őket az akkori időben turkoknak, hanem valamely oknál fogva Sabartoiaszfaloi vala nevök ²⁾. S a turkok hét nemzetségből állottak s fejedelmök sem belföldi sem idegen

kéletemen fölösleges leendett, ha Elöd „Az önhatóságú nemzetségfőknek már előbb is feje“ volt. Ugyanazt bizonyítják azon szavak is, melyekkel a Kazar khán Elödöt fogadá, midőn őt nemzete fejedelmévé tenni kívánván, hivatá: „Azért hivatunk — szólott ez — hogy miután *nemes származásu, értelmes, vitéz és turkok közt első ember* vagy (= főember), téged nemzedetnek fejedelmévé emeljük;“ hol sem a Kazar khán, sem Konstantin Elödnek állítólagos felsőbbségéről, melyet itt fölemlíteni valóban helyén leendett, semmit sem tud. Ugyanezt bizonyítják a Konstantin által Elöd szájába adott azon szavak is, melyekkel ez magát a Kazar khán előtt a fejedelemség elnem fogadásáért mentegeti „mivel — ugymond — ily fejedelemségre tehetetlen vagyok,“ „*ἐπει δὲ ἀδυνάτως ἔχω πρὸς τὴν τοιαύτην ἀρχήν*,“ vagy is mintha mondaná ily fejedelemséget lehetetlen elfogadnom,“ (tudjuk ugyan is hogy az „*ἀδυνάτως ἔχειν*“ kifejezést ily értelemben használja többi között Antiphanes és Axioch. is v. ö. Pape Griechisch-Deutsches Wörterbuch I, 39. l.) Ha már Elöd előbb is birt volna vezértársai felett hatalommal, ha azoknak előbb is feje lett volna, magát a fejedelemségre, melyet de facto már előbb is birt, elégtelennek nem mondhatja. Végre a mit folytatólag mond „Vagyon kivülem egy más Vajda Salmutzes (Álmos) nevezetű, kinek Arpadesz nevű fia is van; inkább ezek közül akár Salmutzes akár fia Arpadesz legyen hát fejedelem“ arra utalják az olvasót, hogy Álmosnak hatalma, ha nem is nagyobb, kisebb semmi esetre sem volt Elödnél, sőt egyenesen hamisnak fog feltűnni azon állítás, hogy Elöd volt „a nemzetségfők feje“ ha látjuk, hogy Elöd kész mást nemzete fejedelmének elismerni, vagy is magát egyik törzsfőtársának alávetni.

¹⁾ A szövegben van: „*ως καὶ οἱ λοιποὶ μετ' αὐτον*,“ mit Szabó Károly azon praeoccupált véleményben, hogy Elöd a „nemzetségfőknek feje volt,“ így magyartott: „miként az utána való többieket;“ én azonban helyesebbnek tartom ezt úgy adni vissza „miként a vele levő többieket is.“ Igaz ugyan, hogy az ily értelemben vett „*μετα*“ ritkábban áll dativus előtt, azonban csak ily értelem egyezik meg a parallel helyekkel, melyekben Konstantin Lebediást a többi vajdával coordinálja. Így ugyanazon fejezetben írja „bizonyos vajdák voltak közöttük, kik közül első vajda volt — Lebediás.“ És egy más helyen mondatja Lebediással „van *kivülem* vagy is velem *ἀπ' ἐμοῦ*“⁴⁾ egy más vajda.

²⁾ A mi a „Sabartoiaszfaloi“ elnevezést illeti, Szabó K. bevallja, hogy „ez — Konstantin munkájának legnehezebben magyarázható helye, melyet történetvizsgálóink annyi és oly különféle fejtegetése után sem sikerült mindeddig tisztába hozni; — s hogy e szó reá nézve eddigi tanulmányai mellett oly rejtvény, melynek megfejtésére magát elégtelennek

soha nem volt¹⁾, hanem bizonyos vajdák voltak közöttük, kik között első vajda volt az előbb említett Lebedias. S együtt laktak a Kazarokkal három esztendeig²⁾, szövetségeseik levén a Kazaroknak minden háborúikban.

S Kazaria fejedelme a Chagan a turkok szövetségéért és vitézségeért Lebedias nevezetű első vajdájoknak egy nemes születésű kazar leányt adott nőül, vitézségének nagy hira és nemzetségének nagy fénye miatt, hogy az tőle gyermekeket szülne: azonban úgy történt, hogy azon Lebediasnak ezen kazar nőtől nem született gyermeke.

Azonban nem soká lakhatták őseink ezen kazarokkal szomszéd tartományt; ott tartzkodásuk három éve eltelte után egy váratlan esemény kényszeríté őket lakhelyeiket elhagyni s azokat egy náluknál erősebb népségnek átengedve, egy új haza keresésére ujonan fölkerekedni. —

III.

A Kangarnak nevezett patzinakiták ugyanis (mert ezen Kangar név nemes és vitéz voltukért ragadt rájuk) a kazarok ellen háborút indítván és meggyőzetvén, saját

érezni. „Fölöslegesnek vélvén a számos magyarázatot felsorolni, Szabó K. nyomán csak annyit jegyezek meg, hogy ez Lebediában lakó őseinknek, valamint a Kaukasz mellé vonult töredék magyarságnak nem tulajdon elnevezése volt, hanem az azokkal összeköttetésben állott Kazarok által adott azoknak, s esett Konstantin tudomására. v. ö. Ak. Ért. 109—112. l.

¹⁾ „S fejedelmök sem belföldi sem idegen, soha nem volt.“ Mikép kelljen ezen helyet értelmeznünk, Szabó K. hallgatással mellőzi, ebbeli nézetét azonban világosan nyilvánítja, midőn érvül hozza fel annak bebizonyítására, mikép Árpád volt az első magyar fejedelem és előtte Álmos nem volt az. Itt nem kívánjuk a következőket praecipuálni, csak kettőt jegyeznünk meg, először, ha ezen helylyel nem ellenkezik az, hogy Előd „a nemzetségfőknek feje“ volt, avval Álmos fővezérsége sem ellenkezhetik, mely nem állott másban, mint azon főnökségben, melyet Szabó K. — mint láttuk, csekély vagy semmi alappal — Elődnek tulajdonít; és másodsor, hogy Konstantinnak tökéletesen igaza van, daczára annak, hogy mi Álmos fővezérségét Árpád fejedelemsége elé helyezük, mert véleményünk szerint oly tág hatalomkörrel rendelkező feje, kit fejedelem (ἀρχον)-nek lehetett nevezni, Árpád előtt nemzetünknek csakugyan nem volt.

²⁾ Csak fölemlíteni is elégségesnek tartjuk azon Thummann által föllállított Schlözer, Engel, Gustermann, Dümmler, Büdinger s mások által elfogadott hypothesis, hogy őseink, nem három, hanem kétszáz három

földüket elhagyni s a turkok földét megszállani kénytelenítették. S háború ütven ki a turkok és az akkor Kangarnak nevezett patrinakiták közt, a turkok serege meggyőzetett és két részre szakadt, egyrészők keletre Perzisz felé telepedett meg, kik a turkok régi nevéen, mai napig is Szabartoiaszfaloí néven neveztetnek; a másik rész pedig nyugot felé telepedett meg első vajdájokkal és vezérekkel ¹⁾. Lebediaszszal, az Atelkuzu nevezetű helyekre, mely helyeken most a patzinakiták nemzete lakik. ²⁾

Kevés idő multával ama khágán Kazária fejedelme

évig tartózkodtak a lebedi tartományban, Konstantinnak általánoson elfogadott szövegét gyanúsnaK nyilvánítván és a „három év“ leírást minden legkisebb bizonyítás nélkül a másolók tévedésének tartván s a császár által előszámlált eseményeket e rövid idő alatt törtéeteknek elhinni nem akarván, a három év helyett csupán saját hozzávetése után 203 évet vélt e helyen olvasandónak; mely vélemények tökéletes alaptalanságát fényesen kivívta Szabó K. Akad. Ért. 112—114. l.

¹⁾ Szabó K. már fölebb említett Előd fővezérségét illető praeoccupált véleménye által mindig üldöztetve, a Konstantin által használt Elődre vonatkozó „ἀρχηγός“ kitélt „fővezér“rel adja vissza, mi nem áll; miután e szó ily értelemben Aeschilus, Thukidides és Theokritosnál csak egyszerüen „Vezér“t (Anführer) jelent. (V. ö. Pape 1. szótárát. I. 326. l.) Csekélységek ugyan ezek magukban véve; azonban tekintve az egyes szavakból vonható következtetéseket, ezeknek helyes értelmezése mindenkor nagy fontosságú.

²⁾ Konstantin alább így határozza meg ezen Atelkuzu tartományt: „A patzinakiták lakhelye — ugymond — (azaz a besenyők X. századbeli hazája, melyben akkori alkalommal (azaz mikor a besenyők őseinket kiverték) a turkok lakoztak, az ottani folyók nevérol neveztetik. S a folyók ezek: első folyó az ugynevezett Barukh, második — Kubu, harmadik — Trullosz, negyedik — Brutosz, ötödik — Szeretosz.“ Hogy ezen öt folyónak elferdítve feljegyzett nevei alatt a Szeretet, Prúthot, a hajdan Tyrasnak is nevezett Dniestert, a Bugot és végre a Boristhenest a régiek Dnieperét, és így Atelkuzu alatt az ezen öt folyót magában foglaló tartományt, kelljen érteniünk, Szabó K. szerencsés nyomozásai után bizonyosnak lehet tartani, így egyszersmind önmagokban is hamisaknak bizonyulván előbbi történéseink egyéb magyarázatai és feltevései. Akad. Ért. 122—126 l. Megjegyezni helyén látjuk itt egyszersmind azt is, hogy a magyarok épen nem voltak a Kazar khánnak alattvalói, hanem szövetésesei, mint ez Konstantinnak is számos helyéből kiderül. Az alattvalói viszonyra utaló helyek, kétségkívül azon kazar tudósítóknak elfogult és éretlen fenhéjazó dicsvágyán alapulnak, kiktől Konstantin ezen tudósításokat nyerte.

izene a turkoknak, hogy küldjék hozzá ladikon első vajdájokat. Lebediasz tehát Khazaria Khaganjához elmenvén kérdezé az okot, melyért őt magához hívatta. S a khagan monda neki: azért hivattunk, hogy miután nemes származású, értelmes, vitéz és a turkok közt első ember vagy, téged nemzetednek fejedelmévé emeljünk, s hogy a mi szavunknak és rendeletünknek engedelmeskedjél. S ő a khágannak válaszolva mondá: irántam való jó indulatodat és megkülönböztetésedet nagyra veszem, és illő köszönetemet nyilvánítom előtted: de miután tehetetlen vagyok ily fejedelemségre, nem állhatok rá, hanem van kivülem egy más vajda Szalmutzész (Álmos) nevezetű, kinek Árpádész nevű fia is van; inkább ezek közül akár Szalmutzész akár fia Árpádész legyen hát a fejedelem s függjön a ti szavatoktól. Megtetszván ezen beszéd a khágánnak, embereket ada mellé s vele együtt a turkokhoz küldé, ki is a turkokkal ez iránt értekezvén, a turkok jobbnak tartották, hogy Árpádész legyen fejedelem mint atyja Szalmutzész, mert tekintélyesebb mind észre, mind tanácsra, mind vitézségre nézve igen jeles és ily fejedelemségre alkalmas férfiu; kit is a khazarok szokása és törvénye szerint fejedelemmé tettek, fölemelvén őt paizsra. Ezen Árpádész előtt más fejedelmök a turkoknak soha nem volt, s ettől fogva maig is ennek nemzetségéből tétetik Turkia fejedelme. ¹⁾

És ez azon pont, melyre nézve Konstantin Névtelenünkkel világosan és nyilvánosan ellenkezni látszik, anélkül azonban, hogy ezért valóban ellenkeznék; mert a lebediai és etelközi letelepedésnek Konstantin általi feljegyzése és a Névtelen által hallgatással mellőzéséből támadott — szintén látszólagos — ellenkezés csak föltételes és hallgatólag. Láttuk ugyanis a Névtelen előadásából, hogy szerinte a magyarok mielőtt Ázsiából megindultak vezérükké Álmost választották; Árpád pedig csak Ungvárnál vette át Álmos lelépése után a fővezérséget. Konstantin ellenben — mint már ismételve megjegyeztük, és a főlebb

¹⁾ Konstantin. De administrando imperio Cap. 38.

mondottakban láttuk — Álmosról mint fővezérről semmit sem tud, és csak Etelközben választatja a kazar kán tanácsára Álmos mellőzésével Árpádot a magyar nemzet fejedelmévé. A szerint már a mint újabb történetíróink, egyik vagy másik, elbeszélését fogadták el hitelesnek, vagy mindkettőt megegyeztetni igyekeznek, három pártra oszolnak.

A Névtelennek e pontban föltétlen követői között tekintélyes névre nem találunk; azonban az ellenkező vélemény pártolói között, kik t. i. e pontban csak Konstantinra támaszkodnak, Pálmát ¹⁾, Buday Ezajást ²⁾ Horváth Mihályt ³⁾ és Szabó Károlyt — erről azonban tüzetesen alább — nevezzük.

Nagyobb és tekintélyesebb már azok száma, kik a

¹⁾ (I. m. 30—31. l.) E szerint a magyarok „Daciaban,, a Kazar kán által fölszólítva „nec mora, habito seniorum Concilio, omnium vota in Almum, hoc vero aetatis causa, dignitatem deprecante, in Arpadum ejus filium conspiravere, continuo gentili ritu praestitum novo duci fidei Sacramentum, additaque mutua inter Ducem ac gentem pacta,“ mely sorokból világosan kitűnik, hogy Pálma e helyen Névtelenünket egyszerűen ignorálni jónak látta.

²⁾ Hasonlag Buday is. (I. m. I. 70. l.) „Ott (Etelközben) — úgy mond — mivel különböző vezérek alatt lévén, a szükséges egység, kivált vezedelem idején nem volt meg közöttök: a mint Const. Proph. mondja, a Charzarok kágánja tanácsából, az ő hét nemzetségeknek közönséges fejedelmévé választották Almusnak fiát Árpádot. Álmost hihető azért nem választotta a kágán, annak mint öreg embernek kevés ideig veheti hasznát. Inkább tehát tovább nézvén fiát igyekezett lekötelezni.“ Ezután fölemlíti Engelenek, alább idézendő hypothesisát, a nélkül azonban, hogy annak elfogadását kifejeznie.

³⁾ Munkája régibb kiadásainak állításaira, mint, miután megváltoztattak, elavultakra nem kívánván reflectálni, a legújabb kiadásban (i. m. I. 20. l.) Konstantinnak általunk fölebb adott helyét idézvén, megjegyzi: „Ekkor (t. i. Árpádnak Álmos mellőzésével Etelközben kazar módra történt fejedelemmé választásakor) történhetett, mit honi emlékeink, az egykoru s így ebben hitelesebb Constantin császártól eltérve, Álmosról mondanak.“ sat. És az alapszerződést adva abban Álmos neve helyébe mindenkor Árpádét teszi, mintha ez a Névtelen eredeti szövegében sem lenne más-kép, ezen önkényes változtatást megjegyezésre, s így annálkevésbbé, okadatolásra sem méltatva. Ugyanezt más, még alább megnevezendő, történészeink munkáiban is látjuk, szintén megnem említve mily oknál és jognál fogva változtatnak kényök kedvök szerint emlékeink szent és sérthetetlen szövegén.

hazai és külföldi kutfők eme két előkelő képviselőjét e pontban is megegyeztetni igyekeztek, kik Álmos és Árpád fővezérsége vagy illetőleg fejedelemségének kérdése megoldásában mindkét írónak adatait vélték fölhasználndónak, kik e pontban sem kívánván egyikétől is a hitelesség elismerését kereken megtagadni, e pontban is összeegyeztethetőknak hitték azokat. Ezeknek sorait Katona ¹⁾ nyitja meg, ki Pray ellen igyekezett ezen összeegyeztetés lehetőségét és helyességét kivívni, ezt követik: Fessler ²⁾, Engel ³⁾ Nagy Pál ⁴⁾, Szalay L. ⁵⁾ és Jászay Pál ⁶⁾.

¹⁾ Katona (Hist. Ducum 34—40. 126—134.), mind Konstantin mind a Névtelen elbeszélését mint igazat fogadja el. Szerinte a magyarok mielőtt Ázsiából megindultak Álmost fővezérré választották ugyan és megkötötték vele az alapszerződést, azonban hatalomköre annyira korlátozott volt, hogy fejedelemnek őt épen nem nevezhetjük. Az ez alatt Lebediában letelepedett és innen kiüzetve Etelközben lakó Előd a Kazár khán által fölszólítva a fejedelemség elfogadására, fölszólítására tagadólag válaszolt és Álmos és fia Árpádra figyelmeztető őt, kik ez alatt már Ungvárt is elfoglalták volt. Ide jöttek tehát a Kazár khán és Előd követei; az előbbieknak indítványára, miután Álmos öregsége miatt a fővezérségről önként leköszönt, Árpád a nemzet által utódául megválasztatva, kazar módra inauguráltatott. Árpád ezután már tágabb hatalomkört is nyert, méltót a fejedelem nevéhez, úgy hogy Konstantin joggal mondhatta: És ezen Árpád előtt nem volt a magyaroknak fejedelmök, értve oly tág hatalomkörrel rendelkező fejedelmet, mint Árpád volt. Ez Katona okoskodásainak magva, melyet főbbpontjaiban mi is elfogadunk.

²⁾ A Katona által mondottakat tökéletesen elfogadja és csak más szavakkal, művészi formában adja vissza. I. m. I. 230—250. l.

³⁾ Ez (i. h.) a két író megjegyeztetni kívánván azon — hogy ne mondjuk képtelen — hypothesisit állítja fel, hogy a magyarok Etelközben a Kazár khán tanácsára Árpádot választották ugyan fejedelmökké — mint ezt Konstantin írja — azonban röviddel ezen tartományból kivándorlásuk előtt a rajtok uralkodni kívánó Chazarok ellen fölháborodván, Árpádot fejedelemségétől megfosztották s evvel atyját Álmost ruházták fel, akkor kötvén meg vele egyszersmind az alapszerződést és ennek vezérlete alatt jöttek mai hazánkba — mint a Névtelen tovább elbeszéli. — És mire állapítja ezen állításait? arra, hogy a magyarok későbbben valóban megszakították a kazarokkal békés egyetértő viszonyukat. És ezt miből következteti? abból, hogy a kazar törzsek között viszályok ütven ki, az egyik törzs, a Kabarok törzse elvált a kazar nemzettesttől és a magyarokkal egyesült!! A nagytudományú szerzőnek ezen okoskodásait megczáfolni akarni majdnem fölösleges. Már maga a tények és események összeállítása valószínűtlennek fog feltűnni mindenki előtt, ki őstörténetünknek csak al-

Legujabban, a már több helyen kiemelt, Szabó Károly, kutfőinknek s különösen a hazai történelmünkre vonatkozó görögíróknak nagytudományu tanulmányozója és magyarázója, vetette nagytekintélyü szavazatának súlyát a

fáját is ismeri, különösnek fog feltűnni, hogy miután előbb az apa aggkora miatt mellőzte: vén fia választatott meg fejedelemmé, később a fiu fejedelemségtől megfosztatván, atyja pótolta helyét, melyet betölteni előbb képesnek nem találtatott, és rövid idő mulva ismét a fiu lépett az atya helyébe. Ezenkívül sem honi emlékeink sem Konstantin a magyarok és kazarak között származotet egyenetlenségekről semmit sem tudnak, és hogy abból, mikép a viszálykodó felek egyike a magyarokhoz csatlakozott, az következéské, hogy ez a másik féllel ellenséges viszoyban állott, nem én leszek az első, ki ezt gyarló felfogással átnem látván, az előadott egész történetet valónak nem tarthatom.

⁴⁾ Katona előadásával tökéletesen megegyezik Nagy Pál-é, azt érveivel együtt röviden összefoglalván. L. Historia Pragmatica Regni Hung. I. k. 15—16. l.

⁵⁾ Ez nemzetünket a taurusi félszigetből Etelközbe átvezetvén, Álmosról nem tesz ugyan világosan említést, de hogy ő Álmosnak a Névtelen által említett fővezérségét elfogadta, kitiünik azon megjegyezéséből, hogy a magyar nemzet Etelközben „Álmos mellé ennek fiát Árpádot választá fővezérül magának.“ I. m. 5. l. A jegyzetben pedig Constantinusra „összevetve a hazai hagyományyal hivatkozik.“ Szerinte tehát a főhatalom megvolt osztva Álmos és Árpád között, mert „Árpádot késznek mondja, a nép kívánságának engedve új lakföldet keresni“ (9. l.); alább pedig a névtelen által följegyzett alapszerződést Álmossal kötteteti meg; s „Álmost a nép által paizsaikra emelteti“ (10. l.) Végre Ungvárnál „Álmos — pályáját bevégezé, még életében szállván Árpád fiára a főhatalom.“ (12. l.) Szalay nemzetünk előtörténetének megírásában helyes elveket követett, míg ugyanis egyrésztől Konstantint el nem veti, másrésztől a Névtelent is a méltó indignatio hangján védi megtámadói ellen (10. l. 7. jegyzet), megérkezettnek vélvén már az időt „mely elvégre a mi Névtelenünknek is kimutassa a történeti irodalom mezején hallucinatiok és épéskedések nélkül, illető helyét. S e hely — folytatja — minden esetre tisztességes leszen, a nélkül, hogy A. val a magyar nép mindent kimerítő genesisét, B. vel egy magyar Niebelungennek óriási izmait kellene látnunk munkájában.“ És innen van, hogy — véleményem szerint — ő volt az, ki Konstantin és a Névtelennek Álmos és Árpád fővezérségét illető helyeinek megegyeztetésében a leghelyesebb irányt követte, csak azt sajnáljuk, hogy — ugy látszik azon irány helyességéről tökéletesen meg nem győződve — egész határozottságával nem lépett a célhoz vezető utra, miért is elbeszélésében némi határozatlanság és habozás hangját föl nem ismerni lehetetlen.

⁶⁾ Jászay, valamint különben jeles munkája sok egyéb helyén ugy itt is különöz, ezen különözése sem alapulván erős és meginghatlan alapo-

most tárgyalt kérdés mérlegének serpenyőjébe. Sajnálattal azonban nem lehet megjegyeznünk, hogy a született történetbuvárnak nagy tudomány széles terjemű olvasottság és mély belátásról tanuskodó dolgozatain „vörös fonálként“ huzódik keresztül azon előszeretettel, melylyel hazai hagyományunk rovására, a görög irók iránt viseltetik, mely előszeretettel őt gyakran igaztalanná, elfogulttá teszi; és ez azon egyetlen de nagyhorderejű vád, melyet azon nagybecsű dolgozatai ellen emelni joggal lehet.

Már 1852-ben Konstantin elbeszélése nyomán nyilvánította azon meggyőződését, hogy ennek adatai teljesen megegyeznek a csaknem két századdal Árpád után élt Béla király névtelen jegyzőjének azon előadását, mintha a magyarokat mai honunkba Álmos vezette, s ez fiának Árpádnak a vezérséget csak Ungvárt adta volna át.¹⁾ Később

pokon. Szerinte: a magyar nemzet még őslakhelyeiben választotta meg Álmost fővezérré (i. m. 179—183. l.), s „az ujan választott fővezér által kormányozva s vezetve Scythiából vagy is a Volga-Don közből megindult napnyugot felé“ (183. l.) *Itt* (hol? nem mondja, és mi még távolról is gyanítani nem vagyunk képesek) a kozár fejedelem követi által megkereste a magyarokat, hogy *fővezéröket* hozzá küldenék. Hozzá menvén tehát *Előd* (?) kérdezte mi végből hivatva? — s röviden adja Előd és a kazár Kágán között folyt, Konstantin által följegyzett párbeszédet, — „Álmost azután — folytatja — kozár szokás szerint paizsra emelvén fejedelmökké elválasztották.“ (184. l.) Álmos vezeti azután nemzetét Ungvárig. Itt „negyedik nap az öreg Álmos tanácsot tartván s nagyjaitól esküt vevén, fiát Árpádot nevezette ki vezérül s parancsnokul.“ (191. l.) Ezek olvasása után mi is fölkiálthatunk Szabó Károlylyal: „mennyi zavar, mennyi képtelenség mennyi önkényes állítás.“ (Ak. Ért. 1860. I. 119. l.) Megmagyarázhatlan ugyan is, mint történhetett, hogy a nemzet *vándorlása közben* felszólíttatva, küldené a kazár kánhoz fővezérét, ki Álmos volt, nem ez, hanem más valaki, követte a felszólítást. Könnyű és legegyszerűbb dolog irót okadatolás nélkül tévedésről vádolni, mint ezt Jászay teszi, midőn azon hiedelemben, hogy Konstantin tévedett, Árpádot állítván Álmos mellőzésével kazar módra fejedelemmé választottnak, ennek neve helyébe egyszerűen Árpádét teszi. Jászay, Engel és hasonlók összeegyeztetési kísérletei olvasása után tán joggal mondhatott le Szabó K. ennek lehetősége reményéről, azonban egyes orvosok tévesztett kísérletei daczára a beteg testnek meggyógyíthatása reményéről a jó orvosnak lemondani soha sem szabad.

¹⁾ A bolgár magyar háború 888-ban Uj M. Muzeum 1852. júniusi IX. füzet. 518. l. 3) jegyzetben.

1858-ban a „magyar vezérek korát“ rajzolván érdekes tollal, már nyíltan kijelentette, hogy „e pontra (érti Álmos és Árpád fővezérségét) nézve és a magyar nemzet vándorlási útjának előadásában — az Árpádhoz korra közelebb álló, jobban értesült s így hitelesebb Konstantinusz császár adatait követte, az egy századdal később élt névtelen jegyző ellenében, kinek e részbeni előadása, kétségtelenül hibás mondai alapon nyugszik.“¹⁾ E helyeken azonban csak mellesleg érintvén ezen fontos kérdésről nézetét, legújában, Konstantin munkái reánk vonatkozó adatainak oly nagybecsű fordítása és magyarázatában, már tüzetesebben — habár mégsem oly tüzetesen, mint azt a tárgy félreismerhetlen fontossága kívánta, és a történelem minden őszinte barátja várta volna — igyekezik megczáfolni azon ellenfeleit, kik ezen, mint mondók, nagyfontosságú kérdés eldöntésében történetírásunk atyjának, a Névtelennek is kívánnak adni voksot. Szerinte „Árpád etelközi fejedelemmé választatása azon pont, melyre nézve Konstantint Béla király névtelen jegyzőjével, teljességgel megnem egyeztetheti“. Nézete szerint Álmos vagy Árpád fejedelemmé választatását illetőleg vagy Konstantinnak vagy a névtelen jegyzőnek van igaza, s a történetvizsgálónak föladata és kötelessége, minden részrehajlás és elfogultság nélkül bírálva meg adataikat s azokat más hiteles forrásokkal egybevetve, egyiknek vagy másiknak szolgáltatni igazságot.“

Alább pedig a névtelen jegyzőt tévedése miatt csak avval állítja menthetőnek: „hogy ő netalán az ő korában az ősi honról és kiköltözésről létezett hagyomány vagy valamely Álmost dicsőítő hősköltemény által félrevezetve, írta ezen adatot; melyet nézete szerint költőink, Álmost a zsidók Mózeséhez hasonlítva, igen szépen fölhasználhatnak ugyan a költészetben, de nekünk a történettudományban az eszme minden szépsége mellett is mint nem igazat határozottan vissza kell vetnünk.“²⁾

¹⁾ Budapesti Szemle 1858. III. k. IX. f. 267. l. *) jegyzet.

²⁾ Akad. Ért. tört. phil. és törttud. rész 1860. I. Biborban született Konstantin munkái. 118—121 l.

Én mindezek daczára, sem azt nem hiszem, hogy Konstantin adatai, Béla jegyzőjének elbeszélését megczáfolják, sem azt, hogy a Névtelennek ezen adatai kizárólag csak mondai alapon nyugszanak, sem továbbá azt, hogy Konstantin a Névtelennel e pontban teljességgel megnegyeztetethető, sem azután a történésznek hivatását és kötelességét nem találom fel abban, hogy az ellenkezni látszó adatokból, kénye kedve szerint válogasson, hanem inkább abban, hogy a különben hiteles írókat minden áron megegyeztetni törekedjék, sem végre azt, hogy a Névtelen ezen előadását, mint nem igazat határozottan visszavetni kelljen.

Igaz ugyan, hogy Konstantin és más görög íróknak, hazai hagyományunkkal összeegyeztetése e pontban, azon alapon (ha t. i. azon feltevést elfogadjuk, hogy Lebediában és Etelközben a magyarságnak csak egy része tartózkodott, míg a másik az alatt Álmoossal s Árpáddal mai hazánkba bevonult), melyen azt Katona és követői, kik között Szabó K. Fesslert kiemeli, meg kísértettek, nem kis nehézséggel jár és végre is nem ment több más hiteles adatok és a helyes Chronologiaivali ellenkezéstől.

Én azonban ezen összeegyeztetést más alapon vélem megkísértendőnek, ezen kísérletet Konstantin elbeszélésének és a Névtelen előadásának is, mint igaznak elfogadására alapítván, mit is ha teszünk, sem egy részről a megegyeztetés munkája nem lesz oly nagy nehézséggel összekapcsolva, sem másrészről nem fog az ezen megegyeztetés alapjára fektetett elbeszélés — úgy reméljük — más adatokkal vagy az időszaki renddel ellenkezni.

Mindenek előtt tehát röviden összefoglalni kívánom Konstantin és a Névtelen megegyeztetésébeni, alább tizesen kifejtendő és okadatolandó nézetemet. Szerintem: Álmos Ázsiában fővezérré választatott és megkötött vele az alapszerződés. Etelközben a kazar Kágán tanácsára fővezérüket, tágabb hatalomkörrel rendelkező fejedelmé kívánták emelni, s miután ezt Álmos aggkora miatt elfogadni vonakodott, Árpád választott meg, még a bolgár magyar háború kiütése előtt, ugy azonban, hogy Álmos nem mondott le azért minden főhatalomról és némiképen — mint

Szalay igen helyesen megjegyzi — „Álmos mellé választott.“ Miért is sem a görög írókat nem vádoljuk tévedésről, midőn Árpádot nevezik a bolgár magyar háború idejékor a magyarok fejének, sem a Névtelen megrovandónak azért nem tartjuk, mivel Álmos alatt vezeteti a magyarokat mai hazánk határáig, hol Ungvárnál végkép lemondván Álmos, Árpád a főhatalmat teljesen átvette. Hol van itt zavar? hol van itt képtelenség? hol van itt ellenkezés?!

Legelőbb is azon meggyőződésemet kívánom kifejezni, hogy valamint a Névtelen nem alap nélkül állítja, a hétfejedelmi személy által még Ázsiában megválasztott első fővezérnek, és a vérszerződést még akkor megállapítottak: ugy Konstantin s emtéved, midőn írja, hogy Árpád Etelközben fejedelemmé választatott „és ezen Árpádész előtt más fejedelmök a turkoknak soha nem volt;“ Álmos ugyanis nem volt más és több, mint nemzetünknek vándorlásában fővezére és nem *fejedelme*, mint ez Árpád lett, midőn „a kazarok szokása szerint fejedelemmé tették.“

Ezen tétel bebizonyítására, csak arra kívánom figyelemztetni a Névtelen munkájának olvasóját, hogy ez egyetlen egy oly tettet, egyetlen egy oly intézményt sem tulajdonít Álmosnak, melyből azt lehetne következtetni, hogy Álmosnak egyébre is kiterjedett hatalma, mint nemzetének vándorlásában vezetésére, mely Ázsiából Etelközig ép úgy igényelt egy közös főt, mint Etelköztől Pannóniáig. Ne nevezzük-e elfogultságnak, ha Konstantin nem egészen részrehajlatlan védelmezői ezen közös főt Ázsiából Etelközig nem tartják szükségesnek, innen azonban mai hazánkig elkerülhetlennek; és miért? mert amaz csak a Névtelennek és nem Konstantinnak is előadásából következik, emez pedig Konstantinéból is!

Csak futólag nézzük át az alapszerződésnek a Névtelen által följegyzett öt pontját, és a jószívű olvasó is át fogja látni, hogy nem igen kell attól tartania, mikép az ujon választott fővezérnek agg vállait a kormányzás súlyos kötetmei tán túlságosan fogják terhelni, átfogja látni, hogy törzsfőnök társai, nem fejedelmet, hanem „dux“ és „praeceptor“t kívántak benne látni, mit az alapszerző-

dés 2. §-a, mely a hadi zsákmánybani egyenlő osztozást kiköti, és a 3. §-a, mely a törzsfőknek a fővezér tanácsából kiküszöböltetését tiltja, eléggé bizonyít.

Frankl Vilmos.

(*Vége köv.*)

KORPONA VÁROSÁNAK ISMERTETÉSE.

(*Második közlés.*)

1415-ben a templom megújított és felszenteltetett. Ezt a székeken volt felírás bizonyítja: „*Restauratio et dedicatio huius Ecclesiae facta est in honorem B. Virginis Mariae, idque in die Conceptionis Mariae anno 1415.*,” mely székek 1778-ban e templom ujtásakor ujjakkal cseréltettek fel. — János esztergami érsek deczember 8-án kelt levele szerint, *Jakab* halála által megürült plébániára, a korponai bíró, a hites polgárok és az összes választott polgárság kegyuri joguknál fogva egyhangulag történt bemutatására, *Jánost* esztergammegyei áldozárt, fehér és pécsmegyei kanonokot és a királyné alkorklátnokát kinevezi s megerősíti. ¹⁾

¹⁾ Joannes miseratione Divina Archi-Episcopus Ecclesiae Strigoniensis, Locique eiusdem Comes perpetuus, Primas, et Apostolicae Sedis Legatus natus, nec non Aulae Regis Romanorum Cancellarius, ejusdemque in Regnis Hungariae, Dalmatiae et Croatiae Gubernator et Vicarius Generalis Dilecto nobis in Christo, Honorabili et Circumspecto viro, *Domino Joanni, Quinque-Ecclesiensis et Albensis Ecclesiarum Canonico, Reginalis Majestatis Hungariae Vice Cancellario, Presbytero nostrae Dioecesis Strigoniensis* salutem benedictione cum paterna. Pastoralis officii nostri debitum, et sollicitudo nos excitat, et inducit: ut Ecclesiis nostrae Jurisdictioni et regimini subjectis, Rectore viduatis, ne longae vacationis ferant dispendia, per invigilationem nostram sollicitam, Pastor accedat idoneus, et Rector providus deputetur; qui sibi commissum populum, in spiritualibus pariter et temporalibus salubriter dirigat et informet, ac Ecclesiam ipsam multiplicibus efferat incrementis. Sane nuper, uti accepimus, Ecclesia Parochiali B. M. V. de *Corpona*, praedictae nostrae Strigoniensis Dioecesis, per obitum quondam Discreti viri, Domini *Jacobi*, ul-

1421-ben Zsigmond király a budai országgyűlésen hozott törvények értelmében Magyar-Brodból rendeli, hogy e város polgárai itéletüket a királyi tárnokmesterhez felebbezzék; 1424-ben Borbála királynénak, míg mással házasságra nem lép, életfogytiglan s özvegyi ellátásul, ropant javakat u. m. Zólyomvármegyét; Zólyom, Breznobánya, Korpona városokat stb. adományozza; ²⁾ 1430-ban a törvények értelmében, — hogy a királyi városok polgárai-

timi et immediati ejusdem Ecclesiae B. M. V. Possessoris, seu Plebani, de jure et de facto vacante: nos attendentes tuis probitatibus, Litterarumque sufficientia, ac aliarum virtutum tuarum meritis, quibus te ab experto novimus insignitum: Te tamquam Personam bene meritam, et ad id idoneam, ad praesentationem Honestorum virorum, Judicis et Juratorum Civium, totiusque Cummunitatis de dicta Corpona, jure Patronatus ipsorum, nobis unanimiter et concorditer factam (de qua quidem praesentatione nobis per efficaces Litteras eorundem Civium, nomine totius Cummunitatis de eadem, Patronorum scilicet dictae Ecclesiae, facta existit plena fides) in verum et legitimum Plebanum ipsius Ecclesiae Parochialis B. M. V. de praedicta Corpona, ac Pastorem animarum, autoritate nostra ordinaria, in Dei nomine canonicè eligendum, nominandum, et praeficiendum duximus, et confirmandum. *Investiundo te per annuli nostri digito tuo inpositionem* praesentialiter de eadem. Curam et administrationem dictae Ecclesiae B. M. V. in spiritualibus tibi et temporalibus plenarie committentes, salubriter gubernandam. Recepto tamen prius a te juramento Corporali, manibus nostris per te praestito, Quod nobis et successoribus nostris Archi-Episcopis dictae Ecclesiae Strigoniensis, canonicè ad eandem intransibus, obedientiam observabis, et reverentiam debitam exhibebis: quodque bona praedictae Ecclesiae tuae, non alienabis, non dissipabis, non dilapidabis, non distrahes, nec inutiliter consumes: quin potuis alienata pro posse tuo recuperabis. Quo circa mandamus universis et singulis Parochianis praedictae Ecclesiae B. M. V. aliisque quorum interest, aut interesse poterit quomodolibet in futurum, ut tibi tamquam vero et legitimo dictae Ecclesiae Plebano et Rectori pareant, et obediant: de fructibus quoque, proventibus, juribus, obventionibus et emolumentis universis respondere debeant locis et temporibus opportunis. In cuius confirmationis nostrae ac omnium praemissorum testimonium et fidem, praesentes nostras litteras, pendentis sigilli nostri *annularis (quo ad praesens propter Pontificalis carentiam utimur)* communitas: Eidem Domino Joanni duximus concedendas. Datum *Strigoni* in festo Conceptionis Virginis Mariae, Anno Domini Millesimo Quadringsesimo Quinto Decimo.

²⁾ Magyar Regesták a bécsi es. levéltárból Horváth Mihály által: Magyar történelmi tárban. IX. Köt. 53. l.

nak teljes szabadság adatott áruikat az egész országban minden vámfizetés nélkül eladás végett szertehordozni — Budán kelt levele szerint a hetivásárnak kétszeri tartását megengedi.

1431-ben a korponaiak s bozókiak közt, a Brech nevezetű föld miatt történt a második surlódás, mely Korponán május 10-kén csillapított le: „Mi Schnorer János bíró, Fogel János, Mucfuesel Ulrik, Treitler Lőrincz, Fulner Péter, Salczer János, Ligator István, Magerul és Fajgesang Máttyás Korpona városa hites polgárai jelen levelünk rendével adjuk tudtára mindeneknek a kiket illet: hogy ámbár köztünk és az istenfélő férfiu Szaniszló ur bozóki prépost s sz. István király konventje közt pör támadt, még is mi Isten akaratjából, tisztelendő férfiak és birák t. i. László ipolyságghi prépost, Máttyás korponai plebános urak csillapítása által ily egyezkedésre léptünk. Először s mindenek előtt kimondták és mind a két rész közt barátságosan csillapították (dicséretük és ítéletük épségben maradván) hogy minden levelek akármineműek legyenek, melyek a pörben előmutattattak; megsemmisítve legyenek és minden panaszkok, tiltakozások, nehézségek, birságok, sértések, alkalmatlankodások, ölések, emberöldöklések, vérengzések, törvénytelségi erőszakoskodások, mikkel ugyanazon Szaniszló prépost ur általunk vádoltatotva vala, legyenek lecsillapítva s elmozdítva stb. Kelt, városunkban az Ur mennybemenetele napján 1431-ben, de Glocz István nyilvános jegyző.“

1433-ban a hussziták Lengyelországon keresztül egy nagy sereggel betörték az ország északi részeibe, pusztítva rabolva lehatottak egész Korponáig, azt megtámadták s kifosztották. ¹⁾

1435. A városokra nézve hozott törvény szerint, — t. i. hogy minden pörös esetben, mely valamely város kebelében akár annak polgárai, akár mások közt felmerül, első bíróságilag ugyanazon város bírása s esküttjei ítéljenek; ha a felek ezeknek ítéletével meg nem elégednének,

¹⁾ Korabinszky Produkten Lexikon. — Vályi Magyarországnak leírása Korpona alatt.

a felebbezést vagy azon város elébe vigyék, melynek szabadságaiban osztozott saját városuk, vagy a tárnokmester elébe; — érkezett bizonyos felebbezett pör trencsénmegyei Zolna városából a korponai magistratushoz ezen című kísérettel: *Sublimis candoris, prudentibus, infulatis, nec non circumspectis viris, dominis Judici et Juratis civibus Civitatis Corponae, servitiis praemissis cum honore. Prudentes et circumspecti viri domini domini Vicini et Amici nobis honorandi! A vestris Prudentiis cupientes sublimioribus iustitiae viribus suffulciri, praesentibus enodamus etc.* itt *infula* ékességet, tiszteletjelet vagy az egész tanácsot is jelenti. ¹⁾

1437-ben Miklós esztergami éneklő kanonok, mint György esztergami érsek helyettese, Esztergamban szeptember 1-jén kelt felavatási levele szerint, *Privigyei János* önkéntes lemondása által megürült sz. Erzsébet ispotály igazgatóságára, mely a város falain kívül vagyon, a korponai bíró, hites polgárok és az összes választott polgárság felterjesztésére, kikhez a mondott sz. Erzsébet ispotály igazgatóságára kegyuri jog, választás s kijelölés tartozik, — *Martini de Udvarnok Istvánt*, esztergammegyei áldozárt megerősíti s őt tisztelendő *Mátyás korponai* és *János németi* plébánosok által beiktatja. ²⁾ Ez okmányból, kitetszik hogy az

¹⁾ Forcellini Totius latinitatis lexicon. — Finály és Régeni Latin-Magyar szótár.

²⁾ Nicolaus Decretorum Doctor, Cantor et Canonicus in Ecclesia Strigoniensi nec non Rmi. in Christo Patris et Domini Domini Georgii, miseratione Divina Archi-Episcopi Strigoniensis, Locique eiusdem Comitatus perpetui, Primatis, et Apostolicae Sedis Legati nati, Vicarius in Spiritualibus et Causarum Auditor generalis. Dilecto nobis in Christo, discreto viro Domino *Stephano Martini de Udvarnok* Presbytero Strigoniensis Dioecesis, Rectori Hospitalis B. Elisabeth Viduae, extra muros Oppidi *Carponensis* dicti, Strigoniensis Dioecesis, salutem in Domino. Vacante nuper Rectoratu Hospitalis B. Elisabeth, per liberam cessionem et resignationem, discreti viri *Joannis de Prividia*, ultimi, veri, et immediati Rectoris et Possessoris dicti Hospitalis, pridem in manibus Honorabilis, viri Domini *Francisci Archi-Diaconi Sasvariensis et Canonici in Ecclesia Strigoniensi* praefata in nostrique absentia alias locum nostrum tenentis, factam rite et legitime, prout de huiusmodi cessione et resignatione, nobis certis et legitimis constitit documentis: *Providi viri, Judex et Jurati Civis oppidi Carponensis praedicti, totaque communitas de eodem, ad quos*

1405-ki budai országgyűlésnek azon rendelete szerint, hogy minden királyi város fallal öveztessek körül, e város falai ekkor már álltak. Ez ispotályról csak itt tétetik említés, hihetőleg a bekövetkezett csehrablás alkalmával elpusztult.

1440. Albert király halála után a magyarok nagy része oda hajlott, hogy Ulászló, az ifju lengyel király hívassék meg a trónra, azon feltét alatt, hogy Erzsébetet a király özvegyét vegye nőül. Ulászló reá állott és Erzsébetet martius 8-án jövedelmei élvezetében megerősítette. Jövedelme forrásai voltak: Zólyom, Végles, Lipcse, Dobronya és más Zólyom vármegyében fekvő városok st. ¹⁾ De Er-

Jure Patronatus, electio et praesentatio ad dictum Rectoratum Hospitalis S. Elisabeth dignoscitur pertinere: Te nobis Litteris eorum patentibus mediantibus praesentandum curarunt, supplicantes nobis, quatenus te ad dictum Hospitale in Rectorem confirmare, et Canonice instituere dignaremur. Nos vero quia diligenter examinantes praemissa, servatis servandis, te invenimus moribus et scientia sufficienti idoneum, tuis et dictorum Judicis et Juratorum Civium, necnon communitatis Patronorum dicti Hospitalis precibus inclinati, te ad dictum Hospitale, et ejus Rectoratum B. Elisabeth, de jure et facto vacantem, tenore praesentium autoritate ordinaria confirmamus, et Canonice instituimus, curam et omnimodam administrationem spiritualium et temporalium jurium et pertinentiarum ejusdem Hospitalis tibi plenarie committentes, de eadem *te per byreti nostri capiti tuo impositionem investimus*: recepto a te primitus juramento, quod eris fidelis et obediens praefato Domino nostro Archi-Eppo, suisque successoribus canonice intransibus, pro tempore constitutis: et quod jura, bona, et res dicti hospitalis non alienabis, non distrahes, sed si quae alienata forent, et distracta, ad jus et proprietatem dicti Hospitalis recuperabis et restitues toto posse. Quocirca Honorabilibus viris, Dnis *Mathiae de dicta Corpona*, et *Johanni de Nemphy, Ecclesiarum Plebanis*, harum serie committimus, quatenus visis praesentibus, te autoritate nostra in realem et corporalem dicti Hospitalis et ejusdem Rectoratus, bonorumque, jurium et pertinentiarum earumdem imponant et inducant possessionem, inductumque ab omnibus tueantur et defendant: et faciant tibi et non alteri, de fructibus, redditibus, et proventibus dicti Hospitalis univervis, per eos ad quos pertinet integre responderi. Contradictores, illicitos detentores, per Censuram Ecclesiasticam compescendo. In quorum omnium et singulorum fidem et testimonium praemissorum praesentes Litteras nostras fieri, et *sigilli nostri majoris* appensione fecimus communiri. Datum Strigonii Sabbatho proximo post festum decollationis B. Joannis Baptistae anno Domini 1437.

¹⁾ Chmel Geschichte Fridrichs IV. 2-dik köt. 729. lap.

zsébet a korponaiakat, Béla királytól nyert okmányuk előmutatására minden királyi adótól továbbra is menteseknek nyilvánította.

Erzsébet, ki február 22-én Komáromban László fiat szült, azonnal megbánta, hogy Ulászló meghívására meggyezettét adta; és a gyermek Lászlót Székesfehérvárott május 15-kén meg is koronáztatta. Innen Győrbe ment fiával, brandeisi Giskra Jánost magához hivatta, hogy ötet s kisdédét Ulászló is annak követői ellen oltalmazza; melyre, hogy annál jobb kedve legyen, Zólyom városát neki adta, az ország felrészeinek főkapitányává és Sáros vármegye főispánjává tette, ¹⁾ a kis királyt Sopronyba küldé, maga pedig a koronával, Giskra kíséretében, Pozsonyba ment, ott várandó be a cseh morva országokból s Ausztriából berendelt zsoldos katonákat. A polgári háború koczkája evvel el lön vetve. Kezdődött az úgy nevezett cseh rablók korszaka.

Giskra zsoldosai felső magyarországi: Árva, Liptó, Szepes, Zólyom, Trencsin, Turócz, Zemplin, Gömör vármegyei városokban fészkelték meg magukat, számos apró várat, mindmegannyi rablófészket építettek, és azon helyeknek sok éven át valóságos ostorai lönek. Rablás, zsarolás lévén egyetlen céljok. A szegény népet, kivált Ulászló pártosait, oly kegyetlenül üldözték, pusztították, hogy a várak vidékein, a városok, helységek elnéptelenedtek.

Korponán a plébánia temploma körül a mai napig is látható négyszögű erődítést építették, kastélylyal, melyeknek felállítására a régi városnak romokban fekvő anyagait használták. Mindazáltal azon szegleten levő kerek épület, mely a plébánia szomszédságában dél felé fekszik és most is *bástyanak* neveztetik, minthogy a többi nyugati szegleteken álló kereképületektől alakra nézve különbözik, még régiebbnek látszik lenni. Ezen épületek felemelésére, a lakosoknak háztartásaik hátramaradásával szekér és kézi munkával kel-

¹⁾ Korabinszky i. h. *Eperies* szó alatt „Im Jahre 1445 ertheilte der Feldobristen Giskra der Stadt einen Schutzbrief, in demselben nennt er sich Giskra de Brandis, Excellentissimi Regis Ladislai Generalem Capitaneum et Comitatus de Saaros supremum Comitem“.

lett járulniok; de a mi e városnak végpusztulását hozta, az vala, hogy az itt fészkelő csehektől nagy adónak sa-nyargatásával nyomattak. Mely szomorú állapot, mivel Má-tyás király idejeig huszonkét évig tartott, nem lehet cso-dálni, hogy e város elnéptelenedett és majdnem egészen elpusztúlt.

1443. november 25-én Györött Ulászló és Erzsébet közt megkötöttetett a béke; ennek következtében a csehek-nek ki kellett volna az országból takarodniok, de Erzsé-betnek december 19-én közbe jött halála e reménységet meggátolta; mert a csehek és társai Fridrik római király, kis László gyámja s a korona zálogtartója pártfogásában bizván, azon ürügy alatt, hogy a László gyermek jogait fentartják, a gazdag martalékot nyujtó országban maradtak s kényök szerint folytatták váraikból a rablásokat.

1444-ben *Palásthi Bertalan és László* várnagyok alatt a szomszéd falvak pusztítottak. Egy névtelen „tripartiti authoritas tripartita“ czim alatt némely bozóki uradalmat illető oklevelet s azokat is, melyek Fánicsyak után, Bossá-nyi Julianna kezére szálltak, bírálván, többi közt sorolja: „Vizsgálat Pál bozóki prépost részére az iránt, hogy Pa-lásthi Bertók s László korponai várnagyok a bozóki mo-nostornak minden épületeit elrontották, birtokait elpusztít-ván, majorokat és a földeket kirabolták. Továbbá: Balassa László engedelméből Zólyom vármegyében fekvő, de Bo-zókhoz tartozó Ujfalut verbóki Farkas János elfoglalta. Továbbá: Csery Mihály a prépostsághoz tartozó Verbók és Terpen birtokokból kilenczedet, azután a prépostságnak Cseri helységből évenként adni szokott ételmezt s csir-kéket visszavette.“

1446. *Kazai Gyulafy György*, várnagy alatt, sem a korponaiaknak, sem a szomszéd falvaknak nem volt jó dolguk. A város „Declaratio“jában ¹⁾ így panaszkodik:

¹⁾ Fundamentalis Declaratio Status Reipublicae Carponensis, a Foundationis suae tempore breviter et fideliter, ex privilegiis eorum con-gesta et conscripta. Interposita nomine Carponensis Civitatis circa initia Saeculi 17-i coram Statibus et Ordinibus Regni. *Kézirat a korponai le-véltárban.*

„Midőn Erzsébet özvegy királyné és Várnánál meghalt Ulászló emberei közt zajos viszályok lennének, csudálatos módon sanyargatva volt e város az ellenséges indulatú kazai Gyulafy György- és másoktól.“ A fenidézett névtelen pedig: „Vizsgálat Pál bozóki prépost részére az iránt: hogy Gyulafy György korponai várnagy, bozóki prépost birtokait Zenograd, Leczko, mindkét Elsko, Ujfalú, Lehotá és Rákóczót kizsákmányolta és a prépostságnak más károkat szerzett.“

1447. Hunyadi János kormányzó martius 12-kére országgyűlést hirdetett, melyben a több alkotott törvény közé tartoznak azok is, melyek szerint a főkapitányi tisztiség czime, — mit Giskra még mindig bitorlott — teljesen megszüntetett.

De Giskra mitsem hajtva e törvényekre a főkapitányi czimet s hatalmat folyvást bitorolta, s kénye kedve szerint garázdálkodott a felvidéken.

1449. Nem csuda tehát hogy a korponaiak adósságba verték magukat és annak kamatját sem birták kifizetni. Például Korponai Lőrincz áldozár, a váci németvárosban épült sz. Mihály plébániai egyházban, b. sz. Mária oltára igazgatója, a korponai várost a hetvenöt arany forintnyi évi kamat néhány év óta le nem fizetéseért, Balázs gömöri főesperes, esztergami kanonok, érsek helyettese elébe idézi. A kitzüött napon megjelent tisztelendő *János plébános* és *Schrettel János bíró*, a maga, a többi hites polgárok és az összes választott polgárság nevében. Kiknek kérésére egy nyilatkozó levél adatott ki Esztergamban sz. Ágnes napján 1449-dik évben.

Ez év september hava után Hunyadi maga indult a féktelen cseh Giskra megalázására. Mindenek előtt szepsi várát a csehek egyik rablófészket vívta ki, az elfogott rabló őrseget keményen büntetvén meg. 1450-ben némely csehek bizonyos összeg lefizetése mellett távozásra birattak az országból. 1451-ben Hunyadi Zólyomot Giskra főfészket táborolta körül s a várost fölégette.

1452-ki február 12-ére Pozsonyba országgyűlés hirdetett, melyben Korpona városát — a karok és rendektől védlevelet nyervén, — az egész ország oltalma alá vette.

1453. László király is azt minden megrohanók ellen védelmezte és hogy a koronától soha el nem idegenítették, Bécsben január 8-án kelt ezen okmánynyal biztosította: „Mi László Isten kegyelméből Magyar- Cseh- st. országok királya, Austria hercege, morvai örgróf jelen levelünk rendével adjuk tudtára mindeneknek a kiket illet: hogy hiv, gondos *Theodrun András, Schrettel János és Pintér István* Korpona városunk hites polgárai a mi Felségünk színe elébe jövéen a maguk és valamennyi polgárok vendégek, lakosok és az összes választott polgárság személyében szükségeiket és nyomorúságaikat és sanyargattatásait előadva, melyekkel Felségünk iránti hívségeért, hívségben erős, őszinte és szilárd megmaradásaért, javaikban és személyeikben sokféleképen és mindenhonnan folytonos fosztás zsákmányolás és tüzvészek által egész mostanáig illettek és kinoztattak, a mi Magasságunknak alázatosan és ájtatosan könyörögtek st. Honnan Mi az említett Korpona városunknak és lakosainak, a mi levelünkben királyi szóval megigérjük, hogy azt és mondott lakosait, a Magyarország boldogult királyaitól, t. i. a Mi eldődeinktől kegyelmesen megadott és megengedett régi szabadságaikban, szokásaikban, jogaikban, felmentéseikben, kegyelmeikben, privilegiumjaikban és előjogaikban, mostantól előbbre s azutánra sértetlenül, — a mint joggal tartozunk, — akarjuk fentartani és fentartatni. És hogy ugyanazon Korpona városunkat soha semmi embernek és hiveinknek akárminő szolgálatért nem ajándékozzuk, tőlünk el nem idegenítjük: hanem azt mindig lakosaival együtt királyi kezünk-nél, a többi városaink módjára és különös fenséges oltalmunkkal fogjuk tartani, akarjuk tartani és fentartatni. Ezen levelünkkel bizonyítjuk, melyre titkos pecsétünk van függesztve. Kelt Bécsben, aligmult Vízkereszt ünnepe után harmadik napon 1453-ban. Magyarországbani koronáztatásunk 13-dik évében.“¹⁾

¹⁾ Nos Ladislaus, Dei gratia, Hungariae, Bohemiae etc. Rex, nec non Dux Austriae, et Marchio Moraviae, praesentium tenore significamus quibus expedit universis: quod fideles nostri providi, Andreas filius Theodrun, Joannes Schrettel et Stephanus Pinter dicti: jurati Cives Ci-

1456-ki November 14-kén László király Belgrádból Giskrához küldött levelében meghagyja, hogy az országnak felrészeit a tolvajoktól őrizze és azoknak várakat építeni ne engedjen. 1458-ban Giskra bár elébb Podjebrad közbenjárására Mátyásnak hódolt — csakhamar felmondta az engedelmisséget; a kezein lévő számos felföldi városokban s várakban kénye szerint parancsolt; a rablásból élő hussziták pedig csaknem Pestig zsákmányoltak s pusztítottak. Rozgonyi Sebestyén april közepén a cseh rablók megfélékezésére küldetett, ki Hédervári László egri püspökkel, Sárospatak felé fordulván, az ott tanyázó mintegy harmad fél ezernyi sereget egy véres csatában szétverték. A csehek közül hatszázan maradtak a csatamezőn, a többiek, részben elfogattak, részben a feltámadt vidéki néptől vettek agyon. 1460-ban Palóczi László és ónodi Czudar

vitatis nostrae Corpona vocatae, nostrae Majestatis venientes in conspectum, in suis, nec non universorum Civium, hospitem, incolarum, et totius communitatis ejusdem Civitatis nostrae Corpona personis: expositis eorum necessitatibus, calamitatibus et vexationibus ac tribulationibus, quibus ipsi his disturbiorum temporibus, pro observanda Majestati nostrae fidelitate, et firma ac sincera, nec non constanti fidei perseverantia, in eorum rebus et personis, diversimode et undiquaque, per continua spolia et depraedationes, atque incendia sunt affecti et afflicti usque modo, supplicuerunt nostro culmini humiliter et devote etc. etc. Unde nos praefatae Civitati nostrae Corpona, et suis inhabitatoribus praesentibus et in futurum, praememoratis Civibus videlicet nostris Regalibus, in verbo Regio promittimus, quod eandem, et dictos inhabitatores suos, in suis antiquis libertatibus, consuetudinibus, juribus, immunitatibus, gratiis, privilegiis, et praerogativis, a Divis jam fati Regni nostri Hungariae Regibus, nostris scilicet praedecessoribus, ipsis gratiose datis et concessis, a modo in antea ac in posterum, illibate, prout de jure tenemur, volumus conservare, et facere conservari. Et quod eandem Civitatem nostram Corpona appellatam, nusquam et nequaquam alicui homini et fidelibus nostris, pro quibuscunque eorum, sive alicujus eorum servitiis, de manibus nostrae Majestatis alienando donabimus: sed semper eandem cum suis incolis erga manus nostras regias, ad instar aliarum Civitatum nostrarum regalium, sub specialique nostrae Celsitudinis protectione tenebimus et tenere volumus atque conservare. Sub harum nostrarum, quibus secretum sigillum nostrum est appensum, testimonio Litterarum. Datum Viennae Feria tertia proxima post festum Epiphaniae Domini, anno ejusdem 1453. Coronationis nostrae Regni Hungariae etc. anno tredecimo.

Simon a hevesmegyei Patát több más rablóvárral együtt megvették. 1461-ben a régóta körüláborolt Sáros és Ujvár éhség által kényszerítve magát végre megadta.

1462-ben Szapolyai Imre Richnóból, Szepesből és Késmárkból kiszorította őket. Miután Giskra hajlandónak nyilatkozott a békére, a még kezén lévő várakat huszonezer aranyért adta át Mátyásnak; legénységével együtt zsoldjába állott, iránta azontúl mind haláláig hűségben maradandó. Ezek után Mátyás kegyesen gondoskodott Korpona városáról; tudniillik május 10-én Budán tartott országgyűlésben, a koronáért járó váltságdíj összegyűjtése végett; — minthogy a csehek elleni hadjárat a kincstárt kiürítette, — az urak önkéntes ajánlatokat tőnek. A királyi városok pedig a királytól aránylag megadóztattak. Kassára öt ezer, ¹⁾ Korponára évenként kétszáz nyolcz forint esett. Mátyás a korponaiaknak ez adót — Budán 1463-ki sz. Péter székének ünnepe előtti szombaton, azaz január 15-kén kelt levele szerint, tekintetbe véve az aligmult cseh pusztítás általi véginségüket, évenként belőle ötven forintot engedvén — három esztendőre megkönnyebbitette.

1464-ben a gömörmegyei Csetnek mezővárosa a korponai jognak, melytől az elmondott csehzavarok miatt előn mozdítva, újra szokott engedelmességet ígér június 3-án kelt és a korponai Magistratushoz köldött eme levele szerint: „Mi Csetnek mezővárosa birája, hites polgárai és összes községe ezen levelünkkel nyilváníjuk: hogy mi mostantól jövőre Korpona város birája, hites polgárai, idősbjei és tanácsa jogainak és rendelményeinek önként és érett megfontolással a mi ős, dicséretes, az Urban nyugvó eldődeink szokása szerint, magunkat egészen átadtuk és alávetettük. Annak következtében tisztességes idősbjeinkkel együtt, kiket óltalomban, szükségben, oktatásban segedelemben és adófizetésben használunk, jó lélekkel és lelkiismeretünkkel ígérjük a fendicsért jogaikat állandóan, erősen és visszavonhatlanul megtartani és a régi jogaik szerint a szokott engedelmességet teljesíteni. Melyeknek nagyobb

¹⁾ Horváth Mihály Magyarország történelme, második kiadás, II. kötet 442. l.

és erős biztosságára, hosszú emlékezetére s bizonyására mi fenérintett bíró, hites polgárok jelen levelünkhöz me-zővárosunk pecsétjét zártuk és függesztettük. Kelt, Csetneken, Úrnap utáni Vasárnapon 1464.“

1467. Mátyás király a korponai lakosokat, az előbbi királyok módjára, Budán február 22-kén az adó- és vámfi-zetéstől felmenti: „Mi Mátyás, Magyar, Dalmát, Horvát st. országok királya. Emlékezetbe ajáljuk jelen levelünk ren-dével, jelentvén mindeneknek a kiket illet: Hogy mivel a királyok dicsősége a népek sokaságában, az országok disze és ereje a városok gazdaságában és bőségben áll: hasznos a fejedelmeknek a népek fentartására, jótéte-mények gyarapítására, városok magasztalására és ápolására, melyekből t. i. királyokra és országokra hasznok háram-lanak, — minden szorgalommal törekedni. Miszerint a fe-jedelemség ezért megkülönböztetett okossággal dicsértes-sék és az állam hasznot és nevededést vegyen: ennélfog-va mindeneknek értésére akarjuk ezen levelünk rendével juttatni: Hogy hiveink, gondos *Rudvesel György* polgár, és *Maneman Máté* Korpona városunk *jegyzője*, saját, polgá-rai és az összes választott polgárság nevében Felségünk színe elébe jövéen előadták ily módon: Hogy ámbár Kor-pona városunk, következésképp annak polgárai és a választott polgárság, néhai fenséges Béla Magyarország királya, t. i. a mi elődönk által némely, mind királyi s királynéi, mind más akárminémű adófizetéstől felmentve és felszaba-dítva voltak: mégis ezen mult zavaros időkbén, midőn t. i. a csehrablók országunknak leginkább felrészeit tűzzel vas-sal pusztították és e városunkban a plébania templom kö-rül érdményt emeltek: ilynemű néhai Béla királytól a mondott adók felmentése felől részükre kifolyt levelük el-ragadva és elvesztve lenne (a mint azt néhai fenséges fe-jedelem asszony Erzsébet Magyarország királynéja, hogy ilyféle adók felmentése felőli levelet és privilegiumokat lá-tott és ezek neki különösen előmutattattak volna; valameny-nyi adózókhoz szóló parancsolatában nyilván bizonyítja). Honnan a fenérintett György és Máté a saját és mások (mint feljebb) nevében Felségünk-nél alázatosan könyörög-tek, hogy Mi ugyanazon polgárokat és a választott polgár-

ságot a mondott adók fizetésétől újból felmenteni és felszabadítani méltóztatnánk. Mi tehát mind a mondott György és Máté által tett könyörgésekre, mind pedig és leginkább onnan, hogy ezen városunk abból a pusztulásból, melybe a cseh rablók által a mult időben jutott, átalakitassék és bővítethessék: Ugyanazon polgárokat és városunk választott polgárságát, jelen és jövődöket akármily adónk fizetésétől, tudniillik királyi, királynéi és másféléltől mind szárazon mind vizen; akármily áruczikkék, állatok, eladó tárgyak, jószág és másbelitől Magyarországon határoztuk kegyelmesen felmenteni, felszabadítani és megkimélni. Sőt felmentjük, felszabadítjuk és megkiméljük jelen levelünk erejével. A miért nektek hiveinknek, mindeneknek és külön külön királyi és királynéi adózóknak és akárki másoknak . . . Kelt Budán Reminiscere Vasárnapján 1467. Országlásunk 10-ik, Koronáztatásunk 3-ik évében.“¹⁾

¹⁾ Nos Mathias, Rex Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc. memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis. Quod cum gloria Regum in multitudine populorum, et decus ac robur Regnorum in divitiis et amplitudine consistat Civitatum: expedit Principibus omni diligentia intendere, populis servandis et beneficiis augendis, ac Civitatibus magnificandis et fovendis utpote; ex quibus praemissa Regum et Regnorum commoda procedunt. Quatenus Principatus ex hoc laudetur discretia prudentia, et Status utilitatem augmentumque sumat: Proinde ad Universorum notitiam harum serie volumus pervenire. Quod fideles nostri circumspecti, Georgius Rudvesel Civis, et Matthaeus Maneman Notarius Civitatis nostrae Corpona, in ipsorum caeterorumque Civium, et totius Communitatis dictae Civitatis nostrae personis, nostrae Majestatis venientes in praesentiam nobis exponere curarunt hoc modo: Quod licet Civitas ipsa nostra Corpona, consequenterque praefati Cives, et ejus Communitas, per Serenissimum condam Belam Regem Hungariae, nostrum videlicet praedecessorem, a solutione quorumlibet tributorum, tam nostrorum Regalium et Reginalium, quam aliorum quorumcunque exempti fuerunt et liberati: tamen his praeteritis disturbiorum temporibus, dum videlicet Latrones Bohemi partes superiores imprimis Regni nostri, igne et gladio vastassent, et in ipsa Civitate nostra, circa Ecclesiam Parochialem Castellum erexissent: hujusmodi Litterae ipsius dicti condam Belae Regis, super exemptione dictorum tributorum pro ipsis emanatae, abreptae et deperditae essent (pro ut condam Serenissima Princeps Domina Elisabetha Regina Hungariae etc. in Litteris suis praeceptoris pro parte ipsorum Civium ad universos tri-

1470. Mátyás király kegyelme tovább is terjedt, midőn e város helyreállítása és nevekedeése végett Budáról april 14-én következő rendeletet bocsatott: Mi Mátyás Isten kegyelméből Magyarország királya stb. Emlékezetbe ajánljuk jelen levelünk rendével, jelentvén mindeneknek a kiket illet. Hogy mi akarván Korpona városunkat, polgárok és jobbágyok sokasságával diszíteni, mindeneknek és különkülön a polgároknak és jobbágyoknak, kik e mondott Korpona városába időzni jőnének és azon városban új házakat építnének, a jelen levelünk keltétől számítva tiz évi kincstárba való fizetéstől és más akárminő adózástól szabadságokat határoztunk adni s engedni, sőt adunk s engedünk ezen levelünk erejével és bizonyosságával. És ezt akarjuk, hogy az itélőszékeken és más nyilvános helyeken nyilvánosan kihirdetessék. Mi miatt hiveinknek, rovásolóknak, kincstári és más akárminő pénzkivető hivatal számvevőinek szigoruan megparancsoljuk, miszerint az előmondott polgárokat és jobbágyokat, kik (mint elébb mondatott) a mondott városba időzni jőnének és új házakat épi-

butarios loquentibus, emanatis; hujusmodi Litteras et privilegia, super exemptione dictorum tributorum vidisse, et coram se in specie productas fore manifeste testatur). Unde praefati Georgius et Matthaëus, in ipsorum ac aliorum (quorum supra) nominibus, supplicarunt Majestati nostrae humiliter, ut nos eosdem Cives, et eorum Communitatem, a solutione dictorum tributorum de novo eximere, et libertare dignaremur. Nos igitur, tum ad Splicationem dictorum Georgii et Matthaëi factam, tum vero et maxime ex eo, ut ipsa Civitas nostra, ex illa desolatione, in quam per dictos Latrones Bohemos temporibus superioribus devenit, reformari et amplificari possit: Eosdem Cives et Communitatem dictae Civitatis nostrae, praesentes et futuros, a solutione quorumlibet tributorum nostrorum, scilicet Regalium et Reginalium, et aliorum quorumcunque, tam in terris, quam super aquas habitorum, de quibuscunque mercibus, animalibus et rebus ac bonis eorum venalibus, aliis etiam quibuscunque, cuiuscunque generis et speciei existant, ubicunque per dictum Regnum nostrum Hungariae, et in quibuscunque Locis huiusmodi tributorum faciendum, in perpetuum gratiose duximus eximendos, libertandos et supportandos. Imo eximimus, libertamus; et supportamus: praesentium per vigorem. Quo circa vobis Fidelibus nostris, Universis et singulis Tributariis nostris et Reginalibus, et aliorum quorumcunque etc. etc. Datum Budae, Dominica Reminiscere Anno Domini 1467. Regni nostri Anno decimo. Coronationis vero tertio.

tenének, a jelen levelünk alakja ellen semmi módon akadályozni ne merészeljék: jelen levelünk elolvasva, ez előmutatónak visszaadassék. Kelt, Budán, Virágvasárnap előtti legközelebbi napon 1470. Országglásunk 13-ik, koronázatásunk 6-ik évében.“¹⁾

1471. Mátyás a korponaiak iránt irgalmat tanusítván, s annak a régi állapotba való helyzetetését szem előtt tartván, Budán február 14-én kelt levele szerint, a rendes adóból 32 arany forintot örökre elenged: „Mi Mátyás Magyar Csehországok királya stb. Emlékezetül ajáljuk jelen levelünk rendével, jelentvén mindeneknek a kiket illet: Hogy midőn Mi látnók Korpona városunkat mind külföldi, mind országunkbeli, azon részekben sok éven át maradt rablóktól folytonos ragadmányok és zsákmányok által azon állapotba jöni, hogy a régi nevével egyebe sem maradna; s mivel számtalanszor felégetve s kizsákmányolva kevés lakost birna; Mi tehát óhajtván ugyanazt a régi állapotba visszahelyezni, annyival inkább, minthogy lakói is, — kapván némi könnyebbülést — sorsuk jobbitására minden szorgalmat kifejteni ígérték, Ugyanazon városunknak, következőképp polgárainak, népeinek s községének a rendes adójukból 32 arany forintot örökre határoztunk elengedni.

¹⁾ Nos Mathias Dei gratia Rex Hungariae etc. memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit Universis. Quod nos volentes Oppidum nostrum Corpona vocatum, Civium et Jobbagionum multitudine decorare, Universis et singulis Civibus et Jobbagionibus, qui ad dictum Oppidum Corpona moratum venirent, et in ipso Oppido nova domorum aedificia facerent; decem annorum integrorum, a solutione lucri Camerae, ac aliarum qualiumcunque taxarum libertates, a dato praesentium computando, dandas duximus et concedendas. Imo damus et concedimus, harum nostrarum vigore et testimonio mediante Litterarum. Et haec volumus per Fora et alia loca publica palam facere proclamare. Quocirca vobis fidelibus nostris Dicatoribus et Exactoribus Lucri Camerae, ac aliarum quarumcunque taxarum, firmiter mandamus, quatenus praefatos Cives et Jobbagiones, qui (ut praefertur) ad dictum Oppidum moraturi venerint, et nova domorum aedificia fecerint, contra formam praesentium litterarum, nostrarum, nullo modo impedire praesumatis, nec sitis ausi modo aliquali: praesentibus perlectis exhibenti restituti. Datum Budae feria proxima ante Dominicam Ramispalmarum anno Domini 1470. Regni nostri anno 13. Coronationis vero 6-to.

És így már ezentúl rendes évi adóul csak száz arany forintot fognak tartozni fizetni stb. Kelt, Budán sz. Bálint vértanu ünnepén 1471. Országlásunk 13-ik, koronáztatásunk pedig 7-ik évében.“¹⁾

A korponaiak Brech földjét magokénak vallván, a bozói prépostsággal történt a harmadik surlódás, mely következő szerződés által csillapítottatott le: „Sz. István királyról czimzett bozói prépostságot Lambert ispán a prémonstrati szerzet számára alapítá 1135-ben és azt Béla király megerősíté 1262-ben. Mivel pedig a korponai lakosok azon egyháznak határait megsérteni, a telkeket elfoglalni, az istenfélő Pétert ezen egyház jószága gondnokát megverni és fogolylyá tenni merészelték; királyi Curia elébe idézve, fej és vagyonvesztésben marasztaltattak el. A zolyomi, honti ispányok és magok a korponaiak kérésére a felek közt következő szerződés köttetett: 1. A bozói uradalomnak prépostja mint felperes a korponaiak életének megkegyelmez, úgy azonban hogy neki azonnal 300 jó mértékű arany (*talán arany forint*) az alperes által kifizetessék; 2. ha a korponaiak a prépostságnak most rendezett határait elrontani, vagy perlekedésbe hozni megkísértenék, mindannyiszor száz aranyban büntetessenek és a tett kár visszatérítésében marasztaltassanak el; 3. A prépostnak szabad legyen Knyazova, Hora és Brets hegyek ti-

¹⁾ Nos Mathias Rex Hungariae ac Bohemiae etc. memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis: Quod cum nos cernamus Oppidum nostrum Corpona vocatum, ex continuis spoliis et depraedationibus Latronum sive externorum, sive etiam de hoc Regno nostro in illis partibus per multos annos praeteritos manentium, in illum Statum devenisse, ut nihil praeter *nomen antiquum* habere videatur. Siquidem combusta et depraedata vicibus innumerabilibus pauculos inhabitatores teneat. Nos igitur cupientes Idem in pristinum statum reducere, prout etiam inhabitatores ejusdem offerunt se, accepta aliqua alleviatione ad meliorandam conditionem ejus diligentiam facere: Eidem oppido nostro, et per consequens Civibus, populis, et communitati ejusdem, de censibus eorum ordinariis, triginta duos florenos auri in perpetuum duximus relaxandos. Et sic jam deinceps pro annuo censu eorum Ordinario, solum centum florenos auri habebunt etc. Datum Budae in Festo B. Valentini M. Anno Domini 1471. Regni nostri anno 13. Coronationis vero 7.

zedét akárkinek bérbe adni; 4. Ugyanazon prépostnak szabad legyen a korponai erdőkben saját szükségére fát vágatni és a korponai mezőkön marháit legeltetni.“

1474. Mátyás a Liptóban és vidékén féktelenkedő Komorovszky Péter ellen vezette hadait s miután Árvát, Likavát, Sz. Miklóst s a rabló ur egyéb fészkeit részint fegyverrel, részint pénzzel megvette, aprilben Korponán keresztül Budára ment, hol reá az országosan összegyűlt rendek várakoztak. Korponán april 4-kén volt és ezen várost a jogtalanul követelt adó tekintetében némely ur hatalma ellen védelmezte: „Mátyás Isten kegyelméből Magyar, Cseh országok királya stb. Híveinknek, Krisztusban főtisztelendő, tisztelendő János egri kijelelt esztergami, és Miklós vácsi püspököknek, továbbá nagyságos guthi Ország Mihály Magyarországunk nádorának, Báthori István ország birájának üdvöt és kegyelmet. Okos és gondos híveink Korpona városunk polgárai és vendégei panaszából elég visszatetszőleg megértettük, hogy ámbár ugyanazon városunk a boldogult magyar királyoktól, tudniillik a Mi elődeinktől és Mitőlünk is az adó iránt adott szabadságaik Magyarországunkban mindenütt, minden alattvalóink által megtartva voltak, most is megtartának: mégis a mint megértettük, egyedül ti, szabadságaiknak ellenére cselekesztek, szabadságaiknak kárával és hátramaradásával. Miért is Felségünknel könyörögtek, hogy nekik az előhozottak körül orvoslást nyujtani méltóztatnánk. És mivel mi, valamint a többi szabad városainkat, úgy ezen Korpona várost is az ő jogaikban és szabadságaikban fentartani akarjuk; azért hívségteknek ezen levelünk rendével szigoruan parancsoljuk, miszerint mostantól továbbra az említett polgároktól és vendégektől bárminő vagyonaiktól s áruczikkeiktől adót vagy adóbeli fizetést szabadságaik ellenére kérni és követelni, kéretetni és követeltetni, ne merészeljete. Különb is jelen sorainkkal szorosabban meghagytuk hívünk Ernntst János zólyomi ispán és kománknak, hogy ő minden ily adóitokat a Mi Felségünk részére tartozzék elfoglalni. Máskép nem cselekedvén, jelen gyűrűpecsétünkkel megjegyzett, levelünk az előmutatónak visszaadassék. Kelt *Korponán*, Vi-

rágvasárnapi utáni második napon 1474-dik, Országlásunknak Magyarországon 17-dik, Csehországban pedig 5-ik évében.“¹⁾

Az egyházi s világi urak tanácsából májusban követeket küldött Nápolyba, kik számára Ferdinand Sicilia s Aragonia királyától Beatrix leányát nőül kérnék. A követek október 30-án tértek vissza, Beatrixtal történt eljegyzésről hirt hozván Mátyásnak: Ennek következtében

1476. Mátyás a házassági költségek fedezésére Korpona városát is felszólítja szeptember 8-án: „Mátyás, Isten

¹⁾ Mathias Dei gratia Rex Hungariae Bohemiae etc. Fidelibus nostris Reverendissimo Reverendoque in Christo Patribus, Dominis Johanni Agriensi et postulato Strigoniensi, ac Nicolao Vaciensis Ecclesiarum Episcopis. Item Magnificis, Michaeli Orszagh de Gutth, dicti Regni nostri Hungariae Palatino et Comiti Stephano de Bathor Judici Curiae nostrae, salutem et gratiam. Ex querela fidelium nostrorum Prudentum et Circumspectorum, Civium et hospitum Civitatis nostrae Korpona, satis displicenter accepimus, quod quamvis eidem Civitati nostrae, sicut et caeteris Liberalibus Civitatibus nostris de quarum numero haec una existit: libertates super tributo, quas a Divis Hungariae Regibus, nostris videlicet Praedecessoribus, et etiam a nobis inter alias eorum libertates habent, ubique in dicto Regno nostro Hungariae, per omnes subditos nostros observatae fuerint, nunquam observarentur: tamen uti intelligimus, solum vos hujusmodi libertatibus eorum contrafaciatis in praedictum libertatis eorum atque damnum. Unde supplicarunt Majestati nostrae, ut ipsis circa praemissa remedium adhibere dignemur. Et quia nos, sicuti caeteras Liberas Civitates nostras, sic et ipsam Civitatem de Corpona, in suis juribus et libertatibus conservare volumus, ideo fidelitati Vestrae harum serie firmiter mandamus, quatenus, a modo deinceps, a praefatis Civibus et Hospitibus nostris, eorundemque rebus et mercibus quibuscunque, nullum tributum, nullamve tributariam solutionem contra ipsas libertates eorum petere et exigere, petique et exigere facere praesumatis: alioquin commisimus, et serie praesentium strictius committimus Fideli nostro, Magnifico Joanni Ernst Comiti Zoliensi, Compatrique nostro, ut ipse omnia talia tributa vestra, in quibus fortassis tributum a praefatis Civibus contra praemissas libertates eorum exigeretur, pro nostra Majestate occupare debeat, auctoritate nostra sibi praesentibus in hac parte concessa et justitia mediante. Secus ergo non facturi, praesentibus perceptis, sigillo nostro annulari consignatis, exhibenti restitutis. Datum in praedicta Korpona, feria secunda post Dominicam Palmarum Anno Domini 1474. Regnorum nostrorum Hungariae 17. Bohemiae vero 5.

kegyelméből Magyar, Cseh országok királya stb. Okos és gondos híveinknek, Korpona város birája, esküttjei s a többi polgárainak üdvöt és kegyelmet. Tudhatjátok mily nehéz és súlyos kiadásokat tettünk ezen időkbén orszá-
gunkat fenyegető és az egész kereszténységgel vetekedő törökök ellen, orszá-
gunk szükséges védelmezéseért: és Felségünknek mennyi kiadásra volt szüksége a hitetlen ellenség erejének visszanyomására és rohanásai eltávolítására, és mostantól is szüksége leszen! Midőn tehát annyi és oly elviselhetlen kiadások és fáradságok után már végtére menyekzönk tartása is közel van, melynek megünneplésére hasonlóképen a Mi és orszá-
gunk díszére, költségek szükségeltetnek, hívségteket a jelen időben ugyan örömet megkimélnők, hacsak oly sürgős és nehéz szükség nem kényszerítene. Most azonban mást nem tehetünk, mint, hogy oly nehéz költségeket, melyeket ezen ünnepélyünkre (mint felebb mondottuk) tenni fogunk, városaink adóztatásával viseljük, tisztázzuk és törlesszük. Azért hívségte-
knek ezen levelünk soraival szigoruan parancsoljuk, miszerint mindjárt, látván jelen levelünket, közöletek némelyeket teljes megbizással és tehetséggel, hívünk tisztelendő György pécsi prépost kincstárnokunkhoz, akaratumk értése végett, küldeni, és a mit ő nevünkben mondani fog, azt késedelem nélkül megtenni és végrehajtani tartozzatok. Máské-
p cselekedni nem merészelvén, kegyelmünk elvesztésének terhe alatt. Kelt Budán, Kisaszszony ünnepén 1476. Magyarországbani Országulásunk 19-ik, Csehországban pedig 8-dik évében.“¹⁾

¹⁾ Mathias Dei gratia Rex Hung. Bohemiae etc. Fidelibus nostris Prudentibus et Circumspectis: Judici et Juratis caeterisque Civibus Civitatis nostrae Korpona, salutem et gratiam. Novisse potestis, quam difficile et graves expensas his temporibus pro necessaria regni nostri defensione contra Turcos, infestissimos regni nostri, et totius Christianitatis aemulos fecerimus: quantisque impensis, ad reprimendas perfidi hostis vires, insultusque repellendos, opus fuerit, et ex nunc opus sit Majestati nostrae. Cum igitur post tantas et tam intolerabiles expensas, et labores, jam demum celebritas quoque nuptiarum nostrarum in proximo sit, ad quarum solennitatem similiter maximis expensis pro nostro et regni nostri decore necessari sumus. Quare Fidelitates vestras, de praesenti li-

A menyekző decemberre halasztatott a király menyasszonyát Székesfehérvárott várta, ekkorra a főrendeket, a nemességet és a királyi városokat is országgyűlésre hívta meg. Beatrix december 10-kén érkezett Fehérvárra. A király a város előtt egy orányira pompás sátorok alatt fogadta az érkezőt. A koronázás december 12-kén nagy ünnepélyek közt hajtatott végre. Másnap az egész vendégsereg Budára indult, hol aztán az ifjú pár december 22-én menyekzőjét megtartotta.

1487. Treczel János és Wolfgang másokkal együtt a városi tanács tisztelete sértéseért számkivetésbe küldettek; 1490-ben *Majer Tamás bíró* és a választott polgárság által a temetőben tartott gyűlésben határozatott: hogy mivel a városi bor elfogyott, a kinek van azt szabadon mérheti; 1493-ban *Leiper Bálint*; 1494-ben *Kindermann Lőrincz a bírák*, *Stengel András a jegyző*; 1497-ben *Stengel Péter bíró* alatt Pál káplán, néhai *István* plébános részéről bizonyágot teszen Pfranger Mihály és neje Barbara néhai Majer Tamás bíró leánya közti ügyben; 1498-ban *Rumeker Mihály*; 1500-ban *Schneid Mihály*; 1501-ben *Bonczaqt András* valának a bírák.

Csery József.

A KEMEJI FŐESPERESSÉG.

Régiebb okleveleinkben, különösen az egri káptalan-
nak beigtatások- (statutio) határozások- örök bevallások-,

benter alioquin supportatas habemus, nisi tam urgens et ardua necessitas incumberet. Facere tamen aliud non possumus, nisi ut tam difficiles impensas, quas ad hanc solennitatem nostram (ut praediximus) facturi sumus, Civitatum nostrarum contributione toleremus. Quapropter Fidelitatibus vestris harum serie firmiter pracipimus et mandamus, quatenus statim visis praesentibus aliquos e medio vestri, cum plena procuratione et facultate, ad Fidelem nostrum venerabilem Georgium, Praepositum Quinque-Ecclesiensem Thesaurarium nostrum, ad intelligendam super his mentem nostram mittere, et quid quid in his ipse nomine nostro vobis faciendum dixerit, sine mora facere et exequi debeatis. Secus facere non ausuri, gratiae nostrae sub obtentu. Datum Budae in Festo Nativitatis B. M. V. anno Domini 1476. Regnorum nostrorum Hungariae anno 19. Bohemiae vero 8-vo.

(*fassio perennalis*) s más birtokjogra vonafkozó cselekvények- és szerződésekről kiadott okiratai vagy bizonyítványai záradékaiban gyakran emlittetik a kemeji főesperes — Archidiaconus de Kemej. — (l. Fejér Cod. Dipl. IV. d. 2-dik köt. 26 l. u. o. 405 l. V. d. 2-dik köt. 483 és 484 l. 3-dik köt. 63 l. u. o. 107 l. u. o. 133 l. u. o. 382 l. VI. d. 2-dik köt. 50 l. u. o. 271 és 277 l. VIII. d. 1-ső köt. 106 l. u. o. 168 l. u. o. 520 l. u. o. 552 l. 2-dik köt. 264 l. u. o. 307 és 308 l. u. o. 481. l. u. o. 586 l. 3-dik köt. 316 l. u. o. 404 l. u. o. 513 l. u. o. 543 l. s. a. t.)

Több ily régi egyházi méltóságok s hivatalok, habár elvesztették is javaik- s eredeti joghatóságukat, mindamellett fenmaradtak czímeikben, melyek jelenleg is kir. adományozás alá tartoznak, s előkelő egyházi személyekre ruháztatnak. Így p. o. az egri káptalannál fenmaradt a pankotai főesperesség — Archidiaconatus de Pankota — czíme, melyet kir. kinevezés folytán egy káptalanbéli tag szokott viselni, ámbár Pankota s azon kerület, mely hajdan ezen főesperes hatósága alatt állott, jelenleg nem tartozik az egri érseki megyéhez. De a kemeji főesperességnek valamint kerülete, úgy czíme is régen feledésbe ment s elenyészett, neve s emléke is csak a régi oklevelekben tartatik fen. S minthogy *Kemej* nevezetű esperesi kerület, város, vagy helység jelenleg nemcsak a mostani egri érseki, de a nagyobb kiterjedésű régi püspöki megye területén sincs: innét ugy hiszem, sokak előtt, még tudósaink közül is, talány: hogy honnét vette ezen főesperesség nevezetét, és hol feküdt azon kerület, mely hatósága alá tartozott? S e kérdésre, az ide vágó adatok hiányában, bajos is felelni.

Egyik tudósunk, igen tisztelt Szabó Károly barátunk ugyan nyomozza azon helyet, honnét ezen főesperesség nevezetett, hol szerinte a régibb századokban nevezetes helység és népes virágzó egyház létezett, s azt a Borsod vármegye szélén *Alsó- és Felső-Zsolcza* között eső *Kemej* nevezetű pusztá vidékén keresi. ¹⁾ De itt ő is megtévedt, s épen

¹⁾ Béla király névtelen jegyzőjének könyve. Fordította Szabó Károly. Pest, 1860. 88. l.

ez ada nékem leginkább alkalmat s ösztönt arra, hogy ezen tárgyat bővebben nyomozzam, s az ő tévedését megigazítsam; mert én az ily csekélyeknek látszó dolgok nyomozását, s az ily tévedések megigazítását is több tekintetben igen érdekes- és szükségesnek találok, s azt a hazai történelem és régibb földirat igen becses adalékának tartom.

Mely hely vagy vidék neveztetett tehát „*Kemej*“nek, s hol feküdt az egri püspöki megye területén a kemeji főesperesi kerület?

1. A Váradi Regestrum említ egy *Kemej* (Quemei) nevezetű megyét vagy provinciát a 96-dik pont alatt, hol a többi között ez áll: „Minister regis de uilla Tiuan et de uilla Tót, et tota provincia de Quemei uociferati sunt coram Nicolao palatino comite contra fures, ex quibus tres homines Shak, scilicet: Uoda, Queren, et Andreas de uilla Scerep fuerunt Uaradini cum pristaldo eorum nomine Toma.“ etc. ¹⁾ De ebből még nem lehet meghatározni, hogy hol feküdt Kemej megye vagy provincia; mert *Tiuan* vagy *Tiván* nevű helység vagy pusztá, mely itt említettik, az egri megye területén ma nem létezik. *Kis- és Nagy-Tóti* pusztá, *Tóti* és *Szerep* helységek ugyan ma is léteznek, de Bihar vármegyében, ezen vármegye pedig soha sem tartozott az egri püspökség területéhez. Ezen hely nevéből tehát csak annyit gyaníthatni, hogy a kérdéses Kemej megye- vagy vidéknek valahol Bihar vármegye szomszédságába kellett esnie.

2. Nagyobb világosságot derít e kérdésre Béla király névtelen jegyzője 57-dik fejezetének ama helye, hol azt írja, hogy Takson korában a bessenyők földéről jöve egy fejedelmi származású vitéz, kinek neve vala Thomizoba, Urkund atyja, kitől származik a Tomaj nemzetség, kinek Takson fejedelem lakó földet ada a *kemeji részen a Tiszáig, hol most Obád rév van.* „et in eodem tempore de terra Bissenorum uenit quidam miles de ducali progenie, cuius nomen fuit Thomizoba pater Urcund, a quo descendit genus Thomoy, cui dux Tocsun dedit terram habitandi

¹⁾ Endlicher Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana Sangalli 1849. 663. l.

in partibus Kemej, ¹⁾ usque ad Thisciam, ubi nunc est portus Obad.⁴ ²⁾ Innét kitűnik, hogy Kemej kerület vagy provincia a Tiszántul, Külső-Szolnok vármegyében, a Tiszamentében azon a vidéken terült el, hol most Tomaj nevű pusztá, mely az Urkundtól származott Tomaj nemzetség emléket tartja fen, és Tisza- vagy Szalok-Abád nevű helység fekszik, hol a Tiszán most is átjárás vagy rév van. Megjegyzendő, hogy Kemejt valamint a Váradi Regestrum megyének vagy provinciának nevezi, ugy a névtelen jegyző is azt kemeji részek — partes Kemej — névvel illeti: ami arra mutat, hogy ezen nevezet alatt egy egész vidék vagy terület értetett.

3. Jerney János is a régi hely nevek között megemlítvén Kemejt, azt mondja, hogy ezen nevezet alatt egy vidék — provincia Quemei — értendő a Tiszántul Heves vármegyében, mely a krónikákban is előfordul. ³⁾ De itt megjegyzendő, hogy Külső-Szolnok vármegye Hevessel törvényesen egyesítve lévén, Jerney itt Heves vármegye alatt Külső-Szolnokot is érti, s az ennek területén fekvő helyeket röviden s egyszerűen csak Heves vármegye helyei közé sorozza. Egyébiránt a kérdéses vidéket ő is a Tiszántul helyezi, hol külső-Szolnok vármegyének nagyobb része fekszik.

4. Nemcsak legnagyobb világosságot derít e kérdésre, hanem e részben egyszersmind döntő erősségül is szolgál a „Regestrum Decimarum Papalium de Dioecesi et Ecclesia Agriensi ab Anno 1332—1337.“ című kéziratnak az egrí érseki levéltárban lévő másolata, vagy az egrí püspöki megye részéről 1332-től 1337-ig a pápának fizetett tized rovata, melyben nem csak a kemeji föesperes említetik többször, hanem ezen föesperesi kerülethez tartozó helységek vagy egyházak is elősoroltatnak több ízben némi változással. És pedig:

a) Hec sunt nomina Sacerdotum, qui solverunt Decimas 2-di Anni de Archidiaconatu Keme.

¹⁾ A Schwandtner gyűjteményében hibásan áll *Remey*, s ehelyett Endlicher kiadása szerint *Kemey* olvasandó.

²⁾ Endlicher eml. gyűjt. 54 l.

³⁾ Magyar Nyelvkincesek Árpádék korszakából. Pesten, 1854. 68 l.

Primo Daniel de *Rof* solvit 18 Denar.
 Item Paulus de *Abad* solvit 8 Gross.
 It. Thomas de *Fekuernek* solvit quatuor Gross.
 It. Clemens de *Beu* solvit duos Gross.
 It. Johannes de *Ders* solvit tres Gross.
 It. Petrus de *Sancto Emerico* solvit tres Gross.
 It. Vernherus de *Zeuleus* solvit octo Gross.

b) Más helyen ismét: „*De Archid. de Kemeu*, et
 Primo Paulus de *Abad*, et Vicearchidiaconus solvit 5 Gross.
 It. Damianus de *Rof* solvit 8 Gross.
 It. St . . . de *Bew* solvit 3 Gross.
 It. Thomas de *Bala* solvit 3 Gross.
 It. Paulus de *Sayl* solvit 2 Gross.
 It. Werhardus solvit 4 Gross.
 It. Petrus de *S. Emerico* solvit 3 Gross.“

c) Más helyen ismét: „*De Archid. de Keme*
 Primo Sacerdos de *Ruf* solvit 10.
 It. de *Fekuernek* solvit 5.
 It. de *Ganda*.
 It. de *Ders*.
 It. de *Abad* nihil solvit.
 It. de *Zayla*.
 It. de *Bala*.

d) Más helyen ismét: „*De Archid. de Keme*
 Primo de *Rof* solvit 12.
 It. de *Fykuernuk* solvit 5.
 It. de *Ganda* solvit 4.
 It. de *Ders* solvit 4.
 It. de *Abad* solvit 5.
 It. de *Zayla* solvit 5.
 It. de *Bala* solvit 7.

A pápai tized jegyzékének ezen itt felhozott szakaszaiból már nemcsak azt határozhatjuk meg világosan, hogy hol feküdt a kérdéses keméji főesperesi kerület; hanem azt is tudjuk, hogy mely helységek vagy egyházi községek alkották ezen kerületet. T. i. ezen jegyzék szerint ezen kerület alkotó részei valának a következő egy-

házi községek: Abad, ma *Szalok*- vagy *Tisza-Abád*, Bew, ma *Tisza-Beő*, Bala, ma *Tisza-Bala*, hajdan mezőváros, most nagy kiterjedésű puszta, Ders, ma *Tisza-Derzs*, Fekuernek, Fekuernuk, Fykuernuk, ma *Fegyvernek*, hajdan falu, némelyek szerint mezőváros, mostan nagy kiterjedésű, és igen népes puszta, Ganda, ma *Gyanda* vagy *Gyenda*, hajdan falu, most puszta, Rof, Ruf, ma *Tisza-Rof*, Sayl, Zayla, ma *Szajol*, Sanctus Emericus, *Sz. Imre*, Zeuleus, ma *Tisza-Szöllős*.

Ezen itt közlött adat igen szépen igazolja Béla király névtelen jegyzőjének felebb idézett, a régi földiratra vonatkozó, s azt felvilágosító amaz előadását: miszerint a Tiszántul Abádtól a Tiszamentében elterülő vidék, hol Takson fejedelem Thomizobának lakó földet adott, „*kemeji részek*“-nek — partes kemey — neveztetett. Ugyanis névtelen jegyzőnk e vidéket „*kemeji részek*“-nek írja; a pápai tized jegyzéke pedig azon főesperességet, melynek hatósága alatt ezen vidék állott, „*kemeji főesperesség*“-nek nevezi. Névtelen jegyzőnk azt írja, hogy Takson Thomizobának ezeken a részekben lakóföldet adott egész a Tiszáig, hol az ő korában Obád réve volt: „*dedit terram habitandi in partibus Kemey usque ad Thisciam, ubi nunc est portus Obad.*“ Ime a pápai tized jegyzéke szerint Obád, Abád már 1332-ben, mint falu, létezett, s a kemeji főesperesség alá tartozott, és ott valamint névtelen jegyzőnk korában, ugy ma is *rév* van a Tiszán. Az ily csekélyeknek látszó adatok, s körülmények is szépen igazolják s világosítják a történelem és régibb földirat részleteit. De a pápai tized jegyzéke egyszersmind kijavítja névtelen jegyzőnk idézett helyének hibás olvasását is, világosan mutatván, hogy itt nem „*Kemey*“t, mint az a Schwandtner gyűjteményében áll, hanem Endlicher kiadása szerint „*Kemey*“t kell olvasni.

A felhozottak egyúttal kimutatják s megigazítják Szabó Károly úr említett tévedését is, ki a kérdéses főesperesség helyét Borsod vármegyében keresi, s névtelen jegyzőnknek *kemeji részek* kitétele alatt az *Alsó- és Felső-Zsolcza* között eső *Kemey* puszta vidékét érti. Igaz nygán, hogy az említett helységek között van *Kemey*, vagy — miként Fé-

nyes Elek írja ¹⁾ — *Kémej* nevű puszta; de ez a Tiszán innen esik, holott névtelen jegyzőnk előadásából, melyet épen Szabó K. úr értelmezett, s ide vonatkozólag jegyzetel kísért, világos, hogy *Kemej* vidéke a Tiszántúl feküdt. Aztán a Borsod vármegyei *Kemej* puszta Abádtól messzire esik, holott névtelen jegyzőnk előadása szerint a *kemeji* részek csak Abádig, hol a tiszán rév volt, s így csak a Tiszáig terjedtek. De másképen is ez a Borsod vármegyei *Kemej* igen csekély, s mintegy 200 hold kiterjedésű puszta, mely Miskolcztól mintegy órányira esik, s itt hajdan nevezetes helység és virágzó népes egyház nem lehetett, mint Szabó K. úr vélekedik. S hogy nem is volt itt hajdan, vagy legalább 1332. táján, *Kemej* nevű nevezetes helység s virágzó népes egyház, azt mutatja a pápai tized rovata is, melyben a többi között Borsod vármegyének azon helységei mind elősoroltatnak, melyek akkor egyházi községet alkottak, de ezek között *Kemej* nevű helység vagy egyház sehol sem említettik. Mely körülmény figyelemzetetésül szolgál arra, hogy más hiteles adatok hiányában a helyek puszta neveire nem lehet mindig biztosan alapítani; mert az ily nomenclatiókra alapított vélekedés gyakran tévedésbe viszi az író, s olvasót.

Egyébiránt remélem, hogy Szabó K. igen tiszt. barátom nem veendi rosz néven, hogy e tévedését megigazítottam, a mi nem egyébnek, mint az itt tárgyalt történelmi kérdés nyomozásának kifolyása. Egyben másban mindnyájan tévedünk, néha a legnagyobb tudós is téved; az ily tévedések megigazítása az igazság és tudomány érdekében nemcsak kívánatos, hanem egyszersmind szükséges is.

A *kemeji* főesperesről még megjegyezhetni, hogy az egyszersmind az egrí káptalan tagja volt, a mint ezt nemcsak a nevezett káptalan nevében kiadott okiratok mutatják, melyeknek záradékaiban a káptalan többi tagjai között a *kemeji* főesperes is többször említettik; hanem az említett pápai tized rovata is igazolja, melyben a nevezett főesperes a kanonokok közé soroztatik, és több helyen világo-

¹⁾ Magyarország Geographiai Szótára. Pest, 1851. II. köt. 197 l.

san kanonoknak neveztetik. Különösen az említett rovatban egy helyen ezen tétel áll: „Item Dominus *Cantor Agriensis* jur. (juratus) de *suo Archidiaconatu de Keme* solvit 15 Gross.“ Más helyen: „7-o *Cantor* tenetur de *Archid. de Keme*. 10. Marcis.“ (a kéziratban hibásan van írva: Kemoyway) Hogy itt a „*Cantor*“ alatt éneklő-kanonokot kell érteni, azt nem is szükség említeni.

Ezen főesperesség történetének más adatai — vagy nyomaira nem akadhattam. Nem tudhatni, hogy mikor, és miokból szünt meg, s enyészett el még czíme is. De ennyit is közölhetni, nem tartottam a hazai régibb történelem- s földiratra nézve egészen érdektelennek.

Balássy Ferencz.

THURÓCZMEGYEI TUDÓSOK.

Hazai irodalmunk történelméhez nincs még valamenyi adat napfényre hozva. E térről néhai Schmal Andrásnak, ratkói ág. vall. lelkész- és gömöri alesperesnek „*Syllabus litteratorum thurocziensium*“ című kézírata van előttem két példányban, melyeknek egyike a Széchenyi-könyvtárral, másika, Laucsek Márton, felső-sajói ev. lelkész és keresztesi Fejérváry Károly jegyzeteivel megbővitve, Janzovich Miklós gyűjteményével jutott nemzeti muzeumunk birtokába.

A munka három részre: polgári, írói és papi pályán működött, Thuróczmegyében született férfiakéra, oszlik. Én csak azokat szemelem ki, a kik, mint írók, egy vagy több, kisebb vagy nagyobb, munkával járultak művelődésünk előmozdításához, tudománykincsünk szaporításához. Lesznek köztök olyanok is, a kiket irodalomtörténelmünk ismer már ugyan, de őket is egy vagy más adat avagy jellemvonás tekintetéből majd Schmal szavaival, majd csak azoknak hü értelmét adva vissza, újból ismertetendőknek véltem. A kiről pedig irodalomtörténelmünk bővebb adatokat is nyújt, ezeknek föllelhetése helyét, mennyire szerény könyvtáram és jegyzeteim engedik, a cikkek végén megérintem. E szerint

A polgári egyszersmind irói pályán fáradozott thurócze megyei hazánkfiak közül említendők:

RÉVAI PÉTER,

thurócze megyei főispán és koronaőr, kinek tudományos voltát és hazaszeretetét nem csak az általa irt: „*Centuriae de monarchia et S. corona regni Hungariae*“, melyet gr. Nádasdy Ferencz 1659-ben Frankfurtban meg bővítve adott ki, hanem „*Commentarius de S. coronae regni Hungariae ortu, victoria, virtute, fortuna*“ ismeretes műve is tanúsítják. Emez utóbbit annyira becsülték a kolozsvári jezsuiták, hogy azt korukig folytatva 1735-ben újra adták ki ¹⁾. Révai életét és a haza iránt szerzett nagy érdemeit azért nem tárgyalta bővebben Schmal, mert azt Hrabecius Ráfael ²⁾. már előtte teljesítette. Csak annyit jegyez meg róla, hogy a szent koronát, a Bethlen Gáborral megkötött béke után, Ecsedről Trencsinbe szállította s miként neje, Forgács Mária, a thuróczi ág. vall. egyházmegyének irt levelében jelenté, 1622.-ki jun. 5.-kén Trencsinben a szent korona zsámolyánál, mintegy a hűség oltáránál, csendesesen, fájdalomnyilvánítás nélkül halt meg, jul. 17.-kén Sz. Mártonban hozzá illő diszszel temettetvén el. Jámbozságát és igazságszeretetét hirdeti: „*Valedictio regi, regno, uxori, liberis, inprimis filio Paulo*“ czimű, halála előtt irt műve, melyben nemcsak őseit Merk főispántól (comes) szakadatlan láncolatban származtatta le s nemzetsége levéltárából még többet is kipuhathatónak állít, hanem Pál egyetlen fiát is jámborságra és király iránti hűségre intte ³⁾. Elhúnytat

¹⁾ Ez akkor történt, midőn gr. Kálnoki Ferencz 1735.-ki aug. 11.-kén bölcsészeti koszorút nyert. Megjelent a munka Kolozsvárt 4r. s a szent korona dicsőítésére irt versek és III. Károly koronáztatásának leírása van hozzá adva.

²⁾ Méltó erre nézve megnézni Hrabecius Ráfaelnek, előbb alsókubini, azután 1615. körül privigyei iskolatanítónak, végre a Révay-család udvari papjának és sz. Ilona temploma lelkészének gyászbeszédét, mely „*Oratio funebris in solennibus exequiis illustr. Petri de Réva an. 1662. dicta*“ czim alatt nemcsak Hrabecius János sz. péteri papnak, hanem Hrabecius Dánielnek is, Révay Ferencz titkárának, gyászkölteményeivel meg bővítve 1624-ban Kassán jelent meg.

³⁾ A Révay-családnak vele született tulajdona volt az, hogy ké-

annyira fájlalták a thurócziak, hogy római szokásként közbégségre elhatározták, miszerint a közgyász kitüntetése végett a lakosok a temetés napjaig minden játéktól tartózkodjanak, a leányok pedig fejekre pártát (coronát) tenni ne merészeljenek ¹⁾. Így tisztelték őseink a haza ügyeikben magoknak érdemeket szerzett férfiakat kimultok után is. Említett munkáin kívül többet említ még Laucsek ²⁾, felső-sajói pap ³⁾.

szebb volt bármínő sanyarokat szenvedni, mint hűségét a király iránt megszegni. Ez Péterünk példájával is igazolható. Mert midőn II. Mátyás sz. István palástját, hogy azt lefestve megküldhesse az azt látni óhajtó pápának, Bécsbe fölvetetni akarta, Révay később volt a király nehez-telését vonni magára, mint akaratát, koronaöri hitének megszegésével, az ország karai- és rendjeinek beleegyezete nélkül teljesíteni. IV. Révay Ferencz, a ki Thurócban több évtizedig a jók helyeslésével főispánkodott, a Rákóczi féle mozgalmakkor 1707-ben, az ónodi gyűlés végzése szerint Egerben börtönben halt meg. Ide számítható II. Révay Péter főispán, a ki szerencsésének tartotta, hogy III. Károlyért a külföldön hadakozva, nem is látta a fölkelte magyarokat. E hűségért királyaink iránt azt nyerte a Révay-család, hogy Thuróc megye örökös főispánságával tiszteltetett meg.

¹⁾ Ezt Carbonarius András, sz. mártoni pap és thuróc megyei főesperes körlevele bizonyítja, melyet Révay Ferencz kívánatára a neki alárendelt papokhoz 1622-ki jul. 9-kén intézett.

²⁾ *Laucsek jegyzete.* Révay Péter az strassburgi akademiában tanult. Oktatója, Junius Menyhért, szónoklattanár, a szónoklatban gyakorolta őt. Az említett tanár beszédeinek 1592-ben megjelent első részében IIX. sz. a. 38—42. lapokon, azok közt, melyek „*de parricidio*“ címet viselnek, megvan Révay Péternek beszéde, melyet Ferencz, braunschweigi és lüneburgi herczeg, jelenlétében tartott. Ezen akademiában, jeles tudományaért, Révay Ferenczcel együtt a bölcsészetben „mester“ czímet nyert. Lásd az i. m. 556. l. Ugyanazon tanár beszédeinek 1594. Sr. megjelent második részében van „*de illustrium recreationibus*“ czim alatt tizenegy beszéd, melyek közt a második, 10—14. l., Révay Péter tartotta, időtöltést madarászat- és vadászatban keresendőnek vitatván. A IX-ik beszédben, 32—35. l., gyarmathi báró Balassa Pál a mulatságot fegyverviselésben és katonáskodásban kereste. Ugyanazon második rész 82. s k. l. van „*Disceptatio de feudis militi an litterato conferendis*“; Balassának a VII. sz. a. 1591-ki jun. 18-kán (14. Cal. Junii) tartott beszédben a katonák részére állt s összehasonlítván a tudósokat és hadfiakat, állítja, hogy ezek végtelenül mulják felül amazokat. Ugyanazon második részben: „*Disquisitio de quatuor virtutibus cardinalibus, quae nam istarum illustri ac generoso maxime conveniat?*“ czim alatt e kérdés öt beszédben van tárgyalva, melyek 1591-ki mart. 29-kén (4. Cal. Mart.)

RÉVAY ELEK.

Erről Schmal csak annyit mond, hogy mint nyitrai gvardián kilépve a r. kath. egyházból, ágostai valláskövetővé lön s e lépését Trautsohn József bécsi érsek pásztori körlevelének birálatában igazolta. A könyv czime ez: „*Epistola pastoralis Johannis Josephi e comitibus Trautsohn de Falckenstein S. R. I. principis et archiepiscopi viennensis ad clerum suum et concionatores data Viennae 1. Jan. 1752., quam observationibus practicis moralibus, theologicis secundum veram lucem evangelicam exposuit, enucleavit, illustravit Alexius liber baro de Réva, olim ordinis franciscanorum provinciae s. Mariae in Hungaria praedicator et lector theologus, nec non gvardianus et superior nitriensis, nunc in academia vitembergensi theologiae candidatus. Vitembergae et Servestae apud Samuelem Godofredum Zimmermannum in IV. 1752. die 12. Sept. 1).*”

RÁKÓCZY MÁRTON.

Saját vallomása szerint nem a híres felső-vadászi Rákócziak nemzetségéből való. Tanulmányainak folytatása végett külföldre ment s ott „mester“ czimet nyert, kivált a költészetben tünt ki s versekben egész munkát irt *De magistratu politico*“, melyet Miksa királynak és Rohosnyik Zakariás²⁾ tinnini püspöknek ajánlott s abban magát Rá-

tartattak s a 115—119. lapokon levő „előszó“-ban Révay Ferenc okát adja e tárgy megvitatásának, kimutatván, hogy a főrendűeknek másoknál erényesebbeknek kell lenniük. Ugyanazon főiskolában Révay Péter 1591-k. jan. 8-kán (6. Idibus Jan.) „*de laudibus Tullii Ciceronis*“ tartott beszédet, mely az említett munka második részének 210—230. l. olvasható. Ugyan ő Cicero Muraena mellett tartott beszédének gyakorlat végett ugyanott 1589-k. dec. 29-kén (4. Calend. Dec.) elmondásakor praetor szerepét játszá (250—252., 271., 281. l.) Balassa Zsigmond „*de mutatione legum*“ tartott beszédet, mely ugyanazon második rész 337—342. ll. jelent meg.

³⁾ Révay Péterről láss többet: Wallaszky: *Conspectus reip. litt.* 2. kiad. 215. l.; Horányi: *Memoria ungarorum* st. III. r. 165. s. k. l.; Haner: *De scriptoribus rerum hungaricarum* st. II. köt. 64. s. k. l.; *Közh. esm. tára* X. köt. 137. l.

¹⁾ Valamivel többet mond róla Bartholomacides: *Memoriae ungarorum, qui in condam universitate vitebergensi studia confirmarunt.* Pest, 1817. 260. l.

²⁾ Ezen Rohosnyik Zakariás szintén thurócmezgyei fi és Rakovszky-

kó thuróczmegyei községtől „*Martinus a Rakov*“-nak, más-
hol pedig „*Rakovszky*“-nak nevezte s innen származott „*Rá-
kóczy*“ neve. Rákó falutól Rakovszkynak kellvén neveztet-
nie, azon kor szokása szerint „*us*“ latin végzettel „*Rákó-
czyus*“-nak neveztetett el ¹⁾.

Neczpáli JUSTH ANDRÁS.

Erre Schmal Malus, másként Jablonovszky Pálnak,
a XVII. század elején mosóczi iskolatanitónak, grádeczi
Horváth Stansith Gergelyről mondott következő szavait
alkalmazza:

Sive Domi sive ille fuit peregrinus in oris
Delicias habuit verba sacrata dei,
Sunt testes libri, quorum si nomina demas,
Humanae scriptum mentis id esse neges.

Ezt pedig azért tette Schmal, mert Justh vallásossága bi-
zonyítványaul vette azt, hogy Hozeleczen, Szepesben, tar-
tózkodásakor imakönyvet irt e czim alatt: „*Modlitby vra-
ucné a nábozné v cas prenasledovnj obecnjho cyrkvy evan-
jelickych v královstvj uherskem roku páne 1673. a predes-
lych, pocna od 1670. skrz Justh Andráse z Neczpál k po-
kuseni je pripravujjcyho v ritmjch vnové zlozené v Hozelecy
1673.*“ Imakönyvét anyjának, sz. miklósi és óvári Pon-
grác Erzsébetnek, neczpáli Justh András özvegyének,
ajánlotta.

GOTSCHECZ GÁBOR.

Korában hires ügyvéd. Atyja András az alföldről ta-
nulás végett Thurócza vitetvén, ott Tarnó községben te-
lepedett meg, s mivel születésére nézve magyar, természetére
alacsony volt, közönségesen csak *Uhrík*- (kis magyar-)nak
hítták, mely név Gábor, Imre és András fiaira is tapadva

nak, saját vallomása szerint, tanuló társa volt. Született Mosóczon s innen
utóbb „*Mosóczy*“-nak neveztetett. Előbb tinnini, később nyitrai választott
püspök, Oláh Miklós esztergomi érseknek kedves embere. L. *Archiscopi
Strigonienses compendio dati* 108. és 112. l. Rakovszky könyve e czim
alatt jelent meg: *M. Martini Rákóczy thuroczziensis libri III. de magi-
stratu politico metrico concinnati.* 1584. 4r.

¹⁾ Láss róla még: Horányi: *Memoria ungarorum* st. III. r. 138. s
köv. lap.

maradott mindaddig, míg III. Károly a magyar nemesség okmányainak szigorú átvizsgálását megrendelve, Gotschezet is, gúnyneve elhagyásával, ősi nevén kezdék híni. Fölserdültvén nemcsak Révay Erzsébetnek titoknoka, hanem utóbb több főrendü családnak is ügyvéde volt. Ő védte Pozsonyban Krmann Dániel ág. vall. *superintendens* ügyét is ¹⁾. Utóbb Pestmegyében telepedett meg, s noha örökös nélkül halt meg, nevét mégis halhatatlanná tette „*Systema praxis criminalis*“ czim alatt irt munkájával ²⁾.

Garády.

(Folytatjuk.)

¹⁾ Ezen ügyre vonatkozólag közlöm Gamauf gyűjteményéből Grassalkovics Antal kir. ügyigazgatónak vádlevelét:

Processus spectabilis ac generosi domini magistri Antonii Grassalkovics de Gyarak, sacrae caesareae regiaeque majestatis et inc. regiae camerae hungaricae consiliarii, qua tamen causarum regalium per Hungariam directoris et inc. regni ejusdem coronae fiscalis, ut A.

Contra dominum Danielem Krmann, ministrum aug. conf. mijaviensem, ut J. an. 1731. d. 8. Jan. motus et suscitatus.

Anno 1731. d. 8. mensis Januarii in libera regiaeque civitate posoniensi levata causa spectabilis ac generosi domini magistri Antonii Grassalkovics de Gyarak etc. intuitu mox producendorum actione tenus expositorum temerariorum Danielis Krmann ausuum et excessuum, ut A., contra memoratum Danielem Krmann, ministrum aug. conf. mijaviensem, de praesenti quoque in vinculis constitutum, ex clementissima dispositione ac positivo jussu Sacratissimae caesareae regiaeque majestatis instituta, veluti J. et pro praeattacto domini A. egregius Franciscus Barinyai, legitimus, adeoque sufficienti mandatariatu instructus procurator fiscalis, cum solitis praerogativis fiscalibus et cautela de non consentiendo in ea universa, quae causae huic alioquin summariae quomodocunque contrarientur, exhibet excelso delegato judicio actionem fiscalem sub Nr. 1., ad mentem cujus, praevia tamen erga partem J. praemissa solita proclamatione et et ejusdem necessaria personali comparitione, petit jus et iudicium in conformitate praehabitaee actionis administrari, reservando nihilominus circa universa generalem agendi facultatem.

Actio

fisci suae majestatis sacratissimae ut A., contra et adversus Danielem Krmann ministrum alias mijaviensem et praetensum aug. conf. addictorum superintendentem, veluti I., ex benignissimo et positivo jussu suae majestatis sacratissimae ex eo nata et suscitata.

Qualiter idem I. nescitur quo partim temeritatis et proterviae ausu, partim pietatis et sanctimoniae cuiuspian sibi procurandae studio et mala sane ambitione damnabilique hactenus inter suos habitii praedominii sui

licentia ad id inductus, recentius quidem in eo *capitalis criminis reum* sese effecerit, quod idem J. anno recenter praeterito 1729. quendam Venceslaum Mlinarics, fictum alias energumenum, ex Dominio moravico mossoviensi et pago Szeninka dicto profugum in possessionem Mijava comitatus nitriensi adjacentem sese recipientem, primum quidem a fide catholica una cum uxore apostatari fecerit; dein vero gloriam fors sibi et aestimationem majorem pietatisque ac sanctimoniae cuiuspiam opinionem, etiam per praetensam daemonii ejectionem, apud vulgus comparare intendens, fictum eundem energumenum frequentius exorcisaverit suppositisque (ut credi par est) muribus de vestibis exorcisati exilientibus, quasi jam aliquot spiritus maligni ab eodem discessissent, mala sane ambitione vulgaverit. Posteaquam vero erga benignum suae majestatis sacratissimae mandatum per excels, consilium regium locumtenentiale praelibato comitatu intimatum fuisset, ut antelatos quidem ex Moravia profugos apostatas suo modo comprehendi subque bona custodia detineri, de praemissis examinari et denique in eorum etiam, quae de antelato ministro mijaviensi exmissa sunt, veritatem inquiri faciat, tum a parte antelati comitatus generosi domini Joannes Hodossy perceptor et Joannes Nagy comitatus ejusdem jurassor, pro comprehensione mentionati Venceslai Mlinarics, exmissi, recta ipsa die 5. mensis Sept. anni ejusdem praeteriti in praefatam possessionem Mijava advenientes et in domo quarteriali ibidem eorum existentis vigiliarum magistri condescendentes fictumque eundem energumenum absque ulla alias attunc sive incolarum, sive alterius cujuscunque tergiversatione, eorsum accersiri facientes, arestum eidem imposuissent et per quinque milites ibidem alias inquarterisatos usque ad horam noctis circiter 10. custodiri fecissent: eorum antelatus minister Daniel Krmann, tametsi quidem medio aeditui loci, quippe Joannis Jaszma, ad eosdem exmissi, dictum inarestatum benevole liberum dimitti petierit, secus signum pro tumultu concursuque populi pulsu campanae se daturum denunciaverit, renunciatione tamen haud expectata, quin imo sub ipsa adhuc praescitae denunciationis continuatione jam ipsa campana pulsari pulsumque circiter per quadrantem unum horae continuari, populum taliter accersiri et congregari, ut per id inter plebem nocte eadem intempesta adeo periculosum excitare tumultum haud formidasset, ut eadem in magna numerositate tumultuarie concurrens, sclopis, furcis, securibus ac id genus aliis offensivis instrumentis instructa, in quarterium antelati vigiliarum magistri tumultuarie irruere ac ut inarestatus energumenus extradetur, acclamative praetendere, ex post vero fenestras domus violenter confringere lapidibusque ab intus existentes ferire et praefato quidem jurassore per pectus, uno vero ex militibus per caput facto, hunc signanter gravius etiam vulneratione crucutare; ex post vero, ut ipsa domus succendatur, ab intusque existentes occidantur, acclamare haud veriti fuerint. Quibus tamen ad resistendum vesani concursus tantaeque multitudinis tumultus haud paribus, periculum extremum antevertere salutique suae consulere volentibus ac ex eo inarestatum dimittentibus, quamprimum hunc rehabere potuerunt, eundem illico ad praefatum ministrum deduxerunt cumulatimque eo perrexerunt. Sedato demum tumultu, tametsi quidem immediate sequenti die antelati exmissi, per-

ceptor et jurassor praelibati comitatus, una cum dominalibus officialibus praefatum dominum Krmann accesserint et gratiosum etiam exc. consilii regii locumtenentialis mandatum cum eo communicaverint, ad exigentiam hujus energumenum sibi resignari petierint, idem tamen eorum etiam non fictum, ast verum energumenum fuisse expositionemque ejusdem mandati falsam esse; precibusque et frequenti sumptione coenae domini energumenum eundem jam aliquantulum liberatum, quantumvis adhuc species obsessio- nis habere, pertinaciterque iteratis vicibus resignationem ejusdem denegare, taliterque benigno suae majestatis sacratissimae mandato et ordinationi praelibati consilii locumtenentialis non tam simpliciter contravenire, quam potius tumultuarie et potentiose semet opponere, credi par est, exinde etiam gravioris praesumptionis reus, haud formidasset.

Quod superioribus quoque temporibus, idque circa annum 1725., dum videlicet crebriores a parte marchionatus etiam Moraviae apud augustissimam caesareo-regiam majestatem in eo positae essent querelae, quod idem omnino minister intra suos limites sese haud continens, ejusdem quoque marchionatus accolae non modo erroribus suis inficere, verum plurimos etiam eorum ab incolatu ad propinguiora praefati comitatus partes allicere ac praeterea titulum episcopalem sibi arrogare praesumat; dignabatur altelata sua majestas sacratissima praelibato comitatu nitriensi clementer demandare, quatenus intuitu praemissorum mentionatum praedicantem serio commonere simulque, an et cujus auctoritate aut indultu titulum episcopalem sibi vendicet, fideliter perquirere et suam majestatem sacratissimam noverit desuper informare. Exmisso igitur in hunc finem processuali eorum iudicium, moderno quippe domino ordinario vicecomite, cum uno ex jurassoribus, ut primum idem alios quoque domini, pro pleniore rerum peragendarum ordine et securitate invitatos, secum assumens in praefatam possessionem Mijava advenisset, mox jam tumultuans undique plebs confuso sexu confluere, multicenti homines arma ac in horum defectu alia nociva instrumenta sumere, ex omni parte turmatim accurrere, memoratos comitatus officiales, nec dominalibus parcentes, tumultuosi accedere et quo fine eo venerint, importune quaerere, pessima quaeque demum iisdem comminari nil pensi duxerant adeo, ut nisi svaviori dominalium officialium mitigatione cum summoque eorum labore reducti tumultuantes exstitissent, de ipsa jam vita actum sibi ipsis putassent; sedatis tamen aliquantisper tumultibus, iidem comitatus officiales saepefatam ministrum accedentes, dum benignum suae majestatis sacratissimae mandatum eidem exhibere clementissimisque ejusdem tenoribus satisfacere voluissent, eo temeritatis progressus est, quod idem benignum mandatum semet nec videre, nec legere, multo minus de continentis quidpiam scire velle, cum maximo sane suae majestatis sacratissimae contemptu et benignae commissionis vilipendio reposuerit et exhinc apparet, quod hujus etiam tumultus conciliator et auctor idem ipse fuerit.

Imo quia nefariae seditionis etiam illius et scelerati turolukensium incolarum ausus (qui an. 1672. ipsa die 14. mensis Jul. contigerat) qua jam eorum quoque mentionatorum turolukensium minister, idem ipse auctor et concitator fuisset, in quo nimirum Joannes Bársony, praesentiae re-

giae protonotarius, alias terrestris eorundem dominus, rabie tumultuantis populi ex circumvicinis etiam locis antelati ministri filialibus per eundem convocati, ex collocatis et dispositis insidiis (non obstante eo, quod idem eotum cum fratre suo, illustrissimo et reverendissimo quondam episcopo varadiensi, Georgio Bársony, et ex congregatione generali praetacti comitatus nitriensis penes benignas patentales regias salvique passus et conductus literas ecclesiam turolukensem visitare volente, demum redux proficiscebatur), ut primum in eadem possessionem advenissent, tumultuarie aggressus et miserabiliter interemptus; antelatus vero quondam dominus episcopus una cum omnibus illis, quos ad latus habebat, ecclesiasticis, religiosis et secularibus, tam nobilibus, quam ignobilibus personis, crudelissime et ad internecionem quasi verberatus, vulneratus sauciatuque fuerat. Etsi detestandi hujus et scelerati ausus intuitu actione contra reos et complices instituta, antelatus etiam minister suo modo citatus et in jus conventus habebatur, ad iudicium tamen non comparens fuga sibi consulisset, ac non obstante eo, quod in complexu reliquorum non comparentium, qua contumacium, idem ipse etiam suo modo capiendus et juxta demerita puniendus judicialiter proscriptus exstiterit: quia tamen eorum promeritam tam horrendi sceleris ultionem evasisset sed et alterius ac tanti ausus poenas ad praesens haud dedisset, impunitate priorum tanto audentior factus, noviore quoque praescitam temeritatem attentare veritus haud fuisset.

Cum tamen haec ampliora etiam ejusdem vel enarrari animum perhorrescentia patefaciant scelera, in eo videlicet consistentia, quod superioribus retroactis annis in certa impressa investitura sua sacram romano-catholicam et orthodoxam ecclesiam quasi perversam et fanaticam ac erroneam damnare; divum protoregem Stephanum non apostolicum, ast una cum universo Hungariae regno diabolicum fuisse; scelerate porro sanctum Joannem Nepomucenum (vetet quantumvis pudor publico hujusmodi scripto eloqui, ast tanti sancti honor non sivit subtercere) scortatorem publicum et reginae Bohemiae Venceslai regis IV. concubinarium exstitisse, proptereaque jussu antelati regis in fluvium Moldavam praecipitatum et submersum fuisse; lingvam praeterea hujus sacram, quae venerationi catholicorum in Bohemia exponi solet, non esse hujus genuinam, sed caninam eidem sacrae lingvae substratam; taliterque non modo orthodoxam ecclesiam et sancti ejusdem honorem blaspheme proscindere, verum sacrosanctam etiam eucharistiam et corpus domini nostri Jesu Christi scelerate exosum reddere conatus, catholicos quoque nitentur persuadere, catholicos parochos ex lacte canino hostias conficere talesque populo communicare, ac per similia complures ex Moravia et Bohemia ad partes mijavienses profugos seducendo apostasiae involvere ausu scelerato et damnabili praesumsisset.

Quia vero idem postremus ejusdem tantae temeritatis ausus ipsi regiae auctoritati praepudicosus et publicae quoque tranquillitati nocivus ac damnosus, anteaeta ejusdem etiam paris sortis impietatisque et blasphemiae scelera, velut hactenus quaecumque tandem ex ratione aut defectu impunita et reiteratione ausuum seu antelatorum, seu ad decisionem causae in futurum quoque occurrentium, tanto rigorosius recrudesce facient, alioquin jam per suam majestatem sacratissimam via delegati judi-

OKLEVÉLTÁR.

II.

TÖKÖLY IMRE ÉS ZRINYI ILONA LEVELEI.

Közli Veszely Károly.

(Második közlés.)

Hogy az eszközt, ha többé a czélnak megfelelni nem képes, a nagy világban is félre szokták lökni, annak fényes tanubizonyságai *Tököly Imrének* a török udvarnál elélt napjai és az azokra következett belebbeztetése.

Nem egy fényes igérettel altatták a francziák a magyar függetlenség e szerencse nélküli bajnokát, nem egyszer indítá meg a török császár a hadvezért, őt nem csak biztatásokkal, hanem többször sereggel is segítve, honunk

cii suo modo revideri commissus, seria animadversio vindicandus et eo, quod per primi ordinis tres ausus, idem qua talium auctor et concitator, adeoque subsecutorum etiam eventuum et facinorum reus et coryphaeus saluum conductum, quem superius mentionatus quondam dominus episcopus habebat, violasset et in primo quidem ausu subsecuti homicidii, in postremo officialium comitatensium invasionis et tam jurati assessoris, qua personae nobilis percussio, quam et militaris personae eruentationis causa esset, benignis mandatis regis non tam simpliciter contravenire, quam potius concitatis tumultibus terno actu semet opponere, plebem rusticam, alias ad tumultus et seditionem pronam (quam potius compositam servare convenisset) concitare et per id tranquillitatem publicam laedere, sicque contra statum quasi publicum semet erigere, vanae item sanctimoniae ambitione fictum energumenum exorcisare, sed signanter tanta impietate (uti praemissum est) blasphemare praesumerit, horribile aliorum etiam in exemplum puniendus esset. Argumento etenim art. 9. Wladislai regis decr. 6. et Kitonich quaest. 27. c. 9. faciente et consentiente pari poena, imo si quis auctoritate et instigatione sua peccato causam praebat, gravius adhuc puniri debente, eidem sive propter praerecensitos triplicis ordinis temerarios ausus juxta art. 10. et 11. anni 1723., sive propter praescitas blasphemias sensu art. 110. ejusdem anni 1723. poena capitalis dictanda veniret.

Quamobrem idem fiscus suae majestatis sacratissimae regius ut A. annotatum Daniele Krmann velut I. ad terminum ei assignandum ex vinculis suo modo citari et certificari compertaque praemissorum veritate, in conformitate praecitarum legum, judicium et sententiam contra eundem ferri cuperet.

²⁾ Gotscheczről emlékezik: Horányi; *Memoria ungarorum* st. II. r. 36. s. k. l.

határai felé; de miután a félhold e téreken mind inkább homályosodni kezdett, még pedig minden reménye nélkül annak, hogy régi fényét tökéletesen visszanyerhesse: Tököli valamint a francziák, ugy a törökök kezében is csak ijesztő szerré vált, melylyel a szerződések pontjait maguk számára enyhíteni, vagy követeléseiket érvényesíteni törekedtek, míg végül mint haszonvehetlent vagy épen akadályt a török birodalom belsejébe szoríták. De szóljon ő maga.

I.

Az 1696-ki január 9-én a Havasföldön tartózkodó magyarokhoz irt levele így hangzik:

„Az Fr. és Ang. királyok hajói és követtyei közelgetvén az uj Császár köszöntésire ezen hajók érkezéseig suspendáltatott a Császár előtt mind az én s mind az Orok. audientiája; nagy dolgok nagy munkák kovácsoltatnak, itt való lakásomnak és munkámnak meglátták s meg hallják kevés idők alatt gyümölcsét, többet nem irhatok sapientibus pauca. Istennek hála egésségem most mint tavaly és harmadéve jobb; ötvened magammal vagyok, annyi személyre adatik ki az Császár praebendája, Duka vajda palatiumja az szállásom; kihez is hasonló az keresztények közt Constantinápolyban nincsen; mely is az város kerítésin s Kapujin kívül esik; valamely ennek az boldogtalan magyar s erdélyi igynek jóvára való és töllem felgondolható és elkövethető semmit el nem mullatok; gyakran mind tengeren, mind lovakon kijárok, s néha olykor is az mikor az Császár ki szokott vadászni menni; csak conserválhassák magokat kevés idő alatt uj állapotokat és uj vigasztaló hireket érnek, az L. Fvári Szerdárnak és az Tömösváriaknak is jövén levelek mellettünk, ha jóvokat kívánnák ezen kívül is keressenek modot az tudositásban, hogy ha edgyik nem, másik, harmadik tudositások jöhett kezünkben.

Szegény Bohus Márton, Boér Samuel, Gomkötő Márton, Muka Ferencz és Szabo Mihály szolgálk az őszi mirigyes üdőben el halának, kik helyett más szolgálkkal itt való szolgálaim augeáltattak; Istennek hála sem ruházattokból sem mindennapi provisiojokból senkinek fogyatkozása nincsen;

hogy ha ki arra resolválya magát, hogy itten megkeressen; senkit hiva- nem hívok; de az ki ide jő el sem üzöm; Isten az mint eddig ugy ezután is ellenségink és árulóink boszuságára eltart és gondgyát viseli azoknak is, kik nem szinből de szivből kívánták hozzánk való hűségeket con- testálni.“

E reményt még Szentandrászi Jánoshoz ugyanazon napon irt levelében is táplálja, melyben „hogy még eddig Hadak fizetéseit vagy táborozására való pénzt adtak volna az Császár részéről,“ azt nem irhatja; de „az reménség mind ezekről mind az Császárral való szemben lételről meg van, gyümölesét is experiállyák, magok jóvára való lakásunknak az kik értünk szenvedni kívántak; . . . a francia királytól az Portára jövő és közelgető embereknek érkezését vártuk és várjuk ez mainapig“. Azonban, hogy e sorokkal inkább embereit akará vigasztalni, mint magát altatni: mutatja azon körülmény, hogy miután ugyancsak jan. 9-kén irt levelében a lándorfejevári szerdárnak, Ibraim Pasának, „attya helyett való jó urának“ elpanaszolja, hogy mellette nagyobb szerencséje és becsülete lett volna; — a tatár Chámnak ugyanazon napon elmondja, hogy ő nagyságaiknak „árvája, ha egy ajton kivetik is, más ajton ugyan csak bejő“; — jan. 10-kén azt írja a fővezérnek, hogy „ő nagysága fermányával az mely csauszok jöttek volt az adósságott praetendáló emberekkel reá, azoknak az maga és felesége jovainak fele árán való elvesztegetésivel nagysága fermánya mellett megfizetett“ — Már jan. 11-én így irt a francia királynak és főministerének:

II.

1. „Serenissima et Christianissima Majestas Domine, Domine mihi Clementissime! In adventu ad istam Urbem Excellentissimi Domini Majestatis Xtianissimae Vestrae Oratoris humillimis meis supplicationibus duplicato modo exaratis, eidemque Domino Oratori pro transmissione recommendatis, ad pedes clementiamque Majestatis Vestrae provolutus, statum et conditionem meam humillime Supremo Majestatis Vestrae Ministro eadem occasione declaraveram; non itaque dubito, haec ad gratiosas manus Majestatis Vestrae perve-

nisse; verum cum a quatuor jam mensibus difficultatibus plurimis et magna cum egestate hic morari debeam, iterum ad tronum gratiae et clementiae Majestatis Vestrae mihi est recurrendum, dignetur Majestas Vestra clementissime recordari, dati sui verbi et protectionis, qua a multis annis clientem suum humillimum dignata fuit, nec eundem pro gloria sua et magnanimitate, Majestas Vestra in tali statu et conditione deserat, eundemque mendicare concedat, dum constantiam et sinceritatem meam in servitiis negotiisque Majestatis Vestrae Orbis recognoscat, ministrique Majestatis vestrae Xtianissimae cum quibus aliquando negotia tractanda habui, promptitudinem et fidelitatem meam fateri debeant, Deus Majestati Vestrae Xtianissimae retibuet, si pro conservatione clientis sui clementer disponat; ego quoque omnibus vitae meae diebus clementiam Majestatis Vestrae Xtianissimae depraedicare, fidelissimisque meis servitiis reservare non intermittam. Interim maneo Majestatis Vestrae Xtianissimae Cliens humillimus.“

2-a „Excellentissime Domine Domine mihi Colendissime! Excellentissimo Domino Christianissimae Majestatis in Porta Ottomanica Oratore in istam Urbem reduce, arripui occasionem supplicandi Xtianissimae Majestati Domino Domino meo Clementissimo, scribendique etiam Excellentiae Vestrae, tamquam meo Patrono antiquo et gratioso declarando Excellentiae Vestrae statum et conditionem meam praesentem, recurrendoque ad clementiam suae Majestatis Xtianissimae per gratiam et favorem Excellentiae Vestrae duplicatis usus fui, ut si non unae, alterae ad manus Excellentiae Vestrae perveniant, acceperitque haec ad manus suas Excell. Dominus Orator. Verum cum nulla superveniat consolatio, et quod me adhuc plus angit, quod Domini Oratoris hic praesentis nullam plane confidentiam, nullam synceritatem, nullumque in Portis Ministrorum Ottomanicorum laborem, vel mediationem pro promovendis, stabiliendisque negotiis meis experiri possim et valeam (quod et ipsi Portae ministri admirantur, mihi quoque multum exprobrant, quae sit causa, quod ab Aula Majestatis Xtianissimae a tribus annis, ita desertus et neglectus fuerim) iterum Excellentiam Vestram humillime requirere, instanti-

amque meam renovare coactus fui, repraesentando, quod ab Imperatore moderno honestum quidem Palatium pro hospitio, et aliquam pro quotidiano victu provisionem obtinuerim, tamen haec nec pro quotidiana vivendi subsistentia sufficiunt, talique ipsorum provisione mihi deputata, vix mediam pactorum servorum meorum, quorum quinquaginta hic mihi inserviunt, sustentare possim, tanto minus me vel illos vestire, vel pro nomine et gradu meo, honestam et condignam mensam intertenere valeo. A quatuor jam hic mensibus moror, ut opinionem Orbis suspensam teneam, nec ridiculo inimicis meis expositus sim, pro conservatione opinionis et juxta gradum conservavi me, meamque parvam aulam accomodavi supra vires, cum divenditione omnium mobilium, quae adhuc habui, verum cum et haec deficient, eaque quae divendi possint, amplius non habeantur, ultima extremitas et miseria mihi formidanda est, nisi Patrocinio Excellentiae Vestrae mediante Xtianissima Majestas pro gloria et magnanimitate sua clientis sui praesenti sorti commisereatur. Si Excellentia Vestra inquirat de proceribus Hungaris et Transilvanis, qui in servitiis meis fuerunt, eosque Supremus Vezirius, quando me huc expedivit, in Valachiam ablegavit, heri ab illis venerunt ad me homines cum literis ipsorum, quod sine scitu ipsorum Valachiae Princeps ab Imperatore Germano Gratiales impetraverit, et coram Vezirio nomine ipsorum iustantiam fecerit, quod cum amplius mihi servire nolint, possint redire in patriam suam, et quando talis resolutio annuentiaque Portae Ottomanicae superveniet, nolentes volentes illos Princeps Valachiae ad gratiam Imperatoris redire coget, et nisi per expressum mandatum inhibeat Princeps Valachiae, cogentur omnes redire, protestanturque, ut sint excusati, tam coram me, quam etiam Christianissimae Majestatis Ministris, quod hoc non proprio ductu vel intentione, sed impositione et practica tali Principis Valachiae facere cogantur, obtestando me et Excell. Oratorem propter Deum immortalem, ut ex manibus quoquo modo Valachiae Principis eripiantur, ut se in devotione Coronae Galliae, et fidelitate mea conservare possint. Haec omnia Excell. D. Oratori repraesentavi, verum absque aliquo

fructu, repraesentabo etiam supremo Vezirio quicquid cum illis fiat, quamvis appareat Vezirium contra illos esse valde disgustatum, nec aliter nomen ipsorum audire tamquam canum, qui non pridem canes illos appellabat, conservaverunt se adhuc ad hoc tempus omnes primarii, tam proceres nobilesque, quam etiam Aulici, qui necdum stipendiis acceptis vel Principi Valachiae se obligaverunt, vel fidem mihi debitam mutaverunt. Conflavit praeterea octo vexilla ad militem septingentorum numerum, qui ex Hungaris Transilvanisque constant, duobusque istis annis per partes me deserendo illius servitia et stipendia acceptarunt, hi quoque sub tali spe et fiducia ipsi serviunt, quod adhuc mutationem rerum et status mei cogitent, praestolanturque sub tali spe Imperatoris Ottomanici futurae Campaniae initia, et quod si desperare de reditu meo accommodationeque personae meae ab ista Porta debeant, et illi fortunam suam non in Valachia, sed in Patria sua in posterum quaerere conabuntur, quare exoro Excellentiam Vestram per Deum imortalem, per gloriam Xtianissimae Majestatis dignetur reflexionem habere eorum, quae mihi Excellentia Vestra per Dominum Casparum Sándor denunciari fecerat, dignetur recordari sua Majestas Xtianissima, quae ex ore suae Majestatis ratione clementissimae protectionis idem Dominus Sándor habuit, mihique retulit, et si Corona Gallica habeat aliquam reflexionem datae Parolae, praestitorumque meorum fidelium servitiorum, Xtianissimique nominis sui, non me in tali statu deserat, eripiatque me clientem suum ex tanto igne, nec me hic consumere concedat, cum in talem ignem magnae Ministrorum Gallicorum promissiones, maximaeque per D. Feriol et D. de Sándor declaratae spes et animationes induxerunt. Deus Vestrae Excellentiae retribuet, et multum honori ac nomini Gallico consulat, si mihi patrocinetur me ad servitia futura adhuc Galliae conservet, et me a tantis malis et periculis Excellentia Vestra liberet. His Excellentiam Vestram Divinae recomendo protectioni, et maneo Excellentiae Vestrae servus obsequentissimus.“

Ily aggodalmak között azon remény tartá még fön Tökölit, hogy a tavaszkor megindulandó hadi müködéseken

maga is részt vehetvén, sorsa jobbra forduland. Ily lelki-állapotban írta a következő, márczius 27-én kelt levelét is a vagárdsi pasának :

III.

„Édes jó akarom, az üdö senkit sem vár, az napok mulnak; az táborozásnak ideje s hatalmas Császárunknak táborban való indulása közel vagyon; nékem még az vezértől ő nagyságától egy bizonyos parancsolatom vagy válaszom nincsen; nem kívánván sem az vezért sem az Császárt addig semmiről busítani, míg mezőre nem szállanak; gondolván akkor mondgyák ki én fellölem is az Fermánt, embereim az kik hozzám tartják hűséget sok felé vadnak; de azoknak is választ nem adhatok; itt is penig ennyi emberrel és illy Formában az mint éltem hatalmas Császár méltóságáért, és magam királyi nevinek becsületiért annyi költséggel volt és vagyon, hogy ha itt kell maradnom így költségemet tovább nem győzhetem, az mely hét rendbéli adosok Csaszszokkal réám jöttek, azoknak is a mit fizettem, és az mi költséget itt hat holnap alatt tettem, annak is vagyok részivel itt való kereskedő embereknek adós; mint régi megésmért jó akarómat és igaz muszurmány embert Istenre és az maga hirire kényszeritem; ha jónak javallya az Jancsár Agának is én érettem jó akarójáért köntösit megcsokolván adgyon kegyelmetek egy jó tanácsot; mit reméllyek és mit cselekedgyem, én eddig az Török nemzet hiri, neve és szárnyai alatt voltam és nyugodtam az világ láttára; azért Istenért és az maga becsületiért cselekedgyék mind az Jancsár Aga mint kegyelmed, és az az Isten megfizeti ha én meg nem szolgálhatom is mostani időben, az hatalmas Császár kapuját az mig sátorok alá nem száll és indulásához is közelebb nem léssen, nem kívánom ugyan busítani, de azután kéntelen lések busítani, ha ez illyen jó uraim mint Kegyelmetek jóvallya. etc.“

Reménye azonban csaknem lázas nyughatlansággá vált, midőn észrevette, hogy a neki tett sok ígélet pusztá ígéletnek maradt. Ugyanazon napon, melyen főnebbi levele, kelt a következő is :

IV.

„Az Kaj. P. Csu. ¹⁾ Édes jó akarom! Kérdezem kegyelmedet mint réghi jó akaromat mint vagyon; és az P. ő nagysága is mint vagyon; Hatalmas Császár részről mi bizonyos válaszsza ő nagyságának, itt marad é Stambulban kajmékám P. leszené, vagy penig Hat. Császár szolgálattyanban rendeltetett, az Pasával miolta megismerkedtem Isten után ő nagyságátul minden jot s kegyelmességet várok; nékem még sincs egy bizonyos válassom, az táborral megyek é vagy itt maradok; mig már az hatalmas Császár sátorok alá nem száll, addig csak hallgatásban lések, az kapukot nem busitom; kérem kegyelmed által a Pasát ha mi hire van az én dolgomrol ő nagyságának, joakarójának nékem adgya tudtomra; Isten ő nagyságának egy napját ezerré tégye, és ha én meg nem szolgálhatom is, Isten fizesse meg ha mi jot én velem mostani állapotomban cselekszik.“

Hason tartalmuak a következők is:

V.

„2. April. Az Seislám Tihájának. Édes jó akaro Uram miolta Hat. Császárunk ide érkezet mind az olta az volt kívánságom hogy avagy csak edgyszer lehessen az az szerencsém hogy az Seislám ő nagysága ugmint az Török hitnek legfőbb oszlopa köntösit csokolhassam, de ihol eddig az én szerencsétlenségemre szerencsém nem volt, kegyelmedet kérem vigye be leveletem az Seislám ő nagysága eleiben, és szerezen ő nagyságátul nékem egy jó választ, Isten is meg álgya ha ilyen állapotomban nékem jó akarójának szolgál kegyelmed.“

(Vége köv.)

KÖNYVISMERTETÉS.

A magyar alkotmány történeti kifejlődése. Irta Molnár Aladár. Első kötet. Első fele. Pápán 1862.

A közel lefolyt évtizedben, miután az európaszerte zaj-

¹⁾ Az kajmékám Passa Csuhanájának.

ló hullámok medreikbe visszaszorítottak, nemzetünk is le-szorítottván a nyilvános élet zajos fórumáról, gondolkodása, társalgása, egyszóval egész szellemi élete és működése tetemesen szűkebb korlátok közé szorítottatott mint előbb, midőn a nemzetnek önkormányzati és törvényhozási oly élénk mozzanatai a művelt osztályok figyelmét kiválólag magokra vonák. Ez által szétforgácsoltatott a még gyenge és fejletlen erő, megosztatott a több oldalról igénybe vett szellem, mely fejlettsége *azonkori* Stádiumában két urnak szolgálni nem volt képes, a nélkül, hogy ez egyik vagy másik érdekeinek, legalább részbeni elhanyagolását okvetlenül maga után nem vonta volna.

Az 184⁸/₉-ki gyászos események következtében azonban kormányzati és törvényhozási önállóság helyébe a központi kormány korlátlan gyámkodása lépven: a nemzeti szellem munkássága, az egyéni tehetség és szorgalom kényszerítettett — a tágabb értelemben vett — magánélet határai közé szorítkozni, magának az irodalom és művészet a műipar és kereskedés országában, activ vagy passiv működésének tért keresni.

Azon, irodalmunk történetében oly rendkívüli sürgést és mozgalmat tehát, mely az említettem időszakot jellemzi, nagyrészen azon szomorú okok örvendetes okozatának kell tekintenünk, ha bár azon körülmények, melyek nem engedik ezen korról a „*rara temporum felicitas*“t elmondani, szárnyát szegve a szabadabb mozgásnak, nyomasztólag is hatottak az irodalom férfiainak tevékenységére.

De épen azon örvendetes jelenség, hogy *nemzeti irodalmunk* a lefolyó évtizedben, az előbbi időkhöz képest, művelőinek és barátainak tekintélyes számával dicsekedett, hogy amazoknak szellemi termékei mind szám, mind belbecs tekintetéből az előbbi időkét — kivételek természetesen itt sem hiányoznak — jóval fölülmulták; épen ezen örvendetes jelenség égető szükséggé, életkérdésű postulatummá tette a szigorú de részrehajtatlan kritikát. Őszintén fájdalmas sajnálat nélkül azonban megjegyezni nem lehet, hogy a kritika tán soha sem adta élete csekélyebb és kevesebb jeleit, mint épen akkor, midőn terebélyes fává kelle vala felnőnie, hogy az irodalom mindenrangú termékeit ár-

nyéka alá fogadja; midőn nagy tükörré kelle válnia, melybe író és közönség egyaránt tekinthete; nagy nyitott könyvvé, melyből író és közönség egyaránt sokat tanulhatott; delejtűvé mely írónak és közönségnek egyaránt irányt fogott adni az irodalom nagy tengerén.

Ezen sajnós körülményeknek okát e füzetek egyik szerkesztője helyesen vélte azon hiányban találhatni „*melyet csak — egy a hazai tudományos termékek bírálatával is foglalkozó folyóirat lehet hivatva betölteni.*“ Az irodalom valódi szükségai és érdekeinek helyes fölfogását tanúsítják tehát e füzetek szerkesztői, midőn e vállalat czéljául tüzték ki „tudományos törekvéseinket általában figyelemmel kísérni és erejét oda irányozni, hogy viszonyaink szemmel tartása mellett a tudományos irodalom termékeiről itészeti könyvismertetések által lelkiismeretes tájékozással szolgálhasson az irodalmi embernek úgy mint a közönségnek, — és mégis oly irányban, hogy eme tájékoztatások az egyes tehetségeknek nem elriasztására, hanem inkább utba igazítására legyenek intézve.“

Az ezen szép szavak által körülírt elvek által fogjuk magunkat mi is e téren vezéreltetni ez alkalommal úgy mint a jövőben is. Jelszavunk: az *igazság* és *részrehajlatlanság*, melyeknek követésétől *semmiféle tekintetek* sem fognak eltéríthetni, megjegyzéseinket valamint végítéletünket mindenkor *kizárólag a tudomány, a valódi tudomány igaz érdeke* fogván meghatározni.

A főnczimzett munkának szerzője annak tudatában, hogy alkotmányunk, mint minden történelmi fejlemény, igaz mivoltában, csak magából a történetből érthető meg; tanulmányai eredményeit főleg azon ifju kortársai számára teszi közzé, kik alkotmányos életünket ez időszakban csak nemzetünk multjából tanulhatják meg. Azon szempontra nézve, melyből ezen művet megítélni kelljen, nagyfontosságú az, mit szerző maga kendőzetlen őszinteséggel mindjárt munkája élén mond, hogy t. i. nem álmodja, mintha ezen művével „a tudomány is nyertvolna; benne — így ír — semmi újat nem mondok, s csak rendszeres egybeállítását kísértettem meg mindazon alkotmányunk kifejlődésére vonatkozó tényeknek és eseményeknek, melyek történelmi műveinkben szétszórva

lelhetők. Jól érzem, hogy e feladatnak is sok részben hiányosan feleltem meg, de mentsen ki a körülmény, hogy anyai nyelvünkön semmi ily művet nem ismervén a kezdet szám-talan nehézségeivel kelle megküzdenem.“ (Előszó.) És ennélfogva még megróni sem érezzük magunkat feljogosított-nak szerzőt azért, hogy forrásokul Szalay, Horváth M. Ke-rékgyártó, Bocsor, Bartal György, Kovacsics munkáin, Sza-bó K. dolgozatain és Endlicher gyűjteményén kívül más munkákat alig használt. Jelen sorainknak föladata ezekután egyéb nem lehet, mint megítélni, mint járt el szerző az anyag-nak összeállításban és figyelmeztetni őt néhány hibás állitá-sára. Szerző mindenek előtt előrebecsátva, adja az *alkotmány fogalmát*, felsorolja az alkotmány fejlődésének *tényezőit*, az alkotmányt alkotó *oldalakat* és az alkotmány *történetének kor-szakaiat*. Sz. két *időkört* különböztet meg: az első 900—1000, a második 1000-tól napjainkig. Ez utóbbi időközt négy kor-szakra osztja; az első 1000—1301-ig, a második 1301—1526-ig, a harmadik 1526—1790-ig, a negyedik 1790—napjainkig terjed. Ezen több korszakokat ismét több alkorszak vagy *korra* osztja szerző; mely számos alosztályozás által az egész-nek átnézete igen megnehezítették. Igaz ugyan, hogy az 1000-ik év alkotmányunk fejlődési történetét mintegy két részre osztja, azonban daczára ennek a második időközben is több oly pont van, mely alkotmányunknak lényeges változtatását ké-peztvén az időközre — így egyszerűbb — felosztásnak tám-pontul helyesen szolgálандott. Mert hisz nemzetünk történe-tében is ép oly lényeges esemény volt a mai hazánkban meg-telepedés; és mindazonáltal ezt ezen alapon két időközre osztani senki meg nem kísérté.

Az előttünk fekvő füzet az első időkör és második idő-kör, első korszaka első korának (!) alkotmány fejlődési mozzanatait tartalmazza.

Az első időkört a fejedelmek kora vagy is az 900 és 1000-ik év között lefolyt század képezi. Sz. őseinknek ázsi-ai alkotmányát helyesen tartja patriarchalisnak, melyből az-után a clanszerkezet fejlődött ki, habár ennek amannak lé-te nem is adá meg azon ridegséget, milyennel ez p. o. hajdan Skóthon bérczei között honolt. Szerinte „alkotmányunk első-ben akkor ölt határozottabb alakot, midőn Etelközből mai

hazánk foglalására indultak“ ekkor állítván megkötöttettnék a vérszerződést. (2. 3. 1.) Azonban csalatkozik, de tüzetesen itt szólni ezen pontról annál inkább fölöslegesnek tartjuk, minthogy tán már ezen füzetek hozzák e sorok irójának egy ezen tárggyal érdemlegesen foglalkozó értekezését. Sz. a vérszerződésnek a Névtelen által feljegyzett 5 pontjához még egy hatodikat is függeszt, *állítólag* a csiki székely krónikából vettet. Ezen VI. pontot Sz. így adja „A ki a nemzeti közgyűlésekre, melyek egyszersmind főleg székelyeknél vallásos szertartásokkal voltak összekötve — vagy a hírnökök hadba szólítására, ki a táborban meg nem jelenik s elmaradásának okát nem adja, ketté hasíttassék.“ (3. 1.) Ily idézet vagy bár paraphrasisért a történelem barátja nem fog köszönetet mondani. A csiki krónika ezen pontja így hangzik: „Siquis rabonbanorum splendori contraiverit, ignis et aqua eidem interdicatur; Siquis Vero ad Sacrificium supremi rabonbani Non Comparuerit, per media Viscera transfigatur.“ ¹⁾ Sz. azt tehát innen és krónistáink egy analog helyéből ²⁾ — nem legügyesebben állítá össze. De egyébként is igen valószínűtlen, hogy azon 6-ik pont a magyaroknál is érvényben lett volna, s kétséget sem szenved, hogy ezt a Székelyeknél tulzottan nagy hatalmú és befolyásu rabonbánok csatoltak ahhoz ezen hatalmuk és befolyásuk megőrzésére, mi őseinknél annál fogva nem történhetett meg, minthogy azoknál a törzsek autonómiaja a fővezér irányában sokkal nagyobb volt mint a Székelyeknél.

Sz. ezen vérszerződést Etelközben Álmoossal állítja megkötöttnek. „Ezentul — teszi utána — a 70 éves Álmos lángeszű fiát Árpádot fejedelemmé választák.“ Uj hypothesis! de ha bár sok másnál valószínűbb is s kevésbé ellenkező hiteles adatainkkal, hogy még sem állhat meg, az utaltunk értekezésből reméljük kifog világolni.

„Ez alapszerződést — ír tovább sz. (4. 1.) némelyek s pedig több hazai írónk Erdélyben mondják keltnek Árpád alatt.“ Azután ezen állításnak néhány sorban helytelenségét igyekezik kimutatni. Ezen hypothesisit ugyan eddig még

¹⁾ Székely nemzet Constitutioi 277. l.

²⁾ Kéza Podhraczký kiadás 17. l. Budai krónika 14. l. Thuróczi Schwandtnernél I. k. I. 10.

sehhol sem volt alkalmunk olvasni; azonban téved sz. midőn ennek alapját a székely krónikában keresi; itt ugyanis világosan van följegyezve, hogy midőn őseink mai hazánkba értek, ezen alaptörvényekkel már birtak, „Midőn a magyar nemzet — olvassuk ott — második vezére Árpád alatt megérkezett követeit Zandirham fogadta, kik is a hat kőszer köre vésett törvényeket kitéve (expositis legibus sculptis in lapidibus hat-kő-ver.) sat.“¹⁾

Téved hasonlag sz. midőn állítja, hogy „a vérszerződés hol keltére leghitelesebb író Konstantin Császár“; (4. l. jegyzetben) miután ez egész munkájában ezen alapszerződésről legkisebb említést sem tesz, valamint egész előadásából e pontra nézve *határozottan* következtetést vonni nem lehet. Sz. megjegyezvén, hogy Béla k. n. jegyzője szerint a vérszerződés Ázsiában kötteték meg, azt tartja, hogy „ennek valószínűtlenségéről magára a tartalomra egy tekintet azonnal meggyőz. A kötés minden pontján fölismerhetők az akkor nyugat Európában uralkodó eszmék.“ Uj vád névtelenünk ezen helye ellen, de nem súlyosabb, sőt gyengébb a többieknél. Ha ugyanis figyelemmel megyünk végig e vérszerződés tartalmán meggyőződünk, hogy ez természetes kifolyása volt azon patriarchalis alapokon nyugvó clanszerkezetnek s melyet maga sz. hirdet ázsiai őseinkről, mint ez a 3. és 4. pontból kitünik; melyet a nemzetnek egy fő alatti egyesülése után ily mérv és terjedelemben az azkori Európának egy nemzete sem mutathat fel. Ami az uralkodó vagy jobban mondva fővezérnek a nemzetségfők általi választatását illeti, ez szintén csak a patriarchalis szerkezetből magyarázható meg, melynek értelmében a nemzetségfők nemzetségeiket, azoknak összesége pedig az egész nemzetet képviseli. Ugyan ez áll a fővezér, illetőleg fejedelem és nemzetség fők hivatali örökösségére nézve; úgy hogy mindennek az akkori európai eszmékkeli megegyezése csak fényes bizonyossága apáink ezen gondolkodásának. Mindazmit sz. a „fejedelmi vagy végrehajtó hatalom“ról helytelenül állít, következménye annak, hogy nem különbözteti meg Álmosnak hatalomkörét Árpádétól, miután ez kazar módra

¹⁾ Székely nemzet Constitúciói i. h.

fejedelmévé lett a nemzetnek. Helyesen jegyzi meg ugyan hogy „maga a honszerző Árpád sem birt azon joggal, melyet a későbbi kor a királyokra ruházott“ (9. l.); azonban másrésről még az nem áll, hogy I. Istvánig a fejedelmek inkább fővezérek voltak“ csak (11. l.). Nem volt a vezérek alatti kormányforma sem absolut monarchia sem republica, hanem mérsékeltabb alakja az utóbbi alkotmányos királyságnak. És sz. alig tudná bizonyítani, hogy „az Árpád utáni vezérek is ha akár benszülötteknek akár beköltözötteknek birtokokat adtak, azt a nemzetgyűlés tudtával, vagy jóváhagyásával, szóval, attól függésben tették.“ (10. l.)

A „törvényhozó hatalomról“ értekezve, négy kérdésre felel: a) hogy és mikor tartattak a vezérek alatt a nemzetgyűlések? b) kik voltak a nemzet gyűlések jogosított tagjai, és melyek voltak a népességnek osztályai? c) Miben állt a nemzetgyűlés hatásköre? és d) melyek voltak azon kornak köz és magánjogi törvényei? Ezután attér a „kormányzó hatalom“ közegeinek ismertetésére, szólván a Gylas és Karchanról; a törzs és nemzetség főkről; a vármegyei rendszerről; a székelyek kormányzási és őseink hadi szerkezetéről.

„Láthatjuk — így fejezi be sz. ezen részt — hogy népünk e nagy munkájában valóban úgy járt el mint a festő művész, ki elsőben is alapvonások, az alkat vázlatát rakja le, mi ha jól sikerült, a további munka, a kiszínezés és életreköltés csak úgy lehet biztos, a kép úgy lehet életerős. Ez alkotmány a mainak is csontváza magva, benne mindazon elemeket csirázva láttuk, mik egy életerős organismussá fejlettek ki. —

A második időkör első korát sz. négy részre osztja; e korban ismét több alirányzatot jelölve ki ugymint 1) az I. István alatti intézményekből mint legközelebbi alaptól indulva ki 2) a) első a német befolyás, s az ellenébeni visszahatás, míg Kálmán alatt a keresztényítés vallásilag és polgárilag befejeztetik 3) b. második, Kálmán után a görög befolyás, mely III. Béla alatt tetőzetét éri s egyszersmind közvetlenségében meg is szűnik, de nem eredményeiben s a tőle eredett irányzat ellen való reactióban a nemzet létrehozza az arany bullát. IV) c. harmadik az arany bullának tisztázása, megszilárdítása s életbeléptetése.

Mint már fölebb megjegyezők ezen füzet szent István intézményeivel, az alkotmánynak ezen király alatti vázolásával foglalkozik. Mindenek előtt néhány vonással körülírja az alkotmánynak sz. István általi átalakíttatását, a király hatalmát a) a külhatalmak és az egyház irányában; előbbiektől teljesen független, utóbbi iránt ő és utodai is csak vallási alárendeltségben lévén; és b) belre a nemzet irányában. Bartal után megismerteti a koronázási szertartásokat, melyeket határozottan megállapítani nem lehet ugyan, de következtetni igen az azonkorban más nemzeteknél divatozó szertartások nyomán. Elősorolva a királynak fejedelmi jogait és kötelességeit; áttér a „törvényhozó hatalom“ra. A nemzettest osztályait azon korban képezték a) a főurak b) a nemesek c) a várjobbágyok d) papinemesek e) várpolgárok, városok és idegenek f) várjobbágyok g) udvarnokok és h) rabszolgák. Kovacsich nyomán felszámítván az István alatt tartott országgyűléseket, kivonatát adja sz. István mindkét törvénykönyvének. Az első könyv 1. fej 4. § ra megjegyzi sz. „Kik e törvényczikkben alapját látják annak, hogy kizárólag katolikus lehet magyar király, szerintem tévednek; mert itt katolika hitül csak a szent háromság hívése van kimondva, s belőle csak az következhetik, hogy a magyar király egyedül az lehet, de az kivétel nélkül, ki a ker. szent háromság egy istenséget hiszi.“ (81. l.) jegyzet). Én nem tartozom azok közé, kik azon §-ból következtetik a magyar király részéről a katolika hit postulatumát, miután hazánk kormánya soha sem lévén patrimonialis, a királynak, így Istvánnak sem volt joga azon feltételeket meghatározni, melyekhez a királyság elnyerése kötve volt; valamint fölösleges is ebben alapját keresni azon föltételnek, melyet 800 éves gyakorlat törvénynyé emelt s az 1723-ik o. gy. 2 tc. 7. §-a szentesített. Azonban másrésről sz.-nek interpretatióját sem helyeselhetjük, sz.-nek erőltetett reductiója kiviláglik maga az érdekelt hely szövegéből, mely így hangzik: „Rendíthetlenül higgyed: a mindenható atyát, világ teremtőjét, ki *angyali üzenettel szűz Máriától született* s az egész világ üdvéért kereszten szenvedett: és a sz. lelket, ki a próféták, apostolok, evangelisták által szólott, mint egy teljes és oszthatlan Istenséget. *Ez a katolika hit, melyet ha ki nem*

hisz, nem üdvözülhet“. Még ha itten nem is a *katolika* hitről lenne szó, még ha ezen szavak nem is az Athanaz féle *katolika* hitvallásból lennének átvéve, mire szent István ugyanazon sorokban világosan utal (*Sicut Athanasius dicit*) de mely szavakat sz. „szó szerinti fordításából“ véletlenül kifeledezt; még ha mindez nem lenne, nem tudjuk mint következetheti ezen szavakból „hogya magyar király csak az lehet, de az kivétel nélkül, ki a ker. szent háromságot hiszi!“

Ezután értekezik sz. a k. Curia, a Nádori gyűlések, a főpapi bíróságok, a vármegyék és várszerkezet, az urak bíráskodása, a törvényszéki és birói eljárások, a királyi kamara és hadszerkezetéről.

István ujra alkotása fölött — ezek szép zárszavai e füzetnek — majd kilencz század zivataros története mondott ítéletet. A mely alkotmány kilencz századnak oly óriás küzdelmeit törhetlenül állotta ki, mint a magyar, annak az igazság erejével kell birnia, a mi örök, annak természetes alapjának kell lenni a nemzet lelkében, mint Cicero mondja: „Opinionum Comenta delect dies, Naturae judicia confirmat.“ —

A mi már az egészet illeti annak első részéből több helyütt kéri azon bizonytalanság, melylyel az eltérő nézetek, vélemények és állítások ezen labirinthjében mozgott, nem birva határozott irányban vezető Ariadne fonalat, miért nem csoda, ha gyakran tévedett is, nem tudván megkülönböztetni a helyeset a helytelentől. A második részben már tulnyomólag — hogy ne mondjuk kizárólag — Szalay és Bartal vezetése mellett határozottabb léptekkel haladott.

Írálya, kivéve hol, mint a füzet élén némely definitiónál, elvontabbak a tárgyak, melyekről ír, tiszta egyszerű s az igényeknek megfelelő. Figyelmeztetni kívánjuk szerzőt, hogy munkája azon ifju nemzedéknek levén szánva, mely a latin nyelvben, a lefolyt tizenkét év félszeg tanrendszere folytán, nem nagy jártasságot sajátított el magának, helyesen tenne, ha legalább a szövegben előforduló idézeteket magyaritva adná; valamint a helyes írás következetességére több gondot fordítana.

Egyébként reméljük hogy az egész munka céljának megfelelően, az ifju nemzedéknek élvezetes egyszersmind tanulságos olvasmányul fog szolgálni és táplálni, növelni fog-

ja azok kebelében azon haza szeretetét, melynek alkotmánya avval valamint egykorú; ugy ennek élete, amaz létének föltétele!

Fügedi Vilmos.

AZ ÉRTEKEZŐ TÁRCZÁJA.

TUDOMÁNYOS ÉS IRODALMI INTÉZETEK.

I. Magyar tud. Akademia.

Febr. 24-én a math. és természettudományi osztály ülésében a mult nagy gyűléskor megválasztott báró Prónay Gábor lev. tag tartotta székfoglaló értekezését „Honunk kertészete a multban és jelenben“ czim alatt; mely a kertészetnek hazánkban fejlődését történelmi rendben tárgyalva és érdekes részletekbe is kiterjeszkedve, mindvégig érdekelte a hallgatókat és befejezése után az olvasó hangos „éljenekben“ részesült. Utána a titoknok az akadémiai almanach naptári részének szerkesztésére kért valakit megbízatni; mire nézve Kondor Gusztáv ltaz ajánlatot. Olvasatott egy, Györből érkezett levél az építészeti pálya kérdés körüli eljárásról kérdezősködő. — Frivaldszky és Pólya rtagok bírálati jelentése nyomán Margó Tivadarnak „Az izom-idegek végződéséről“ czimű értekezése az Évkönyvek számára elfogadtatott. — Györy Sándor rtag Possert János laskói (Versez mellett) számtartó két mathematicai művét bírálatra felvehetőnek véleményezte; hasonlóan nyilatkozott Petzval Ottó rtag Hunyady Jenőnek „A harmadrendű vonalak tulajdonságiról“ czimű értekezéséről. — Székcsik Tamás mérnök és lyceumi tanár által benyújtott mű a bírálók véleménye szerinti bár kívánatos hogy megjelenjen mint hasznos „Vademecum“ féle kalauz, de az akademia által ki nem adható.

Ezután az ülés összes ülésre változván, olvasatott a helytartóság intézménye, mely a két elnök ujonnan megválasztását megerősítette. Olvasatott a Pest városi bizottmány tudósítása, melyből hálás köszönettel értette az ülés, hogy *Staffenberger* Alajos és neje pesti lakosok végrendeletileg az akademiának 5000 ftoz hagyományoztak oly czélból, hogy azokból természettudományi munkák díjaztassanak. Bejelentetett egy más alapítvány is, Szathmárból id. *Mándy* Péter által 100 ftról, melyet a nevezett hazafi oly föltétel alatt tett, hogy ha bár mikor ez összeg az Akademia céljaitól elvonatnék, az alapítványozó vagy utódai azt vissza követelhezzék.

Olvasatott a bécsi egyetemi tanulók együletének, a pozsonyi kath. gymnasiumnak küldendő könyvek iránti levelök, valamint a budai polytechnicum, Dr. Lutter és Rómer Flóris pesti gymn. igazgatók hasonló tartalmú leveleik, melyek kívánt módon elintéztettek. Tudomásul vétetett a tényni káplán levele arról, hogy nálok Széchenyi emlékére harang öntetett. Felolvasatott a nyelvtudományi osztály jelentése, mely egy „Epistola e virorum eruditorum“ gyűjtemény megindítását és ebben Révay Mik-

lósnek Méry Etel által ajánlott 89 db levele és egyéb, még kutatás által gyűjtendő kiadását indítványozá. Kötségg hiányában a terv jobb jövőre halasztatott. Végre miután az alapszabályok értelmében az akadémiai alkönyvtárnoknak akad. tagnak kell lennie, *Budencz József* úr eddigi ideiglenes alkönyvtárnok pedig már szintén a tagok sorába tartozik, Hunfalvy Pál könyvtárnok indítványozta rendes alkönyvtárnokságra választatását, a mi — érdemei ismeretesekek lévén — annak rendje szerint meg is történt. Legvégeül ismét az akademia palota-tervekre vonatkozó petitiók kerültek szőnyegre, melyek sikertelen szövéltások után az igazgatósághoz tétettek át.

Íde tartozik megjegyezni azt is, miszerint az ülés után az egyes osztály bizottságok gyűlései tartattak meg, melyeknek eredménye az lett, hogy a pénztár erejéhez alkalmazkodva, a bizottsági költségvetések megapaszttattak.

Martius 3-án a történelmi, phil. és törvénytud. osztályok ülésében, *Trefort Ágoston* lttag. jeles emlékezésedet tartott *Maculay* hires angol történetíró és a m. akademiának is tagja fölött. Utána *Henszlmann Inre* az archaeologiai bizottság meghagyása folytán készített monographiáját a *kis-bényi templomról* olvasá fel egy részben, nevezetesen a templom oszlopfőiről szóló részt, melyből az építészeti tudomány nagyérdekű részletein kívül a hajdani magyar viseletre is érdekes adatokat tanulunk. Bényen egy golyó szelvényes oszlopfőn domborművben vadászat ábrázolatik, melynek emberi alakjain a XIII. századbeli magyar ruházatot szemlélhetjük. „Magyar ruhát e korból eddig semmiféle honi műemléken nem találtunk. Áll pedig e ruházat bő ujjas, álló gallérral ellátott öv nélküli zekéből, s oly bőr-csizmából, mely a mai nemez talpatlan tót csizmához hasonlít. E dombor művön megvan a magyar bajusz is; a szakál és barkó hiányzik.“

Olvastatott Vámbery lttag levele Törökországból, ismét az ott szereshető török történelmi kútfők szerzése tárgyában, mely bár általában helyesséssel találkozott, egyelőre nagyobb vételekbe az akademia financiaiális szempontból nem ereszkedhetvén, az időnkinti vételek a könyvtár költségvetésére utaltattak.

Végül Bertha Tivadar ellenőr a Széchenyi szoborra tett adakozásokat jelenté be.

Martius 10-én a nyelv és széptudományi osztály ülésében *Hunfalvy Pál* rtag értekezett ily czim alatt: „A régi magyar írók mire nézve lehetnek igazító mintáink?“ Ezuttal a ,grammatici certant' teljesen beteljesült. Hunfalvy után hasonló tárgyról az igeidők szabatoságáról *Fogarassy János* rtag értekezett. Mindkét terjedelmes értekezet az akademia közlönyében lesz olvasható. Ezután a titoknok olvasta Barabás és Henszlmann kiküldött bírálók véleményét *Rostagni* urnak „az emberi test arányairól“ beadott értekezéséről, mely szerint az kielégítőnek nem találtatott. Olvastatott az elnök *Dessewffy Emil* grófnak levele, melyben felhívja az akademiát, hogy az igazgatótanács által a Széchenyi-szobor felállítására nevezett bizottság mellé hasonlóan az akademia kebléből is nevezzen amához csatlakozandó tagokat. Kinevezttettek a következők: *Kubinyi Ágoston*, tisz. *Ipolyi Arnold r. Barabás*, *Henszlmann* és *Trefort*

Itagok. (Az igazgatótanács részéről a bizottság tagjai gr. Dessewffy Emil elnöklété mellett gr. Andrásy György, gr. Cziráky János, Deák Ferencz, b. Eötvös József, gr. Károlyi György, b. Vay Miklós.)

M a r t. 17-én phil. törvény és történettudományi osztály ülés. Először Wenzel Gusztáv r. tag „a jogi személyek“ről értekezett. Utána Greguss Ágost ltag tartott „a személyes istenről“ igen jeles, bölcsészeti értekezést. Végül *Kubinyi Ferencz* a Radvánszky család levéltárából igen érdekes történelmi naplók bemutatásával és commentálásával foglalta el az osztály figyelmét. A bemutatott naplók egyike Radvánszky Jánosé, másik ennek fiaié *László*-é, és részint magyarul részint latinul irvák, Ezek a XVII. század végén és a XVIII. sz. elején történt eseményekről igen érdekes részleteket nyújtanak. Maga a napló vivők egyike R. János is nevezetes személyiség volt, és a Rákóczy forradalomban szerepelt, atyja pedig *György*, azon Radvánszky volt, kit Caraffa Eperjesen agyon kőzött. Kubinyi indítványozá, hogy az akademia keresse meg Radvánszky Antal urat a végből, hogy e naplók lemásolását megengedje. Végül meghatottan említi meg az értekező tag ur, hogy ő mint gyermektelen ember összes vagyonát a n. muzeum, az akademia, és egy még megnem nevezett örököse között szándékozáván megosztani, most már eleve is 1000 fíot ajánl a történelmi források beszerzésére; és ily czélből, ha a t. akademia erkölcsi pártolásban részelteti, még e tavasz folytán Konstantinápolyba szándékozik Henszlmann és Ipolyi társaival útat tenni, és ott magyar történeti emlékeket gyűjteni. Ez indítvány köszönettel fogadtatott. — Ezután olvasá a titoknok az archaeologiai és statistikai bizottságok jegyzőkönyveinek némely pontját; az elsőből értette az osztály, hogy a kassai dóm kijavitása architecturái becsének kárával eszközöztetik; továbbá, hogy a főváros régi térképének készítése van tervben. A statistikai bizottság sürgeti az akadiemiát, miszerint az angol, porosz stb. kormányok felszólítása és régiebb akademiai határozat folytán ezekkel a kívánt statistikai adatoknak közlése fogamatba vétessék.

A m a r t. 19-én kihirdetett vigjátéki jutalomról a következő hivatalos jelentés szól.

„A mai nap tartatott rendkívüli ülésben felolvastatván a néhai gróf *Teleki József alapítványából* 1862-re kihirdetett 100 arany vigjátéki jutalomért pályázott művek iránt a bíráló bizottság jelentése, a jutalom az V. szám alattinak, melynek czime: „A n ő u r a l o m“, jeligéje: „díó törve jó“ ítéltetett oda. Felbontatván a szerző nevét rejtő jeligés levél, kiviláglott, hogy a jutalom nyerő: „Szigligeti Ede“ A jutalomtól elcsesettek neveit rejtő jeligés levelek, az ülés rendeletéből annak folyama alatt elégettettek. Kelt Pesten, a magyar tudományos akadiemiának 1862. mart. 19-én tartatott üléséből
a titoknok által.

Az akademiai Igazgató-tanács gyűlése

Febr. 26-án tartatván, ebben az akademia f. évi költségvetése következőleg lón megállapítva: a biztos jövedelem 55,800 fíot teend, mely összeg — habár az akadiemiának ez előtt 10 évvel létezett jövedelménél jóval több, de a viszonyok érdeke mellett a szükséges kiadásokra még

is nagyon elégtelen. A rendes tagoknak több mint fele szabály ellenére most sem kap illetéket. A könyvtár szaporítására elegendő költség nem fordíthatatik. Az utazásokra szánt összeg már a Vámbéry tatárországi és Merényi népmese-gyűjtés végetti utazásai által kivan meritve. És most — bármi meglepő és örvendetes eredménye volt is az akadémiai külön bizottságok növekvő munkásságának, az akadémia még mindig elégtelen jövedelmeit tekintve, kénytelen volt az igazgató tanács e bizottságok költségvetéseit főleg a math. és természettudományi, valamint a történelmi bizottságok igényeit illetőleg, csak nem felényire alászállítani, és oly csekélyebb összegekre szorítani, melyekkel ez mindaddig teendőit mérsékelni kénytelenítették, míg a nemzet folyton szükséges segítyezése kívánt vagyoni állapotra nem juttatja. A főlebbi bevételhez képest tehát a kiadások tervezete így állapotott meg: a tisztviselők, idősb rendes tagok, és bizottsági előadók fizetése 15,370 ft; szállásbér 3050; írói jutalmakra: nagy jutalom 200 db. arany, a Teleki-dramai-jutalom 100 arany, a Karácsonyi-jutalom 100 arany, mely jutalmak öszlete, más kisebb jutalmakat is oda számítva 2600 fra tehető; más írói díjakra (Értesítő, Évkönyvek stb.) 2400 ft; kézi könyvekre előlegezés 1800 ft; nyomtatási költségekre csak 2400 ft; könyvszerzésre és kötésre ez idén csak 700 ft. Az öt bizottság költségvetése ekép van meg állapítva: 1) A math. és természet tud. bizottságnak: 40 iv nyomdai költségére 800 ft., írói díjakra 800 ft., rajzokra 600 ft., utazásokra 500 ft., szállítási és postai költségekre 50 ft., kísérletekre 100 ft., a bihari expeditio szereinek igazítására 150 ft., Petényi munkái kiadásának megkezdésére 450 ft., és így összesen ez évre 3450 ft. — 2. A történelmi bizottságnak nyomtatásra és metszetésre 1500 ft., írói díjakra 2000 ft., összesen 3500 ft. — 3) A zarchaeologia bizottságnak: 20 ivnyi közlemények nyomtatására és írói díjakra 800 ft., rajzokra 800 ft., utazásokra, ásatásokra, vizsgálódásokra 400 ft., postai és szállítási költségekre 50 ft., összesen 2050 ft. — 4) A statisztikai bizottságnak: 40 ivnyi közlemények nyomtatására 1200 ft., írói díjra 800 ft.; a közlemények kötése és füzésére 100 ft., levelezési és egyéb apró költségekre 50 ft., összesen 2150 ft. — 5) A nyelvosztályi bizottságnak: 30 ivnyi közlemények nyomtatására 600 ft., írói díjakra 600 ft., szerkesztésre 300 ft., (mely utóbbi öszletben a Nyelvelmékek szerkesztésére rendszerezett 210 ft. is befoglaltatik), a Nyelvelmékekből 20 ivnek nyomtatására 400 ft., anyagok gyűjtésére, másoltatásokra, a bizottság érdekében folytatott levelezésekre 200 ft. összesen 2100 ft.

Az akadémia, költségei között tetemes összegre szaporodván a postai kiadás, az elnök ennek elengedése végetti lépésekre kéretett fel, remélvén az akadémia, hogy a díjmentesség valamint a tiszai vasúti társaságnak megadatott, ugy a tudományos társulattól sem fog ez megtagadtnai.

Továbbá tetemesen terhelvén az akadémia tőkáját s kiadásait az adó és bélyegdíjak is; valamint jövedelme csökkentésére hat a kamathatódok évenkinti tőkésítése is. Ezen utóbbira nézve ugy történt intézkedés, hogy csak azon alapítvány összegek kamatainak hatoda tőkésítessék, melyeknek alapító leveleikben ezen feltétel világosan megszabva van.

Fontos tárgyát képezte a gyűlésnek *Dedk Ferencz* ig. tag indítványa, az akadémia részére egy saját nyomdának állítása, melynek létesítését mind az akadémiai tőke egy részének biztos realitásba fektetésével, mind pedig ez által költségeinek nem csekély mértékben meggazdálkodásával indokolta. Az indítvány általános jóváhagyással fogadtatván, erre nézve véleményadás és tervekészítés végett az akadémia szólíttatik fel.

Vége az akadémiai palota ügyében beadott folyamodványokra nézve ily végzés hozatott: „Miután a felolvasott iratok semmi olyan indokokat nem foglalnak magokban, melynél fogva az igazgató tanács szükséges talán bármely tekintetben eltérni mult évi dec. 21-én hozott abbéli határozatától, a melyben az igazgató tanács részéről az építési ügyek vezetésével teljhatalmilag megbízott választmányának ovatosságaért, melylyel pénzügyi tekintetben eljár, köszönet mondatott; az akadémia által tett indítvány-s beadványok egyszerűen tudomásul vétettek.“

II. A kir. m. természet-tudományi társulat.

F e b r. 26-iki gyűlésén *Kondor Gusztáv* csillagászati közleményeit azzal kezdte meg, hogy dr. Winnecke csillagász a sz. péteri csillagdán f. év január 8. egy új távcsőű üstökösöt fedezett fel, mely üstökös világos, 3'—4'-nyi nagy, meghatározott mag nélküli, közepe felé erősen sűrűdött. Továbbá előadá mikint lehet az üstökös-kémlővel az üstökösöket feltalálni, azok pályáit meghatározni és évkönyveit elkészíteni, melyet egy példával, t. i. az 1861-ik évben III. szám alatt Amerikában fölfedezett új üstökössel világosított fel. Azután előadá Merkurnak a napelötti elvonulását, mint az a paduai csillagdán 1861. nov. 11-én észleltetett, ennek, de különösen Venusnak átvonulását a nap korongja előtt; kiemelvén ez utolsónak, mint ritka égi tüneményeknek fontosságát. Vége egy fénymérőt ismertetett, melyet Kayser (Danczigban) talált fel, és mely a csillagok viszonylagos fénye meghatározására szolgál. Azután *Szily Kálmán* úr a hatványzati függvényről értekezett, értekezése terjedelmessége miatt azonban annak csak első általános részét adhatá elő, tartalma közlését tehát későbbre kell halasztanom. Vége *Thán Károly* vegytani közleményeit folytatva, megismertette röviden Graham-nek „a folyadékok átömlésének alkalmazása a vegytani elemzésben“ című értekezését. E szerint a jegecedhető anyagok az enyv nemű tehérnye, enyv, csersav, mézga st. anyagokkali keverékeikből, pergamenthártyáni átömlésztés (dialysis) által kiválaszthatók, a mennyiben a jegecedhető anyagok gyorsan, ellenben az enyvneműek igen lassan ömlenek át. Graham e módszer segítségével több igen érdekes új vegyületeken kívül vízben oldható kavasavat, alumíniumot és vas éleg hidrátot állított elő.

Dr. Tóth Sándor.

(Márcz. 9-én) Báró Eötvös József úr elnöklete alatt márcz. 9-én a magyar természetvizsgálók s orvosok 1862-ik évi IX-ik nagy gyűlését előkészítő ülés tartatott Kubinyi Ágoston úr szállásán, melynek határozata szerint, az e gyűlései beírások aug. 1. 2. és 3. napjain a muzeumban egy, Bugát Pál és Kubinyi Ferencz urak vezetése alatt állandó sze-

mélyzet által fog megtörténni. Aug. 4-én nagy gyűlés leend; 5-én a szakgyűlések kezdetnek meg; 6-kán újra nagy gyűlés lesz; 7-én Visegrádra történik kirándulás, hol szintén értekezések fognak tartatni, 8-án újra szakgyűlések, s 9-én befejező nagy gyűlés tartatik.

E gyűlésig nyomtatásban fog a közelébb Sopron-Kis-Mártonban tartott nagy gyűlés összes munkálata, hg. Esterházy Pál képével megjelenni s a pesti nagy gyűlésben a résztvevők közt kiosztatni. Ki az értekezők közül 14 év előtti munkáját javítani akarná, a javítás most törtenésének megjegyzése mellett, az neki megengedtetik.

Úgy szintén intézkedés történt a mult nagy gyűlés érdemekben dúslakodó elnöke, idösb Bene Ferencz érmeinek, az ez évi gyűlésig való elkészítésére.

A gyűlés ideje alatt egyetemi s muzeum gyűjtemények, kórházak, hajógyár, lovarda, stb. a vendégek előtt nyitva állandnak.

A nagy gyűlésre a külföld s a haza minden a természettudományokkal foglalkozó s orvosegyénei meghívatnak.

Különben az előleges rövid közlést a hivatalos részletes tudósítás bizonyosan mielőbb követendi.

Tóth Sándor, m. k.

(M a r t. 12-én.) A kir. magyar természettudományi társulat mart. 12-ki szakgyűlésén *Tóth Sándor*, Stein prágai tanár, korunk e legnagyobb ázalag-buvárának „Organismus der Infusionsthiere“ czimü munkáját mutatá be s ismertette meg. E munka ismertető szerint az ázalagtan keletkezte óta a harmadik korszakot alakító munka, miként 1786-ban *Müller O. F.* az első, 1838-ban *Ehrenberg* a második, úgy *Stein* 1856-ban munkájával a harmadik korszakot teremté az ázalag-tanban. Ennek bizonyítására főbb pontjaiban vázoló az egész ázalagtant kezdetétől máig, ismerteté a munka általános s részletező részét, melyek az eddigi ázalagtant csaknem újra teremtik. Ezután *Szily Kálmán* folytatá értekezését a hatványlatról — *Potenstal* — beszélvén arról, mint a leghatalmasabb segéd-szerről oly természettani kérdések s feladatok megoldásánál, melyek a távolságra ható természeterek meghatározására vonatkoznak, miután a hatványlat alkalmazásával az erők eredőjének és irányának meghatározása oda vonatkozik: meghatározni az illető esetre a műköny — agens — hatványlatát és ezen függvényből azután igen egyszerű módon és általánosan kifejezni az erő meghatározására vonatkozó mennyiségeket. Értekező értekezésében valamint a tantételek mathematicai bizonyításait, úgy a legfontosabb alkalmazásokat is tüzetesen tárgyalta. Végre az első titkár több a könyvtár részére jött cserepéldányokat és a megrendelt folyóiratok megérkezett részeit mutatta be, melyeknek egyszersmind állattani tartalmait is közlötte.

Tóth Sándor.

III. Kisfaludy-társaság.

A Kisfaludy-társaság tegnapi rendes havi ülésében *Bérczy Károly* ujonnan választott tag, *Lukács Móricz* által bevezettetvén, helyét *Puskán* „*Onyégin*“ czimü verses regénye fordításával foglalá el, melyből az első éneket olvasta fel.

A társaság alapítói örvedetesen szaporodnak. Ez ülésben 16 alapítvány jelentetet be. A társaság alapítói közé állottak nevezetesen: *Kozma Ferenczné* szül. *Domokos Judit*, *Nyíri-Csiky Róza*, és özv. *Tihanyi Ferenczné* asszonyok, *Deák Ferencz*, *Ebner Ede*, (200 fttal), *b. Eötvös Dénes*, *Justh József*, *Lónyay Menyhért*, *Pfeffer János*, *Rosty Pál*, *Som-sich Pál*, *gróf Széchenyi Ödön* (200 fttal) és *Szontagh Pál* urak, a kecskeméti meg a rimaszombati kaszinó.

Az alaptőke szaporításához járultak: *Nagy Róza* úrnő, a társaság pártolója *H. M. Vásárhelyt*, 5 fttal, *Fejér Márton*, ügyvéd ur *K* olozsvárt egy 50 pftos urbéri kötvénnyel. *Nagy Dániel* pesti ügyvéd úr pedig évenkint 4 fttal ígérte gyarapítani a társaság tőkáját.

Az illető szerkesztőség az „*Erdőszeletli lapokkal*“ kedveskedik a Kisfaludy-társaságnak.

Torkos László urnak „Az ifjú küzdelmei“ czimű munkája vizsgálat alá bocsáttatott.

Többeknél, kivált íróink között, azon vélemény lévén elterjedve, hogy a Kisfaludy-társaság — regény kiadásaiban — csupán a külföldi művekre kíván szorítkozni, e hibás vélemény megigazítása végett a Kisfaludy-társaság czélszerűnek látja kihirdetni, hogy kiadásai köréből az eredeti regények korán sincsenek kizárva, sőt eredeti regényeket, ha az illető bírálók kiadásra ajánlják, még sokkal szivesebben ad ki, mint idegeneket. Azon tisztelt írók tehát, kik munkáikat a Kisfaludy-társaság által óhajtanák kiadatni, sziveskedjenek azokat a társaság igazgatója, Arany János urhoz beküldeni. — Kelt Pesten, febr. 28-án 1862.

Greguss Ágost, titoknok.

IRODALMI NAPLÓ.

— Pest városa nyilvános könyvtárainak száma egygyel szaporodni fog. Ugyan is m. Danielik János czimzet. Püspök és m. k. helytartói tanácsos becses könyvtárát nagylelkű föltételek mellett a *Sz. István társulat*-nak átengedte; és így ezen tervszerűleg gyűjtött és az irodalom jeleneig terjedő könyvgyűjtemény legalább a nevezett társulat tagjainak használatára tárva lesz.

— *Révai Miklós* nagy nevű tudósunk születés évét eddig valamennyi életirója *hibásan* 1749. évi febr. 24-kére tette. Most a „Tanodai-lapok“ ez évi 9. számában (a 106. lapon) ezen tévedés kiigazításául az illető plébános ezen hiteles sorait olvassuk: „Nagy Szent Miklóson született a magyar nyelv és irodalom általánosan elismert legelső bajnoka *Révai Miklós 1752-ik évben* (és nem 1749-

ben, mint életirói tartják). Kereszteltetett Csanádon 1752. július 3-án, mivel akkor Szent Miklós Csanádnak filialis volt. Kereszteltetett pedig Jakabnak, keresztatyja Öxl Jakab volt. A piaristák szerzetébe lépven, édes *atyjának* és születés helyének nevét vette fel.

— A pesti kir. főgymnasium tanári testülete „*Magyar tanári egylet*“ czim alatt pénztárt alakít, a tanügyi irodalom, s főkép a szükségben lévő tanárok vagy azok családjainak fölsegélésére.

— A gymnasiumi tan-ügyre nézve f. évi febr. 12-én a m. kir. helytartóságnak egy újabb intézvénye kelt, mely szerint a többi határozatok között a kir. udv. kancz. rendelet s utasítás alapján a német-nyelv mint kötelezett rendes tantárgy alkalmazandó, és tanítása a 4-ik osztályban megkezdendő.

— Irodalmunk egyik igen kirívó hézagának, a görög és római klaszikusok fordításainak pótlására a pesti kir. főgym. több tanára „*Hellas és Roma*“ czim alatt az ókori remek írók fordításainak egy új folyamát indítá meg, mely annál több örömmel üdvözölhető, mivel az első megjelent füzet *Herodotos: Uranidáját* hozza Bartl Antal által magyaritva, tehát egy oly hellén író műveit, melyet eddig irodalmunk nem ismert.

— Az egi jogakademiának közelebb nyilvános tanintézetül elismertetését várhatni.

— *Flóra*, egyik ismeretes költőnőnk „*Virágcsokor*“ czimü szépirodalmi s divat-lapot szerkeszt, mely ápril, 1-ső napjától hetenként fog megjelenni.

— „*Ungarische Nachrichten*“ czim alatt német új lap is indult még *Bauzner József* szerkesztése mellett Emich Gusztáv kiadásában.

APRÓSÁGOK.

— Torna megyében gróf Keglevich birtokán *Aj* helységben régi ezüst pénzeket találtak nagyobb mennyiségben, melyből gróf Keglevich Béla a maga részét beküldé a nemzeti muzeumnak, hogy azok közül az érem

gyűjtemény részére a szükségeseket válogassákki. Eképen 93 érdekes darabbal szaporodott az intézet pénzgyűjteménye. E pénzek nagyobb része I. Leopold korából 1686-1705. évi időkorból való; de köztök van III. Zsigmond lengyel király négy pénze és az olmuczi püspök tiz aranya is.

— V. László király 1457, jul. 25-én cseh nyelven a pilseni hatósághoz egy levelet intézett, melyben nevezett község lakóinak, hogy adósságaik miatt tönkre ne jussanak, azon szabadalmat és kegyelmet adja, hogy három éven át senkinek sem kell fizetniök, kivéve azokat, kik jószántukból fizetnek. A cseh lapok most e levelet kedves visszaemlékezéssel közlik.

— Nograd megyében Szécsény m. városban építkezési ásatások alkalmával — mint írják — török temetőre bukkantak. Számos koporsószegek, köztök félholddal ellátottak, arany gyűrű és pénzek, leginkább a XVII. századból találtattak; sőt egy turbán maradványról is tétetett említés.

HALÁLOZÁSOK.

1862. évben.

- Február* 14-én Nikolics Izidor Zomborban, lépcsőn történt megsikamlás és ez által okozott agyvelő rázkódás következtében kimúlt.
- „ 17-én Pap Jenő Eperjesen, köz és váltó ügyvéd, s több uradalom ügyésze.
- „ 20-án Varju József Veszprémben ügyvéd, s volt városi tanácsos.
- Martius* 4-én Markó Albert, kegyes rendi áldozár, kormánysegéd, bölcsészeti tudor és aranymisés pap. Kora 74. évében Pesten.
- „ 5-én Reseta János Pesten nyugalmazott m. k. egyetemi tanár, bölcsészeti tudor, és a bölcséleti kar volt dékánja, kora 86. évében.
- „ 6-án Büki Miklós, Fehér megye palotai járásának kinevezett szolgabírája, 1851-53. a Hölgy-

- fútár, majd Császár Ferencz Divatcsarnokának munkatársa „Jánki“ név alatt. Népszinművet is irt, mely vidéki szinpadokon többször adatott.
- Martius* 8-án Pesten Dörffy József a m. k. egyetemnek tanácsjegyzője, kora 66. évében
- „ 9-én Budán gróf Pejachevich Antal, cs. kir. l. kapitány.
- „ 11-én Runyában özvegy Soldos Bénéjáminné szül. Lisznyai Johanna asszony, Tompa Mihály költőnk nejének édes anyja.
- „ 13-án Eperjesen Máriássy Agoston, Sáros vármegyének 1848, 1862-ben országgyűlési képviselője, kora 53. évében.
- „ 15-én Bécsben báró Zedlitz József Kristóf, ismeretes német költő, és államférfiu. Neje b. Liphay Ernesztina, b. Liphay Antal altábornagy leánya volt, kivel 1811. april. 9-én kelt össze, és kitől 1836-ban az epemirigy megfosztá. Zedlitz született Szileziában Johannesbergben 1790. febr. 28-án.
- „ 17-én gr. Fáy István, a máltai rend vitéze, a hazai zene felvirágzása körül sokat fáradozott jeles zeneszerző, Soprony vármegyében, Fülesen, kora 53. évében.
- „ 17-én gr. Schlik Henrik lovassági tábornok. Bécsben, kora 73. évében.
- „ ? napján Győrött Szomorú Józsi kora 75. évében. Ő volt az egykori híres bihari-banda utolsó még élő tagja.
- „ ? napján Mirában halt meg Halévy a híres zeneköltő.

1861-KI MAGYARORSZÁGI KÖNYVÉSZET.

Közli Aigner Lajos.

III. 1. Állam- és jogtudomány.

Diplom. — *Das Leopoldinische Diplom* vom 4. December 1691, die Landtagsartikel vom Jahre 1791. nebst dem Artikel 3: 1744. mit der pragmatischen Sanction. Hermannstadt, 1861. Druck u. Verl. von Th. Steinhausen. K8r. 117 l. 60 kr. Ezen czim alatt is: Taschenausgabe der Siebenbürgischen Landes-Gesetze, Nr. 2.

Füger von Rechtborn, Dr. Max. Ueber die Wiederherstellung des bestandenen *ungarischen Privatrechtes*. Ein civilistischer Beitrag zur Erörterung einer der belangreichsten Fragen für den bevorstehenden Landtag. Hermanstadt, 1861. Druck und Verl. von Th. Steinhausen. Sr. 113 l. 80 kr.

Gesetz - Artikel des ungarischen Landtages 1847—48. Mit einem Anhang: Die Sanction der Union von Ungarn und Siebenbürgen, durch Ferdinand V. u. das verantwortliche ung. Ministerium. Nach der Original-Ausgabe übersetzt von Dr. Eduard Környi. Pest, 1861. R. Lampel. Ezen czim alatt is: Taschenausgabe der ungar. Gesetze 1. Band. 16r. 132 l. 30 kr.

Jura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Cum Privilegiis, libertatibus, articulis et constitutionibus diaetarum seu generalium congregationum eiusdem Regni, ac constitutionibus diaetarum seu comitiorum regni Hungariae, item socium regnum spectantibus, ex corpore juris Hungarici excerptis. Edidit *Joannes Kukuljevic* aliter Bassari de Sauhi. Partes III. Volumina III. Zagrabiae, 1861. Fr. Suppan. Nsr. I. 160. II. 128. III. 104. l. 6. füzet 4 ft.

Kla uz á l. — Gabriel Klauzal's Minister des Ackerbaues, der Industrie u. des Handels modificierende Verordnung der *Zunft-Vorschriften*. Pest, 1861. R. Lampel. Druck von Ph. Wodianer. K8r. 32 l. 10 kr.

Landes-Ordnung für Dalmatien, Grundgesetze für das lombard. venetian. Königreich, Croatien u. Slavonien, für die Militärgränze u. *Siebenbürgen*. Wien, 1861. F. Manz. K8r. LXXX. és 449—561. I. Ezen czim alatt is: Staatsgrundgesetze der österreich. Monarchie. 5. Bändchen.

Landtags - Artikel. — *Siebenbürgische Landtags-Artikel* vom Jahre 1848. Nebst einem Anhang. Hermanstadt, 1861. Th. Steinhausen. K8r. 42 l. 30 kr. Ezen czim alatt is: Taschenausgabe der Siebenbürgischen Landes-Gesetze. Nr. 4.

Norm. — Einstweilige *Norm* für die *Gerichtspflege im Ungarn* im Gemässheit der Anträge der Judex-Curial-Conferenz. Aus dem Ungarischen über ämtlichen Auftrag übersetzt. Pest, 1861. G. Heckenast Sr. 95 l. 60 kr.

Reichstag. — Der *ungarische Reichstag* 1861. (Redigirt von *Stefan Batizfalvi*.) II. Bd. 5. 6. III. Bd. Pest, 1861. C. Osterlamm. Sr. 321—400., 401—471. és VII. l. III. k. VII. és 455 l. 2 ft. 40 kr. Az I. köt. 1. 2. füzete „Der ungarische Landtag“ czim alatt is megjelent.

Ritter, Alexander. *Concurs Gesetze* für Ungarn. Zusammengestellt aus den Gesetz-Artikeln XXII. vom Jahre 1840. u. VII. 1844. mit den durch die Judexcurial Conferenz bestimmten Abänderungen. Pest, 1861. Laufer et Stolp.

— — Wechsel- und Handels-Gesetzbuch für Ungarn. Nach der Judexcurial-Verordnung u. nach den neuerdings in Kraft gesetzten Gesetz-Artikeln XV, XVI, XVII, XVIII, XIX u. XX. vom Jahre 1840; u. nach dem Gesetz-Artikel VI. 1844. zusammengestellt. Pesth, 1861. Verl. v. Laufer et Stolp. Sr. 123. és II. l. 1 ft.

Sammlung aller *Regulations-Vorschriften* welche vom Jahre 1795 bis zum Jahr 1805, für die sächsische Nation in Siebenbürgen von allerhöchsten Orten erlassen wurden. Hermannstadt, 1861. Druck u. Verl. Th. Steinhausen 8r. 80 l. 30 kr. Ezen czim alatt is: Taschenausgabe der Siebenbürgischen Landes-Gesetze Nr. 1.

— — der *wichtigeren Staatsacten*, Oesterreich, Ungarn und Siebenbürgen betreffend, welche seit dem Manifeste vom 20. October 1860. bis zur Einberufung des Siebenbürgischen Landtages erschienen sind. Hermannstadt, 1861. Th. Steinhausen. K8r. 174. 1 ft.

Schmidt. Antrag für die *Organisirung des Siebenbürger Landtags*. Vorgetragen in der Karlsburger Conferenz vom 11. Februar 1861. Hermannstadt, 1861. Th. Steinhausen N8r, 20 kr.

Staatsgrundgesetze der österreichischen Monarchie I. Bändchen. Staatsgrundgesetze für die gesammte Monarchie, *Verfassungsnormen des Königreiches Ungarn*. Wien, 1861. Fr. Manz. K8r. VII. és 152 l. 90 kr.

Sulek, Bogislavo. *Lo statuto croato ungarico*. Prima traduzione italiana di G. B. Spalato, 1861, Dav. Morpurgo. 8rt 100 l. 70 kr.

Tommaso, Nicolo. *Dello statuto Ungherese e Croato*. Se possa alla Dalmazia applicarsi. Zara, 1861. Battara Fratelli. 8r. 60 l. 35 kr.

Verfassungsgrundgesetze. — Die wichtigsten *Verfassungsgrundgesetze* des *Grossfürstenthums Siebenbürgen* von altersher bis in die Neuzeit ins Deutsche übersetzt u. mit erklärenden Noten versehen von einem Fachgelehrten. Hermannstadt, 1861. Th. Steinhausen. K8r. 174 l. 1 ft. 40. kr, Ezen czim alatt is: Taschenausgabe der Siebenbürgischen Landes-Gesetze Nr. 5.

Verhandlungen. — Die *Verhandlungen der sächsischen Nations-Universität* 1861. Nach dem Sitzungs-Protokolle. I. Heft. enthält die Sitzungen vom 27. Juni bis 30. Juli. Hermannstadt, 1861. Druck und Verl. v. Th. Steinhausen. K8r. 1—152. l. 50 kr.

— — . . . 2. Heft. Enthält die Sitzungen vom 27. Juni bis 4. Sept. Hermannstadt, 1861. Steinhausen. K8r. 153—337 l. 50 kr.

III. 2. Politika.

Abir Amiéli, *Messias* avagy értekezés a zsidó emancipációról. Zsidónak s kereszténynek egyaránt kedvező tanulmánya. Buda, 1861. A m. k. egy. nyomd. 8r. 30 l. 80 kr.

Ausztria hivatása, és egy magyar birodalom lehetősége. Irta B. Pest, 1861. Lauffer és Stolp. 71 l. 50 kr.

Balogh István. Tájékozás korunk legégetőbb szüksége a *Hitel*, illetőleg a hitel-telekkönyvnek a megyei alkotmányos élettel összeillő egyszerűsítése felett. Pest, 1861. Poldini E. és Noszéda Gy. K8r. 42 l. 20 kr.

Baloghy Ádám. *Adatok az osztrák birodalombeli többi nemzetek alkotmányos mozgalmairól Magyarországtörténetével egybefüggés-*

ben. Pest, 1861. Nyomt. Poldini E. és Noszéda Gy. (Ráth. M. biz.) K8r. 31 l. 20 kr.

B o d n á r I s t v á n. Igénytelen nézetek az utasítási jog, és a felelős ministeriumnak a megyei rendszerrel összeegyeztetése tárgyában. B. Gyarmat, 1861. Nyomt. Kék L. (Pesten, Ráth M. biz.) 8r. 27 l. 30 kr.

B o n t o u x J e n ő. *Magyarország és szerepe Európa élclmezésében.* Francziából ford. (Salamon Ferencz.) Térképpel. Pest, 1861. Nyomt. Emich G. N8r. 32 l. 40 kr.

B o s k o L a j o s. *Magyarország az országgyűlés előestéjén.* Politikai röpirat. Pest, 1861. Kiadták és nyomt. Poldini E. és Noszéda Gy. (Osterlamm K. biz.) 8r. 20 l. 20 kr.

— — *Magyarország alkotmánya és az egyenjogúság.* Pest, 1861. Nyomt. Herz J. K8r. 22 l.

D e á k F a r k a s. *Őszinte szó a román testvérekhez.* Kolozsvárt, 1761. Demjén L. 8r. 24 l. 30 kr.

D e á k F e r e n c z. *Zágráb megye körlevele és az egyesülés.* Külön lenyomat a Pesti Naplóból. Pest, 1861, Nyomt. Emich G. 8r. 32 l. 20 kr.

E l l e n ő r. — *Debreczeni ellenőr.* Irják többen. Kiadja Telegdi K. Lajos I. II. III. füzet. Debreczen, 1861. Nyomt. Okolicsányi és társa. N8r. 36, 36, 36 l. egy-egy 30 kr. Előf. ár 6. füzetre 2 ft.

É s z r e v é t e l e k a m a g y a r o r s z á g i s z l á v o k különösen az oroszok kivánalmaira, mennyiben azok eddig a nyilvánosság előtt megjelentek, s az alkotmányozó hongyülés egyik tárgya leendenének. Pest, 1861. Nyomt. Poldini E. és Noszéda Gy. K8r. 47 l. 40 kr.

I F e r e n c z J ó z s e f császár és Európa. Francziából. Pest, 1861. Ráth. M. Nyomt. Emich G. N8r. 28 l. 40 kr.

G á s p á r L a j o s. *Nézetek az Izraeliták felszabadításáról.* Pest, 1861.

J a n k ó V i n c z e. Országgyűlési tájékozáások a pénzügyekről. Pest, 1861. Nyomt. Poldini E. és Noséda Gy. (Osterlamm K. biz.) N8r. 28 l. 20 kr.

K á k a y A r a n y o s. Országgyűlési árny és fényképek. Rajzolta K. A. (Kecskeméty Aurél.) Pest, 1861. Emich G. N8r. 74 l. 60 kr.

G r. K á r o l y i E d e, *Foederált Hunnia* vagy a Nemzetek egyesülése. Kassa, 1860. Nyomt. Werfer K. (Pfeifer F. biz.) Pest, 1861. N8r 18 l. 25 kr.

— — . . . 2. bőv. kiadás. Pest, 1861. Lauffer és Stolp. N8r. 18 l. 25 kr.

K e m é n y D é n e s. *Honegység.* Irta 1846-ban báró K. D. Hátrahagyott műveiből öszveszedte és kiadta B. Kemény Gábor. Kolozsvár, 1861. Demjén L. biz. Nyomt. Jacob és Holzhausen Bécsben. 8r. X. és 60 l. 60 kr.

K e m é n y Z s i g m o n d. *Az unió-törvényekről.* Lenyomat a Pesti Naplóból. Pest, 1861. Emich G. N8r. 28. l. 10 kr.

K i s é r l e t a z á l l a m k ö r ü l. (Irta Jakabfalvay Gyula.) Pest, 1861. Müller Gy. Nyomt. Müller E. 8r. 31 l. 50 kr.

Kovács Károly. *A jó alkotmány és a zsidó emancipatio.* Irány-
czikkek. Pest, 1861. Nyomt. Gyurián J. 8r. 28 l. 1 ft.

Krausz Zsigmond. *Egy izraelita szózat.* A magyar képviselők üdvözleteül az 1861-dik országgyűlés megnyitása alkalmával. Pest, 1861. Nyomt. Engel és Mandello. K4r. 15 l. 20 kr.

Macaulay beszéde a zsidók egyenjogosításáról. Fordította Fischer Lajos. Kiadja a kolozsv. izraelita magy. egyesület. Kolozsvár, 1861. Nyomt. Gámán J. Demjén L. biz. 8r. 15 l. 30 kr.

Magánjog. — A magyar magánjog visszaállításának kérdése. A képviselőház 1861. jun. 20 és 21-ik napján tartott üléseiben az ország-
birói értekezlet munkálatának elfogadása ellen mondott beszédek és a bizottmányi javaslat egészszbeni elfogadása ellen szavazott hetven képviselő névjegyzéke. (Irta Szilágyi Virgil.) Pest, 1861. Nyomt. Herz J. (Pfeifer F. biz.) 8r. 30 l. 20 kr.

A Magyar nemzet szebb jövője. (Irta Kossuth Lajos.) fordítá és kiadja Kozma Imre Győrött 1860. Nyomt. Sauerwein G. (Rath. M. biz.) 8r. 36 l. 50 kr.

Magyarország különállása „Németország egységének szem-
pontjából.“ Egy magyar állam férfitól (B. Eötvös Józseftől.) (Fordította Toldy István.) Pest, 1861. Emich G. N8r. 122 l. 1 ft.

Magyarország pacificatiója. Egy szabad szó a királyhoz és nemzethez. Pest, 1861. Emich G. 8r. 30 l. 20 kr.

Gr. Majláth Kálmán. Nyílt szózat a hazához. Lipcse, 1861. Wigand O. 8r. 18 l. 4 ezgr.

Nemzetiségi kérdés. — A nemzeti kérdés a jelen és a jövő szempontjából. (Irta Csernovics Péter.) Pest, 1861. Ráth. M. N8r. 48 l. 40 kr.

— — A nemzeti kérdés Magyarországbán. Irta Szombatsági (Vertán Endre.) Pest, 1861. Pfeifer F. biz. 8r. 66 l. 50 kr.

Ötvenyi (Nagy Ferencz.) *Meddig s ne tovább!?* Temesvárott, (1861.) Nyomt. Förc és társ. (Osterlamm K. biz. Pesten.) 8r. 24 l. 25 kr.

— — *Válasszunk-e országos képviselőt, és mikép?* Temesvár, 1861. Szerző sajátja Nyomt. Förc és társ. 15 kr.

Perlaki Mihály. — *A sajtószabadság lényege és szüksége,* mely a magyar országgyűlés figyelmébe ajánlatik. Kolozsvár, 1861. Nyomt. Gámán J. Demjén L. biz. N8r. 51 l. 80. kr.

Restauratio vagy revolutio? őszinte szó a magyar nemzethez. Lipcse, 1861. Wigand Ottó. 8r. 45 l. 7½ egar.

Schvarcz Gyula. *A fajtakérdés színvonala* három év előtt. Pest, 1861 Hartleben K. biz. Nyomt. Hercz J. (Lauffer és Stolp biz.) N8r. XV. és 76 l. 3 ft.

Smolka beszéde a birodalmi tanács aug. 28-ki ülésében. Pest, 1861. Nyomt. Wodianer F. 8r. 10 kr. „Magyarországból.“

Szabó Antal. *Emberi jog és nemzeti becsületesség.* Veszprém, 1861. Nyomt. Ramazetter K. (Lauffer és Stolp Pesten.) 8r. 8 l. 10 kr.

Szalay László. *Fiume* a Magyar országgyűlésen. Pest, 1861. Ráth M. 8r. 24 l. 40 kr.

— — *A horvát kérdéshez.* Pest, 1861. Lauffer et Stolp. Nyomt. Beimel J. és Kozma V. 8r. 94 l. 80 kr.

— — A magyarországi szerb telepek jogviszonya az államhoz. Pest, 1861. Heckenast G. 8r. 143 l. 1 ft.

Szilágyi Ferencz. *Az erdélyi unio. Történelmi rajz.* Pest, 1861. (Osterlamm K. biz.) 8r. II. és 51 l. 60 kr.

Szózat *az igazsághoz* és ujjímutatás a hatóságoknak, melyet minden honfnak jó, sőt hasznos tudni. Előadja Igazmondó Pál. (*Kiss Károly.*) Pest, 1861. Nyomt. Wodianer F. 4r. 16 l. 20 kr.

Sztrokay Béla. Magyarhoni korszerű eszmék. Pest, 1861. Müller K. nyomd. 8r. 100 l. 1 ft. 20 kr.

Gr. Teleki László. *Az orosz intervenció Magyarországon.* Diplomatiái okmányokkal bővíve. Pest, 1861. Geibel A. N8r. II. és 37 l. 60 kr. (Németből ford. *Farkas Albert.*)

Váricourt. *A zsidók és a zsidók kérdése.* Pest, 1861. Lauffer és Stolp. 8r. 32 l. 20 kr.

Záborszky Alajos. *Az osztrák politika árnyai.* Pest, 1861. Osterlamm K. biz. N8r. 68 l. 60 kr.

Zichy Antal. *A kérdéshez.* Pest, 1861. Pfeifer F. N8r. II. és 44. l. 40 kr.

Adresse. — *Eine Adresse* der ersten politischen Notabilitäten Ungarns vom Jahre 1857. Leipzig, 1861. Ad. Lehmann. 8r. 16 l. 1¹/₂ ezgr.

Amtsleben. — *Acht Jahre Amtsleben in Ungarn.* Von einem k. k. Stuhlrichter in Disponibilität. Leipzig 1861. G. Oehme. N8r. 47 l. 8 ezgr.

Anastasius. Das Ziel der ungarischen Bewegung und unsere Pflicht. Einen dem österr. Reichsrathe und seinen Committenten gewidmete Denkschrift. Gratz 1861. F. Ferstl. 50 kr.

Antrag des k. k. Oberfinanzrathes und Finanz-Prokurators Conrad Schmidt für die *Organisation des Siebenbürger Landtages.* Vorgeragen in der Carlsburger Conferenz vom 11. Februar 1861. Hermannstadt, 1861. Th. Steinhausen. 8r. 20 kr.

Apostat. Der *Apostat.* Auch ein Beitrag zur Judenemancipations-Frage. Pest, 1861. Lauffer et Stolp. 8r. 31 l. 20 kr.

Attila und rother Frack. Gedanken über das Verhältniss Ungarns zu Osterreich und die Neugestaltung des Kaiserstaates von Gf. J. C. Klausenburg, 1861. J. Stein, N8r. 39 l. 50 kr.

Aufruf! eines treuherzigen Izraeliten an seine Glaubenbrüder u. ein freundliches Wort an seine christlichen Mitbrüder. Von *H(ermann G(rün.))* Pest, 1861. Druck v. E. Poldini u. J. Nosóda. K8r. 31 l. 20 kr.

Bauszner, Josef. *Die Competenz des österreichischen Reichsrathes* in der ungarischen Frage. Vom ungarischen Standpunkte. Ein freies Wort an den hohen Reichsrath, Pest, 1861. H. Geibel. Druck v. L. Réthy in Arad 8r. 17 l. 25 kr.

Bontoux, Eugen. *Ungarn u. die Ernährung Europas.* Aus dem Französischen übertragen, Mit 1 Karte. Wien, 1861. W. Braumüller. 8r. 37 l. 50 kr.

Bosko, Ludwig. Eine ungarische Flugschrift über *Ungarns Constitution* und die Gleichberechtigung. Pest, 1861. J. Herz. (Pfeifer F. biz.) K8r. 22 l.

Briefe von und an *Stephan Széchenyi*. Erster und zweiter Brief. Leipzig, 1861. O. Wigand. 8r. 14 l. 2 ezgar.

— — 3. und 4. Brief. 8r. 24 l. 2 ezgar.

Chomjakoff Elek. A szerbekhez! Levél Moskvából. *Orosz nyelven*. Lipse, 1861. Wagner F. 8r. 1 tallér.

Csendesi, Ignác. *Österreich und Ungarn*. Ein Beitrag zur Lösung der ungarischen Frage. Pest, 1861. Druck v. J. Herz. (Comm. von Ph. Gallia in Kecskemét.) N8r. 12 l. 24. kr.

Deak's *Adress-Entwurf* und das Staatsrecht Oesterreichs. Mai 1861. Wien, 1861. C. Gerold's Sohn. N8r. 80 l. 50 kr.

Deák's Franz von, *Denkschrift* über das Verhältniß zwischen Ungarn und Kroatien. Wien, 1861. L. Sommer. 8r. 31 l. 30 kr.

Demetrovice K. *Egy szó* 1861. Mártius hóban. (Szerb nyelven.) Temesvár, 1861. Förk et Comp. N8r. 16 l. 40 kr.

Denkschrift an den österreichischen Reichsrath und an den ungarischen Landtag. 2. Aufl. Wien, 1861. E. Hügel. 8r. 16 l. 30 kr.

Discours. — *Le Discours de M. Deak et l'état de la Hongrie*. Bruxelles, Leipzig, Gand 1861. C. Muguardt. N8r. 16 l. 4 ezgar.

Dobransky, Adolf Ritter von. *Rede* des ungarischen Landtags-Abgeordneten D. in der Adress-Angelegenheit. Wien, 1861. Typ.-lit.-art. Anstalt. N8r. V. és 130 l. 1 ft.

Folgen, Die, der Verschwörung von Plombiers oder Enthüllungen der hinterlistigen Anschläge unserer Feinde zum Raubanfälle gegen Österreich in Italien und Ungarn, Aufdeckung aller geheimen Pläne, welche Revolution zur Vernichtung Österreichs entworfen, und einige sehr interessante Blicke in die Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft, für Österreichs Völker. Wien, 1861. In Comm. der Mechitaristen-Congregations-Buchhandlung. 8r. 26 l. 30 kr.

Frage. — *Die Frage des Augenblickes*. Pfingsten 1861. Von A. Wien, 1861. W. Braumüller. N8r. 19 l. 30 kr.

— — *Eine Frage des letzten Augenblickes*. (Sommer-Sonnenwende 1861.) Von R(önyi). Pest, 1861. Lauffer et Stolp. Druck v. J. Beimel u. B. Kozma. 8r. 16 l. 30 kr.

François, Joseph I. *contre Louis Kossuth*. (Procès de Banknotes hongroises.) Paris, 1861. E. Dentu. N8r. 32 l. 1 franc.

Füger v. Reichtborn, Dr. Alex. Ueber die *Wiederherstellung des bestandenen Ungarns Privatrechtes*. Hermannstadt, 1861. Th. Steinhausen 8r. 113 l. 80 kr.

Hartmann, Leopold. *Die Juden* in Ungarn, Kroatien u. Slavonien. Ein Beitrag zur Judenfrage im Jahre 1848. u. in der Gegenwart. Nach meinem im J. 1848. erschienenen ungar. Werke: „Magyar zsidó, vagy: zsidó magyar?“ in's deutsche übersetzt. Agram, 1861. L. Hartmann. 8r. 48 l. 42 kr.

Historie srbskoj ustava. Novy Sadu 1861. K. Hintz. N8r. VIII. és 119 l. 1 ft. (A szerb alkotmány története. Ujvidék.)

La Hongrie devant l'Europe. Les institutions nationales et constitutionnelles de la Hongrie et leur violation. Bruxelles, 1861. 18r. 24 ezgr.

— — et le droit public autrichéen á propos du projet d'adresse de M. Deak. Juin 1861. Bruxelles et Leipzig, 1861. E. Flatau. N8r. 90 l. 10 ezgar.

— — et les Slaves. Bruxelles, 1861. 12r. 15 ezgar.

Ein Honvéd-Officier über die Zustände seines ungarischen Vaterlandes. Flugschrift von F. von B.-k. Wien, 1861. 8r. 19 l. 20 kr.

Horn, J. E. La Hongrie en face de l'Autriche. Paris, 1861. E. Dentu.

Idea. — Die Idee der Gleichberichtigung von J. P. (Eine Zeitfrage.) Vorwort zu der 2. Aufl. des Werkes: das Histor. — Diplomat. Verhältniss des Königreiches Kroatiens zu der ungar. St. Stephans-Krone. (Seperat-Abdruck.) Agram, 1861. Druck des C. Albrecht. N8r. LXVII l. 66 kr.

Illiny v. Illenfeld, Georg. Der Juden Messias als Gesetzgeber, oder: Die beglückendste Staats- und die beseligendste Kirchen-Verfassung. Pest, 1861. Druck von J. Gyurian. K8r. 8 l.

— — Grund-Gesetze, oder: Die Wegweiser ins verlorene Paradies. Als Draufgabe zum Juden-Messias. Pest, 1861. Druck. J. Gyurian. K8r. 8 l. Mind a kettő. 10 kr.

(Illiny, Georg) Der Juden-Messias als Minister der innern Staatsverwaltung. (2. Kapitel.) Pest, 1861. Druck von J. Gyurián. 8r. 9—24 l.

Kann Franz Joseph in Ungarn gekrönt werden? Eine Antwort auf Ungarisch-Französische-Theorien. Leipzig, 1861. O. Wigand. 8r. 40 l, 7^{1/2} ezgar.

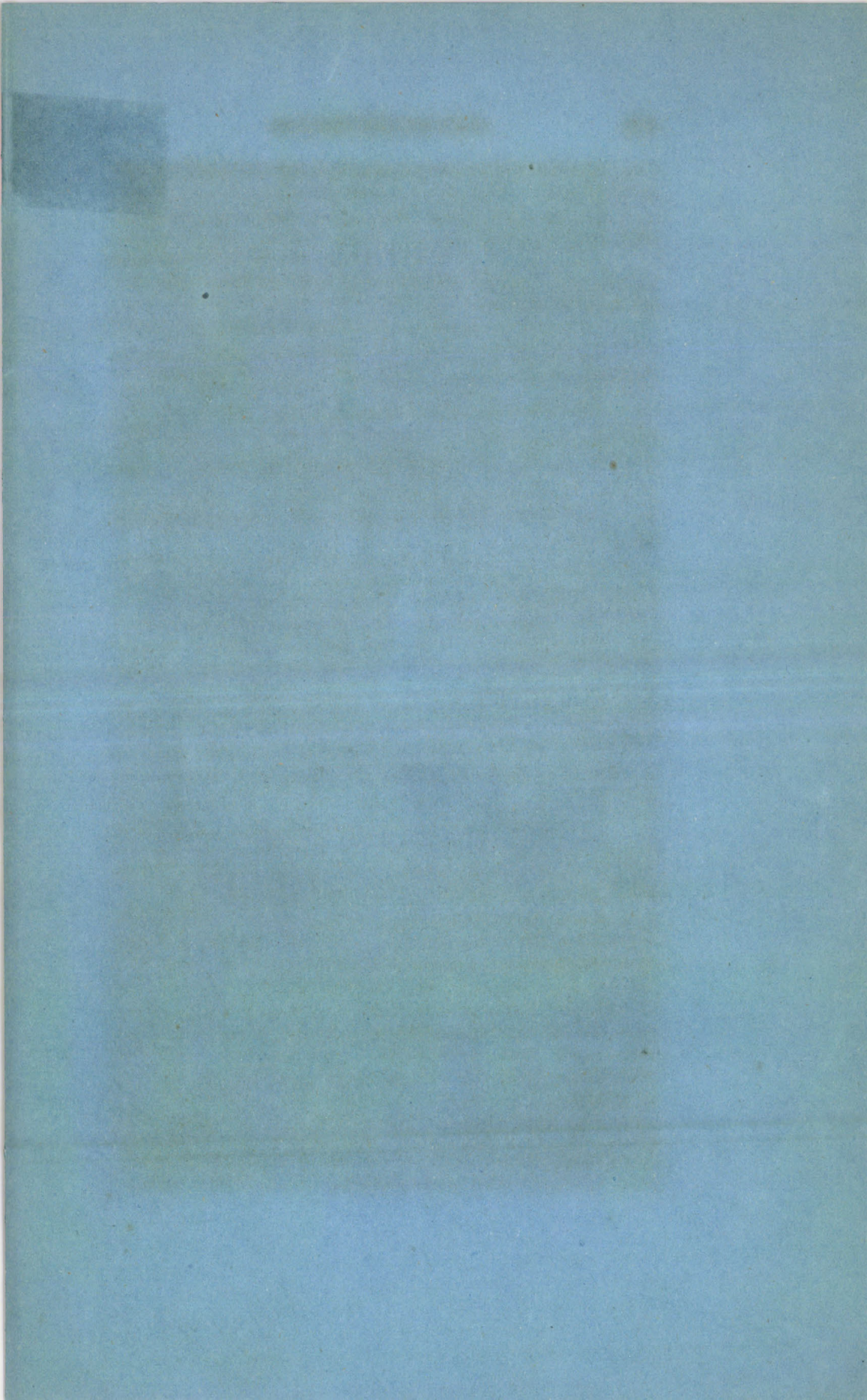
Krauss, Sigmund. Eine Israelitische Stimme, zur Begrüssung der edlen magyarischen Nation, bei Eröffnung des Landtages im Jahre 1861. Nach dem Ungarischen, vom Verfasser. Pest, 1861. Druck. von Engel et Mandello. (In Comm. bei F. Pfeifer) K4r. 15 l. 20 kr.

Kvaternik, Eugen. Was ist die Wahrheit!? Eine Erwiedering auf das Szalay'sche Pamphlet, betitelt: „Zur Kroatischen Frage.“ (A horváth Kérdéshez.) Agramm, 1861. (L. Hartman). 8r. VII és 281 l. 2 ft.

Ludvigh, J. L'Autriche despotique et la Hongrie constitutionnelle comprenant l'ultimatum dela diete Hongrie. Bruxelles et Leipzig 1861. Lacroix, Verboeck Com. 8r. 171 l. 20 ezgar.

— — La diete de Hongrie et l'Autriche. Bruxelles 1861. 8r. 25. ezüstgaras.

(Folytatjuk.)



TARTALOM.

	Lap.
FRANKL VILMOS. A magyar nemzet bevándorlásának története	193
CSERY JÓZSEF: Korpona városának ismertetése. (Második közlés.)	221
BALÁSSY FERENCZ: A kemeji főesperesség.	240
GARÁDY: Thuróczmegyei tudósok.	247
VESZELY KÁROLY: Oklevéltár	256
FÜGEDI VILMOS: Könyvismertetés.	263

AZ ÉRTEKEZŐ TÁRCZÁJA:

Tudományos és Irodalmi Intézetek. — I. Magyar tud. Akademia	272
II. A kir. m. természettudományi társulat	275
III. Kisfaludy-társaság	277
Irodalmi napló	278
Apróságok	279
Halálozások	280
AIGNER LAJOS: 1861-ki magyarországi könyvészet	281

Előfizethetni folyvást **Knauz Nándornál** Esztergomban és **Nagy Ivánnál** Pesten (Ujvilág utca 19. sz.) félévi öt füzetes folyamra négy, egész évi tiz füzetes folyamra pedig nyolez o. é. forinttal.

308.423

MAGYAR

TUDOMÁNYOS ÉRTEKEZŐ.

SZERKESZTIK ÉS KIADJÁK

KNAUZ NÁNDOR és NAGY IVÁN,

MAGYAR AKADEMIAI TAGOK.

ELSŐ KÖTET.

4. FÜZET.

PEST, 1862.

PFEIFER NÁNDOR BIZOMÁNYA.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS ÉRTEKEZŐ.

I. KÖTET.

IV. FÜZET.

A MAGYAR NEMZET BEVÁNDORLÁSÁNAK
TÖRTÉNETE.

(Vége.)

Lapozzuk át a Névtelen munkájának egyéb részeit is és állításunk mellett harczoló számtalan helyet és adatot fogunk találni. ¹⁾ Árpád ellenben etelközi felavattatása és méginkább Álmos halála után, valamint későbbi utódai is már

¹⁾ Mindenekelőtt megjegyezni kívánom, hogy sem az egyes kifejezések és szavaknak kelleténél nagyobb súlyt és nyomatékot tulajdonítani, sem a Névtelen által más történeti személyek szájába adott szavakat, mint azok által mondottakat elismerni, távolról sem szándékom: azonban ennek daczára az ily helyek kettős szempontból bírnak bizonyító erővel, először is általán, a mint jelentésök, közönségesen minden mellék tekintettől elvonatkozva, magával hozza, és másodsor, mint az író és compilator, valamint egyszersmind azon kor, melyben élt, hitének és meggyőződésének tolmácsai és kinyomatai.

A VII. f. ben a: „Septem principales personae — *inter quos Almus dux*,” szavak Álmost többi vezértársaival majdnem egyenlő rangúnak mondják, alább ugyanott „Dominus”nak hívja őt ugyan, azonban, ne hogy félreértethessék mindjárt, mintegy magyarázólag hozzáteszi: „et consiliarius eorum.” A VIII. f. ben a kizárólag a fővezér körébe tartozó teendőkről levén szó, 8 helyen „*Almus dux*” maga említettik; de mindjárt már a IX. és X. f. ben, midőn az oroszokkal és ruthenekkel megkötendő békéről van szó, ezek ez ügyben „*Almus ducem et principes suos*” keresik meg kérelmekkel, valamint a békét is „*Dux Almus et sui primates inito inter se consilio*” kötik meg; az esküt is nem Álmos maga, hanem ő „*sui primates*” tették le. A XI. f. ben a gallicziaiak is, a magyarokat országukból

fejedelemnek bizonyítják magokat, már a törzsfőkre is kiterjesztvén hatalmukat, már a nem a hadi fővezér köréhez tartozó állam ügyekre is döntőleg és határozólag befolyván. Így már Árpád a Névtelen szerint — a többi Krónikákat, mint e tekintetben kevésbbé fontosakat, hallgatással mellőzvéen — nem csak seregeket küld ki, egyes törzsfők által vezéreltetet is — foglalás végett¹⁾, munkájuk elvégezte után hozzátérnek vissza és neki tesznek jelentést hadjárataikról²⁾, ő ad engedelmet egyes részeknek ön magok számára teendő elfoglalására; ³⁾ hanem foglyokról is rendelkezik⁴⁾, követeket küld,⁵⁾ fogad, és a béke föltételeit meghatározza,⁶⁾ külföldi fejedelmektől, mint a nemzet feje, ajándékokat vesz,⁷⁾ a külföldi fejedelmek üzeneteiket egyedül hozzá intézik,⁸⁾ várak építtetését kérelem folytán engedélyezi,⁹⁾ földeket és tartományrészeket adományoz¹⁰⁾, sőt főispánokat nevez,¹¹⁾ és végre sok számos helyen, nyilvánosan és világosan nemzete és Magyarország valóságos fe-

eltávoztatni kívánván nem csak Álmost, hanem „et suos nobiles rogare cooperunt;“ valamint a XIII. f. ben is. Miből az következik, hogy a hadi ügyeken kívül, minden más a törzsfők közbenjöttével döntetett el. Nem tagadjuk azonban azt sem, hogy a következőkre nézve is találhatik több oly hely a Névtelen szövegében, mely állításunkkal ellenkezik, ezen helyeknek azonban száma aránylag csekély.

¹⁾ XIV. XV. XX. XXXIV. XXV. fejezetekben.

²⁾ XVIII. XXVIII. XXXVII. XLII. XLIII. LIV. — XXIX. XXXIII. XLIV. XLIX.

³⁾ XXVI. XXXIII. XLI. LIII.

⁴⁾ XIV. XLI. f.

⁵⁾ XVI. XIX. f.

⁶⁾ XIV. XXXVIII. LII. LVI. f.

⁷⁾ XVI.

⁸⁾ XX. „*Dicite Arpado duci Hungariae Domino vestro*“ szól Ménmarót Árpád követeihez.

⁹⁾ XVII. „*Turzol per gratiam Arpad ducis — castrum construxit.*

¹⁰⁾ XV. XVII. XXVIII. XXIX. Nevezetes az, mit ezen fejezetben olvasunk: „*Et sicut mos est dominorum suorum diligere fideles, fere quotidie ad mensam suam eos faciebat comedere, et multa eis dona praesentabat, similiter etiam ipsi duci Arpad diversa dona ac filios incolarum in obsides eis positos praesentaverunt.*“ XXX. XXXVII. XLVI. XLVII. XLIX. L. f.

¹¹⁾ XXXVII. „*Dux Arpad Hubam fecit Comitem Nitriensem.*“

jedelmének állittatik. ¹⁾ Annyi mindenesetre valószínű, hogy midőn őseink ázsiai lakhelyeikből kiindultak patriarchalis szerkezetüknek több jelentékeny módosítást kelle szenvedni, melyek egyike, és pedig kétségkívül, leglényegesebbike egy közös fővezér választása volt. És miután azt, hogy ez Árpád volt, még Szabó Károly sem állítja, más nem lehetett, mint az, kinek ezen szép szerepet a Névtelen tulajdonítja — Álmos. „Tehát a hétférfit — így ír — szabad akaratjából és közegyetértéséből vezérökké és parancsnokká választák maguknak és fiaik fainak, mind utolsó iziglen Álmost, Ögyék fiát és akik az ő nemzetségéből származandnak.“ ²⁾

Szabó Károly szerint, „jegyzőnkön kívül a világon semmi más forrás nincs, mely Álmos fővezérségéről szóla-

¹⁾ Szabadjon ezen helyekből, mint melyek állításunkat legfényesebben fogják igazolni, néhányat idézni: XV. „Arpad *subjugata sibi tota terra Pannonia*.“ XVI. A Zalánhoz küldött követek, visszatérvén „*terram cum omnibus habitatoribus Duci Arpad concessam fuisse dixerunt*.“ XXI. Tunc Tosu pro petitione populi, *domino suo Duci Arpad sub jugati fecit stare forum*.“ XXII. „*Constituerunt, ut meta regni Ducis Arpad esset in porta Meszesiana*.“ XXX. „*Salanus — terram ab ipso postulatam — Duci Arpad concessit*.“ XXXIII „*Dux Arpad, dum se per milites suos vidisset ita sublimatum*.“ És u. o. „*Zuardu, Cadusa, Huba, — populum — blandis verbis sub dominium ducis Arpad, sine bello subjugaverunt*.“ XL. Árpád fejedelmi hatalmára utalnak a pusztaszeri gyűlésről szóló ezen szavak is „*Ordinaverunt — qualiter servirent duci*.“ XLII. „*Dux Bulgariae — mandavit — (ut) Arpadio Duci Hungariae subjugatus fideliter serviret, et annuale vectigal persolveret*.“ U. o. „*Lelu et Bulsu — omnes nationes illius patriae dominatui Arpad ducis Hungarorum potenter et pacifice subjugaverunt*.“ XLIII. „*Vicinae nationes confluebant ad ducem Arpad et pura fide subditi serviebant ei*.“ XLVI. Árpádnak Attilától származására, mint Pannonia elfoglalását igazoló jogczimre történik hivatkozás. LIII. „*Rectores regni sub Duce praefecerunt, qui moderamine juris consuetudinis dissidentium lites, contentionesque sopirent*“, mely szavakból egyszersmind kitűnik, hogy a legfőbb igazságszolgáltatás a fejedelem joga és kötelessége volt. LVII. *Dux Zulta — filium suum Toxum fecit Ducem ac Dominatorem totius Hungariae*.“ — Ezen számos idézetekből világosan kitűnik, hogy a Névtelen úgy tudta, és korában az volt az elfogadott hit, mikép Álmos csak vezére: Árpád ellenben és utódai fejedelmek voltak a nemzetnek.

²⁾ V. fejezet.

na;“¹⁾ igaz ugyan, hogy sem a Kézai Simonféle sem a pozsonyi, budai vagy Thurocziféle krónika világosan Álmost nem nevezi az első magyar fővezérnek, hanem mellőzve, azt, hogy ebből épen nem következik az, mikép Álmos nem volt az első fővezér, mert Konstantinon kívül is a világon semmi más forrás nincs, mely őseinknek lebediai s etelközi hosszab tartózkodásáról szólana, a nélkül azonban, hogy ezen okból Szabó K. ezen adatok elvetésére magát indítatva érezhetné; mellőzve ezt, ismétlem, én ennek okát azon körülménynek vélem tulajdoníthatni, hogy krónikáink tüzetes, világos és alapos előadása csak a honfoglalás történeténél veszi kezdetét. Mindazonáltal krónikáink ezen sóványsága daczára, azok előadási modorából nem épen homályosan kitűnik az, hogy ők is tudták, mikép Álmos előtörténetünkben nem fény és disztelen szerepet viselt, hogy ő volt őseinknek első fővezére.

„Porro Eleud — olvassuk, a pozsonyi krónikában,²⁾ melynek előadását csekély eltéréssel a budaiban³⁾ és Thuróczipan⁴⁾ is feltalálhatjuk — filius Ugek ex Eunodbelia in Mogor

¹⁾ Hogy „jegyzőnkön kívül — a világon semmi más forrás nincs, mely Álmos fővezérségéről szólna,“ mint Szabó K. gondolja, nagynevű buvárunk i. Bartal Györgynek a „M. T. Értekezé“ 2. füzetében bevégezve megjelent „A parthus, hun-magyar scythákról“ című értekezése függelékének“ elolvasása után (L. O. 121—124. 1.) hihetőleg maga sem fogja többé állítani. Ugyanott ugyanis a „Chronion Alberici trium fontium“ból (Leibnitz Accessionum historicarum tom. 2. 225. l.), mely a 13. század közepétájt szerkesztetett össze, két helyet olvasunk idézve, hol Álmost világosan a magyar nemzet első fővezérének állítatik. „Ad annum — ez az első — 893. his diebus gens Ungarorum sub primo duce suo nomine Alino ex scythia egressa“ a másik pedig ez: anno 1041. ungaris regnavit Petrus annis duobus. Sanctus Rex Stephanus primus Christianus Jechae filius et a primo Duce Almo septimus“ sat. Nyomatékot és sulyt kölcsönöz ezen adatoknak azon kétségtelen körülmény is, hogy Alberik a magyar dolgokról írottakat magyar kutfőkből merítette; oly kutfőkből melyeket a névtelen jegyzőnek munkájával azonosoknak itélni még akkor sem lehet, ha nem is állítjuk, hogy az akkoron „teljesen ismeretlen volt;“ miről az Alberik által eleinkről följegyzetteknek a Névtelen munkájávali összevetése mindenkit meggyőzni fog.

²⁾ Toldy kiadása Liber II. Caput. I. §§. 2—4.

³⁾ Podhraczky kiadása. Pars II. 35—37. l.

⁴⁾ Schwandtner kiadása. Pars II. Caput I—III. I. k. 130—133 l.

genuit filium, qui nominatur Almus ab eventis, quia matri eius in somno innotuerat avis, quasi in forma asturis, veniens, dum esset gravida, et quasi de eius utero egrederetur torrens, ac in terra sua numero multiplicaretur. Ideo statutum fuit, quod de lumbis eius gloriosi reges propagarentur.“ Ezután felsorolja Álmos elődeit Nóeig, és elbeszéli, mint választottak „in herdewel circumjacentes Dominos formidantes“ a magyarok 7 kapitányt. Ezután így folytatja: „Fuerat ex istis Capitaneis ditior et potentior Arpad, filius Almi, qui Almus interfectus fuerat in herdevel non enim potuit Pannoniam intrare.“¹⁾

Szabadjon már kérdezni, miért fektetnek annyi súlyt és nyomatékot krónikáink Álmosra, miért beszélnek el Álmosunk anyjának álmát, mely a még meg nem született fiúnak jövőbeli nagyságát jelenti előre, s mely éppen Álmos fővezérré választatásában, és által ment teljesezésbe; ²⁾ miért viszi fel Álmosnak nemzetségi fáját Nóeig? mind ennek éppen semmi értelme nem lenne, ha Álmos csak oly közönséges törzsfő lett volna, mint többi társai. Miért említi és emeli ki emphasisal, hogy Árpád atyja Álmos már Erdélyben halt meg, s nem jöhetett Magyarországra? Más okot képzelni sem lehet, mint azt, hogy Álmos több volt közönséges törzsfőnél, hogy ő volt nemzete vándorlásának vezére.

Azonban Szabó Károly másképp vélekedik krónikáink-

¹⁾ A névtelen azon állítását, hogy Álmos Ungvár alatt végezte életét, krónikáinkkal, melyek szerint Árpád Erdélyben mult ki, megegyeztetni könnyíti, ha elfogadjuk azon nem valószínűtlen hypothesis, hogy Ungvár krónikáiróink akkori geographicus fogalmai szerint még Erdélyhez tartozott. Szabó K. ugyanezen „herdewel“ alatt Etelközt szeretné érteni, krónikáink azonban őseinknek sem lebediai, sem etelközi lakhelyeiről semmit sem tudtak, így tehát nem tudhatták és nem irhatták, hogy Álmos Etelközben halt meg.

²⁾ Az álomra vonatkozólag, megjegyezzük, hogy ha nem is hiszünk, mikép Álmos anyjának álma tökéletesen az volt, melyet a hagyomány föntartott, a krónikások korában azon általánosan elterjedt traditio — mit már fölebb is érintettünk, az ezen álom följegyzése korának azon hiedelméről tanuskodik, hogy Álmosnak egyéb vezértársai felett kitűnő szerep jutott, mi ha állításunkat nem is helyezi minden kételyen felül, mindenesetre figyelemreméltó.

ról. Ő úgy tudja, hogy „Árpádot és nem Álmost írják a magyarok első kapitányának, valamennyi hazai krónikáink szerkesztői, kik közül a legrégebb korú, a XIII századbéli Kézai is, kétségtelenül régibb forrásokból dolgozott s illetőleg másolt.“¹⁾ Ez azonban tévedés, miután említett hazai emlékeink Árpádot „első kapitánynak“ tudtomra sehohsem írják; mind Kézai mind a pozsonyi, budai és Thurócziféle krónikák azonban megegyezve följegyezték „Erat autem ex istis Capitaneis ditior et potentior Árpád“, és őt a 7 kapitány között első helyen nevezik. Abból mindazonáltal, hogy őt krónikáink társai között első kapitánynak írják, épen nem következik, hogy ő a magyar nemzetnek első (fő-)kapitánya volt, mikép ezen helyet Szabó K. szeretné — minden alap nélkül — magyarázni; krónikáink ugyanis a hét kapitány nevét akkor sorolják fel, midőn ezek, szerinte Erdélyből, mai hazánkba bevonultak, és midőn már Álmos életben nem lévén, fia Árpád birta a fejedelemséget. Sőt azon körülményből, hogy krónikáink — Kézai kivételével, mind — ezen szavak után „Fuerat autem Arpad ex istis Capitaneis ditior et potentior“, nyomatékkal megjegyzik, hogy Álmos atyja Erdélyben meghalt, azt sejttem, hogy ezen utóbbi megjegyzéssel előbbi állításukat okadatolni kívánják, mintha azt mondanák: „Ezen 7 kapitány között első helyet foglalt el Árpád, mivel atyja már meghalt, előbb ez levén az első kapitány vagy fővezér.“

Távol vagyunk azonban attól, hogy egyedül hazai krónikáinkból vont ezen következtetésekre kívánnók állapítani azon tételünket, hogy Álmos volt a magyarok fővezére, mi az itt mondottak által csak azt akartuk kivívni, hogy ezek épen nem mondják Árpádot — Szabó Károly értelmében — első vezérnek, sőt ellenkezőleg, azon sejtelmet ébresztik a szöveg figyelmes olvasójában, hogy krónikáink Névtelenünk állítását támogatják.

Fogadjuk el tehát mint valót azt, mit a Névtelen állit, mit a hazai hagyomány nem czáfol meg, sőt megerősíteni látszik, és azután menjünk végig Konstantin elbeszélésén és látni fogjuk hogy nincs ok, miért vetnök el Konstantin

¹⁾ Akad. Ért. 120. 1.

kedveért Névtelenünket. Ezután már világos lesz előttünk, mi okból válaszoló Előd a kazar kágannak „hogy ily fejedelemséget elfogadnia lehetetlen“; mert ő is egyike volt azon hétfejedelmi személynek kik Álmost Ázsia síkjain vezérökké és parancsnokukká választották, egyike vala azoknak, kik meg esküdtek s esküjüket vérök ontásával megpecsétlék, „hogy míg éltök tart, mind magoknak, mind maradékaiknak is, vezérok mindig Álmos nemzetiségéből legyen.“ És a magyar hűség és szótartásnak historiánkban emez első példányképének nem volt szüksége vissza emlékezni az alapszerződés azon pontjaira, melyek rendelék „hogy ha valaki hűtelen lenne a vezér személye iránt a vétkesnek vére ontassék“ és „hogy ha valaki esküjök pontjait meg akarná szegni, átok alá legyen vetve mind örökké“. Ez után már világos lesz előttünk, miért ajánlá Előd a kazar kágannak Álmost és ennek fiát, és sem saját fiát a hős Szabolcsot, sem más vezértársát, kétségkívül nem más oknál fogva, mint azért, mivel az alapszerződésnek esküvel erősített pontjai által megkötve volt. Valamint Konstantin azon szavai, hogy „Árpád előtt más fejedelmök a turkoknak soha nem volt“ sem fognak ellenkezni a Névtelennel, ha szem elől nem tévesztjük azokat, miket Almos és Árpád különböző hatalomköréről mondtunk.

Szabó Károly szerint „a legkülönfélébb s egymástól teljesen független források a magyarok *első fővezérének* Árpádot és nem Álmos hirdetik. Így például 3-ik Konstantinuson kívül, a X-ik századi Georgiosz Monakhosz és Léon Grammatikosz bizanti írók — Árpádot már a bolgár magyar háború idejében (Kr. u. 888-ban) őseinknek még etelközi laktokban, mielőtt mai honunkba léptek volna, a magyarok fejének mondják.“ Föltéve, de meg nem engedve, hogy ezen két író Árpádot a bolgár háború idejében a magyarok első fejedelmének mondaná, ez állításunkat épenséggel nem czáfolná meg, miután szerintünk Etelközben, még a bolgár háború előtt választatott Árpád fejedelemmé, s ez időtájt tehát már nemcsak fejedelemnek, de a magyarok első fejedelmének is neveztetetett, miután a magyaroknak, mint már többször megjegyeztük, Árpád előtt *ily* fejedelme csakhogyan soha nem volt. Azonban Georgiosz Monakhosz és

Leon Grammatikosz Árpádot sem a magyarok fejedelmének sem — annálkevésbé — első fejedelmének nem mondja, sem ezeket azon helyből, melyre hivatkozás történik, bármely elfogulatlan és részrehajlatlan itész kiolvasni nem fogja. ¹⁾

Végre reflectálnunk kell még Szabó Károlynak egy négy helyen fölemlített megjegyzésére, ²⁾ egy a Névtelen ellen négy helyen felhozott és mint dicsekedve ön-maga mondja „legelsőbben is általa emelt vád“³⁾ mely szerint a Névtelen Álmot mondva a magyarok első vezérének s választatását még az ősi honból történt kiindulás idejére téve és csak Ungvárt adatván át vele a fővezérséget Árpádnak, „ezt kétségtelenül azért állítja így, hogy szerencsétlen szószármaztatását, mely szerint a Hungarus nevezet Hungvártól eredne, igazolhassa, Árpádot dux de Hun-

¹⁾ Georgiosz Monakhosz, kívül Leon Grammatikosz Szabó K. szerint „csaknem szóról szóra egyez“ (A bolgár magyar háború. i. h. 516. l.) a bolgár magyar háborút tárgyalván, írja, hogy Leo, Niketasz Szkleroszt küldé a magyarokhoz, azokat a bolgárok ellen segédül hívandó, ki is „elmenvén, és azok fejével Árpádeszszel és Curszaneszszel (Árpáddal és Csörszszel) összejövéen — visszatért.“ (Corpus Script. Bizant. Bonn. 1838. v. ö. Szabó K. T. É. i. h. 517. l.) Vagy mint az eredetiben olvasuk „*συντυχῶν ταῖς κεφαλῆς αὐτῶν Ἀρπάδῃ καὶ Κουρσάνῃ.*“ Hogy pedig Szabó K. valóban ezen helyre utal, kitűnik azon megjegyzésből, melyet már 1852-ben tett ezen helyre: „Ő (Arpad) már ez adat szerint a bolgármagyar háború idejekor nemzetünknek feje volt.“ Hogy ezen sorokban Arpad a magyarok első fővezérének nem mondatik, ki ki átlátja, miután általában csak *κεφάλῃ* főnek mondatik. De még az sem következik ezen helyből hogy Árpád egyáltalán fejedelme vagy fővezére volt nemzetünknek. Nem akarjuk kétségbevonni, hogy a *κεφάλῃ* ily értelemben venni valóban lehet, azonban azon körülmény, hogy Georgiosz Arpadot Curszaneszszel, kibem maga Szabó K. is Csörszt „kitűnő hadiférfiut“ véli feltalálhatni, egy osztályba helyezi, „coordinálja és mindkettőt egy aránt *κεφάλῃ*-nek nevezi, azt bizonyítja, hogy Georgiosz Arpadot is nem fejedelemnek, sem fővezérnek nem tartotta, hanem Csörszszel egyrangú kitűnő hadiférfiúnak, a sereg tán egyik része fejének; miből azonban nem azt akarjuk következtetni, hogy Árpád talán nem is volt a magyaroknak Etelközben fejedelme, mit más kutfők nyomán kétségbevonni nem lehet.

²⁾ Uj Magyar Muzeum 1852. XI. 518. l. u. o. 1852. XV. A hét magy. nemzets. 826. l. 1852. III. 267. Akademia értesítő 1860. 120. l.

³⁾ Akad. Ért. 1860. I. 120. l.

garnak és vitézeit Hunguarinak keresztelvén.“¹⁾ Megfog bocsátani ezen soroknak általam is tisztelt írója, ha én ezen megjegyzését még a Névtelen szószármaztatásánál is szerencsétlenebbnek tartom. „Dux Álmos — így ír a Névtelen — ipso vivente filium suum Arpad ducem ac praeceptorem constituit, et vocatus est Arpad dux Hungvariae, et ab Hungu omnes sui milites vocati sunt Hungvári.“²⁾ Már mikép jöhetett a nagy tudományú szerző ezen sorok olvasásakor azon gondolatra, hogy a Névtelen azért állítja Álmost első fővezérnek, azért állítja Árpádot Ungvár alatt a fejedelemségre emeltettnek, hogy ezen — különben általunk is helytelennek tartott — szó származtatását igazolja, átlátni sehogy sem tudom; semmikép sem levén képes, ezen átadás és az érdekelt szószármaztatás között a legkisebb összefüggést is találni. Szerény véleményem szerint ugyanis, akár volt Álmos fővezér, akár nem; akár Ungvár alatt adta ez át a fejedelemséget Árpádnak, akár már Etelközben nyerte ez azt el, egyaránt mondhatta a Névtelen hogy Árpád Hungvártól neveztetett dux de Hungvárnak és katonái Hunguariknak, miután ezen elneveztetést nem a fejedelemség átadására, hanem Ungvárnak, mint ezen hazánkban, első erőségnek birtokbavételére alapítja a Névtelen. — A mi még Névtelenünknek a csiki székely krónikávali állítólagos ellenkezését illeti, miután szerinte „Árpád még mielőtt Munkácshoz ért volna, a Ruthenia szélén elébe menő, székely követeknek bizonyos köre metszett alaptörvényeket adott át“, ez ha tekintetbe vesszük, hogy Árpád az Etelközböli kivonulás után már valóságos feje volt nemzetének — mit mi sem tagadunk — önmagától megszűnik. Hasonló ha nem csekélyebb értékű azon ellenvetés, hogy „első fejedelmeink és királyaink az oklevelekben, történetíróinknál és a közéletben a legrégibb időktől a mai napig mindig Árpád és soha nem Álmos házából és véréből neveztetnek“, minek nem abban van alapja, hogy nem Álmos volt az első fővezér, hanem inkább azon körülményben, hogy Árpád lévén az első fejedelem, későbbi fejedelmeink

¹⁾ Budapesti Szemle 1858. III. 267. l.

²⁾ XIII. fejezet.

ket joggal származtathatták az első fejedelemtől és nem az első fővezértől. —

Az általunk e tárgyban elmondottakból úgy hiszszük világosan kiderült, hogy mind azt, mit a Névtelen Álmosról mint első fővezérről, mond Konstantinnal szépen meg egyeztetni lehet és hogy, leggyengédebb kifejezéssel élve, legalább is elfogultságáról tanuskodik az, ki akár egyik akár másinak előadását — mint láttuk ok és alap nélkül — elveti, kényelmesen kikerülvén így a két író összeegyeztetésének munkáját. —

De fogjuk fel ismét ezen — hosszú bár, de szükséges — félbeszakítás után, történeti elbeszélésünk fonalát.

Mig a magyar nemzet Árpád fejedelemmé választatása után etelközi hazájában egy ideig a béke előnyeit élvező: azalatt szövetségeseik a kazarok között a viszályok üszke hatalmas lángra lobbant. A kazar nemzet egyik törzse a kabarok, közös kormányuk ellen fellázadtak és belháború támadt, melyben azonban előbbi kormányuk lett győztes s egy részök leöletett: mig a másik elhagyta nemzete közösen lakott hazáját (mely mint láttuk a mai krimi félszigeten volt) és a magyarok által lakott tartományba vonulván, ezek a magyarokkal csak hamar megbarátkoztak. ¹⁾

¹⁾ Const. Proph. De adm. imp. „A kabarok nemzetéről“ 39. fejezet. — A névtelen — mint elbeszélésünk szövegében alább látni fogjuk — VIII. fejezetében beszéli, hogy Kiev fejedelme a magyar seregek által fenyegettetve „a kunok hét vezérét — segítségül szólítá;“ midőn pedig a magyarok győzelme után az oroszok és kunok békét kértek és nyertek, (IX. f.), a hét kun vezér Álmosnak meghódolt és őseinkhez csatlakozott. (X. f.) Miután már Pray orosz és keleti írókból bebizonyította, hogy ezen kunok tulajdonképen kazarok voltak (Dissertatio IV. 79. l.) és sok más adatokból ezt kétségtelennek tekinteni lehet, Pray azt kezdé sejtteni, hogy a Konstantin szerint Etelközben a magyarokhoz csatlakozott kabarok, és a Kiev alatt meghódolt kunok alatt ugyanazon egy népet kelljen érteni, és hogy kazar népek csak egyszer csatlakoztak őseinkhez, t. i. Etelközben, mint Konstantin feljegyezte, a Névtelen hibás hazai hagyomány homályos adatai által tévedésbe ejtve. Ezen hypothesiset később elfogadta Hell, Katona (Hist. Critica Ducum 80. l.) és Buday Ezajas (I. m. I. 73. l.), Névtelenünket így Konstantinnal összeegyeztetni kívánván. Ezekhez csatlakozik legujabban Szabó Károly is (Akad. Ért. 1860. 128—132. l.) Szerinte a névtelen jegyző adatait fő-

Igy tehát a kabarok törzsének a magyar nemzettesteli egyesülése után, az egész nemzet már nyolcz törzsre

képen a nemzeti hagyomány után írta össze, mely már az ő korában a kereszténység befolyása következtében tetemesen vesztetett elevenségéből. — Igy — nemzetünk vándorlásának folyamáról részint eléggé részletes ismerettel nem bírván, részint arról, mit ebben nemzetünkre nézve megszegyenítőnek képzelt, még csak szólni sem akarván, a kazarov vagy szerinte kunok csatlakozását e vándorlásuk azon pontjához kötötte, melyről a nemzeti hagyomány dicsőítőleg emlékezett. E pont Kiev városának vivása. — Kiev alatt történt a hazánkba vándorolt önkénytes oroszoknak Árpád táborához csatlakozása, s jegyzőnk a kunok csatlakozását is melyről tökéletesen pontos ismerete a hagyomány után alig lehetett, a legtermészetesebben ide helyezendőnek gondolta. S ezekből, csak is ezekből, corolláriumként azt következteti, „hogy mindezek után az elfogultlau vizsgáló nem találhat elegendő okot arra, hogy e pontra nézve a csaknem egykorú Konstantin császár tudósítását a névtelen jegyzőnkél fentartott magyar hagyománynál alaposabbnak és pontosabbnak ne ítélje.“ Távol vagyok ugyan attól, hogy a Névtelen több pontban a részrehabjlás vádjá alól felmentenők: másrésről azonban, mielőtt tovább menénk, nem mulaszthatjuk el itt megjegyezni, hogy azon körülmény, mikép Szabó K. itt és más több — már érintett — helyen is „a Névtelen jegyzőnél fentartott hagyomány“ról oly kicsinylőleg szól, azt csekély fontosságúnak tartva, bennem, nem alap nélkül, azon gondolatot kelté fel, mintha ő azt hinné, hogy Névtelenünk csak a korában élő hagyományokat közvetlenül jegyzé fel. Pedig a Névtelen munkája tudós fordítója és glossátorának tudnia kell, hogy ő — mint előszavában, ír — nem akará hogy „az oly igen nemes magyar nemzet eredetének eleit s minden vitézi tetteit a *paraszttság csalfa meséiből vagy a hegedősök csacska énekéből mintegy álmodozva hallaná*“ hanem ellenkezőleg azért fogott tollhoz, hogy „inkább az *írományok bizonyos fejtegetéséből és a historiák nyilván magyarázatából értse nemesileg a dolgok valóságát*“ tudnia kell, hogy „esztendő szerinti krónikákra“ (Annales Chronici) hivatkozik, melyek alatt kétségkívül nemzetünk európai történetének már Gejza uralkodása alatt a hittérítők által megkezdett s azóta folytatatólagosan vezetett feljegyzéseit értette; tudnia kell, hogy egy a nép száján forgó hagyományt mint hamisat elvetett azért „mivel azt egy történetíróban sem találta följegyezve;“ tudnia kell hogy külföldi nyugati Chronographusokat is használt, mint Regino, Luitprand, Hermannus Contractus, freisingeni Otto, és a metti kolostor év könyveit. (L. Cornides Vindiciae Anonimi B. R. Notarii 226. l.) Igy tehát a Névtelen sem „ujjából szopta“ — bocsánat ezen drastikus kitételért — a mit feljegyezni jónak látott. Ezen megjegyzéssel tartoztunk önmagunk igazolására.

De térjünk az itt tárgyalt hypothesisre. Én nem látom át, miért kénytelenítettünk e pontban is akár Konstantin előadását akár a Névtelen elbeszélését elvetnünk; nem látom át, miért ne lehetne a mindkettő által

volt osztva, melyek között „első nemzetség ezen a kazaroktól elszakadt főntebb említett *kabarok* nemzetsége, má-

elbeszélte tényeket és eseményeket mint valókat, és valóban megtörténteket elfogadunk; nem látom át, miért nem lehetne igaz az, hogy Etelközben a kazar nemzet egyik törzse a kabar; és egyszersmind az is, hogy Kiev alatt ismét egy más részre a kazaroknak, mely hét vezér kormánya alatt állt, csatlakozott győzedelmes őseinkhez. Hogy a kabarok Etelközben egyesültek a magyarokkal, miután Konstantin ezen részleteket kazar forrásból merítette, mint ezt a kazar büszkeségnek hízegő hang elárulja, kétségbevonni nem lehet. Az pedig, mit a Névtelen feljegyzett, hogy Kiev fejedelme kunokat, vagy mi ugyanazt jelenti, kazarokat hívott segítségül a magyarok által veszélylyel fenyegetett városa védelmére, igen valószínűnek fog feltűnni, ha tudjuk, hogy 23 évvel ezen esemény előtt is szövetségesei voltak „a fekete tenger körül lakó kunok“ Oscold és Dir orosz kievi fejedelmeknek konstantinápolyi hadjáratukban, mint ezt a „Stepennaja Kinga“ szerzője 866-ra írja (Petropolitana Collectio VI. 366. l. Katona i. m. 68. l. Pray Dissert IV. 79.) hogy pedig ezen kunok vagy kazarok a kievi fejedelem felhívását követték, annál valószínűbbnek látszik, mint-hogy így alkalom nyílt nekik megboszulni magokat elszakadt és a magyarokhoz csatlakozott testvéreiken. Mindezt tehát nagy valószínűséggel állíthatván, nem képzelhető ok, miért ne lehetne elfogadnunk a Névtelennek hiteles, és semminemű más hiteles emlékkel nem ellenkező, elbeszélését.

A mit pedig Szabó Károly az általam védett állítás ellen felhoz, hogy „Konstantin khazar kabarjainak és névtelen jegyzőnk kunjainak ugyanazonosságát ez utóbbinak előadásából bebizonyíthatni, (az által, hogy) ugyanazon földön, melyen jegyzőnk szerint az Árpáddal bejött kunok megtelepedtek, több oly helyneveket találunk, melyek mindmegannyi bizonyosságai annak, hogy e vidéken valaha Khazar — népség lakott,“ nem nagy nyomatókú ellenvetés. Miután ugyanis e sorok t. írója maga is elismerte, hogy a kun és kozár elnevezés egyértelmű; abból ha a Névtelen szerint a hét kun vezér egyikének vagy másikának Árpád által adományozott földrészekben, kozár, kozárd, Nagy-Kozár, Kis-Kozár, Rácz-kozár és hasonló nevezetű helységek léteznek mai napig, abból csak az következik, hogy a Névtelen kunjai valóban kozárok voltak és semmiképen nem az, hogy Konstantin kabarjai és a Névtelen kunjai azonosak, mit sem Konstantin, sem a Névtelen, sem más bár minemű emlék adataiból okadatolva következtetni nem lehet; az sem állhatván meg, mit egy más helyen mond, hogy ezen ugyanazonosságra nézve „törvényvizsgálóink közértelemmel meg-egyeznek;“ miután Szalay (Magy. tört. I. 11. l.) Jaszay (I. m. 289.) Névtelenünk előadását e pontban is elfogadják; Fessler pedig a hét kun vezérnek Álmoshozi csatlakozását Kiev alatt a Névtelen nyomán (i. m. I. 239. l.) és a kabaroknak a magyarokkai egyesülését Etelközben Konstantin nyomán igtatja elbeszélése szövegébe, (i. m. I. 244. l. v. ö. a) jegyzet); ha csak ezeket történetvizsgálóink gyűlésében szék és szavazatra érdemeseknek nem itéli. — „A honnan — folytatja Konstantin — a Kha-

sodik a *Nyék*, harmadik a *Megyer*, negyedik a *Kürtgyarmat*, ötödik a *Tarján* nemzetsége, hatodik *Gyénáh*, hetedik *Kara*, nyolczadik Kaza.“¹⁾ —

Alig egészíték ki az őseinkhez csatlakozott kabarok, a magyar hadsoroknak a lebediai besenyő vereség okozta hiányokat, midőn harczvágyuk által ösztönözötten mint idegen fejedelem szövetségesei dicsőséges részt vettek egy oly háborúban, mely következményeiben nemzetünkre nézve közvetlenül szerencsétlen, közvetve azonban a legszerencsésebb vala.

VI. bölcs Leo volt a keletrómai birodalomnak császára, midőn kedvese, Zoe, atyjának Zautrasznak egy Mu-

zarok nyelvére is megtanították azon turkokat, és maig is ugyanazon szójárást használják (t. i. a khazarok) de tudják a turkok másik nyelvét is;“ miből Szabó K. igen helyesen következteti, hogy a kabarok és magyarok nyelve egymástól csak szójárásilag különbözött. (Akad. Ért. 1860. 128. 132.) „S mivel a háborúban a nyolcz nemzetség erősebbjeinek és vitézsebbjeinek mutatkoztak a háborúban előljárni és nemzetségeik elsőnek választottak. S egy fejedelem van köztök, t. i. a kabarok három nemzetségében, ki mai napig is van.“ Ezen idézet első pontja nagyon is magán viseli az ön nemzetének kedvező khazar tudósítás s így részrehajlás bélyegét. A hadban előljárást ugyanis Bartal (Commentarii I. 77. s. k. l.) bizonyítása nyomán nem a magyarokét föllülmuló erejük vagy vitézségöknek kell tulajdonítanunk, hanem azon, valamint a hunok és avarok, úgy a magyaroknál is gyakorlatban volt törvényes szokásból kell megmagyaráznunk, mely szerint ők fegyverrel meghódított alattvalókat vagy a nemzethez egyezkedés és önkényes hódolat utján befogadott idegen elemeket a csatákban előharczolásra kényszerítették, a második pontból meg az következn, hogy miután a kabarok egy, a magyarok pedig hét fejedelem alatt állottak, a magyar haderőt a kabarokénál hétszerre nagyobbannak számíthatjuk, mely arányban találhatjuk maig is körülbelül a palócz — régi kun — szójárás követőit hazánk többi magyar ajkú lakosaihoz.“ Akad. Ért. 1860. I. 133—4. l.

¹⁾ De administ. imperio. 40. f. „A kabarok és turkok nemzetségeiről. Ezen nyolcz nemzetség elnevezéseinek leghelyesebb és leghelyesebben okadatolt magyarozatát Szabó K. adja Uj Magyar Muzeum 1852. XIV. f. 827—852. l.; felsorolván egyszersmind illető helyeikben azon helyneveket is, melyek ezen elnevezések emlékének napjainkig fentartották.

Vannak — közöttök kiemeljük Fesslert (i. m. I. 244. a.) — kik azon hiedelemben vannak, hogy az itt Konstantin által felsorolt 8 törzs elnevezésére, a kazar 8 nemzetségnek neve, mi azonban hogy nem áll, a fejezetnek czime „A kabarok és turkok nemzetségeiről“ is bizonyítja.

zikosz nevű herélt szolgája, némely nyerészkedő hellen kereskedővel megbarátkozva, ezek, közbenjárása által a bulgároknak Thessalonike városábani kereskedelmét megrontották, a bulgárokkal kereskedés közben gazul bánván. A bulgárok mindezekről értesitik Szümeont a bulgár fejedelmet, ki ez ügyben előterjesztéseket tesz Leo császárnak, azonban eredmény nélkül; miért is Szümeon harcra készülvén, Leo Krenetesz parancsnoksága alatt sereget küldött ellene. Ütközetre kerülvén a dolog Makedóniában a görög sereg visszaveretett, a halottak között több előkelővel Krenetesz is fődvén a csatatért. Látván tehát Leo, ki ugyanakkor az arabokkal is viselvén hadat, hogy önmaga Szümeonnal sikeresen megvívni nem képes, Niketasz Szkleroszt küldé 888-ban ¹⁾ hajókkal a Dunán a turkokhoz azon megbizással, igyekeznék őket ajándékokkal Szümeon ellen háborúra birni. Ez tehát összejövén Árpádész és Kurszaneszszel ²⁾, miután azok a háborúra ráállottak, túsokat vett tőlök s visszatért a császárhoz. Ez mindazonáltal még egyszer kísérté meg békésen intézni el a viszályokat. Szümeon azonban értesülve arról, hogy szárazon és tengeren küldetett ki ellene sereg, cselet gyanitva börtönbe vetteté a követet. Erre tehát kiütött a háború. Mig Szümeon Nikeforosz Fokasz seregei ellen indult: a magyarok Liuntin, Árpád fiának, vezérlete alatt átkelvén a Dunán egész Bulgáriát pusztították. Meghallván Szümeon, a magyarok ellen indult; megütköztvén azonban velük, megveretett, s Presztlabonig (a mai Presztova szorosig a Balkán hegylánczban) üldöztetvén, csak nagy bajjal sikerült neki seregei romjaival Distra (a mai Silistria) várába menekülni; a magyarok pedig visszatértek országukba. S a magyarok

¹⁾ Hogy ezen háború valóban 888-ban viseltetett és pedig még Etelközből, Katona s mások ellen, kik ezt 892—895-re helyezik, midőn őseink Magyarországnak egy részét már elfoglalták volt, kivivta és minden kételyen felül helyezte Szabó K. Uj Magy. Muzem „A bolgár magyar háború 888-ban 1852. IX. 515—532. l.

²⁾ Hogy ezen Kurszanesz alatt a Névtelen és krónikáink által is említett Csörsz vezért kelljen érteni, kimutatta Szabó K. i. h. 519. l. 3) jegyzet.

követelték a császártól: küldjön hozzájuk s vegye meg bolgár foglyaikat, mit a császár meg is tön.

Szümeon az alatt békéért könyörgött követe által a császárnál, melyre ez hajlandó lévén a béke alkudozások bevégezésével Leo Khoiroszfakteszt bizta meg, a görög seregek parancsot kapván seregeikkel a bolgár tartományokat odahagyni. Szümeon csak ezt várta, s alig érezte magát biztosságban Leó császár követét bilincsekbe verte, s minapi vereségét a magyarokon megboszulandó, követeket küldött a patzinakitákhoz őket a magyarok megsemmisítésére szövetségre híván fel. Midőn tehát egy időben a magyar sereg zöme egy hadjáraton távol volt hazájától ¹⁾ Szümeon bolgár sereggel és patzinakita szövetségeseivel reájok ütven, családjaikat tökéletesen megsemmisíté és az országuk őrzésére hátra hagyott sereget csuful megverte.

És midőn a győzedelem koszorúzott magyar sereg zsákmánynyal gazdagon megrakodva kettőztetett léptekkel sietett hon hagyott családjai körébe, a vizközi haza határait átlépve, mindenhol a vad ellenség pusztításainak jeleit: füstlő romokat, elgázolt legelőket, földült falvakat, s a kedvesek véres hulláit találta: a megmenekült csekély számu rokonokat összeszedve isten-hozzádot mondott az elpusztult honnak, és ismét nyugatnak vevén utját, megindult Attila örökségének megszerzésére. ²⁾

¹⁾ Ujabb íróinknak nagy része azon hiedelemben van, hogy ezen hadjárat alatt a 892-ben Szvatopluk ellen mint Arnulf szövetségesei viselt háború értendő; ezen föltevés ellenben nemcsak a Konstantin által használt (ταξείδον = hadjáratocska) kicsinyítő szó által czáfoltatik meg, hanem ellenkezik egyszersmind az események helyes chronologicus rendjével. V. ö. Szabó K. id. értekezését.

²⁾ Theophanes Continuator, Georgius Monachus, Symeon Magister, Corpus Scriptor. Hist. Bizant. Ex recog. Imm. Bekkeri Bonn. 1838. 357. 701. 849. l. Összevetve Konstantinnal De a ministr. imp. 40. f. és Nestorral Russische Annalen Schlözer III. 243. l. V. ö. Szabó Károlynak többször idézett értekezését a bolgár-magyar háboruról.

Buday Ezajas (i. m. I. 72. l.) és Kállay (Kazár magyar kapcsolatok Uj Magyar Muzeum II. év VII. f. 213. l.) szerint a magyarok Etelközből nem nyugat felé, mint mi állítjuk, hanem kelet felé vették utjokat, s a Konstantin által említett négy folyó közötti tartományban telepedtek meg, Stritter hibás fordítása után azon hiedelemben, hogy Konstantin a magya-

IV.

Megindulva tehát, mint mondók, éjszaknyugat irányban kezdték meg utjokat, rövid vándorlás után 888-ik év végén, vagy a következő elején Ruthenia, fejedelmi székvárosa, Kievnnek falai alá értek. Értésülvén a fenyegető veszélyről, félelem szállotta meg a ruthén vezéreket, hallván, hogy a félelmes haddal közeledő nemzet feje Álmos, utódja Attila, Isten ostorának, kinek őseik hodolatjelül évi adót fizettek. De daczára ezen félelemnek előkelelők tanácsában végzéssé lön: „hogy hadat indítsanak Álmos vezér ellen és készebbek lennének harczban meghalni, mint sem tulajdon országukat elveszítsék és önkénytelen alattvalóivá legyenek Álmos vezérnek.“ De önerejükben még sem bizván tökéletesen, követeik által segítségül szólíták fel régi szövetségeseiket, a kunokat, kik is hatalmas sereggel közeledének Kiev védelmére hét vezér alatt, kiknek nevei a Névtelen szerint: Ed, Edömér, Ete, Böngyér, Acsád, Vajta, Ketel. Ezekkel megerősödvé Álmos serege ellen indult a kievi fejedelem. Álmos vezér pedig hadirendbe állítva vitézeit, őket felbátorítandó és buzdítandó ily szavakat intéze hozzájuk: „Scythák! bajtársaim hős férfiak! Emlékezzetek utrakeléstekre, midőn azt mondtátok, hogy földet, melyen lakozhassatok fegyverrel és haddal fogtok keresni. Ne döbbenjete meg azért a ruthenek és kunok sokaságán, kik ebeinkhez hasonlítanak. Mert a kutyák, mindjárt, hogy uraik szavát hallják nemde meg-

roknak mai hazánk előtt három lakát különbözteti meg: Lebediát Etelközt s a négy folyó közötti tért, mi azonban nem áll, miután Konstantin azon négy folyó által csak az etelközi tartományt akarta közelebről meg határozni, mint ez teljes szövegének figyelmes olvasója előtt nem titok. B. Jósika M. a „Magyarok ős történelme“ (Pest 1860. 3. k.) classicus írója nem különbözteti meg ugyan a most említettekkel őseinknek három lakát, és mégis igen különös irányban vezeti őket mai hazánkba. Szerinte (III. 226. l.) ugyanis Etelközből kiveretve nem nyugat, hanem iukább kelet éjszakknak vették utjokat, s hosszú vándorlás után érkeztek csak ezen irányban a Volgához, s ezen folyón, valamint a Dnieperen átkelve, a Névtelen által leirt uton mai hazánkba. Ezekre csak azt jegyezzük meg, hogy ezen előadás sem külföldi sem hazai emlékeinken nem alapszik, és hogy föltötte hihetlen, mikép őseink Etelközből, kiindulva retrogad irányt választottak volna.

félemlenek? Mert az emberség nem a nép sokaságában, hanem a lélek erejében áll. Vagy nem tudjátok-e, hogy egy oroszán sok szarvast megfutamtat, a mint egy bölcs mondja. De ezeket mellőzve mondom nektek: ki birt ellenállni Scythia vitézeinek? nem scythák szalasztották-e meg Darius perzsa királyt, s így az rémülten s nagy csuful futott Persiába s elvesztett ott nyolczvanezerembert. Vagy nem scythák vágták-e le Cyrus persa királyt háromszáz harmincezer emberével? vagy magát nagy Sándort is, Fülöp király és Olympiasz királyné fiát, ki harczolva sok országot meghódított vala, nem szalasztották e meg a scythák csufosan? Azért is serényen és vitézül harczoljunk ellenök, kik ebeinkhez hasonlítanak, és csak ugy féljünk sokaságuktól, mint a legyek sokaságától.“ Erre megkezdett a harc, melyben a magyarok vitézsége a rutheneken és kunokon fényes győzedelmet aratott. A Kiev falai mögé menekült sereget, egész a falakig üldözik a magyar csapatok, és „Álmos vezér és vitézei — a kunok tar fejéit, mint a nyers tököt ugy aprítják vala. A ruthenek és kunok vezérei pedig a városba bemenvén, a scythák merészségének láttára, mint a némák úgy elhallgattanak.“¹⁾

Álmos tehát seregeivel szertekalandozván a vidéken, azt hatalmába kerítette, és hogy Kievet is megadásra bírja, azt ostromolni kezdé. De csak hamar átlátták a beszorított ruthen és kun hadvezérek helyzetük tarthatlanságát, köveket küldöttek tehát a magyar főhadiszállásra a vezérektől békét kérendők; kik is ezt megadni és uraikat székeikben meghagyni készeknek nyilatkoztak, oly feltételek alatt; ha a vezérek és előkelők fiaikat tuszoknak adják, évenkint tizezer márka aranyat fizetnek s ezen felül eleséget, öltözetet, s más szükségest adnak; mely feltételeket a ruthenek vezérei elfogadták, kérvén őket egyzsersmind, hagynák el országukat, s vonulnának inkább a Havas erdőn túl Pannóniába, Attila tulajdonképeni örökségébe.²⁾ A béke tehát, miután a ruthenek a kívánt tu-

¹⁾ Névtelen VIII. fejezet.

²⁾ Névtelen X. fejezet. A Névtelen által itt elbeszéltek igazságát a legrégibb orosz történetíró Nestor is erősíti. „888—898. évben vonulá-

szokat és velök tizezer márkát, ezer lovat, ruthen szokás szerint ékesített nyereggel és fékkel, száz kun gyermeket negyven teherhordó tevét, menyét és nyest bőrt száma nélkül és sok más számtalan ajándékot küldöttek, megköttetett.

A hét kunvezér pedig Álmos vezér kegyessége látára „lábaihoz borulva önkényt meghódolának mondván: E mai naptól fogvást urunkká s parancsnokunkká választunk utolsó izziglen, és hová szerencséd vezetend, oda követtünk.“ S kölcsönösen lekötelezvén magukat egyesültek a magyarokkal, valamint sok orosz is csatlakozott akkor hozzájuk, kiknek maradéka mai napig különböző helyen lakik Magyarországbán. ¹⁾

Megindulva tehát Kiev alól, s kievi ruthenek kalauzolása mellett, a mai Volhynianak székvárosa Lodomerhez érkeztek, melynek vezére és előkelői országuk határáig Álmos vezér elébe jöttek, hol is becses ajándékokkal kedveskedtek neki. Ez székvárosát önként megnyitá és Álmos három hétig tartózkodott ott seregével a békés érzelmű lodoméri lakosoknak kétségkívül nem nagy örömére. ²⁾ Har-

nak el — így ír — a magyarok (Ugry) Kijev mellett egy hegyen túlra, melyet most magyar hegynék hívnak: a Dnieper mellé jövének és sátrakba szállának. — Kelet felől jövének s nagy hegyen nyomultak keresztül, melyet most magyar hegynék (gory Ugorskija) hívnak (érti a Kárpátokat). S elkezdének az ott élő volochok s slovenek ellen harezolni, mert ott előbb szlovének ülének, s volochok foglalták el a slovén földet. Azután a magyarok elkergették a volochokat s együtt ülének a slovenekkel, kiket maguk alá vetettek s ettől fogva azon földet Magyarországnak nevezik.“ Nestors Russische Annalen von A. L. Schlözer III. 107. l. Az ezen sorok előtt álló 888—898. csak azt jelenti, hogy Nestor ez évekre ezen kívül semmi más emlékezetes eseményt nem tudott s igen valószínű, hogy ő ezen esemény idejét az annak megfelelő 888. évszámmal feljegyezte, minthogy más forrásainkkal összevetve ezen eseményt ezen évre is helyezniünk kell. Hogy Nestor a kieviek megvertetéséről, ostromáról és a megkötött békéről említést sem tesz, nem esudáljuk, mivel az azonkori történetírás még nem emelkedett a tökély azon fokára, hogy mogtagadva az önszeretetet, a nemzetére nézve nem épen fényt és dicsőséget vezető eseményeket is hiven feljegyezte volna. V. ö. Akad. Ért. 1860. 131. l.

A Kievi eseményekről említést tesznek hazai krónikáink is.

¹⁾ Névtelen IX. fejezet.

²⁾ Névtelen X. fejezet. Számosak — jegyzi meg e helyre Szabó

mad héten pedig tuszokat véve a fejedelem és az előkelők fiai közül és mind ő, mind előkelői a fejedelem által fényesen megajándékozva, kivonult Álmos, s negyed héten Gallicziában választá pihenő helyet. Értésülvén ezen tartomány fejedelme Álmos megérkeztéről ajándékokkal és tuszok adásával igyekezett Álmos jó indulatát megnyerni, neki fővárosát is megnyitván. Itt egy hónapig megpihenvén, ez azon sürgető kérelemmel járult Álmoshoz, hagyná el országát és szállna Pannóniába, kidicsérvén földe jeleségét és termékenységét. A magyarok tehát a gallicziaiakkal békét és szövetséget kötve, amazok vezére kétezer íjászt és háromezer parasztot küldött a magyar sereggel, kik nekik a kárpátok rengetegein át utat készítenének; és megindulva a halicsi földről rövid utazás után az ezen tartományt mai hazánktól elválasztó határhegyekhez, a Kárpátokhoz értek, melynek magaslatairól végre üdvözölhette Álmos ősei örökét, és nagy előde Attila birodalmának boglárát. ¹⁾

Miután a magyar vezér, itt elfoglalandó birodalma határain, Attila hunjai a székely föld bérczei között fennmaradt utódjainak üdvözlő és hódoló követségét fogadta s azokat a nemzetest tagjának elismerve, hat kőtáblával, melyeken alkotmányunk alapja, a vérszerződés pontjai valóának följegyezve, megajándékozva, hazabocsátá; ²⁾ átkelt

K. — az Oroszi, Oroszfalu nevű helységek. Igen hihető, hogy ezek közül több a magyarokkal bejött oroszoktól veszi eredetét. Jegyzőnk alább (LVII. f.) csak az egy mosonymegyei Oroszvárról szól, melyet a magyarokkal bejött oroszok Árpád fia, Zsolt idejében építettek. Béla k. névtelen jegyzőjének fordítása 16. l.

¹⁾ Hogy őseink ezen uton érkeztek mai hazánkba, a hiteles Névtelen állítása más hiteles emlékek adataival nem ellenkezvén, kétségtelen. Világos tehát, hogy tévedésen alapszik mindaz, mit hazai krónikáink (L. Thuróczy II. 2. 3.) és Ranzan (Epitome Rerum Hung. Index VII.) Bonfin és ezek után mások állítanak, hogy a magyarok Kiev mellett elvonulva elsőben is Erdélybe érkeztek, ezen előadással számos sületlen mesét, a hét várról, Dézs városa nevének eredetéről, a Svatoplukhoz küldött fehér lóról sat. összekapcsolván. Hasonlókép egészen alaptalan némely újabb író azon véleménye, hogy a magyarok Etelközből kiveretve, egyenesen a mai Oláhországon át jöttek hazánkba, azon hiedelemben, hogy ez Konstantin előadásából következik, mi nem áll.

²⁾ A Sándorféle csiki székely krónika. Székely nemzet Constitutioi 281. l.)

a Kárpátokon — valószínűleg a mai vereczkei szoroson, — s megszállva az ungi részeket és azon helyet, melyet legelsőben elfoglaltak, „*Munkás*-nak (a mai Munkács) nevezék „mivel hogy igen nagy munkával jutottak a földre, melyet magoknak óhajtanak vala. És a hosszú ut fáradalmait ki-pihenendők negyven napig maradtak ott, mialatt a körül-lakó slávok, a magyarok megérkeztenek pusztá hirétől meg-félemlítve, önkényt meghódolának. ¹⁾

Midőn őseink 889-ben Krisztus születése után ²⁾ mai hazánk határaihoz érkeztek, Pannóniát különféle elemű, de többnyire sláv eredetű népek lakták, külön fejedelmek s gyakran idegen gyámság alatt. Így a Duna és Tisza között elterülő termékeny síkságot, már régebben elfoglalta volt Kean bolgár fejedelem, itt egy az orosz és lengyel határokig terjedő birodalmat alkotva, melynek fejedelme ekkor *Zalánnak* hivatott, sláv és bolgár népek felett uralkodva, szoros és tán alárendelt viszonyban a nagy Bolgárország fejedelméhez. A Maros és Szamos között egyrésztől a Tisza és a Magyarországot Erdélytől elválasztó bércek között másrésztől, fekvő tartományt hajdan Marót fejedelem foglalta el, kozár népeket telepítve e vidékre, kiknek fejedelme, ez időben, szintén *Marót* vala, a magyarok által, gúny és megvetésből *Mén-Marótnak* neveztetve mint-hogy — ugymond a Névtelen — több barátnőt tart vala.“ A

¹⁾ Névtelen XII. fejezet.

²⁾ Hogy őseinknek mai hazánkban megjelenését valóban a 889-ik évre kelljen tennünk, mint láttuk, mind a helyes és észszerű Chronológiával, és minden más hiteles és helyesen följegyzett adattal szépen megegyezik. Így a bolgár-magyar háborút a görög írók szerint 888-ra, és miután Etelközből kiűzetésök közvetlenül ezen háború után történt, ugyanezen évre, valamint a magyaroknak Kiev melletti elvonulását is ez évre kell tennünk e szerint tehát Pannóniába a következő évben u. m. 889-ben kelle megjelenniök, mit Reginó apát (Chron. Libro II. Pistori Script. Rer. Germ. I. 89. l.) Cremonia Luitprand (Hist. de rebus Europae Lib. I. Cap. V.) Aventinus (Annalium Boicorum Libr. IV.) valamint némi tekintetben Hermanus Contractus is megerősít. Végre megegyezik ezen évszám Névtelenünk időszámításával is, ki a magyaroknak Ázsiából kivándorlását 884-re helyezi, mely évhez ha hozzáadjuk a Lebediában 3, az Etelközben 1, és a vándorlás és közben eltöltött 1 évet, a magyarok Pannóniába érkezését valóban 889-re kell tennünk.

Marostól Oroszváraig római eredetű keverék nép lakott, melynek fejedelme *Glád* oláh vezér volt. Végre a Dunán túl a Vág öntözte fölvidéken, még a magyarok bejövetelkor is Svatopluk unokái voltak a Nagy-Morvaország név alatt ismeretes hatalmas birodalomnak urai, mely azonban ekkor már hanyatlásnak indult, mint minden nagyszerű mű, melyet a hódító fölénye összetart ugyan, de elmulasztva az egyes részeket összeenyvezni, halála után törpe utódok ügyetlen kezében, egyes részeire feloszlik: ugy ezen hatalmas sláv birodalom is a nagy Svatopluk éretlen unokáinak egymás között kiütött egyenetlenségei, viszályai és versengései következtében már végfelfozlásához közel állott. ¹⁾

A pihenésre szánt negyven nap elteltével Ungvár alá vonult a magyar sereg, melynek szláv parancsnoka Laborcz megszökött, és Zemplén várába sietett, utközben azonban az utána száguldó magyar csapatok által elérve elfogatott s azon folyó mellett felakasztatott, mely tőle még mai napig is Laborcznak (Zemplén és Ung között) nevezetik. A parancsnokától megfosztott erőd csak rövid ideig tarthatta fen magát, és bevonulván a magyarok „a halhatatlan istennek nagy áldozatokat tőnek, és négy nap lakomázának. ²⁾

És itt, miután az ősz Álmos végperceit közeledni látta, tanácsot tartva a nemzetséggfökkel, azok beleegyezésével, minden hatalmát fia a hőslélkű Árpád kezeiben őszpontosítván, a *nemzetnek* már Etelközben megválasztott vezérét és fejedelmét, a már elfoglalt és még jövőben elfoglalandó *hazának* is fejedelmévé választatá; és örömmel tapasztalván anyja jóslatának már már közelgő beteljesedését, röviddel ezután meghalt, mielőtt még látta volna fiának és nemzetének nagyságát és dicsőségét, mielőtt, mint hajdan az ótestamentomi nagy népvezető, az ígért földére belépett volna. ³⁾

¹⁾ V. ö. Névtelen XI. fejezetét.

²⁾ Névtelen XII. fejezet.

³⁾ A Névtelen összevetve krónikáinkkal. Tán helyén lenne itt őseinknek ezen kori állami és családi életéről szólni, azoknak akkori műveltségét néhány vonással lerajzolni, ez azonban egy terjedelmes mun-

És így tehát megvolt téve az első lépés azon nagy mű végrehajtásához, mely új hazát szerze Árpád nemzetének, hol ez a négy folyam öntözte és három bércz árnyékolta e szép országban biztos léptekkel halad előre a művelődés szép ösvényén nemzeti és világhivatásának szép célja felé, mely nem egyéb, mint közvetítő lenni a kelet bárdolatlansága és a nyugat műveltsége között, megakadályozni a kelet bárdolatlanságának elterjedését nyugaton, és a nyugat elsatnyulását keleten, a civilizáció áldásait átiszivárogtatni keletre, és a kelet erőteljességével felfrísíteni a nyugat erőtlenységét; hol mint a koszorús dalnok zengé: „annyi balszerencse közt, s oly sok viszály után, megfogyva bár, de törve nem: *él magyar e hazán!*“ — —

Frankl Vilmos.

A FÖLDKÖZI TENGER TERMÉSZETTANI TEKINTETBEN

Dr. Böttger nyomán.

Ha valami újjal áll elő az ember, rögtön az a kérdés merül fel minden oldalról: „Minek ez nekünk, mi szükségünk van nekünk erre“? A tudós Brassai elébe is ez az ellenvetés tornyosult, midőn az 1857. évben megjelent „*Budapesti Szemle*“ I. kötete 2-ik füzetében a tengert mint a természettan tárgyát Maury kitünő s a maga nemében páratlan s általam is birt munkája nyomán (*Physical Geography of the Sea*) röviden megismertette. A tudós Brassai értekezése tudtomra elszigetelve áll a magyar irodalomban, a minek oka nem csak abban rejlik, hogy mi szárazföldi nép lévén a tengerrel nem sokat törődtünk, hanem abban is, hogy a tenger tudománya maga is egészen új szülött, s mint Brassai magát kifejezi, „tengert tárgyaló ismeret anyag s ismerethalmaz igen is volt már és

kának képezvén tárgyát, mindezekről joggal fölmentve érezhetjük magunkat, egyszerűen oda utalva a szíves olvasót. „A magyar nemzet műveltségi állásának vázolata az első fejedelmek korában sat.“ Pest, 1861.

tömérdek ez előtt is, de a hajós naplók és logkönyvek tömkeleges zsibkamrájából Maury kapitány hozá elő a tenger tudományát.“ Midőn tehát én azon, ujságánál fogva érdekes feladatra vállalkoztam hogy a középtengert Böttger kitünő műve nyomán ¹⁾ természettani tekintetben megismertessem, részemről szintén nem mellőzhetem azt az ellenvetést hogy „mi közünk nekünk száraz belföldi embereknek a tengerrel,“ a mely értekezésem érdekességét nem csekély mértékben csökkentené s a melyet e miatt az igen tisztelt Brassai is legelső helyen megoldani ügyekezett, néhány talpraesett észrevétellel csakugyan alaposan indokolván, hogy mi közünk nekünk a tengerhez. Azokon kívül, a miket e tekintetben Brassai mondott, nekünk a természet-tudományok és földisme összefüggéséből merített újabb indokaink vannak, a melyek erejénél fogva bátran állíthatjuk, miszerint a tenger, különösen pedig a középtenger ismertetése által hézagot pótolunk nemzeti irodalmunk, nevezetesen a természettudományok körében. Addig is, míg az értekezés folyama szavainkat igazolná, engedje meg a tisztelt tudós olvasó, hogy e jögezimmél fogva igényt tartunk becses figyelmére.

II. A közép vagy földközi tenger a földismei fürkészetnek a legrégebb időktől fogva oly gazdag érdekes és oly jelentékeny tárgyat szolgált, miszerint e tengerre vonatkozólag számos munka jelent meg; azonban e művek egyike sem meríté ki e nagyszerű tárgyat, s egyik sem képez teljes egészet. Böttger, fenérintett művében a középtenger teljes és kimerítő leírását kísérté meg. Körülbelől húsz év óta folytatott földirati tanulmányai, s végül a földközi tengeren tett utazásai s roppant olvasottsága e téren, kezeskednek róla, hogy a legnagyobb 8-ad rétű 610 lapot tevő mű a középtenger minden viszonyait lehető kimerítőleg ismerteti meg.

Böttger művével, mely a középtengert illetőleg hasonlíthatlanul rendszeresebb és kimerítőbb, mint Maury-nak a

¹⁾ Czime: *Das Mittelmeer. Eine Darstellung seiner physischen Geographie* von Dr. C. Böttger, Professor am Gymnasium zu Dessau. Mit 6 Karten und 4 Holzschnitten. Leipzig, 1859.

világtengert ismertető s fenemlitett könyve, szemben, sajnálattal kénytelenítettünk bevallani, hogy sok oldalról igénybe vett időnk és helyünk értekezésünket oly keskeny határok közé szorítják, melyek között Böttger terjedelmes műve csak mint szerény, legfeljebb mint érdekes kivonat jelenhet meg. A fenforgó fogyatkozásokért némileg kárpótolni fogják a t. olvasót az ezen értekezéshez mellékelt rajzok, melyek a dolog lényegét érintik.

A mi értekezésünk tárgyát általában illeti, valamint Europa, mindamellott hogy földünk legkisebb világrésze, mégis a legelső történelmi időszakok kivételével sok tekintetben a műveltségi élet legfontosabb s közép földrészévé lön s az is maradt, úgy a közép vagy földközi tenger aránylag keskeny volta mellett is a legnagyobbszerű világesemények kiindulási pontjává lön. A földközi tenger partjain terült el a négy világ birodalom, az assyriai, a perzsa, a görög s a római birodalom. Minden vallási s majdnem minden művészi képzettségünk, majdnem minden, a mi a vadak fölé emel bennünket, a földközi tenger partjairól jött át hozzánk. Mert *hatalmas a tenger ereje* mint Thükidides valahol lelkesülten felkiált. Mert valamint a történelem mint az időben való lét, tér nélkül, a melyben lesz, nem képzelhető, úgy a *víz* nem csupán a természet éltető eleme, hanem a sajtóképi vonzerő a történelemben, a mennyiben a folyamok csatornáin át a víz (a tenger) adott keleten alkalmat a legelső államképződésekre, a görög műveltség felvirágozására s a világot átölelő római hatalom központosítására. A víz nem csak a földtanban és tengeréletben, hanem az állatok és népek történelmében is mint a műveltség fokozatos emelkedésének kezdete a folyam-tartományokból a tengerpartok s innen a földközi tengerhez s ettől az oceán által a világ összeköttetéshez, — jelenik meg. A fejlődés első és utolsó fokozatait mellőzve, a földközi tenger hatalmát és jelentőségét minden oldalról megvizsgálni, azt természettani és történelmi elevensége és mozgékonyságában felfogni és jellemezni, képezi Böttger könyve főfeladatát. Részünkről, a jelen értekezés körében csupán a természettani tekinteteket lehet szándékunk kiemelni.

III. A földközi tenger nevezete alatt általában oly

tengert értünk, melyet legnagyobb részben vagy pedig egészen száraz föld vesz körül; földirati tekintetben pedig ama nagy s önmagában elzárt középponti tengeröblöt értjük, melyet a régiek *Mare internum*nak neveztek, amely a Szentírásban oly nyomatékosan s oly helyesen a nagy tengernek neveztetik, mert az képezi a legnagyobb viziömeget, mely a Szentírás szerzői előtt közelebről ismeretes vala, s mert a régiek előtt mint az akkor ismert két világrész kulcsa a legnagyobb fontossággal birt. A jelenlegi földirati fogalmak szerint a földközi tenger nevezete alatt értjük a tengert egész kiterjedésében dél-Europa Kis-Ázsia és Éjszak-Afrika partjai között a gibraltári tenger-szorostól kezdve a syriai tengerpartokig, ideértve a Márványtengert s az Euxinust (jelenleg a Fekete tengert) s a Palus Meotis-t (jelenleg az azovi tengert). A földközi tengert a vöröstengertől a suezi földszoros, az atlanti oczeántól pedig, (habár mindkettő vizei elegyülnek) a gibraltári tenger-szoros választja el; a földközitenger a fekete tengerrel a Dardanellák s a konstantinápolyi csatorna által van összeköttetésben.

Midőn a világrészünket ábrázoló legjobb és legujabb térképeken a legkisebb részletekig kidolgozott rajzokat a tengerpartoknál megtörni látjuk, midőn a tenger partokon túl a tenger tükre fehér legfeljebb zöldes-kékre festett papír gyanánt tűnik fel, valjon ki nem ohajtana a tenger mélyébe letekinteni s a tenger fenekét is lerajzolva látni? E kívánságra nem csupán a kíváncsiság, hanem egyszersmind a tudományos indokok egész tömege ösztönöz bennünket. Habár jelenleg földgömbünk magaslatai viszonyait szárazföldi téreiben kevés kivétellel megközelítőleg pontosan ismerjük, s habár továbbá tudjuk, hogy a szilárd földkéreg az Oczeán nagyszerű viziükre alatt folytatódik, mégis a földszin szabálytalanságaira nézve egyedül akkor jöhetünk tisztába, ha egyszersmind a tenger egész fenekét minden emelkedései és mélyedéseivel együtt legalább megközelítőleg ismerendettük. Ekkor talán kiderülne, hogy ha a holdnak feltűnőleg magas hegycsucok sajátjai, a mi földgömbünk nagyszerűen mély völgytekenőkben bővelkedik, melyek a tenger színe alatt háromszor nagyobb mélységet

érnek el, hogy sem a legmagasabb hegyek a tenger színe fölött. Csakis a tengeralatti topographia nagyobb kiterjedése mellett lesz lehetséges a tenger-ár és apály, nem különben a tenger-áramlások elméletének alaposabb tárgyalása.

Azonban a tengeralatti térképezés útjában sokkal nagyobb akadályok állanak, mint a légtenger fenéke, vagyis az általunk lakott földszin térképezése útjában. Mindamellet is amaz akadályok nem legyőzhetlenek, sőt e nehéz feladat megoldását némely körülmények még elősegítik. A tenger fenéke ugyanis a földszin folytatása, s a mi a történelmi időköt megelőző sajátképi hegyképleteket illeti, ugyanazon törvényeknek van alávetve, mint a földszinen levő hegyképletek. A tengerfenéknek meg vannak szintén a maga őshegyei, átmeneti képletei, harmadlagos képletei kialudt és működésben levő égő vulkánjai, a tengeralatti hegyek csúcsai, sőt gyakorta egész hegytömegek és hegylánczok majd mint szigetek emelkednek fel a tenger színe fölött, majd pedig mint vak szirtek csekély mélységben lesik a vigyázatlan hajóst, míg némely jelentékeny tengeralatti hegyesúcsok fölött 1000 ölnyi magasságot meghaladó víztömeg honol. Azonban, habár a tengerfenék képződését a történelem előtti vagyis ősi időkben a tenger fölötti szárazföldi képződésekhez hasonlíthatni is, mégis a tengeralatti összes tér az ezredéves korszakok folytában egészen más feltételek, következésképp más változásoknak vala alávetve. Minden oda mutat, hogy a hol vulkáni erők nem működtek közre, e változások, kivált nagy mélységben, nem lehettek oly jelentékenyek, mint légkörünkben. A tenger mélységeiben, hogy csak egy körülményt említsünk, a meleg és hideg közötti éles ellentétek a nedvesség és szárazság közötti változások hiányoznak, ellenben az oceáni vizek folytonos habár lassu lecsapódásából oly elem járul hozzá, mely légkörünkben ily kiterjedésben teljesen hiányzik.

„A légtengerben, ugymond Marteus (Italia, I. 292. 1.) a föld, lég, víz, és tűz ezred évek óta folytonos működést tanúsítanak, a melynek erejével a magoslatokat lehordják, a mélyedéseket kitöltik, s minden évben egy, habár végtelenül csekély lépést tesznek, miszerint a földszinét kiegyen-

litsék; azonban a durvább hordványok visszahagyásával már csak homokot és iszapot hordó folyamok alig hogy a tengert elérték, folyamuk elenyézik, a földrészeskéket le-sülyeszti, a melyeket azután a tengerparti áramlások a parthosszában rétegesítenek. Ellenben a földtől távolabb s nagyobb mélységben a tenger vize oly tiszta, hogy egyes helyeken csak igen jelentéktelen lerakódások jöhetnek létre, s minthogy ott, a hová a lég és fagy nem hat, az idő-járás hatása teljesen megszűnik, annál fogva a tenger fenekén ellenkező tümemény jő létre, tudniillik az egyenetlenség nagyobbodik, mert a nagy mélységek változatlanok maradnak, míg a csekélyebb mélységek még csekélyebbekké lesznek.“

Mindamellett azonban, még most nagy bátorság volna az oceáni medenczék változásait megírni akarni, mint-hogy az eddigi mélység-mérések (Sondirungen) legszorgalmasabb összeállítására is tömérdek hézagot hagy hátra. Maguk a mélységi mérések azzal az előnnyel bírnak a magassági mérések fölött, miszerint nem kell nagy fáradsággal a tengerszínre reducáltatniok, hanem mint negatív magassági mérések támpontjukat közvetlenül a tenger színére helyezhetik. Azonban minden mélység-mérések az igen erős áramlások és ellenáramlások következtében gyakorta nem épen pontosak, s azok eredményei jelentékeny mélység mellett folyvást nagyok. Az ily mérések csakis legújabbban nevezetesen a távirati huzalok lerakása előtt eszközöltettek észszerűbb módon és nagyobb sikerrel, például Dayman hadnagy jeles mélység-mérései.

De, habár a tengerfenék képleteire nézve a széles oceáni vizeken egyedül a mélységmérések adhatnak felvilágosítást, mégis, aránylag oly csekély szélességű s oly sziget-gazdag tengernél, mint a földközi tenger, a tengerpartok közelében azok tulajdonságaiból alaposan következtetni a tenger mélységére. Magas, sziklás szirtek között, mély vizek és kikötőkre alkalmas bevágások vannak, míg alacsony tengerpartoknál leggyakrabban sekélyes vizek vannak s kikötők ritkán találhatók. Ezen és más egyéb sajátságok miatt általában feltételezhető, miszerint az alacsony partok kiterjedésben növekednek, a meredek partok pedig fogy-

nak. A hol az úgynevezett *Zostera marina* vagy szalagforma víz-szij található, ott csekély mélységet várhatunk, mert az ily mélyedésben iszap, homok s több eféle gyül össze, mig végül zátony képződik.

E kevés észrevételekből kiderül, hogy például a Morea körüli tengeralatti térnek mennyire kell az átellenében fekvő afrikai partoktól különböznie. Általában két egymás átellenében fekvő tengerpart között, feltéve, hogy azok valósággal elkülönözött száraz-földhez tartoznak, gyakorta bizonyos képleti ellentét mutatkozik, s ekkor a közöttük elterülő tenger-medence a földképződmény ezen ellentétei között közvetítőül szolgál.

A középtenger fenekének (az úgynevezett *fundus maris*-nak) alkatrészei, néhány valószínűségi következtetés kivételével, sok ideig majd nem teljesen ismeretlenek valának; azonban újabb fürkészetek, kapcsolatban *Marsigli* gróf jeles munkálataival *Provence* és *Languedoc* partjai hosszában, nem különben összefüggésben Dr. *Donati* és *Olivis*nek az adriai tengerre vonatkozó munkálataival, legalább annyit bizonyítanak, hogy ez a tág tengermedence valaha, midőn létrejött, a határos földrészekkel azonos anyagokból állott, s hogy közbenső részei mesterségesen létrejött lerakodványok- és kérgületekkel (*Incrustationen*) teltek meg. *Thrembley* „*Philosophical Transactions*“ című műve 49. kötetében a *Donati* által az adriai tenger természetrajzához mellékelte adatok átnézetét közli, melyek eredménye gyanánt állíthatjuk, hogy ámbár a földközi tenger messze kiterjed, s nagyobb részint megmérhetlen mélységet tüntet fel, mégis az észleletek, melyeket az olasz tudós az egész medence kis részére nézve tőn, oly értékesek, miszerint azokból sok tekintetben az egészre nézve következtethetni.

Donati fürkészei őt legközelebb arra az állításra indították, miszerint az adriai tenger feneké s a határos száraz földrészek felszine között semmi különbség sem létezik.

A tenger fenekén ép úgy léteznek hegyek, völgyek s barlangok, mint a szárazföldön. A talaj különböző rétegekből áll, melyek egymás fölött fekszenek, s a melyekkel a határos szárazföld sziklái, szigetei egyenközösen nyúlnak el.

E rétegek különféle köveket, érczetek, különböző kövületeket, tajtkövet és lávákat tartalmaznak, a melyek kétségtelenül vulkáni eredetűek.

Istria, Morlaccá, Albania s más egyéb határos tartományok szintűgy mint az adriai tenger fenekének azokkal összeköttetésben levő sziklái és szigetei hasonló szemcséű s majdnem mindenütt egyenlő keménységű fehéres márványból állanak. ¹⁾

Ez ama márvány-nem, melyet az olaszok jelenleg *Marmo di Rovigno*-nak neveznek, s mely a régiéknél *marmor Trarugiense* név alatt volt ismeretes.

E nagy márványtömeg, mely a medert képezi, némely helyeken más márvány-nemek által van megszakítva, s igen különböző érczek által kisebb nagyobb mértékben borítva. Igy találhatni például kovaköveket, homokot s kisebb nagyobb mértékben zsiros földrétegeket. A tengerfenék tulajdonságainak különbözősége általában feltűnő. Dr. Donati teljes joggal ezen különbözőségnek tulajdonítja a tenger fenekén különböző mennyiségben találtató növények, és állatok sokféleségét. Némely helyeken növények, és állatok bámulatos bőségben található, más helyeken pedig csak különös fajok, végül másokon sem növények, sem pedig állatok nem található; a tenger fenekén is vannak termékeny és meddő régiók. Ez már abból is kiderül, hogy a tengerben a sziklatalajra emelkedő iszaptalaj, s azután homok következik. Olivi észletei szerint az adriai tenger keleti oldala a hol Dalmátia mészsiklái partjait érintik, legnagyobb részben sziklatalaját is fedezetlenül megtartotta. Csupán kis, *Fossae-knek* nevezett völgyek vannak itt hömpkővekkel (*Geschiebe*), homokkal és iszappal kitöltve, más helyeken alig találhatni itt ott darázkövek (*Tufstein*) állatnövények (*Zoophiták*) és kagyló maradványokból álló vékony borítékot. Azonban a *Sdoba* torkolatánál *Monfalcone* mellett kezdődnek a homok zátonyok, eleinte keskenyen, azután fél mértföldnyi szélességben, később pedig másfél mérföldnyire a tengerbe nyultan. E szilárd homoklera-

¹⁾ A mész tartalmu hegylánczok általi eme szigetképződés kicsinyben különösen az *anconai kikötőn* észlelhető szembetűnőleg.

kodással egyenközösen vegyes szegélylyel menve ebbe át, lágy iszaptalajból álló öv terül el, mely Monfalcone-nél még igen keskeny, folyvást szélesbedik és Anconá-nál negyvenöt mérföldnyire nyulik a tengerbe.

Ezen iszaptalajból az alatta fekvő sziklatalaj egyes csúcsai merülnek fel, mely a velencei halászoknál Tegnué megfogók (Festhalter) név alatt hirsekek, mivel a hálók (valószínűleg a tenger alatti távirdai huzalok is,) rajtok elszakadnak. Egy más iszapzátony a sziklatalaj közepében kezdődik, negyven mérföldnyire keletre Malamoccotól tizenhat ölnyi (Faden) mélységre, s három mérföldnyire szélességben egészen Comacchio átellenébe húzódik. Ez iszapzátony la Fossa-nak neveztetik, mindamellet, hogy hét nyolcz lábnyi magasságban fekszik a sziklatalaj fölött, s keletkezését a fölötte találtató viz nyugalmának köszöni, mivel itt a part és hullámáramlások vízrekesztéke létezik. A homok gyakorta öv gyanánt húzódik a partok körül (igy a Vezuv lábainál is), de ritkán egy mérföldet meghaladó távolra a száraz földtől, s ritkán száz lábnál nagyobb mélységre; a mélyebb helyeket az iszap borítja. Igen mély helyek, különösen ha fölöttük függőleges irányban erős áramlások történnek, csupasz, közönségesen igen vékony agyag réteggel borított sziklatalajt tüntetnek fel.

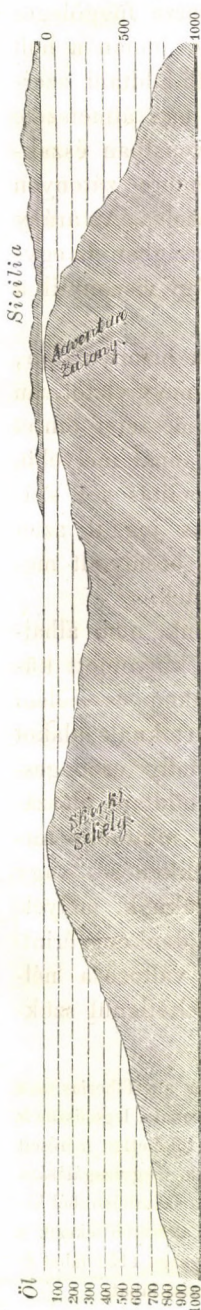
Mindezen észleletek nem csupán a földszíne és a tenger feneke közötti hasonlatosság és rokonságra utalnak bennünket, hanem egyszersmind arra nézve is felvilágosítást nyújtanak, hogy miért vehető észre oly nagy különbség a földön talált tengeri ásadékok (Seefossilien) elosztására nézve? Ez egyenlőtlenségek magyarázatát Böttger, a tengerlakók és tengeri növények elosztásáról szóló fejezetben adja, a melyről ha csak lehetséges, ezen értekezés folytában mi is emlékezni fogunk.

IV. A középtenger mélységei. A földírók, miután a partok körrajzait jól megvizsgálták, a földközi tengert, mint tudva van, három nagy medenczére oszták; e hydrographiai beosztás, ha a tenger alatti helyrajzot (Topographie) a mennyire az, az eddigi mélységi méretek folytán előáll, követjük, teljesen igazolhatik.

A Gibraltari útszoros jelöli a nyugati medencze kez-

detét, a mely majdnem feneketlen mélységbe esik, s egészen a tenger középső részeig terjed ki, a hol egy más útszoroson át hullámzik, s a nagyobb részben még ki nem puhatolt levantei medenczébe esik. Smith nagyértékű művében ¹⁾ panaszolja, hogy e meglepő tényt nem vizsgálhatta meg oly pontosan, a mint óhajtott volna. Azonban mindenek előtt figyelemre méltó és rendkívül fontos marad egy tengeralatti fensik (plateau) felfödözése, vagy inkább meghatározása, mely fensiknek Smyth „Adventure zátony (Bank)“ nevet adott s a melyen majdnem Siciliától kezdve egész Tunis-ig kissé görbülő összefüggő vonalon mérséklett mélységet talált ²⁾; e fensik legmagasabbra a Skerki-sziklákon emelkedik, a melyekben Smyth a jelenleg már elmosódott s a tenger tükre vagy színe alá süllyedt s Virgil által emlegetett Arae-sziklákat akarja felismerni.

Egyébiránt ez a telfödözés a hajózásra nézve nem nagyjelentőségű, a mennyiben valósággal veszélyes, csekély mélységű helyek nem vétettek észre. Ugyan is, ámbár helylyel közel 30—90 ölnyi mélységű helyekre, sőt a zátony középpontjau még ennél is sekélyesebb helyekre talált, mégis a középpont mindkét oldalán viszont 140, 157, és 260 öl mélységű sőt oly helyek is valának, a hol 190, és 230 ölnyire sem találtak fenékre. Az „Adventure zátony“ ³⁾ e mély barázdából fejlődik s aránylag sekélyes fen-



¹⁾ The Mediterranean. A Memoir Physical Historical and Nautical by Rear-Admiral William Henry Smyth etc. London, F. W. Parker. 1854.

²⁾ A tenger alatt Európától Afrikáig még most is egy szalagvonul végig, úgymond Strabo.

³⁾ E zátony, nevét az Adventure hajó után nyerte.

síkot képez, mely számos helyen kedvező horgony-talajt nyújt, s e mellett halakban gazdag. E tenger-medenceze függőleges átmetszete Palestinán át a Jordan völgyeig s onnan a holt tengerig ¹⁾ keleti végén bizonyára rendkívüli földtani szerkezetet tüntetne fel. A középső rész egy más átmetszete kétszáz negyven angol mértföldnyi hosszú vonalban északnyugatról délkeletnek a Skerki és Adventure zátonyon át az 1-ső sz. a. mellékelt ábrában van ábrázolva. Az arány ezen ábrában úgy áll mint harmincz a hosszúságban az egyhez a mélységben. (Vagyis a hosszúság úgy viszonylik a mélységhez mint 1:30-hoz.)

Mig tehát Sicilia szárazföldi szigetnek bizonyul be, az egész Corsica és Sardinia mindenütt oly mély víztől van körülvéve, miszerint egészen pelagikus természetet tüntet fel, s e mellett a földközi tenger általában annál mélyebb, minthogy a hasonló tengerekkel összehasonlítás s a száraz föld közelsége azt sejtetik, hogy teljes joggal azon gondolatra vetemedhetni, miszerint mélyen besülyedt medenczéi részben vulkáni örök által képezettek.

Ha a földabroszra egy pillantást vetünk, nem álhajjuk meg, hogy ne csudálkozzunk azon igen kinyomott különbségen, mely a nagy földtömegek északon és déleni elosztásában nyilvánul, melyek a tengerpartoknak alakot és jellemet kölcsönöznek. Azonban, bár mily esetlegesnek látszassék is ez az ellentét, mégis a földtani időszámításban jellemző fejlődési fokozatot mutat, minthogy természet szerint a zárt vizeknek semmi csökkenése, vagy emelkedése sem történhetett a parti kőrrajzoknak, melyek a szárazföld és a tengerszine közötti tulajdonképi érintkezési vonalat meghatározzák, észrevehető változása nélkül. Ily tény a további fürkészetre nézve feltétlenül szük-

¹⁾ Azon körülményre, mely szerint a holttenger s a Tiberias tava sokkal mélyebben fekszik, mint a földközi tenger színvonala, legelőször is Schubert figyelmeztette a tudós világot. Schubert még tökéletlen méréseit Russegger és Lynch, a ki a holttenger s a Jordan tavak megvizsgálására kiküldött amerikai expedíciót vezette, javította ki. Ezen számításokból kiviláglik, miszerint a holt tenger szine 1158 párisi lábbal alantabb fekszik a tenger színénél; e nagyszerű földesés legnagyobb mélysége 1151 lábat ér el, s ezzel a száraz föld sülyedése a tenger alatt 2310 párisi lábat.

séges, mert az összes partok ép oly figyelemre méltók magassági különbségük, mint körrajzaik különbsége miatt. Ez utóbbiak természet szerint rögtön jelentékenyen megváltoznának, ha a földközi tenger színvonala valami változást tapasztalna; ez azonban a földközi tengernek az Oczeánnal való összeköttetése óta változatlanoknak látszik; legalább pontos mérések mindazon feltevéseket megczáfolják, melyeket a classikus, sőt még a középkorban is e pontra nézve nagy hitelű férfiaknál találunk. A tizedik században Omár el-Aalem (Omár a bölcs) nagy buzgalommal foglalkozott e kérdéssel, s az apályról (el jezr) munkát irt, a melyben miután kortársai iratait más állítólag két ezer év előtt irt munkákkal összehasonlítá, azon meggyőződésre jutott, miszerint, a víz csökkenéséből fontos változásoknak kelle keletkezniök, s azt hívé, hogy nézete Asia belsejének számos sós tavai által megerősítést nyer, mely következtetést Pallas az ismeretes porosz utazó az újabb időben szintén magáévá tön. Azonban el-Aalem sajátképi elmélete nem világos; lehet, hogy őt a kaspi tenger sajátosságai és tünetényei félrevezették; az sem valószínűtlen, hogy műve az apály és dagály hatására vonatkozik, a mint az a perzsiai öbölben, a vörös tengeren és az indiai oczeánon észrevehető.

Majer Károly.

(Folytatjuk.)

MATRICARIA BAYERI

(EGY UJ ALFÖLDI NÖVÉNY.)

Leirja Kanitz Ákos.

Matricaria capitulo radiato, involucro haemisphaerico, flosculis quinquedentatis vel erosis, capitulo subduplo longioribus, receptaculo obtuso conico glabro intus cavo, ovariis tetragono-compressis glabris, pappo destitutis peranthodii phyllis oblongis margine albo-hyalinis apice suberosis, foliis subbipinnatisectis ambitu obovatis basin versus sensim angustatis, caulinis mediis sessilibus, laciniis lateralibus bifidis, laciniis terminali trifido, omnibus linearibus acutis. Fructibus?.....

In pratis desertis prope Abony copiose invenit jam Majo 1855. cl. Bayer, florum hungaricæ indagator indefessus, cujus in honorem nomen supramemoratum dedi.

Egy kis szikár 3—5" magas, igen gyöngye $1\frac{1}{4}$ " hosszú, egyszerű szálképző, ritkán rostos gyökerű, fehérnyes egygombú növényke. Szára hengerded, a csúcs felé a gomboska alatt valamivel vastagodott, barázdás, többiben meztelen. Levelei a környületben megfordított tojásalakuak. $1\frac{1}{3}$ " hosszúk, az alap felé szűkebbek. Szárlevelei ülők, a legalsóbb u. n. gyökérlevelek egyszerűen czimpások és ülők, a legfelsőbb szárlevél, vonalú egy vonalalakú karéjjal. Az alapján a gomboska valamivel kisebb, mint a gyógyszerési szikfű, szintoly színű és alakú, vaczka rövidebb, tom-pakupos, sima és belülről üres. Gyümölcsét éretlenség miatt nem lehet megvizsgálni, a maghon igen kicsiny, alig $1\frac{1}{4}$ " hosszú, négyoldalú, egy metszés által, a bokrétától elválasztva, a bóbíta hiányzik. Bayer szikfüve igen hasonlít, egy a bécsi növénytani muzeumban őrzött szikfűhez Arabiából, (melyet Fenzl Ede kertigazgató és muzeumi őr úr *Matricaria Pinardi*-nak nevezett el, és melynek leírása jelenleg még kéziratban van) de különbözik ettől azáltal, hogy a gomboska félgömbű, alakjára nézve pedig szikárabb és egyszerűbb.

Eme növényemet 1855. évi május 3-án találta már Bayer János úr az államvasút kereskedelmi osztályának legfőbb igazgatója, ki velem szívesen közölte, hogy a most tölem megjelent: *Sertum* florum territorii Nagykőrösiensis-beni *Chamaemelum præcox* név alatt felvegyem, miután Janka Géza hazánk legügyesebb fűvésze így nevezte el ¹⁾ a mit akkor megis tévék egy bizonyos jegyzéssel. Különbösen később első véleményemben meggyőződém és azért eme új fajt felállítám; és pedig a Bayer úr és birtokomban levő egyedekről.

Kérem végre az Alföld fűvészeit, sziveskedjenek nekem, a szikes földön termő szikfűnek, ha lehet érett példányait küldeni, hogy azokkal azután eme leírást ki-

¹⁾ Lásd Schlechtendahl Linna XXX. kötet, V. füzet, 580. lap, 172. számát.

egészíthessem. — Növényeket tessék jun. végéig hozzám Bécsbe (Stadt Schottengasse 107. sz.), azután pedig Lugosra küldeni a gyűjtő nap és lelhely megjegyzése mellett.

GIZELA KIRÁLYNÉ SIRJÁRÓL.

Hol hunyt el az első magyar királyné Gizela? és hol történt annak eltemetése, erre nézve különböző véleményben vannak a történétírók. Némelyek Sz. István király nejének hamvait hazánkban, s jelesen Veszprémben; mások pedig a külföldön Passauban állítják eltakarítva lenni, és mind két fél siremlékekre alapítja véleményét. Lásuk mind a két állítás mellett felhozott okokat, és értekezzünk:

I. A VESZPRÉMI SIRKÖVEKRŐL.

Bonfin Antal, ki Olaszhonból 1485-ben jött Magyarországra, erről írt történelmi munkájában a veszprémi templomnál egy töredezett sirkőről tesz említést, melyen az ő idejében még eme szavak valának olvashatók: „*Ladislai Sanctissimorum Pannoniae regum Consortum hic ossa quiescunt*“ és állítja, hogy azon sirkő egykor *Gesla*, meg *Olhait* királynéknak hamvait földte. ¹⁾ E nagy régiségű sirkőnek ekkor már hiányos felirata úgy látszik valaha versekből állott; mert a fennmaradott résznek utólja csakugyan hatlábú verset képez; ilyen lehetett tehát annak eleje is; úgy hogy a felirat ekép hangozhatott:

Gislae Olhait, Stephani, et *Ladislai Sanctissimorum*
Pannoniae regum Consortum hic ossa quiescunt.

Szokás volt csakugyan régente a siremlékek feliratait versekben fogalmazni. Így Sz. Imre herczegnek Székes-Fehérvári sirján következő versek találtattak:

Hic divi Stephani condita Sanctissima proles,
Dux Emericus, noscitur esse satus. ²⁾

¹⁾ Rerum hung. Decad. II. Lib. IV.

²⁾ Pray Diatrib, in Dissert. de S Ladislao R. 121. l.

De Sz. László király nagy-váradí sírját is némelyek szerint eme versek ismertették :

Ossa Ladislai, quod struxerat ipse labore,

Exequiis templum Varadinense tegit. ¹⁾

E két utóbbiak, mivel igen általános tartalmuak, lehetnek tán későbbi emlékiratok is ; de a veszprémi sírkő felirata már határozottabb ; mert egyenesen királynék tetemeinek ottani nyughelyét jelöli ; ennélfogva azon időkorból valónak lehet azt tartani, melyben a megnevezettek közül utóbb elhunyt királyné halálozása történt. Ezen több nevezett királyné pedig Sz. László neje *Olhait*, vagy is *Adelheid*, ki a Rheinfeldi Rudolf gróf, és római császár leánya volt. ²⁾ Sz. László király 1082-ki oklevelében felemlíti ugyan, miszerint neje a veszprémi székesegyházat *Merenai* — most merenyei — földbirtokkal ajándékozta meg, de nejének nevét nem tudatja ³⁾, Imre király azonban 1201-ki oklevelében már megnevezi Sz. László nejét Adelheidot mint olyant, ki által a fentebbi adományozás történt ; ⁴⁾ és IV. Béla k. 1254-ki oklevelében hivatkozik Imre k. oklevelére, melyben Adelheidnak ezen adományozásáról említés tétetik. ⁵⁾ — Már ezen Adelheid királynéről hitelesen, állítatik, hogy 1090-dik évi Május hóban mult ki az életből, ⁶⁾ és innét feltehető, hogy az említett veszprémi sírkő a XI. században készülhetett.

Többé nem tétetik a régi iratokban e sírkőről említés ; de annak hiányos feliratából származott kétkedéseket végkép eloszlatja egy másik sírkő, mely Abauj megyében, Kassától nyugatnak három mérföldnyire, Szekeres-Szepsi mellett fekvő Makrantz helységben földöztetett fel ; résznyire romladozott állapotban ugyan ; de kivehető volt azon egy bibornoki ezimer rózsa jelvénynyel, olvasható annak eléggé ép felirata. E sírkő ottani létezéséről Pray Györgyöt legelőször 1764-dik évben Blahó Vincze, a Sz. Ferencz

¹⁾ Podhraczký Jós. Sz. László k. históriája. 2. r. 43. l.

²⁾ Ugyanott i. r. 73. l. és Pray de S. Ladisl. R. 95. l.

³⁾ Fejér Cod. Diplom. t. VI. vol. 2. 350—59. l.

⁴⁾ Cod. Diplom. T. II. 386. l.

⁵⁾ Cod. Dipl. T. VII. Vol. 2. 382—94. l.

⁶⁾ Podhraczký. i. h. 73. l.

rendiek egykori tartományos kormányzója értesítette, és levelében vele azt is tudatja: hogy e sirkő sok ideig a templom romjain kívül hevert, és néha a helvetvallásuak sirhalmait is fődte; de midőn 1760-dik év körül a ma-krantzi templom kijavított, akkor annak déli részén közel az oltárhoz a templom falába foglaltatott ¹⁾. Pray György utóbb ezen sirkő rajzát is megszerezte Kassáról, és azt egyik munkájában kiadta. ²⁾ Katona István pedig helyben látta e sirkövet és annak feliratát saját szemlélése után közli ³⁾. Ezen veszprémi *második sirkövön* nagyobb római betűkkel a következő felirat olvasható:

D . OP . MAX . S .

HVIVS SACRI TEMPLI . CONDIT

RICI . GESLAE STEFANI . ET OLAY

THI . LADISLAI SANCTOR . PANNO

NIAE . REGUM . DIVIS CONIVGIBVS

AMPLISS . PATER . DNS . PETRUS . T T .

SANTI . CYRIACI . S . R . E . PBR . CAR .

IEGYNUS . EPS VESPRIMIEN .

A . R .

MEMORIAE . VENER .

Nem lehet e szerint kételkedni, hogy ezen sirkövet a Szicziában, Messana városában született Isuali Péter, Rheginói bibornok-érsek készítette, ki 1504—1511-ig a veszprémi püspökséget is kormányozta, miért is a felirat AR. betűi az utolsó sori M. felett, administratort látszanak jelenteni. A felirat kétségkívül részint a Bonfin által említett veszprémi régi sirkő, részint honi évkönyvek, és okiratok figyelembe vételével lőn szerkesztve. *László* király megvolt már a régi sirkövön nevezve; említés tétetett azon *Pannoniai szent királyokról is*, valamint ilyenek *nejeikről*. Ezen adatok nyomán tehát Rheginói Péter az ujonnan készített sirkőre *Sz. István* király nevét biztosan vésethette; és így már e két szent király nejeiknek neveit is kitétethette; mert *Sz. László* előtt a magyar királyok közül csak 1-ső *István* király tartatott nálunk szentnek. — Sa-

¹⁾ Pray de S. Ladisl. R. 92. l.

²⁾ Pray Diatrib. 125. l.

³⁾ Epitome rerum hung. P. 1. 99. l.

lamon király, és annak neje itt emlékezetbe azért nem jöhetett, mivel Salamon k. csupán Istriában, jelesen Póla városában tartatik szentnek a nép ájtatos kegyeleténél fogva; ugyanott a székesegyházban ereklyéje is őriztetik, és egyházilag évenként october 29-én külön zsolosma, és mise által tiszteltetik; ¹⁾ pápai nyilvánítság — Canonisatio — által azonban máig sincs annak tisztelete az egész kathol. egyházra kiterjesztve; azért Magyarhonban sem részesül ily tiszteletben; különben is Salamon k. neje Zsófia királyné nem Veszprémben, hanem mint apáca az Admonti kolostorban temettetett el. ²⁾

Az *amplissimus Pater*, és *Dominus* czimek, valamint a *memoriae venerandae* szavak is e sirkövön azt gyaníttatják: hogy a bibornok által éltében megrendelt ezen sir-emlék, csak annak elhunytá után készült el; meghalt pedig 1511-dik évben, Olaszthonban Cesenában, és Romában lön eltemetve. ³⁾ De hogy e sirkő a veszprémi templom számára készült, és nem másutt valahol csupán tiszteletből felállítandó siremlék — cenotaphium — gyanánt tekintendő; világos a felirat ama szavaiból: *hujus Sacri templi conditrici Geslae*.

Gizela királynét valóban a veszprémi székesegyház alapítójának tartotta a hajdankor. A majdnem korabeli Carthuitius, — máskint Hartvik, — Sz. István k. életíratában azt mondja Gizeláról: hogy a veszprémi székesegyházat, melyet ő alapjaitól kezdve építtetett, az isteni szolgáltnál használható minden nemű, még pedig arany, és ezüst készletekkel, és öltözetekkel gazdagon ellátta. ⁴⁾ — Bertalan veszprémi püspök idejéből 1232-dik évről pedig egy oklevélben emlittetik: hogy a veszprémi egyháznak bizonyos *Vizmeth* nevű földjét, azon *egyház első alapításakor Gizela királyné adományozta*, mely birtok a Dráva és Mura folyók közt a varasdi rév innenső partján feküdt ⁵⁾ és hihetőleg e

¹⁾ Pray de S. Salamone R. 15—31. l.

²⁾ U. o.

³⁾ Roka Vitae Veszprim. Praesul. 304. l. Szvorényi purpura panon. 14. l.

⁴⁾ Carthuit. C. 2. —

⁵⁾ Cod. Diplom. T. III. Vol. II. 315. l. és Pesti Napló August. 2. 1861.

vizmenti fekvésénél fogva neveztetett *Vizmeetnek*, vagyis vizmenetnek.¹⁾ — De Adelheid Sz. László k. neje is eléggé érdemesítette magát e siremlékre; mert saját férje a már felebb idézett, és eredetben maiglan is fennlévő 1082. évi okiratában felemlíti ama jelentékeny Merenyei földbirtokot, melylyel és sok más hozzá tartozókkal Adelheid a veszprémi Sz. Mihály templomát megajándékozta. Ily bőkezűségénél fogva méltán nyerhetett tehát ő is nyughelyet e templom sirboltjában, hová egyéberánt később más királynékat is, mint e székesegyháznak Gizela után mindenkör különös pártfogóit, szokás volt eltemetni.²⁾

Igazolva volna ezek szerint a sirkői felirat minden kitétele, és így a siremléknek hitelessége is; de kérdés miként jutott ez Veszprémből Makranczra? — Felelet: csak épen úgy, mint Szerémből Györré; Györi Sz. Mártonból Langendorfba, máshonnan, más helyekre tétettek át vagy véletlenül, vagy szándékosan is hazánk viharos körülményei közt többnemű emlékkövek.³⁾ Nagy volt a közlekedés Veszprém vidéke, és az egész ország közt midőn Perényi Péter nem csak itt helyben, május 18-kán 1531-ben, hanem közeleten másutt is, úgy mint Kenesén és Berhidán szándékozott a pártok kiegyenlítése végett országgyűlést tartani.⁴⁾ És ugyan ezen Perényi Péter 1528-ban Eger, és Kassa vidékein az egri püspökség javait foglalta le.⁵⁾ — Nem történhetett-e meg, hogy Zápolya párthiveihez tartozó valamely előkelő magyar, ki sirkövünk iránt kegyelettel viseltetett, azt a végveszélytől megmenteni kívánván, a biztosabbnak vélt Kassa vidékére szállíttatta, hol pártjának gyűlhelye volt? — De ez időtájban a veszprémi püspöki székről egymásután, két főpap is tétetett át az egri püspöki székre, egyik Várday Pál 1524-ben; a másik Zalaházy Tamás 1527-ben; nem juthatott e ezek által is e sirkő

¹⁾ Hornyik János Kecskemét története 1860. I. R. 144. l.

²⁾ Podhradezki i. k. 1 R. 73. l.

³⁾ Pray de S. Ladisl. R. 94. l.

⁴⁾ Engel Gesch. 4. R. 31. l. Hatvani Magyar Ország történelme 3. köt. 62—67. l.

⁵⁾ Roka Epp. Vestr. 324 l.

Kassa vidékére? minthogy ez akkor még egész Abaujmegyével az egr-i püspökséghez tartozott. Az utóbb említett főpapot bizonyára a mohácsi vész után várható rombolásoktól félelem is indíthatta e jeles emlék ily módoni megmentésére. Veszprémnek valóban siralmas lón állapota a törökök általi elfoglalás után, és midőn ezek kezéről 1565-dik év körül a város visszavéetett, akkor a jeles művészettel készült székesegyház földalatti sirboltjával, és magas tornyaival pillanatnyi gyorsasággal elhamvztatott.¹⁾ Így kerülhetett felszínre sirkövünk, ha az még akkor is itt létezett, és utóbbi változó sorsa, hanyattatása könnyen elgondolható; annyi valószínű, hogy midőn a székesegyház 1630-ban idősb Zsenyei István püspök által romjaiból ismét felépítettett, már akkor e sirkő Veszprém-ben nem találtatott; különben illő hely adatott volna annak a templomban.

Nem annyira a siremlék Veszprémből távolítása látszik annak hitelessége iránt gyanút támasztani, mint inkább némely történetiróknak azon állítása: hogy Gizela halálózása, és temettetése nem Magyarhonban, hanem külföldön történt.

De ezek ellenében épen külföldi, még pedig Gizela hazájából Bajorhonból is lehet felhozni történetirókat, kik közül egyik állítja: hogy Gizela alamisnátkodás, és egyéb jótékonyságok gyakorlata közt *Magyarhonban öregedett meg.*²⁾; a másik pedig körülményesen leírja annak itteni eltemettetését ily szavakkal: elhunyt ezen szent királyné, nem hirtelen halállal, hanem lassankint megfogyatkozva erejében. Midőn meghalt temetésénél az egész nép kitüntette felettei bánkodását; mert azonnal az országnak minden részeiből siettek neki a végtiszteletet megadni, és minden rendü s ranguak segítették vinni koporsóját; ezekhez csatlakozott a nőkből, és gyermekekből állott egyéb sokaság, mely az ő hült tetemeit, nem csupán mint nagynevü királynéét környezte; hanem ugy is mint közös anyáét siránkozások, és jajgatások közt kísérte a

¹⁾ Istvánfy Hist. Lib. XXII.

²⁾ Herman Contr. ad ann. 995.

sirhoz. ¹⁾ — De abban tévedett e Gizela életrója utáni tudósítás, hogy mind ezeket Székes-Fehérváron történeknék lenni állítja; annyiban azonban menthető, mivel Veszprémet hajdan a németek Weissbrunnak nevezték, melyet az ismertebb Weissenburggal könnyen felcserélhetett a külföldi író.

Honi történet adatok nyomán szinte lehet állítani, hogy Gizela csakugyan Magyarhonban halt el. Sz. István életrója bizonyítja: hogy e szent király, Imre fiának kora elhunytán a szomorúság által egészen levertnek tapasztaltott; látván ugyan is magát *örökös reménye nélkül egészen magára hagyatva lenni*, nem sokára oly súlyos nyavalyába esett, hogy lábaira állani képes nem volt. ²⁾ *Egészen magára hagyatottnak* nem lehetett volna mondani Sz. Istvánt, ha még neje Gizela életben lett volna. Ezenfelül hallgat e legenda az érzékeny anyának fájdalmairól ott, hol az atya buslakodását felemlíti; miből még az is következik, hogy az anya halála fiát is megelőzte. Innét van, hogy Sz. Imre életrója sem említi fel Gizelát, mint részesét ama közörmnek, melyet a székváros minden lakosi a *királylyal együtt* nyilvánítottak, midőn Sz. Imre herczeg sirjánál 1031. évben csodák történtek. ³⁾ Továbbá Sz. László k. többször említett 1082-ki oklevelében megemlékezik Gizeláról is, mint a veszprémi székesegyház jótévőjéről a nélkül, hogy őt még életben lenni állítaná; pedig ha Gizela — miként mondatik, — a külföldön csakugyan 1095-dik évben, 106 esztendőskorában hunyt, el; még ekkor neki élni kellett. Épen azért csodálni lehet azt is, hogy történetíróink Gizeláról semmi említést nem tesznek akkor, midőn Sz. István király, és Sz. Imre herczeg tetemeinek 1083-dik évben történt felvételéről, és az ott megjelentekről szólnak; mert őt ha akkor még életben lett volna, mint egyik dicsőültnek nejét, a másíknak pedig anyját, Sz. László k. a fényes szertartásokkal megült ünnepélyre meghívni el nem mulasztotta volna; Gizela pedig arra annál inkább megje-

¹⁾ Bergomius apud Raderum in Bavaria Pia 34 l.

²⁾ Carthiut. c. IV.

³⁾ Pray Vita S. Emerici 96. l.

lenendett; mivel más távoli tartományokból is számtalanok gyülekeztek ez alkalommal honunkba. ¹⁾

Mind ezek igazolják a veszprémi sirkövek tartalmát, mely szerint Gizela hamvai nem külföldön, hanem hazánkban, jelesen pedig Veszprémben takarítottak el. Kik ellenkezőt állitanak, Gizela kiköltözésének okául azt hozzák fel, mintha ő részese lett volna Vazul herczeg megvakításának, és Péter király is általa jutott volna erőszakosan a trónra; miért a nemzet részéről idegenkedést, sőt üldözést tapasztalván, állítólag külföldre menekült.

Az említett fondorkodást, és gonoszságot azonban egy oly ájtatos nőről, minőnek magát Gizela királyné dicső tetteivel tanusította, alaposan feltenni nem lehet. Ő volt az, ki Sz. Istvánnak azért adatott nőül, hogy ennek, népével együtt a keresztény hitre leendő téréséről mintegy *kezeskedjék*, miként már neve is Gizela — Geissel — kezeszt jelent: „*quasi vere iuxta nomen suum fidei obses in Conjugium data*“ mondja felőle a krónika, és hozzá teszi: et elemosynis ceterisque bonis operibus inibi intenta consenuit. ²⁾ — Minő volt ő az isteni tisztelet emelésében, arról több egyházaknak általa ajándékozott drága feszületei, szent edényei, ékes szövetü egyházi öltönyei tesznek bizonyosságot. ³⁾ — Férjével ő a templomok ékesítésében vetélkedett; míg Sz. István k. az ó-budai templom építtetése körül szorgoskodott, addig Gizela annak ékszereit szerzé be, és szokása vala midőn a templomokat látogatta, előmutattatni magának az egyház készleteit, és a mik azokban javítandók valának, azokat megújította. ⁴⁾ — Az általa alapított veszprémi székesegyház birt töle egy ékes koronát, mely a drága köveken felül 12 tiszta arany márkát érő volt; sajnos, hogy azt II. Endre király szent földre utaztában a tengerentuli részeken 140 ezüst márkán eladta. ⁵⁾ — Emlékezetesek a koronázási diszpalást; a székes-fejérvári, és sz. mártóni miseruhák, melyeket Gizela királyné saját

¹⁾ Carthiut. C. VI.

²⁾ Herman. Contr. ad ann. 995.

³⁾ Carthiut. C. II.

⁴⁾ Thuroczy P. II. Chron. C. 31.

⁵⁾ Katona Hist. Crit T. 5. 45. l.

himzései ékesitenek. Ily miseruhával még XIX. János pápa (1024—1033.) is meglön általa ajándékozva.¹⁾ A Regensburgi kolostornak, hol anyjának hamvai nyugodtak, egy aranyos feszülettel, és sok drága kövekkel ékesített keresztet küldött emlékül.²⁾ — Tán utolsó készítménye volt a székes-fejérvári miseruha, melyre a királynői kezekkel himzett eme szavakat emlékezet okáért ide írom: *Casula haec operata, et data Ecclesiae S. Mariae, sitae in Civitate Alba, anno Incarnationis Christi M. XXXI. Indictione XIV. a Stephano Rege, et Gizela Regina.*³⁾ — Ha Gizela halálozása sz. Imre herczegét a mondottak szerint megelőzte, akkor ő még ez évben hunyt el az Urban, mert ez évben történt Sz. Imre herczeg halála is. Gizela életirója röviden ekint foglalja össze az ő jeles tulajdonait: „erat haec regina — ut ejus praeclare testatur historia, — pietate, innocentia, benignitate, religione, atque hospitalitate adeo insignis, et conspicua, ut in toto orbe ei non inveniretur consimilis.“ —⁴⁾ Nem lehet ezeknél fogva eléggé csodálni, hogy még napjainkban is találkozik különben hirneves történetiró, ki Gizelát igen kétes jelleműnek tünteti fel, midőn a Vazulon elkövetett kegyetlenségnek ötét is részesevé tévén, felöle állítja hogy: „a vallás iránti buzgalommal, mint sok másban, benne is fondorkodó, eselszövényes lélek lakott: mely néha minden vallásosság daczára is mélyen bukik.“⁵⁾

Sokkal kiméletesebben ítelt az ájtatos Gizela jelleméről Haner György, ágostai vallásu superintendens Erdélyben, ki Stilling ellenében ezeket írja; „So lange Frömmigkeit, und Bossheit zwey Dinge seyn werden, so lange werde ich in Stephano zwey Gemahlinen Zugestehen.“⁶⁾ Hajlandóbb volt e történetiró azok véleményét elfogadni, kik állítják, hogy a fentebbi bünökről vádolt Gizela sz. István királynak már második neje volt; mert az ájtatos

¹⁾ Mabilon annal. T. IV. 206. l.

²⁾ Pray Diatrib. 180 és 182. l.

³⁾ Pray de S. Ladisl. R. 123. l.

⁴⁾ Bergomensis in Supplem. Chron. ad an. 1012.

⁵⁾ Hatvani M. ország történelme I. köt. 148. l.

⁶⁾ Praynal de S. Ladisl. R. 126. l.

Gizeláról ilyeseket fel nem tehetett. Csak ugyan nem is lehet az említett nagy gonoszságról alaposan vádolni ama buzgó királynét, kiről II. Endre király 1217-ki oklevelében *beatae memoriae* dicsérő szavakkal emlékezik ¹⁾, kit Rheginói bibornok siremlékkal, és *diva* czimmal tisztelt meg; kit mások is *boldognak, szentnek* tartanak. ²⁾ — Érdekesek Bonfinnak is ama szavai, melyeket Vazul esetének Thuróczi által történt előadására mintegy czáfolólag használ, midőn mondja: „*admirantur plerique Gizelam tantum facinus fuisse ausam, quum omnes plane scriptores sanctissimam mulierem, et D. Rege, ac Fratre Imperatore non indignam adfirmant.*“ ³⁾

E tekintetből vélik inkább némely történetirők, hogy Sz. István k. özvegyiségében másodszor nősült, ugyan Gizela nevűt választván élettársul, és a Vazulon elkövetett kegyetlenséget, valamint Péternek erőszakos trónra léptetését is ennek tulajdonítják. De alapos okok teszik kétségessé e második házasság létrejöttét. Ugyanis Sz. István királyról, életirója után tudjuk, hogy fiának 1031-dik évben történt kora halála következtében, mély bánkodásba, és súlyos nyavalyába esett, és hosszan tartó elgyengülés által bajai annyira nevedtek, miszerint már lábaira sem állhatott. ⁴⁾ Nem hihető tehát, hogy ő ily állapotban második házasságra gondolt volna, és ha erőtlensége *hosszan tartott*, mikor is léphetett házasságra? miután ezentul nem sokára, 1038-dik évben, maga is boldogabb életre szenderült. Különben is a történetirők Sz. István k. második nejének nevére, nemzetségére, s az összekelés idejére nézve nincsenek egymásközt tisztában ⁵⁾.

Csete Antal.

(Folytatjuk.)

¹⁾ Katona idézett helyen; és Pray de S. Ladisl. 110. l.

²⁾ Deserich de init. et major. Hung. T. V. 250. l.

³⁾ Ugyan ott 245. l.

⁴⁾ Carthuit. C. IV. és C. V.

⁵⁾ Pray de S. Ladisl. R. 124. l.

A BUDAI KIRÁLYI VÁRPALOTA KÁPOLNÁJA.

(Vége.) ¹⁾

Az egyházi ékszerek, melyek e szent testtel együtt a káptalan őrizetére bizattak, s melyek magának Pázmánynak főnebbi szavai szerint *mérhetlen értékűek* — „*ingentis pretii*“ — voltak s melyeket mi már a főnebbi leltárból ismerünk, nem sokáig maradtak a káptalan őrizete alatt. 1569. nov. 2. meghagyja Miksa király e káptalannak, hogy szent János *budai kápolnájának* ékszereit báró Karlingh János kamaratanácsosnak adja át, ki azokat Bécsbe vitte!.. Ime itt a levél:

„Maximilianus secundus Dei gratia electus Romanorum Imperator semper Augustus, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae etc. Rex etc. Honorabiles fideles, nobis dilecti. Committimus vobis atque mandamus firmiter, *ut res omnes, ac cledonodia, olim ad sacellum arcis Budensis pertinentia et in sacristia, siue conseruatorio Ecclesiae istius vestrae deposita, iuxta regestum inuentarij, superinde confectum, manibus fidelis nobis dilecti magnifici Joannis liberi Baronis a Karlingh, Camerae nostrae Hungaricae Consiliarij, integre assignentis, qui a nobis in mandatis habet, res ipsas huc ad nos transmittendi.* Secus non facturi. Praesentes vero litteras nostras pro vestra superinde expeditione reseruabitis. Datum Vienne secunda die nouembris A. D. 1569.“ sajátkezű aláírása. Alább: Joannes Listhius Episcopus Vesprimiensis etc. „Külczime: Honorabilibus Capitulo Ecclesiae Posoniensis etc. fidelibus nobis dilectis.“ ²⁾

Igy a törökök dühe elől szerencsésen megmentett ékszerek, mindannyi dicsőítői Hunyadi Mátyás király nagy nevének s vallásos buzgalmának nagyszerű hirdetői, eltűntek az országból s most ki tudja hol lappangnak! . . .

¹⁾ Lásd 1. füzet 41 l.

²⁾ Pozsonykáptalani magán levéltár Capsa R. fasc. 7. Nr. 216.

Még ugyanazon évben nov. 12. folyamodott Radecz István váradi választott püspök a királyhoz azon kérelemmel, hogy ez ékszerekből legalább a kisebb értékűeket engedje át a pozsonyi káptalannak. Így szól levele:

Sacr. C. R. Maiestas Dom. Dom. clementissimus. Orationum et servitorum meorum fidelium ac perpetuorum in gratiam Maiestatis Vestrae sacr. humillimam subiectionem. Juxta benignam Maiestatis V. S. voluntatem *ablatae sunt iam ex sacristia huius Ecclesiae Poseniensis ad Maiestatem V. S. res et ornamenta Ecclesiastica, ad sacellum S. Joannis Eleem. in arce Budensi fundatum pertinentia.* Quum itaque haec Ecclesia Poseniensis indumentis sacrificialibus magnopere indigeat, ob idque Canonici huius Ecclesiae Maiestati V. S. supplicaturi sunt, *ut ex rebus praefatis aliquas, quae Maiestati V. S. minoris momenti futura, (igy) uiderenter, ad hanc Ecclesiam restituere dignaretur.* Ego quoque supplico humilime, dignetur Maiestas V. S. eorum preces exaudire, *ex rebusque praescriptis aliquas clementer concedere.* Praesertim cum corpus dicti S. Joannis Eleem. hic existat, *suasque per annum habeat caeremonias,* ad quas sacerdotales quoque habitus adesse necesse erit. Quod superest, Deus etc. Datum *Posonii* die 12. Novembris 1569. Humillimus et fidelis seruator et Capellanus, Electus Varadiensis.“¹⁾

De valjon kérésének volt-e sikere, arról nincs tudomásunk. Legalább a káptalani levéltárban semmi nyomát sem találtam.

1632. évben áttette Pázmány Péter primás az ezüst koporsóba zárt szent testet nagy ünnepélylyel²⁾ a főtemplom szentélyében számára készített s aranyozott vasráccsal ellátott üregbe, mely felett zászlót tüzetett ki. — 1633. évben pedig máj. 23. e szent testnek tiszteletére a főoltár előtt ezüst lámpát függesztett fel, s 1000 magyar forintnyi alapítványt tett, hogy e lámpa örökké égjen, mint azt az alapító levél így tanúsítja:

„Nos Petrus Miseratione diuina S. Romanae Ecclesiae tituli S. Hieronymi Illiricorum Presbyter Cardinalis Páz-

¹⁾ U. o. Capsa R. fasc. 7. Nro. 215.

²⁾ L. az ünnepély leírását Zalka, Szentek élete, 129. l.

mány etc. *Damus pro memoria, Quod inducti zelo decoris domus dei, ad SS. Sacramenti venerationem et S. Joannis Eleem. honorem, Posonij in templo S. Salvatoris ad S. Martinum, coram altari maiore, lampadem argenteam collocavimus, ac ut decenti flamma iugiter die et nocte luceret, perpetuam foundationem fecimus pro oleo olivarum coemendo.* Siquidem senatui, ac toti Communitati Regiae ac liberae Ciuitatis Posoniensis florenos mille hungaricos, in bona, ac usuali moneta, eo pacto dedimus, ut iuxta obligationes eiusdem Ciuitatis duplicatas, in Capitulo Strigoniensi, ac Posoniensi asservandas, quotannis florenos hungaricos quinquaginta Capitulo Posoniensi assignet. Hanc itaque Capitalem summam et censum, ex ea proveniente, nos in perpetuum Capitulo Poson. damus, ac consignamus, ea conditione, ut in lampadem praedictam, iugiter incendendam, hanc summam convertat. Quod vero ultra expensas in lampadem superfuerit, teneatur Capitulum erogare, *vel in renovanda vexilla, ad corpus S. Joannis erecta, aut vero coram SS. Sacramento erigenda, vel in alia ornamenta Sacramenti, aut dicti corporis S. Joannis.* Casu vero, quo Civitas Posoniensis praedictam mille florenorum summam deponeret, obligatum sit Capitulum Poson. eandem ipsam pecuniam alio in loco ita collocare, ut ex fructibus illius lampadem praedictam perpetuo oleo olivarum fovere possit. In quorum fidem et robur perpetuum has litteras nostras duplicatas Capitulo Strigoniensi et Posoniensi consignauimus, successores nostros Archiepiscopos Strigonienses, Praepositos Posonienses et Capitula Strigon., ac Poson. Ecclesiae maximo, quo possumus, affectu, ac obligatione obstringentes, ne piam hanc nostram intentionem, ac dispositionem immutari patiantur. Actum Tyrnaviae in curia nostra Archiepiscopali die 23. mensis Maji. Anno Salvatoris 1633. — Hanc nostram foundationem statutis Capituli Posoniensis adscribi iussimus et tempore investiturae cuiusvis novi Canonici ad hanc foundationem observandam iuramento se obstringant novi Canonici“. ¹⁾ (Ez maig is történik.)

E szent test alá temetkeztek később *Pázmány Péter,*

¹⁾ Pozsonykáptalani magán levéltár. Capsa B. fasc. 1. Nro. 5. 35. 1.

Lippai György és *Széchenyi György* nagynevű esztergomi érsekek, és pedig az utóbbi épen a vasrács alá, az első kettő pedig valamivel távolabb a főoltár első lépcsője elé. — —

Itt békében nyugodott e szent ereklye egész 1715. évig Ekkor elromolván a szent testet rejtő koporsó, július 17-én a káptalan jelenlétében kivétetett s addig is, míg az ezüstműves a koporsót összeigazítá, néhánynak megengedett e szent testnek közeli látása. Ez alkalommal a káptalan vizsgálat alá vette e sz. testet, hogy megtudja, ha teljesen megvan-e; de ellenkezőről győződött meg, mint azt Uzeróczy Máté kanonok, ki személyesen jelen volt, igen érdekesen így írja le:

„Anno eodem (1715) Quia fuit tumba illa argentea distracta et sera eiusdem propter varias gestationes in processibus . . ; ideo 17. Julii Expositum erat idem S. corpus in consistorio ad Tabulam, in qua decenter ornatum depositum usque Aurifaber et serarius repararunt Tumbam. Interea temporis nonnulli piissimi homines ferventissime illud videre cupiebant, quibus (etsi difficulter) indultum fuit, qui devotissime orarunt, lacrymas fuderunt et dicebant: O benedictae manus, tot Eleemosinarum distributrices, o felix cor misericors, amore flagrans erga miseros! etc. Quod dum ad tumbam reponebatur, inter caeteros ego etiam Mathaeus Uzeróczy sacra lypsana illa levavi et prius, an integrum sit, scrutabamur; sed invenimus, non esse integrum; nam manus sinistra totaliter abest; dicitur esse apud patres Paulinos in Neustadiensi monasterio; et probabile; quia ferme 100 annis, dum Buda allatum est, fuit in Maria Tall. (Ez a főnnebiek után nem áll.) Ex manu dextra etiam non comparuit Pars a Cubito usque ad axillam; item ex eadem manu ex omnibus quinque digitis duo extremi articuli desunt. Caetera habentur omnia. Et quidem totum corpus obductum est cute, unacum pedibus, ita solide, ut dum capitur per caput et pedes, non inflectatur, quod experientia habuimus, ex tumba exponendo et ad eandem imponendo.“¹⁾

Ugyanez évben a budaiak visszakérték e szent erek-

¹⁾ Pozsonykáptalani 1657—1745. évi protokollum 188. l.

lyét s miután az e felett eredt per egész a pápa és az országgyűlés elé került, III. Károly király és XI. Kelemen pápa végre akép intézkedtek, hogy a budaiaknak adassék e sz. testnek jobb lába. (Egyik lábujja már 1612. év körül II. Mátyás királynak adatott, ki azt a bécsi jezsuitának adta. ¹⁾ E jobb lábat jul. 26. át is vették a budaiak: „1715. die 26. Julii Eminentissimus ac serenissimus Dominus Archiepiscopus (Keresztély Ágost primás) circa horam septimam vespertinam commisit domino Lectori, ut omnes Canonici intrent Ecclesiam et ipsum ibidem expectent, quod factum est. Igitur hora octava venit ipse Eminentissimus ad Ecclesiam S. Martini, Exclusis omnibus saecularibus, praeter aliquos suos Aulae familiares; curavit claudi portas Ecclesiae, accessit ad altare Maius et deposito Sacro Corpore S. Joannis Eleem., solus duabus clavibus reseravit tumbam argenteam, in qua a tempore Pazmanni requiescit; quia per illum curata. Et ex sacro illo Corpore Partem dextri Pedis, a talo vsque infra, accepit, in decentissimam Cistulam iam paratam, vna cum tibiali ex eodem pede, deposuit, sigilloque obsignatam, Duobus Dominis Civibus Civitatis Budensis (quae pro hac S. Reliquia humilimam instantiam apud Eundem Eminentissimum fecerat) consignavit. Nos interim praesentes tam Domini Canonici, quam suae Eminentiae Aulae familiares dictique etiam Cives Budenses curavimus nostra Rosaria libellosque precatorios ad sacra Lypsana Sacrarum Reliquiarum attingi. Et sic reposito Sacro corpore, abivimus ex ecclesia.“ ²⁾ E jobb láb Budán nagy ünnepélylyel a városház gazdag kápolnájába helyeztetett, mig végre II. József császár e kápolnát megszüntetvén, e sz. ereklye a Nagy-Asszonyunkról nevezett plébánia-templomnak adatott. ³⁾

1716. apr. 30. leküldé Bécsből Keresztély Ágost primás Götzl Ferencz tanácsosát egy levéllel a pozsonyi káptalanhoz, melyben meghagyja neki, hogy szent János egyik újját a pápa számára küldjék fel:

„Pientissimae voluntati — így ír a primás — SS. Do-

¹⁾ Zalka, Szentek élete, I. 130. l.

²⁾ Pozsonykáptalani 1657—1745. évi protokollum f. h.

³⁾ Zalka, Szentek élete, I. 131. l.

mini nostri Regnantis Papae, partem aliquam reliquiarum ex Corpore S. Joannis Eleem. Episcopi, In Collegiata Ecclesia nostra Poseniensi asservato, habere desiderantis, satisfacere cupientes, praesentium latorem, Franciscum Götzl - - ad Dominationes vestras Posenium eum in finem exmittendum duximus, eidem mandantes, ut partem aliquam et quidem digitum integrum dexteræ manus ex praefati sancti sacro corpore desumat, atque in reliquarium, idcirco specialiter praeparatum, - - recondat. Quapropter hisce Dominationibus Vestris committimus-, quatenus eidem nostro Consiliario et Caeremoniario non solum sacrum Corpus idcirco aperiant - -, sed et Capitulariter desumptioni praedictae partis Reliquiarii, digiti videlicet ex dextra manu praesentes adstent et videant, Nobisque desuper authenticum testimonium - - sub sigillo suo Capitulari - - remittant. - - Viennae, 30. Apr. 1716. Affectionatissimus Cardinalis de Saxonia. ¹⁾)

A káptalan e parancsnak ekép tett eleget:

„Iterum 1716. die 3. Maii, hora quarta post meridiem ad Instantiam SS. Domini nostri Clementis P. P. XI. ex mandato Eminentissimi Principis et Archiepiscopi nostri Strigoniensis ex eodem S. corpore acceptus est digitus annularis manus dexteræ. Quia autem caruit duobus articulis, acceptus est articulus tertius et quartus, qui est inter volam manus. Pro quo previe curavit Eminentissimus Reliquarium, boni ponderis, ex puro auro et gemmis, adinstar monstrantiae, ad quod dictus digitus est applicatus, prout solet applicari S. Hostia ad Monstrantiam, qui per vitra videri potest et sic Reliquarium hoc ad Cistulam, seu futurall, pro eodem paratam, impositum et obsignatum. Dedit autem Venerabile Capitulum sub authentico Recognitionem suae Sanctitati, quod digitus ille sit vera Reliquia eiusdem S. Joannis Eleem. — Datum Eminentissimo nostro ordinario, per D. R. Franciscum Götzl eiusdem Eminentissimi nostri Consiliarium, caerimoniarium, Prothonotarium Apostolicum et Aulae capellanum ablatum, ac Viennae praesentatus, SS. Papae Romam mittendus.“ ¹⁾)

¹⁾) A főnebbi pozsonykáptalani protokollum 184. l.

¹⁾) Ugyane káptalani levéltár. Capsa S. fasc. 3. Nr. 54.

1729. febr. 1. Eszterházy Imre esztergomi érsek Erdődy Gábor egri püspöknek adatja e sz. testnek egy kis részecskéjét. „Anno 1729. die 1. Februarii Ex Commissione Celsissimi Principis Archiepiscopi Strigoniensis Emerici e Comitibus Eszterházi de Galántha etc. Per Illustrissimum D. Comitum Sigismundum Berényj Episcopum Malensem (tit.) oretenus relata, data est particula ex sacro corpore S. Joannis Eleem. ad manus eiusdem I. D. C. Berényj, pro parte et ad instantiam Exc. ac Rev. Dom. Gabrielis Erdődj, Episcopi Agriensis (tit.), quantitatis unius minoris avellanae, In praesentia R. D. Joannis Jelenffi Canonici Strigoniensis etc., Capellani item suprafati I. D. C. Berényj Thomae Stocker, Quatvor etiam Alumnorum seminarij Posoniensis S. Emerici, et plurium aliorum ex aula altefati Cels. Principis Archiepiscopi. Ita testor Mathaeus Uzeróczj ven. Capituli Poson. Custos et Canonicus.“¹⁾ — —

Végre Eszterházy Imre primás a pozsonyi főtemplom éjszaki oldalához csinos kápolnát épített s annak oltárára helyezé sz. János ereklyéjét 1732. oct. 28. A kápolna ajtaja előtti falon mai napig is látható egy kép, mely élénk tünteti amaz igen ünnepélyes és nagyszerű körmenetet, melylyel e sz. ereklye e kápolnába átvitetett.

1776. Jan. 31-én VI. Pius pápa az érsek által kitűzendő évenkénti egy napon meggyónt és áldozott hiveknek, kik e szent János kápolnáját látogatják, teljes bucsut enged.

„Pius P. P. VI. — Vniversis Christi fidelibus, praesentes litteras inspecturis, Salutem et Apostolicam Benedictionem. Ad augendam fidelium Religionem et Animarum salutem, Caelestibus Ecclesiae Thesauris pia charitate intenti, Omnibus et singulis vtriusque sexus Xti fidelibus, vere poenitentibus et confessis, ac sacra Communionem refectis, qui *Capellam publicam S. Joannis Eleem., sitam prope Collegiatam Ecclesiam S. Martini loci Posonj* (igy) Strigoniensis Dioecesis, In uno anni die, per Ordinarium designando, a primis vesperis usque ad occasum solis diei huiusmodi, sin-

¹⁾ Nyomott 8-réten. Pozsonykáptalani levéltár Capsa S. fasc. 3. Nr. 56.

gulis annis devote visitaverint, et ibi pro Christianorum Principum concordia, haereticorum extirpatione, ac S. Matris Ecclesiae exaltatione, pias ad Deum preces effuderint, *Plenariam omnium Peccatorum suorum Indulgentiam et remissionem*, perpetuis futuris temporibus valituram, misericorditer in Domino concedimus et impertimur. In contrarium facientibus, non obstantibus quibuscunque. Datum Romae apud S. Petrum sub Annulo Piscatoris die 31. Jan. 1776. Pontificatus Nostri Anno Primo.“

Batthyányi József primás e bucsu napjával Jan. 28-át tüzte ki: „Praesentes Apostolicas Literas reverenter acceptamus et recognoscimus, easdemque Xti fidelibus publicandi facultatem in Domino concedimus, Designantes ad effectum praesentium Consequendum diem 28. Januarii, S. Joanni Eleemosinario sacram. Signatum Posenii die 2. Aug. 1776. Josephus Princeps a Battian Regni Hungariae Primas.“¹⁾

Ugyanez év febr. 1-jén pedig szinte e Pius pápa e kápolna oltárát szabadalmazottá teszi:

„Pius P. P. VI. — Ad perpetuam rei memoriam. Omnium saluti paterna charitate intenti, sacra interdum loca spiritualibus Indulgentiarum muneribus decoramus, ut inde fidelium defunctorum animae D. N. Jesu Xti eiusque sanctorum suffragia meritorum consequi, et illis adiutae, ex Purgatorii poenis ad aeternam salutem per Dei Misericordiam perducere valeant. Volentes igitur *Ecclesiam, seu Capellam publicam S. Joannis Eleem., sitam prope Collegiatam Ecclesiam S. Martini Loci Posenj*, Strigoniensis Dioecesis, in qua aliud altare privilegiatum, quatenus adsit, concessum, per praesentes Apostolica auctoritate revocamus, et in ea situm altare, per Ordinarium designandum, hoc speciali dono illustrare, de Omnipotentis Dei misericordia et B. B. Petri et Pauli apostolorum eius auctoritate confisi, quodcumque sacerdos aliquis, secularis, vel cuiusvis ordinis, Congregationis et Instituti Regularis Missam Defunctorum *singulis diebus intra octavam Communis Defunctorum, ac in una feria cuiuslibet hebdomadae*, per eundem Ordinarium specificandis, pro anima cuiuscunque Xti fidelis, quae Deo in charitate coniun-

¹⁾ U. o. Capsa S. fasc. 7. Nr. 43.

cta, ab hac luce migraverit, ad praedictum Altare celebrabit, anima ipsa de thesauro Ecclesiae per modum suffragii Indulgentiam consequatur; ita, ut eiusdem D. N. Jesu Xti, ac B. V. Mariae, Sanctorumque omnium meritis sibi suffragantibus, a Purgatorii poenis liberetur, concedimus et indulgemus. In contrarium facientibus, non obstantibus quibuscunque. *Praesentibus perpetuis futuris temporibus valituris.* Datum Romae apud. S. Petrum sub Annulo Piscatoris, die 1. Febr. 1776. Pontificatus nostri Anno Primo.“

Batthyányi József primás e czélra a *szombati napokat* tűzi ki: „Praesens Privilegium Apostolicum reverenter acceptamus et recognoscimus, illudque Xti fidelibus publicandi licentiam concedimus. Designantes ad effectum praesentium consequendum, *sabbatum uniuscuiusque hebdomadae.* Signatum Posonii 2. Julii 1776. — Josephus Princeps a Battian, Regni Hungariae Primas.“¹⁾

Kár, hogy a pozsonyi káptalan e szép szabadalmat ma már nem használja. — —

Eszterházy Imre primás 1745. évben meghalván, e kápolna alatti sírboltba takarított el, három utódja: Csáky Miklós († 1757.), Barkóczy Ferencz († 1765.) és Batthyányi József († 1799.) primások szinte e sírboltba temetkeztek, maig is láthatók a sírbolt közepén álló koporsóik. —

Szent János teste pedig ott nyugszik békén ezüst koporsóban a kápolna oltára felett, *mint utolsó dicső maradványa Hunyadi Mátyás király ritka fényű budai királyi kápolnájának!* . . .

Knauz Nándor.

THURÓCZMEGYEI TUDÓSOK.

(Vége.)

Bodofalvai BODÓ MÁTYÁS.

Ez is korában híres jogtudós és a murányi s baloghi uradalmak rendes ügyvéde volt. Kisebb művein s nem ke-

¹⁾ U. o. Capsa S. fasc. 7. Nr. 142.

vés kéziratán fölül ismeretessé lön mint író „*Jurisprudentia criminalis*“ 1751-ben megjelent munkájával¹⁾).

Ezek a thuróczmegyei férfiak, kik a polgári egyszersmind írói pályán érdemesültek és Schmal munkájából kiemelendők valának.

Következnek immár azok, a kik szintén Thuróczmegyében születtek s mint írók említendők. Ilyenek:

ANTONI DÁNIEL.

Született Hájban. Előbb Báthban tanítóskodott, azután ujfalusi, nem sokára pribelyi végre dacsolami pap lön. Kortársai rosz néven vették neki, hogy 1674-ben, a protestansoknak tíz évi üldöztetésekor, ugynevezett módosított ténrtvényt adott magáról. Meghalt 1675. táján. Írt „*Lacrymae desolatae filiae Sion*“ czimű munkát, melybe a korabeli evang. egyházak eseményeit foglalta röviden össze, de azt ki nem adni tanácsosbnak vélte. Kéziratát Schmal fiánál, Antoni superintendensnél, látta.

ANDREADES JÁNOS.

Ez, Schmal sejtelme szerint, András atyjától lön, a kor szokása szerint, „*Andreades*“-nek elnevezve. Turáni pap, Thuróczbán egyházmegyei jegyző s 1707 a rozenbergi zsinaton Mokoschini Jakab neczpáli pappal követ volt. Az 1681-ki sopronyi országgyűlés csak két helyre szorítva a thuróczi protestansokat, Andreades Nógrádba költözött s kálnói pap lön, a hol élemedett korban meg is halt. Az ugy nevezett ténrtvényesek (*reversalistae*) valamennyie, különösen a thurócziak ellen, kik közt csaknem első volt Augustini János, „*Helleborus subscriptionistarum*“ czimű munkát írt. E könyvecske ritka, de az akkori üldözések ismeretére szükséges.

Idősb BLÁZY JÁNOS.

Született Ivankofalván 1684-ki jul. 21-kén. Atyja, Blázy András, ugyanott pap és esperes, anyja Matthesius

¹⁾ Több olvasható róla: Wallaszknál: *Conspectus reip. lit.* 309. l.; Bartholomaeidesnél: *Notitia comitatus Gömöriensis* st. 407 l.

Zsuzsanna, Mathesius András velicsnai papnak és Sinapy Borbálának leánya, volt. Alig 10. éves korában szülői Kör-möczre adták, a hol Parschitius Dániel ¹⁾ alatt 7 évig tanult. 18. éves korában Boroszlóba, innen azután Vitembergbe ment, honnan 1706. a legnagyobb hazai zavarok közt visszatér-vén, zólom-lipcei pappá szenteltetett fel, de ezen állomá-sát atyja kívánatra a stubnai német egyházzal cserélte fel. Innen nem sokára báró Ujfalusy Pál udvarába, ebből ismét Trencsinbe vitetett át, a hol 7 évig sikerrel, de egészsége megromlásával is, szolgált. 1719-ben ugyanis a szószéken szélhűdés érte, mely annyira megtörte erejét, hogy állo-mását odahagyni volt kénytelen. Egészségének látszólagos helyre álltával a Gosztonyi-család az előbbinél kisebb kren-csi egyházba hitta őt meg, de hivatalának betegség meg-romgálta erejével ott sem tehetett eleget. E miatt fiához, Blázy János ²⁾, nagy-palugyai lelkészhez, vonult, hogy ott várja be nyugalomban halálát. Munkásságát hirdetik e művei

1. *Luther kátéja* bibliai mondatokkal megvilágositva. 1717. Ugyanazon évben

2. *Libé jadro zpevu evanjelickych starych y novych.* 12. r.

3. *Rozkose nové;* közkézen forgott könyv.

4. *Apatéka duchovnj v cas morového nakazenj potrebná.*

Kéziratban maradtak :

1. *Brjme uvalené na Hospodína, aneb proti falesnému obvinenij Stepana Dubniczay Goliáse toho vojska bozjho ha-nejjcýho.*

2. *Pokladnice duchovnj pro djtky krestanské, v njz sed-mernásobny klenót se nacházy.*

3. *Prelozenj postilii Martina Mollera, kterou predmlu-vámi a propositiámi opatril.*

4. *Confessionale evangelicum aneb knjzecka zpovednj na cely tyden.*

¹⁾ Parschitius Daniélről bővebben emlékezik Czwittinger: *Speci-men Hung.* lit. 269. 1.; maga Schmal is: *Monumenta evang. aug. conf. in Hung. hist.* 1. köt. Pest, 1861. 80., 144. ll.

²⁾ Ifj. Blázy Jánosról l. *Monumenta evang. aug. conf. in Hung. hist.* I. köt. Pest, 1861. 154. l.

5. *Evangelicus conscientiosus, to jest, Zpráva, kterak se evanjelický krestan chovati má, aby svedomj dobré zachoval.*

6. *Vjstraha od nábozenstvj cizyho podle katechismu Lutherova* ¹⁾.

Dulczí BULYOVSZKY MIHÁLY.

Czwittinger megelőzvéen Schmalt, ez Bulyovszkyról röviden csak annyit jegyzett fel, hogy elvégezve a vitembergi, tübingeni és strassburgi főiskolákban tanulmányait, az oeringai, stuttgardi, végre durlachi gymnasiumokban tanárkodott oly diszére mind magának, mind a magyar névnek, hogy őt nemcsak fejedelmek, hanem a legnagyobb német isteneszek is fölötte kedvellenék. Fecht, Foersch, Maj, Scherf, Morstad, Árnold s többen barátai közé tartoztak, miként azt Fecht „*Philocalia sacra*“ művének előszavában bizonyítja. Midőn Stuttgartba volt meghivandó, Pálffy és Kolonics francziák ellen harczott huszár ezredek ajánlották őt, miként maga vallja azon programban, melylyel 1692-ben Oeringába átköltözve, hogy beszédet tartand, hirdeté. A nógrádiak, hol János ²⁾ testvére alispán volt, annyira becsülték őt, hogy, bár külföldön lakott, tiszteletbeli táblabírónak nevezték ki. Lásd az említett évben kiadott programját. Munkáit Czwittinger sorolta elő *Specim. Hung. lit.* 93. s k. 1., hol e versekkel magasztalja:

Bulyovszky hungarico generoso sanguine natus,
 Ingenio pollens, eloquioque valens,
 Musicus excellens, cumulatus laude poeta,
 Philosophus praestans, theologusque pius.
 Juris item gnarus, quavis et doctor in arte
 Clarus apud claros nomine reque viros.

CORYLI SÁMUEL.

Valakinek e mondata:

Ex nuce fit corylus, de glande fit ardua quercus,
 Ex parvo puero saepe peritus homo,

Coryli Sámuelre is alkalmazható. Már ifju korában szép reménynt támasztott maga felől. Midőn Beszterczebányán

¹⁾ Érintve van még: Horányinál: *Memoria ungarorum* st. 1. r. 203. s k. 1.; Bartholomaeidesnél: *Memoriae ungarorum* st. 200. l.

²⁾ Jánosnak hibásan van *Ferencz* helyett elnevezve, mert Nó-

Heinzel árvának nevelője volt, 1692-ben versekben adott ki egy munkát: „*Delineatio florentissimae montanae urbis Neosoliensis*“ cím alatt, mely Löcsén jelent meg 4. rétbén. A jénai egyetembe költözvén át, ott annyira kitűnt, hogy nemcsak császári koszorus költész és mester czímet nyert, hanem a schwarzburgi herczeg nevelője is lön. 1707-ben Jechnában, Sondershúza mellett, pappá lett s ott nevét Nitschmanná változtatva, terjeszté a szászok közt a magyarhoni eredetű Coryli-nemzetséget. 1696-ban „*Colossus anagrammaticus*“ munkát irt s abban a jénai főiskola tudósainak, neveik kezdő betűiből, emléket állított. 1697-ben „*De impossibilitate reditus in gratiam Dei semel amissam*“ Veltem Bálint elnöklete alatt vitázott. 1698-ban saját elnöklete alatt védte e munkáját: „*Disputatio physica de corylo Jacobi ex Genes. 30, 37—39.*“ Van több munkája is, melyeket elősorol Czwittinger i. h. 110. s k. l. 1).

DUCHON MÁTYÁS.

Született Mosóczon, tanult Strassburgban. 1628-ban 8r. megjelent „*Defensio catechismi b. Lytheri disputationibus viginti et tribus absoluta*“; e vitázatok közül a huszonkettődiket: „*de fugiendo papismo*“, Gissen János elnöklete alatt Duchon a tudósok közhelyeslésével védte. Schmal sejtelve szerint Duchon Florián²⁾, német-lipcei pap, Mátyásnak testvére volt s övé az „*Antithesis veteris ac novae ecclesiae ac doctrinae lutheranae et apostolicae et novae romanae.*“ Bártfa, 1625. Ezek közül valamelyiknek volt-e s melyiknek fia azon Duchon János, a ki 1649-ben Vitembergben volt, Schmal

grádnak Bulyovszki János nevű alispánja soha nem volt; Bulyovszky Ferencz igen. Nagy Iván: *Magyarország családai* st. II. köt. 261. l.

¹⁾ Vessd össze még: Háan: *Jena hungarica*. Gyula, 1858. 36. l.

²⁾ Ez a Duchon Florián mosóczi születésű, német-lipcei pap és lipthói főesperes volt, miként azt az „*Antithesis*“ ajánlólevele, Illésházy Gáspárhoz írva, bizonyítja. Azon ajánlólevélben vallja, hogy az Illésházy-családnak, mint udvari pap, körülbelül 45. évig szolgált. A rozenbergi származatú Dorothicius Tamás naplója 43. lapján e Duchonról következőket jegyzett fel: „An. 1612. 11. Jun. expeditio facta est quorundam civium pro advehendo Floriano Duchon ex Nemschova in parochum rosenbergensem.“ Ugyanaz említett helyen 29. lapon írja, hogy Duchon Florián Rosenbergenben 1612-től (ez évben lett Dorothicius utódává) 1621-ig

eldönteni nem nem merete ¹⁾. Vesd össze Scharff azon évben megjelent „*Metaphysica*“-ját az ajánló levél után és a végén. Az bizonyos, hogy Duchon Florián Pálffy Katalinnak, Illésházy István nádor özvegyének, udvari papja volt s mint ilyen 1610-ben jelen volt a zsolnai zsinaton.

GAZUR MÁTYÁS.

Született Mosóczon. Gyermekek korában árván maradvan Lochman Mátyás és Fábiani Tamás pártfogásába ajánlatott, a kik őt a legjobb tanítók gondviselése alá adták. Elvégezvén tanulását, Lochman Mátyás kívánatára, de akaratlanul, neczpáli tanítóvá lön; azonban mily elégtelen volt ezen állomásával, tanusitják Lochman Jánoshoz 1615-ben irt sorai: „Az árvai, liptói és thuróczi kenyértől ovakodjál, kedves atyámfia, mint a tüztől; városba, valami városba vágyakozzál velem együtt.“ Hozzátevő még: „A munka sok, a szivesség ritka vagy épen semmi, az ifjuság vásott.“ Onnan Illavára hitta Osztrosith István, kinek három fiát s több nemes családeit nevelte. Itt már elismeréssel találkozott, mert Osztrosith nemcsak szabad házat adott neki Illaván, hanem II. Ferdinándnál nemességet is eszközölt ki számára. Jeles költész volt elannyira, hogy legjobb költészeink közé méltán számítható. Munkái:

1. *Pia meditatio sanctissimum salvatoris nomen proprium unum, nuncupativa vero XCIX. concernens, carmine elegiaco elisionis ignaro adcurate elucubrata et universitati*

papokodott s ekkor helyettesévé lön Spléni János. Ugyanaz említett helyen 27. lapon más Duchonról ezt jegyezte fel emlékezetül „Remotus est per dominum Illésházium rev. senex Melchior Duchon a beatae virginis parochia et a filio receptus.“ Bizonyos Duchon Florián thuróczi megyei Szucsánban tanító volt s Clementis Zakariás, Clementis György, neczpáli pap fia, azt írja az apa által kezdett s a fiú által folytatott naplóban, hogy 1635-iki aug. 24-én Duchon fegyelme alá került. — Mindez, ugy látszik, vagy Laucsek, vagy Fejérváry jegyzete.

¹⁾ El van döntve Bartholomacidesnél, i. m. 129. lapján, azon különséggel, hogy nem 1649., hanem 1622. év alatt fordul elő és Scharff „*Metaphysica*“-ja nem 1649-ben, hanem 1625-ben jelent meg. Bartholomacides szerint Duchon János hasonnevű atyának, Liptóban kvacsáni lelkésznek, fia, Floriánnal pedig és Menyhérttel atyafigyermek (patrinus) volt.

*dominorum magnatum et nobilium inc. comitatus trenchinien-
sis pro strena oblata anno vitae auctoris LXIII.* E költemény-
hez hexametert csatolt, melyet számtalanszor lehet a hexa-
meter szabályainak sérelme nélkül összevissza forgatni.
A hexameter ez:

Sol, ros, lex, lux, spes, rex, lux, pax, sis mihi Jesu,

2. 1652-ben: *Delineatio insignium Ostrosithianorum et
Gazurianorum.*

3. *Lacrymae in obitum Pauli Osztrosith discipuli.* 1652.

4. *Epicedion in obitum Susannae Corvini.* 1655.

5. *Colossi Hymenei honori et nomini Zachariae Kalinkii,
dum in uxorem duceret generosam virginem Helenam Mar-
sovszky.* 1655.

6. *Mnema funerum M. Zachariae Kalinkii in ecclesia
cassensi mortui,* an. 1656. 12. Martii.

Vannak más munkái is, melyeket Schmal hallgatással
mellőzött ¹⁾.

GOBIUS MIHÁLY.

Született Tóth-Prónán. Schmal sejtelve szerint Gobius
Györgynek, 1660. körül ottani tanítónak, fia és Gobius Já-
nosnak, a vitembergi egyetemen segédnek, testvére, a
ki „*Disputatio de homine et imagine dei in homine ante lap-
sum*“ munkájával, melyet Zsolnán 1665-ben Naillicenus Já-
nos igazgató tanár alatt védett, tette nevét ismeretessé. Go-
bius János 1668. táján Vitembergbe kerülén előbb istené-
szetet, azután gyógyászatot tanult s utóbb az egyetemen
segéd lön. Meghalt ugyanott 1679-ben. Nemcsak kegyes és
tudós, hanem a szükkölködők iránt jótékony is volt. Azon
korban élt, midőn a protestansok e hazában üldöztettek
és papjaik száműzettek. E szempontból mondá Gobiusról
Deutschmann:

Exulibus pius hospes erat, nunquam domus ejus

Exulibus caruit.

Mert valamint az akkoron Vitembergben tanult magyar if-
jakat minden tőle kitelhetett módon gyámolította, úgy a

¹⁾ V. ö. Horányi *Memoria ungarorum* st. II. r. 10. s k. I.; *Monum.
evang. aug. conf. in Hung. hist.* 1. köt. 22., 24. II.

száműzött papokat is segélyezte. Ezért Simonides János száműzött breznobányai tanár és Gobiushnak szivesen látott vendége e vallomást tevő róla:

Vere noster eras, complectar ut omnia verbo,
Abdias noster plenus amoris eras.

Többet tudhatni Gobiusról azon siriratból, melyet Röhrenseus tanár írt s abban egyebek közt ezt mondja felőle:

Germana virtute, fide, probitate, Deumque
Sincere reverens hungarus hic situs est.

Lásd: *Pii cineres b. defuncti praeclarissimi domini Johannis Gobii hungari* ¹⁾.

GREGUSCH GYÖRGY.

Született Divéken. Tanult Ivánkofalván, Pozsonyban, Késmárkon ²⁾ és Vitembergben. Eminnen hazajövén, előbb Ozoróczon Ottlik-család udvari, utóbb, Andricius Izsák halála után, Selmeecz rendes papja lön. Vitembergből haza készültekor „*Disputatio theologica de juramento per Dei genitricem et sanctos reliquos minime praestando*“ értekezést írt s azt Zeibich Henrich elnöklete alatt védte. Megjelent Vitembergben 1739. 4r. Alkalmat adott neki megírására az, hogy III. Károly 1731-ben rendeletet adott ki a vallástügyben, melynek IX. pontja kötelességül tette a protestansoknak romai-katolikus minta szerint esküdniük. Ennek igazolásául „*Juratus Sodalius Jesuitarum*“ név alatt (sokak véleménye szerint Malevics) munkát írt, ennek czáfolatául pedig egy „*Juratus Christi Sodalis*“ mást fogalmazott, mind a kettőt pedig Gregusch vitairatához csatolva adta ki. A „*Ju-*

¹⁾ Egy Gobius János a thuróczi egyházmegyei jegyzőkönyvbe így írta be magát: Ego Joannes Gobius Lieschno thuroczeno pannonius, diaconus divo michaeliensis, polliceor sancte vener. hujus contubernii thurócziensis legibus debitam obedientiam et fratribus honorem. Datum 30. Jan. an. 1636.

²⁾ Késmárkra jöttekor 1729-iki oct. 30-kán a tanulók jegyzőkönyvébe így írta be magát: Georgius Gregus Divihino hungarus thurócziensis. Tanára, Buchholz György, pedig ugyanazon jegyzőkönyvben ezt jegyzé fel róla: Diligens iste proborumque morum scholaris paedagogus D. Fischer et Szontagh collecta stipe cum Mudrony discessit Vitebergam praevia valedictione publica 4. Feb. 1736.

ratus Christi Sodalis“ szerzője Csernanszky János szulyói tanító volt, nevét értekezése végén e mondatának kezdő betűi alá rejt-
vén: Haec statuere jusserunt **Jurati Christi Sodalis Religiosa**
in **Solum deum Obligatio**, azaz, **Johannes Csernanszky**
Scholae Szulyoviensis Rector Ordinarius. Greguschról töb-
bet olvashatni említett elnök Zeibichnek az értekezéshez
csatolt levelében ¹⁾

GROSZMANN ILLÉS.

Königsbergben végezvén iskoláit, Korponán tanár lett.
Tudományosságát hirdeti „*Disputatio de principis metaphysi-
cae*“, melyet 1641-ben Königsbergben Eiffler Mihály el-
nöklete alatt védett. Tanítványait szorgalom-, jámborság-
és erkölcsösségre a következő versekkel serkentgette:

Prima bonae mentis cura, sit altera morum,
Tertia litterulas perdidicisse bonas.

HODIK JÁNOS.

Ennek leírja ugyan Schmal itt is fővonásaiban életét,
de a bővebb értesítést ohajtó olvasót az evang. superin-
tendensekről irt munkájára utasítja. E munkát hozta a
Monumenta evangelicorum aug. conf. in Hungaria historica
I. kötete (Pest, 1861.), én is tehát csak annak 16. s. k. lap-
jaira utalok.

JESZENSZKY DÁNIEL.

Mielőtt tanulmányainak folytatása végett Vitembergbe
ment volna, Besztercebányán ugy kegyeletét, mint szor-
galmát tüntette ki „*Strena nova, sed veteri arte concinnata*“
művével, melyben 1701-ki jan. 1-jén (Calendis Januarii)
a besztercebányai papságot s mindenrendű pártfogókat
tisztelte meg s mindegyiknek rövid, de csinos distichonnal
boldog új évet kívánt ²⁾. Ugyanazon évben Vitembergbe
ment s tanulói pályáját oly fényvel futotta meg, hogy

¹⁾ Lásd róla még: Bartholomaeides: *Memoriae ungarorum st.*
239. l.

²⁾ A megtisztelték közt, több pártfogón kívül, voltak: Breithor
Illés pap, Símonides János, Figuli György, Burius János, Pilárik János
tudós férfiak.

mester és császári koszorús költész czimet nyert. Elvégezve tanulmányait, Drezdában különféle hivatalt viselt s külföldön halt meg. Dicséretére elég megemliteni, hogy a vitembergi könyvtárt számos könyvvel szaporította s abban arczképét Schmal emlékezett, hogy látta. Munkái:

1. *Colossus anagrammaticus ex nominibus virorum academiae vitembergensis*. 1703.

2. *Invitatio Peschekii ad castigationem iniqui de hungaris iudicii*. Drezda, 1708. 4. r. ¹⁾.

Jesseni JESSEN JÁNOS.

Wernsdorff „*De primordiis emendatae per Lutherum religionis*“ munkája 26. l. Jessent csehnek állítja, de ő maga II. Mátyás koronáztatásának leírásában, melyet Ortelius Jeromos adott ki, a Jeszenszky nemes családból eredett magyarnak vallja magát. Magyar voltát bizonyítja Chemlin Gáspár giesseni nyomdász is, a ki Curtius Miklós paduai orvosnak munkáját „*De medicamentis lenientibus, praeparantibus et purgantibus*“, Jessennek emigy ajánlotta: „*Nobilissimo et excellentissimo viro Johanni Jessenio a Jessen, equiti hungaro, philosopho et medico celeberrimo, domino et fautori suo observando.*“ Csehországban a XVI. században jeles iskolák levén, Jessen is tanulni oda ment s oly fényesen futotta meg tanulói pályáját, hogy miként Lampe egyháztörténelmi művében állítja, Prágában igazgató tanárnak választatott s a legfontosb ügyekben részt vett. Tanúja ennek az is, hogy a cseh rendek őt 1618-ban követkép hazánkba küldötték s ő a reá bizottakban sikerrel járt el, de visszatértekor Bécsben elfogták s börtönbe vetették. Fogságából úgy szabadult ki, hogy a csehek érte egy általok elfogott olaszt cserébe adtak s midőn Jessen börtönéből kimenendő vala, a falra e betűket írta: **I. M. M. M. M.** Midőn e betűk értelmének kitalálásán sokan törték hasztalanul fejöket, Ferdinand osztrák herceg, utóbb uralkodó, emigy fejté azokat meg: **Imperator Matthias Mense Martio Morietur**, s krétát ve-

¹⁾ Vesd össze még: Bartholomaeides: Memoriae ungarorum st. 199. l.

vén, azonnal utána veté: **Jesseni Mentiris Mala Morte Morieris**. Hallván ezeket Jessen, mondá „Valamint én nem hazudtam, úgy Ferdinand is elkövetend mindent, hogy hazug jós ne maradjon.“ Ugy történt. Mert nemcsak Mátyás martiusban meghalt, hanem fordulván az ügyek Csehországban, Jessen is becstelenítő halállal mult ki. Midőn váratlan, gyalázatos halálitéletét hallotta, ezt mondotta volna: „Kegyetlenül bántok velünk, de tudjátok meg, hogy lesznek, a kik az általatok csúfos látványul kitett fejünket tisztességesen temetik el.“ Jóslatát igazolta a következmény. Mert midőn a szász választó fejedelem elfoglalta Prágát, a megölettek fejei tisztességesen takarítottak el. Jessen azt fájlalta leginkább, hogy nyelvét, melylyel császárok, királyok, fejedelmek előtt nagy dicsérettel szokott volt szónokolni, bakó vágta ki. Mert a vesztőhelyre 26 más elitélttel vitetvén ki, előbb nyelvét metszték ki, azután fejét ütötték le, többi testét pedig négy karóra aggatták. Nagy tudományának sok jelét adta. Egy Bécsben 1612-ben kelt levelét Révay Péter a szent koronáról irt munkájához csatolta s vége imez: „Vale comes illustrissime ac Jessenius vicinos homines cum tuis majoribus loco tuo de patria meritis bene in posterum etiam tibi commendatos habe.“ Más munkái:

1. *Jacobo Typotio caesareo historico in honorem monumentum*. 1602. Lásd: *Tenzelii colloquia menstrua*. 1690. 862. l.

2. *Consilium adversus pestem cum disputatione de Mithridateo et Thenaca*. 1614.

3. *Zoroastum opus physicum*, melyet Frenelius Salamon császári költész említ *Epigrammáinak* 203. lapján.

4. Kiadta *Savonarolát* is, a miért Taubmann emigy üdvözölte őt:

De re philosopha quae Savonarola perite

Disseruit, tacitis obsoluere libris.

Abs te philosophis lex Savonarola dabatur,

Lux a Jessenis reddita prisca tibi est.

Philosophis legem dare magna est gloria, priscam

Philosophis lucem reddere non minor est.

Lásd: *Friderici Taubmanni Epigramm*. lib. II. 390. s k. l. Említett Chemlin érintett ajánlólevelében bizonyítja, hogy

Jessen a vitembergi egyetemen mint tanár sok gyógyászt nevelt. Ez okból Jessen arczképe alá Taubmann e verseket költé:

Heic tibi Jessenie picta est tantum umbra figurae
 Jessenium si vis pingere, pinge virum,
 Qui multos hominum mores perspexit et urbes,
 Qui medica quemvis praestitit arte virum.

E sorok megvannak az említett *Epigrammák* 1. könyve 341. lapján. V. ö. még Lampe: *Historia eccles.* 259. s. k. l.; *Historia persecut. bohém.* 261. l. Életrajza szépen van még leírva e könyvben: *Historia o tezkych protivenstvch cirkeve ceské.* Amsterdam. 1663. 174., 210—213. l. Taubmann 9 évvel előbb emigy jósolta meg Jessen gyász esetét:

Quod sortis splendore tumes Jesseni! Vitrea sors est.
 Summus ubi nitor est, summa ruina prope est.

INSTITORIS MIHÁLY.

Született Mosócson. Atyja Institoris Illés volt, anyja Stupavszky Anna. Elvégezve tanulmányait, szülőföldén tanár lett s nevét több munkával tette emlékezetessé. Midőn még a hazában volt, idősb testvére, Institoris János ¹⁾, elnöklete alatt 1654-ben „*Disputatio de transsubstantiatione*“, 1655-ben „*De clericorum e potestate seculari exemptione*“ munkáit védte. Külföldről visszajöven, nem csak a reá bízott ifjuságot fényes eredménnyel oktatta, hanem hirnevét munkáival is öregbítette. Elmeművei:

1. *Paraenesis ad sectarios de visibilitate et invisibilitate ecclesiae.* Zsolna 1668.

2. *Panegyricus in obitum reverendi Johannis Institoris, pastoris ecclesiae slavonicae carponensis.* Trencsin, 1661. 4r.

¹⁾ Institoris János, említett Illés fia, Mihálynak testvére, született Beszterczén. Elméje- és tudományával korát megelőzni látszott. Mert 1646-ban, még nagyon ifju korában, Lazi Mihály alatt, máris „*De filii dei praeaeeterna divinitate*“ vitázott. Tudománya öregbítése végett Gedanumba ment s Németország más egyetemein is hét évet töltött. Haza jöven gr. Illésházy Gábor eszközlése által Bánócson tanító lett, onnan Selmeczre, végre Trencsinbe ment, mindenhol számos ifjuságot oktatta. Megszünvén a dögvész, Bánócson 1658-ig papskodott; azután is több állomással kínáltatott meg, de mindnyáját visszautasítva, elvégre Korponára papul vitetett s ott 1661-ben meg is halt.

3. *Desiderium aureae pacis*; ehez csatolva van az 1662. árvíz verses leírása, melyet Bél *Notitia novae Hungariae* munkájában egy lipói tudósénak alaptalanul állít.

4. *Chiliasmus dirutus*; resp. Michaelae Alauda ratkoviensi. Zsolna, 1665. Költeményekkel üdvözölték Quetoni Dániel sz. mihályi pap és főesperes, Fitkonides András dekan és egyházmegyei jegyző, Hagara Zakariás mosóczi pap, Bombicenus János sz. mártoni pap és egyházmegyei szónok, Zári György sz. mariaii pap.

5. *Dissertatio de summo morali bono*; resp. Martino Proserchomeno. Zsolna, 1666. 4r.

6. *Phosporus clarorum siderum illustris lycaei kiloniensis. Kilonii an. 1667. accensus per Mich. Krmer alias Institoris.*

Egyebeket is, kivált verseket, irt, különösen

1689-ben Jeszenszky Ábrahám

1691-ben Huszár Imre tiszteletére, ezek azonban Ambrózy-nál kéziratokul maradtak. Meghalt a XVIII. század elején ¹⁾).

KEPHALIDES MÁTÉ.

Besztercebányán Heinsel János tanítványa volt s az ő elnöklete alatt 1665-ben „*Diatribes philologico-theologicae de creatione*“ czim alatt irt értekezését oly dicséretesen védte, hogy a radvániak azután habozás nélkül bizták reá iskolájoikat. Radváni tanító korában irt: „*De pluralitate animarum respondente Joh. Lanecio*“, a ki szintén thuróczi fi volt s ezen értekezését: „*Examen controversiae de pluralitate animarum in homine rationali distinctarum*“ czim alatt 1669-ben Zsolnán adta ki. A protestansok üldöztetésekor Radvánból kiüzetve, Besztercebányán telepedett meg s tőle származott az ottani Hlavács-nemzetség. Ő ugyanis „Hlavács“ nemzetségi nevét, a kor szokása szerint, a görög „Kephalides“-re változtatta. Fia, Kephalides Sámuel, 1705-ben rozsnyói lelkész volt.

¹⁾ Emlékezik róla: Horányi: *Memoria ungarorum* II. r. 233. s k. l.; Klein: *Nachrichten von den Lebensumständen und Schriften evang. Prediger* st. II. köt. 270. l.; az ő életéről, különösen munkáiról, a miket Bartholomaeides: *Memoriae ungarorum* st. 265. l. Institoris Mihályról mond, tévesek, mert azon Institoris különbözött emettől.

KEVERI ANDRÁS.

Trencsinben tanultakor Bellobraden Pál tanár alatt 1661-ben „*De veris ac genuinis ecclesiae membris*“ vitázott s értekezése Csizsek Nikodém betűivel Trencsinben 4r. jelent meg. Valószínűleg az ő fia volt azon Keveri János, a ki 1683-ban Deutschmann alatt „*De scriptura sacra*“ vitázott s a kit Bartholomaeides *Memoria ungarorum* st. 188. l. említ.

KEVICZKI ISTVÁN.

E nemzetségből többen adták magokat tudományos pályára. Így a magyarországi reformatio kezdetén egy thuróczi megyei Keviczki Vitembergben Lyser Polykarp superintendens és más istenészek által pappá szenteltetett fel, miként az 1587-ki jul. 9. kelt okmányuk bizonyítja. Istvánunk a zsolnai gymnasiumban tanulótársai közt első volt s a keresztény tan „*De lege dei*“ czikkét Neilicen János tanár alatt, nyilvános vitatásakor, közhelyesséssel védte. Megjelent e vitázat Trencsinben 1663-ban 4r.

Idősb LADIVÉR ILLÉS.

Atyja volt ez a híres eperjesi tanár-, Ladivér Illésnek. Bánócson, Privigyén és Bicsén ezer kellemetlenség közt tanítóskodott s az egyházügyekben olyan érdemeket szerzett magának, hogy jutalmul 1639-ben a zsolnai nagy gyülekezet papjává tétetett, s ott kötelességeiben oly szorgalommal járt el, hogy 1641-ben a thuróczi egyházmegye jegyzőjévé, 1655-ben pedig, Kruspir István ujhelyi pap halála után, esperesévé választatott. Az üldözések korában élvén, ő is annyira zaklatva lön, hogy elhagyva nejét, Pataki Annát, Pataki László leányát, száműzetésben halt meg. Lásd: *Mors pretiosa Martyris hungarici Danielis Mazsáry*, Vitemb. 1677. a vége felé. Ladivér istenfélő, a királyhoz hű, mindenkire méltányos, az evangyeliumi igazság ernyedetlen védője volt. Eminnen eredett az, hogy ellenei, az üldözés korában; sok valótlant költöttek róla. Ezért idősb Dubovszky Márton, Ladiver száműzetése- és haláláról értekezve, nem helytelenül mondá:

Viderit ista Deus vindex mortisque piorum
Vindicet.

Munkája: „*Refutatio Hieronymi Zinchoii defensionis absurdorum Ivulianorum* ¹⁾). Rövid de az utókor figyelmére is méltó mű ²⁾).

LÁNYI ILLÉS.

Erről Schmal azért irt e munkájában csak röviden, mert bővebb életrajzát „*Commentatio de vita superintendentum evangelicorum in Hungaria*“ művében adta. E munkát a *Monumenta evang. aug. conf. in Hung. hist.* 1. kötete (Pest, 1861.) hozta; én is tehát csak annak 10—15. lapjaira utalok.

LÁNYI DÁNIEL.

Az előbbeninek méltó fia. Vitembergben Thurzó költéségén végezvén tanulmányait, Mosócznak, a hol 1605-ben született, nem csekély dicsőségére vált. Mert előbb a virágzott báróczi iskolának tanára, azután a galgóczi gyülekezet papja és a nyitrai egyházmegye esperese volt. Hocquard Bonaventura ferenczrendi szerzetes ellen az „*Ignea veritatis columna*“ általános részét írta meg, mely Vitembergben 1654. 4r. jelent meg. Később sok kellemetlenség érve őt Galgóczon, Besztercebányára a sz. Erzsébet temploma lelkeszeül költözött át s ott az említett munka különös részét írta meg. Ez Lipszéban 1660-ban jelent meg ³⁾).

¹⁾ A kassai egyetemen Ivul Gábor, istenészet tanára, elnökle, Renyes István védelmezése s közös megegyezés folytán, ifjabb Ladiver Illés, bártfai igazgató tanár, és Tabau Izsák, eperjesi conrector, ostromlása alatt 1666-iki jun. 25. és 16-án vitázatok tartattak „*De iudice controversiarum fidei*.“ Lásd: „*Historica relatio colloquii cassoviensis de iudice controversiarum fidei*“ 1679. 12. r. E vitázatok eredménye volt: „*Absurda Ivuliana sive septem mortalia peccata ejusdem symbola*“ című irat. Ivult Zinchoius Jeromos akarta védni s némieket, a miket a védelemre szolgálándónak vélt, a bártfai igazgató tanár atyjának, Ladiver Illés zsolnai papnak, küldött meg, a ki a főntebbi czim alatt annyira czáfolta meg a védiratot, hogy ugy Zinchoius, mint Ivul, többé szólni sem mertek.

²⁾ Egy Ladivér Illés a thuróczi egyházmegye jegyzőkönyvébe emigy írta be magát: „Ego Elias Ladiver ecclesiae tóth-pronensis diaconus an. 1685. die 8. Aug.“.

³⁾ V. ö. Vallaszky: *Conspect. reip. lit.* 193. s k. l.; Horányi: *Memoria ungarorum* st. II. r. 462. l., Klein: *Nachrichten* st. II. köt. 324. l.; Bartholomaeides: *Mem. ung.* 130. l.

LÁNYI ZAKARIÁS.

Egyike azoknak, a kik Thuróczmegyének dicsőségére szolgáltak. A hazai iskolákban szerzett tudományát, gr. Illésházi Gáspár által segélyeztetve, Vitembergben öregbítette s honába visszatérve előbb Bánóczon, azután Trencsinben tanítóskodott. Később bánóczi pap, Hodik János halála után pedig 1642-ben superintendens lön s mint ilyen Trencsinbe költözött át s ott 1645-ben meg is halt. Munkái:

1. *Strigilis aethiologiae M. Johannis Kircheri*. Megjelent gr. Illésházy Gáspár költségén. 1641. 4r.

2. *Pseudospiritus posoniensis*, melyhez járult: *Disputatio luciferi papistici a Thoma Belavio canonico posoniensi accensi*. Trencsin, 1643.

3. *Disputatio ethica de actionibus humanis*. Ezt Vitembergben Martini Jakab alatt dicséretesen védette s pártfogója-, gr. Illésházy Gáspárnak, ajánlotta ¹⁾.

LOCHMANN JÁNOS.

A Lochmann-család egy századnál tovább adott szolgákat a protestans egyháznak. János atyja, idősb Lochmann Mátyás, korában eléggé ismert férfiú vala ²⁾. Ez tudományos pályára szánta fiát, a ki atyjával vetélkedő oly szorgalommal végezte tanulmányait, hogy nemcsak a mosóczi, trencsini és német-lipcei iskolákban hasznosan tanítóskodott,

¹⁾ V. ö. Vallaszky: *Conspect. reip. lit.* 196. l.; *Bartholomaeides, Memoriae ungarorum* st. 125. l.; *Monumenta evang. conf. in Hung. hist.* 1. köt. 19—21. ll.

²⁾ Lochmann Mátyás, a ki Mátyás unokájával, János fiával össze nem tévesztendő, született Besztercebányán. Tudós és a görög nyelvben jártas férfiú és Husselius János tanítványa volt. 1586-ban mint lőcei senior görög *Epithalamiont* akart kiadni, de görög betűk nem léte miatt nem adhatta ki. 1590-ban privigyei tanító lett; de ezen állomását nem sokára a selmeczivel cserélte fel s ezután Husselius Albert, gr. Thurzó György papja, ajánlatára 1595-ben a zsolnai iskola vezérletével bizatott meg, onnan pedig Thuróczba vitetvén, nemcsak a szucsáni, hanem Lányi Illés után a mosóczi gyülekezetnek is papja lett. Jeles pártfogója, gr. Thurzó György előtt nemcsak calvinismusról, hanem photinismusról is vádoltatva, ama vádból 1609-ben levéllel, emeből pedig melyért Thurzó György pert támasztott ellene, ártatlansága külön védelmével 1616-ban tisztázta ki magát. Említve van: *Monumenta evang. aug. conf. in Hung. hist.* 1. köt. 14., 26. ll. is.

hanem német-lipcei pappá is levén, hivatalában 16 évig oly jelesen járt el, hogy a lipcei egyházmegye esperesévé választotta. Neje Cseh Rebeka volt, kitől Mátyás fia született. Meghalt a XVII. század közepe táján. Munkái:

1. *Vale Transoecianum sive sermo sacer in obitum ven. condam Georgii Transoecii Nicopoli 29. Maji an 1637. mortui et 12. Junii in templo nicopoliensi sepulti.* Megjelent Trencsinben 1637-ben. Ehez adva van

2. *Threnodia Lochmanniana ad spect. et magnif. baronem dominum Johannem Szúnyogh de Jeszenicza fautorem s. ministerii benignissimum.*

3. *Cineres alemannici sive sermo sacer de igne occasione incendii Teuto Lipsae 22. oct. an. 1639. exorti.* Trencsin, 1639. 4r.

LOCHMANN PÁL.

Az előbbeninek testvére; a tudósok közt „*Examen aethiologiae Kircherianae*“ munkájáról ismeretes. Ugyanis tanulmányainak folytatása végett Königsbergbe menvén, nem csak Eifler alatt „*Dissertatio de ente*“ czimű művét 1641-ben védte, hanem értesülvén a felől, hogy egykori tanára, Kircher János, előbb bánóczy, azután besztérczebányai tanár, kilépett az evang. egyházból s kiléptének okait Nagy-Szombathban sajtó utján adta, más, Königsbergben időzött magyar tanuló társaival, névszerint sárvári Kis Pál- és Ádámmal, baboti Csernák Sámuellel 1642-ben Calov Abraham elnöklete alatt birálat alá is vetette. Megjelent e birálat: „*Examen aethiologiae Kircherianae*“ czim alatt Königsbergben 1642. 4. r. Ajálva van Nádasdy Ferencznek, Fogaras földé örökös urának, Vasmege főispánjának, ő cs. k. fölsége főpalotamesterének; Illésházy Gábor és György testvéreknek, Trencsin örökös urainak, Liptó és Árva főispánjainak; kaboldi és köpcsényi Listhi Jánosnak, Jánosháza urának; Jubravai Asguthi Istvánnak, zólyomi alispánnak. Lochmann egyéb eseményeiről Schmal mitsem tud.

MILECZ ILLÉS.

Thurócznak e disze Szent Mártonban nemes tarnói Milecz, máskép Kostyál Dániel atyától és Szaladini Lóra anyától 1693-ki Péter és Pál napján született. Ősei 160.

évig a Révay-család jobbágyai voltak s fel 1750-ben szabadultak. Illés gyermekkorá óta hajlammal viseltetett a tudományok iránt s mivel azon időben száműzettek Szent Mártonból a múzák, Draskóczon a nemesek gyermekeivel Potrvay Márton tanítójoktól tanult; de visszaállítatván a XVII. század elején az evang. iskolák szabadsága, szülőföldén Klacsany Mátyás és Bodorovini Dániel fegyelme alá került, 1710-ben kiűzetvén Szent Mártonból az evangelikusok, Milecz Ivánköfalvára ment, hol tanítója Kuzmányi János, tanulmányai folytatására készítette őt elő. Azoknak elvégezte után, mikre a gyermekkor taníttatik, Lőcsén idősb Dubovszky Márton, Eperjesen Mattheides Sámuel leczkét hallgatta, de 1714-ben elvétetvén a collegium, nagyobb tapasztalás kedvéért Erdélybe ment s nem csak a százok közt fordult meg, hanem a nagy-enyedi reformált főiskolában is Páris Pápay Ferencztől ész-, természettant és görög nyelvet, Szilágyi Pétertől bölcsészetet és zsidó nyelvet, Szigethy Istvántól istenészetet 1722. végeig szorgalmasan tanult. Onnan ugyanazon évben Jenába költözött s tanulmányait Bedeus, Rambach, Sirb, Wiedeburg és Struve alatt folytatta. Visszatérve honába Eperjesen telepedett meg s nemcsak nemes ifjakat, kik Mattheidesnél szállásoltak, hanem Toperczer halála után az első osztályt is dicsérettel tanította. Onnan, várakozásán kívül, Calisch, született Révay Erzsébet, 1727-ben Bicsére udvari papul hitta őt meg, Schwarz János aggastyán superintendens pedig fölszentelte őt. E hivatalában oly buzgón járt el, hogy Pozsonyba magyar lelkészül hivatott meg s oda 1730-ki Bertalankor szállíttatott el. Szorgalmát tóra fordított könyvei tanusítják. Ilyenek:

1. *Postilla aneb gruntovnj ucenj o clancych vjry kre-stanské na obicejné nedelnj a svátecnj evanjelia leta páne 1729.* Az eredeti Spener Jakab Fülöpé.

2. *Premislovánj s vjkladem a naucenja o utrpenj Jezise Krysta.* Az eredeti Rambach János Jakabtól. Megjelent Zittauban 1744. 8. r.¹⁾

¹⁾ Több munkáját említi: Horányi: *Memoria ungarorum* st. II. r. 615. l.; Haan: *Jena hungarica* st. 45. s k. 1.; v. ö. *Monumenta evang. aug. conf. in Hung. hist.* 1. köt. 142. l.

MURGÁCS JÁNOS.

Hájban, Schmal sejtelve szerint, Murgács Mátyás ot-tani tanítótól született. Tanult Besztercebányán Heinsel Já-nos alatt s előmenetele tanusítása végett ugyanannak el-nöklete alatt „*De natura fidei justificae*“ czimű értekezé-sét 1667-ben védte s abban magát Háj-thuróczinak és a besztercebányai iskola növendékének vallotta. Tanulása végeztével füleki és szelczi pappá lön s a protestánsok tiz éves üldöztetésekor száműzve Sinapius Dániellel s másokkal honából kiköltözni kényszerült. Társai Porsch, Brecht, Sexti, Burius, Brestovszky, Czech, Hofstet-ter, Pilárik valának. Lásd: *Appendix votiva votis gami-cis Georgii Czemberi pastoris neosoliensis a Daniele Sinapio non sero, sed serio concinnata*. Lesna, eX IpsIs CoeLIs nobIs VenIet aDIVtorIVM, évben. Száműzve burgersdorfi tanító volt s hivatalát díszesen viselte. Honán kívül halt meg. Munkái.

1. *Dulce amarum scholasticum rectoratus sui burgersdor-fiensis*. Hamburg, 1676.

2. *Disceptatio de praecognito logicae*.

PALUMBINI MÁTÉ.

Gyógyászatban jeleskedett. Szent Mártonban született. Tanulását Jenában végezte s ugyanott „*De principio actio-num humanarum*“ dicséretesen értekezett. Hazájába vissza-térve előbb mosóczi, azután zsolnai tanító volt, de a tiz éves üldöztetéskor száműzve, Jenába tért vissza s ott 1675-ben „*De providentia Dei ex lumine naturae deducta et Samueli Rhetorfortio oppisita*“ vitázott. Azután gyógyászat ta-nulására adta magát s abban tudorság elnyerése végett 1679-ben Pasch Ágost Henrik elnöklete alatt „*De phtisi*“ értekezett. A hazába oLIVa feLIX a PaLVMbe In Panno-nIae DefertVr oras évben visszatérve, Trencsinben orvos-kodott. A ki többet kíván róla tudni, olvassa meg: *Vade prosperum a civibus hungaris in illustri universitate Salana acclamatum*. Élemedett korban Trencsinben halt meg. Övé még: „*Dissertatio academica de objecto formali metaphysicae, quam ven. Fraternalitatis philosophicae in hac inclutissima Sa-*

lana consensu benevolo praeside M. Matthaeo Palumbini Thuróczi hungaro respondens Joachimus Temsen flensb. holsatus SS. theologiae et philosophiae cultor proponit 1678.“ Jena, 4. r. költeményekkel üdvözölték Jessen Mátyás a szász-jenai kormánynál rendes ügyvéd és Scholastici János, istenészet- és bölcsészettanuló.¹⁾

PAULOVICS MIHÁLY.

Az evang. vallásért rendületlen lélekkel türt szenvedésekkel tette magát nevezetessé. Jeszenben nemes szülöktől származva, már gyermek korában annyira szerette a tudományokat, hogy ifjú éveiben máris szép előmenetelt tett azokban. Leginkább Heinsel János és Stürzer Mátyás besztercebányai tanárok alatt tanult. Heinsel alatt 1666-ban „*De majestate omnipraesentiae Christo communicatae*“ vitázott; Stürzer alatt 1668-ban „*De vocatione ministrorum*“ értekezést, valamint saját vitairatát is „*De causis corporis naturalis*“ 1667-ben dicséretesen védte. Vitembergbe költözve Deutschman alatt 1669-ben „*De persona Jesu Christi*“, 1670-ben „*De justificatione*“, 1671-ben „*De personali idiomatum communicatione*“ vitázott. Hazájába visszajöttkor szent mártoni tanító lett²⁾, s dicséretesen hivatalkodott, de a protestans egyházra zúdult viharoktól nem menekülhetett. Mert midőn 1674-ben a pozsonyi kiküldött törvényszék előtt, idéztetve, megjelent s úgy hitét megtagadni, mint térítvényt aláírni vonakodott, többi társával juniusban a leopoldvári tömlöczbe vettetett, a hol új baj nehezült reá. Midőn ugyanis Kellio jezsuitát, a ki vele az urvacsorának mind a két szin alatt vételéről vitázott, több ízben elné-

¹⁾ V. ö. Klein: *Nachrichten* st. II. köt 380. s k. I.; Haan: *Jena hungarica* st. 22. I.; Sugár Fabiusz: *Az orvosok s az orvosi tudomány Magyarországbán* st. Pest, 1861. 26. I., de a hol hibásan van Mátyásnak és divék-ujfalvi születésűnek elnevezve, valamint a *Philosophiai pályamunkák* I. kötete (Buda, 1835.) 64. I. is.

²⁾ A thuróczi egyházmegyei jegyzőkönyvbe így irta be magát: Ego Michael Paulovicz, scholae martinopolitanae rector, subscribo legibus ven. contubernii thurócziensis in congregatione habita apud D. Michalem an. 1672. die 27. Jan. promptitudinem et quae a mea tenuitate proficisci poterunt, non subtrahens.

mitotta, ellenfele egy alkalmat sem mulasztott el, hogy neheztelését éreztesse vele. 1675-ben a nápolyi gályákra vitétt s ezernyi nyomornak erős lélekkel türése után folytonos ütlegek okozták betegség folytán a nápolyi kikötőben halt meg. Hulláját fogoly törökök a tengerbe vetették, de a vihar vissza-kivetette a partra, a hol kutyák falták volna fel, ha azt a fogoly törökök nem gátolták vala meg. Erről Lánya Györgynek saját fogságáról irt munkáján kívül megolvasható Lampe *Historia eccl. reform.* 455. és 894. ll. Vigaszul elég volt Paulovicsnak megemlékeznie Petrarka mondatáról:

Non sis sollicitus quo contumulare sepulchro
Cum tua sit tandem restituenda caro. ¹⁾

POLERECZKY MÁTYÁS.

Szintén thuróczmegyei. Schmal csak arról ismeri, hogy Augustini Illés, illavai tanár alatt „*De sacrosancta trinitate*“ czimű és Zsolnán 1668. 4. r. megjelent értekezést védett.

QUETONI SÁMUEL.

Schmal sejtelve szerint Quetoni Dániel szent mihályi papnak és thuróczi egyházmegye esperesének fia. Vitembergben tanultakor nemcsak Kunad András alatt 1659-ben vitázott, hanem Deutschmann alatt is „*De incarnatione verbi*“ értekezést 1660-ban védett s azt Pinner Tivadar körmöczi papnak és az egész körmöczi tanácsnak ajánlotta. Költeménynyel üdvözölte Sitapius Daniel, thuróczi fi, Quetoni-nak Vitembergben tanulótársa. Visszajövéen a külföldről libetbányai pap lett. Paulovics Mihály „*De vocatione ministrorum*“ értekezését 1668-ban neki ajánlotta. Egyéb történeteiről Schmal mitssem tud. ²⁾

RAKSCHÁNYI MÁTÉ.

Atyja Rakschányi András, ³⁾ több iskola tanítója, volt. Tanulmányait 1641-ben Königsbergben öregbitette. Alig jött

¹⁾ V. ö. Bartholomaeides. *Memoriae ungarorum* st. 170. l.

²⁾ V. ö. Bartholomaeides: *Memoriae ungarorum* st. 156. l.

³⁾ Talán ugyanaz, a ki a thuróczi egyházmegye jegyzőkönyvébe

meg hazájába, körmöczi tanárrá választatott s ott nagy ügyességgel mintegy 20. évig oktatott. Tudományos voltát hirdeti Körmöczön 1657-ben kiadott értekezése „*De propagatione animae humanae*“, melyet két részre osztott. Tanítványai holta után is hálásan emlékeztek meg róla.

SINAPIUS DÁNIEL.

Született Szucsánban. Atyja Sinapius Mihály ¹⁾. Szülői mindent elkövettek, hogy fiuk tudományos pályán diszére válják a nemzetségnek; szándokuk, noha nem csekély küzdelmek után, valósult. Lásd: *Rosa ex sinapi enata*, Majer Jánostól, Briga, 1675. 4r. Vitembergben futván meg 1660-ban tanulói pályáját, jolsvai tanító lön és „*Sertum ex horti theologici areolis IV. decerptum, respondente Johanne Matthesio Arva velicsnensi*“ című s Kassán 1664-ben megjelent munkát irt és tanítói ügyességével olyan hirnevet szerzett magának, hogy a kövii egyház, Gömörben, papjául hitta meg. Két év mulva teplai, azután radváni lelkész lett, de a tiz éves üldözéskor Sexti János és Péter, Milochovinus, Thrusius és már társakkal 1673-ban ő is számüzetett. Ekkor előbb Brigában, azután Boroszlóban tartózkodott, végre Lengyelországban bojanovi tanító lett, miként azt maga jegyzé fel a következő versekben:

Bruma peracta Brigae simul est sub principe celso
 Hospitium, paulo post pia Bresla dedit.
 Lechica nos tandem suscepit terra benigne
 Atque volente deo nos hodieque fovet,
 In scholico patiens ego vitam duco labore
 Atque juventutis commoda quaero meae ²⁾.

A számüzetés kinainak szerencsés legyőzése után a lőcsei tót gyülekezet hitta őt meg papul, a hol úgy hivatalkodott, hogy műveltsége-, fárada!tan szorgalma-, fedhetlen élete- és

emigy irta be magát: Andreas Rakschány pastor ecclesiae D. Andreae sub castro Blatnicza subscripsit legibus ven. contubernii a. 1617. 9. Maii.

¹⁾ Sinapius másként Horcsicska Mihály 1620-ban bicsei segédpap, azután hricsói, végre szucsáni pap és thuróczi esperes volt.

²⁾ Lásd: *Vota gamica secunda rev. Georgio Czembere ministro neosoliensi in exilio virginem Thrusianam in conjugem ducenti ab amicis exulibus oblata*. Lesna, 1682.

munkáival halála után is, mely 1706-ban történt, fenmaradt emléke.

Szomorú száműzetése sanyarait enyhítendő, irt:

1. 1676-ban. *Hortulus animae*.

2. 1678-ban. *Neoforum latino-slavonicum*.

3. 1681-ben. *Examen apum cum autumnali mellatione*; megjelent Lesnán.

4. 1682-ben. *Vera veris gloria*; ugyanott.

5. 1682-ben. *Coelum Bojanoviense, in quo stella Augustinus Serpilius*; ugyanott, czimü munkákat.

Löcsén hivataloskodása alatt:

1. Megbővíté Tranoscius György „*Cythara Sanctorum*“ czimü énekeskönyvét, 1684-ben.

Elmeszüleményei még:

2. *Perlicha djtek bozjch aneb pokladince duchovnj*.

3. 1703-ban. Neumann imakönyvének tótra fordítása.

Irt még: „*Oves suspirantes*“ czimü értekezést, mely veje-, Glosius Jánosnál maradt kéziratban ¹⁾

Sinapius Jánosról, Dániel testvéréről s egykoron trencsini papról, a ki „*Henoch cum deo ambulans*“ czimü művet irt ²⁾ s hasonló nevü fiáról, olsnai tanító ról, lásd: Czvittinger: *Specimen Hungariae litteratae* 360. l.

SZÁSZKY TOMKA JÁNOS.

Született Folkusfalván. Sokáig neveztetett Szászkynak azért, mert nagyatyja Thuróczból kiköltözve Zólyom mellett Szászon telepedett meg, s e névváltoztatás által elvesztette volna nemesi jogait a család, ha az unoka vissza nem szerzi a mármár elenyészetteket, melyeknek visszanyertével visszafogadta igazi „*Tomka*“ vezetéknevét. Tanult Beszterczében és Jenában. Befejezve tanulását Győrött számos ifjuságot oktatott s ugyanott „*Periodológiá*“t bocsátott közre; onnan Poszonyba ment át s előbb conrector-, utóbb igazgató-

¹⁾ Több olvasható róla: Barthohomaeidesnél: *Notitia comitatus gömöriensis* 431—433. ll.; *Memoriae ungarorum* st. 157. l.; Horányinál: *Memoria ungarorum* st. III. r. 282. l.; *Monumenta evang. aug. conf. in Hung. hist.* 1. köt. 50. 52. ll.

²⁾ V. ö. Horányi: *Memoria ungarorum* st. III. r. 282. s k. l.

kép működött az ottani főiskolában. A történelemben s más tanszakokban jártasságát tanúsítja „*Hodegus et chronotaxis in Attilam Prisci rhetoris*“ munkája, melyet Bel 1745-ben adott ki. Ide számítandó: *Introductio in orbis hodierni geographiam*,“ Pozsony, 1748. 8r. Mily jártas volt a haza régi történelmeiben, bizonyítja műve: „*Conspectus introductionis in notitium regni Hungariae geographicam, historicam, politicam et chronologicam inde a primis gentis et regionis hungaricae originibus usque ad aetatem nostram breviter et succincte per successiones temporum productam*,“ mely Pozsonyban 1759-ben. N8r. jelent meg ¹⁾).

Eddig Schmal. A thuróczi emigy elősorolt tudósok közül, mert működése a szerző halála utánra esik, kihagyta Schmal

LAUSCHEK MÁRTONT,

a ki a Fejérváry-féle példányban maga így irta le versekben életrajzát:

Martinopoly natum videre Penates . . . 1732. 19. Maji.

Oppidulum tractus thurócziensis habet.

Joannes fuerat genitor, genitrix Catharina,

Ille fuit Laucsek, Malko sed ista fuit.

In sacra lotus sacri baptismatis unda

Martini pulchro nomine dictus eram.

Tum pater, ut studiis aetas matura fuisset,

Me docuit primas noscere litterulas.

Solam me docuit lecturam cura parentis,

Post neczpalinis tradidit illa scholis . . . 1740.

Illic Donatum tractavi grammaticamque,

Horum Matthias Bilecz moderator erat.

Illic syntaxim didici, didicique poesim,

Illic adjunctus rhetoribusque fui.

His fuit in tribus Thomas Pataki mihi ductor,

Qui tamen abjecit postea sceptrum scholae . . . 1747.

Posonii tandem Michael qui Peschko vocatur

Imbuit ingenium Palladis arte meum.

¹⁾ Több olvasható róla: Horányinál: *Memoria ungarorum* st. III. r. 316. s k. 1.; Kleinnál: *Nachrichten* st. 1. r. 223. 1.; *Uj magyar museum* 1853. 569. 1.; Haannál: *Jena hungarica* st. 44. s k. 1.; *Monumenta evang. aug. conf. in Hung. hist.* 1. köt. 190. 1.

- Hic ope Joannis Tomkae cognomine Szászky
 Erudiit mentem docta Minerva meam.
- Hic docet in prima, docet ille in classe secunda,
 Ambo dabant sacris ex Heliconis aquis.
- Hungara me rapuit demum dulcedine lingva
 Ad loca, quae Sáros et Patakina vocant . 1750.
- Hic David Sárkány, Michael Szathmár Stephanusque
 Bányaius juvenes erudiere suos.
- Hos tres audivi claros ex arte magistros
 Et potui posthac hungara verba loqui.
- Dein kesmarkinas placuit mihi adire Camoenas, . 1752.
 Carpathici montis quas juga celsa tegunt.
- Hic me formavit Samuel Münch atque Joannes,
 Qui bene Majoris nomen et omen habet.
- Sed berzetinas post haec devectus ad oras
 Munere cantoris condecoratus eram . 1754. 6. Mart.
- Ecclesiae cecini, docui sed pignora mystae
 Numen ut in vera religione colant.
- Iste fuit Paulus, verum cognomine Major,
 Cujus apud cunctos fama perennis erit.
- Ad coetum demum migravit csetnekiensem . . 1755.
 Constituor pastor kún-taplo czenus ego 1756. 1. Nov.
- Post mihi Majoris Pauli de sanguine natam
 Annam conjungunt vincula sacra thori 1758. 1. Nov.
- Hungarica cupio lingva dum ornare cathedram
 A derencsanis poscor evangelicis . 1759. 16. Aug.
- Postea divino data nobis filia dono . . 1759. 4. Dec.
 Ad sacrum fontem Barbara dicta fuit.
- Demum de Restér submissa vocatio nobis 1760. 11. Febr.
 Quae tamen a nobis rite rejecta fuit.

Ezekhez, további eseményeiből, ezeket toldom : 1761-ben felső-sajói, 1783-ban szakolczai pap lett s ott halt meg 1802-ben. Munkái :

1. *Elemzése azon öt hitczikknek*, melyek Luther kis kátéjához csatoltatni szoknak s melyet Schmal irt, de azt Laucsek másodszer adta ki s magyarra is fordítva bocsátotta közre, 12r.

2. *Zlatá bane*, bányászok használatára, Poszony.

3. *Slzy Ucedelnjku* st. szakolczai hivatalfoglaló beszéde, Szakolcza.

4. *Az első keresztyéneknek ama tiz fűldözésekről szóló történetírás.* Ezt Pozsonyban 1787-ben Cházár András adta ki. Lásd: *Tudománytár* 1842. aug. füz. 108. l.

5. *Tót Concordantia.* Pozsony, 1791.

6. *Centuria diplomatum et epistolarum Thurozianarum* saját és Procopius János jegyzeteivel felvilágosítva. V. ö. Bartholomaeides: *Notitia comitatus gömöriensis* 420. l.

Más kéziratok, ha jól tudom, Zay-Ugrócson őriztetnek.

E sorát a thuróczi tudósoknak hadd zárja be maga, annak szerzője,

SCHAAL ANDRÁS.

Életrajzát azon adatok nyomán közlöm, melyeket az Antoni Sámuel superintendens által fölszenteltettek jegyzőkönyvébe önmaga jegyzett fel. Született Neczpálon 1706-ki apr. 25-kén Schmal György és Herchel Anna szülöktől. Tanult szülőföldén kívül Selmecezen, ismét szülőföldén, Kőrmöczön; 1726-ban Vitembergbe ment. 1729-ben visszakerülvén, Platy Lászlónál nevelősködött s onnan Felső-Sajóra papúl meghivatva 1731-ki aug. 14-kén szenteltetett fel. A gömöri esperességben 1737-ben szónokká, 1745-ben jegyzővé, 1748-ban alesperessé választatott. Eddig önmaga. Felső-Sajóról Ratkóra ment át s főesperessé is lön. Meghalt 1766-ki dec. 25-kén. Munkái:

1. *Adversaria ad illustrandam historiam ecclesiasticam evangelico-hungaricam pertinentia*, ha Isten is úgy akarja, nem sokára napvilágot látandó.

2. *Brevis de vita superintendentum evangelicorum in Hungaria commentatio.* Megjelent a *Monumenta evangelicorum aug. conf. in Hungaria historica* első kötetében, Pest, 1861.

4. *Syllabus litteratorum thurócziensium*, melynek adatait ezennel közlöttem, mellözve azon férfiakat, a kik csupán a papi pályán tették neveiket emlékezetesekké a nélkül, hogy egyszersmind mint írók léptek volna fel.

4. *Adversaria ex variis et fidedignis üsdemque rarioribus M. SS. et libris publicis, quos protocolla adpellamus, in unum volumen propria manu descripta.* 1748.

5. *Oratio inauguralis occasione electi in superintendentem Georgii Ambrosii dicta.*

6. *Protocollum visitationis superintendentalis a Georgio Ambrosio peractae.*

7. *Elemzése azon öt hitczikknek, melyet föntebb, Laucsekről szóltomban, 1. sz. a. említettem, melynek tót szövegét Jadzko György, ratkói kántor, újból adta ki. Lásd: Bartholomeides: Notitia comitatus gömöriensis 429. s. k. 1. Memoriae ungarorum st. 224. s. k. 1.*

Garády.

AZ ÉRTEKEZŐ TÁRCZÁJA.

TUDOMÁNYOS ÉS IRODALMI INTÉZETEK.

Magyar tud. Akadémia.

Mart. 24-én a math. és természettudományi osztály ülésében gr. Vass Sámuel I. tag „a légáramlásról“ tartotta székfoglaló értekezését. Utána Kubinyi Ferencz r. tag jelenté, hogy a Petényi Salamon öslénytani munkájának első kötete már sajtó alá rendezve, készen áll; ezúttal egyszersmind megemlíte a felolvasó, miszerint e munkánál a hiányzó rész kiegészítését magának követeli, mint ki Petényivel együtt gyűjtött és fáradozott. E pótlandók közé tartoznak különösen a hüllők és a nyúl, melynek csontjait a *beremendi* (Baranya várm.) ásatásban Petényivel együtt szedték össze. Ez alkalommal értekező a „mezei nyúl“ról olvasta fel humoros előadását ily czim alatt: „A nyúl öslénytani tekintetben, különösen a beremendi Jura — képlet hasadékaiban talált ásatag nyúl.“ — Végül olvasta a titoknok szegedi építész Kovács István úr levelét az általa kítűzött építészeti pályára díjra vonatkozót, melyre nézve, miután a kítűző úr véleménye az akadémiai nézetek és czélokkal összhangzásba nem is hozható, az osztályülés a pályázat ügyének Kovács István úr magán rendelkezése alá visszabocsáttatását véleményezte.

Mart. 31-én a phil. törvény és tört. osztály ülése volt. Előzőleg összes ülés tartatván, a Karácsonyiféle drámai pályaművek bírálata olvastatott fel, mely szerint az idén e jutalom az aránylag legjobbnak minden esetre kiadandó lévén, ilyenül a „*Bűn bünt követ*“ című jelöltet ki, melynek jelíges levelkéje szerzőül Dobsa Lajost tüntet fel.

A multkori osztály ülés véleménye, mely szerint a Kovács István által kítűzött architecturaj jutalom kezelésétől az akadémia visszalép, az

összes ülés által elfogadtatott. Olvastatott a „gyulai kör“ levele az akadémiai palota érdekében, mely mellett a hazai érdekek tekintetbe vételét ajánlja. A beadvány az építető bizottmányhoz tétetik át. A titoknok előadásából értesült az összes ülés, miszerint azon 73 tud. intézet közül, melyekkel az akadémia csereviszonyban áll, 57 már megkapta a könyveket, a többi is rövid időn megfogja kapni, és így a könyvküldések tisztába hozatalára kirendelt bizottság teljesítvén feladatát, ennek, s különösen Hunfalvy Jánosnak fáradságáért köszönetet szavaztatott. A könyvküldéseket ezután akadémiai könyvtár Eggenberger fogja teljesíteni. Nagy József I. tag leveléből hálásan értesült az ülés egy újabb alapítványáról, melyet ifjan elhunyt Péterffy Miklós édes anyja, szeretett fia emlékeül „Péterffy alapítvány“ czim alatt egy oly összeggel kíván megalapítani, melynek négy évenként 100 ftra menő kamatait pályamunkákra szánta. Az alapítványnál némely kívánatos módosítások tétele végett az akadémia javaslata közöltetni fog a nemeskeblű alapító hölgygyel. — Wargha István akadémiai tag a phil. osztályban, külföldön hosszú tartózkodása után haza érkezését jelentette be. A Bereg-Böszörményi község régi okleveleinek megvizsgálását kérte oly czélből, hogy sikerrel törvénykezhessék azokkal; az illető helyre utaltatott. — Benkő Károly Marosvásárhelyről irt történelmi Monograhijája bírálat alá adatott. — Gr. Gyulay Lajos Kazinczy Ferencz leveleinek egy nagy csomójával kedveskedett az akademinak. Tasner Antal végrendelete illető pontjából értesült az akadémia, miszerént 20 év mulva néhai gr. Széchenyi István hátrahagyott naplója és kéziratai az akadémia birtokába jövendnek. Tudomásul vétetett. Végre több adakozás bejelentése után egy, „Görög ország történelmével“ pályázó kérelmei a kézirat kiadása iránt tárgyalatott. Az akadémia marad e részben hozott régi szabályainál, melyeknek mind pályázó úgy is önkényt alá veté magát, a kérelmező tehát művét meg nem kaphatja, hanem lemásoltathatja. Ezek bevégezése után a phil. és történelmi osztály szakülése lévén, *Hunfalvy János* lt., egy roppant fáradsággal és szorgalommal egybeállított dolgozatot olvasott fel ily czim alatt: „*Magyar ország természettani viszonyainak leírása*“ melynek bevezetése is már irodalom történeti tekintetben nagyon becses adatokkal gazdagítja geographiai irodalmunkat.

April 7-én nyelv és széptudományi osztály ülése. A titoknok benyujtá Révay Miklós halhatatlan nevű nyelvtudósunknak a szentmártoni levéltárban őrzött 89 darab levelét, melyeket az akadémia fölhívása folytán Méry Etel ur másolatban, a szentmártoni főapát ur pedig eredetben beküldött. Egyuttal olvasta a titoknok Méry Etel úr levelét, mely Révay Miklósról többek közt azt írja, hogy nem 1749-ben hanem 1750. febr. 24-én született, (*Olv. erről itt alább egy külön cikket*) és a főrangú Révayak vérsége lett volna. Ezután Fogarasy János rt. az *igeidőkről* értekezett leginkább régi nyelvemlékekben tett nyomozásai folytán.

Ugyan ez ülésben a titoknok jelentést tett két beküldött munkáról. Mind a kettő a szabályszerű beadás pótlása után bírálat alá fog bocsáttatni.

April. 14-én a phil. törv. és történettudományi osztályok ülésében Purgstaller József r. tag. „*Kant észbirálatának érvényes-*

ségéről“ értekezett. Utána Rómer Fl. lt. bemutatta a *Czinár Mór* felügyelete alatt, a *Fejér: Codex diplomaticus*-ához készített nagy hasznú *Index*-et; melyért mind a nevezett tudós tagnak, mind pedig az azt készítő fiatal növendék benczerendieknek köszönet szavaztatván, az „*Index*“ Venczel és Érdy rtagoknak megbírálás vígett kiadatott. Ezután Rómer Fl. lt. egy másik indítványnyal lépett elő; mely a magyar irodalmi általános tárgymutató készítését illeti, mi által tömérdek, egyes folyóiratokban s más gyűjteményes munkákban elszórt irodalmi anyag holléte, ugy a tudomány minden ágaiban eddig irodalmunkban tett előzmények felől az irodalmi ember tájékozhatta magát. Az indítványozó ez eszmének csak pártolását és az akadémia tekintélyével gyámolítását kérte, a kivitelt az ifjabb nemzedéktől várván a tudós előadó. Az indítvány elfogadtatván, tervekészítésével az akadémia hat tagját bizta meg. Ezután Nagy Iván lt. egy benem végzett értekezés mellett az Irinyi nemes családnak árpádkori négy oklevelét mutatta be az ülésnek, közölök az 1279-ben Iriny helységről kelt adománylevelet azért főképen, mivel az Szirmay ferde kivonata miatt egy pár tudósunk által kétségbe hoztatván, ezen kétség eloszlására nézve az eredetinek bemutatása kívánatossá sőt szükségessé vált, s melynek illető helye felolvasásából kétségtelenül kitűnt, hogy a nevezett család ősei, Vyd fiai Venczel s László csak ugyan részt vettek az Ottokár cseh elleni utolsó harcban, habár az oklevélből az kinek tűnik, hogy Ottokár általok esett volna el. Az oklevél hitelének kétségbe hozatalát illetőleg Szalay L. rt. maga részéről megjegyze, miszerint valamint a kérdéses okmány hitelessége elleni véleménye Szirmay hűtlen kivonata miatt támadt, úgy e kételye az illető családi tulajdonos által az eredeti okmánynak előtte is már előbb történt bemutatása alkalmával teljesen eloszlott. — Ezután a titoknoki jelentések történtek; a m. kir. helytartóság által küldött bányai statistikai táblázatokért köszönet szavaztatott. Stuhr József egyetemi néhai tanár kéziratának az akadémiai könyvtár részére tett felajánlása szívesen fogadtatott.

Lónyay Menyhért t. tag tervet nyújtottbe az akadémiai könyvkiadások jövedelmeinek figyelemben és ellenőrségben tarthatására. Választmányra bízott. Az Igazgató-tanácsban Deák Ferencz által megpendített akadémiai nyomda létesítési módjának megállapítására bizottság neveztetett.

Az idei mártius 13-iki határnapon letelt pályázásra beadott munkákról következő titoknoki jelentés szól:

Magyar tudományos akadémia. 1862. mart. 31-én tizenegy rendbeli pályázatnak volt határnapja közölök négyre: a) *A magyar eposi költészi főbb formáinak méltatása*; b) a római irodalom történetének kézi könyve; c) görög állam régiségek; d) a festészet egyetemes története, nem érkezett be pályamunka; hét jutalomra ellenben (külön 300 ft. a hölgyek alapítványából) következő pályamunkák mutattattak a f. évi april. 1-én tartott akadémiai összes ülésnek; I. *Füvészet alapvonalai*. Három pályázó. 1) jeligéje: Ehret die Frauen, sie flechten und weben himmlische Rosen ins irdische Leben. Schiller. 2) jeligéje: Veni, vidi, vici. 3) És a czél

nem a díj. Kossuth. — II. *A közönséges életre alkalmazott vegytan, különös tekintettel a földészetre egy pályázó e jeligével:* „Midőn a vegybutár a természet terményeit utáncsinálja, az emberi szellem isteni eredetét bizonyítja.“ III. *Növényzeti Földrajz.* Két pályázó. 1. jeligéje: „Téged dicsőit a zenith és nadir; a szélvészek bús harcza, az égi láng villáma, harmatcsepp, virágszál hirdeti nagy kezed alkotását. Berzsenyi. 2. jeligéje: Ha a föld Isten kalapja, ugy hazánk bokréta rajta. Petőfi. IV. *A Földtan alapvonalai.* Egy pályázó, e jeligével: Mentől több tény, mentől kevesebb hypothesis. V. *Állati élettan alapvonalai különös tekintettel az emberre.* Egy pályázó, jelige nélkül, de a titoknokhoz czimzett levéllel, mely valószínűleg a szerző nevét foglalván magában, kivitelképen a jeligés levélke pótlékául tekintetett. VI. *Természettani földrajz.* Egy pályázó e jeligével: „A természettani földleírás legfőbb célja: megismerni az egyseget a sokaságban, kikutatni a közöst s a benső kapcsolatot a földi természetekben“ Humboldt. Ezen pályaművek megannyian martius 31-ig, mint kitűzött határnapi, érkeztek be; aprilis 1-sőén hozzájuk járult: VII. *Bölcsészeti erkölctan* e jeligével: „Ösmerd meg tenmagadat,“ mely kivilágván az illető póstaállomás jegyéből hogy martius 31-én, mint a beküldés határnapiján indíttatott utnak — szintén pályázásra bocsátatott. A pályamunkák mellett volt jeligés levelkek az Akademia és Kubinyi Ágoston ig. s tiszt. tag pecséteivel borítékba zárva, a levéltárba adattak; maguk a pályamunkák pedig megbíráltatás végett az illető osztályokhoz tétettek át. A jutalmak a legközelebbi nagygyűlés alkalmával adatnak ki. Kelt Pesten, apr. 2-án 1862. *Szalay László,* m. t. akad. titoknoka.

II. Magyar kir. természet-tudományi társulat.

Márt. 26-án tartott közgyűlésében *Thán Károly* előadta a pécsi préselt kőszén (brequette's) és a kisszóllósi barna szén ipari vegyvizsgálataánál nyert eredményeket, melyekből kitűnt, hogy a pécsi kőszénhulladékból préselt szén, csinos külalakja és kitűnő szilárdsága mellett igen jelentékeny fűtő erővel bír (hasonló a Glasgow cannel coaléhoz) azon kívül nem igen nagy hamutartalom mellett kén- és nedvesség-tartalma igen csekély. A kis-szóllósi barnaszén kevés hamu tartalma mellett tűnik ki. — Ezután bemutatta azon módosítványt, melyet a jodometriara nézve czélszerűnek tart, s melynek részletes megállapításával jelenleg foglalkozik. E módosított módszer segítségével vizsgálta meg a londoni kiállításra küldött Zimbrói barnakövek ipari értékét, melyek közül különösen az 1-ső és 2-ik számmal jelöltek igen jó fajuk. A pécsi préselt kőszén Riegel ur, a zimbrói barna köveket *Bochdanovich* ur küldi a londoni kiállításra. Azután *Tóth Sándor* Gegenbauer jeni tanár nyomán „Az állat s növényközi határ“ról értekezett, kimutatva, hogy nem mint eddig, azok táplálkozás módja, vegyi összetétele, mozgása, szaporodás módja, szóval jelen állapota után állitható fel köztök határvonal, mivel a két ország legyszerűbb kezdői szoroson összeesnek egymással, és csak, ha ezek koronkénti életjeleneteihez különös jelenségek is csatlakoznak, melyek fentebbi kifejllettségre engednek következtetni, akkor csak ezek folytán oszthatjuk mi őket állatokra és növényekre.

A növényeknél az egyes sejtek állandóan külön szervezetek, még akkor is, ha nagy tömegekben bizonyos alakká egyesülve, magasabb fokú növényi szervezetet képeznek; mutatja ezt a sejtek nedv-forgása. Ez egyenlőség az alsóbb fokú állatoknál is áll a sejtekre nézve; azonban a többsejtűséggel s az abból következő szervezeti összetettséggel kölcsönös függési viszony áll be az egyes sejteknél s ezek sejt csoportjainál, az élettani szempontból különböző elemi részek elkülönözése lépfel, melyek életképessége azonban egygyé olvad s nálok többé önálló életképes szervecskék nem léteznek, az új szervezetek előállítására szánt petesejteket kivéve. Azonban az elemi részek ez önállósága megszűntével egyes központok uralma jutásával egyszersmind az összes szervezet magasabb fókusa s magasabb egyenlősége is következikbe — s ez az, mi által az állat — és növény-ország egymástól lényegesen különbözik, ha egyszer ez alakok a legalsóbb egy sejtű állapotból kiléptek. —

Ezután az első titkár jelentései következtek. Bemutatta a társulat könyvtára részére érkezett megrendelt s ajándék munkákat, mely utolsók közül különösen említést érdemel Nagy Károly akadémiai tag ily című, legújabbán Párisban megjelent munkája: „*Considerations sur les Comètes.*“ — A „Cosmos“ című Francia folyóirat nyomán közölte Flourens életbúvárnok a párisi tudományok akademiájában ez év febr. 17-ki ülésében a hidegvérű gerinceseknél az életpont feltalálásáról szóló közleményét. Végül jelentette, hogy Xantus Jánosnak a társulat által kinyomatott ily című munkája: „Utasítás a természetrajzi gyűjtésére, megtartására és tovaszállítására“ elkészült; e három és fél ivnyi terjedelmű, több fametszvény-nyel ellátott munka 30 kron minden könyvárusnál megszerezhető, s reá a közönség figyelmét ezennel felhívni, elem mulaszthatom.

Tóth Sándor.

III. Kisfaludy-társaság.

A Kisfaludy-társaság tegnapi ülésében Madách Imre ujon választott tag „*Az aesthetika és társadalom különös befolyása*“ című értekezéssel foglalá el székét.

A társaság alapítói közé állottok újabbán: káli Nagy Elek, Lévai Henrik, Madách Imre, Pompéry János, Remellay Gusztáv, s id. gr. Teleki Domonkos urak.

Torkos László ur „Az ifju küzdelmei“ című dramatizált allegóriát véleményadás végett a Kisfaludy-társaság elé terjesztvén, a munka multhavi ülésben vizsgálat alá bocsátatott, a jelen ülésben pedig e vizsgálat eredménye adatott elő. Az adott vélemény szerint a mű kiváló figyelmet érdemel; gondolkodó főről s lyrai hangulatú kedélyről tanuskodik; czimének „dramatizált allegoria“ tökéletesen megfelel; verselése könnyű, szabatos és változatos. — Kézirata iránt a szerző sziveskedjék az alulírtnál rendelkezni.

A társaság pártolói tisztelettel értesítetnek, hogy a pártolási bejegyzések és fizetések ezentúl nem csak az igazgatónál, hanem a társaság könyvárusa Eggenberger Ferdinand ur könyvkereskedésében is (Pesten, a baráttér és iskola utcasarkon) tehetők.

A Kisfaludy-emlék ügyéről a megbízott választmány külön nyilatkozatban fogja a közönséget értesíteni. Kelt Pesten, mart. 28-án 1862.

Greguss Ágost, titoknok.

A Kisfaludy-társaságnak tegnapi rendes havi ülésében ismét volt alkalma tapasztalni alapítói örvendetes szaporodását. Ez ülésben ugyan is következő új alapítók jelentettek be: Ghyczy Kálmán, gr Keglevich Béla, Majláth István, b. Majthényi Izidor, Prély István urak, és a miskolczi takarékpénztár. A bajai takarékpénztár 20 frttal növelte a Kisfaludy-társaság tőkét.

Karacsányéki G. ur egy kötetbe kötött értekezéseivel ajándékozta meg a társaság könyvtárát.

Schakespeare „Velencei kalmárja“ fordítva Ács Zsigmond ur által az illető bírálók jelentései alapján a Schakspeare-kiadásban fölvétetett.

A társaság alapítóinak s pártolóinak járó hatvan íves vállalatban közlendő regényül Thackeray „Henry Esmond“ja fogadtatott el. Fordítja Szász Károly.

Szolgáljon még a közönség tudomására, hogy a Kisfaludy-társaság régibb kiadványai — a mennyiben még elnem fogytak — a Kisfaludy-társaság könyvtárosa, Eggenberger Ferdinand úr könyvkerekedésben kaphatók. Kelt Pesten, april 25-én 1862. *Greguss Ágost*, titoknok.

IRODALMI NAPLÓ.

— A magyar nemzeti képcsarnok alakító egyesület ismét hozzá fogott működéséhez.

— A párisi akademiában az elhunyt *Scribe* helyébe *Feuillet Oktav* drámairó választatott.

— Kisgéczeni Gegus Dániel szegedi tanácsnoknál az egész magyar törvénytár (*Corpus juris*) lefordítva készen áll. Kiadót keres reá.

— A magyar írói segélyegylet javára felsőbb engedély folytán jótékony sorshuzás fog rendeztetni.

— A párisi szépművészetek akademiája a meghalt *Halevy* helyébe négyszeri választás után 19 szóval 14 elenében titkárul élethosszig *Beulé* urat választotta meg.

— A francia akademia az idei *Gobert*-díját (10,000 ft.) *Rousset* Kamillnak ítélte „*Lonuois* történeteért“; a másik 10,000 frankos nagyjutalmat pedig *Lacroix* Gyula nyerte *Sophokles* „*Oedipus királya*“ fordításáért.

— A magyar orvosok és természet tudósok idei nagygyűlése, mely augusztusra terveztetett, a londoni világ

iparkiallítás miatt elmarad, és esztendőre május havára halasztatik.

— Achenból *dr. Bock* régiségbuvár tartózkodik Pesten, hogy egy általa szerkesztendő régiségtani munka számára nemzeti Muzeumnak több nagy érdekű régiségét le-rajzoltassa. Tehát külföldiek előznek meg saját kincseink megismertetésében is, mivel mi pénzhiány miatt azt nem tehetjük.

— *Shakespeare* háza, jövő tavaszkor az angol nemzet tulajdona lesz; megvételére már 3579 font st. gyült össze.

— A pesti egyetemenél az oláh nyelv s irodalomnak rendkívüli tanszék fog felállítani.

— D. Patrubány Gerő szabályszerű szakvizsgálat után magán tanár lett az egyetem orvosi karánál.

— A Pesten állítandó állatkert terve már közel áll megoldásához. Valószínűleg a város erdejében lesz.

— Nyomdászaink száma is szaporodik. *Fanda József* legközelebb nyert nyomdaállításra engedélyt.

— A pesti orvos növendékek szintén segély egyletet állítanak.

— A „Tanodai lapok“ f. évi 12. számának tárczájában *Révay Miklós* születés helyére és évére vonatkozva következő tudósítást közöl a nagy-szent-miklósi plébánostól:

Nagy-Szent-Miklós, (Torontálban), 1862-i márc. 13. Tekintetes Szerkesztő Ur! Annak igazolása végett, mit hön-tisztelt barátom, Kümmer Henrik apát úr, a Tanodai Lapok és Idők Tanujában folyó hó 8-kán Révay Miklós születési évére vonatkozólag — mint írja, közlésem után — nyilvánosságra hozott, ugy hiszem, nekem is kell és illik szólanom.

Több igen becses és tudós honfiakkal volt szerencsém ez ügyben levelezési érintkezésbe jönnöm, a nyilvános föl-szóalástól azonban tartózkodtam részént azért, mivel Révaynk születése idejére nézve egymással tisztába még nem jöhettünk, részint pedig azért is, mivel a közvélemény ellenében anyamegyém s Nagy-Szent-Miklós fénykörének — ha ideiglenes lenne is — homályosításához — legalább én — járulni nem akartam. Azonban tisztába kell jönnünk!

Figyelemmel kísérve ugyanis, miket meleg keblü tudós honfitársaink, Révay Miklós születési helyét és évét illetőleg

részint a hirlapirodalomban, részint pedig tüzetes munkákban eddig elmondottak, véleményem szerint, nem megdönthetetlen érvek, s az irodalmi nyílt téren még tovább is, öszveszólalkozási vita-tárgy maradand.

Részemről, ki a közhiedelem szerint, Révay szülőhelyén lakom, s az eredeti anyakönyveket, úgy Csanádon, mint Nagy-Szent-Miklóson figyelmes szorgalommal átvizsgáltam; ezek nyomán azon nézetben vagyok, miszerént a kérdésben forgó Révay Miklós — ha nem ugyanő az, ki 1752-dik év július 23-kán Nagy-Szent-Miklóson, Csanád filiálisában születvén, ugyanaz napon, a csanádi parokhiális egyházban Mátyás és Jakab névvel kereszteltetett meg, és csak később, midőn a kegyesrendiek szerzetébe lépett, Miklós nevet vett fel, ha mondom, nem ő az, akkor Révay Miklós nyelvészbajnokunk nem is született Nagy-Szent-Miklóson! Ugye merész állítás?!

Íróink általánosan torontálmegyei Nagy-Szent-Miklóst tartják Révay Miklós születéshelyének, hol többek véleménye szerint 1749-ki év február 24-kén született.

Tudós Fényes Elek a „Magyarország geográfiai szótárában“ Német-Nagy-Szent-Miklós mező-városát *) jeleli ki születéshelyeül. — Meglehet; de nem valószínű; midőn Révay született, Német-Nagy-Szent-Miklós alig állott egykét háznál többl. 1768. évben népesítettvén be, s községgé avatvatván fel.

Mások egyszerűen Nagy-Szent-Miklóst, mások ismét még egyszerűebben s ovatosan csak Szent-Miklóst említene; mint p. o. a Vasárnapi Ujság, mely 1859-ik év július 3-kán a 27-ik számú lapon Révay életírását hozta.

Nt. Jäger Ágoston úr, a kegyesrendi tartományi főnökség titkára, nt. Csaplár Benedek szegedi tanár úrhoz intézett, ezévi egyik levelében ezt írja — „a sok kutatás után ezeket találtam Révayról a szerzet hivatalos könyveiben: Nicolaus Révay, ignobilis, natus Nagy-Szent-Miklósini die 24. februarii 1750. patre Nicolao Révay, matre Anna Palásthy; keresztnevét a szerzetben is megtartotta. Szülei, midőn a kérdésben lévő Révay a szerzetbe lépett, Nagy-Szent-Miklóson

¹⁾ Mintha Német-Szent-Miklós már magában is egy város volna; pedig Rác-Nagy-Szent-Miklós és Német-Nagy-Szent-Miklós csak együttvéve város, Nagy-Szt.-Miklós név alatt, két községgel, t. i. rác és német községgel — és nem úgy, mint Ó-Arad és Uj-Arad, vagy Szeged, Uj-Szeged. sat.

laktak. Atyja mi volt légyen? annak itt semmi nyoma“ — úgy hiszem, nt. Jäger Ágoston titkár úr, látta a szerzet okmányai közt Révay Miklós eredeti keresztlevelét, másképp nem mondhatná — „keresztnevét a szerzetben is megtartotta“ — kérjük, ugyan közölje a tudvagyó világgal annak szövegét! s a születéshely és évre nézve minden kétkedésnek vége leend, én azonban még akkor sem foghatnám meg, mikép állíthatott volna ki ilytartalmú keresztlevelet akár a nagy-szent-miklósi (hol még akkor r. k. parokhia nem is volt), akár a csanádi lelkész, hol Révay Miklósnak kereszteltetnie kellett volna; miután a csanádi anyakönyvekben a Révay-név legelőször 1752-ik év július 23-kán jő elő — és nem előbb — erről hivatali hitelességem záloga alatt kezeskedem.

A Vasárnapi Ujság fenidézett számában Révay Miklós-ról, a többi közt, ezt olvassuk: — „tanulását a csanádi altanodában kezdte, ahol tizenhatéves korában első latin-elegiáját is írta „Csanád romjai fölött“ — onnan Szegedre ment 1773-ban (tehát 24 éves korában? ez nem hihető!); bölcseletet Nagy-Károlyban, egyházi tudományokat Nyitrán hallgatott (persze mind kegyesrendi ujoncz!) s ezek végeztével a kegyesrendi szerzetbe lépett.“ — Valjon hány éves lehet ekkor? erre nt. Jäger Ágoston titkár ur adhatna felvilágosítást, ki, mint fentebb íram, még azt is állítja: „Szülei, midőn a kérdésben lévő Révay a szerzetbe lépett Nagy-Szent-Miklóson laktak“ holott az a Révay Miklós, ki gyanítólag a kérdéses nyelvésznek — ha ez csakugyan e vidéken született — atyja volt, már 1766-ik év szeptember 2-ik napján Nagy-Szent-Miklóson eltemettetett, és pedig 46 éves korában; tehát mikor a nyelvész Révay, nt. Jäger Ágoston ur szerint csak 16 éves; a Vasárnapi Ujság szerint pedig csak 17 éves volt. Már mikép lehet ezekből kiigazodni? nem látom. —

De hogy ismét a névre, a születési helyre, és évre visszatérjek — a homályt, mely ezekre nehezedik — a csanádi és nagy-szent-miklósi anyakönyvekből kiirt — Révayra vonatkozó adatok — el nem oszlatják.

Ugyanis a csanádi szülöttek anyakönyvében a Révay-családról csak ez áll:

„Anno 1752. 23. Julii baptisatus-est per Paulum primum Parochum Csanádiensem: Mathias Jacobus, filius Ni-

colai Révay et Annae. Levantibus: Mathia Öxl et Conjuge Margaretha.“

A nagy-szent-miklósi szülöttek anyakönyvében pedig ezek vannak megírva:

„Anno 1754. 16. Oct. baptisavit Parochus Jacobus Szorgenfrei: Emericum, infantem legitimum, Parentum Nicolai Révai Coturnarii Ung. et Annae Conjugis ejus. Levantibus Mathia Öxl braxatore germ.; et Margaretha conjuge ejus.“

Tovább:

„Anno 1755. 17. Dec. baptisavit Parochus Jacobus Szorgenfrei: Andream, infantem legitimum, Parentum: Nicolai Révai Coturnarii ung. et Annae conjugis ejus. Levantibus: Mathia Öxl braxatore germ. cum Margaretha conjuge ejus.“

„Anno 1757. 2. Julii, baptisavit Parochus Jacobus Szorgenfrei, infantem legitimum, Parentum: Nicolai Révai Coturnarii s l a v i, et Annae conjugis ejus. Levantibus: Mathia Öxl, braxatore germ. cum Margaretha conjuge ejus.“

Ide igtatom végre a gyanítólagos atyának haláláról szóló anyakönyvi jegyzetet is:

„Anno 1766. 2. Sept. obiit in calidis febribus — provisus — Nicolaus Révai, incola Nagy-Szent-Miklosiensis. Anno aetatis 46. — Natus in B é k é s. Sepultus per Georgium Friss Capellanum localem.“

Ez, — és ezenkívül semmi egyéb nyom a Révay családról — a csanádi és nagy-szent-miklósi anyakönyvekben.

Mit lehet már ezen adatok után következtetni? én azt következtetem, hogy ha Révay, a nyelvész, csakugyan e vidéken született: az, vagy nem lehet más, mint ki 1752-ik év július 23-kán Mátyás Jakab névvel kereszteltetett meg Csanádon, és született Csanád filiálisában Nagy-Szent-Miklóson, s idővel aztán, a kegyesrendiek szerzetébe lépven, akár atyjának, akár szülőföldének kedveért s előszeretetésből Miklós nevet vett fel; vagy pedig — mi, fájdalom! Nagy-Szent-Miklós dicsköréből sokat levonna, nem is született Nagy-Szent-Miklóson; hanem mint kisdud gyermek — már házasságban élő szülei által — máshonnan hozatott ide! talán épen Békésből? miután a gyanítólagos atyának haláláról szerkesztett anyakönyvi jegyzék azt tartja: „natus

in Békés“ és ez nem épen egészen alaptalan gyanítás volna; mert a szülők házasságrakelésének e vidéken az anyakönyvekben sehol, semmi nyoma; és a szülöttek mégis mint törvényes gyermekek vannak az anyakönyvekbe beíratva! jeleül annak, hogy a szülők mint már törvényes házaspár, származtak be a vidékre. Kérve kérjük igen tisztelt földinket és honfitársunkat, a békési érdemteljes r. katol. lelkész urat fürkészszzen e tekintetben parokhiája anyakönyveiben, és szólaljon fel mindnyájunk megnyugtatóására!

Szalay Pál.

Mi mindezek után, ha bár a szent-miklósi matricában *Révay Miklósról* ezen adat hiányoznék is, azt tartjuk, hogy nt. Jäger Ágoston ur állítása a való, mely szerint a nagy érdemű tudós 1750. febr. 24-én született.

— *Kubinyi Ferencz és Henszlmann Imre* ur akadémiai tagok tudományos czélből Törökországba utaztak.

KRÓNIKAI JEGYZETEK.

Martius 18-án este Besztercebányán néhány perczig tartó földrengés volt.

April 15-ke körül Erdélyben oly hűvös idő járt, hogy a künn lévő kádak és csebrekben a víz 3 ujnyira befagyott.

Azon számtalan égések között, melyekről a lapok tudósítást hoznak, egyik tetemesebb volt a dunaföldvári, mely városnak legszebb része april 27-én a lángok martaléka lön.

APRÓSÁGOK.

— Az „*Egyveleg*“ czimű heti lap, f. e. martius 30-ki számának tárczájában komolyan el akarja hitetni olvasóival, hogy a Poroszországban és Kurlandban báró czimet viselő *Simolin* család a kihalt ecsedi és somlyói Báthory magyar családból ered, azon két rendbeli 1855-ben megjelent: „*Das Haus Báthory in seinen Verzweigungen bis auf den heutigen Tag*“, és „*Stammtafeln des edeln Geschlechts der Báthory von Simolin*“ nyomtatvány alapján ¹⁾, melyek-

¹⁾ L. az Uj Magyar Muzeum 1860. évi II. köt. 352. lap.

ben semmi bizonyítva nincs és nem is lehet, ha csak oklevéltudósaink oly badarságot is el nem hinnének, milyen azon koholt XV. vagy XVI. századbéli osztálylevél, melynek tartalma magyar tudóssal is közöltetett, s melyben azon nevetséges passus is eléfordul, hogy a Báthoryak birtokait két részre osztván, az egyik rész *bona ungarica* (!) egynek, a másik rész *bona cumanica* (?!) a másiknak jutott osztályrészül.

— Nógrád megyei Szécsény városban ásatás közben lelt sirokról következőket olvashatni a *Hölgyfutár* april 10. számában: „a buvárkodó figyelmét különösen egy csontváz vonta magára. A váz ülő helyzetben volt, a fej földön hevert, a lábakon pedig egy 17 fontos békó. Vizsgálat után kitént az is, miként a békó tüzesen veretett a tagokra. Ez alak bizonyosan *Domaházi* (igy), Szécsény várának utolsó (?) kapitánya volt; kiről is a történetben (melyikben?) olvassuk, hogy utolsó perczig vonakodván feladni a várat (?), a törökök által lefejeztetett. stb.“ — Ezen tudósítást lapjaink a *Hölgyfutár*ból szépen átvették; nevezetesen a *Magyar Sajtó* még az napi este megjelent számában, a *Hírnök* pedig april 12. számában. Nem különben a *Pesti Napló* újdondásza is közlé azt az april 11. számában; azonban, hogy történelmi jártasságát némileg megmutassa, a *Domaházy* hibás nevet kijavítá *Árokházy Lőrincz*-re, sőt a történelmi évszámot az 1552. évet, a midőn t. i. a török Szécsény várát *Árokházy*tól bévette, oda toldá commentárához, mely szerint *Árokházy* „az örség által hűtlelenül oda hagyatván; a várat a török ellen egy maga az utolsó perczig védé, a fokokról pusztító ágyukat sütögetett az ellen tömegei közé, a miért aztán a vár bevétele után a pogánytól kegyetlenül elkinozva lefejeztetett.“ — Eddig a *Pesti Napló* „Különfélék“ czimű rovata. Nagyon szeretnők tudni, honnan merité a „Különfélék“ írója *Árokházy* hősiei védelméről és lefejeztetéséről oly pontosan és részletesen leirt adatait, miután az egykorú Tinódy így énekelt *Árokházy*ról:

„Ott mikoron juta (t. i. a török) Szécsén vára alá
Szinte Szent Margit asszonynak napja vala,

Ott Porkoláb Árokháty ¹⁾ Lőrincz vala,
 Azon estve várast várból gyujtották vala,
De nem merék várni az budai basát,
 Ott meghasonlának, Sokan a füst alatt
 Éjjel kiszekének, megyen, ki szaladhat,
 Árokháti hallá, látá csak nyolcz szolgáját,
Csak hamar utánnok öis el kiugrék,
 De nem szaladhata, mezőben ellepék,
 Mind nyolczad magával *fogva* elvitették,
 Az jó Szécsén vára szépen erősítették.“

Vagy halljuk, mit ír Istvánffy: ²⁾ „Miután (a török) megérkezett Szécsen alá, melynek parancsnoka Árokházy Lőrincz volt; az örségi katonák gyalázatosan megfutottak, egyedül hagyva *Lőrinczet* és üresen és védtelenül a várat. A mit midőn Lőrincz észrevett volna, *ö is a többit követvén, futásnak eredt*, mi közben az ellenség kezébe esett, és *hosszas fogságot szenvedett.* (diurnamque apud illos servitum servivit.)

Forgách ³⁾ sem ír máskép, nála olvassuk: Laurentius Árokházy oppidum (*Szécsen*) ea nocte, ut arcem melius tueretur, succendit; sed per seditionem, dilapsis custodibus, cum solis octo, qui remanserant, et *ipse digressus*, in manus hostium ipse et arx una pervenerant“. — Ezek a legközelebb (sőt kettő egykorú) írók! — Ugyan honnan lehet hát azt tudni, hogy Árokházy oly *hősiesen süttögette az ágyukat*, és *egy maga utolsó perczig védte a várat?* és *hogyan lefejeztetett?* stb.

HALÁLOZÁSOK.

1862. évben.

Február 23-án vaspataki semsei Semsey Adolf Olaszországban a basilicatai kerületben Potenzán halt meg.
Mártius 14-én meghalt pálóczi Horváth Miklós, Ungvármegyének 1860-ban választott főszolgabírája, kora 42. évében.

¹⁾ Hibásan *Arokháty*-nak írja, valamint Istvánffy is.

²⁾ Az 1685-ki kiadás 215. lapján.

³⁾ Rerum Hungaricarum sui temporis Commentarii p. 60.

- Martius* 15-én Egyiptomban Cairoban meghalt Ürményi Klau dia, tápiógyörgyei Bencsik György neje, kora 29. házassága 8. évében, férje és édes atyja karjai közt. Tetemei haza hozattak.
- „ 23-án meghalt Erzsébetvároson özvegy Kap de bo Pé terné. A boldogult azon ritka szerencsében részesült, hogy e földön 100 éves életében 15 első, 24 második és 8 ös-unokának örvendhetett.
- „ 27-én báró Erdélyi Vazul nagyvárad i görög szert. kath. püspök, sz. István rend vitéze, s val. b. titk. tanácsos.
- Aprilis* 2-án meghalt N.-Bányán Agricola Adolf, nagybányai polgármester, kora 42. évében.
- „ 5-én Kesz elborn Károly cz. prépost, nagy szombati kanonok, 17 éves aranymisés és az esztergomi főérseki megyének másodnesztora, kora 90. évében.
- „ 5-én Z á b o r s z k y A l a j o s volt országgyűlési képviselő, 1848-ban az orsz. gyűlés egyik jegyzője, utóbb országos tanácsos, és m. ministeri titkár; egykor a Pesti Hirlap munkatársa, és több röpirat szerzője.
- „ 5-én Niczky Sándor, Sopron megyének volt alispánja, és 1848-ban a lövői kerület orsz. gyűlési képviselője.
- „ 8-án Gerenday József orvostudor, m. kir. egyetemi tanár, és a fűvészkert igazgatója, kora 49. évében.
- „ 11-én Schordann Zsigmond, orvos tudor, cs. kir. tanácsos, és m. kir. egyetemi nyugalmazott tanár, kora 68. évében.
- „ 11-én Simonsics Alajos, Pest vármegye egykori tisztviselője, majd cs. k. urbéri törvényszéki ülnök, utóbb a pestvárosi képviselő testület tagja, tüdővészben, kora 44. évében.
- „ 21-én Gróf Reviczky Ádám, nyugalm. magyar kir. kancellár Bécs mellett Szent-Kereszten, kora 76. évében.
- „ 25-én Kapczy Tamás, a pesti ügyvédek egyik jelesbike, meghalt tüdővészben kora 52. évében.
- „ ? Dr. Haday Ferencz életének 49. évében.

1861-ki MAGYARORSZÁGI KÖNYVÉSZET.

Közli Aigner Lajos.

III. 2. Politika.

Ludvigh, J. *Francois-Joseph* empereur D'Autriche peut-il etre couronné Roi de Hongrie? Bruxelles, 1861. A. Lacroix Sr. 95 l. 10 ezüstgr. Supplement: *Ferdinand V.* n'a pas abdigné la couronne de Hongrie.

— — *Qui payera les dettes* de l'Autriche? Bruxelles 1861. 1/2 tallér.

Majláth, Kolomann Gr. *Die Emanzipation* der Juden. Pest, 1861. Druck von E. Poldini u. J. Noséda. N8r. 14 l. 15 kr.

— — *Das Finanzwesen* des österreichischen Kaiserstaates. (Pest, 1861.) K8r. 7 l. 10 kr.

— — *An Franz Schuselka.* Eine Antwort auf die Brochure: „An Franz Deák von Franz Schuselka.“ Pest, 1861. R. Lampel Druck Ph. Wodianer 8r. 21 l. 30 kr.

— — *Ein freies Wort* an das Vaterland. Leipzig 1861. Otto Wigand. 8r. 18 l. 4 ezgr.

Neumann Wilhelm. *Ungarn* und der österreichische Reichsrath. Wien, 1861. Prandel et Meyer in Comm. 8r. 15. l. 15 kr.

Pacificirung (*Die*) Ungarns. Ein freies Wort an König und Vaterland. Pest, 1861. G. Emich. 8r. 30 l. 20 kr.

Pejakovic, Stefan. *Aktenstücke zur Geschichte des kroatisch-slavonischen Landtages* u. der nationalen Bewegung v. J. 1848. Mit einem Anhang, enthaltend die wichtigsten Landtags-Akten v. J. 1861. u. das Programm des O. Ostrozinski a. d. J. 1848. Nebst dem Porträt des Ban Jellacic. Wien, 1861. Mechitaristen-Congr.-Buch. N8r. 1 ft. 60 kr.

Programm über den *Wiederanschluss Kroatiens* und Slavoniens an Ungarn. Agram, 1861. Druck v. L. Gáj. 8r. 24 l.

La question hongroise, Paris, 1861. Dentu. 8r. 40 l. 1 franc.

Reichsrath. — *Dem oesterreichischen Reichsrath* zur Verständigung zwischen Oesterreich und Ungarn. Von einem conservativen Staatsmann. Leipzig, 1862. O. Wigand. 45 l. 1/4 tallér.

Schinkowsky, J. *Die neuen Ortsgerichte.* Temesvár, 1861. In Com. bei G. L. Sellheim. N8r. 40 kr.

Dr. Schmitt F. *Die Rechtsverhältnisse Ungarns* zu den übrigen Ländern der österreichischen Monarchie als Entgegnung auf Deák's Adress-Antrag. Wien, 1861. R. Lechner. N8r. 39 l. 40 kr.

Schuselka, Franz. *An Franz Deák.* Wien, 1861. Druck u. Verl. v. Fr. Förster et Brüder. 8r. 47 l. 40 kr.

— — *Oesterreich und Ungarn.* Wien, 1861. Druck u. Verl. v. Fr. Förster et Brüder. 8r. 63 l. 50 kr.

Skizze. — *Aktenmässige historische Skizze der staats- und civilrechtlichen Verhältnisse Ungarns* so wie sie vor Eintritt des gegenwärtigen Ausnahmezustandes zu Recht bestanden. Hamburg, 1861. Hoffmann et Campe. Druck von H. W. Schmidt in Halle. K8r. 40 l. 5 egr.

Schmith, Th. *Wer ist der König von Ungarn* der jetzt als Kläger vor dem englischen Kanzleigerichtshof erscheint? Ein Brief an Lord Russel mit einem Vorwort von Fr. Szarvady. Berlin, 1861. Fr. Dunckers 8r. XI. és 59 l. 10 ezüstgar.

Smolk'a's *Rede über Ungarn*. in der Sitzung des Wiener Abgeordnetenhauses am 28. August 1861. Pest, 1861. Laufer et Stolp. N8r. 16 l. 10 kr.

Stimme. — *Eine Stimme aus Ungarn*. Pest, 1861. Comm. bei C. Osterlamm. 8r. 12 l. 12 kr.

— — *Eine Stimme aus und über Ungarn*. Gelegenheitschrift von einem Deutsch-Ungar. Leipzig, 1861. Chr. E. Kollmann. K8r. 24 l. 3 $\frac{1}{2}$ ezüstgar.

Stojakovics, Alexander, Ueber die staatsrechtlichen Verhältnisse der Serben in der Woïwodina und überhaupt in den Ländern der ungarischen Krone. Histor. juridische Abhandlung. 2. verm. Auflage. Temesvár, 1861. Druck v. M. Hazay et Sohn Wilhelm. 8r. 60 l. 50 kr.

Studien, historisch-politische, über die ungarische Frage u. ihre Lösung, von In. Wien, 1861. M. Auer. 8r. 112 l. 80 kr.

Szalay, Ladislao. Fiume a la dieta Ungarica. Fiume, 1861. Ercole Rezza. 8r. 23 l. 30 kr.

Tábor, Fr. *Ernste Worte* zur Situation Ungarns. St. Pölten, 1861. Passy et Sydy. N8r. 9 újgar.

Tomazeo, Nikole. O ustavu ugarskom i Hrvatskom. Zara, 1861. Gebr. Battara. 8r. 48 l. 35 kr.

Tout chemin même a Rome. Pest, Varsovie, Rome. Paris, 1861. Dente. 8r. 16 l. 1 franc.

Transylvanie. — La *Transylvanie* en face des prétentions de la Hongrie; réponse à la lettre du général Klapka au général Garibaldi; par P***. Paris, 1861. Dente 8r. 31 l.

Ungarn im Gesamtstaate. Wien, 1861. Fr. Manz. Druck von Keck et C. N8r. 24 l. 30 kr.

Ungarn und der Reichsrath. Geschrieben in den ersten Tagen des Mai 1861. Wien, 1861. Typ. lit. art. Anstalt. 8r. 24 l. 30 kr.

Ungarn und die Reichsvertretung in Österreich. Eine Denkschrift geschrieben am Vorabende des Zusammentrittes der Landtage und des Reichsrathes. Wien, 1861. Typ. lit. art. Anstalt. N8r. 22. l. 30 kr.

Ungarns gutes Recht. Politisches Memorial und Summarische Geschichte vom 9. Jahrhunderte bis auf die Gegenwart, mit Rücksicht auf die neuesten österreichischen Zugeständnisse. Nach historischen Quellen und eigenen Erlebnissen von einem Magyaren. Luzern, Brüssel und Genf 1861. Verl. von A. Straube.

Ursprung der gegenwärtigen ungarischen Krone. Bruchstücke aus ungedruckten Memoiren eines Serben mit einem Anhang. Karlovitz, 1861. Metropolitan-Gymnasial-Buchdruckerei. N8r. 75 l. 45 kr.

Varicourt, Baron. *Die Juden. die Judenfrage*. Pest, 1861. Laufer et Stolp. 8r. 32 l. 40 kr.

Verhältniss. — Das historisch-diplomatische *Verhältniss des*

Königreichs Kroatien zu der ungar. St. Stephans Krone. Agram, 1860. In Comm. von. (Suppan Buchh.) N8r. 1 ft. 75 kr.

— — — Das historisch-diplomatische *Verhältniss des Königreichs Kroatien zu der St. Stephans-Krone.* 2. revidirte und verm. Aufl. (Von Eugen Kvaternik.) Agram, 1861. Druck von K. Albrecht. (In Comm. v. F. Suppan.) N8r. 232 l. 2. ft.

Warreus, E d u a r d. *Ueber Deak's Rede.* Wien, 1861. Typ. lit. art. Anstalt. N8r. 39 l. 40 kr.

Was will Ungarn? Was sollen die Erbländer und die Dynastie? Von X. Y. Z. Gran, 1861. Druck v. E. Horák. (In Comm. bei H. Geibel.) 8r. 48 l. 40 kr.

W o r t. — *Ein deutsches Wort an Ungarn.* Geschrieben in Wien, Mitte Jäner 1861. Vom Verfasser des Ermanne dich Oesterreich! Leipzig, 1861. W. Engelmann.

— — *Ein deutsches Wort in der ungarischen Frage.* Von R. T. Innsbruck 1861. Wagner'sche Buchh. 8r. 52 l. 36 kr.

Zichy, Anton. *Zur ungarischen Frage.* Aus dem Ungarischen (übers. von Adolf Dux). Wien, 1861. Tendler et Comp. 8r. 48 l.

Zur Lösung der ungarischen Frage. Ein staatsrechtlicher Vorschlag. (Von Dr. Adolf Fischhof und Dr. Josef Unger.) 2. Auflage. Wien, 1861. Wallishauser'sche Buchh. N8r. 27 l. 40 kr.

III. 3. Országgyűlési beszédek.

Gr. Andrassy Gyula, Szentiványi Károly és Grove István (május 23-án) tartott *beszéde.* A „Magyarország“ 121. száma után. Pest, 1861. Nyomt. Wodianer F. 8r. 36 l. 10 kr.

Bartal György *beszéde.* Tartatott május 17-kén 1861. (Kivonat a „Pesti napló“ból.) Pest, 1861. Lampel R. Nyomt. Emich G. K8r. 16 l. 10 kr.

Gr. Batthyányi István, Bernáth Zsigmond és Jambor Pál *beszéde.* Pest, 1861. Nyomt. Wodianer F. 8r. 16 l. 10 kr. „Magyarországból.“

Beniczky Lajos *beszéde* (máj. 25.) Pest, 1861. Nyomt. Wodianer F. 8r. 15 l. 10 kr. „Magyarország 125. sz.“

Bónis Sámuel és Szaploneczai József tartott *beszédei.* Pest, 1861. Nyomt. Wodianer F. 8r. 15 l. 10 kr. „Magyarországból.“

Csengeri Antal *beszéde.* Tartatott május 31-én 1861. (Kiadja) K. L. Pest, 1861. Nyomt. Emich G. 8r. 13 l.

Csengery Antal és Csengery Imre tartatott *beszédei.* Pest, 1861. Nyomt. Wodianer F. 8r. 19 l. 10 kr. „Magyarország 127. sz.“

Deák Ferencz május 13-án tartott *beszéde.* (Külön lenyomat a Pesti naplóból.) Pest, 1861. Emich G. K8r. 53 l. 10 kr.

— — *beszéde,* melyet az országos képviselőház 1861-dik évi május 13-ikán tartott ülésében mondott. Pest, 1861. Nyomt. Bucsánszky A. K8r. 32 l. 8 kr.

— — nek május 13-án tartott *beszéde.* Pest, 1861. Nyomt. Wodianer F. 8r. 36 l. 12 kr. A „Magyarország“ 113. száma után közölve.

Deák Ferencz *beszéde* a képviselőház 1861-ik évi május hó 13-án tartott ülésében és *Teleky László utolsó műve*. Pest, 1861. Müller Gyula, Nyomt. Beimel J. és Kozma V. 8r. 39 l. 20 kr.

— — *Magyarország alkotmányos joga*. A képviselőház ülésében előadá D. F. máj. 13-án. Debreczen, 1861. Telegdi K. L. N8r. 16 l. 10. kr.

— — *nek* az [1861-dik év május 13-án, az országos képviselők asztalára letett fölírási javaslata. Pest, 1861. Nyomt. Bucsanszky A. K8r. 24 l. 8 kr.

— — *Fölírási javaslata* teljes szöveggel. (Az Időktanuja 481. számából.) Pest, 1861. Nyomt. Poldini és Noséda. Ivrét 7 l. 30 kr.

— — *Fölírási javaslata*, melyet 1861. évi augusztushó 8-kán a nemzeti képviselőházban előadott. A „Magyarország“ 185. sz. után. Pest, 1861. Nyomt. Wodianer F. K8r. 63 l.

— — A f. év jul. 21-én kelt l. f. leiratra a képviselőház aug. 8-án Deák Ferencz *indítványára* egyhangulag elfogadott *fölírás*. Pest, 1861. Landerer és Heckenast 4r. 24 l. 20 kr.

— — *Beszéde* június 4-én. Pest, 1861. Nyomt. Wodianer F. 8r. 27 l. 10 kr. „Magyarországból.“

— — *Beszéde* június 12-én. Pest, 1861. Nyomt. Wodianer F. 8r. 8 l. 10 kr. „Magyarországból.“

B. Eötvös József *beszéde*. Tartatott május 17-kén 1861. (Kivonat a Pesti naplóból.) Pest, 1861. Emich G. K8r. 30 l. 10 kr.

— — *Beszéde*. Tartatott május 17-kén 1861. (Kivonat a Pesti naplóból.) Pest, 1861. Lampel R. Nyomt. Emich G. 8r. 30. l. 12 kr.

— — *beszéde*. — Kubinyi Ferencz *beszéde*. — Ivánka Imre *beszéde*. A „Magyarország“ 117. száma után közölve. Pest, 1861. Nyomt. Wodianer F. 8r. 31 l. 10 kr.

Grabarics Ernő *beszéde*. Tartatott május 25. 1861. Pest, 1861. Lampel R. Nyomt. Emich G. 8r. 8 l. 10 kr. „Pesti hírmök“-ből.

Haynald Lajos, erdélyi püspök június 17-én a felsőházban tartott *beszéde*. Pest, 1861. Nyomt. Wodianer F. 8r. 31 l. 10 kr. „Magyarországból.“

Hunfalvi Pál. Deák Ferencz felirati javaslata mellett. (Kiadja Toldy Ferencz.) Pest, 1861. Nyomt. Emich (Osterlamm K. biz.) N8r. 24 l. 20 kr.

Sgujatovics Jakab tartott *beszéde*. Pest, 1861. Nyomt. Wodianer F. 8r. 20 l. 10 kr. „Magyarország“ 130.

Jókai Mór *beszéde*. Tartatott (május 24.) 1861. Pest, 1861. Lampel R. Nyomt. Emich G. 8r. 15 l. 12 kr. (A „Sürgöny“-ből).

Jókai Mór és B. Podmaniczky Frigyes *beszédei*. Pest, 1861. Nyomt. Wodianer F. 8r. 20 l. 10 kr. „Magyarország“ 122.

Kállay Ödön és Bezerédj László *beszédei*. Pest, 1861. Nyomt. Wodianer F. 8r. 16 l. 10 kr. „Magyarország“ 122.“

(Folytatjuk.)

TARTALOM.

	Lap.
FRANKL VILMOS: A magyar nemzet bevándorlásának története	289
MAJER KÁROLY: A földközi tenger	310
KANITZ ÁKOS: Matricaria bayeri	321
CSETE ANTAL: Gizela királyné sírjáról	323
KNAUZ NÁNDOR: A budai királyi várpalota kápolnája	333
GARÁDY: Thuróczmegyei tudósok	341

AZ ÉRTEKEZŐ TÁRCZÁJA:

Tudományos és Irodalmi Intézetek. — I. Magyar tud. Akademia	367
II. A kir. m. természettudományi társulat	379
III. Kisfaludy-társaság	371
Irodalmi napló	372
Krónikai jegyzetek	377
Apróságok	377
Halálozások	380
AIGNER LAJOS: 1861-ki magyarországi könyvészet	381

Előfizethetni folyvást **Knauz Nándornál** Esztergomban és **Nagy Ivánnál** Pesten (Ujvilág utca 19. sz.) félévi öt füzetes folyamra négy, egész évi tíz füzetes folyamra pedig nyolcz o. é. forinttal.

308.423

5. SZ.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS ÉRTEKEZŐ.

SZERKESZTIK ÉS KIADJÁK

KNAUZ NÁNDOR ÉS NAGY IVÁN,

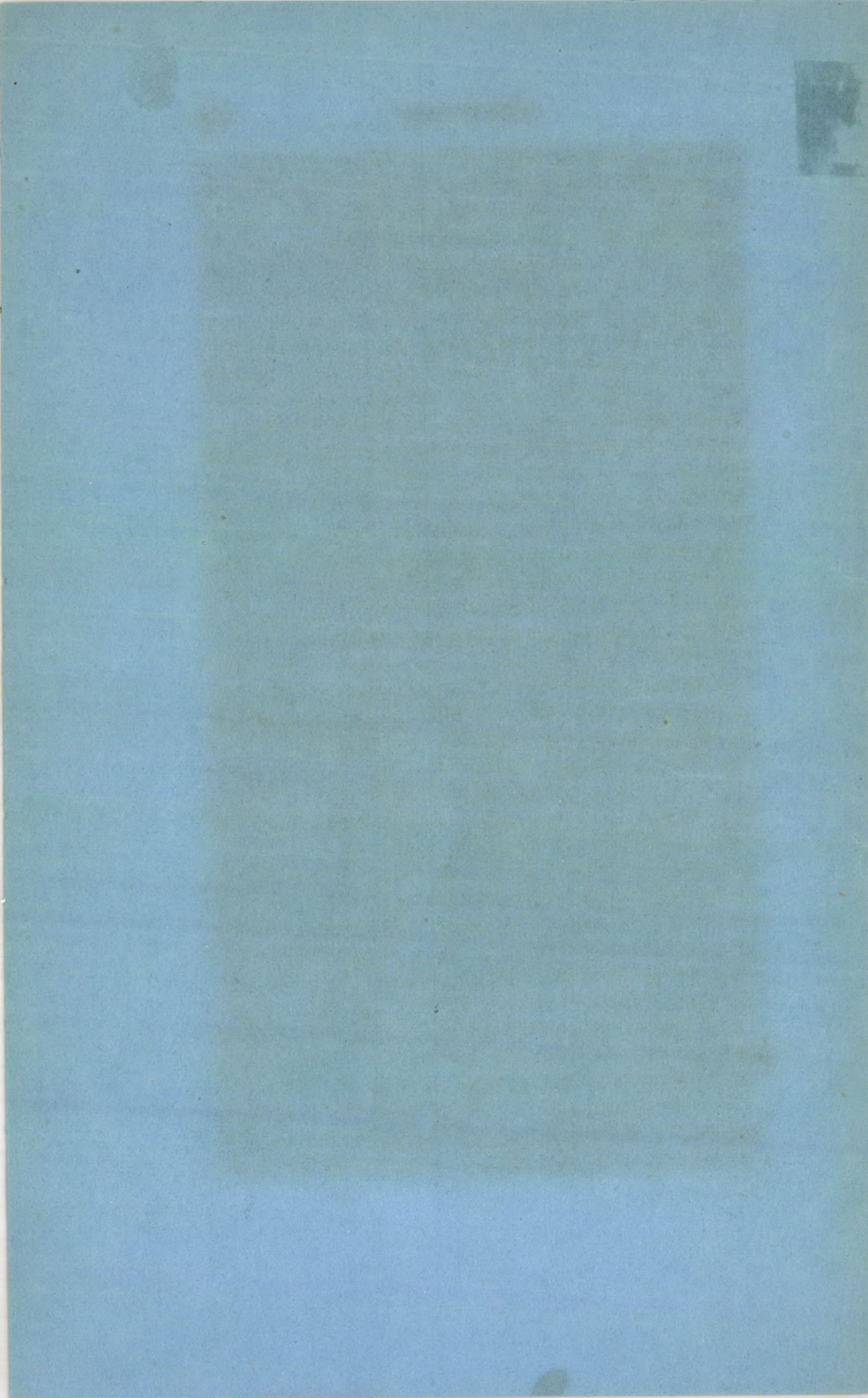
MAGYAR AKADEMIAI TAGOK.

ELSŐ KÖTET.

5. FÜZET.

PEST, 1862.

PFEIFER NÁNDOR BIZOMÁNYA.



MAGYAR

TUDOMÁNYOS ÉRTEKEZŐ.

I. KÖTET.

V. FÜZET.

Idősb BARTAL GYÖRGY

NYILTLEVELE

BARÁTJÁHOZ KNAUZ NÁNDORHOZ

TOLDY FERENCZ „VALAMIJÉRE SZ. ISTVÁNROL.”

Mi lehetne, mit én barátság kedvéért, még pedig oly dologban, mely édes hazánk, s nemzetünk *történelmi* igazsága ügyét illeti, s mi még több, meg is kérve, meg ne tennék? — A mi felelni valóm van tehát Toldy Ferencz úrnak a magyar tudományos akadémia előbbi érdemdús titoknokának azon „valamijére,” melyet parthus-hunmagyar-scytháimat önkényti barátságos ajánlása szerint kiadván, az új magyar Muzeum 1860-dik évi december füzetében Szt.-Istvánról irt, azt is e jelen lapokban, mint egy folytatásaul a minapi befejező értekezésesemnek, közlöm tisztelt barátom urammal, és lapja által a magyar *történelmi igaz* barátaival, azon szilárd tisztelet korlátai közt, melylyel én a szerző úr iránt a magyar irodalom tekintetében szerzett elvitázhatlan érdemeiért, minden viszonyaink közt viseltettem.

Az új magyar Muzeum imént érintett füzetében másodszer jön e jeles tudós úr vissza sz. István e szavainak „Puer es totius expeditionum laboris, atque diversarum gentium incursionis expers, in quibus ego jam fere

totam meam contrivi atatem“ saját felfogása szerinti magyarázására. Már az első, mit tagadjam? különösnek látszott előttem, midőn a latin oly terjedelmes használatú „expeditio“ szónak ily szűkre szabott, s úgy szólván, kizárólagos érteményt adatni láttam. De akkor azon magyarázást, minthogy az új magyar Muzeum egyik füzetében csak futólagos jegyzetkép jelent fel, én is csak ennyiben vettem; most azonban, minekutána az a parthus-hunmagyar-scythákról irt főnebbi értekezésem szerint, a parthus Arsacesnek Ázsiában oly dicsően ragyogott „országos úr“ czimével Európában feltűnt első királyunk ellen van intézve, kit sz. László annyival is következetesebben avatattott a keresztény szentek sorába, minthogy annak imént érintett prototyponját Arsacest, nem csak Trogus Pompejus, hanem a régi görög és latin világnak legnagyobb bölcssei, úgy mint országalkotót, az istenek közé számitandónak tartották, gyáván hallgatnom nem szabad. Úgy fogok azonban szólni, hogy feleletem modorából is láthassa kiki, mely szoroson kívánom magamat, még azon utasításra nézve is, mely e „valamiben“ saját személyemre vonatkozik, egészen csak a magyar történelmi igaz, és a mindkettőnkön felebb álló, mert a tudós világ által a legmélyebb ítésznek el ismert, és tisztelt Polybiushoz tartani.

Csak Schellert említem, mert hivatkozhatnék másokra is, mint saját meggyőződésemmek e kitűnő tudósunk, s egyik legjelesb philologusunk irányában kívántató védeimre az iránt, hogy az *expeditio* szó a latinságnak mint hajdani legépebb, mint későbbi romlásra tért korában, tulajdonképen a *végben vitt munkát*, foglalatosságát, p. o. e kifejezésben *expeditionum rusticarum*, a végbevitt pórmunkák érteményében használtatott, s a had, hadjárat, fegyver, vérontás jelentésére kizárólagosan nem hagyta magát lefoglaltatni. Így tehát én, tartván magamat a magyarázásnak közönségesen elfogadott szabályaihoz, a kérdéses helyet magyarul így adom: „*Te eddig csak kincsek és gyönyörök közt ápolt s nevelt gyermek vagy, kinek általában (totius) a munkás foglalatosságról* (a szó fentebbi magyarázata szerint helyt állnak Szalay Lászlónál is az országglás (általános) gondjai) *s a különféle népek berohanásáról még*

csak fogalmad sincsen (expers), melyek közt én már is szinte életemet eltöltöttem.“ Szerintünk ebben semmi rejtély nincsen, mint magában a nagy királynak nyílt jellemében sem volt semmi kétszínűség; mert hiszen, hogyan adhatta volna bár önmaga a „valaminek“ tudós szerzője a régi parthus-hunmagyar egyenesszívűségének remekebb, és ha szabad e szóval élnem, kézzelfoghatóbb példáját, mint ezen országalkotó nagy ész, s legbölcsebb király, midőn fiához szóló intéseinek 4-ik fejezetében ezt mondja: „*nihil deicit, nisi superbia et invidia. Si eris pacificus, tunc diceris rex et regis filius, atque amaberis a cunctis militibus; si iracundus, superbus, invidus, in pacificus super Comites et principes cervicem erexeris, sine dubio fortitudo militum hebetudo erit regalium dignitatum et alienis tradetur regnum tuum.*“ Magyarul: semmi sem dönt meg (bizonyosabban) mint a gög és irigység; ha békén uralkodol, úgy királynak és király fiának fogsz mondatni, és szeretni fognak téged minden hadfiak; ha haragos, ha dagályos, ha irigy, ha türelmetlen, ha az *urakat és a főurakat* lenézed, a vitézek ereje királyi méltóságod tompaságaul fog válni, s idegenekre fog országod szállittatni.“

A tisztelt tudós úr, maga tudja miért, jobbnak tartotta az általa gyanúsított fölebbi hely magyarázását nem formulázni; de azt elég világosan bevallja, hogy e magyarázatát nem békés, hanem fegyverrel és vérrel járó módokra akarja érteni, a mint az ő nézetei szerint, maga sz. István is szinte így gyakorolta volna; mert

először. Öneki úgy látszik, hogy a magyaroknak megyeispányok kormánya alá adhatása, s így egy erős középponti hatalom megteremtése (?!) sok vérbe került sz. Istvánnak. Szerintem, s azok szerint, kiket velem együtt történelmi realistáknak nevez a tudós úr, egy csep vérbe sem került.

S maga a tudós szerző szerint sem, kié azon épen oly szép, mint teljes igaz axiomának dicsősége, hogy „*a nyelv, mely édes miénk, nemzetünknek egykori fényes koráról is tesz bizonytságot.*“ A ki ezt mondotta, s kinek a magyar nemzeti irodalomnak története 8-dik szakaszában e szavai ragyognak: „*azon alapszerződés, melylyel a népfé-*

jei a főhatalmat Álmosra ruházták, valamint a pusztaszeri nemzetgyűlés szervezési intézkedései, (a magyarok) társadalmi képességek és érettségöknek tiszteletre méltó emlékei“ — igen is arról, ki a magyar történelmi igaznak ezen elvitázhatlan szavait mondotta, ki gondolhatta volna, hogy nemskára eljön az a nap, melyen ő Konstantin (Porphyrogenita) antilegomenái kedvéért ezen elven, és ezzel együtt Béla király halhatatlan jegyzőjének rendíthetlen tanán feladni, s hogy másnap én, a ki pedig senkivel nem tartok kevésbbé, mint az ő mostani felekezete előtt gyanús Eusebius Verinussal, ezen saját szavait, a történelmi igaz érdekében, önmaga ellen idézni fogom.

Konstantin (Porphyrogenita) védeinek alapelve az, hogy megyéket, megyeispányokat, sz. István kora előtt, a vezérek s az ő törzs szerződésbeli államok ideje alatt még csak feltenni sem szabad. E részben, nem tudom, ha ezen új elvének barátai szándékán is túl nem ment-e a tudós szerző, midőn azt tartja hitelesnek, hogy a magyaroknak megyeispányok kormánya alá adhatása, s márcsak ezzel is magával egy már abban az időben nem tudom mi erős középponti hatalom megteremtése, sok vérbe került sz. Istvánnak. Így ő — ki előbbi saját elve mellett, visszaemlékezvén nagy Kálmán királyunk törvénykönyvében a Mega (megye) a *megales iudices* nevezetekre, talán némi némi meglepéssel is olvasta volna a parthus-hunmagyar-scythákról általa kinyomatott értekezésében, hogy a parthus gyűlnév alatt értett hunmagyar elődeinknél a természetes és országos úr czimmal együtt virágoztak a *megye* a *megyeispány* nevezetek, és a *megyei ősrégi* szittya-rendszer; s ily szoros következetesség van tehát elődeinknek — az idők folyama alatt különféle, de szoroson rokon gyűlnek alatt értett scytháknak sehol meg nem szakadt sajátosságos szokásaik történetében; — most ezen legújabb, legérdekesebb történeti adatot, sőt még a megye szót is kikerüli, s annál mélyebben elhallgatja tisztelt tudós ur, hogy ezzel is újabb elvbarátaihoz hivebbnek, ragaszkodóbbnak mutassa magát: csak az az egy kár, hogy e barátai ma már Béla király jegyzőjével szinte kibékülő, s az ezzel ellenkező tanjoktól elváló félben vannak.

Mert hiszen hol kell a vezérek korában virágzott megyeispányok iránt döntőbb példa, mint az általam annyiszor idézett Érdy codexben saját magának a magyar népnek anyanyelvén nevezett „*hytetlen Somogy hyspan*“ kit bizonyosan nem sz. István, hanem a vezérek egyike azon példa után tett akár a maga, akár előbb már az atya személyében megyeispánynak, melylyel Béla király jegyzőjének 52-dik fejezete szerint Árpád Veleknek Zaránd megyét (comitatum de Zaránd) adta, ez pedig, a mit ma már az egész tudós világ előtt, teljes szerénység, de egyszersmind férfias bátorsággal mondok, a legrégiebb szittyia s parthus hunmagyar elődeink hadirendszerkezete, s világos példái szerint adta.

Épen ezzel a *comitatus* névvel nevezi sz. István az imént említett Somogy megyét is abban az oklevélben, melylyel a pannonhegyi apátságot alapította. S mi teljes köszönettel tartozunk Szalay Lászlónak, hogy Magyarországnak története második kiadásában ezen oklevelet magyarra fordította, s e fordításban a *comitatus* nevet ugyan azon már a parthus gyűlnév alatt értett elődeinknél virágzott és soha azután feledékenységre nem ment *megye* névvel adja e szavaiban „akarván engem Somogy megye székekről levetni.“

De még ennél is nagyobb hála érzem magamat, a magyar történelmi igaz érdekében, tagtársam Szabó Károly iránt lekötelezve. Ő, ki eddig Béla király névtelen jegyzője irányában úgy élt elméjének egyik legkritikább, legszerencsésebb tehetségével, a majd komoly, majd játszi, de mindenkor hatalmas dialecticájával, hogy még a magyar tudományos Akadémia előtt tartott székfoglaló beszédében is, mint annak legelszántabb ellene, kivánt általunk láttatni, ma már mint Kéza magyarra fordított krónikájának 17-ik s még inkább 44-ik lapján kitetszik, a magyarok visszajövetelének útjára, s ezen útjának története, s eredményére nézve Béla király halhatlan jegyzőjével teljesen egyetért.

És pedig annyira, hogy Béla király jegyzőjének Ruthenia és a Kúnok hét vezéreiről irt 8-dik fejezetére még azt a nyilvános óvást is teszi; nehogy azon együgyű be-

széd miatt, melyet itt csak maga a névtelen jegyző rakhatott Álmosnak ajakára, a történeti tények iránti hitelesség megcsökkenjen. A magyar történelmi igaznak gondolkozó magyar barátjánál nem fog ez soha csökkenni. Nekem pedig maga ez a magyar közmondásokkal telve telt beszéd is, nem mondhatom eléggé ki, mely igen kedves annyiból, mivel a mit egy helyt előbbi értekezésemben Q. Curtius után, hajdani elődeinknek, az ősrégi scytháknak épen ilyen forma közmondásokból állott beszédmódjáról mondtam, azt itt közvetlen magyar őseinkre nézve, egy épen hasonló, sőt egészen azonos példa által teljesen bebizonyítva látom.

Van azonban tisztelt tagtársomnak a névtelen jegyzőkönyve 7-dik fejezetére egy még ezeknél is nagyobb figyelmet igénylő jegyzete. Amaz ott így szól: „urunk születésének 884. esztendejében, miként az esztendőkről szerinti krónikákban megvagyon, a hét fejedelmi személy megindult a Scythia földről nyugot felé.“ Ő pedig „e helyből, úgymond, világosan kitűnik, hogy jegyzőnk valamely régebbi, ma már elveszett hazai évkönyvet is használt.“ — „Alig ha csalódunk, ha az évkönyvek alatt az úgynevezett sz. István legendáját (ezt a Commentaraim I. k. 30. l. általam nevezett magyar Doomday book-ot) értjük, melybe mind az első megszálláskor foglalt földbirtokok, mind a királyi adományok be voltak jegyezve, s mely a székesfehérvári-egyházban őriztetett.“ Ezeket írja kedves tagtársam Szabó Károly.

S ki lehetne köztünk magyarok közt, ki ebben is ne értene vele tökéletesen egyet? mert hiszen mi természetesebb, minthogy az a királyi korbátnok, ki tüzetesen is épen ezen most elősorolt tárgyakról írni kívánt, s mint ilyen már az előszavával bizonyossá tett bennünket, hogy „de certa scripturarum fide“ kétségbe nem vonható iratok hitelessége alapjára lesz értekezése fektetve, ennek adatait mint királyi korbátnok, kinek kezei közt, e legenda sokszor és szükségképen forgott, mint ilyen leghitelesebb kútforrásból merítette.

Igy áll tehát Béla király halhatatlan jegyzője a magyar történelmi igaznak legtisztább forrásánál a byzanci csá-

szári író irányában. Ez magas állása, ugyanazon egy időbéli kora, szomszédsága, tudományossága, s általában egy későbben következtetett királyi jegyző hírét nevét sokkal fölülmuló tekintélye nimbusával sok írónkat arra birt, hogy az említett igénytelen jegyző által a már Eteleközben fővezérül választott Álmosról alaposan s hiven előadott magyar történelmi igazat, az ő szedett védett mondákból, holmi előkelőséget jelentő szavaknak pusztá hallásából, de a melyeknek itthoni gyakorlati fogalmát s egymás elleni erejét sem ő nem értette, sem magyarázóí mélyebben nem keresték a táborába szerkezett s a mi még több, egész komolysággal s majd csak nem jótállás formán előadott regéjének feláldozták, s így a királyi jegyző hitelenségének általános gyanúsítására is széltében rést, kaput nyitottak.

Ez a császári író a magyarok törzs szerződésére nézve is, hogy rövideden fejezzem ki magamat, merő egymással össze nem férő antilegomenokat ad, melyeknek együtti életbe léptetése s fentarthatása ellenében, a pesti egyetem és magyar akademiának egyik kiváló disze, a magyarország közjogában nem csak, hanem ennek fejlődése történetében is mélyen jártas Récsy Emil tudor és tanár úr e nagy, e bő tudományossága, s szerénységéhez méltán nyilatkozott.

Én e császári író antilegomenáinak csak hátulsóbb részét, azt, a hol így szól: „ezen fejedelemmel még kettő Ghy-las és Carhan biráskodnak“, és még ezt is csak azért említem, hogy ezt az ő általa, nem tudom mi zavaros forrásból merített, kurta adatot a történelmi igaznak legtisztább forrásából adjam vissza.

S ezt a forrást ismét Béla király halhatatlan jegyzője mutatja fel munkájának 40-ik fejezetében, hol a pusztaszeri népgyűlésről eképen szól: „et in illo loco Dux et sui nobiles ordinaverunt omnes consvetudinarias leges regni et omnia jura ejus.“

Mik voltak légyen a magyar nemzetnek a parthus-hunmagyar idők által szakadatlanul folytatott szokásai, minekutána ezeket annyiszor s annyi helyen elmondottam, előszámálhatom-e itt még egyszer unasztás nélkül? ezeknek

egy része már az Álmosossal kötött vérszerződésnek pontjaiban van foglalva, a hátralévő részét pedig jelesül a nagy úr biró azzal a hatalommal, melylyel egykor — Ázsiában — a parthus államtörvény által ellátva volt, de mely által Európában a várkunoknak birodalma megbukott; továbbá a népgyűlés, mely a nagy úr birót választotta is, le is tette, s meg meg az ősi hadi rendszer fentartása; úgy mint az a legrégebb scytháktól a parthusokra, ezektől pedig megynként a hunmagyarokra szállt, nem úgy, mint annak előtte akár hol Európában létezett.

S ezek azok a legrégebbi nemzeti szokások, melyek közt sz. István az ország alkotásának nagy munkájában, hogy a „valami“ szerzőjének egykori higgadtabb szavaival éljek, teremő lélekkel járt el, *tiszteelve a történeti alapot s a nemzeti szellemet.*“ Mondhatott-e e tudós szerző ezeknél sz. István dicsőségére nagyobbat? még így is sokkal nagyobbat, hogy sem „valamijében“ mind a mellett, hogy itt feltett szándéka szerint, sem sz. Istvánnak erényeiről, sem fiához szóló intéseinek egyikéről sem szólott, legkevesebb is megrendíthette volna.

Nemzete életének ősrégi történeti alapja, és szellemének fentartása volt bizonyosan e nagy királynak *sajátságos legfőbb gondja*, s nem csak fiánál, de mindnyájoknál az Árpád házból volt királyoknál, még éltek, nem szüntek vissza hangzani a halhatatlan királynak e szavai: „*quis graecus reget latinus graecis moribus, aut quis latinus reget graecos latinis moribus.*“ Nálunk ugyan a parthus hunmagyar félreismerhetlen ősrégi szokásaink nyomai a vérszerződésnél kezdve, a szeri népgyűlés, és innét hazánkknak minden vizsontagságai közt, egész az Árpádok sirjáig vezetnek. A tisztelt tudós pedig említett „valamijében“

m á s o d s z o r azt kívánja velünk hitelesnek tartatni, hogy sz. István *minden törzs, és nemzetség főnököket*, akár mikor, akkor? és hol? de kivégeztette. Engedje meg a tudós ur nyilván kimondanunk, hogy már magának e gyanításnak ily korlátlan kifejezésétől is irtózunk; mert valamint a törzs főnöki szerződésnek, mint oda fen mondtuk, nem sz. István, hanem már az Árpád idejében tartott szeri népgyűlés — egyszer valahára ősrégi rendes szokásaihoz kívánván

visszatérni, a maga hatalmával vetett véget, s ezentúl a törzs és nemzetségfőnökök ujdonanuj határozatlanul ugyan, de kedvesen hangzó nevezetének semmi gyakorlati értelme nincsen; holott azt akár miféle urak, vagy főbb urakra alkalmazni a jog és történet daczára nem lehet; úgy másrésről nem szabad meg nem emlékeznünk sz. Istvánnak törvényeiről, s jelesül Endlichernél az I. k. 6-ik és 7-ik, s a II. k. 2. és 17. cikkeiről, melyekben a sajtóügyi jog egyszersmind a legszabadabb rendelkezési hatalomra emelve, a jószág vagy életvesztésre vezető kevés esetek az országos tanács beleegyezésével meghatározva, s világosan kimondva, s a család tagjai körülményeihez képest gondosan alkalmazva vannak.

A tudós szerző úr csak egy rendkívüli bátor, erélyes s önmaga magában bizó uralkodót lát sz. Istvánban, ki saját akarattját, s önkényét teszi legfőbb célul, melynek elérésére szent neki minden legvadabb eszköz. S ha e tisztelt tudósra hallgatunk, úgy sz. Istvánnak fiához szóló 4-ik intése is, melyet kiváltképeni fontossága miatt tüstént e levelünk elején szóról szóra adtunk, nem egyéb, mint pusztá hang.

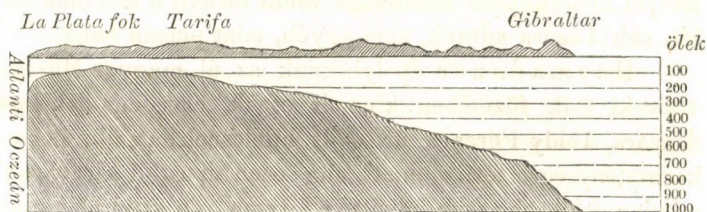
Harmadszor Ipolyinknak az új magyar Múzeum 1858-ki 3-ik füzetében kiemelt egyik classicus helyének daczára, Toldy Ferencz úr előtt hitelesnek látszik, hogy a kereszténységre térítés miatt, míg ezen apostoli király élt, minden felől, ha nem folyt is folyton, de szüntelen csordogált a kisebb Kupák vére. Ám erre ön maga a tudós szerző is megvallja „*hogy erről a historia hallgat*“. Mi célja volt tehát ennek s a többi merő gyanúsításainak előadásában azt csak maga tudhatja e tudós úr. A mi „*valamijének*“ személynemre vonatkozó részét illeti, következetes kívánván magammal ebben is maradni, a mindkettőnkél főnebb álló Polybius történeti munkájának 55-ik 56-ik 57-ik fejezeteire hivatkozom, mert a historiai igaznak, és a történelmi realistáknak legnemesb védjét, s legbiztosb példáját Polybiusban tiszteltem.

A FÖLDKÖZI TENGER TERMÉSZETTANI TEKINTETBEN.

Dr. Böttger nyomán.

(Folytatás.)

De térjünk át a földközi tengerben jelenleg észlelt mélységek szemléletére. A Skerki és Adventure zátonyon kívül még három függőleges átmetszetet mellékelünk; ezek egyike a gibraltari bejárást, másika a Bizerta melletti szorost, harmadika pedig a Candia és Corfu közötti tengervidéket ábrázolja, s ezzel képét adjuk a három átmeneti helynek egyik főmedenczéből a másikba. Az archipelagusból a fekete tengerbe vezető csatornát alig szükség ekkép ábrázolni.

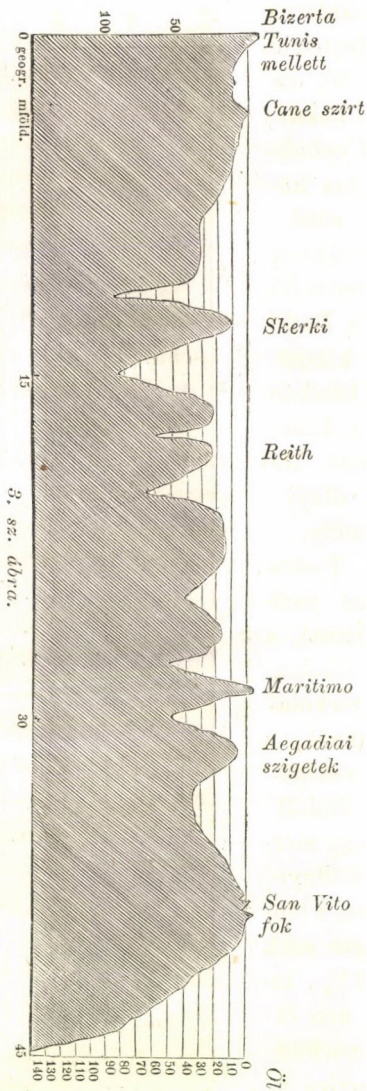


2. sz. ábra.

A megelőző füzetben 1-ső szám alatt mellékelt ábra sajátkép összefügg a 3-ik sz. alattival, a melyen a Skerki zátony szintén ábrázoltatik. A mellékelt ábrákat tekintve, észrevehető, miszerint a mélység Bizertától a San Vitó fokig sőt még azontúl is, sehol sem jelentékeny, s miszerint itt a hegyek távolról sem mutatnak oly meredek lejtűket, mint a melyekkel az archipelagusba való bejárásnál (lásd a 4-ik ábrát) találkozunk; sőt inkább csekély mélységben körülbelül husz, nagyobb részint fensik-képződmény tűnik fel. Az első két átmetszet (1-ső és 2-dik ábra) Gibraltar mellett s az Adventure-zátonyon át az érdeklött szorosok felé függőleges iránynyal bir s mindkettő ugyanazon mérték szerint van rajzolva, míg a 3 dik és

4. sz. a. ábránknál amattól különböző a színvonal-különbségeket még erősebben kiemelő mérték (Maszstab) választatott.

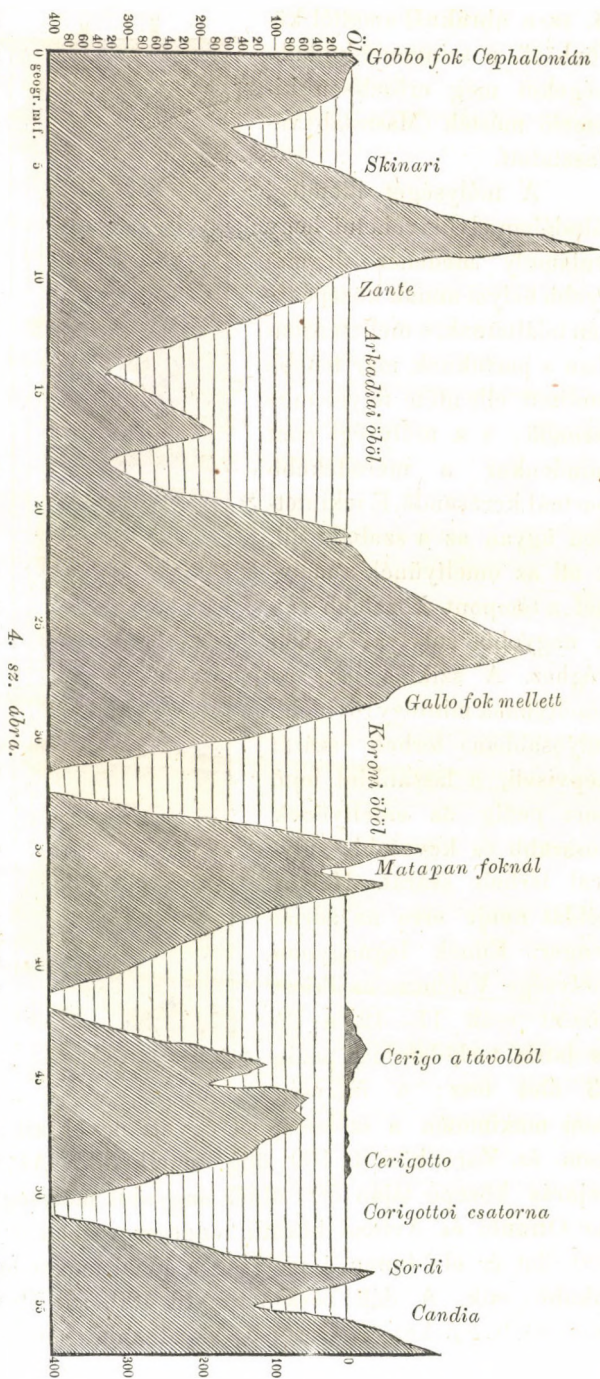
A mélységet illetőleg, általában elvül vehetni, hogy valamely medence legmélyebb helyei annak közepe táján találhatnák; e mellett azonban a partoknak már fenebb említett ellentéte figyelembe veendő, s a mélységi pont mindenkor a meredekebb partnál keresendő. E tekintetben ugyan az a szabály áll, a mi az emeltyűnél, a melynél a támpont közelebb van a nagyobb súlylyal terhelt véghez. A sziklás part az emeltyűnek mintegy rövidebb súlyosabban terhelt szárát képviseli, a lassankint lejtő part pedig az emeltyűnek hosszabb és kevesebb súlylyal terhelt szárát. Helyes példát nyújt erre az adriai tenger. Ennek legnagyobb mélysége Velence és Triest között csak 11—12, a Pó és Istria torkolatainál pedig 23 ölet tesz; a mélység



ezen maximuma a szélességgel együtt növekszik, s Ancona és Zara között 100 ölig emelkedik. Az öbölbeli bejárás közepe táján 500 ölnél nagyobb mélység létezik. Az Otranto és Avlona közötti tengerszorosan a mélység 350 ölet ér el; innen a mélység a jónai tenger felé mindinkább esik. A déli részen Smyth 400, sőt 700 ölnyire sem talált feneket. A Corfu és az albaniai partok közötti

csatorna
legfelebb
50, az
Ithaka és
Cephalo-
nia kö-
zötti
szűkcsa-
torna 55,
a Bathi
kikötő
Ithakán
a köze-
pén 130
ölnyi
mély.

Toska-
na part-
jainál, a
Cecina
torkola-
tánál, a
száraz-
földtől
egy mér-
földnyi-
re, a ten-
ger csak
1½, in-
nen öt
mérföld-
nyire 8,
ellenben
a Monte-
neró lá-
bánál
Antigna-
no mel-
lett szo-



rosan a partnál már 9 öl. A piombinoi csatornának a szárazföld és az Elba között legnagyobb mélysége 25, s az egész toskanai archipelagusban Smyth sehohol sem talált többet 100 ölnél, azonban Capraján túl 112, sőt 286 ölet. — Nápoly mellett a mélység, fél mértföldnyire a száraz földtől, a meredek Pizzo Falcone átellenében 29 öl.¹⁾ — Nápoly és Sardinia között a mélység 600 ölet ér el, ellenben a Bon fok és Sicilia között általában csekély, tizennyolcz mértföldnyi szélességnél csak 8, legfeljebb 60 öl, míg ezen fensiktól jobbra balra rögtön, 140, 200 ölnyi mélység méretett meg. A Keits-zátony farka 20, az Adventure-zátony Siciliától Pantellaria felé 76, s azután rögtön 375 ölet mutatott. A Graham sziget fölött 100 öl mélységű viz áll. Máltától éjszaknyugatra 500 ölnél is mélyebb, 19 $\frac{1}{2}$ mértföldnyire pedig a szigettől keletre 2500 ölet meghaladó helyek is találtak.

Corsica és Genua között a tenger fenéke 700 ölnyire esik, sőt az Oroszlány-öböl déli részén 805 ölnyire is. Tarifa és Tangier közt a középén Smyth 160, tovább keletre 700, 750, 900, továbbá Tarifa és Alcazar között 500 és a Spartel fok közelében 220 ölnyi mélységet talált. Nem egészen négy mértföldnyire a Colombretesek től (hegyláncz Valencia előtt) Barcellona felé 60, Cap Creux és Toulon között Roches Molles közelében 800 ölnyt.

Egy vonalon Máltától Candia felé Spratt kapitány nem régen ezelőtt számos mélységi méreteket eszközölt. A legnagyobb mélység 2170 öltre rúgott, tehát ép annyira, mint az éjszak-atlanti oceán legnagyobb mélysége a tengeralatti villany-távirda vonalán. Máltától ötven mértföldnyi távolra keletnek, a mélység nem rúg feljebb 100 ölnél, erre majdnem rögtön 1500, 2000 öltre esik; ez a mélység azután húsz mértföldnyi távolra a krétasziget keleti végétől körülbelül ugyanaz marad. Kreta és a Dardanelák között Herat szerint a legnagyobb mélység 1110 öl.

¹⁾ A földközi tenger medenczeit ábrázoló térképeket nem mellékelhetvén, az azokkal kapcsolatban levő mélységi számos adatokat sajnálatunkra igen korlátoznunk kelle.

A görög partoknál Santa Maura előtt több mint 150, a lepantói öbölben rögtön a partoknál 7, 10 a közepén 250 ölnyi mélységet találunk. — Cypria s az egyiptomi partok közt, (körülbelül a közepén) 1000 ölet meghaladó mélység, fél mértföldnyire Cypriától 100, egy mértföldnyire a szigettől folyvást 200-on fölül s Cypria és a caramaniai partok között 650 ölnyi mélység találatott.

Aegyptom éjszaki partjain Mansell parancsnok a „Tartarus“ hajón segédei Brooker és Skead hadnagyokkal a damiettei partoknak keletre El-Arisch-ig méreteit, továbbá az alexandrai kikötő tervrajzát s a suezi öböl felvételét teljesen befejezte. Mansell parancsnok Alexandria és Rhodus között a mélységi méretek egész sorát eszközlé, s ennek következtében úgy találta, hogy a mélység az aegyptomi partoktól kezdve lassankint növekszik, míg azoktól hetven tengeri mértföldnyi távolra 1000, és száz tiz mértföldnyi távolra 1600 ölet ér el, a mi a keleti medence mélységének maximumát megközelíti. Delamanche és Ploix francia tengerészeti mérnökök a nyugati medencében ugyanezen mélységi maximumot találták, midőn 1856. évi októberben Port Vendres-től (Franciaországban) kezdve Algirig a mélységi méretek egész sorát eszközölték.

A Dardanellákban a mélység egy angol mértföldnyire a parttól közönségesen 8—9 öl, némely helyeken azonban egész 60 ölig emelkedik. A márványtenger is nagyobb részint mély, a konstantinápolyi csatorna 16—30 öl, csekély szélességéhez aránylag elég mély. A fekete tenger mélysége általában a 150 ölet meghaladja, a Dunatorkolatól kezdve sekélyes s mélysége lassankint növekszik. Az azovi tenger sehoh sem mélyebb 7 ölnél. A közép regio lapos medencét képez, ötvenöt mértföldnyire keletről nyugatra, és harminczöt mértföldnyire éjszaktól délre, e lapályos sík közepétől kezdve a part felé mértföldenkint körülbelül egy lábnyi emelkedéssel, melynek meredeksége valamivel növekszik, a mint a víz sekélyesebbé lesz. Azon körülmény következtében, mely szerint e tenger a nyugati szelek ellen semmi oldalról sincs óva, s úgy a keleti mint nyugati részen találató homok torlatok hirtelen növekszenek, nehány évtized mulva némely helyein aligha lesz hajózható.

V. Általános észrevételek a medence változásaira nézve. Ha az oceáni élet maradványait magasan a jelenlegi tenger színe fölött, a harmadlagos képletek áradék rétegeiben tekintjük, következtetnünk kell, miszerint földünk kérgét nagyszerű forradalmak rázkódtatták meg, s miszerint felfelé ható erők terjedelmes szárazföldeket emeltek ki. Így az is világossá lesz előttünk, hogy tengerünk fenekén és partjain évezredek folytában, úgy vulkáni erők tevékenysége, földrengés stb. által, valamint a víz s annak áramlásai, áradások stb. által némely változások jöttek létre; ez egész földdarabokon határozott jeleknél fogva felismerhető. Földgömbünk jelenlegi kérge híg alapon látszik nyugodni; ugyanazért könnyen megérthető, hogy a tengermedence körrajzai évezredek folytán lényegesen megváltozhattak; az egyenlő emelkedés és süllyedés e tekintetben sokkal csekélyebb befolyással bír, mint a földrétegek előbbre tolása a vulkáni erők egészen részletes fellépése által, a melyeknek ellenébe fölülről különböző nyomás működik. Ép azért sok függ a földtér képződésétől a part közelében, a szárazföld felé és a tenger felé; sok függ továbbá ezen part lejtéségi szögétől, az ásványoktól, a melyekből áll, nem különben és kivált az ár és áramlások arányától, a melyek behatásai, nevezetesen a tengermedence sekélyesebb részeire félreismerhetlenek, s megérdemlik, hogy folyvást figyelemben tartassanak. A geolog fürkészsze bár mikép a földgömbünk látszólag szilárd kérgében létrejött minden változások ősforrásait; azonban az ily fürkészetek a jövőben csak úgy vezethetnek vég eredményhez, ha öt a hajózási méretek többé sehol sem hagyják cserben, ha a mélységi méretek folytán a tenger fenekét ismerendi. A földtani ismeretek csak akkor lesznek kiegészítve, ha a tenger alatti helyrajz elkészül, s ennek folytán a geolog képes lesz az itt közbejött s közbejövő változást is vizsgálódási körébe vonni. Csak miután a szilárd földkéreg képződését, amint az eltekintve a légkör és víztől, alakult, ismerni fogta, lesz a geolog képes, ha szabad így szólanunk a földvilág minden izommozdulatát, valamint az oceánvilág minden ütérlüktetését, a mennyire azt a földszin lakosa általában észreveheti, megismerni.

Ha már a földközi tenger partjain a mozgalom és változás nyomait keressük, úgy találjuk, hogy azok hosszú szalag alakjában a tengeren keresztül nyuló régióban mint vulkáni erők eredményei mutatkoznak; azonban az egymásután következő változásoknak még más okait is felfedezzük. Legelőször is lássuk az utóbbiakat.

Legelőször is a folyamok és áradások által nagy mennyiségű ásvány-omladványok sodortatnak nagy sebesen; azonban ez az áramlás a nagyobb folyók torkolatai és deltái felé közönségesen oly jelentékenyen megfogy, miszerint a vizek csak csekélyebb tömegű földes állagokat vihetnek magukkal. Az ár és apály, valamint az oczeáni áramlások csak e finomabban szétmállott iszaprészeket viszik magukkal az általuk érintett térekre. Ellenben azt sem tagadhatni, miszerint a középtenger vizébe évszázadok folytán nagy tömeg vegy- és géptanilag feloldott anyagoknak kelle a tengerbe szakadó folyamok, nemkülönben a földrengések, a tengerfenék beszakadásai s vulkáni tünetmények által vitetniök. Midőn azonban a kevésbbé kézzelfogható tünetnyeket fürkészszerűk, a melyekben úgyszólván a másodrendű földtani erők nyilvánulnak, természet szerint azon kérdéshez jövünk: hogy általában vajjon mikép képződhetett oly szörnyű nagy tengermedence, mely Gibraltárnál keskeny tengerszorossal kezdődik, és Azow mögött mocsárookban vész el? Az összes képződmény sajátosságai már a legrégebb időktől fogva a legkülönbélebb vizsgáldások tárgyaul szolgáltak.

Valamennyi régi iróköltők és hitregészek megegyeznek abban, miszerint a földközi tenger szűk bejárásának mind két oldalán létező hegyeket, melyek Hercules oszlopainak neveztettek, ősidőkben összekötésben lenni hitték, míg ama csudaerejű hős (a régi Lesseps) azokat szétválasztá az által, hogy az atlanti tengerből a földközi tengerhez csatornát ásatott. Még azok is, akik az ily költeményeknek már korábban hitelt nem adtak, azon nézetben vannak, miszerint ezen áttörést az előbbi időkben a belső vagy külső vizeknek rohanó elönyomulása okozta, még pedig nem csak ezt, de a fekete tenger hullámainak áttörését is. Az erős, az egész medenczére beható gőzölgés, és

aránylag csekély hozzáömlés, mely Éjszak-Afrika összes partjain (a Nilt leszámítva) felettebb csekély, igen valószínűvé teszi, hogy míg a földközi tenger mint zárt tenger (régii görög elnevezés szerint Thalassa) sem a fekete tengerrel, sem pedig az oczeánnal nem volt összeköttetésben, színvonala a kigözölgés és hozzáömlés közötti egyenes sulynak jelentékenyen alacsonyabb álláspontján állott, s e szerint nevezetesen úgy az archipelagus, valamint a Sicília s az afrikai part közötti rész lényegesen más körrajzokat tüntetett fel. A fekete tengernél azonban, minthogy az, mérsékeltébb kiterjedés mellett jelentékeny folyamokat vesz magába, az egyensúly állapotára nézve a beléje folyó víztömegek felszínének kiterjedése ezen kiterjedéssel egyidejűleg terjedő kigözölgés között, más színvonalra lehetne következtetni. E szerint tehát úgy innen, valamint az atlanti oczeánból a földközi tenger alacsonyabban fekvő színvonala felé átszakadás következett, még pedig mindkét oldalról majd nem egyidejűleg, a mint az ép úgy a Bósporus, valamint Gibraltár közelében feltehető. E katasztróphára mutatnak a Biblián kívül Strato, Aristoteles, Diodorus Siculus és Seneca czélszásai és tanubizonyosságai. Az elzárt Euxinos színvonalát képzeljük csak 50 lábnyival magasabbnak, s nem fogunk kételkedni, hogy az ily, talán a földrengés által előidézett átszakadásnak, a melyre rögtön iszonyú nagy víztömegek árja legközelebb dél s tovább nyugat felé következett, minden leírást meghaladó rémületes katasztróphának kelle lennie.

A görög hagyományokhoz csatlakozó vélemények századokig megtarták elvitázhatlan uralmukat, míg időszámításunk tizedik százada után a mohammedán hagyományok új s figyelemre méltó elem gyanánt léptek közbe. E hagyományok, arab forrásokból származtak. Ezek között Edrisi-t (teljesen: Abu-Abdallah Mohammed ben Mohamed ben Abdallah ben Edris) Ceutában született nemest, a ki a gibraltari szoroson túl lakó népek hagyományaiban jártas volt, nem hagyhatjuk említetlenül. Ez 1150. év táján egy munkát irt, mely 1619 óta *Geographia Nubiensis* név alatt volt ismeretes, oly elnevezés, mely csak a fordító elnézéséből ered, a ki a szerzőt mint született nubiait ismerteti meg. A munkának egy ezüst gömböt kelle közelebből leírnia, a melyet pártfo-

gója Licidiai Gróf Roger 1153-ban készítettett; a könyv azért „Ketab Rujár.“ (Roger könyvének) neveztetett, ámbár sajtóképi czime így hangzott: „Nuzhat al-muschtak fi iktirák aláfiák.“ (Egy, a föld régióin utazni kíváncsi utazásának kezdete.) A teljes mű sokáig csak az oxfordi könyvtárban volt található; minthogy azonban mintegy 25 év előtt a párisi királyi könyvtár is szerzett magának példányokat, ugyanott Janbert arra indított, hogy e munka fordítását kiadja, mely 1836-ban a francia földirati társulat pártfogása mellett meg is jelent. E munkában Edrisi a földközi tengert Bar-al-schám vagy a syriai tengernek nevezi. A 4-ik climára vonatkozó értekezésében a következőket mondja:

„A syriai tenger eredetileg állítólag minden oldalról zárt tenger volt. Vizei a szomszéd Óceán vizeivel épen semmi összeköttetésben sem állottak. Afrika és Andalus (Spanyolország) lakói folyvást háborút viseltek egymás ellen, s kölcsönösen a lehető legnagyobb kárt okozták egymásnak egész Iskender (Sándor) idejeig. Ez Andalusba jött, s a tartomány lakosai értesíték őt a Sús-i (afrikai) férfiakkal való küzdelmeikről. Ekkor munkásokat és építészeket gyűjtött össze, s kiválasztá a tengerszoros (el-zokak) helyét, a hegyek nyereg forma mélyedését. Azután mérnökök által felméréte a talajt, s mindkét tenger színvonalát meghatároztatá, s úgy találta, hogy a nagy tenger színe csak kevéssel állott feljebb a syriai tenger színénél; erre azt parancsolá, hogy a föld Tánjah (Tangier) és Andalus vidéke között kiásattassék. Az ásatás, a mennyire azon vidéken a hegyek alacsony része ért, folyamatra tétetett. Azután egy, tizenkét mértföld hosszú kőgátat építettett. Ennek átellenében szintén egy másik falat is építettett Tánjah közelében. E két gát között még hat mértföldnyi szélesség maradt nyitva. Midőn e védművek befejeztettek, az ásatásokkal egész a nagy tenger vizéig jutottak, a mely e két gát között a legrendkívülibb hevességgel zúdult be, mindkét parton számot elárasztott, lakóit megfulasztá s mind a két *molo* fölött majdnem 11. embermagasságyira (tehát körülbelül 11. ölnyire) emelkedett. A gát ha a tenger nyugodt és sima, az Andalus tartomány szomszédságá-

ban igen világosan feltűnik ama helynél, mely Es-safihah-nak (szinvonál) neveztetik. Egyenes vonalban nyulik el s Al-Rabii mérése szerint egy rófnyi szélességű. Én magam is láttam ezt a gátat, s egész hosszában utaztam fölötte. A szigetlakók hidnak (Al-jezirah) nevezik azt, s középvonala a pont felé irányul, a hol a szarvasszikla a tenger fölött függ. A másik molo Tánjah közelében a tenger berohanása folytán egészen elsodortatott.“

Igy szól Edrisi tudósítása. Az abban foglalt történelmi adatok bár mennyire látszassanak is zavartaknak, annyi kétségtelenül bizonyos, miszerint a kijelölt helyen még ma is csekélyebb a mélység, mint annak közelében mind a két oldalon. Mindamellett is a tény nem részesült figyelemben mindaddig, míg Smyth ugyanott mélységi méreteket eszközölt. Az nemkülönben világos, hogy az Edrisi által említett sziget nem Algeçiras, hanem Tarifa, s Edrisinek az ez utóbbi előtt találtató csekély mélységről teljes tudomással kelle birnia, mert semmi ok sem forog fen a miért kételkedjünk, hogy ez a *molonok* spanyol része, a mely Edrisi szerint nyugott sima tenger mellett világosan feltűnik, s a melyet ő maga is látott. Továbbá az is tény, miszerint a viz az afrikai partnál legmélyebb. A mi azonban a két tenger (a földközi tenger s az atlanti oceán) magassága közötti különbséget illeti, az jelenleg minden esetre jelentéktelen lehet ¹⁾; hogy azonban e különbség az átszakadás *előtt* a régi mérnökök adatai szerint csak csekélység volt, az annál kevésbbé bizonyos, minthogy egy részről a színvonalműszerek (Nivellirinstrumente) nem igen biztosak lehettek, másrészt pedig Edrisi elbeszélése a világtenger erőszakos betöréséről valószínűvé teszi, miszerint színvonali munkálataik nem valának pontosak, s a külső tenger minden esetre magasabban állott, mint állították.

Az újabbi földirók, még pedig a legélesebb elméjük

¹⁾ Nem valószínűtlen, hogy a légkör viszonyai (lecsapódás és kigőzölés) az atlanti és földközi tenger közép színvonalának ezen különbségét lényegesen megváltoztatják. Azonban a gibraltari útszoroson való közlekedés a különbséget folyvást kiegyenlíteni törekszik, s nem engedi, hogy az jelentékeny legyen.

közül többen osztják a véleményt, miszerint a földközi tenger az előbbi időkben kisebb tért foglalt el, s miszerint annak vizei rögtön a magasabban álló fekete tenger betörése következtében jelentékenyen emelkedtek. Ez a betörés természet szerint csupán a konstantinápolyi utszoron át történhetett, s ennek következtében, mint némelyek beszélik, az Atlantis sziget elárasztatott.

Buffon azon nézetben van, miszerint a földközi tenger hajdan zárt tenger volt, s miszerint a gibraltari szoros, keletkezését, valamely, rögtöni esetleges ok által (föld-rengés, a talaj süllyedése az oczeán szökő áradása a vihar alkalmával stb.) okozott betörés vagy átszakadásnak köszöni. Eme föltevést azzal az észlettel támogatta, miszerint a tengerszoros mindkét oldalán egyenlő magasságban hasonló rétegek találtak, s azt állítá, miszerint a betörés alkalmával az oczeán ellenállhatlan erővel és gyorsasággal rohant a zárt tengerbe. Itt a vizek, melyek már az Euxinusnak előbb bekövetkezett betörése következtében magasabbra hágtak, eláraszták a száraz földet, a parti síkságot és a völgyeket tengeröblökké változtatták, s csak a fensikokat és hegyeket nem boríták el; melyek jelenleg a déleuropai félszigeteket és szigeteket képezik.

De hagyjuk el a hozzávetéseket, mert ezeknél sokkal sikeresebb lesz, ha ama változásokat vesszük szigoru szemle alá, melyek bebizonyítható erők közreműködésénél fogva történtek, mely erők némelyike már kihalt, mások pedig még jelenleg is tevékenyek. Ha azonban mindazt, a mit e tekintetben az újabb földtan felhozott, tekintetbe vesszük, nem szabad felednünk, miszerint elméleti szempontból alig van valami feltétlenül új. Így például Pythagoras rendszere igen helyesen alkalmazható az élettelen világ tüneményeire vonatkozó legújabbkori fogalmainkra. Erathosthenes kérde Strabónál, hogy van az, hogy két, háromszáz stadiumnyi távolra a szárazföldön befelé nevezetesen a Jupiter Ammon temploma közelében s az egész, oda vezető út hosszában még tengeri kagylók találtak? Úgyszintén Strato-t és Xanthus-t mint ügyes geologokat dicséri ¹⁾. Ez utóbbi csudálkozott a

¹⁾ Általában a hajdankorban jóformán elterjedt nézet volt, miszerint

kövületeken, melyeket távol a tengertől lelt, s merészen állítá, miszerint Armenia, Media, és Phrygia valaha tengeröblök valának. E régi természetbuvárok nézeteiből sokat átvett Plinius. Legyen szabad itt Ovid Metamorphosis-eiből egy helyet idéznünk, a melyben a pythagori nézet kifejezve lenni látszik:

*Vidi ego quod fuerat quondam solidissima tellus
Esse fretum. Vidi factas ex aequore terras
Et procul a pelago conchae jacuere marinae
Et vetus inventa est in montibus ancora summis.
Quodque fuit campus, vallem decursus aquarum
Fecit, et eluvie mons est deductus in aequor,
Aeque paludosa siccis humus aret arenis,
Quaeque situm tulerant stagnata paludibus hument.*

VI. A földközi tengermedence, nevezetesen annak szélei váltózásáról. A partok párkánya csatatére ama régi küzdelemnek, melyet a tenger és a föld támadólag és védőleg, szüntelenül, de egyenlőtlen sikerrel egymással vínak. A hol a föld meredek sziklákba végződik, a melyek lábai mélyen a habokba nyúlnak, a hullámzat sükertelenül dörög a sima falakon, s a csekély elszakadt romot elnyeli a mélyég; hol a hullámok a hőmpkövek meredek rakásain csörömpölnek, ott haladásai észrevehetlenek, s valamely megáradt folyam néhány óra alatt kárpótolja a mit a tenger havak lefolyása alatt meghódít; azonban a határok változása legjelentékenyebb a nagy folyók torkolatainál, a melyek szüntelenül szörnyű nagy mennyiségű homokot és iszapot hömpölygetnek, s míg a tenger ezek finomabb részeit szétszórja, a durvábbakat hullámainak megfelelő hosszú sorban tajtékozva ismét kiveti. Ekkép a part a tengert kétféle előnyomulásban győzi le, a hegyfokokban a hegylánczok élén, s a föld fokokban a folyók torkolatainál, a tenger pedig győz a tenger színe alá süllyedő

a tenger valamikor a földnek, sokkal nagyobb részét borítá, s hogy lassankint visszahúzódik. Ez volt például Democritus, Apolloniai Diogenes, Xanthus, Strato és Eratosthenes nézete, sőt az első kettő még azt is hitte, hogy a tenger e szerint valaha egészen elenyészendik. Habár Aristoteles ez utóbbi sejtelennek ellentmond, mégis, ő is osztá a nézetet, miszerint valaha a tenger nagyobb kiterjedésű volt.

völgytalapokban, melyek öblökké lesznek, s a delta- képződményekben, mihelyt azokat a főfolyam elhagyja s a tengerhez más csatornákat váj.

Ez előleges észrevételek előre bocsátása után Böttger rendszeres szemle alá veszi a földközi tenger partjait, s az azokon létrejött s történelmileg bizonyos változásokat oly részletességgel adja elő, mely értekezésünk körét messze túlhaladja. Ugyanazért a földközi tenger partjainak a fentebbi tényezők nyomán létrejött változásaiából csak a következőket emeljük ki. Ama nagy tengerből Marsaille és Blaskon (Brescon Agde mellett) között, melyet még Strabó említ, régi alakjában nincs többé meg, a mennyiben Agde és Aigues Mortes között a tenger vízhardásai, Aigues Mortes és Marseille között pedig a Rhone folyó sík föld szaporodást képezett, s a Rhonedelta jelenleg tovább nyúlik a tengerbe, mint az Agde melletti hegyfok. Maga Aigues Mortes, mely még a tizenharmadik században tengeri kikötő volt, jelenleg a tengerparttól *egy mértföldnyi távolra fekszik*. Miquelon és Psalmody 815-ben szigetek valának; ezer évvel később másfél mértöldnyi távolra maradtak a tengertől hátra, sőt néhányan az agdei szőlők közül is (a Hérault torkolatánál) egy század előtt tengerfeneket képeztek. Aimargues (Armasanicae), mely jelenleg három Lieue távolra van a parttól, régi okiratok szerint a kilencedik század kezdete felé *in litoraria* (a tengerparton) feküdt. Azonban a legnagyobb földszaporodás mutatkozik a Rhone két fő torkolata közötti deltán. Több régi előtorony s hajózható víz előjelei tűnnek ott elő különböző távolságra a jelenlegi tengeröböltől, s tanúsítják az egymásután következő hódításokat, melyeket a föld aránylag újabb korszakokban a tengertől kierőszakolt. Az ily újabb, még víztől áthatott beiszapolások teszik lehetségessé a földásások alkalmával élő halak feltalálását. Ily ritka találmány fedeztetett fel La Four de Roussillonnál, miről már a régiek is ezen ország nevezetességei között említést tesznek. Marsilli szerint az új lerakódás gyakorta kőnemű tömeggé Magiotan-ná keményedik.

A Portofinoi öböl szüntelenül keskenyebbé lesz; a spezziai part szemlátomást előre nyomul, s Carrara és

Massa mellett a homokkali ellepés tüneményei mutatkoznak, melyek Spallanzani szerint harminczhárom év alatt a tengert négyszáz-hetvenöt lábnyira tolták vissza. Toscanában a tenger Telamonetól visszavonult, s csupán mocsárt hagyott hátra, míg Domitián kikötője a *Monte Argentaro* (1660 láb) éjszaki szirtjei között elmerült. Ott a tengerparton folyvást kova serpentin és homok hőmpkövekből szilárd tömörület (conglomerat) jő létre, s ez által szilárd talap újabb hi g földlerakodásokra. Általában semmiféle geológ sem kételkedhetik azon, hogy az olasz tengerpart nagyrésze a történelmi aera alatt több ízben emelkedett és süllyedett, míg a tenger a maga színvonalát megtartotta, ha bár valaha a közelfekvő Apenninek lábát moshatta is.

A ravennai partok mellett a szárazföld terjeszkedése a tenger rovására még felötlőbb. Ugyanis La Merula, melyet II. Alfons 1550-ben az Arrianói Pó-nál épített, jelenleg hat, hét olasz mértföldnyire (Miglia) fekszik a száraz földön befelé. A St.-Basile-i magaslatok, melyek jelenleg a tengerparttól tizenegy olasz mértföldnyi távolra vannak, Donati adatai szerint még a XVII-ik század végén a tenger szomszédai voltak. A homok és tengeri iszap benyomulását a velencei lagunákba az utóbbi években sükerrel küzdötték le; ellenkezőleg Altinune szomszéd vidékén a gyönyörű tenger öböllel birt tengerpart sík mocsárvidékké változott. Próny észrevétele szerint általában az új földlerakodás a Pó-torkolatánál évenként körülbelül 210 lábat tesz. Egyébiránt a Po medre legmélyebb helyeken majdnem 30 lábnyival magasabban fekszik, mint a körülfekvő, gátakkal oltalmazott száraz föld.

Az aegai tenger nyugati partjain még Piraeust Athen mellett tartjuk megemlitendőnek. Előrenyuló földfokok és szigetek által védett eme kikötőhely Strabó szerint hajdan szigeten feküdt. Egy ötezer lépésnyi hosszú földszaporodásról Plinius is tesz említést. Aetolia mellett több sziget már Strabó idejében hegyfokokká lön. Az asteria-i kikötő (Cephalonia és Ithaka között) homokkal lön borítva. Ambracia város s a tenger között egy, tizezer lépésnyi széles földdarab telepedett le. Orikum és Epidaurus illyr városok hajdan szigetek valának.

A mi a feketetenger váltózásait illeti, a geológok és cosmogonisták általános véleménye szerint igen távol fekvő korszakokban kelet és éjszak felé sokkal messzebbre terjeszkedett ki, mint jelenleg, s valaha mindazon terjedelmes síkokat és pusztákat borítá, melyek a Kaspi tenger s az Aral-tavat környezik, úgy, hogy e kis zárttengerek s velök még számos kisebbek önállóan épen nem léteztek. A színvonalukban való különbség keletkezése sokkal későbbi korszakba esik. Mélységöknek természet szerint lényegesen változnia kellett, minthogy a beléjük áramló folyamok medrei rendkívül nagy tömeg homokkal és iszappal telvék, a melyekből a sebesen folyó folyamok által sok vitetik és uszó állapotban tartatik. Ekkor természetszerint hasonló tünemények állanak elő, mint Pó és Nil-nél. A fenék ily emelkedéséről már Polybius beszél, s ahoz azt az előfeltevést csatolja, miszerint hosszú időszak alatt az egész Pontus Euxinus kitöltethetik. Az asowi tenger is szemlélatmást mindinkább összehúzza határait.

Végül még egy a tenger felszínén gyakorta észre vett tüneményt említünk meg, mely a tergermedencze átalakulásával némi összeköttetésben lenni látszik. Az olaszok örvényekről beszélnek, melyek a vízben rögtön megnyitak, s a melyekből gőz és hamu vettetett ki. Ily örvényben merült el egy hajó 1813-ban Acton kapitány által parancsnokolt Stabia nevű nápolyi corvette látkörében. A „Journal de Constantinople“ szintén hasonló természettüneményről tudósított, mely 1847. april 4-én vasárnap a fekete tengeren észleltetett. Az osztrák Lloydársaság egy gőzöse „Stambul“ Konstantinápoly felé utaztában, Sinopétól körülbelül egy órányi távolra csendes időben haladott, midőn egyszerre a tenger alatta megnyilt, s széles tölcser alakját vette fel. A hullámok a hajó fölött összecsaptak, a fedélzeten keresztül zajlottak s tetemes károkat okoztak. A lökés oly erős volt, miszerint a hajó több helyen megrepedt, s a rémítő nyomástól, melynek kitéve volt, alig jöhetett helyre, s csak is nagy fáradsággal lehetett ismét lengővé. Sokáig recsegett s annyira meg volt rongálva, miszerint második ehhez hasonló lökés rögtön elmerülését idézte volna elő. Nagy kinnal és fáradsággal a „Stambul“

végére elérte a sinopei kikötőt, ott kijavítottatott s kedden Konstantinápolyba ért. Ez eset tanúi eleinte azt hívék, hogy földrengés történt, azonban erről a parton mit sem tudtak. Ennélfogva alaposan sejthető, miszerint a tengeralatti földszakadás történt, s miszerint a tengernek földalatti nyílásokba történt hirtelen benyomulása a hajó közelében nyitá meg a tölesér alakú örvényt, a melybe a hajó ragadtatott, s a mely azt majdnem szétzúzta és elnyelte.

Majer Károly.

(Folytatjuk.)

GIZELA KIRÁLYNÉ SIRJÁRÓL.

(Vége.)

Azért legvalószínűbb a harmadik vélemény, mely szerint a büntetett Gizela nem más lehetett, mint sz. István k. nővére Gizela, Urseoli Otto velencei herceg neje, és Péter király anyja ¹⁾. Otto ellen 1026-ban a nép fellázadván, az Velenczéből száműzetett, és Vazul császárhoz menekült Konstantinápolyba; miután pedig ott 1031-ben elhunyt, özvegye sz. István k. udvarába vonult. Már ekkor Imre herceg nem volt életben és sz. István k. — Thuróczy bizonyítása szerint, — nővérenek fiát Pétert, testőrseregének vezérét jelölte ki utódjául; mivel rokonságában nem találtatott más, kit a keresztény hit megalapítására alkalmasnak tarthatott volna. Vazul herceg azonban a külföldi Pétert az árpádfiaknak s különösen önmagának elébe tétetni ellenezte, és ebben tán több mások is vele tartottak; miről Gizela értesülvén, fiának e vetélytársát az uralkodásra alkalmatlanná tenni igyekezett, — és visszaélve tán a beteg király nevével is — a kicsapongásai miatt bebörtönözött Vazulnak szemeit kiszuratta, és füleibe ólmot öntetett.

Ily kegyetlenséget melyik Gizela volt képesebb végre-

¹⁾ Pray de S. Ladisl. R. 131. l.

hajtani? a buzgó keresztény szülőknek jámbor gyermeke sz. István neje? vagy a nemrég megtért, és hitében ingadozó atyától származott s épen azért tán még a keresztény erkölcsökben tökéletesen meg nem erősödött Gizela, a király nővére? — Ennek minden esetre több érdeke volt magát fiáért ennyire kitenni, mint a másíknak sógora gyermekeéért. — Péter anyjának, mint születésére nézve magyarnak, könnyü volt hazájában sokakat a maga részére megnyerni, könnyü ezekkel fondorkodni czéljának kivitelében; különben is Gizela királyné, a mondottak szerint — még e borzasztó esemény előtt 1031-ben elhunyt. Fessler tán senki sem fogja az idézendőkben részrehajlónak tartani, ki miután felemlíté a sz. István élete elleni összeesküvést, melyet Vazul herczeg vezérlett, ekép nyilatkozik: „Basil wurde zur ewigen Gefangenschaft auf die Neitraburg abgeführt, wo ihn *Peters Mutter*, für ihres Sohnes Recht das Verbrechen nicht scheuend, durch einen Vertrauten blenden liess; damit ihm, und seinen Anhängern alle fernern Unternehmungen unmöglich gemacht würden.“¹⁾ — Ugyan azon történetiró Péter király szomorú végnapjairól ezeket írja: Er ward gefangen genommen, geblendet, und eingeschlossen zu Stuhlweissenburg, wo der Gram, und Schmerz ihn tödteten. So raechte die Naemesis das Verbrechen an ihm, welches *seine Mutter* für ihn an Basil begangen hatte.“²⁾

Péter király anyjáról kell tehát értenünk Alberik szerzetesnek, a 13-dik századbéli történetirónak krónikájában előforduló eme szavakat is: Sed illa Gizela regina — *ut dicunt*, — multas malitias in terra illa fecit, et extremum post mortem sancti Regis, meritis exigentibus interfecta fuit“³⁾ — Ugy látszik e csupán *mondára*⁴⁾ alapított jellemzés hozta tévedésbe a későbbi történetirókat, kik mi-

¹⁾ Fessler Gesch. der Ungern. I. k. 407. l.

²⁾ U. o. 425. l.

³⁾ Pray Diatrib. 136. l. és Hatvani i. h. 148. l.

⁴⁾ Ugyan ezen régi krónikák gyűjtője Alberik egyéb hibás állításait is mondákra alapítja. Péter királyt ily monda után Gizela királyné testvéreinek tartja, midőn ezeket írja: Rex iste Petrus frater *dicatur* fuisse illius Reginae Gislæ, de qua supra diximus. Magyar tud. értekez. 2. f. 124 l.

vel itt *királynéről* van szó, azt nem Péter anyjára, hanem sz. István nejére értelmezik; mert efelőli balvélekedésük igazolására épen a fenebbi szavakat idézik. Azonban ha ezen idézetnek csakugyan hitel adatik, akkor az a mondottaknál fogva Péter anyjára leginkább alkalmazható mind amellet, hogy ama sok roszaknak okozója *királynénak* neveztetik; mert a király nővérét, a velencei fejedelem özvegyét s utóbb a király anyját nem épen lehetett szokatlan ily czimmel illetni a királyi udvarban. A királynak anyja, ha nem volt is valósággal királyné, több esetben ilyenek neveztetik a régi okiratokban. Így III. Endre király Morosini Thomasinát 1294-ki oklevelében mint anyját, idősb királynénak nevezi mondván: „*Dominae Thomasinae Dei gratia reginae senioris, Matris nostrae*“; pedig ennek férje nem király, hanem István herczeg volt. — Továbbá Hunyadi Mátyás is 1463-dik évi oklevelében, melyben családjának egykori szerződését megerősíti, anyját Erzsébetet királynénak címezi ily szavakkal: *intuitu reginalis Majestatis Matris nostrae charissimae*“ kiről tudjuk, hogy szinte nem volt királyné. ¹⁾

Ha csakugyan nem Péter anyja vitte volna véghez az említett gonoszságokat, hanem sz. István neje Gizela, ki merészelt volna akkor a hazában sirkövet emelni annak emlékére, ki gonosz tetteiért a nemzet gyűlöletét anynyira magára vonta, hogy azok miatt — miként Alberik mondja — az életből is kivégeztetett? — Minthogy tehát sz. István nejének már porladozó első sirköve is tiszteletben tartatott honunkban; utóbb pedig az, őt magasztaló felirattal egy bibornokpüspök által megújított; mindezekből nyilván kitűnik az ő ártatlansága; és általában az eddig mondottakból eléggé kiviláglik hogy Gizela, sz. István neje, nem volt részese a Vazulon elkövetett kegyetlenségnek, sem Pétert ő erőszakosan nem juttatta trónra; de azért nem is volt reá ok, hogy nálunk üldözéseknek ki tétessek, és azok elől külföldre meneküljön; sőt magyarhonbani halálózásáról, és itteni eltemtetéséről is — mint

¹⁾ Pray Diatrib. 139. l.

felebb láttuk, — hitelt érdemlő adatok tanuskodnak. Ezekből már előre tájékozhatjuk magunkat: mit kelljen tartanunk:

II. A PASSAUI SIRKÖVEKRŐL.

Szemtanuk bizonyítják, hogy Passauban a Niedernburgi kolostor azon kápolnájában, mely hajdan sz. Agatáról vette nevezetét, jelenleg pedig a három szent királyok tiszteletére van szentelve, az oltár bal oldalán van egy koporsó, melyet fehér márvány főd, és római betűkkel annak közepén ily felirat olvasható: Gisyla Abbatisa Non. Mai. E sirkő fölé van emelve egy más siremlék, melynek oldalnyílásain az alsó sirkő is látható. A felső siremlék vörös márvány födezete körületén góth betűkkel a következő felírást tartalmazza: Obit Venerabilis Domina Gisula Soror Sancti Hainrici Imperatoris, uxor Stephani Regis Ungariae, Abbatisa huius Monasterii hic sepulta Anno Domini 1095. Non. May. — Miként keletkezett e siremlék? arról bizonyos adatok hiányoznak; hagyomány után csak annyi mondatik: hogy a magyarok, kik Gizela sírját itt hajdan gyakran meglátogatták, e boldogul elhunytak tetemeit innét titokban magokkal vinni szándékoztak; miről a zárdai nők értesülvén, a sirt azontúl nagyobb gonddal őrizték, és épen tán ez okból tétetett fölébe az újabb siremlék. Pray György közli mind a két siremlék rajzát; ¹⁾ az utóbbiét Deserich is adja ²⁾.

Már e kettős siremléknél fogva lehet-e állítani, hogy sz. István k. nejének Gizelának hamvai valóban az alatt Passauban nyugszanak?

Az alsó régibb siremlékből ezt következtetni épen nem lehet, miután a Gisyla Abbatisa Non. Mai. Szavakon kívül rajta egyéb nem olvasható; mert a többi még épen maradott, de összefüggés nélküli betűk: RIBI — — IS — HGI — — GRCI IFI — E — RED — semmi bizonyos értelmet nem adnak; az egész felirat legfelebb azt bizo-

¹⁾ Diatrib. 168. l. v. ö. de S. Ladisl. R. 106. l.

²⁾ De init. et Maj. Hung. Lib. V. 150. l.

nyítja, hogy azon siremlék valamely Gizela nevű apáczafejedelem asszonyának, ki talán Henrik császárnak rokona lehetett – földi maradványait födi.

A felső újabb siremlék Gizela királyné ottani nyughelyét látszik ugyan a feliratnál fogva jelölni; de ellene több alapos kifogások tétetnek. Jelesen feltűnő, hogy Henrik császár, Gizela fivére e feliraton már *szentnek* mondatik, mielőtt egyházilag valóban a szentek közé soroltatott volna; mi csak a XII. század közepén 1145-dik évben történt; ¹⁾ sz. István király ellenben még csak *boldognak* sem neveztetik, ki pedig már Gizelának állítólag 1095-ben történt halála előtti 12 évvel *szentnek* nyilvánított; mit Passauban, hol a monda szerint özvegye Gizela zárdai életet élt, annál inkább kellett volna tudni, mivel sz. István életírója bizonyítja, miszerint e szent király tetemeinek fölvételekor az ünnepélyre külföldi tartományokból is igen sokan megjelentek. — De gyanusá tesz e siremléket annak góth alakú betűi is, melyek sokkal ékeesebbek, hogy sem azokat a XV. század előtt vésetteknek lehetne tartani. A régi sirkő felirata igen hiányos, és a többször leégett Niedernburgi zárdában alig lehetnek ma már feltalálhatók olyféle okiratok, melyekből kitűnnék, hogy az újabb siremlék felirata, a régibb sirkő felirata nyomán készült volna.

Említenek a történetírók még egy másik, ez utóbbinál régibb, s attól sokban különböző sirkői feliratot is, mely ugyan a niedernburgi templom előcsarnokában volt egykor látható, és a melynek ez vala szerkezete: Anno 1095. Non. Maji obiit Gisala Sancti Hainrici Imperatoris Soror, uxor Stephani Regis Ungariae, Abbatissa secunda huius loci, hic sepulta. Jobb oldalról pedig a sirkő eme szavakat tartalmazta: quae tam viro, quam filio orbata Pataviam in hoc monasterium venit, in quo primum habitum monasticum assumpsit, paulo post Abbatissa designata, monasterium praeclare illustravit, et auxit ²⁾. De ezen siremlék ma már nem létezik Passauban; hihetőleg a tüzi veszedelmek által

¹⁾ Pray Diatrib. 173. I.

²⁾ Hundius, vagy Wiguleius in Metrop. Salisburg. Ingolstadii 1582.

az is épen úgy semmivé tétetett, mint Orsolyának († 1513); és Borbálának († 1532.) ottani fejedelem asszonyoknak siremlékei ¹⁾; különben azon sirkő felirata is alapos fenakadásokra ad alkalmat. Ama sirkő szavai szerint ugyanis Gizela sz. István k. neje, a passai kolostornak második fejedelem asszonya, *Abbatissa secunda* lett volna. Mivel pedig az első fejedelem asszony Heilka, 1020-dik évben hunyt el, sirkövének eme felirata szerint: Anno 1020. in die S. Theclae Virginis obiit Heilka, amita S. Hainrici Imp. prima Abbatissa huius Monasterii; ennél fogva fel kellene tennünk hogy Gizela már 1020-dik évben, tehát még férje élteben lett apáczává Passauban; vagy ha ez azután, tehát 1038-ik év elteltével történt, akkor állitanunk kellene, hogy a zárda legalább is 18 évig fejedelem asszony nélkül hagyott volna. — Az első feltevés ellenkezik a történelemmel, mely Gizellát 1020-dik évben még Magyarhonban tartózkodni bizonyítja; de ellenkezik a felirat ama szavaival is: „tam viro, quam filio orbata Pataviam venit“; a második esetnek pedig a kolostori fegyelem felbomlása nélkül helye nem lehetett. De alig hihető az is, hogy mihelyt Gizela Passauba érkezett, s ott a kolostorba felvétel, nemsokára ugyan ott fejedelem asszonnyá is megválasztatott volna. Mások azzal akarják eloszlatni a felirásból származott nehézséget, hogy az *Abbatissa secunda* helyett: *Abbatissa secundo* olvasást tartják helyesebbnek; de ezzel ügyöket még bonyolódottabbá teszik; mert tudva vannak mind azon passai fejedelem asszonyok nevei, kik a Gizela nevű zárdai főnöknő után e kolostort kormányozták; ezeknek névsorából azonban sehol sem tűnik ki, hogy Gizela egy kevés szünet után másod ízben is viselte volna a fejedelem asszonyi hivatalt, ellenezvén azt aggkora is; különben pedig a zárdai főnökség ott nem időközben is váltóztatható, hanem élethosszan tartó hivatal volt. ²⁾ Ez okból a passai újabb sirkőről már az *Abbatissa secunda* szavak szándékosan el is hagytak, nehogy ha Heilkától történik a számítás,

¹⁾ Pray Diatrib. 192. l.

²⁾ Pray Diatrib. 192. l. és de S. Ladisl. R. 113. l.

azonnal kitűnjék: hogy a passai Gizela egészen más személy volt, és nem az első magyar királyné.

De miokból zarándokoltak mégis a régi magyarok Passauban? Tulajdonképen ezen zarándoklat nem is egyenesen ide tétetett, hanem Aachenbe, az egykori leghiresebb bucsújáró helyre. Nagy Lajos király ugyanis itt 1367-dik évben sz. István, sz. Imre és sz. László tiszteletére a székesegyház jobb oldalához egy fényes, és királyi alapítóhoz méltó kápolnát építtetett, és két magyar papnak ottani eltartásáról is gondoskodott, kiknek lelki vezérlete mellett a zarándokok ajtosságukat végezhessek ¹⁾. Az aacheni bucsújáró őseink hihetőleg egy uttal felkeresték Passaut is annál inkább, mivel ott sz. Imre ereklyéje tartatott. Midőn Hohenlohe György passai püspök Zsigmond király által 1422-ben esztergami érsekké neveztetett, magával hozta honunkba ezen szent ereklyét, mely sz. Imrének egyik karjából állott; de Albert király 1439-ben azt ismét visszaadni rendelte a passai karthausiak kolostorának, melynek azt alkalmasint Nagy Lajos király ajándékozta; mert ezárda annak már 1387-ben birtokában volt ²⁾. A magyaroknak Aachenbe folytatott bucsújárása időközben a vallási reformatio által már sokban akadályozva lön; 1776-dik évben pedig II. József császár által általában minden bucsújárás eltiltatott, azért ha már előbb nem, de ekkor bizonyára megszűntek ide is a zarándoklatok.

A még gyakorlatban volt aacheni zarándoklatok alkalmával értésükre esvén magyar őseinknek Passauban, hogy ott bizonyos Gizela nevű apácának hamvai nyugszanak, szemügyre vették annak sirkövét, és mivel a sírfeliratból tökéletes felvilágosítást nem nyerhettek; minthogy továbbá annyi századok után már honunkban is feledve lön: hol legyenek eltakarítva Gizela hamvai; a név azonságából azt következtették, hogy ott csakugyan sz. István neje van eltemetve. Örömmel értették ezt az apácák, kik ennél fogva a fejedelmi családból származottnak mondott egykori szerzetes roko-

¹⁾ Magyar Encyclop. I. k. 12. l. és Pray de S. Ladisl. R. 25. l. és 119. l.

²⁾ Pray de S. Ladisl. R. 119. l. és de S. Emerico. §. V.

nuk iránti tiszteletből; de az ájtatos zarándoklat élesztése végett is, — minden esetre a legjobb szándékból — Gizela régi sirköve fölé, — résznyire tán a zarándok magyarok költségén is, — egy újabb nagyobb szerű síremléket emeltek. Így keletkezett, és terjedett azután a vélemény, mint ha Gizela, sz. István k. neje valósággal Passauban lett volna eltemetve ¹⁾.

Hasonló hibás véleményre találunk az ős korban sok más nevezetes személyek nyughelyeire nézve is. A népmonda gyakran két különböző helyen keresi, és véli feltalálhatni ugyan azon egyéneknek tetemeit. Így Salamon királyunk hamvait némelyek Austriában Sz. Kereszten mondják eltemetve lenni vagy a köztemetőben, vagy mások szerint a cisterciek templomában a főoltár jobbján sz. István oltára előtt.²⁾ Valószínűbb azonban, hogy az ő hamvai Istriában Póla városban nyugszanak.³⁾ Sz. Albert püspök diszkoporsóját is Prágában mutatják; pedig tudva van, hogy tetemei Gnesenben takarítottak el.⁴⁾ — Továbbá Passauból hozhatni fel egy más példát is oly tévedésről, mely szerint állítatik, mintha ugyan a niedernburgi templomban volna eltemetve bizonyos Gergely nevű magyarhoni püspök; kiről azonban hitelesebben tudatik, hogy valósággal Riminiben sz. Gaudentius templomában nyert először nyughelyet, hol sz. Anna oltára fölött jeles többszínű márvány síremlékében vasrostélyon át annak épen maradott teste is látható volt. Ezen Gergely püspöknek, ki római utjában közel Riminihez öletett meg és holt teteme 1614-ben az ottani külvárosból sz. György belvárosi templomába vitetett át, s a nagy oltár fölé helyeztetett, hol régente elefántcsontból készült pásztorbotja is mutatattott, melyet szentirási mondatok ékesítettek.⁵⁾ — Bajorhonban végre több sirkői feliratok találtattak hajdan oly magyar királynék ottani temettetését bizonyítók, kiknek nevei nem

1) Pray de S. Ladisl. R. 118. l.

2) Jogelin Praynál de S. Salamone R. 9. l.

3) Ugyan ott 15. l.

4) Magyar Encyclop. I. köt. 460. l.

5) Pray Diatrib. 199. l. jegyzetben.

csak nálunk, hanem a külföldi írók előtt is ismeretlenek. Ilyen például a wallerbachi kolostorban eltemettetett Adelheid, ki állítólag magyar királyné, és az 1143-ban elhunyt regensburgi és steffingi grófnak Ottónak nővére volt. Ennek sarkövén egy czimer volt látható három halomra tűzött kettős kereszttel; ami épen az egész sarkövet gyanúsá tette; mert a hármass halom Magyarország czimerében nem előbb, mint Nagy Lajos k. ideje óta fordul elő. ¹⁾

Egy bajor történetirő Aventinus, máskint Thurmayer, volt az első, ki Gizelának Passauba történt jöveteléről, s ottani sirjának magyarok általi látogatásáról tett említést Annales Boici czimű munkájában; de állítását hiteles adatokkal be nem bizonyította; életidejére nézve pedig igen távol esik Gizela korától; mert 1466—1534-ig élt; említett munkája pedig csak 1554-dik évben látott először napvilágot. ²⁾

Szerzőnek e munkájánál sokkal régiebb Gizela legendája, melynek eredetét legalább is a XIV-ik század végére lehet tenni; mert a XV-ik században már arra hivatkoznak a történetirők és belőle több idézeteket tesznek, miként felebb Gizela eltemettetéséről is láttuk az ebből közölt körülményes leírást. Mivel pedig ezen legenda szerzője, — noha hihetőleg némethoni volt, még is azt állítja, hogy Gizela királyné Magyarországon halt meg, jele, hogy az ő idejében a passauai siremlék még ismeretlen volt, különben azt felemlítette volna s annak ellenére nem állította volna Gizelának nálunk történt halálózását. ³⁾ Ugyan ezt lehet mondani azokról is, kik ezen legendából később idézeteket tettek, és általában igen feltűnő, hogy a magyar honi régi történetirők a passauai siremlékről mélyen hallgatnak; pedig Bonfinnak is lett volna alkalma azt felemlíteni, midőn a veszprémi sarkövet leírja. A passauai sarkő keletkezését tehát legfelebb a XV-dik századra lehet felvinni, mely időszak mivel igen távol esik Gizela halálának

¹⁾ Pray Diatrib. 210. l. és de Sigillis Regum ac Reginar. Hungariae 22. l.

²⁾ Pray de S. Ladisl. R. 116. l. és Diatrib. 202. l.

³⁾ Pray Diatribe 203. l.

idejétől, e későbbi sirkő meg nem semmisítheti a régibb íróknak azon bizonyítását, hogy Gizela királyné Magyarhonba temettetett el; sőt ebből inkább következik: hogy a passauai újabb sirkő felirata kétségtelenül tévedésen alapszik.

Sokkal nagyobb hitelt érdemelnek ennél a veszprémi sirkővek, kivált az utóbbi siremlék, melyet a veszprémi bibornok-püspök készíttetett, ki régi okiratok, s hiteles hagyományok után jobban tudhatta, hol nyugszanak valósággal Gizela királyné hamvai, mint a külföldi zárdanők, kik bármi mondáknak könnyebben hitelt adhattak, s ilyenekre alapíthatták ama véleményüket; hogy a náluk nyugvó Gizela apáca ugyan az volt az ily nevű magyar királynéval, mirőli meggyőződésük birta azután őket a siremlék felállíttatására.

Ma már azonban miután tudjuk, hogy Gizela királyné hamvai ezen siremlék alatt nem nyugszanak, és hogy az Gizela halála után csak több századok múlva keletkezett, nem tarthatjuk azt egyébnek, mint cenotaphiumnak, — vagyis mint Gizela királyné tiszteletére külhonban állított emlékkőnek; mely mint ilyen is kegyeletünkre méltó, mivel ájtatos őseink hajdani tartós látogatása által emlékezetessé tétetett. Hazánk ugy is igen szegény nagyobb szerű régi emlékekben, mert a melyek valaha léteztek, honunk soknemű viszontagságainak áldozatul estek; és ha napjainkban annyira vágyódunk emelendő szobrok által örökíteni a nemzet jelesbbjeinek emlékét; becsüljük kellően még a távolban is a már létező, bennünket közelről érdeklő ama nevezetes siremléket, és méltányoljuk a külföldieknek e siremlék költséges felállíttatására s eddigi fentartására fordított legjobb szándéku gondoskodását.

Ama lelkes hazafiak irányában pedig rójuk le tartozó hálánkat, kik Gizelának Veszprém számára készült siremlékét a végenyészet veszélyétől a távolban megmentették, és annak a makrantzi oltár közelében diszes helyet jelöltek ki.

Nekünk veszprémieknek óhajtanunk kellene ugyan, vajha székesegyzünket díszíthetné valaha ezen sirkő; tartva azonban attól, nehogy átszállítás által a már egybként

is porladozó emlék egészen semmivé tétessék, megnyugszunk azon jó reményben, hogy a hol ezen vallásos emlék eddig oly dicséretes részvétre talált, ezentul is leend ott annak épentartásáról gondoskodva.

E vesztességünket résznyire kárpotolják más emlékeink, melyek Gizela nevét még nálunk örökítik. Ilyen székesegyházunk szentélye s katakombája; ilyen jelesen az ugynevezett *Gizela kápolnája*, mely a püspöklak éjszaki részén e közt, és egyik kanonokház közt máig is fennáll. Az oldalfalaira festett apostolok képeit szakértő művészek csak ugyan a XI. századból valóknak tartják. Ezen alanti szent hajlék hihetőleg csak katakombája volt egy fölébe épült szentélynek, melynek góth ivezetei, s oszlopai a kanonokház tűzfalában most is szemlélhetők. E régi kisserü épületet homlokzatán ily felirat ismerteti: Sacellum hoc, quod a beata Gyzela, S. Stephani primi Regis apostolici Conjuge conditum esse traditur, diu desolatum, Ignatius Koller de Nagy Mánya Episcopus Veszprimiensis priori formae, et nitori restituit, atque altare Christo Domino pro nobis crucifixo dicatum consecravít, die 10-a mensis Aprilis, anno 1772.

E kápolna egyike lehetett azon számos altariáknak, melyek hajdan székesegyházunk környezetében léteztek, és talán oltára is azért lett ujabban szent kereszt tiszteletére szentelve, mivel hagyomány szerint azon altaria szent hajlékának tartatott, mely *egykor* Veszprémben a szent kerestől vette nevezetét.

Csete Antal.

ZSIGMOND KIRÁLY

FOGSÁGÁNAK IDEJE.

A XV. század beköszöntével Magyarország fővárosa egy oly eseménynek volt színhelye, mely történetünkben páratlanul áll, mert a sértett nemzet egyenesen a koronázott hatalom ellen lépven fel vádlóul, az utóbbit tettei követ-

keztében elítélé. Zsigmond király trónralépésének első éveiben annyi önkényvel és zsarnoki lelkülettel kormányzott, a nemzet jogait és érdekeit oly kevésbé vette figyelembe, hogy általános ingerültséget és gyűlöletet támasztván maga ellen, már jókor táplálta azon sejtelmet a nemzetben, miszerint a közügyek vezetésében valami válságos lépésnek kell bekövetkeznie, oly lépésnek, mely kimutassa, vajjon a nemzet végkép felcserélje-e már önértetét a szolgasors csendével. Javithatlannak tartatván a király, Bubek Detre nádor, és testvére Bubek Imre vránai perjel, Kanizsai János esztergomi érsek, Ludányi Tamás egri püspök, és több más főpapok és országnagyok a királyi várban gyülekeznek, a királyt maguk elé idézik, és sok törvényszegéseinek, és önkényes viseletének hosszú bünsorát szemére lobbantván, tudtára adják, hogy ő a nemzet foglya, és mint ilyen várja be sorsának további eldöntését a visegrádi várban.

A Garayak és azok titkos hívei mindent elkövettek, hogy a király sorsát a végletekig ne hagyják jutni, és miután Garay Miklós a maga öcscsét Jánost, és fiát Miklóst az összegyűlt országnagyoknak tuszokul ajánlá, sikerült beegyezésüket kinyerni, hogy a király Visegrádról Siklósrá hozassék, és a Garayak ezen várában tölthesse fogságát.

E helyen sem a fogság indokairól, sem következményeiről, hanem egyedül annak idejéről kívánok értekezni, mivel erre nézve az írók véleményei annyira szétágaznak, mint ritkán egyéb időtani kérdésben, és mivel Aeneas Sylvius, Zsigmond kortársa és személyes ismerője, valamint Zsigmond saját oklevelei, és Albert királynak 1438. évben kelt levele, midőn ezen fogságról emlékeznek, annak idejét meg nem határozzák.

Windeck Eberhard, Zsigmond egyik bizalmas embere és életirója, a király elfogatását 1399. évre teszi, megjegyezvén, hogy 18 hétig (duo de viginti hebdomas in carcere exegit, — tehát nem 21 hetet töltött börtönben, mint Fejér György Cod. diplom. X. vol. 2. 746. lap hibásan állítja) szenvedte fogságát. E véleményben osztozék Knauz Nándor, midőn „az 1397-ki országgyűlés végzeménye“ című szék értekezését írja. (Lásd: M. Történelmi Tár III.

köt. 227. l. a 3. jegyzet.) Windeck legelső követője azonban Palma volt. Utána jött Katona István, ki a historia pragmaticában II. köt. 196. l. Windeck és Lucius állításait összevetvén, abból azon eredményt hozza ki: hogy Zsigmond 1399. év végével tétetett fogolylyá, 1400 évi márczius havában még fogva, de májusban már szabad lett volna. „Lucius — ugymond — nescio quo testimonio nixus notat, anno 1400. mense Majo regem e carcere liberatum fuisse. Certo jam Petro de Septemtiliis parochiam Eperjesiensem contulisse legitur in Tamáshida feria V proxima post Dominicam Cantate, anno Domini 1400 seu 20 Mai. Nam Dominica Cantate, seu IV. post Pascha, quod hoc anno celebrabatur 18 Aprilis, incidit in 16 Maii.“ Katona nem hajlandó Palmának hasonló eljárást megengedni. A Historia critica Regum Hung. XI. köt. 489. lapján ugyan is következőt mond: Patrii scriptores hanc captivitatem affigunt ad annum 1400. Sed potior esse debet auctoritas synchronorum, Windeckii nempe huius, et Paulli de Paulo, qui Sigismundum . . . liberatum innuit anno 1400 (mint más helyen látandjuk: június havában.) Cl. Palma scribit, Sigismundum die 28. Aprilis A. 1399. comprehensum, Kalendis septembris A. 1399. regem iterum consalutatatum esse. Videtur Cl. auctor conciliare voluisse, quoad potuit patrios scriptores, qui regem captum esse tradunt festo S. Vitalis, seu 28. Aprilis cum Windeckio, qui captum esse perhibet anno 1399. ex hoc annum, ex illis diem et mensem mutuando; sic enim etiam vetustissimorum missalium calendaria habent infra mensem Aprilem: „Sigmond rex capitis lex luxit cesi Vitalis 1401.“ Quia tamen mense Junio Sigismundum vidimus liberum, quo non tantum de Pago cum Jadrensibus tractaverit, sed etiam Budae privilegia Pétsvaradiensis abbatiæ confirmaverit; haec conciliatio locum habere non potest. Captivitas igitur regis ad postremos menses hujus anni differenda videtur, ut duo de viginti hebdomades ad initium sequentis anni, quo liberatum illum videbimus, confici possint. — Eme nézet folytán felhozzuk Prayét, ki a Historia Regum II. köt. 174. lapján írja: Quo mense captus fuerit, non est pronum cernere. Windeck apud Menken Tom. I. ad annum 1399. perhibet 18. heb-

domadibus detentum fuisse. Apud Farlati vero Illyr. sacr. Tom. III. pag. 353. exstant regis litterae ad Tragurienses ad annum 1400. de 22-a Februarii datae. Cum autem credibile non sit, ut captivus regiam auctoritatem exercuerit, oportebat illum tunc jam liberum fuisse. Abhinc vero, si antorsum 18. hebdomadae numerentur, verisimile est, vel exeunte Septembri, vel initio Octobr. an. 1399. esse captum.“ Podhraczký József „Zsigmond császár és magyar király élete“ című történeti értekezésében (A magyar tudós társaság Évkönyvei III. köt. 161—162 l.) azt jegyzi meg, hogy Zsigmondnak 1400. évi levelénél fogva bizonyos, miszerint Zsigmond fogságát 1399. évnek végénél, és 1400. elejénél más időre nem tehetjük. Oklevelek alapján ezen történetbuvárunk azt is vallja, hogy Zsigmond 1399. évben október utoljái az országban folyvást ide-oda járt és kelt. Október végén és november elején Visegrádon találja; (miről nincs említés Ráth Károly: A magyar királyok utazásai stb. című munkájában) miből azt következteti, hogy Windeck számítása megállhat. — Az 1399. év mellé áll Fejér György is, midőn okmánytára X. köt. 2. füz. 746. lapján Zsigmond egy Visegrádon in festo cathedrae beati Petri apostoli 1400. kelt levelét közli, és ez alkalommal így okoskodik: Si hic festum Cathedrae b. Petri, quod mense Februarii celebratur intelligas, (ez ünnep február 22-ére esik) a fine mensis octobris viginti et una hebdomadae (miért nem 18 hét?) quibus captus tenebatur Sigismundus, rite coincidunt. Fejér azonban nagyon téved, midőn az említett időhatárba helyezi Zsigmondnak 21 heti fogságát, és a czáfolatot saját okmánytárából lehet meríteni, minthogy a Codex dipl. X. köt. 2. füz. 662. lapján olvasható oklevél szerint Zsigmond 1399. november 28-án még a késmárkiak régibb szabadalmait erősíti meg, január 13-án pedig 1400. évben a moglitzai táborból tesz intézkedést a Forgáchok ügyében, mint olvashatni Cod. diplom. X. köt. 2. füz. 827—828 l., miből kitűnik, hogy sem október végétől november 28-áig; sem onnan január 13-áig, sem végre onnan február 22-éig 21, de még 18 hetet sem lehet számítani.

Vegyük most azokat, kik Zsigmond elfogatását

1400. évre teszik. Fenebb láttuk már, hogy Lucius (De Regno Dalmatiae etc. apud Schwandtner III. köt. 418. l.) Zsigmond királyt 1400. május havában állítja kiszabadultnak; Siegler chronológiája is 1400 év alatt említi Zsigmond elfogatását; Paullus de Paulo hasonló hitet látszik elárulni, midőn 1400 évhez azt jegyzi meg: Die 5-ta Junii audivi novum, quod dominus noster rex Sigismundus reversus est Ungariam, et locutus fuit hoc, qui propriis oculis vidit sanum et incolumen in loco, vocato Bela Sobota ¹⁾. De e sorok csak látszólagosan vonatkoznak tárgyunkra, valóban pedig az értetik alattok, hogy Zsigmond, ki 1400 márczius 15-én Zsófia cseh királyné koronáztatásán jelen volt, Csehországból visszatért Magyarországra, mert a „reversus est Ungariam“ kifejezésnek semmi értelme nem lehet akkor, midőn tudjuk, hogy Siklós Magyarországon fekszik.

Annak kimutatására, hogy Zsigmond 1400. évben nem lehetett fogva, nincs egyébre szükség mint tudnunk, hogy ezen évben soha sem telt el 18—22 hét, a nélkül, hogy őt mint királyt működve, vagy az ország valamely helyén szabadon járva nem találják. Fenebb láttuk, hogy január 13-án a moglitzai táborban vala; február 17-én a spalatoiak hozzá, mint királyhoz folyamodnak, (Katona: hist. critica XI. köt. 495. l.); február 22-én a király Visegrádról a nőnőiak és tráviakhoz rendeletet küld a spalatói viszátkodás megvizsgálására, (Farlati Illyr sacr. III. köt. 353. l.) márczius 15-én Prágában volt a cseh királyné koronáztatásán, april elsején Nona városa királyul tisztelte Zsigmondot levelében, (Katona XI. 495. l.); különösen érdekes czélunkra a király oklevele Ilona, Tornyai László özvegyének ügyében Dobó Péter ellen, (olvasható Fejér X. köt. 2. füz. 769. l.) melyben Zsigmond a *legközelebb* lefolyt Sz.-György napjáról szól: in octavis festi Beati Georgii Martiris proxime praeteritis. Tovább: Ad quas quidem octavas praefatus magister Petrus de Dob per annotatum Petrum Mocskos,

¹⁾ Bela Sobota alatt Nagy-Szombat értetik, minthogy III. Béla király tartatik alapítójának. E város csakugyan utjába esik a királynak, ha őt Prágából Magyarországra visszatérőnek gondoljuk.

dictum procuratorem dictae dominae in persona ejusdem congruis diebus earundem octavarum, coram nobis expectatus *nostram specialem in praesentiam* non venerat, neque miserat, — tehát Zsigmond 8 nap Sz.-György ünnepe után biráskodni akart, az az oly időben, melyben ha 1400 évi april 28-án elfogatott volna, semmikép nem lett volna szabad. Május 8-án a trávi polgárok hódolatkifejezéssel fordulnak Zsigmondhoz ¹⁾, junius 17-én csornán tartózkodott. A már fenebb idézett, Tornyai Ilona ügyére vonatkozó levél (Fejér X. II. 772.) Zsigmondot augustus elsején is bírásokva tünteti fel ezen szavakkal: Demum ipsis octavis festi beati Jacobi Apostoli instantibus, magister Ladislaus de Rozgony . . . *ad nostram specialem veniens praesentiam*, litteras ipsius conventus (de Jászó) nobis praesentat. Ugyan ezen oklevél (az idézett hely 773. lapján) arról tesz tanúságot, hogy a perlekedő felek Sz.-Mihály utáni nyolczadik napra a király elé idéztettek, tehát október elejére; különben a pozsonyi káptalan egy oklevelet közöl, melyet a király még september elsején Visegrádon adott ki. Novemberben Zsigmond Székesfehérváron volt, és onnan November. 3-án — nem 2-án mint Ráth Károly írja — Gersei Pető fiainak jószágokat adományoz. (Fejér id. helyen 764. lap.) Ezek után november 11-én Visegrádon, november 27-én és december 2-án Morvaországban az Ostrov várat ostromló táborában, december 6-án Szakolczán, hol Forgách Pétert Terdemicz és Muykoch jószágokkal megajándékozta (Fejér X. II. 761. és Bél Mátyás Notitia Hungariae IV. köt. 386.) végre december 29-én Nagy-Szombatban találjuk őt.

Nagy azok száma, kik Zsigmond fogságra küldetését 1401. évre teszik; meglegszem egyelőre ezen állítás védőit felsorolni, és csak utóbb fogom azon érveket előadni, melyek ezen állítás mellett küzdenek. Mindenek előtt a Leibitcerék kronikájában olvashatni: MCDI. Sigismundus captus est. . . . Eo tempore magnum bellum

¹⁾ Ráth Károly május 20-án Tamáshidán hiszi Zsigmondot; de az általa idézett oklevél időszámítása hibás.

fuit in Hungaria stb. Továbbá Dlugoss, Turóczy, az esztergomi misekönyv krónikája, Cromer Márton, Bonfini, Pető Gergely, Heltai, ¹⁾ Timon Samuel, Pray az Annalesekben II. köt. 202. l. (fenebb láttuk, hogy Pray a király elfogatását 1399. év szeptember vagy október havára teszi.) Ratkay: memoria Regum et Banorum; Baksay chronológiája, Pelzel, Virág Benedek: magyar századok; Horváth Mihály, Gebhardi, Engel, Fessler, Budai, Aschbach, Palacky, Szalay László stb. Hivatkozom még a Chronicon Universitatis Pragensis egy pár sorára (lásd a bécsi császári tudományos akadémia által kiadott „fontes rerum austriacarum“ gyűjtemény első osztályának II. kötetét, vagy is a Geschichtsschreiber der hussitischen Bewegung in Böhmen, első kötet 16. lapját), melyek azt mondják: Item anno domini 1401. Sigismundus Rex Ungarie frater Wenceslai per Barones suos similiter fuit arrestatus, et tamen auxiliante deo eodem anno liberatus et solutus. Legujabban Toldy Ferencz hatalmas érvvel döntötte el a kérdést oda, hogy Zsigmond király 1401. évben szenvedte fogságát, — miről alább többet.

Majláth János a háromféle évi adat közt nem tudja magát elhatározni, és a magyarok történetének második kiadásában még mindig habozással teli azt jegyzi meg: Turócz und Dlugoss geben das Jahr 1401. an. Turócz den 28. April, Dlugoss den 30-ten April, (mely napra közbevétőleg szólva, soha sem esett Vitályos ünnepe.) Windeck einer der Vertrauten Sigmunds gibt das Jahr 1399 an. dies hatte mich veranlasst, in der ersten Auflage des vorliegenden Werkes zu sagen, dass das Jahr der Gefangenschaft Sigmunds nicht bestimmt auszumitteln sei. Da jedoch Windecks Jahreszahlen oft unrichtig sind, glaube ich die Angaben obengenannter beiden Chronisten als die richtige annehmen zu müssen.

Vannak írók, kik az említett három éven túl is mennek, mert egykoru olasz írók, mint Wenzel Gusztáv közlé, az 1402. év mellett szólnak, például Ozorai

¹⁾ Heltai Gáspár kiadása a „Nemzeti könyvtárban“ 1410. évet ír ugyan, de ez világos sajtóhiba 1401 helyett.

Pipo névtelen életrőja és Paggio (P. Lloyd 1857. 240. sz.) sőt a „Geschichten des Ungerlandes“, melyek Petrovics Frigyes gyűjtemének második kötetében olvashatók, Zsigmond fogságba vételét épen 1409 évre tolják előre.

Alig kevesebb zavar, mint elfogatása idejére nézve, uralkodik a királyi fogság tartama tekintetében, melyet Windeck, Pray, 18 hétre, Fejér 21 hétre, Katona még ennél is továbbra terjeszt, minthogy 1400. elején az egész 18 hetet, és még ezenkívül a fogság kezdetét 1399. utolsó hónapjaiban keresi. Leibitzer krónikája már épen 2 esztendőre huzza ki a fogság tartamát, irván: 1401. Sigismundus captus est, et fere duobus annis carcere detentus. (Wagner: *Analecta Scepus.*) De e kérdésre azonnal találunk teleletet, mihelyest Zsigmond életének nyomát 1401. évben vizsgáljuk, miként ezt 1399. és 1400. évre nézve annak megmutatására tevém, hogy akkor teljes szabadságát élvezé.

Január 17-én a király Nagy-Szombatban volt, február 1-én Pozsonyban, február 17-én a Csákyaknak bizonyos kedvezményeket oszt, (Katona XI. 517.) ápril 4-én és 10-én Budán tartózkodik, és ugyan e hó 24-én — hat nappal elébb még Pachechon levén, — a Semsey család érdekében tesz rendelést; június 13-án Nagy-Szombatban találjuk, október 27-én és 29-én Pápán (Katona XI. 525. 1.) november 30-án Zólyomban, (Katona XI. 509 és 526.) dec. 12. Nagy-Szombatban, végre ugyan ezen hó 22-ik és 31-ik napján Pozsonyban fordult meg.

Az előadottakból láthatni, hogy Toldy Ferencznek, midőn állítja ¹⁾, hogy Zsigmond királynak az 1399. és 1400. évek majdnem minden hónapjaiból vannak okleveleink, igaza van, de hogy ugyan azt nem mondhatni akkor, midőn 1401. évről állítja, hogy a királynak ilyen oklevelei ápril 24-ik napjától, egész október 27-éig, a midőn Pápán az amnestialis levelet adta ki s arra a főrendeknek ott meg esküdött, egy sem volna; — kikerülte t. i. figyelmét Zsigmondnak Nagy-Szombatban június 13-án kelt levele, mely Buda városa törvénykönyve 75. lapján és Fejér Cod. dipl.

¹⁾ Uj Magyar Muzeum. Tizedik folyam. I. köt. 42. lap.

X. 4. 800. lapján olvasható. Ez így lévén, amaz állítások, mintha Zsigmond király 18—21 hétig, vagy ennél tovább is lett volna fogva, végkép összedőlnek, és ha a király elfogatását april 28-ára tesszük, fogsága legfeljebb csak hat hétig és három napig tarthatott.

De vajon arra nézve, hogy Zsigmond 1401 évben egy ideig börtönbe lépett a trónról, nincs-e egyéb bizonyosságunk, mint hogy april 28-ától június 13-áig királyi hatalma gyakorlásának semmi nyomát nem találjuk? Van. Toldy Ferencz ismertette a történet barátjaival az országtanácsnak ama több tekintetben érdekes levelét¹⁾, melylyel Csallóköz kerület nemes egyetemét felkelésre hívja fel az ország ellenségei, különösen a csehek ellen. Ezen okmány Esztergomban kelt, 1401. május 22-én és egyetlen szóval sem hivatkozik a királyra, hanem mintegy önhatalmából intézkedik az ország védelme tekintetében. Ily rendkívüli eljárás rendkívüli okra is hágy következtetni, és ezen rendkívüliség csakugyan fenforgott, mert a király épen azon időben, midőn az országtanács²⁾ az említett intézkedést tevő, Siklóson fogva ült; és ez idő alatt az országtanács a legfőbb végrehajtó hatalom volt a hazában.

Hátra van még, hogy — az esztendőre nézve tisztában lévén — még az elfogatás napját is kisértsem kinyomozni. Azon írók, kik összevetésekben nem tévelyegvén, határozott napot említenek, mindnyájan Szent Vitályos ünnepet állítják Zsigmond elfogatása napjául. Így Thuróczi János, Bonfiu, Heltai, Rattkay, az esztergomi misekönyv krónikája — vagy mint az újabb írók aprilis 28-ára, mint Palma (ki azonban 1399. évet ír) Engel, Gebhardi, Fessler, Horváth Mihály, Szalay László, Toldy Ferencz (az 1857. évi október 19-én tartott akadémiai értekezésében) Ráth Károly. A napnak újabb modoru megjelölése csak Vitályos ünnepének említésén alapszik. A martyrologium

¹⁾ Ugyanott 38—40 lap.

²⁾ Az országtanács és országgyűlések történetét 1445—1452 évben sok tudománynyal megírta Knauz Nándor. Kívánatos, hogy az országos tanács Zsigmond király alatti történetét is írja meg egy hasonló avatott toll.

romanumban felszámolt tiz Vitályos közül azonban (kettő esik január 9-ére, a többi pedig február 14-ére, ápril 21 és 28-ára, július 2. és 10-ére, szeptember 22-ére, november 3. és 4-ére) melyik értendő, elég világosan kitetszik Turóczy bőséges körülírásából: *Ea scilicet parte anni ejusdem — ugymond ezen régi kronistánk 1401 év alatt, — cum ver illud foecundissimum, tauro duce, medios tepido sub aestu ministrabat dies, arboresque, rigida hyemis austeritate, virentibus spoliatas foliis, floridis vestierat frondibus, videlicet die, qua mater ecclesia, certaminis Sancti Vitalis gloriosum decantat triumphum.* Kétségtelenül ezen leírás szerint ápril hónapját kell érteni, és minthogy Zsigmond király ápril 24-én, mint láttuk, még intézkedéseket tevé, szabad lábán volt, nem az ápril 21-ére, hanem az ápril 28-ára eső Vitályost lehet az elfogatás napjául elfogadni. Ezen számításban meg nem zavarhat azon körülmény, hogy a müncheni codex (tatrosi másolat) előtt álló, egy hazánk fia által irt 1466-beli kalendáriomban Vitályos püspök napja ápril 27-ére tétetik (lásd: Régi magyar nyelvemlékek III. köt.) annál kevésbbé, minthogy a középkorban csak azon Vitályos, kinek ünnepe ápril 28-ára esett, volt közismeretű, és csak ezen Vitályos ünnepe használtatott az okmányok keltének megjelelésére.¹⁾ (Brinkmeier: Handbuch der historischen Chronologie.)

Felfogásomnak, hogy Zsigmond 1401 ápril 28-án küldetett börtönbe, ellene látszik mondani ezen király amnestialis levele azok javára, kik elfogatását okozák, mely Fejér György okmánytára X köt. 2 füzet 748—760 lapján 1400 május 19-ki²⁾ kelettel közöltetik. Természetesen, ha ezen okmány chronológiájának hitelt adva Zsigmondot mint már 1400 évben elfogatásáért bocsánatot adva gondoljuk, nem állhatna meg azon állítás, hogy a király elfogatása 1401. ápril 28-án történt. De az okmány végén említett főméltóságok nevei, és többi közt azon körülmény, hogy Zsigmond benne Borbálát már nejének mondja, (756 lap)

¹⁾ E napra teszi e Vitályos ünnepét a XIII. századi naptár is Fejérnél Cod. dipl. VII. II. 362. l. Szerk.

²⁾ Nem május 20-ki kelettel, mint Toldy írja.

holott csak 1408 évben lett azzá ¹⁾ világosan mutatja, hogy azon oklevél 1400-ki évszáma meg nem állhat. Toldy Ferencz erre nézve úgy vélekedik, hogy Fejérnél betűkkel kiírt évszámhoz: Anno Domini Millesimo quadringentesimo — még csak e szó: „secundo“ hozzá teendő; az az, kiigazítandó 1402-re. Van Fejér okmánytárában (X köt. 747.) Zsigmondnak egy levél töredéke, melyben az őt kiszabadítóknak hálát mond, és mely fölé Fejér az 1400 év számot jegyezte; de minthogy az oklevél maga nem mutat évszámot, és különben is töredékes, nem ereszkedhetem megbirálásába. Fejér nagyon meg volt győződve, hogy a király elfogatása 1399. évben történt, azért illet nagyon az ő felfogásához, hogy a király 1400-ban hálát mondjon szabadítóinak. De ha az elfogatás 1399-ben történt volna, nem kellene-e az 1401. október 27-én adott amnestiát és letett esküt, és a 1402. május 19-én kiadott amnestialis levelet nagyon elkésettnek tartani, főleg tekintetbe vevén, hogy az országnagyok csak úgy bocsátották szabadon a királyt, midőn kedélyének kedvező változásáról meggyőződtek? És nem volna-e hasonlóan elkésett Zsigmondnak 1401. december 12-én Steno Mihály velencei herceghez írt tudósítása szerencsés felszabadításáról a fogságból? ²⁾

Az oklevelek keltének kiigazítását sokszor parancsolja azok tartalma. Bél Mátyás például (Notitia Hungariae IV. köt, 386.) a Forgách Péternek szóló jószágadományozást azon szavakkal zárja be: Ista anno 1300, die Nicolao episcopo sacro, a Sigismundo Szakolczae perscripta sunt. Bizonyosan el nem mulasztható az évszám 1400-re való kiigazítása; miként ezt Katona és Fejér tevék. (XI köt. 508, és X. 760.) Ide tartozik Zsigmondnak azon levele,

¹⁾ Egy 1406. évi oklevélben Zsigmond Borbáláról szólóban, mint az idézett Fejér félében, ily kifejezéssel él: Dominae Barbarae reginae, consortis nostrae carissimae, — s 1407. évben kelt több rendbeli leveleiben Cilly Hermánt „ipának“ nevezi, — ez hihetőleg az akkor már véghez ment ünnepélyes eljegyzés tekintetéből történt, valamint hogy Cilly Hermánt még inkább lekötölte, — mert bizonyos, hogy a menyegző csak 1408-ban következett be.

²⁾ Fejér X. 4. köt. 75. lap. Horváth Mihály: Magyarország történelme II. köt. 231. l. Szalay László II. köt. 298. 32. l. 322. l.

melylyel de Septemtiliis Pétert eperjesi plébánosnak megerősíti, és mely Fejér okmánytárában (X köt. 2 füzet 766 és 767 lap) oly kelettel közöltetik: „Datum in Thamás-hida, feria quinta proxima post dominicam Cantate ¹⁾ anno domini 1400.“ Ezen évszámban is van hiba, mert az oklevél szövegében Zsigmond római királynak neveztetik, holott e méltóságra csak 1410 évi szeptember 20-án választott meg Frankfurton; testvéréről is oly módon van említés, mintha már május havában fosztatott volna meg méltóságától, a mi voltaképen augustusban történt. Ezen okok miatt Ráth Károly (A magyar királyok hadjáratai, utazásai és tartózkodási helyei 104 lap) jobban tesz, ha Zsigmond királyt Wagner és Fejér alapján 1400. május 20-án nem állítja Tamáshidán létezőnek és rendelkezőnek.

Befejezésül egy pár szót Zsigmond fogságának *helyéről* Siklósról. E vár déli részén két egymásba nyíló szoba volt, melyek a királynak börtönül szolgáltak. Az egyik szoba egészen üres, a kisebbikben maiglan épen tartott nyílt kandalló látható, melynek ivezetén a Garák családi czimere — két strucz szárny közt egy borzas fő alatt — ezen, Zsigmond király által sajátkezüleg és jó nagy betűkkel vésett igék olvashatók; „Misit Deus misericordiam suam super me et eripuit me de medio catul: Leonum, dormivi conturbatus.“ A kik tehát azt hitték, hogy e felírás a fogság évszámát foglalja magában, ime láthatják, hogy csalódtak.

Pesty Frigyes.

DRÉGELY VÁRÁNAK EMLÉKEZETE.

Vannak a hazában oly szent helyek, melyekre visszaemlékezni hazafiui kötelesség, annyival inkább, ha ezek oly helyek, melyeken, a sorstól mindig üldözött, s annyiszor idegen sarczolóok zsákmányává lett édes hazánk szabadságáért eldödeink véröket ontották. Uralkodjék bár ily szirteken az előbbeni harcziás zaj helyett a sir mély

¹⁾ Május 20-án.

csönde, irtson s pusztítson az idő vas foga naponta multunk ezen pusztja emlékein; de soha nem fog kiirtatni szivünkben hazánkhoz való hű ragaszkodásunk, s régen elhalt hőseink tettei, utánzásra fogják serkenteni a késő ivadékokot. — Magyarorszáiban majdan minden megyének vannak oly helyei, melyekre büszkeséggel tekint a magyar, s düledező kormos várfalokról sok mindentéle történetet tud a nép elmondani, melyek apáról fiúra maradnak; s így történik, hogy sok oly vitéznek neve, melynek történetkönyveinkben nyomára sem akadunk, él a nép ajkain.

Honth megyének is van ily hőse, s a palánki nép még sokat tud mesélni „a vitéz kapitányról“ a drégelyi vár roskadt falaira mutatva s e kapitány hite elterjedt az egész országban. Ezen magyar Leonidás által híressé lett várnak eseményeit s enyésztét előterjeszteni, leendő feladata e jelen kis értekezésnek.

Mikor, s ki által épült ezen vár, adatok hiánya végett nem tudható. Valószínű, hogy még a magyarok eljövetele előtt az itt lakozó népek (Dacia metanastica) valami erődöt hagyhattak a rájuk rohanó magyaroknak, a mi valószínűbb annál inkább, mivel a környéken több helyen láthatók az ugynevezett földvárak (hringus) nyomai, melyeket követve, az akkor itt lakozó nép határait még mai nap is körülbelől meglehetne határozni. Sejdíthető, hogy későbbben Géza király alatt a hatalmas Hunth Páznán nemzetség birtokában volt, melynek ivadékai e királytól nagy birtokokkal megajándékoztattak ezen vidéken; meddig bírhatták, s ki volt utódjuk e birtokban, ezt a mult századok homálya födi. Egy 1330. évi okirat szerint ¹⁾, Miklós (Magister Nicolaus) honthi főispány volt e vár kapitánya, holott Bél Mátyás csak 1438. körül tesz említést ezen vár léteztéről; mely évben Albert király által Palóczy György esztergami érseknek adományoztatott, ámbár mások azt állítják, hogy Zsigmond király által zálogosítottatott volna el Hohenlohe primásnak; s így jött volna az érseknek birtokába. Albert rövid uralkodása után viharos napok következvén, az Erzsébet fia,

¹⁾ L. új magy. muz. 1861.

László pártját követő Szécsy Dénes esztergami érsek a várat nagyobbitotta s tetemesen megerősítette, valjon azonban az ellenfél, vagy e vidéket brandisi Giskra vezérlete alatt pusztító csehek által ostromoltatott vagy bevétetett-é, még nincsen bizonyítva. Ugy látszik, hogy egy ideig e vár elhagyatott, mert Erzsébet halála után az esztergami érsekek vadásztanyája volt; bekövetkezően azonban a szerencsétlen várnai ütközet, melyben Ulászló életét veszti, ismét ezen erőd is hadicézélokra fordított, és mindamellett hallgatnak évkönyveink viszontagságairól, s tán csak a levéltárakban eltakart okmányok adhatnának felvilágosítást. Mily szerepet játszott Drégely Hunyadi János és Mátyás alatt, érte-e a II. Ulászló alatti véres pórlázadás viharja, mindezt kideríteni pium desiderium fog maradni mindaddig, míg számos köz és magánylevéltáraink ajtai meg nem nyílnak a történetbuvárnak! Csak 1552-ik évben történik ismét említés róla, mely évben török rabiga alá került. A vár parancsnokai akkor Szondi György (ez volt keresztneve okmányok fonalán) és Berfalusy György voltak. Ali basa 10,000 törökkel jött Budáról Drégely alá, és megszállván a vidéket, a várat megadásra szólította, de Szondi, társának Berfalusy György távollétében (ki akkor Váczon mulatott) nem akarván magányosan intézkedni, a felszólítást visszautasította. Erre a törökök a vár rendes ostromlásához fogtak, és az átellenben fekvő hegyre, iszonyú fáradsággal és munkával, az e célra összehajtott nép által, négy nagy és hat kisebb ágyút felhuzatván, falait éjjel nappal szünet nélkül lövöldözték. Két napi folytatás után Ali a kívánt sikert nem látván, Szondit, Márton, nagyoroszi plébános által szólíttatta fel a megadásra, de Szondi, ámbár se élelem, se lőpor nem volt már a várban, két gazdagon megajándékozott török fogoly kíséretében küldé vissza Ali basához tagadó felelettel. — Erre az egész török tömeg minden oldalról megtámadta a várat, melynek falai a tüzes golyóknak már is engedni kezdtek. Látván tehát a hős Szondi, hogy menekülésre nincs többé kilátás, nagy tüzet rakatott a vár udvarában, s belevetvén ebbe minden arany s ezüst készletét, és felbátorítván erélyes beszéddel bajtársait, mint Szigethen

Zrinyi, az ostromló törökök közé rohant, s csak hamar több puskagolyótól találva hősi halált halt. Erre a törökök fejét levágták és Alihoz vitték; kinek meghagyására azonban a fej ismét a testhez varratván, a vár átellenében fekvő dombon eltemettetett. Ez volt enyészte a „vitéz kapitánynak,“ kinek emlékét Honth megye egy szobor felállításával akarja tisztelni, s így egy szép hazafiui kötelességnek eleget tenni. A bevétel után a törökök a várat ismét lehető jó karba hozták, rongált falait helyre állították, s alatta, a hidvégi ipolyátjárás oltalmára szolgáló erődöt (Palánka) építettek, melynek helyén napjainkban Palánk helysége áll. Ugyan ezen évben I. Ferdinand serege Palavicini Sforza parancsnoksága alatt Erdélyországba indulván, Schinach Fábián 1500 német vasassal és Teuffel Erasmus 3000 német gyalog katonával megkísérték Drégely visszavételét, de a kapott rendelet ellenére, a közel álló Castaldo vezértől segítséget be nem akarván várni, az ostromlást saját erejükkel megkísértették. Alig terjedt el hire Budáig, már is Achmet budai basa, összegyűjtött 15000 török lovast, és az ostromlottak segítségére sietett, ötszáz törököt előre küldvén, hogy ez által a németeket erős állásaikból kicsábitsa, ő maga főerejével a várhegy alatti erdő mellett állt meg, hogy onnan az ellenfélt hátba támadhassa meg, a mi néki egészen sikerült. Látván ugyanis a németek a közelgő törököket, azonnal rájuk rohantak, mire ezek vissza is vontak az erdőig, de itt Achmet lovasaival rárohanván Teuffel német gyalogosaira, ezeket mind felkoncizolta. Palavicini kétségbe esve, az ellenségen keresztül akarta magát vágni, de sikertelenül, s oroszlánykint harczolva, csak akkor adta meg magát, midőn hat ízben megsebesítve, a kard kezéből kiesett. Elfogatván, társával Teuffel Erasmussal Budára vitetett, ez utóbbinak Konstantinápolyban feje véttetett, Palavicini pedig két hónapi kemény fogság és 15000 arany lefizetése után szabadon bocsájtatott. 42 évig nyögött Drégely a török rabigája alatt, még 1593-ik évben, Fülek bevétele után Pálffy Miklós a törököktől kiürítve találta és elfoglalta Palánkával együtt, és Nagy Egyed parancsnok őrizetére bizta. Megkísérték ugyan a törökök egy évvel később, Szócsényről jöven, a várat meglepetés útján vissza-

foglalni, de nagy veszteséggel visszaveretvén, futásnak indultak. Rudolf császár ingadozó kormánya alatt, Magyarország nem csak a kül ellenségnek, de a polgárháborúnak is martalékja lón, s így történt, hogy Drégely is 1605-ik évben megnyitá kapuit, a gátolhatatlan győzedelemmel előnyomuló Bocskay Istvánnak, de itt is nem egyszer nyugtalaníták a szomszéd törökök, míg végre a zsitvatoroki béke 15. cikkelye szerint Drégely-Palánk is visszakerült; e cikkben mondatik: „quod villae quae cum Arcibus Filek, Somoskeö, Aináczeö, Divin, Kekeö, Zechen, Giarmath, Palanka, Nograd et Vacia, a deditione et jugo turcico liberatae sunt, illae nec in posterum illis sint dedititiae, aut tributariae, postquam arces illae nunc in manibus nostris habentur, et ad illas nemo turcarum aut Ispaiarum quidquam juris habeat;“ Az 1608. 15-ik törvényezikk értelmében, Drégely-Palánk is újra megerősítettett „Palankam Drégely aedificent Comitatus Hont tres processus, item insulae supra Budam et infra sitae.“ 1618-ban ismét megerősítettett, s jó karba hozatott a damásdi várral együtt Honth vármegye két járása által, az illető szolgabírák Domanyczky János és Horváth György alatt.

Ismét támad évkönyveinkben hézag Drégely viszonyosságait illetőleg, és így nem határozható meg, mily befolyással volt várunk multjára II. Ferdinand nyughatatlan korszaka, megnyitak-e kapui a törököknek, vagy akkoron győzedelmes Bethlen Gábor seregeinek hódolt-e? A Rákóczy György-féle mozgalmak alatt Drégely is előjön azon várak sorában, melyek jó karba hozattak, örvítézekkel ellátatott, s az ország rendei meghagyásából Honth megye selmeczi és báthi járása által kijavítottatott.¹⁾ De gyászos napok virultak most e várra, mert egy pár évvel később ismét török rabigába került. Nagy része szegény hazánkknak még mindég az ellenség kezében volt, s ezek szünet nélkül dúlták s égették a szomszéd falukat, részint zsákmányolás végett, részint a lakosokat fogságba hurczolva, s így történt, hogy 1649-ik évben egy sötét szeptemberi éjszakán a törököknek sikerült, mély csendben egészen

¹⁾ §. LXX. Anni 1638.

a vár bástyái alá jutni, melyeken létrákon át mászva, az öröket levágták s bajtársaiknak a vár kapuit kinyitván, az alvó őrsereget ultólsóig felkonczolták, s így ismét birtokába jöttek ezen rájok nézve oly fontos és erős helynek. — Panaszt emelt ugyan III. Ferdinánd Konstantinápolyban az elkövetett erőszakoskodás végett, a honnan azonban, szép szavakat kivéve, nem nyert elégtételt, s a budai basa oda nyilatkozott, „hogy Drégely bevétele csak viszonzás a Zrinyi és Forgács által okozott károkért és veszteségekért“. Meddig volt most Drégely török kézen nem tudatik, de valószínű, hogy 1655-ben megint a keresztény sereg őrizte, miután az azonévi 72-ik czikk azt rendeli, hogy 400 lovas és gyalog hajduval láttassék el. Az idézett törvényczikk azonban világosan csak „Palánkáról“ szól, és a várat nem is említi, és mivel nem gondolható, hogy ez még az ellenség kezébe lett volna akkor, midőn az épen alatta fekvő Palánk a keresztényektől őriztetett, igen valószínű, hogy az ellenség a várat elhagyva, légberöpítette bástyáit; — így használhatlaná tevé. I. Leopold hosszú kormánya hosszú háborukat idézett elő, s így a már elhagyott várak ismét helyre hozattak; az 1659-iki országgyűlés határozta azt Drégelyre nézve is, de foganosítot-e ezen rendelet, nem tudatik. Későbbben a „Palánka“ az uradalom által, gyarmatképen benépesített, és „Subarcenses de Drégely“ név alatt jönnek elő, de a vár épület őrzésére köteleztettek; a mi arra mutat, hogy akkor (1675—1680) még földél alatt lehetett, de aligha nem már inkább gazdasági vagy más, mintsem hadiczélokra fordított. Palánka azonban még ezután is erősségnek tekintetett, és még 1684-ben, Buda visszavétele alkalmával, ágyúkkal és minden hadi készülettel ellátva volt, minek ellenében a vár, egy 1684-ik évi, a magyar végvárakat (Gränzhäuser) ábrázoló térképen többé elő nem jön, sőt már 1681-ik évben, honi törvénykönyvünkben mint „desolatum et solo aequatum“ jön elő. A 18-ik század elején a Rákóczy-féle hadjáratban utolszór birt őrséggel, midőn Bercsényi Miklós a szemerédi mezőkön táborozván, Géczy Zsigmond kapitánya által Honthmegyében a felkelést szervezte, de akkor is csak „Palánk“ erősített meg, mert a vár már akkor földéltől

meg volt fosztva, és ezen megszállás alkalmára tehetjük bizvást a vár végső romlását (1704—8). Egy szóbeli hagyomány folytán tudatik, hogy e század elején Drégely falai majdan egészen fenálltak, úgy hogy míg a vár belső felosztását egészen ki lehetett venni (1800—1802.) de akkor pókateleki Kondé Benedek, az érseki javak akkori igazgatójának meghagyására, legnagyobb része szétbontott, s az anyag gazdasági és más szükséges épületek helyreállítására fordított. Miránk csak a mai nap is még látható pusztá és rendetlen kőhalom maradt! —

E jelen közlésemnek főczélja, hogy a becses lapok honthi olvasói, kik vagy Drégelyre vonatkozó oklevelek, vagy hiteles adatok birtokában vannak, közöljék a t. szerkesztőséggel, s így sikerülni fog, megyénk e legrégibb és egyszersemind leghiresebb várának történetét egészen ki-derithetni. ¹⁾

Rakovszky István.

SCHLOSSER
MINT TÖRTÉNETIRÓ S AZ ÚJABB TÖRTÉNET-IRO-
DALMI IRÁNY. ²⁾
(TANULMÁNYTÖREDEK.)

I.

A legutóbb lefolyt *három év* az egyetemes történetirodalomra nézve annyiban felette sujtó vala, hogy a *három legnagyobb történetészt*, kiket a tizenkilencedik század előhozott, s kik az európai és amerikai culturnépek ez iránybani fejlettségfoka legragyogóbb képviselőinek méltán nevez-

¹⁾ Annyival is inkább; mert a szerkesztőség a primási levéltárban levő s e várra vonatkozó okmányokat bármikor használhatja s így ha értekező urnak e végsoraiban kifejezett óhajtása teljesülne, csakugyan teljes történetét lehetne e várnak összeállítani. Szerk.

²⁾ V. ö. *Fr. Ch. Schlosser*. Ein Necrolog von G. G. *Gervinus* című 1861-ben megjelent munkát.

hetők, az élők sorából kiragadta, jelesül *Prescottot*, az éjszakamerikai világhírű történetbuvárt, *Macaulayt*, Anglia tudományos világának büszkeségét; és *Schlossert*, Németország legóriásibb tudományú s valóban európai tekintélyben állott heidelbergai szakemberét.

Macaulay felett tudós hazánkiai különösen szelleműs Trefortunk és ragyogó tehetségű Csengerynk már méltó ismertetést közöltek, *Prescott* több jeles műveit a Budapesti Szemlében szinte avatott tollból figyelmeltetés folytán tanulta olvasó közönségünk közelebről méltányolni; s csak *Schlosser felett* nem emelt tudunkra eddig tüzetesen szót valaki, a miért is szabadságot veszünk magunknak, az eddig mulasztottnak némileges pótlásához hozzájárulni. — S tán nem egészen jogtalanul vagy elégséges ok nélkül, ha meggondoljuk, hogy *Schlosser*, a német historikusok nagy mestere, a világtörténelem *első* tudományos szempontbóli tárgyalója, a szakvilág e nagy tekintélye, s minden alapos historiai tanulmány e nélkülözhetlen kalauza és segélője: első föllépése óta körünkben tisztelőkre, méltánylókra talált, hogy történetíróink kitünőbbjei, jelesül *Bajza és Maar*, és nagy része azon fiatalabb szakmivelőknek, kik ujabban feltűntek, minden munkáikban és dolgozataikban a nagy német buvár befolyásának vagy legalább gondos lapozgatásának nyomait mutatják; s hogy nálunk is úgy mint egyebütt azon arányban, a melyben *Rotteck* vizenyős s sallangokkal elhalmozott „Allgemeine Geschichte“-jét mélyebben pillantó szakkedvelők megenni vagy félretolni kezdék: *Schlosser* nagyszerű, megható benyomást tevő, plasztikus idomú, s zamatos művei mindég inkább és inkább foglaltak tért, és kezdék átalakítani, nemesíteni az *izlést*, mely oly sok felületes, pusztá declamatiokból s üres szóhalmazból álló német és francia történelmi munkák által teljesen megrontva s megzavarva volt.

De van még egy más, és pedig igen igen fontos s nyomatékos okunk nekünk magyaroknak *Schlosser* iránt tisztelettel viseltetnünk. Tudunkra ő ugyanis az *egyetlen nagy* történész, a ki eddig hazánk *alkotmányos* fejlődésének és az ausztriai birodalombani helyzetének *statusjogi* szempontbóli helyes felfogására emelkedett, s egyebek közt, ha-

tározottan kijelenté, miszerint Magyarország az ausztriai birodalomnak „provinciája“ soha *nem* volt, hanem az ausztriai fejedelemnek egy *külön álladalmát* képezi. E világsúlyú nyilatkozata a nagy történettudósnak „Weltgeschichte für das deutsche Volk“ czimű munkája XVII-ik kötete 35-ik lapján található és így hangzik: Die angeführten Umstände und Verhältnisse zeigen klar und deutlich, dass in Belgien die Sitten, die Einrichtungen, die Ansichten und das ganze Leben einen bestimmten nationalen Charakter hatten, dass dieses Land *also wie Ungarn ein besonderer Staat des Beherrschers von Oesterreich* war, niemals aber als eine oesterreichische Provinz angesehen und behandelt werden konnte.“ — Nyilatkozat, mely egyebek közt azt mutatja, hogy igen sokan, a kik mindég történetre és multidökre hivatkoznak, ép a históriát nem ismerik, s magát legnagyobb szakemberöket és tudósukat sem tanulmányozzák! —

Legnagyobb mértékbeni elismerést és méltányolást érdemel végre Schlosser *tisztán tudományos* s világirodalmi szempontból annyiban, a mennyiben több irányban a históriai tudományt és történetírói művélyt előrevitte, újabb szabadabb felfogásnak és emberiségi nézletmódnak utat tört és érvényt szerzett, nemünk világtörténeti fejlődésmentében a szellemi és anyagi, a politikai és a műveltségi momentumokat egy aránt s egymással szakadatlan *kölcsönhatásában* tanítá méltányolni, s azon következetes jellemszilárd és szigorú *erkölcsies történet-nézletet* emelé előtérbe, mely nélkül a históriának sem szemlélése, sem tanulmánya igazán gyümölcsöző nem lehet.

II.

Lássuk mindenekelőtt a nagy történetbuvárnak életét és közzétett históriai műveinek sorozatát, néhány fővonásban. Schlosser Frieslandban Dever városában született 1776. nov. 17-én, tehát egy időszakban, mely ép az összes világtörténet legjelentékenyebbikeinek legnagyobb szerűbbjeinek egyike. Szülőinek tizenkét gyermeke között a legfiatalabb lévén, atyjának kora halála után falun egy közelebbi nőrokonánál neveltetett, hol a helybeli iskolamester által több érdekes

uti rajzok és népisme munkákkal megismertetett s az olvasást megkedvelé. Később a jeveri gymnasiumot látogatván, ezen és 1793 óta a göttingi egyetemen kitünőleg történelemmel, természettudományokkal és szépliteratúrával foglalatalkodott. Később a bölcsészettel barátkozván meg közelebről, kitünőleg Plato és Kant rendszerének tanulmányozására adta magát, mely tekintetben kedvező volt reá nézve azon körülmény, hogy a híres Bentinck gróf házában mint nevelő talált alkalmaztatást, hol eszmélődéseinek a falusi magányban jobban járhatott utána. 1798-ban hajlamot érezvén magában a papi pályára egy darabig a theologiai tudományoknak feküdt neki, de illő elhelyezést nem nyerhetvén, előbb Altonában és 1800-ban majnai Frankfurtban ismét nevelői hivatalt vállalt. Ekkor kezdette a higgadtabb korba lépő s már is roppant ismeretek birtokában lévő tudós Aristotelest meg a középkor utóbbi századainak szellem mozgalmát tüzetesen figyelembe venni, sőt az eddigi szemléleti életből az írói munkásság terére kilépni, a mennyiben 1807-ben „Abälard und Dulcin“ és 1809-ben „Leben Bézas und des Peter Martyr Vermili“ cz. érdekes műveit közrebocsájtotta.

Ekkor egy ideig szülővárosának egyik tanintézetében mint segédigazgató működött, mely állomást azonban főleg azért, mivel történelmi tanulmányaiban igen nagy mértékben akadályozá, csak hamar elhagyta s Frankfurtba költözöködött, a hol a helybeli gymnasiumban mint tanár alkalmazást talált, s egyszersmind első jelentékenyebb történelmi művének „Geschichte der bilderstürmenden Kaiser des oströmischen Reichs.“ (1812.) kidolgozásában fáradozhatott; sőt nagyobb *világtörténetének*, mely „Weltgeschichte in zusammenhängender Erzählung“ czim alatt 1817—1824. kilencz vastag kötetben látott napvilágot¹⁾ első részei megírását is megkezdheté. A szóban lévő időszak e szerint Németország történettudományi irodalma megújulására nézve valóban határozó fontosságú vala, mert ugyanez években jelent meg *Wilken* „Keresztes háboruk története“ és

¹⁾ Második kiadásban 1839—1841-ig jelent meg s alapját képezé újabb 18 kötetes népszerű világtörténetének.

Niebuhr „Római története,” két mű, mely az összes ujkori irodalomban valóban *korszakot alkotó* fontosságú, s jelentőségű lön; a mennyiben ettől az időtől fogva Rehm és Raumer, Wachsmuth és Stenzel, Manso és Aschbach és több másoknak remek történelmi műveik, melyek mindannyian már az új *forrás-tanulmányozó* és *kritikai* irányban valának szerkesztve. Az 1814. évben Schlosser a frankfurti könyvtár igazgatójává, 1817-ben pedig a heidelbergai (akkor nagyhirű) egyetemen a *történelem rendes tanárává* neveztetett ki, a hol azután egész halála napjáig meg is maradván, annyi jelesek között és fölött, a tudomány egyik valódi *világító tornya*, s a történelmi tudomány igazi *Humboltjaként* negyven éven át működött fáradozott s egy különirányú *iskolát* alapítván a kitűnő fiatalabb szakemberek egész sorozatát képezé ki, a kik elveinek és nézeteinek messze földeken terjesztőivé, apostolaivá, képviselőivé váltak. — Az 1824-ben (legalább részben) befejezett világtörténelmi műve Schlossernek ez utóbbit hazája legünnepeltebb szakférfiai körébe emelte, mert az első nembeli munka volt, bámulatos *forrástanulmányt*, alapos *mindenoldalú* s itészetel párosult tárgyismeretet, igazságos *elfogulatlan* minden párt és hitfelekezetesten felülálló *nézetmódot*, s a legélesb *combinatorius talentomot* árulá el, megannyi tulajdonságok, melyek az azelőtti történetíróknál a németeknél *ily mérvben* sehol sem találtathattak. — Ugyanez években (1822. és 1824.) tett Schlosser néhány tudományos utazást Frankhonba, különösen Párisba, a hol a levéltárakat és gazdag könyvgyűjteményeket vasszorgalommal felkutatóván, egy későbbi nagy munkájához anyagot és adatokat gyűjtött, s visszatérve titkos udvari tanácsosi ranggal is feldiszittetett. — A szakadatlanul folytatott buvárlatoknak legnemesb gyümölcse az ünnepelt férfinak 1826-ban megkezdett s 1834-ben a 9-ik részszel véget ért terjedelmes munkája „*Universalhistorische Übersicht der Geschichte der alten Welt und ihrer Cultur*“ vala; mely a maga nemében az egyetemes történetirodalomban *páratlanul áll*, s az első valóban nagyszerű s *egységes rajza* az ókor politikai ipari és szellemi életének, a mint az, a fenlévő tudományi kutfők és segédszerek alapján, egy nagy szakem-

ber óriási olvasottsága s geniális conceptiójából támadhatott. E mű, mely nem csak Németországban, hanem magában a büszke s exclusiv irányu Angliában és Frankhonban is figyelmet költött, Schlosser irói és tanári hírének elterjesztésére oly nagy mérvben szolgált, hogy Heidelberg a világ minden tartományaiából egybesereglett tudvagyó fiatalok és szakművelők valódi Mekkáivá lett. —

Életének, illetőleg irodalmi működésének egy új szakát a hosszas forrástanulmányokból, s többszörös utazások alkalmával tett tapasztalásokból merített „Geschichte des 18-ten Jahrhunderts und des 19-ten bis zum Sturze des Französischen Kaiserreich“ czimű remek dolgozatával kezdte meg. E munka egyenes *ellenképe* ókori világtörténetének, az utolsó száz év historiai cultura irodalmi és sociális fejlődését tárgyalja, s annyiban szinte valóban *epochalis jelentőségű*, a mennyiben először hozta az annyira *jelentékeny* 18-ik századbéli politikai mozgalmakat a műveltségi s szellemi mozgalmakkal kapcsolatba, s a mennyiben az első munka volt, mely a nagyszerű események folyamába tüzetes bepillantást lehetségessített ¹⁾ A munka maga (daczára drága voltának) eddig négy kiadást ért, a melyek mindegyikében bővítve és átdolgozva jelent meg, úgy hogy míg az 1836-ki második kiadás, 4 kötetből állott, az 1843-ki harmadik kiadás már 6, a legújabb vagy 1853-ban megkezdett negyedik pedig 7—8 kötetre terjed, s daczára annak, hogy több újabb s classikus dolgozatok is léteznek már e tárgy felett, mindég nagyobb és nagyobb olvasókörré talál.

Mindezen többnyire nagy terjedelmű dolgozataiból Schlosser élte alkonyatán nemzetének számára egy lehetőleg kimerítő s alapos, de kiválólag népszerű s könnyű modorban szerkesztett „Világtörténetet“ akarván mintegy emlékül hátrahagyni, egyik kitünőbb tanítványával *Kriegel* 1844-ben szövetekezett, s többször említett s ezer meg

¹⁾ E munka vázlatban már 1823. megjelent, de később átdolgoztatván, s a „Napoleons Lobredner und Tadler“ cz. értekezéssel bővítettvén, a fenérintett czim alatt bocsájtatott ki terjedelmes alakjában.

ezer példányokban közkézen forgó „Weltgeschichte für das deutsche Volk“ cz. művét kezdé közrebocsájtani, mely 18 kötetben 1856-ban be is fejeztetett. — Azóta a tudományos fáradozásokban elaggott s tanári hivatásának is már csak részben megfelelni bíró ünnepezt tudós valami nagyobb munkával (kivéven kedvencz írójának, „Dantenek“ jellemrajzát) nem lépett fel, s inkább a magán társalgás és meghitt barátai körébeni tanítás és buzdítás által hatott egyik másik irányban. Előadásait, melyek kivált 1848 előtt rendküli látogatásnak örvendettek, az 1850-ki év óta már rendszeren nem is tartá, s kivált az utóbbi években leginkább csak irodalomtörténeti és németviszonyokra vonatkozó leczkéket hirdetett ¹⁾. Az ujabban lefolyt évek a nagy férfút sok tekintetben elkeseríték, mert bár nem vala soha hiú vagy dicsvágyó, mégis fájlalva látta a fiatalabb nemzedék némelyei által érdemeit és fáradozásait félreismertetve. Így már csak inkább magának, mint a világnak élve, Schlosser 1861-ben mindinkább elgyengülvén, szeptember 23-án, életének 85 évében egy jobb létre szenderült, magával víve oly kincsét a történeti ismereteknek, milyenel eddig sem előtte, sem utána az egész földkerekségen senki sem dicsekedhetett.

III.

Lássuk már most Schlossernek mint történetnyomozónak és történetírónak tulajdonságait és jelentőségeit különösen. E tekintetben mindenek felett a következő három pontot kell kiemelnünk. Schlossernek történetbuvári célja az volt, a fennlévő összes *forráskör* és *kütfői segédszeranyag* mindenoldalú s lehető legtökéletesb összegyűjtése és felhasználása által a célba vett kor, vagy történelmi tárgy részletes, és kimerítő megismerésére emelkedni, s ezen az alapon az anyagalmazt *egységes* és összefüggő felfogásban feldolgozni, de egyidejűleg egy magasb szabadabb s erkölcsbölcseleti szempontból *átszellemíteni*, megneemesíteni

¹⁾ Ilyenekben volt szerencséje 1851-ben ez értekezés írójának is résztvehetni, s a nagy s ünnepezt tudóst meleg tisztelői körében bámulhatni.

is. Ennek az iránynak azután két igen nagy horderejű s az összes ujkori történetírásra határozó befolyása vala. Egyfelől jelesül annyiban, hogy a történeti combináció és constructio magára az *ítésetileg* megállapított s megtisztított legszélesb basisra fektetteték, s a rendelkezésre álló anyag oly bő s oly gazdaggá lett, hogy a tények legkimerítőbb ecsetelését és igazolását is lehetségessé tette. Másfelől annyiban, hogy Schlosser a *szellemi momentumnak* tüzetes méltányolása folytán, az emberiség fejlődésében uralkodó *törvények* lételének és munkálódásának megismerésére eljutott, s azt a mit a természettudósok a physikai világrendre nézve kimutattak, a világtörténet *erkölcsi-politikai* rendjére nézve is bebizonyítani módot és alkalmat talált. Szépen mondja erre vonatkozólag Schlosser leggeniálisb tanítványa Gervinus „Mir die Schuppen von den Augen nahm, wenn er die Entwicklungsepochen der Menschheit in grossartigen Orientirungen entwarf, unter denen vor dem Geiste die Pforten der Geschichte gleichsam knarrend auseinander sprangen“ és másutt „Schlosser gewährte in dem Flusse der Geschichte nichts, als Bewegung, Veränderung, steten Wechsel; aus der Betrachtung dieser ewigen und unermesslichen Bewegung entnahm er als das Endergebniss, dass er selbst so deutlich als möglich am Anfange seiner Universalgeschichte aussprach als ersten und letzten Satz aller Gescichte „dass das menschliche Geschlecht unter allen diesen Revolutionen sich ununterbrochen *weiter entwickelt*, dass aus dem Tode stets neues Leben, aus jeder Verwesung eine *Auferstehung* hervorgeht.“

A második pont, melyre utalnunk kell, az, hogy Schlosserrel a történetírás a szó valódi értelmében „*ítélőszékké*,” minden *párt, vallás, szakadári* felekezethez dogmai vagy politikai tekintetek és kötelezettségek, vagy mellékérdékektől teljesen *függetlenné* változott; szóval a nagy római szónoknak ismeretes történetírói eszményéhez „hogy t. i. az igazi historikusoknak sem valamit elhallgatni, sem valamit hamisan felhozni nem szabad“ közelebb vitetett. Ha valaha ellehetett valakiről mondani „le style c'est l'homme“ az, bizonyára Schlosser volt, kinek minden munkái, minden lapja, minden betűje fényes tanúsága azon

*jellemszilárdság, nézetkövetkezetesség, meggyőződéshezi hü ragaszkodás, elbítéletektől mentesség, erkölcsépség, szabad-
elvltség, igazságszeretet, moraltisztaság egyeneslelkűségnek, me-
lyet Schlosserben, mint igazi telivér Ostfrieslandi német-
ben, oly kitünő mértékben találunk. Ha volt ugyanis valaha
történetiró, ki a hatalmasok kegye, vagy szemöldjátéka
előtt meghajolni, a hitsurlódások szóvivői pogány szeretet-
len tanainak hódolni, politikai anarchisták vagy absoluti-
sták félszégeit helyeselni, népkegy és kitüntetések után
esengni, az igazságot és keble meggyőződéseit kültekin-
tetnek alárendelni soha meg nem tudott tanulni, az bizo-
nyára Schlosser volt; — Schlosser, a ki, ha egyéb sem-
mi érdeme sem volna a történetírás körül, már ennél az
egy momentumnál fogva is megérdemelné, hogy nevét
minden tudós s minden szakember tisztelettel említse.*

A harmadik pont végre az, hogy Schlosser volt az
első, a ki ép óriási terjedelmű tanulmányai folytán felis-
meré azt, hogy a *népek élete* ép úgy, mint az emberiség
vagy az egyesé, egy magában összefüggő egységes *egész*,
melynek minden oldalai minden nyilvánulatai bensőleg egy-
befüggők, egymásra folytonosan és szakadatlanul hatók, —
s ép azért csak is ez összefüggést s kölcsönhatást figyelem-
bevevő történeti nézetmód nyomán foghatók fel és méltányol-
hatók teljesen. Így lön Schlosser megalapítója azon nap-
jainkban már Német- Angol- Francia- és Olaszországban
elterjedt, s mindinkább általánosbuló történetirási és történet-
tanulmányozási iránynak: a mely a népek és az emberiség
fejlődésében a *műveltségi, a szellemfejlődési* momentumokat a
politikaiakkal szoros kapcsolatukban és kölcsönhatásukban
szemléli, az *állami* történelemnek és eseményeknek okait a
culturai, a kulturai tüneményeknek okait az *állami* állapotok
és mozgalmakban is fölkeresi, s kifejtteni törekszik, s ép ez-
által a historiai világfolyam sokkal teljesb, sokkal alaposb,
sokkal igazabb felfogására emelkedik.

Egy sajtászerű és Schlosser világtörténeti felfogás-
módját és nézetirányait kitünőleg jellemző vonás: azon
rendkívüli subjectiv *moralszigor*, melylyel egyesek, sőt
egész népek, vagy korszakok *bírdlatában* eljár. Schlosser
mint a jellemisztaság, a becsületesség, az igazságtisztelet

és az erény cultusának igazi példánya, undorral és megvetéssel fordul el mindannyiszor, valahányszor az erkölcstelen-ség a politikai eszély vagy inkább ravaszsággal, a cabinetekben és diplomatikai műhelyeken ép úgy, mint a nyomorék kunyhójában, vagy a nyárspolgár házi tűzhelyénél, vagy a börzén találkozik; s nem tartózkodik a legmetszőbb gunyorral, vagy a legkeményebb dorgálással illetni azokat, akiknek véleménye szerint a *morál* és a *becsületesség* legfelebb együgyűek számára, vagy a magán háztartásban van helyen, egész népek életében pedig pusztá játék-, lom-, és ballastnak tekintendő.

E szigorú s mindenütt kirívó *subjectivitas* azután oka Schlosser munkáiban annak, hogy ő az emberek és helyzetek megítélésében nem mindenkor jár el a *kellő tárgyilagossággal*, s hogy igen sokszor, tekintetbe nem véve eléggé az *időviszonyokat*, helyi s korkörülményeket, oly ítéletet hoz, amely a mi magasb fejlettségű, tisztábban látó fejlődési polczunk szempontjából ugyan teljesen jogosult és helyes, de az ezelőtti (illetőleg az elítelt esemény, vagy viszony idejében fenállott) körülmények s egészen különböző élethalapok és irányok fontolóra vételekor igenis képménynek, vagy ép félszegnek mutatkozik. És ebben is rejlik egyike azon momentumoknak, melyeknél fogva Schlosser az ujabbirányú *Rankeféle* iskolától, mely a legridegebb *tárgyilagosságot* tűzte feladatául (s ez irányban válik egyoldaluvá) lényegileg eltér, s mely egyikévé lön azon okoknak is, melyek miatt Schlosser igen sok fiatalabb írótól (mi csak a lángeszű Sybelt, Dunckert, Giesebrechtet, Waitzot, Droysent Angliában Macaulayt, Grootet, említjük meg) mellőztetett, s kevesebb figyelemre méltattatott.

Egyébiránt bármennyire alaposak legyének is Schlosser elleneinek azon vádjai, hogy munkáinak azon classikus formaszépsége, mit Rankenél és Macaulaynál találunk, hiányzik, hogy ítéletében subjektív anti- és sympathiái által magát kelleténél tovább ragadtatta, hogy bizonyos exclusiv feszes állást foglalt el mindenkor tisztársai ellenében a tudományosság terén is, s hogy a részletekben az ujjabb buvárok által tetemes mértékben meghaladtatott: azt kétségbevonni még leghatározottabb ellenese sem fogja, hogy

Schlosserrel korunk egyik *legnagyobb* legérdemdusabb szakfőria hunyt el, hogy Schlossernél öntudatosbban tántoríthatlanabban az *igazságot*, a történetírás méltóságát s magasztos hivatását senkisémet védte; s hogy korunk valamennyi szakjelességei közt, a két művelt világrészben, egyetlen egy sincs, ki tudományos készültség, forrásismeret, és olvasottság tekintetében a nagy heidelbergai tanárt meghaladná, vagy vele csak párvonalba is helyeztethetnék. ¹⁾

Kerney.

OKLEVÉLTÁR.

III.

TÖKÖLY IMRE ÉS ZRINYI ILONA LEVELEI.

Közli Veszely Károly.

(*Második közlés.*)

VI.

„Die eodem, (apr. 2.) a Seiszlámnak. Már Isten segítségével Hat. Császárukkal nagyságtok is utasok és táborozók lévén, Ngd. köntöse csokolására kívánnék menni lévén egy néhány magános szavaim Ngoddal; Ngdat azért kérem mutassa hozzám annyi klségít, és adgyon egy bizonyos órát, melyben mondhasam magamat oly szerencsésnek az mostani állapotomban, hogy Ngdnak köntösit csokolhattam; én is az Török nemzet szárnyai alatt gyermekségemtől fogvást az török hitnek igaz szolgája, ellenséginek ellensége lévén, Isten után Ngd. idejében is mostani Hat. Császárukkal szárnyai alatt minden klséget reménlek.“

¹⁾ E sorok írója nemrég ujolag hallá egy hirnevesb fiatal történet-tudós szájából, hogy még ma sem mer valami fontosb világeseményt tanulmányozni kezdeni, ha Schlosser műveit fel nem üti, s hogy egyetlen írot sem ismer a világirodalomban, kinek forrásismereteibe inkább lehetne bizni, mint Schlosseréibe.

VII.

„Eodem Die Az Kapit. Pasának. Édes nagyságos uram talám sokszori busításommal ngodtul neheztelést is vészek; de Ngod réghi jó uram lévén és azok az szép szok mikor Ngod előtt voltam; azok is biztatván, ha busításommal vétek, Ngod megbocsásson; ugy látom Isten segítségibül Ngod is Hat. Császáruk szolgálattýában nem sokára fel kell, azért legyen az az szerencsém, hogy még egyszer ngod köntöse csokolására mehessek; melyet is az mely órára vagy napra Ngod engedelmet ad adgya tudtomra, és engem szolgálját szivibül ki ne vesse.“

Tököli, a törökök érdekében tett szolgálatának öntudatában arra számított, hogy a beállandó táborozás alkalmával saját érdeke is számba fogna vétetni. Miként teljesedett e várakozása, láthatni következő leveléből:

VIII.

„Az *Francia Oratornak die 3. Aprilis.*“

Non sine aliqua satisfactione relatae sunt mihi responsiones Excellentiae Vestrae, pro quibus omnibus ingentes refero gratias. Cum bene mihi cognitum sit, quid requirat munus et obligatio Ministrorum, habui enim plurima negotia cum ministris diversarum Aularum, non Excellentiam Vestram judicare possum, quod sine expresso ordine Regis sui nihil facere possit, et hoc ego meo infortunio et infoelicitati attribuo, quod in tempore praedecessorum Excellentiae Vestrae tam in ista Aula Ottomanica trium Legatorum, quam etiam in Aulis Xtianis existentium temporibus, majorem Aulae Gallicae de persona mea reflexionem et considerationem expertus fuerim. Quamvis propter constantiam et accommodationem meam nutibus et persvasionibus Ministrorum aliquorum non tantum omnia perdiderim, sed adhuc in talem sortem devenerim, ex qua et a tantis difficultatibus, injuriis et contumeliis post Deum nemo alius, nisi ipsa Serenissima et Xtianissima Majestas Christiana compassione, et magnanimitatis, gloriaeque suae amore ducta, me ex tali statu liberare poterit, vel Autoritate sua in ista porta, vel succursu mediante, vel etiam in protectionem suam velut sub ma-

num et dispositionem suam me et Principissam meam acceptando et recipiendo. Quaesivit vestra Excellentia ab homine meo de nobilibus ex Valachia expectatis. Verum est, quod Csauzius Vezirij cum homine meo ante viginti quinque dies pro illis expeditus fuerit, et quod jam tempus advenit quo expectandi fuissent, non dubito tamen, quod Princeps Valachiae ex malevolo erga me animo illorum expeditionem et transmissionem, in quantum potuit, distulit et impedivit, eo vel maxime fine, ut Imperatorem Veziriumque hic non reperiant, et ista est crediderim causa, quod non venerint, ne forte adhuc per aliquot dies expectandi erunt, quam ob causam nec ego diutius differam abitum meum ad Vezirii Tihajam, tantum expectabo hodie et cras informationem Excellentiae Vestrae, an possit, vel velit vel per se, vel per interpretem suum de me coram vezirio aliquam facere propositionem, ad minus pro respectu suae Majestatis si hic me pro quiete relinquunt, faciant majorem de sustentatione et accommodatione mea dispositionem pro fide et honore istius Imperii, cum ille me creaverit et nominaverit Regem Principem, habeantque apud me datam suam fidem; haec Excellentia vestra ut unus minister Galliae libere illis dicere potest (non tamen ego) si mihi ex Xtiana compassione sua ex tali respectu, quod nomine Regis sui conservationem et accommodationem personae meae in ista Porta ipsa Excell. Vestra et ejus praedecessores semper tractaverint, vel in primis de Principatu Transylvaniae patrocinari velit; posset etiam ex gratia et favore suo in medium adducere, quod debita ad ter mille et ducentos Leones et ultra extendentia ad mandata vezirii cum septem Csaussiis in hospitium meum transmissa solvere debuerim, cum tamen mandata Imperialia in manibus meis habeam, quod militiae in Confiniis ad latus meum servientis provisio ex *miri* Imperatoris dabitur, taliaque mandata Imperatoria et Tefterdario et Tyhajae vezirii transmiserim, illique legerint, nullo tamen solatio et responso obtento. Placuit Excell. vestrae, ut Tyhajae vezirii de adventibus ex terra inimicorum Belgradum personis mentionem faciam, feci et hoc, imo in tali memoriali apposueram adhuc, etiam Instantiam nobilium Hungarorum et Transyl-

vanorum in Valachia existentium cum repraesentatione quod expressum hominem huc miserint, non tamen alia cautione, quam mercatoris praetextu, cum correspondentiam mecum illis Princeps Valachiae inhibuerit, in eodem memoriali adhuc insinuavi, quod plurimi se mihi tam ex Turcis confinariis antea in servitio meo existentibus, quam etiam Xti-anis cum integris cohortibus se ad servitia mea insinuent, si hoc placeat Portae, et necessarii sint milites, modo faciant de illis provisionem, ego sub nomine meo inveniam ad servitia Imperii optimos et plurimos milites. Ad praemissum memoriale cum resolutionem per expressum meum familiarem iteratis vicibus expetissem, eamque distulisset, tertia iterum vice eundem homines mei aggressi sunt urgendo resolutionem, isto tandem tempore in praesentia Kucusuk Testkeredsi et trium adhuc Turcarum primariorum in hypocausto Tyhajae tunc existentium, valde duram et inurbanam obtinui resolutionem, dicendo magna et in alio hypocausto audita voce: Quare inquam iste Gaur non quiescit, dicatis illi ut quiescat, vult ne inquam ut mittatur in aliquam insulam, sicuti solent mitti vezirii et Passae. Ecce Excell. Domine premium et merces fidelitatis, utinam veniret aliqua consolatio ex Gallia, quia quamvis non videar, credat tamen, me Excell. Vestra esse ita mortificatum, ut praeferebam mihi honestam mortem, quam tam ignominiosam vitam, quidquid sit tamen, modo me certioreret Excellentia Vestra, possit ne pro me vel non, aliquid facere, possit ne in favorem meum praemissa nomine suo proponi curare, cum durum telum sit necessitas, et nisi aliam et meliorem de me faciant dispositionem, coactus ero etiam servitoribus meis praesentibus valedicere, eosque abdicare, si nec a Porta medelam horum, nec ab Excell. Vestra aliquod subsidium experiri possim; nec jam amplius differam, adibo et non vocatus Aulam Vezirii, adibo et Muftium, si mihi non deneget audientiam, et quocumque tandem eventu quaeram supplicatione mea etiam ipsum imperatorem, si aliter fieri non possit. Recomendo me itaque favori Excell. vestrae et maneo etc.“ —

Miután még Modányáról (Montania) jun. 22-én a francia követhez irt levelében is így panaszkodott: „Bene enim

Gallia recordari debet, quod pro nomine et Amore Gallico, ego ita Germanorum, sicuti Anglorum vel Hollandorum oblationes semper contempsi, nec desunt documenta, quod panem et accommodationem etiam sub aliorum protectione invenire potuissem; servivi semper et constanter et fideliter etiam Turcis sed ex persuasione semper Gallorum; itaque ut nobilis et Christianus et omnium rerum et negotiorum meorum expertissimus Gallus, si mei compatiatur, nec amici sui antiqui obliviscatur, Deus illi rependet; végre csakugyan kivánt czélját, a töröksereg indulását látván, a következő proclamatiot indította meg:

IX.

„Szappanos uram elvitte Patens Pariaja.

Adgyuk tuttára mindeneknek, a kiknek illik, e levelünknek rendében, hogy hatalmas Török Császár maga személyében jöven ki ez jelenvaló campaniában és uttyát az Dunán által Magyar Ország és Erdély felé a Német ellenségnek felkeresésére követvén, mely két országnak és fejedelemségeknek nevét... az az hatalmas császárok kegyelmességiből mi viselvén, és ebben az két haza lakosítól az elmúlt boldogtalan esztendőkbén recognoscáltatván, reméljük Isten jó voltából a német ellenségnek megszegyenülését az hatalmas török Császár fegyvere által és ennek alkalmatosságával szegény megnyomorodott hazánknak is a német iga alól való felszabadulását. e végre hozván minket is ki az hatalmas Császár, hogy szegény hazánkkal s annak lakosival jól tegyünk és a kik hat. Török Császár kegyelmessége és szárnyai alá kívánnak folyamodni, mi általunk és a mi alkalmatosságunkal folyamodgyanak. Mű is azért a végre attuk ezen Patensünket N. Vitézlő Szappanos Mihály Capitányunknak kezében a hat. Török Császárunk mellett ő kegyelmét elküldvén, adván olyan hatalmat és szabadságot, hogy a kik az ellenség pártján levő vitézlő rend közül gratiankhoz és kegyelmességünkhöz folyamodnak, mi képünkben Gratiat adhasson, reá biztatván lovas és gyalog zászlónk ala befogadhassa, a török táboron levő lovas és gyalog kuruczoknak Capitányának

ő kegyelmét declarálván ezen irásunk által, melynek is nagyobb bizonyására attuk ezen levelünket.“ (Iratott 1696-ki aug. 6-án, — mint a rá következő levélből látszik — Belgrádon.

Mily kedvezőtlen vala e táborozás Tökölire nézve s mint kellett utóbb még Konstantinápolyt is elhagynia: a történelem olvasói előtt ismeretes. Ismertetésünk bevégezéseül még két okmányt közlünk; egyik Tökölinek az erdélyi fővezérhez irt levele, a másik az Oláhországban volt kuruczok és erdélyiek névsora.

X.

„20. May. Az Erdélyben lévő Német Generalis Comendánsnak. Relatum est mihi, quod Cibinii in captivitate durissima detineatur Saxo quidam, nomine Martinus Hadnagy, qui antea inter servos meos numerabatur, praeteritoque anno deductus erat ad Excell. Dominum Generalem Veterany, qui mihi de ejus remissione et liberatione Parolam dederat. Nec dubito, quoo si vixisset, Parolae suae stetit. Quare cum praenominatus Dominus Generalis Praecessor fuerit Celsitudinis Vestrae, rogo dignetur honori illius et subsequentium Generalium Suae Majestatis Sacratissimae in hoc puncto consulere, illumque libere ad me remittere, cum et praeterea cautionem Domini Generalis Heiszler aliorumque officialium in mea captivitate existentium in manibus meis habeam, quod siquis ad me pertinentibus in captivitatem Germanorum incideret, teneatur etiam in futurum ad datam talem obligationem libere dimitti. Quam Celsitudinis Vestrae discretionem data occasione reciprocare non intermittam. Ceterum Celsitudinem Vestram quam diutissime bene valere desidero. etc.

XI.

„*Catalogus Curuczonum et Transylvanorum, qui sunt in Valachia.*

1. Dnus Magnificus Stephanus Petróczy, qui habet servos ad se pertinentes 15.
2. Dnus Caspar Sándor cum personis quinque.
3. Dnus Petrus Madacs cum servis ad illum pertinentibus decem, qui et uxorem et liberos ibi habet.

4. Dnus Franciscus Horváth cum personis quinque.
5. Dnus Stephanus Horváth Capitaneus cum personis nr. 3.
6. Capitaneus Sigismundus Pogány cum personis nr. 5.
7. Joannes Boczko cum personis nr. 4.
8. Franciseus . . . cum personis nr. 2.
9. Johannes Kando cum personis nr. 2.
10. Stephanus Inczedi cum personis nr. 2.
11. Johannes Oblaczki cum personis nr. 2.
12. Stephanus Dulo cum personis nr. 1.
13. Nicolaus Rácz cum personis nr. 2.
14. Andreas Décsej cum personis nr. 3.
15. Michael Borbély cum personis nr. 2.

Sequuntur Transylvani.

1. Magnificus Dnus Nicolaus Orbai cum personis nr. 4.
2. Magnificus Dnus Ladislaus Kemény cum personis nr. 4.
3. Paulus Daczo cum personis nr. 5.
4. Johannes Nemes cum personis nr. 3.
5. Georgius Nemes cum personis nr. 2.
6. Petrus Kálnoki cum personis nr. 3.
7. Johannes Komáromi cum personis nr. 4.
8. Stephanus Debreczeni cum personis nr. 4.

Praenominatis Curuczonibus Hungaris et Transylvanis dabatur adhuc provisio de carne et pane ex gratiosa dispositione Supremi ministri; reliqui qui fuerunt, acceptarunt servitium Domini Valachiae Principis, suntque sub illius vexillis.“

Ezekén kívül is még voltak, kikből a gyalogok a táborozás kezdetén a dunai pasához, a lovasok pedig a vezírhez csatlakoztak, azonkívül 40 lovas Szappanossal volt és 36 gyalog Szabó Gáspár kapitánysága alatt szolgált.

RÉGI MAGYAR LEVELEK.

Közli Kisfaludy Zsigmond.

E levelek közzétételére azon tagadhatlan igazság megfontolása ösztönze, melyet Erdély Széchenyie: Gr. Mikó Imre a következő szavakban fejeze ki: „Minden szöglet

föld e hazában, minden éve s korszaka ezredéves itt-lakásunknak, történetünk egy-egy része; történetünk pedig maga nemzetlétünk.“ A hazai történelem érdeke továbbá, kötelességemmé tevő, hogy közvagyonná tegyem azon, habár nem is a régibb kor homályába tévedő, — de mégis kutatásra méltó akna szellemkincseit, melyhez hozzá férhetni szerencsés valék. Értem itt Csallóköz legnevezetesebb, — s már III. András királyunk által szabadalmakkal ellátott városa: Somorja levéltárát, melyből néhány, a felföld történelmére szintén némi világot vető iratot jövőben is megösmertetek az olvasóval.

E levelek elseje, mint az aláírásból kitünik, Pálffy Miklós az 1594-iki országgyűlés által megajánlott magyar hadak egyik főkapitányától s korában a magyar hadsereg legrettentetlenebb daliájától intéztetett Somorja városa előjáróságához; s tanuskodik: mennyire szíven hordá a jeles hazafi Csallóköz védelmé A levél tartalma következő:

1.

Keoszeonetwnk wtan yo attiamfiay Samariay Byro, es Eskwttek, Thy hozzatok mastan chak ez a my yraswnk, Twggiatok hog a mennyre legh iobban lehetet, ekkoraigh mynekwnk arra a darab feoldnek Challokeoznek megh eorzesere nag gondunk volth, a mynt thy magatok is es egieb Challokeoziek ez elmwlt Eoszszel engem igen szorgalmaztattak, hog ez Telen valami szolgáló nepet vessek Challokeozbe, kyk megh eorizniek az Rablastwl, kyt megis tselekettem. Mywel penigh hog ezek Warnak tsak en twlem az ew fizetesseket mastan, Im en, valamy pinznek szeryth tehettem, Amade Wramtwl, oda kwldtettem, de myvel hog meegh . 1224 . forinth heawal wagian, ennek feleth yo attiamffiy wg mynth . 612 . forint. onneyd Samariabol, ez en keresemre, thyk aggiatok megh, es im reovid nap mulwa, fizetny kezdnek nekyek, es mi onneyd, ezt a pinzt ky vetettywk, és meginth megh adattiok, es semmy kessegtek benne, hanem tsak my twlwnk wariatok, mast az szolgáló nep Wgian igen megh fogiatkozot, es ha elkezdene nek szolgálattiokat hadny feleo, hog az Teoreok, nem halwan eoket oth wigiazasban lenny, szynten immar wegte-

re azt a feoldet meg ne rabollion, azyrt io attiamfiai legietek mast segitseggel keoltsen, ez kis Somma pynzel, kyt mynd my magunk yo neven veszwnk twleteok, mynd penigh az thy magatok hazai njwgalmat es megh maradassath szeretyteok ezt megh tselekedwyn: Amade Gieorg ¹⁾ Wram kezebe penigh aggiatok ezt a pinzt, kyrwl ewis quietancziat ad osztan: Isten welwnk. Posony, 29 Febr. 1596.

Pálffy Miklós, mp.

2.

Karcsay Somogyi Mátyás 800 m. forintról szóló „adós levele“ a somorjaiakhoz ¹⁾.

My Karchaj Somogy Mattyas az feolseges masodik Rudolphus Romaj Chaszarnak etc. Challockeozi feő kapitánya, Es Vegh István Vice kapitany adgiuk emlékezetre ez

¹⁾ Talán ez járt követségben Erdély fejedelménél?

²⁾ E levél figyelmet érdemel már csak azért is, mert Somogyi ebben magát 1606. april 1-én Rudolf főkapitányának, következőleg hívének vallja; holott még 1605. év tavaszán Szalay szerint (Magy. Tört. IV-ik k. 441. lap) ő vala — hacsak névrokona nem létezett ugyanakkor — azon hadnagyok egyike, kik hajduság s török-tatár csapatokból álló sereg élén Pozsonyt s az oda vonult Bastát fenyegeték. Somogyinak tehát már a Bocskai hívei részére Rudolf által 1606-ik évi Sept. 24-én aláírt amnestia kihirdetése előtt kelle visszatérnie a király hűségére. *) Egy kezeimnél lévő-, szintén 1606. April. 1-én kelt levelében Vegh Istvánon kívül, Szolty Jánost, Tornynos Andrást, Ballogh Boldizsárt említ hadnagyai közül. — Szalay Ágoston a magy. tud. akad. levelező tagja nem régiben „*Néhány magyar köriratu pecsétről*“ szóló székfoglaló előadásában felhozá, mikép ezen Somogyi Mátyástól egy 1605. julius 20-án kelt levél, s azon egy pecsét van birtokában, melyen azonban a czimer többé kinem vehető. Ide vonatkozólag megjegyzem, mikép ezen általam most közzétett levélen Somogyi czimeres pecsétje épen megmaradt. Ezen, a paizs egy rézsutos folyam által két udvarra van osztva; a folyamból egy grif emelkedik ki, jobbjában egyenes kardot, baljában keresztet tartva; ugyan ily grif látható a foszladékon nyugvó koronás sisak fölött is. E pecsét latin körirata ez: Mathias Somogy D. K. — Somogyi Mátyással még később is találkozunk történetünkben; nevezetesen: midőn II-ik Ferdinand vezéreinek segélyére hat ezer zsoldos élén vala a csehok s morvák ellen indulandó. —

*) Erre nézve eligazította volna Pethő Gergely Krónikája, melyben a 168. lapon az 1605. évről ezt olvashatni: „Somogyi Mátyás, ki a Csalóközi hajduságnak kapitánya vala, mind az egész Csallóközzel és ben-

levelwnk által, Hogy my az Vitezleo nepnek szükségere es
 taplalasara keszerettwnk feol wennj az Tyztöendö Sama-
 riaj Birotol es egesz warastol, nyolez szaz magyar forentot,
 melliet my fogadunk hogy mentol hamarab minekwnk eo
 folsége meg fwzet, mindgyarast megh fwzethny, kitt ha my
 megh nem fwzethnenk, chak ezen adós lewelünknek ere-
 jelenel, az my fwzeteswnket mind az alattunk való Vitezleo
 nepevel eggiot, o feolsegenel megh tarthassak es megh we-
 hessek. Ennek nagio b erosségere es bizsionsagara adgiuk ez
 my ados levelwnket Petssetwnk es Kezwnk Irasa alatt.
 Datum Samariae die 1. Aprill. Anno dnj 1606.

Karchaj Somogj Mattias mp. (ph.)

(ph.) *Vegh István mp.*

3.

*Pottinger Farkas György komáromi várparancsnok levele a
 somorjai elöljárókhöz ¹⁾*

Prudentes et circumspecti dni Amici observandiss :

Salutem ac servitij mei paratissimam commendationem.

Mivel hogj eo feolsege kegjelmes io akarattial, ez
 Budaj Huszain Chauz masodmagawal, es ezek melle innen
 is egj eö feolsege szolgálaiat Tolmachot attwnk (kiwantatnak
 oda feöl Bechben) Annakokaerth im innen oda kigtekhez
 kwldeöttwk. Mert hogj pedigh Orszagunknak iawara iarando
 dologban iarnak, kigtek is onnan kochit adva alaiok küld-
 gie föl Bechben; Melj dolgot kigtektöl is eö fölsege io
 newen weszen. Isten eltesse kigteket. Datum Comaromij.
 13. Nov. Anno dni. 1614

Euer Willig

Wolfg. Georg Pottinger m. p.

ne való hajdusággal, tractatus által ismét a Császár hivségére hajla
 Bocskaitól." Szerk.

¹⁾ E levél küldőjének nevét a rendkívül elszort, idestova ránga-
 tott s betűalakkal alig bíró aláírás miatt, csak a harmadfélszáz évvel da-
 czoló pecsét segítségével sikerült kibetűznöm; — ebből is kitűnik mily fi-
 gyelmet s gondot, érdemelnek, különösen a régibb levelekre nyomott pe-
 csétek. — Azon időben, a magyar rendek számtalan kérelmei, óvási s
 panaszai daczára is német parancsnokok felügyelete alatt állott az ország
 legtöbb erőssége. Pottinger is ilyen lehete; azért ne csodálkozzék az ol-
 vasó, ha e magyar levél alá két német szót lát aláírva.

KÖNYVSZEMLE

VÁLASZ SZILÁGYI SÁNDOR UR NYILATKOZATÁRA ÉS KÉRDÉSEIRE.

Szilágyi Sándor ur a „történelmi emlékek“ III-ik kötetében Tooth János által irt Halas városa történetét kiadván én e kiadás hiányaira nézve a Budapesti Szemle XLI-ik füzetében észrevételeimet előadtam, melyekre Sz. S. úr a „Magyarország“ czimü politicalai lap m. évi 277-ik sz. végén nyilatkozatot s több kérdéseket tett, melyekre válaszolni kötelességemnek látván, jelen válaszomat „Magyarország“ szerkeztőjéhez még m. dec. 23-án beküldöttem, azonban mind eddig nevezett lapban ki nem adatván, kénytelen vagyok ezt jelen folyóirat hasábjain közzétenni.

Sz. S. urnak azon sajnálkozására, hogy én a „történelmi emlékek“ czélját és feladatát annyira félreismertem, s a végett, hogy engem ez iránt helyes ösmeretre vezessen, tett felvilágosítására válaszolom, miszerint ha kiadó ur a történelmi emlékek III-ik kötete összeállítása körül magát szorososan a kitűzött czim, czél és feladathoz tartotta volna, jelesül hogy a „magyar nép községi és magán életéből“ fen lévő érdekes történelmi emlékeket — történelmi kútfontek tekintvén azokat — minden legkisebb hozzáadás vagy jegyzet nélkül adja ki: ez esetben nem emeltem volna szót, s nem lett volna jogom Halas város történetére vonatkozó, s Tooth János ur művében még fel nem használt adatoknak akár egyöntetü egészsze átdolgozását, akár terjedelmesebb jegyzetek alakjában pontos felemlítését kívánni kiadótól. De midőn azt látom, hogy kiadó a Tooth János ur munkája hézagait 3—4 soros, csak amugy könnyedén oda vetett jegyzetekkel kíséri, s hogy e jegyzetekben nem csak a történelmi bizonyosságú adatokat (5-ik l. 2-ik j.) de a történelmi gyanításokat is (4-ik l. 1-ső j.) felemlíti, már ekkor lehetetlen volt azt nem hinnem, hogy kiadónak czélja volt a Tooth J. ur munkájában hiányzó újabb adatokat e mű kiadásánál felhasználni, legalább felemlíteni.

Mivel pedig kiadó úr ezen eljárását a történelmi adatok elősorolására nézve igen rövidnek, több helyen bizonyító adat nélkülinek s így nem hitelesnek; s több már napfényre jött adatok elhallgatása, több helybeli, nyilvánosságra nem bocsátott adat elmellőzése miatt igen hiányosnak találtam: ezért voltam kénytelen felszólalni, a hiányokat kijelelni, s kimondani, miként sokkal czélszerűbb lesz vala, ha kiadó Tooth J. ur munkáját a meglévő újabb adatok nyomán vagy újra átdolgozza, vagy kimerítő, s igazolt tényekre alapított bővebb jegyzetekkel kíséri.

Tekintsük meg figyelemmel Tooth J. ur művét, s ki fog tűnni, miként az nem történelmi emlék, hanem a városi levéltárban létező történelmi emlékeknek, okiratoknak hitelességére alapított történetirási vázlat, chronologicus rendbeszedése az okiratoknak, melyekre minden történelmi ténynél a legnagyobb pontossággal hivatkozik; úgy hogy valóban nem a Tooth J. ur művének, de az ebben felhívott okiratoknak kellett volna a „történeti emlékek“-ben helyet foglalni, miután maga e mű a meglévő történeti emlékek rendszeres összeállítása; csak kevés részben szenvedvén kivételt az 1796—1815-ig terjedő időköz, mert itt is legtöbb helyen a kútfő általa felemlítettik.

Ha kiadó ur az általam ajánlott scholionok mellett adja ki e művet, ez esetben is jeles historiai műveltsége megóttá volna őt attól, hogy ne jászkun történetet írjon, hanem ebből csak a legszükségesebb adatokat említse fel Halas város történetéhez:

Kiadó ur azon nyilatkozatát, hogy a palatinale transumptumot sem nem látta, sem nem használta, a mint egy részről sajnálom, úgy más részről megfogni valóban nem tudom azért, mivel Tooth J. ur művében az 1451. 1452. 1456. 1475. 1508. éveknél épen e privilegialis könyvre történik hivatkozás, mely a többi kiadott okiratokkal egy ládában őriztetik, s így azt látni s használni kiadónak alkalma lett volna. De kellett volna is, mert nem egykorú történetirásnál a történetiró tekintélyére a bíráló keveset vagy semmit sem ad, ezt tudta a derék Tooth, ezért igazolt minden tényt, az okiratokra hivatkozás által lesz az igen becselessé, s annyival inkább sajnálni lehet, hogy hazánk e

régibb, valamint a török hódoltság korszakából fenmaradt török okiratok mint legérdekesebbek, a kiadott mű oklevéltárából kimaradtak.

Ezután kiadó egy pár szóban öt kérdést intéz hozzám:

1-ör *Mit akarok a jazygok történetének feszegetésével? tén csak nem hiszem, hogy a jazygok kunok?* Én „jazyg“ nevű népet, megvallom, nem ösmerek, s így ennek történetét sem feszegethettem, de igen a metanasta vagy sarmata *jászokat*, mint a Dunatisza közén élt hatalmas nemzetet s ennek történetét ösmerem. Avagy mutasson fel kiadó egy magyar szótárt, mely a „jazyges“ nevet „jazyg“nak és nem jásznak mondja. Ne adjunk már magyar nyelvünkben is ugyan azon egy nemzetnek több nevet, eleget adtak a régi külföldi történetírók, úgy hogy alig képes a jelenkor a sok hasonjelentésű neveken eligazodni.

Egyébiránt a sarmata jászok történetét rövid kivonatban azért adtam elő, azért elevenítettem fel a Dunatisza köz történetét a magyarok bejöveteléig rövid vonásokban, hogy történeti valószínűséggel megszólaltassam a Révész gyűjteményében figyelmet érdemlő s felhasználást váró történeti emlékeket, az itt soha állandóul nem lakott római császárok és császárnék nagy mennyiségű pénzeit, s a háttér azon téreit, melyek római hamvveder cserép darabjaival borítvák stb. mert ezen történeti emlékek nem az égből hullottak alá; hanem történeti maradványai ezek egy itt lakott nemzet viharos életének, melyeket ennél fogva figyelve tárgyává nem tenni egy történetírónak nem szabad; — azért terjeszkedtem ki a sarmatajászok történetére, hogy historiai valószínűséggel állithassam, miként *e város határán s ennek Duna felőli részén a jászoknak bizonyos állandó lakhelyök* ma már ösmeretlen nevű városuk állott fen.

Ugy hiszem többet használtam ez állítás alapjául szolgáló adatok összeállításával, mintha a történeti tényekre nem figyelve, a Révész gyűjteményét nem használva, ezeket egészen hallgatással mellőztem volna, mint kiadó úr tett.

Azon kérdésre: *„tén csak nem hiszem, hogy a jazygok kunok?“* csak azt válaszolom, hogy én Halas város 1451-ik megelőző eseményeit illetőleg nem csak a jászok, de a magyarok történetére is röviden kiterjeszkedvén, jogosan kér-

dezhetem kiadó urat: hiszi-e, hogy a magyarok kunok? Egyébiránt a jászok története rövid előre bocsátásának okát fenebb megfejtván, e kérdésre a válasz ott megtalálható.

Itt csak azt jegyzem még meg, miként kiadó ur e kérdéssel a nagy történetbuvár Horvát Istvánnak a magyarok őstörténete körüli merész állításai körébe akart, mint látom, adandó válaszom folytán sodorni; — azonban előttem, mióta Horvát értekezéseit olvastam, igen feltűnő volt az, hogy merész, bár okadatolt állításaira történetiróink nagy része csak kicsinylő mosolylyal válaszolt, de azok tüzetes czáfolatába — tudtommal — talán egy sem bocsátkozott, pedig okadatolt historiai tények ellenében ezek kicsinylő lenézése, hallgatással mellőzése nem czáfolat, s szakavatottak e részbeni tüzetes bírálata csak azért is szükséges lett volna, ¹⁾ hogy valahára kiderüljön, mi a valódi értéke a Horvát J. buvárlatai eredményének, mind elvetendő-e, a mit ő oly mély buvárkodás után a magyarok őstörténelmére nézve historiai igazságként felállított? vagy nem, s így melyek azok, mik elfogadhatók, melyek az elvetendők? Ily eljárást a nagy Horvát J. anyival inkább megérdemelt volna, mert a magyarok bejövetele utáni korszakok eseményeire vonatkozó történeti nyomozásai eredményét, történetiróink nagy része, mint nagy becsü kincset, örömmel fogadta.

Czáfolják meg tehát valahára Horvát J. magyar őstörténeti merészebb állításait erre hivatott történetiróink, hogy ne szolgáljanak ezek tovább is elcsábíttatás eszközüül azokra nézve, kiknek e részbeni mélyebb buvárlatra az e végett szükséges tudományos eszközök hiánya miatt alkalmuk nincsen, kövessék e részben a nagy Horvátot, ki értekezéseit, czáfolatait nem pusztá tekintély, kicsinylő mosoly, de történeti adatok felhordott halmazával szokta s tudta nem csak érdekesekké, de hitelt érdemlökké emelni!

¹⁾ Nézetünk szerint ily tüzetes bírálatnak eszközlése szükségtelen munka lenne, miután azon történetiróink előadása, kik Horvát István állításaival ellenkező történeti eseményeket *okadatolva* hoznak fel, egy részben már czáfolat. Különben is pedig minden okadatolt előadás gyakorlati érvényére nézve mindég az egyéni ítélő tehetség fokától fog függeni.

2-or *Miért emlegetem Makrint, Detrét, Potentianát, e nagy történeti eposnak eme maradványait, kiknek semmi historiai jogosultságuk nincs.*“ E kérdésre a válasz szinte az első pontban foglaltatik, jelesül ez emlegetést Halas város határának régibb története felderítése kívánta. Makrin és Detrének kiadó által könnyedén s nem igazolva megtagadott historiai jogosultságára nézve hivatkozom Kézai Simon mes-ter magyar krónikájára, melynek Szabó Károly fordítása 18-ik lapján a historiai jogosultság feltalálható, vagy ha nem, úgy Kézai nem hiteles történelmi forrás, pedig ezt általában kimondani nem akarjuk, mint ki nem mondá ezt Szabó Károly sem jeles bírálatában, mely szerint maga a történelmi tény valódinak ösmertetik, s egyedül a veronai Dittrik neve marad ki, ki a hun birodalom felbomlása után élt.

3-or *Miért vettetek véget az avar birodalomnak 827-ben Nagy Károlylyal, ki 814-ben halt meg?* De e már igaz, azonban hiszem, hogy felteszi rólam kiadó, miként ez írásbeli tévedés.

4-er *Hát ezeket a dolgokat kellett volna Halas történetéhez előbocsátanom?* Ezt kérdi Sz. ur, s én hivatkozva fenebbi észrevételeimre, határozottan válaszolom, hogy igen! s ennek mulasztása nem kis hiány a mű kiadásainál.

5-ör Kérdi Sz. ur: „*hát nekem is Árpád korára kellett volna felvinnem Halast, azon Halast, melynek még egy félszázad előtt egy nevezetes része mocsár volt, azon Halast, melynek helyén a kunoknak állandó lakhelybe telepedése előtt nem volt vár vagy város, s legfennebb a környékén, talán Várhegyen, Bodogláron vagy Köttönyön?* Erre ismét kénytelen vagyok szinte határozottan válaszolni, hogy *igen*, mert vannak történelmi adatok, melyeket a Budapesti Szemle 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152-ik lapjain meglehetősen számmal felemlíttem, ezek megérdemelték volna egy specialis történetíró figyelmét, a kutatást, s bírálatot; — megérdemelte volna ezt a Sz. úr által kicsinyelve említett Halas, habár annak egy része még félszázad előtt mocsár volt, s habár Sz. ur szerint — de nem történelmi adatok nyomán — ennek helyén hajdan sem vár, sem város nem volt; — mert Halas hazánk magyar városa, s ki e hon részletes történe-

tén dolgozik, annak nem egyedül csak virágzó nagy városokra, sziklatetőkön büszkélkedő várakra, de egy kis szegény városra, egy rég elhamvadt, s tán névben is csak homályosan fennmaradt szerény falukra, sőt egy kis mozsárra, sziklára, vagy talpalatnyi földre, egy pár alig olvasható betűre stb., ha az történelmi érdeklődéssel, jelentőséggel bír, történelmi bíráló s kutató figyelmét okvetlen ki kell terjeszteni; — s annyival inkább tenni kell vala ezt Sz. urnak azon Halasra nézve, mely historiai multtal bír, s mely saját történetének megjelenését áldozattal is mozdította elő.

Végül azt mondja Sz. ur, hogy historiai műben a mesék országának felelevenítését nem szereti. Én a mesék országa felelevenítését nem hogy historiai műben, de „nyilatkozat“-ban sem szeretem, pedig Sz. ur nyilatkozási állításai, mint nem igazoltak, történelmi hitelességgel nem bírnak. Én a Budapesti Szemlében nem mesét irtam, midőn történelmi adatokat sorolva elő, ezek alapján, történelmi valószerűséggel állítottam s állítom:

1. hogy Halas város Dunafelöli határrészében a régi jászoknak bizonyos állandó lakásuk, ma már ösmeretlen nevű városuk állott fenn.

2. E város határa Árpád korától kezdve magyar vagy kun nemzetség szállásául szolgált.

3. Halas város területén a mai kunok ősei még IV. Béla által telepítették le, s így keletkezett a halasi kunszék.

4. IV. Béla által Halason a „Nonuchuk“ kun nemzetség lett letelepítve.

E történelmi adatokon alapuló állításokat egyszerűen megtagadni s mesének mondani a történelem megsértése nélkül nem lehet, s ha lehető, okadatolt megczáfolást igényelnek.

Bezárom válaszómat azon ohajtással, miként örültem volna, ha Sz. úr nyilatkozáttal engemet e válaszórra nem kényszerít.

Gyárfás István.

AZ ÉRTEKEZŐ TÁRCZÁJA.

TUDOMÁNYOS ÉS IRODALMI INTÉZETEK.

I. Magyar tud. Akadémia.

April 28-án a mathem. és természet tud. osztályok ülésében *Martin Lajos* a legutóbbi közgyűlésen választott I. tag székfoglaló értekezést olvasott fel „A madárszárny erőszete“ czim alatt. Utána *Dorner József* I. tag már régebben megkezdett értekezésének ez alkalommal „*a cryptogam élődi növényekről, melyek hazánkban találhatóak*“ egy részét olvasta fel. A harmadik értekezés felolvasása, mely ez ülésre volt kitűzve, név szerint *Kiss Károly* rendestagtól „*a rigó mezei ütközetről*“; az idő rövidsége miatt máskorra halasztatott. Ezután a titoknoki jelentések sora következett, mely szerint a nőjuttalomra érkezett pályamunkákra Csengery indítványa szerint a bírálók a szakbeli tagok által mindjárt az ülés végével voltak megválasztandók. *Hollósy Jusztinián* „*Csillagászat*“t javított ábrákkal beküldvén, ez utóbbiak megvizsgálására az előbbi bírálók kérték fel. — *Korponai-nak* „Tájékozás a hadtudományban“ czimű munkájára nézve az elnökség fog intézkedni. — A m. kir. helytartó tanács leirata következtében néhai *Nagy Károly* akadémiai rendestagnak csillagászati és egyéb mathem. műszerekkől álló hagyatékának a hazai tudományos és tanintézetek közt teendő czélszerű felosztására nézve *Bieskére* f. hó 12-ére az akadémia képviselőül *Jedlik Ányos* rtag neveztetett. — Az összes-üléssé változott ülésnek tárgyai voltak: a m. kir. helytartóságnak válasz-leirata a magyar központi archaeologiai országos bizottság iránt, melyre nézve az akadémia archeologiai bizottság véleményét az összes ülés el nem fogadván, az ügy az összes történelmi osztály elé utasított. — A kassai püspök levelében a kassai székesegyházon történt javítások megvizsgálására akadémiai rtag *Ipolyi Arnold* hiva meg május végére saját költségén; mely tudósítás elismeréssel fogadtatott. — *Id. Mándy Péter* ur *Szatmárból* azon szók jegyzékét küldé be, melyek szerinte a most megjelent nagy szótár I. és II. füzetében nincsenek. A szótár szerkesztőinek adatott ki. — Végre *Balogh Pál* rtag a női díj alapítóinak örvendetes kiegészítését jelentvén, ezek részére a pályamunkákból egy egy tiszteletpéldányt küldésért indítványozá, valamint ezen munkáknak hirlapok útján is sürűbb hirdetését, — indítványa elfogadtatott.

Május 5-én a bölcsészet, törvény- és történettudományi osztályok ülésében *Knauz Nándor* lev. tag *Balbi Jeromos*, II. *Lajos* király tanárának terjedelmes és oklevelekkel támogatott életíratá-

ból tartott fel olvasást. Utána *Greguss Ágost* lev. tag folytatá nagy érdektű értekezését: „A pantheismus és a személyes Isten“ czim alatt.

Ez után jelenté a titoknok, hogy a hölgyek díjára egy bölcsészeti munka is érkezett, mely vélemény adás végett a phil. osztálynak adott át.

Érdekes volt a titoknok azon jelentése, mely szerint Pauer János lttag, s székesfehérvári kanonok Székesfejérvárott a püspöki lakhoz közel házépítés alkalmával talált régiségekről nevezetesen régi épületi maradványokról volt szives előleg is az akademiát tudositani, s mely tárgyakról a tisztelt tudositó az Akademia előtt egy egész értekezést tartani ígérkezett.

Május 12-én a nyelv és széptudományi osztály ülésében *Torkos Sándor* legközelebb megválasztott lttag székfoglaló értekezését „A magyar személyszók viszonyításáról“ olvasta Ballagi Mór. Az értekezés a nyelvtudomány oszt. Értesítőjében látand napvilágot. Utána *Fogarasy János* r. tag ült a zöld asztalhoz, s miután a Mándy Péter ur által beküldött szógyűjteményről elmondta véleményét, mely szerint abban csak ugyan van néhány szó, mely a Nagy szótárba felveendő; — választ olvasott fel azon bírálatra, mely a kolosvári „Korunk“ folyó évi számaiban „A magyar nyelv szótára“ első füzetéről Finály Henrik által íratott. Az osztály határozata folytán Fogarasy válasza az akademiai Értesítőben fog megjelenni.

Ballagi olvasta a nyelv-tudományi bizottság f. hó 8-án tartott ülésének jegyzőkönyvét; melyszerint Kenessey Albert ur hajózási műszótára, némi észrevételek mellett dicséretre méltónak találtatott. Az észrevételek a szerzővel közölni fognak. Regner Tivadarnak „a magyar nyelv kiejtése“ czimű értekezése kiadásra ajánlatot; ennél fogva egy közelebbi ülésben felolvasatni és az Értesítőben megjelenni fog. Végre néhai *Reseta János* végrendeleti hagyománya jelentetett be: e hagyomány 27 darab lánchíd-, alagut- és takarékpénztári részvényből áll; és a m. akademia, nemzeti muzeum és nemzeti színház között három részre oszlik.

II. Magyar kir. természet-tudományi társulat.

April 23-ki s z a k g y ü l é s é b e n *Aujeszkai Lipót* ur a pesti fő-reáltanodának segédtanára azon viz elemzésekről értekezett, melyeket Preysz tanár úrnak felszólítására annak utmutatása és segélye mellett a pesti főreáltanodai vegyműhelyekben végrehajtott. Ezen közlés folytatása azon értekezésnek, melyet mult évi octoberben Preysz tanár ur a társulat előtt felolvasatott, s melynek következtében a társulat Preysz tanár ur indítványa folytán elhatározá, hogy a vizsgálati eredményekről Pest városa tanácsát különösen értesitendi.

A ma közölt vizsgálati eredmények a városnak bizonyos fővonalai szerint vannak összeállítva; ilyen fővonalok a váczi út, a kerepesi út, a József utca, az üllői út, s a soroksári utca, melyek a városnak széleitől egyenesen annak középpontjájig húzódnak. Ezen összeállítás mellett kitűnik, hogy a

vizek a széleken jók, a középpont felé azonban roszak, hogy tehát a geologiai viszonyok egyformasága végett a középpontnak vize is eredetileg jó volt, s csak idővel rontatott meg a csatornák, s az utcáknak főleg szeméttel eszközölt emelkedése által. A belvárosi vizek roszabb minőségűek, mi kitetszik először azoknak nagyobb sótartalmukból, másodsor nagyobb mésztartalmukból, és magnesia tartalmukból, (mely testek nagyobb része nem szénsavhoz, hanem kénsav, salétromsav, és chlorhoz van kötve,) az az a keménységből; harmadszor a nagyobb ammoniak tartalmából. Kitetszik továbbá a vizsgálati eredményekből, hogy a Duna a közelfekvő kutakra igen jótékony hatással van; így például a két sziv utcában fekvő 61. sz. ház kútvizének keménysége 66, a cukorgyár kútvizéé 51, a hengermalom kútvizéé 12, a dunavizéé 8 fokú; egy fok alatt az értve, hogy 100,000 rész vízben 1 rész mésztartalom, vagy magnesia található.

Ezen szabályoktól kivételt tesz a belvárosnak alsóbb része (molnár utca stb.) hol a Duna part szeméttől lévén képezve, a dunavize, ezen át működik, s ott ammoniakot, s más idegen részeket old fel, miáltal ezen kutak vize örökre el van rontva. Ezen vizek ammoniak tartalma igen nagy, t. i. van 664-rész is 10,000,000 rész vízben, míg Bécsben a legroszabb viznek ammoniak tartalma csak 261-ig hág.

Ezen vizek tehát roszabbak, mint a világnak talán bármi legegészségtelenebb vize. Ammoniak tartalma vizek egyébiránt a város minden részeiben található, és mindezeknek ammoniak tartalma általában véve nagyobb, mint a bécsi vizeké.

A vizeknek keménységét városrészek szerint is összeállította Aujezky úr; és mutatja, hogy közép keménység a lipótvárosi vizekre nézve 37, a belvárosiakra 65, a terézvárosiakra 61, a józsef városiakra 55, a ferencz városiakra 73, míg a bécsi vizek közép keménysége csak 18 fokot ér el.

Mindezekből kitetszik, hogy kútvezeink kevés kivétellel egyáltalán roszak, és egészségtelenek, hogy tehát a városi lakosság egészségi állapotának érdekében a bajon segíteni már elkerülhetlen szükségé vált.

A salétromsav meghatározása a pesti főreáltanoda vegyműtermében megkezdett, miről más alkalommal fog Aujezky úr értekezni.

Ezután Dr. Lang Gusztáv ur a csirázó kukorica körüli tanulmányozása eredményét adta elő, főleg a szemek bonczani szerkezetét, csirázási mozzanatait, fejlődését s ennek folytáni változásait tárgyalva. Ez értekezés tehát növénytani volt, a szó mai értelmében, több esinos ábrákkal kísérve. A társulat szívesen fogadta őt, én pedig egyénileg sem állhatom meg, hogy ez új munkatársat a természetrajz terén szíves örömmel ne üdvözljem, s állhatatos, kitartó munkásságra ne kérjem fel hazánk oly gazdag, de munkás kezekben oly szegény természetrajza érdekében!

Továbbá az első titkár, a marseillei állatkert igazgatója Suquet Noenak, a berlini német központi állat, s növény honosító társulathoz intézett három levele folytán, a Montredon vidékén, tehát Európában először tavaly 1861-ben költetett 13 afrikai szaladár — *Struthio camelus* — történetét közölte. Az egészben legfeltünőbb, hogy a kikelt fiak először teljesen két hosszú lábon álló tűnhöz — *Erinaceus europeus* — hasonlítottak.

Ugyanő több, az új tagoktól érkezett köszönőleveleket, a szliácsi orvosnak, dr. Hasenfeldnek a fürdőről magyar, francia, s német nyelven beküldött ajándékmunkáit, a társulat részére njonnan érkezett folyóiratokat mutatá be, s a választmányi jegyzőköny nyomán a társulattal közlé dr. Schwarz Gyula úrnak Székesfehérvárról a pénztár részére a rendesnél nagyobb beküldött összegét, s azon nyilatkozatát, hogy ő mielőbb az alapító tagok sorába kíván lépni.

Tóth Sándor.

IRODALMI NAPLÓ.

— Az erdélyi muzeumegylet a Hajnald püspök által ajánlott díjat következő czimű pályamunkára tűzte ki: „*Erdély történelme a rómaiak uralma alatt, a fenmaradt emlékek tekintetbe vételével.*“ Erre nézve a kitűzött határnapig két munka küldetett be ily jeligék alatt: a) *Historia est magistra vitae, testis temporum, lux veritatis, vita hominum — Cicero.* — b) *Felforgat a nagy századok érczeke mindent — Berzsenyi.* — Mindkét munka bírálat alá adatott.

— *Kubinyi Ferencz* ur s tudós társai Henszlmann Imre és Ipolyi Arnold akad. tag urak a lapok tudósításai szerint már megérkeztek Konstantinápolyba. Haza jövetelök után érdekes tudósításokat várhatunk tőlök, kivált a Mátyás király könyvtárát illetőleg.

— A magyarirók segélyegyletének alaptökéje april végéig 48,793 ft. 34 krt. tett. Reméljük, hogy mindinkább szaporodni fog.

— Bécsben Malocsay egy magyar és német nyelven megjelenendő családi és hirdetési lapot fog kiadni; az egyik czime „*Bécsi hetihirnök,*“ a másiké: „*Wiener Wochenblatt.*“

— Pozsonyban *Liska* Sámuel tót nyelven evang. egyházi és iskolai lapot szerkeszt.

— B. Gyarmaton *Jeszenszky Danó,* szerkesztése alatt „*Felvidéki közlöny*“ czimű lap fog megindulni.

Somsich Pál: „*Das legitime Recht Ungarns*“ czimű röpiratának második kiadása Bécsben lefoglaltatott.

— Kecskeméthy Aurélnak „A magyarországi események története 1860. okt. 20-tól az országgyűlés feloszlatásáig“ című már megjelent műve szintén levolt egy ideig foglalva.

— A városligetben — melynek egy részét a mult század végén gróf Báltthyány primás adta a városnak, a nevezett primásnak szobrot terveznek.

— Néhai báró *Reden* hires német statistikusknak e szakmára való nagybecsű könyv- és adat gyűjteménye 872 tokban elhelyezve, Bécsben elfog árvereztetni.

— Székesfehérvárott állandó színházat terveznek.

— Dotrechtben, mint szülőhelyén Ary-Scheffer hires festésznek emléksobrot állítanak.

— *Cervantes* Miguelnak, Don Quixotte halhatatlan írójának Madridban a de la Trinidad zárdában, hol porai nyugszanak, april 28-án mint halálának évnapiján ünnepélyes gyász isteni tisztelet tartatott. Az egyház egészen feketével volt bevonva. A ravatalt szerzetes öltöny, egy kard, és don Quixottenak egyetlen egy nagy példánya a kir. akad. levéltárából, és egy diszes babérmkoszorú ékesíté.

— A müncheni zsidvásáron valaki *Rubens* eredeti festményét 36 kron vette meg, és eladta 400 talléron a müncheni kir. képcsarnoknak.

RÉGISÉGEK.

— Sáros vármegyében a makoviczai herczegség székhelyén Zborón az udvari kápolnában — mint a Sárospataki füzetek VI. foly. IV. füzetében olvashatni, — évenkint megszoktak tartatni a gyász isteni tiszteletek a Rákóczy család tagjaiért, nevezetesen: *I. Rákóczy Ferenczért* jul. 8-kán; *Rákóczy Juliáért* május 19-én; és *Báthori Zsófiáért* jun. 14-én Ezen udvari kápolna egyik harangját még I. Rákóczy György, utóbb erdélyi fejedelem ajándékozta a zborói ref. egyháznak; a harang egyik oldalán a Rákóczy család czimere látható ez aláírással: „*Non est volentis, neque*

currentis, sed miserentis Dei,“ A harang másik oldalán: *Me illustrissimus Dominus Georgius Rákóczi de F. Vadász, Comes Comitatus Borsodiensis fieri fecit, et gloriae Dei musis Ecclesiae evangelicae Zboroviensis dedicavit, in templo novo, novam collocavit M. D. C. XXX.*“ —

— Néhai *Papp János* ügyvéd, ki közelebb Szabolcs megyei Uj Fehértón meghalt, a magyar nemzeti muzeumnak több érdekes tárgyat hagyományozott; ezek közt van 1586-ik évből egy ezüst óra, mely a híres Laudon tulajdona volt; átmérője 6 hüvelyknyi, sulya két font, és állítólag igen jól jár. Továbbá egy csinos vadászkiürt: és II. Rákóczy Ferencznek 1703-ban sajátkezüleg irt két rendbeli levele.

— *Pánczélos hajó* már három századdal ezelőtt is létezett, és az akkor divatozott lövegek hatása ellen ép oly sikeresnek bizonyult be, mint napjainkban a „Goire“ és „Warrior“ pánczélja, mint egy *Winden* tengerészeti kapitánynak a londoni archaeologiai bizottmány ülésében tartott felolvasásából kitünik. Nevezett kapitány a johanniták emlékezésre méltó hadi hajóját említé fel, mely ólom pánczélal volt ellátva. E jármüt 1530-ban szerelték fel Nizában, és azon nagy hajórajzhoz tartozott, melyet V. Károly császár Tunis ellen küldött, hogy az elűzött, Muley Hassánt trónjára vissza helyezze. A híres *Doria* volt az expeditio parancsnoka, és Tunis rövid megszállás után ostrommal be lön véve. E sikert a „Santa Maria“ pánczélos hajónak lehet részben tulajdonítani. Hat felvonó hid, több löveg és 300 ember volt rajta. A fedélzeten tágas kápolna, lö-por kamra, fogadási terem, és sütő-ház, melyből naponkint friss kenyérral láttatott el a hajó. *Borio* krónikás, ki e hajóról ír, az ólom pánczélal tulajdonítja, hogy a hajó minden ütközetben sértetlen maradt. *Winden* pedig megjegyzé, hogy e hajó rajzát Rómában láthatni, s néhány kísérletről tudositá az ülést, melyek szerint az ólom pánczél a löfegyverek golyói ellen jó védészköznek bizonyult be.

— Genf mellett egy megkövült ó-celta csolnokot találtak, mely sugárfából van vájva, s 30 láb hosszú s láb széles. Lyonba vitték.

— Confucse hires sinai hitalapító koponyája pár év előtt Pekingben az angolok kezébe került, most ki van téve a londoni kiállításon. Az arany czifrázat, melyben a sinaiak őrizték, 10000 ft. sterling értékű művészeti munka.

KRÓNIKAI JEGYZETEK.

— April 28-án d. u. 6 órakor Varasdon borzasztó vihar dühöngött, mogyoró- sőt dió nagyságú jegek hullottak, melyek nem csak a vetéseket verték le, de ablakokat is bezúztak, sőt a szélvész gyümölcsfákat gyökerestől tépett ki.

— Az Orczy-kertben álló 150 éves óriás tölgyfának egy ágát a villám lezúzta.

— Május 9-én Temes megyei Susanovác helység őszi vetésein roppant tömegekben tojásaikból kibútt sáskák jelentkeztek.

— Május 7-én délután a Gellérthegyről a Rudasfürdőnél mintegy 150 mázsás szikla-darab iszonyú robajjal lezuhant, és egy istállót egészen összezúzott. Gördülése oly rázkódást okozott, hogy több ablak összetört.

HALÁLOZÁSOK.

1862. évben.

April 7-én *Ungi Márton*, esperes és a diószegi ref. egyháznak 42 éven át buzgó lelkesze, kora 70. évében. (szül. 1792-ben.)

„ 26-án *Topalovich Máttyás* gradischtei plébános és horvát költő.

Május 1-én *Budaházy Miklós* csorna-premontrei kanonok és tanár, kora 53. évében, Keszthelyen.

„ 2-án *Zsitvai Zsitvay József* kir. helytartósági tanácsos, kora 66. évében, Pesten.

Május 6-án *Fehér Zsigmond*, a hevesmegyei gazdasági egylet titkára, kora 37. évében mellvizkórban.

„ 6-án *Pálkövy Antal*, a sárospataki helv. hitv. főiskola tanára, a magyar történetirodalom egyik derék munkása, kora 46. évében.

„ 8-án *Szepesy Ferencz*, Pest városa nyug. főpolgármestere, kora 92. évében, Pesten.

? *Bónis Károly*, kora 52. évében, Tomaj pusztán, eltemetett Tisza-Szalókon.

Ápril? *Laczkovics János*, néhai Batthyány József hg. primásnak egykori huszárja, kora 105. évében. N. Szombatban. Még 82 éves korában ujjalag házasodott, és e házasságából származott hátrahagyott 18 éves leánya.

1861-KI MAGYARORSZÁGI KÖNYVÉSZET.

Közli Aigner Lajos.

III. 3. Országgyűlési beszédek.

Gr. Károlyi Ede és Tolnay Károly (máj. 29.) tartott beszédei. Pest, 1861. Nyomt. Wodianer F. 8r. 16 l. 10 kr. „Magyarország 126.“

Kazinczy Gábor országgyűlési beszéde a felirati vitában, május 27. 1861. (Lenyomat a „Pesti hírnök-ből.) Pest, 1861. Nyomt. Emich G. (Eggenberger F. biz.) 8r. 29 l. 10 kr.

Klauzál Gábor és Tanárki Gedeon (máj. 22.) tartott beszédei. Pest, 1861. Nyomt. Wodianer F. 8r. 31 l. 10 kr. „Magyarország 123—24.“

Lónyai Menyhért (május 18-án) és Pap Mór (május 17-én) tartott beszéde. A „Magyarország“ 118. száma után. Pest, 1861. Nyomt. Wodianer F. 8r. 35 l. 10 kr.

Mihályi Gábor, Ballagi Mór és Ragályi Ferdinánd tartott beszédei (május 25.) Pest, 1861. Nyomt. Wodianer F. 8r. 16 l. 10 kr. „Magyarország 124.“

Németh Albert beszéde. Tart. máj. 23. 1861. Pest, 1861. Nyomt. Emich G. 8r. 16 l. 10 kr.

Nyáry Pál és Zlinszky György tartott beszédei. (Jun. 1.) Pest, 1861. Nyomt. Wodianer F. 8r. 16 l. 10 kr. „Magyarország 128.“

Pap János és Böszörményi László beszédei. Pest, 1861. Nyomt. Wodianer F. Sr. 12 l. 10 kr. „Magyarország 129.“

Gr. Rádai Gedeon, B. Vay Béla és Gr. Csáky Tivadar tartott beszédei. (Jun. 3.) Pest, 1861. Nyomt. Wodianer F. Sr. 16 l. 10 kr. „Magyarország 131.“

Ragályi Károly, tornai főispány beszéde. Pest. 1861. Nyomt. Wodianer F. Sr. 19 l. 10 kr. „Magyarországból.“

Révész Imre *beszéde*. Tartatott május 31-én 1861- (Kiadja) K. L. Pest, 1861. Nyomt. Emich G. Sr. 32 l. 10 kr.

— — (máj. 31.) tartott beszéde. Pest, 1861. Nyomt. Wodianer F. Sr. 20 l. 10 kr. „Magyarország 128.“

Révész Imre és Böszörményi László *beszédei*. Tart. máj. 29. és 31-én. Debreczen 1861. Telegdi K. L. N8r. 18 l. 10 kr.

B. Simonyi Lajos és Tréfort Ágoston máj. 22. tartott beszédei. Pest, 1861. Nyomt. Wodianer F. Sr. 16 l. 10 kr. „Magyarországból 120. sz.“

Somsich Pál *beszéde*, melyet 1861-ik év május 18-kán tartott a népképviselő-közgyűlésen, Deák Ferencz indítványára vonatkozólag. Pest, 1861. Nyomt. Engel és Mandello. N8r. 16 l. 10 kr.

— — május 18-án tartott beszéde. A „Magyarország“ 118. száma után közölve. Pest, 1861. Nyomt. Wodianer F. Sr. 19 l. 10 kr.

Szalay László és Bartal György *beszédei*. Pest, 1861. Nyomt. Wodianer F. Sr. 23 l. 10 kr. „Magyarországból.“

Gr. Széchenyi Béla és Tóth Vilmos tartott beszédei. Pest, 1861. Nyomt. Wodianer F. Sr. 11 l. 10 kr. „Magyarországból.“

Gr. Teleky László *utolsó szavai* a jelenlegi országgyűléshez intézve. (Levél töredékben.) Pesten, 1861. Nyomt. Bucsanszky A. K8r. 32 l. 8 kr.

— — *utolsó műve*. (Beszéd töredék.) Pest, 1861. Nyomt. Wodianer F. Sr. 26 l. 12 kr. A „Magyarország“ 114. száma után közölve.

— — *utolsó műve*, mely halálakor asztalán találtatott, — *Szabad-szólási emlék*. A képviselőház ülésében elmondta Grabarics Ernő május 23-án. Debreczen 1861. Telegdi K. L. N8r. 16 l. 10 kr.

— — *utolsó műve*. Beszéd-töredék, mely a képviselőházban május 13. mondatott volna. Pest, 1861. Lampel R. Nyomt. Emich G. Sr. 24 l. 12. kr.

Tisza Kálmán képviselő beszéde és határozati javaslata. Debreczen, 1861. Telegdi K. L. N8r. 18 l. 10 kr.

— — Határozati javaslat. Pest, 1861. Nyomt. Wodianer F. Sr. 15 l. 10 kr. „Magyarország 130.“

Tisza Kálmán és Szalay László *beszédei*. Tart. május 16-án 1861. Pest, 1861. Lampel R. Nyomt. Emich G. K8r. 16 l. 10 kr.

Tisza László, Gr. Széchenyi Dénes és Madách Imre tartott beszédei. (máj. 25.) Pest, 1861. Nyomt. Wodianer F. Sr. 23 l. 10 kr. „Magyarország 115. sz.“

Ürményi József és Zsarnay Imre tartott beszédei. Pest, 1861. Nyomt. Wodianer F. Sr. 16 l. 10 kr. „Magyarország 128. sz.“

Vadnay Lajos és Eötvös Tamás tartott beszédei. Pest, 1861. Wodianer F. Sr. 15 l. 10 kr. „Magyarország 131.“

Zichy Antal és Királyi Pál tartott beszédei. Pest, 1861. 20 l. 10 kr. „Magyarország 128. sz.“

Franz Deák. Der Adressentwurf, als Beantwortung des H. Rescriptes vom 21. Juli 1861. Einstimmig angenommen in der Unterhaussitzung vom 8. Aug. u. im Oberhaus am 10. Aug. 1861. Hermannstadt 1861. Th. Steinhausen K8r. 72. l. 30 kr.

— — s *Adressentwurf*; als Beantwortung des königl. Rescriptes vom 21. Juli 1861; einstimmig angenommen in der Unterhaussitzung vom 8. August u. im Oberhause am 10. August 1861. Pest, 1861. G. Kilian Sr. 47 l. 30 kr.

— — *Adressentwurf*, als Beantwortung des königl. Rescriptes vom 21. Juli 1861; einstimmig angenommen in der Unterhaussitzung vom 8. Aug. 1861. Pest, 1861. Druck v. Engel u. Mandello Sr. 48 l. (Beilage zu Nro. 186. des „Pester Leoyd.“) 30 kr.

— — Discorso di Francesco Deák, tenuto alla camera dei deputati a Pest il 13. maggio 1861, unitamente alprogetto p'indirizzo, da esso raccomandato. Fiume, 1862 Ercole Rezza, Sr. 28 l. 30 kr.

— — *Franz Deák's Rede*, gehalten in der Unterhaussitzung vom 13. Mai 1861. Nebst dem von ihm empfohlenen Adressentwurf. Pest, 1861. Druck von Engel Mandello. Sr. 32 l. 26 kr.

— — Rede des Franz Deák. Gehalten am 13. Mai 1861. Pest, 1861. R. Lampel K8r. 32 l. 20 kr.

— — Die Rede Franz Deák bei Gelegenheit der Adressdebatte im Unterhause des ungarischen Landtages. Wien, 1861. F. Försterssöhne. 4r. 8 l. 15 kr.

Debatte, Die, über *Deák's Antrag*. Erste Unterhaussitzung am 16. Mai 1861. Pest, 1861. Druck von E. Müller, Sr. 38 l. 15 kr. (Tisza Kálmán, Szalay László, Várady Gábor, Kubinyi Ferencz és Bartal György beszédei).

Eötvös, Bar. Jos. Rede, gehalten im Unterhause zu Pest, am 17. Mai 1861. Pest, 1861. R. Lampel in Comm. Sr. 20 l. 20 kr.

— — *Rede des Baron Joseph Eötvös*, in der Unterhaussitzung, am 17. Mai 1861. Druck von E. Müller. Sr. 15 l. 10 kr.

Haynald, Dr. Ludw. Bischof. *Rede*, gehalten in der Sitzung des ungar. Oberhauses zu Pest, am 17. Juni 1861. Hermannstadt, 1864. Th. Steinhausen. K8r. 39 l. 12 kr.

Lónyay és Somsich. — Reden von Melchior Lónyay und Paul Somsich, in der Unterhaussitzung vom 18. Mai 1861. Pest, 1861. Druck von E. Müller. Sr. 32 l. 15 kr.

Teleki's, Graf Ladislaus, hinterlassene Rede, bestimmt als Gegenrede an Deák. Pest, 1861. R. Lampel in Comm. 12. kr.

— — letzte Arbeit. Bruchstücke einer Rede, die am 13. Mai 1861. im Unterhause in Pest gehalten werden sollte. Pest, 1861. R. Lampel Druck v. G. Emich 8r. 22 l. 12 kr.

IV. 1. Gyógyászat.

Dr. Argenti D ö m e. Különféle betegségek *hasonszenvi* (*homoeopathiai*) *gyógyítása*, kezdő h. orvosok, művelt nemorvosok használatára és Hahnemann életrajza 4. bőv. kiadás. Pesten, 1892. Geibel A. biz. Nyomt. Beimel J. és Kozma V. N8r. VIII. és 675 l. 4 ft.

Dr. Battizialvi Samu. A budapesti *Sebész- és orthopediai magángyógyintézet* második évi működésének eredménye. Pest, 1862. Müller E. nyomd.

Fergusson Vilmos. *Sebész-bonczatani kalauz*. F. V. szerint Plihál Ferencztől. Pesten, 1861. Lampel R. 8r. 100 l. 70 kr.

Dr. Kun Tamás. *A megyei főorvos tisztj köre*. Miskolczon, 1861. Nyomt. Rác. A. (Fraenkel biz.) 136. l. 6 táblával 1 ft.

Lengyel Dániel. *Szülék kötelelességei* gyermekeik iránt azok születése előtt s a születésük utáni első években. Pest, 1861. Laufer és Stolp. K8r. 3 és 193 l. 1 ft. 20 kr.

— — Orvosi tanácsadó városon és falun. Pest, 1861. Heckenast G. 8r. 464 l. 2 ft.

Orvosi napló. Magyarország gyakorló orvosai használatára. 1861. Szerkesztő *Sugár Fábíusz*. 2. évi folyam. Pest, 1861. Nyomt. Werfer K. (Lampel R. biz.) K8r. II. 221 és 183 l. Vászonz. 2. ft.

Dr. Sugár Fábíusz. Az orvosok s az orvosi tudomány Magyarországon a legrégebb időktől fogva századunk elejéig. Különnyomat Dr. S. F. orvosi naplójából. Művelt nemorvosok számára. Pest 1861. Lampel R. biz. Nyomt. Werfer. K8r. 48 l. 60 kr.

Tervezet. — Az aradi kórház *alap- és rendszabályainak tervezete*. Kidolgozva Aradmegy kórházi küldöttsége által. 1861. évben.

Zsebszótár. — A szükségesb *orvosi műszavak* deák- német- magyar zsebszótára. Szerkesztik *Nékám Sándor* és *Poor Imre* Melléklet a „Gyógyászat“ czimű folyóirathoz. Pest, 1861. Nyomt. Poldini E. és Noséda Gy. (Pfeifer F. biz.) 12r. VI. és 179 l. 1 ft.

Eiber, Dr. A. Die venerischen *Krankheitsformen* u. ihre Behandlung. Nebst einem Anhang über Vorbaunngsmittel gegen syphilitische Ansteckung. Für angehende Aerzte und Laien. Pest, 1861. Jul. Müller Druck von J. Gyurian. 8r. XVII. és 95 l. 80.

Leutsch, Albert Baron. Erkranken und Genesen. Von naturgeschichtlichem Standpunkte betrachtet. Populär dargestellt. 3. verm. Aufl. Kaschau, 1861. Druck. v. C. Werfer 8r. 52 l. 60 kr. Az 1. és 2. kiadás 1857. és 1858. jelent meg Zürichben.

Tormay, Dr. Karl. Wegweiser in die Geburtskunde. Ein Lehr-

buch für Landhebammen. (Mit 37 Figuren auf 8. lith. Tafeln.) 3. verm. Ausgabe. Pest, 1861, Comm. bei H. Geibel 8r. 117 l. kem. kötésben 1 ft. 40 kr.

IV. 2. Állatgyógyászat.

Dr. W a g e n f e l d. Általános *baromvoslási könyv*, vagy is alapos és népszerű oktatás, mely a tenyésztőt a házi állatok betegségeinek könnyű megismerésére, s a legegyszerűbb és a legolcsóbb módok orvoslására tanítja, Dr. W. után fordítá: a hatodik kiadás szerint *Mihálka Antal*. 3. jav. és bőv. magyar kiadás. 8 aczétra metszett táblával. Pesten, 1861. Emich G. saj. N8r. XVI. és 245 l. 2 ft. 60 kr.

Dr. Z l a m á l V i l m o s. *Barmászat* avagy a hasznos házi állatok betegségeinek megismerése s orvoslása; különös tekintettel a gazdasági állatok okszerű tenyésztésére. Pest, 1861. Emich G. N8r. XII és 440 l. 3 ft.

V. Természettudomány.

C s é c s i I m r e. Földünk s néhány nevezeteseb *ásvány rövid természetrajza*, különös tekintettel a felsőbb polgári s középtudós iskolák szükségére. 3. jav. kiad. Debreczen, 1861. Telegdi K. L. 8r. V. és 95 l. 1 táblával. Kemény kötésben 60 kr.

É v k ö n y v e k. — A magyar *természettudományi társulat évkönyvei*. IV. kötet 1857—1859. Szerkeszti *Szabó József*. 2. füzet. Pest, 1861. Nyomt. Trattner Károlynál. N8r. 145—244. l.

G r e g u s s G y u l a. *Közönséges természettan*. A mívelt rendek szükségéhez alkalmazva. Magyar hölgyek díjával az akadémia által jutalmazott pályamunka. 98 fametszettel. Pest, 1861. Emich G. 8r. VIII, XVI és 230 l. 1 ft. 60 kr. Ezen czim alatt is: Tudományok csarnoka. I. k.

H a n á k k e r. J á n o s. A természetrajz elemei. Az ifjuság számára. 7. jav. és bőv. kiadás. 114 fametszvényvel. Pest, 1861. Hartleben K. A saj. 8r. 196 l. 1 ft. 5 kr.

K ö z l ö n y. A magyar *természettudományi társulat közlönye*. 1860. 2. 3. füz. (Folytatása az eddigi Évkönyveknek.) Szerkeszti *Szabó József*. Pest, 1860—61. Nyomt. Trattner Károlynál. N8r. II. füz. 60—186 l. III. füz. 187—279 l. 3 körjazzal.

Dr. M a r g o T i v a d a r. A *puhánnyok* izomrostjairól Adalék az izomszövet összehasonlító alkat- és fejlődés tanához. (1 táblával). A m. ak. évkönyvek X. köt. 4. darabja. Pest, 1861. Emich G. nyomd. 4r. 22 l. 50 kr.

M a y e r A n t a l. A *nagyváradi hévizek* történeti, terményrajzi, természet-, vegy és gyógytani tekintetben. Két kőmetszvényvel. Nagyváradi, 1861. Tichy A nyomd. Hollósy L. biz. N8r. VI és 95 l. 2 ft.

M i h á l k a A n t a l. *Növénytan*. Gymnasiumi reáliskolák felsőbb osztályok használatára. 314 fametszvényű rajzzal, 3. bőv. kiadás. Pesten, 1861. Heckenast G. 8r. 200 l. 85. kr.

Nagy József. *A madár*. Komárom, 1861. Nyomt. Szigler testv. N8r. XII és 191 l. 1 nagy táblával. 2 ft.

Pánczél Ferencz. *Állattan*. Elbeszélő modorban és versben. A népiskolák számára. I. rész: Honi házi állatok. Kolozsvár, 1861. Stein J. saj. K8r. 32 l. 16. kr.

Piskó F. J. *Természettan* alreál (és polgári) tanodák számára. P. után magyaritá Kühn Rajmond Lajos. 399 a szöveg közé nyomott fametszettel. Pesten, 1862(61) Heckenast G. 8r. II és 252 l. 1 ft. 20 kr.

Dr. Soltész János. *Az ásványtan alaprajza*, felgymnasiumok számára készítette S. J. 75 ábrával. S. Patak, 1861. A főisk. bet. N8r. IV és 197 l. 85 kr.

Subic Simon. *Természettan* felgymnasiumok és feireáltanodák számára. Fordították Kruesz Krizosztóm és Kühn Raymund. 2. füz. II. osztály 1. füz. Pest, 1862. Heckenast G. 8r. 81—160. l.

Szabó Ignác. *A földisme* alapvonalai. A gymnasiumi és reáltanodai ifjuság használatára. Eger, 1861. Jentsch G. 8. 31 l. 40 kr.

Szabó József. *Ásványtan* alapvonalai különös tekintettel az ásványgyakorlati meghatározására. Pest, 1861. Heckenast G. 8r. XII és 332 l. 2 ft.

— — *Ásványtan* kezdők számára. Pesten, 1861. Heckenast G. 8r. 64 l. 30 kr.

— — *Magyarítás a természettudományokban*, s különösen annak gyakorlati jelentősége. Olvasta a m. tudom. Akademiában, Máj. 13. 1861. Hivatalos kiadás. Pest, 1861. Emich G. Nyomt. N8r. 24 l. 15 kr.

Sztoczek József. *Utasítás meteorologiai észletekre*. A m. tud. akademiái math. s természettud. bizottságának megbízásából kidolgozta — —. Pest, 1861. Nyomt. Emich G. 4r. 70 l. 1 körajzu táblával. 50 kr.

Peters, Carl F. *Geologische und mineralogische Studien* aus dem südöstlichen Ungarn, insbesondere aus der Umgegend von Rézbánya. Mit 1 Geogn. Karte v. 1 Profiltafel. A. d. Denkschr. Wien, 1861. C. Gerold's Sohn in Comm. N8r. 385—463. 1 fl.

Schur, Dr. Ferd. Auszug aus dem Berichte über eine im Auftrage Sr. Durchläucht Carl Fürsten zu Schwarzenberg vom 5. Juli bis 15. August 1853. unternommenen *botanischen Rundreise durch Siebenbürgen*, auf Anordnung der k. k. siebenbürgischen Statthaltereii, redigirt von Michael Fuss. Wien, 1861. Rospini Fr. N8r. 143 l. 1 ft.

Subic, S. *Lehrbuch der Physik* für die unteren Klassen der Gymnasien und Realschulen. Pest, 1861. G. Heckenast 8r. X. és 276 l. 1 ft. 50 kr.

VI. Bölcsészet.

Id. Árokháti István. *Kérelem-szózat* a bölcséleti tan kezeleihez mert eljött a hit-kora, hogy higyjünk az evangyéliomnak. N. Károly, 1861. Nyomt. Gönyei J. 8r. 32 l.

Brassai Sámuel. *Irodalmi pör* a philosophia ügyében. Kolozsvár, 1861. Stein J. biz. Nyomt. Gámán J. 16r. 34 l. 20 kr.

Lélek-e vagy szellem? Vázlat a lélektan köréből. Irta Zs. Zs. Pest, 1861. Nyomt. Gyurian J. (Lauffer és Stolp biz.) 8r. II. és 63 l. 50 kr.

Purgstaller Kál. József. Bölcsészlet a tanulók használatára. I. köt. Lélektan,* 3., egészen átdolgozott kiadás. Pesten, 1862(61). Hartleben K. A. saj. 8r. 136 l. 1 ft.

— *Philosophiai propaedeutica*, azaz: tapasztalati lélektan, gondolkodástan, és bevezetés a bölcsészetbe. Felgymnasiumi tankönyvül. 3. kiadás, Pesten 1862(61). Hartleben K. A. 8r. 159 l. 96 kr.

Vandrák András. *Tiszta logika*, felgymnasiumi tanulók számára: 2. teljesen átdolgozott kiadás. Eperjes, 1861. Rosenberg S. N8r. II. és 98 l. 84 kr.

Warga János. *Bölcsészlet*. I. kötet. Tapasztalati lélektan. (mint előkészítő a sajátlagos bölcsészethez) 2. jav. kiadás. Pest, 1861. Ráth M. N8r. VIII és 177 l. 1 ft.

— *Bölcsészlet*. II. kötet. Gondolkodástan. 2. jav. kiadás. Pest, 1861. Nyomt. Beimel J. és Kozma V. (Kilián G. biz.) N8r. VI és 123 l. 70 kr.

Gr. Dessewffy Marzel. Beiträge zu einer *Doctrin des menschlichen Friedens* und des allmenschlichen Rechtszustandes. Pest, 1861. G. Hechenast. Druck von Breitkopf u. Härtel in Leipzig N8r. 365 l. 4 ft.

VII. 1. Neveléstan.

Alosztály. Utmutatás az „ABC- és olvasókönyv“ szellemében kezelendő első oktatásra. (Uj czimlap — kiadás.) Budán, 1861. A m. k. egyetemi nyomda tul. 8r. 175 l. 1 táblával. Bekötve 41 kr.

Fischer Antal. Egy pár őszinte nyílt szó az izraelita iskolákban még működő nem magyar tanítók ügyét illetőleg. Pest, 1861. Lampel R. 8r. 8 l. 20 kr.

Gáspár János. *Szervezeti javaslat* az erdélyi ev. ref. főtanodák rendezésére. Bizottsági megállapítás nyomán dolgozta G. J. Kolozsvár, 1861. Stein J. és Demjén L. biz. 8r. IV és 116 l. 60 kr.

Kálniczky Endre. *Nőtan*, vagy az asszonyi hivatás tudománya. Iskolai tanulmányul. 2. jav. kiadás. Miskolcz 1861. Fraenkel B. tul. Nyomt. Szilády K. Kecskeméten, 8r. 48 l. 24 kr.

Környei János. *A gimnázium és reáltanoda*. Kiadja Lonkay Antal. Pest, 1861. Nyomt. Poldini és Noséda Gy. N8r. 47 l. 36 kr.

Népinevelők kalauza. Kerületi tanfelügyelők, igazgatók, hitelemzők s tanítók használatára irt évkönyv. I. évi folyam 186⁰/₁ tanévre. Több tanférfin s ügybarát közreműködésével kiadták Szanter Antal és Wargha Ferencz. Pécs, 1861. Nyomt. Bittermann. N8r. 181 l. 1 ft.

Ney Ferencz. *Bucsuszó*, melyet az 1860/1-ik tanév végén a tisztelt közönséghez és szeretett növendékeihez intézett. Pest, 1861. Nyomt. Engel és Mandello 4r. 16 l.

Pálffy József. *Utasítás* evang. népiskolatanítók számára. Pest, 1861. Osterlamm K. Nyomt. Reichard A. Sopronban. 8r. 115 l. 36 kr.

Schmidt István. Néhány szó a *népnevelésről*, vagy: miképpen lesz testté Széchényi István ezen jelszava: „Magyarország nem volt, hanem lesz!” A munkás nép javáért írta és szeretett nemzetének ajánlva. Pest, 1861. Nyomt. id. Poldini E. és Noséda Gy. 8r. 8 l. 10 kr.

Szilágyi István. *A gimnaziumi oktatásügy története* a magyarországi helv. hitvallásuaknál. Különös tekintettel a helv. hitv. tanároknak Pest, 1860-ban tartott Egyetemes értekezletére. Külön lenyomat a „S. pataki füzetekből. S. Patak 1861. Nyomt. Jäger.

Zách József. *Az elemi-tanodák reformja Magyarországon*. Adalékeszmék. Pest, 1861. Pfeifer N. biz. K8r. 30 l. 25 kr.

Gerber, O. A. F. Dr. ph. *Die Aufgabe und Bedeutung der deutschen Realschule und des lateinischen Unterrichtes auf derselben, mit einem Blick auf Deutschlands Zukunft*. Kaschau, 1861. Gedr. in C. Werfer. N8r. 78 l.

Ober-Realschule. — *Die Pester städtische deutsche Ober-Realschule, und ihr Ende*. Wien, 1861. C. Gerold's Sohn. N8r. 20 l. 10 kr.

Salzer, Joh. Mich. *Zur Geschichte der sächsischen Volksschule im Siebenbürgen*. 1. Heft. Hermannstadt 1861. Druck u. Verl. v. Th. Steinhaussen. 8r. 55 l. 40 kr.

Wegweiser. — *Der praktische Wegweiser*. Ein pädagogisches Jahrbuch für Volksschullehrer, Ältern u. Jugendfreunde. Im Vereine mit mehreren Schulmännern herausgegeben von Anton Szauter und Franz Wurga, II. Jahrgang 1860/1. Fünfkirchen 1861. Gedr. in der Bittermann'schen Buchdr. N8r, 104 l. 70 kr.

VII. 2. Abc- és iskolai könyvek.

ABC- és olvasókönyv a katolikus elemi iskolák számára, (Új czimlap kiadás.) Budán, 1861. A k. m. egyetemi nyomda tul. 8r. 102 l. bekötve 18 kr.

— — Az izraelita elemi iskolák számára. (Új czimlap kiadás.) Budán, 1861. A m. k. egyetemi nyomda tul. 8r. 93 l. bekötve 16 kr.

Csink János. *Olvasókönyv* a polg. iskolák számára. 1. rész. Kassán, 1861. Nyomt. Werfer (Osterlamm K. biz. Pesten) 8r. 74 l. kem. kötésben 32 kr. — II. rész. U. o. 1861. U. a. 8r. 164 l. kem. kötésben 48 kr.

Kohányi Samu. *Gyermek dalok* a magyar országi népiskolák és ovodák számára. Zenéjét szerzé — —. Új (czimlap) kiadás. Pest, 1862(61) Lauffer és Stolp tul. N8r. 40 l. 28 kr.

— — Első hangoztató és olvasókönyv a magyarországi izraelita épiskolák számára. (A magy. — héber — német olvasókönyvnek I. része.) Kiadja a pesti izraelita magyar egyesület. Pest, 1861. Nyomt Wodianer F. (Ráth M. biz.) 8r. 78 l. kemény kötésben 20 kr.

Nyelvgyakorló- és olvasókönyv. — *Első nyelvgyakorló- és olvasókönyv.* A(!) Izraelita elemi iskolák számára. (Uj czimlap-kiadás) Budán, 1861. A m. k. egyetemi nyomda tul. 8r. 176 l. bekötve 27 kr.

— — A kath. elemi iskolák számára. (Uj czimlap-kiadás.) Budán, 1861. A m. k. egyetemi nyomda tul. 8r. 174 l. bekötve 27 kr.

Második Nyelvgyakorló- és olvasókönyv. A katolikus főelemi és városi iskolák számára (Uj czimlap-kiadás.) Budán, 1861. A m. k. egyetemi nyomda tul. 8r. 309 l. Bekötve. 48 kr.

Nyelvkönyv. — *Harmadik Nyelvkönyv.* A főelemi tanodák legfelsőbb osztálya számára (Uj czimlap-kiadás.) Budán, 1861. A m. k. egyetemi nyomda tul. 8r. 116 l. bekötve 18 kr.

Olvasókönyv, a kath. főelemi- és városi iskolák számára a negyedik osztályban. (Uj czimlap-kiadás.) Budán, 1861. A m. k. egyetemi nyomda tul. 8r. 236 l. bekötve 36 kr.

Schütz Mano. Első heber hangoztató- és olvasókönyv a magyarországi izraelita népiskolák számára, a magyar-heber-német olvasókönyvnek II. része. kiadja a pesti izraelita magy. egyesület. Budán. 1861. Nyomt. a m. k. egyetem bet. (Pesten, Ráth M. biz.) Kemény kötésben 8r. 48 l. 15 kr.

Turbucz Ferencz. *Ábécze* és olvasó-könyv új elv szerint iskolai használatra. Kolozsvár, 1861, Demjén L. 8r. 94 l. Kötetlen 20 kr. kötve 25 kr.

Zimmermann Jakab. ABC- és olvasókönyv a katolikus elemi iskolák számára. Pesten, (1861) Wetschl M. könyvkötő tul. 8r. 84 l. kem. kötésben 20 kr.

ABC- und Lesebuch für die katholischen Volksschulen. (neue Titel-Ausgabe.) Ofen, 1861. K. ung. Univers. Buchdr. 8r. 91 l. bekötve 16 kr.

— — für die israelitischen Volksschulen. (Neue Titel-Ausgabe.) Ofen, 1861. K. ung. Univers. Buchdr, 8r. 91 l. bekötve 16 kr.

ABC- és olvasókönyv. — Román nyelven. (Uj czimlap kiadás.) 8r. 112 l. bekötve, 18 kr.

— — Szerb nyelven. 8r. 81 l. bekötve 14 kr.

Fischer, Dr, Jos. L. Lehrbuch für die oberen Klassen der israel. Hauptschulen, I. Hälfte. Pest, 1862(61). R. Lampel. 8r. 1—160 l. Teljesen 70 kr.

Hudák, Eduard August. *Fibel* für den Schreiblese- und Takt-schreib-Unterricht. Nach der synthetischen analytischen Lesemethode. Kaschau, 1861. Gedr. bei C. Werfer 8r. 55 l.

Kohányi, Samuel. *Kinderlieder* für Volksschulen und Bewahranstalten. In Musik Gesetzt von — —. Neue (Titel-)Ausg. Pest, 1862. Lauffer und Stolp, N8r. 44 l. 28 kr.

— — *Lautir- und Lesebuch* für die israelitischen Volksschulen im Königreiche Ungarn. (III. Theil. des ung.-hebr.-deutschen Lesebuches.) Herausgegeben vom Pester Israelita magyar egyesület. (Pest, 1861. Nyomt. Wodianer F. — Ráth. M. biz.) 8r. 53 l. Kemény kötésben. 15 kr.

Lesebuch für die vierte Klasse der Katholischen Haupt- und Stadtschulen. (Neue Titel-Ausgabe.) Ofen, 1861. K. ung. Univers.-Buchdr. 8r. 435 l. bekötve 64 kr.

Slabikar. Slovensky Slabikár pre katolícke školy. (Uj czimlap-kiadás.) V. Budine 1861. Kr. university. 8r. 90 l. bekötve. 16 kr. (Abc- és olvasókönyv; tót nyelven.)

Obert, Franz. Deutsches Lesebuch. II. Theil. Lesebuch für die Ober-Klassen siebenbürgisch-sächsischer Volks- und Bürgerschulen. Hermannstadt, 1861. Th. Steinhausen. N8r. VII. és 383. l. Kemény kötésben. 1 ft. 20 kr.

Sprach und Lesebuch. — Erstes Sprach und Lesebuch, für die israelitischen Volksschulen. (Neue Titel-Ausgabe.) Ofen, 1861. K. ung. Univers. Buchdr. 8r. 173 l. bekötve 27 kr.

— — für die katholischen Volksschulen. (Neue Titel-Ausgabe.) Ofen, 1861. K. ung. Univers. Buchdr. 8r. 164 l. bekötve. 25 kr.

— — *Zweites Sprach und Lesebuch*, für die katholischen Haupt- u. Stadtschulen. (Neue Titel-Ausgabe.) Ofen, 1861. K. ung. Univers. Buchdruck. 8r. 285 l. Kemény kötésben 41 kr.

VII. 3. Ifjúsági iratok.

Abc- és olvasókönyv. Legujabb képes magyar *A. B. C.* és olvasóköny 16 színezett képpel. 6. kiadás. Pesten, 1862(61). Lauffer és Stolp tul. 8r. 16 l. Kem. köt. 36 kr.

Ugyanaz magy. ném. szöveggel 8r. 32 l. kem. köt. 44 kr.

A ranka vagy az alázatosság diadala a kevélység fölött. A francia eredeti 5. kiadás után fordította *Gyurics Antal*. Kiadja a sz. István társulat. Eger, 1861. Érsek-lyceumi nyomd. 12r. 148. l. Kemény kötésben. Ezen czim alatt is: Ifjúsági iratok VI. füz.

Emilia és Vahot Sándorné. *Beszélyek*. (Az ifjúság számára.) Pest, 1861. Engel és Mandello. K8r. 232 l. 1 körajzzal. Ezen czim alatt is: Ifjúsági könyvtár. IV, köt.

Glaczk Jakab. Erkölcs nemesítő *beszélyek*. G. J. után szabadon fordította Stankó-Csapliczky Lilla. Pest, 1861, Ráth M. K8r. 161 l. 1 szin. képpel. Kem. köt. 1 ft.

Gyermekvilág. Elbeszélések, regék, mesék, dalok és versek természettani és történeti képek, utleírások, és népismertetések, gyermekjátékok, rébuszok sat. 8—12 éves gyermekek számára írta és összegyűjtötte *Vahott Sándorné*. Pest, 1861. Heckenast G. N8r. 288 l. 6 aczél és számos fametszettel. 6 füzet 3 ft.

(Folytatjuk.)

TARTALOM.

Irodalom:		Lap.
Bevezetésül <i>N. I.</i>		3.
Körültekintés történeti irodalmunkban. <i>Szilágyi Sándor</i>		63.
Thuróczmegyei tudósok. <i>Garády.</i>	247.	341.
Schlosser mint történetíró s az újabb történetirodalmi irány. (Tanulmánytöredék.) <i>Kerney.</i>		436.

Történelem:	
A parthus-hunmagyar-scythákról tanulmányai befejezéseül <i>Bartal György.</i>	9. 97.
Idősb Bartal György nyiltlevele barátjához Knauz Nándorhoz Toldy Ferencz „Valamijére sz. Istvánról“.	385.
A budai királyi várpalota kápolnája. <i>Knauz Nándor.</i>	41. 333.
Korpona városának ismertetése (első és második közlés.) <i>Csery József.</i>	125. 221.
Pozsonynak két régi egyháza. <i>Rakovszky István.</i> . . .	136.
Drégely várának emlékezete. <i>Rakovszky István.</i> . . .	430.
A magyar nemzet bevándorlásának története. <i>Frankl Vilmos.</i>	193. 289.
A kemeji főesperesség. <i>Balássy Ferencz.</i>	240.
Gizela királyné sirjáról. <i>Csete Antal.</i>	323. 409.
Zsigmond király fogságának ideje. <i>Pesty Frigyes.</i> . . .	419.
Oklevéltár. Tököly Imre és Zrinyi Ilona levelei. <i>Veszely Károly.</i>	157. 256. 446.
Régi magyar levelek. <i>Kisfaludy Zsigmond.</i>	452.

Természettudomány:	
A hold és csillagok behatása a föld melegségére. <i>M—R.</i>	31.
A földközi tenger természettani tekintetben. <i>Majer Károly.</i>	310. 394.
Matricaria Bayeri (egy új alföldi növény). <i>Kanitz Ákos.</i>	321.

Könyvszemle:	
Ráth Károly. A magyar királyok hadjáratai, utazásai és tartózkodási helyei. (<i>Kachelmann János.</i>) . . .	84.

	Lap.
Ifjabb Réső Ensel Sándor. A helynevek magyarázója. (<i>Garády.</i>)	163.
Molnár Aladár. A magyar alkotmány történeti ki- fejlődése. (<i>Fügedy Vilmos.</i>)	263.
Válasz Szilágyi Sándor ur nyilatkozatára és kérdé- sére. <i>Gyárfás István.</i>	456.

Az Értekező tárczája:

Magyar tud. Akademia jan.—jun.	67. 167. 272. 367. 462.
A kir. m. természettudományi társulat	76. 170. 275. 370. 463.
Kisfaludy-társaság	77. 173. 277. 371.
Irodalmi napló	77. 183. 278. 372. 465.
Krónikai jegyzetek	78. 185. 377. 468.
Apróságok	79. 186. 279. 377.
Régiségek	466.
Halálozások 1861. 1862. években.	79. 188. 280. 379. 468.
1861-ki magyarországi könyvészet. <i>Aigner Lajos.</i>	88. 189. 281. 381. 469.

SAJTÓHIBÁK.

	lapon	rokonhoz	helyett rokonokhoz
—	—	kezdetét	— kérdését
4.	—	Lacedamonnak	— Lacedemonnak
5.	—	fejedelmet	— fegyelmet
—	— s egyebütt	Hispasdes	— Hystaspes
22.	—	csallóköiek	— csallókőziek
—	— s egyebütt	Mágok	— Magog
82.	—	técsői	— técsői
—	—	pozsonyi	— paszsonyi
83.	—	Horchi	— Horhi
185.	—	Florens	— Flourens
320.	—	álhajjuk	— állhatjuk
329.	— s egyebütt	Chartiut	— Chartuit
364.	—	Lauscek	— Laucsek
366.	—	Schaal	— Schmal.
371.	—	természetrajzi	(<i>kimaradt</i>) tárgyak
384.	—	Sgujatovics	helyett Ignjatovics

TARTALOM.

	Lap.
Idősb BARTAL GYÖRGY nyiltlevele barátjához Knauz Nándorhoz Toldy Ferencz „Valamijére Sz. Istvánról“	385
MAJER KÁROLY: A földközi tenger	394
CSETE ANTAL: Gizela királyné sirjáról	409
PESTY FRIGYES: Zsigmond király fogságának ideje	419
RAKOVSZKY ISTVÁN: Drégely várának emlékezete	430
KERNEY: Schlosser mint történetíró	436
VESZELY KÁROLY: Oklevéltár	446
KISFALUDY ZSIGMOND: Régi magyar levelek	452
GYÁRFÁS ISTVÁN: Válasz Szilágyi ur nyilatkozatára	456

AZ ÉRTEKEZŐ TÁRCZÁJA:

Tudományos és Irodalmi Intézetek. — I. Magyar tud. Akademia	462
II. A kir. m. természettudományi társulat	463
Irodalmi napló	465
Régiségek	466
Krónikai jegyzetek	468
Halálhírek	468
AIGNER LAJOS: 1861-ki magyarországi könyvészet	469

A t. közönséghez.

E füzettel veszik olvasóink jelen vállalat I. kötetének *(vagy is első félévi folyamának)* utolsó füzetét.

A következő kötet I. füzetével a m. Tud. Értekező **rendes havi folyóirattá** változik át, melynél fogva abból ezentúl juliustól kezdve, **havonként** egy egy füzet fog megjelenni.

Ez alkalommal ujlag felkérjük a t. közönséget folyóiratunk pártolására, valamint *eddigyi fél éves előfizetőinket előfizetéseiknek e második félévre nézve mielőbb teendő megújítására.*

Programmunk az előbbi marad, azon kijelentéssel, hogy annak megfelelni mindinkább igyekezni fogunk.

Előfizethetni folyvást **Knauz Nándornál** Esztergomban, (Uriutcza 75. sz.) és **Nagy Ivánnál** Pesten, (Ujvilágutcza 19. sz.) az egész évi folyamra **8** fttal, a következő másod félévi 6 füzetre **4** fttal o. é.

Knauz Nándor és Nagy Iván
szerkesztők.